

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**SOSYAL EPİSTEMİK YAPILARDA ENFORMASYON:
SOSYAL AĞLARDA SURİYELİ MÜLTECİLERE YÖNELİK
PAYLAŞIMLARIN İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

Mert SEVEN

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı

İZMİR

2023

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**SOSYAL EPİSTEMİK YAPILARDA ENFORMASYON:
SOSYAL AĞLARDA SURİYELİ MÜLTECİLERE YÖNELİK
PAYLAŞIMLARIN İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

Mert SEVEN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mine Y. ALEMDAR

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı
İletişim Araştırmaları Lisans Derecesi ile Doktora Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum “Sosyal Epistemik Yapılarda Enformasyon: Sosyal Ağlarda Suriyeli Mültecilere Yönelik Paylaşımların İncelenmesi” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Mert Seven

ÖNSÖZ

Bu tez benim kişisel yolculuğumdaki tanıklıkları anlamlandırma sürecimin önemli bir parçası ve ürünüdür. Sosyoloji bölümünden mezun olduktan sonra yaptığım madde bağımlıları ile çalışmalar, kapatılmış çocuklarla görüşmeler ve Suriyeli aileler ile konuşmalarım, etik-politik anlamdaki ‘ötekiler’ ile karşılaşmalar, beni gündelik hayattaki ‘diğerleri’ üzerine daha derinlemesine düşünmeye itti. Nasıl ilişkilene türlerimizin olduğu, bilgiyi ve duyguları nasıl alıp verdiğimiz ve bu ilişkilerde güven denen şeyin nasıl tesis edildiği, beraber yaşama ve var olma politikaları, etik kaygılar, diğerlerinin beni ve başkalarını nasıl etkilediği gibi konular düzenli olarak kendimi hem lisansta hem de lisans sonrasında içinde bulduğum sorular ve olgular olarak hayatımda yer aldı. Hayata ve evrene dair bilginin çoğu diğerlerinden geliyor. Havanın kaç derece olduğunu, Venüs’te güneşin batıdan doğduğu ve doğudan battığını, ülkenin hiç görmediğimiz bir yerindeki olayı, dünya kaynaklarının tükeniyor oluşunu ve tezin de konusu olan Suriyelilerin Türkiye’ye zorlu entegrasyonunu çoğunlukla diğerleri aracılığıyla biliyoruz. Diğerleri ile fikirlerimiz şekilleniyor ve inançlarımız oluşuyor. Bu diğerleri ve diğerlerinin ifadeleri ile karşılaşmalar hem konumlanmamıza hem de eyleme kudretimize etkide bulunuyor. Bu bağlamda tez diğerlerinin ifadeleri üzerine kuruldu ve araştırma bu yönde gerçekleştirildi.

Doktora tezimin hayata geçirilmesi sürecinde çalışmamda beni ilgi ve anlayışı ile destekleyerek teşvik eden, her zaman bilgi ve tecrübelerinden faydalanmamın yanı sıra, gösterdiği dostluk ve birlikte çalışmaktan onur duyduğum çok değerli danışmanım Prof. Dr. Mine Yeniçeri Alemdar’a teşekkürü bir borç bilirim. Her zaman akademik bilgi ve tecrübesi ile yardımcı olan, tez izlemelerimde önemli katkılarda bulunarak bana yol gösteren çok kıymetli hocam Prof. Dr. Nahit Erdem Köker’e, tez izlemelerimde ve Ege Üniversitesi maceramda her zaman desteğini hissettiğim, değerli fikirleri, dostluğu ve sohbetleri ile hem çalışmama hem de fikirlerime yön veren Doç. Dr. Aslı Elgün’e ve üzerimde emeği geçen ders hocalarıma çok teşekkür ederim.

Tez yazım sürecimde ve akademik hayatımda koşulsuz destekleri ve değerli katkıları için Yaşar Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sevda Alankuş’a ve

Yaşar Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölüm Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Tülay Görü Doğan ile öğretim üyesi Doç. Dr. Özlem Ozan’a şükranlarımı sunarım.

Küçük ailem, favori insanım Kardelen Aysel’e ve kedilerim Nalan ile Nuray’a, büyük ailem Derya Seven, Suat Seven, Kerem Seven, Funda Aysel ve İnan Aysel’e destekleri, sevgileri ve anlayışları için minnettarlığımı ifade etmek isterim. Bu tezin en büyük destekçisi, hayatımın fikri ve neşesi Kardelen Aysel’le dünyayı aynı zamanda, mekanda ve dilde paylaşabildiğim için evrene sonsuz teşekkürlerimi iletmek isterim.

Akademik ve kişisel hayatımdaki destekleri için Simge Uğurluer, Cudi Kaan Okmeydan, Baran Akkuş, Doruk Türkmen, Tolga Okan ve Mustafa Biçer’e ayrıca teşekkür ederim.

İzmir, 2023

Mert Seven

ÖZET

Gündelik hayatta bireylerin karşılaştığı ve tükettiği bilgilerin çoğu başkalarından gelir. Başkalarının tanıklıkları üzerinden öğrenme ve tutum geliştirme, tanıklık epistemolojisini birey ve bilgi ilişkisinde önemli bir yere konumlandırır. Birey hem başkalarının tanıklıklarıyla iletişim eylemini gerçekleştirirken hem de bu eylemin kendisine dair pozisyon alır. Günümüzde sosyal medya ile artan yoğun bilgi alışverişi bu iletişim eyleminin gerçekleştiği platforma güven, ifadenin doğruluğu, sosyal ağdaki kişilere güven konularını gündeme getirir. Bireyin bu eylemde pasif bir alıcı olmaması aynı zamanda da fail olması durumunu niteleyen tanıklık epistemolojisi, bu alışveriş sırasında dinleyenin bilişsel süreçleri üzerine de düşünmeye teşvik eder. Klasik bireyci epistemolojik yaklaşımdan farklı olarak sosyal epistemoloji yaklaşımı altında çalışılan sosyal epistemoloji bilme eylemine bir toplumsallık kazandırır.

Toplumsal olan bu bilgi eylemi, 2011 yılında başlayan Suriyeli mülteci akını ile verilen toplumsal değişim sinyallerinin yarattığı belirsizlik ortamında sosyal medyada çeşitli yanlış bilgi tipolojisine bürünerek yanıltıcı ve aldatıcı tarafını göstermiştir. Mezenformasyon ve sahte haber gibi yanlış bilgi kategorileri bireyin bilgi-yoğun sosyal medyadaki bilgi alışverişleri önünde bir engel teşkil eder. Sosyal medyada dinleyici pozisyonundaki bireyin bir diğer sorunu da yanlışlıklar, tercihler ve önyargılar gibi nedenlerle oluşan yankı odaları, filtre baloncukları gibi epistemik yapılar içinde bilgilerinin şekillenmesi, dönüşmesi ya da güçlenmesiydi. Bu durum Suriyeli mültecilere yönelik yayılan mezenformasyon tipolojisinin yaygınlığına dair fikir vermektedir. Toplumsal dönüşüm içinde tanıklıklar aracılığıyla Suriyeli mültecilere dair edinilen bilgiler ve mezenformasyonun yayılmasına müsait sosyal medya ortamları ‘sağlıklı’ bilgi alışverişlerindeki davranışları etkilemektedir.

Bu bakımdan, bireyin belirsizliğe karşı tutumu ve tanıklıklara karşı tutumunu Suriyeli mülteciler bağlamından çalışan bu tezde niceliksel bir araştırma yapılmış ve kolayda örnekleme yöntemi uygun bulunmuştur. 100 pilot, 508 ana katılımcı olmak üzere 608 kişiye sosyal medya platformları üzerinden dağıtılmış olan anket çalışması uygulanmıştır. Tanıklığa karşı tutum, belirsizliğe karşı tutum ve demografik bilgilerin

alındığı anket çalışması ile tanıklıkla oluşan iletişim eylemlerinin farklı boyutlarına ışık tutulmuştur. Bireyi, Suriyeli mültecilerle ilgili yayılan yanlış bilgiler konusunda, sosyal ilişkiler içerisindeki bilme eylemini gerçekleştiren bir fail olarak konumlandıran tanıklık epistemolojisini tezin bel kemiği olarak yerleştirerek, mezenformasyon ve göç iletişimi konularına hem teorik hem de pratik katkılar sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: tanıklık epistemolojisi, mezenformasyon, toplumsal değişim, belirsizlik, Suriyeli mülteciler

ABSTRACT

Most of the knowledge that individuals encounter and consume in everyday life comes from others. Learning and developing attitudes through the testimonies of others positions the epistemology of testimony in an important place in the relationship between the individual and knowledge. The individual both performs the act of communication through the testimonies of others and takes a position on this act itself. Today, the increasing intensive exchange of information through social media brings up the issues of trust in the platform where this act of communication takes place, the accuracy of the testimony, and trust in the people in the social network. The epistemology of testimony, which characterizes the individual as not only a passive recipient but also an agent in this act, encourages us to reflect on the cognitive processes of the listener during this exchange. Unlike the classical individualist epistemological approach, epistemology of testimony, which is studied under the social epistemology approach, gives a sociality to the act of knowing.

This social act of knowledge has shown its misleading and deceptive side by taking on various typologies of misinformation on social media in the environment of uncertainty created by the signals of social change given by the Syrian refugee influx that started in 2011. False information categories such as misinformation and fake news constitute an obstacle to the individual's information exchanges in information-intensive social media. Another problem of the individual in the position of a listener on social media is that their knowledge is shaped, transformed or reinforced within epistemic structures such as echo chambers, filter bubblers, etc. that are formed due to biases, preferences and prejudices. This gives an idea of the prevalence of the typology of misinformation spread against Syrian refugees. The information about Syrian refugees acquired through testimonies in the course of social transformation and social media environments conducive to the dissemination of misinformation affect behaviors in 'healthy' information exchanges.

In this respect, this thesis, which studies the individual's attitude towards uncertainty and the attitude towards testimonies in the context of Syrian refugees, a quantitative research was conducted and a convenience sampling method was found

appropriate. A questionnaire was distributed through social media platforms and 608 respondents participated. The questionnaire study, which collected attitudes towards testimonies, attitudes towards uncertainty and demographic information, shed light on different dimensions of the communication acts that occur through testimonies. By placing the epistemology of testimony as the backbone of the thesis, which positions the individual as an agent who performs the act of knowing in social relations regarding the misinformation spread about Syrian refugees, it is aimed to make both theoretical and practical contributions to the issues of misinformation and migration communication.

Keywords: epistemology of testimony, misinformation, social change, uncertainty, Syrian refugees

İÇİNDEKİLER

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI.....	i
ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
FİGÜRLER LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ, TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE BELİRSİZLİK

1.1 Bağlam.....	5
1.2 Türkiye’deki Suriyeliler	12
1.2.1 Hukuki Statüler ve Düzenlemeler	12
1.2.2 Suriyeli Mültecilerin Türkiye Medyasındaki Yansımaları.....	18
1.3 Göç ve Toplumsal Etki.....	23
1.4 Toplumsal Değişim ve Belirsizlik.....	26
1.4.1 Değişimin Toplumsal Etkileri	27
1.4.2 Belirsizlik, Tehlikelileştirme ve Medya	38

İKİNCİ BÖLÜM

TANIKLIK EPİSTEMOLOJİSİ, İNANÇ VE GÜVEN

2.1 Başkaları Aracılığıyla Bilmek	41
---	----

2.2 Epistemik Pozisyonlar ve Sosyal Epistemolojisi	47
2.2.1 Etimolojik Kökenler	48
2.2.2 Sosyal Epistemolojiye Doğru	51
2.2.3 Bilginin Pozisyonları ve Pozisyonların Bilgisi	60
2.3 Tanıklık Epistemolojisi	69
2.3.1 Tanıklık İnançlarının Gerekçelendirilmesi	82
2.3.2 Tanıklık Güvenilirliği	88
2.3.3 Dinleyicinin Bilişsel Süreçleri	91
2.4 Tanıklığa Dayalı İnanç Oluşumu	94
2.4.1 Kalıpyargılar ve Yüklemeler	95
2.4.2 Güvenilir Kaynaklar	102
2.4.3 Riskler ve Açıklar	111
2.5 Tanıklık ve Güven	113
2.5.1 Epistemik İşlevsellik	116
2.5.2 Sosyal Kanıtın Epistemik Önemi	117
2.5.3 Güven ve Epistemik Faillik	123

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL AĞLAR, MEZENFORMASYON VE YANLIŞ İNANÇLAR

3.1 Tartışmalar, Kökler ve Bağlamlar	126
3.2 Sosyal Ağın Epistemolojisi	138
3.2.1 Epistemik Ağ Yapıları	146
3.3 Sosyal Ağ, Birey ve Mezenformasyon	153
3.3.1 Mezenformasyon ve Havzası	156
3.3.2 Toplumsal Etkiler	161

3.3.3 Strateji ve Önlemler	163
3.4 Yanlış İnançların Oluşması.....	166
3.4.1 Mezenformasyon ve Ayrışma	167
3.4.2 Güven Aşınması	170
3.5 Mezenformasyonun Yayılması.....	172
3.5.1 Altta Yatan Mekanizmalar	173
3.5.1.1 Bireysel Faktörler	175
3.5.1.2 Homofili ve Sosyal Etki	177
3.5.2 Mezenformasyon ve Mülteciler.....	178

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BELİRSİZLİK, TUTUMLAR VE ENFORMASYON

4.1 Belirsizlik, Bilişsel Tepkiler ve Enformasyon	186
4.2 Belirsizlik ve Mültecilere Karşı Tutumlar	194
4.3 Bilgi Arama Davranışı	202
4.3.1 Bilişsel Yanlılıklar.....	206
4.3.2 Belirsizliğe Karşı Tutum	209
4.4 Belirsizlik ve Mezenformasyon	213

BEŞİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

5.1 Araştırma Tasarımı.....	215
5.1.1 Örneklem ve Katılımcılar	215
5.1.2 Veri Toplama Aracı.....	217
5.1.3 Prosedür.....	218
5.1.4 Veri Analizi	219
5.1.5 Etik Değerlendirmeler ve Sınırlılıklar	220

5.1.6 Operasyonel Tanımlar ve Açıklamalar.....	220
5.1.7 Araştırma Soruları	221
5.1.8 Hipotezler	226
5.2 Bulgular.....	229
5.2.1 Pilot Çalışma ve Modelin Türkçe Uyarlanması	229
5.2.2 Veri Temizliği ve Normal Dağılım Testleri	231
5.2.3 Geçerlilik ve Güvenilirlik Testleri	232
5.2.4 Demografi Bulguları	235
5.2.5 Ana Bulgular	238
5.2.5.1 Hipotez Modeli 1	238
5.2.5.2 Hipotez Modeli 2	241
5.2.5.3 Hipotez Modeli 3	247
5.2.5.4 Hipotez Modeli 4	249
5.2.5.5 Hipotez Modeli 5	258
5.2.5.6 Hipotez Modeli 6	261
TARTIŞMA VE SONUÇ	270
KAYNAKÇA	311
EKLER.....	372
A. Anket Çalışması.....	372
ÖZGEÇMİŞ.....	381

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda düzenlenmiş statüler.	14
Tablo 2. Türkiye'de Yaşayan Suriyelilerle İlgili İnternette Yayılan Yanlış Bilgilerin Başlıkları.....	21
Tablo 3. Hipotez Modelleri Tablosu.....	227
Tablo 4. Pilot Çalışmanın Güvenilirlik Testi.....	230
Tablo 5. Normal Dağılım Testi.....	231
Tablo 6. Belirsizliğe Karşı Tutum Model Uyum Değerleri Tablosu.....	233
Tablo 7. Haber Doğrulama Davranışı Modeli Model Uyum Değerleri	234
Tablo 8. Belirsizliğe Karşı Tutum ve Haber Doğrulama Davranışı Modeli Güvenilirlik Testleri	235
Tablo 9. Demografik Dağılım	236
Tablo 10. Sahte Haber Farkındalığı ve Sosyal Ağdaki Kişilere Güven ile Doğrulama Davranışı, Paylaşma Niyeti ve Medya İçeriğine Güven Arasında Kurulan Hipotezler.....	238
Tablo 11. Hipotez Modeli 1 Korelasyon Analizi	239
Tablo 12. Hipotez Modeli 1 Regresyon Analizi.....	239
Tablo 13. Demografik Özellikler ile Tanıklığa Karşı Tutum Arasında Kurulan Hipotezler.....	241
Tablo 14. Yaş Grubu ve Tanıklığa Karşı Tutum ANOVA Testi.....	242
Tablo 15. Cinsiyet ve Tanıklığa Karşı Tutum Bağımsız Örneklem t-Testi.....	244
Tablo 16. Eğitim Düzeyi ve Tanıklığa Karşı Tutum ANOVA testi	245
Tablo 17. Gelir Düzeyi ve Tanıklığa Karşı Tutum ANOVA Testi	246
Tablo 18. Doğrulama Davranışı ile Medya İçeriğine Güven ve Paylaşma Niyeti Arasında Kurulan Hipotezler	248

Tablo 19. Doğrulama Davranışı, Medya İçeriğine Güven Ve Paylaşma Niyeti Boyutları Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi	248
Tablo 20. Doğrulama Davranışı ve Medya İçeriğine Güven ile Doğrulama Davranışı ve Paylaşma Niyeti Boyutları Arasındaki Regresyon Analizi	249
Tablo 21. Haber için Tercih Edilen Sosyal Medya ile Medya İçeriğine Güven ve Doğrulama Davranışı Arasında Kurulan Hipotezler.....	250
Tablo 22. Haber için Tercih Edilen Sosyal Medya ile Medya İçeriğine Güven ve Doğrulama Davranışı Arasındaki Korelasyon Tablosu	250
Tablo 23. Haber için Tercih Edilen Sosyal Medya ile Medya İçeriğine Güven Arasındaki Regresyon Tablosu	251
Tablo 24. Haber için Tercih Edilen Sosyal Medya ile Doğrulama Davranışı Arasındaki Regresyon Tablosu	251
Tablo 25. Haber Takibi Yapılan Sosyal Medya Platformlarının Korelasyon İlişkisi.....	255
Tablo 26. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ile Medya İçeriğine Güven ve Doğrulama Davranışı Arasında Kurulan Hipotezler.....	258
Tablo 27. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ile Medya İçeriğine Güven ve Doğrulama Davranışı Korelasyon Analizi	259
Tablo 28. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ile Medya İçeriğine Güven ve Regresyon Analizi	259
Tablo 29. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ile Doğrulama Davranışı Regresyon Analizi	260
Tablo 30. Belirsizliğe Karşı Tutum ile Tanıklığa Karşı Tutum ve Sosyal Medya Kullanım Tercihi Arasında Kurulan Hipotezler.....	262
Tablo 31. Belirsizliğe Karşı Tutum ve Tanıklığa Karşı Tutum Korelasyon Analizi	262

Tablo 32. Belirsizliğe Karşı Tutum ve Tanıklığa Karşı Tutum Regresyon Analizi	263
Tablo 33. Haber Takibi için Tercih Edilen Sosyal Medya Platformu ve Belirsizliğe Karşı Tutum Korelasyon Analizi.....	264
Tablo 34. Haber Takibi için Tercih Edilen Sosyal Medya Platformu ve Belirsizliğe Karşı Tutum Regresyon Analizi	264
Tablo 35. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ve Belirsizliğe Karşı Tutum Korelasyon Analizi.....	266
Tablo 36. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ve Belirsizliğe Karşı Tutum Korelasyon Analizi.....	266
Tablo 37. Hipotez Testi Sonuç Tablosu	268

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Hipotez Modeli 1	238
Şekil 2. Hipotez Modeli 2	241
Şekil 3. Hipotez Modeli 3	248
Şekil 4. Hipotez Modeli 4	250
Şekil 5. Hipotez Modeli 5	258
Şekil 6. Hipotez Modeli 6	262

FIGÜRLER LİSTESİ

Figür 1. Türkiye’deki Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Üzerinden Yüzdelik Dağılımı	16
Figür 2. Belirsizlik ve Epistemik Durumlar Arasındaki İlişki.	188

GİRİŞ

Bu tez, 2011'den bu yana tartışmalara ve çalışmalara – hem akademide hem sivil toplum örgütlerinde – yol açmış olan Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin yarattığı toplumsal değişime, özellikle de bu grupla ilgili ortaya çıkan enformasyon tipolojisi ve birey ilişkisine dayanır. Bu bağlamda ilk çözümleme göç ve toplumsal değişimin dinamiklerine dairdir. Mültecilerle ilgili bu toplumdaki enformasyon tipolojisi irdelenecekse bu yarattıkları etki ve değişim göz ardı edilerek yapılamaz. Bağlam olarak toplumsal değişim, enformasyon ve birey ilişkisinin anlaşılması için vazgeçilmezdir. Tezin ilk bölümünü göç ve toplumsal değişimin dinamiklerine, yaklaşımlara ve etkilerine ayırmak, ilerleyiş olarak genelden özele doğru bir gidişat sağlayacaktır.

İkinci adım tanıklık epistemolojisi bağlamında, sosyal epistemolojiye giriş niteliği taşır. Amacı çevrimiçi sosyal ağ kullanıcılarının mültecilere yönelik enformasyonlara olan sosyal ağlardaki epistemik çerçevelerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Enformasyon aynı zamanda bir epistemolojik bir konumlanmayı da beraberinde getirir. Bu - epistemik - konumlar, sosyal epistemolojinin yoğun olarak tartıştığı tanıklık ifadesi üzerine kurulur. Temel olarak iki gelenek – indirgemeciler ve karşı indirgemeciler – üzerinden tartışılan bu konumlandırma tanıklık ifadesinin inanç oluşturma ve gerekçelendirme davranışlarına nasıl yol açtığını göstermek için önemlidir. Çünkü enformasyonla olan ilişkide neyin nasıl alımlanacağını soruşturmasında önemli bir rol oynar.

Tanıklık ifadesiyle kurulan bu ilişki biçimlerini tanımlamak önemlidir çünkü tanıklık ifadesi bireyin neredeyse sahip olduğu bilgilerin çoğunun geldiği yerdir ve mültecilere dair enformasyon bunun dışında değildir. Ancak bu durumda başkasını yalnızca bilginin çıktığı yer değil, aynı zamanda bilgi kaynağı olarak görüldüğünde ötekinin kendi epistemik duyarlılıklarını getirdiklerini de göz önünde bulundurulması gerekir (Goldberg, 2013). Sosyal epistemoloji kavramsallaştırma konusunda bu tezin inşasında oldukça verimlidir, ancak bu alanda sıklıkla başvuru olan klasik epistemolojik yaklaşımın (temellendirilmiş doğru inanç) etkisi gündelik hayatta başkası üzerinden inanç ve gerekçelendirme davranışı örüntüsünü çıkartmayı zorlaştırır.

Bilginin üç uçlu klasik temellendirilmiş doğru inanç kavramsallaştırması Plato'nun Diyaloglar'ından itibaren bireyci epistemolojinin temellerini oluşturmaya devam etmektedir. Theaetetus Diyalog'unda tartıştığı bilginin ne olduğu meselesinde ulaşılan sonuç olarak bilginin özünde bir inanç olduğu (bu inançlar da kategorik ve seviyeleri vardır) ve bu inancın da doğru bir nedenle temellendirilirse bir bilginin oluşabileceğini tartışır.

Tanıklık ifadesinin epistemik önemi temelinin üzerine, yukarıda bahsi geçen örüntünün karşılığının bulunduğu bilişsel süreçler inşa edilir. Bu yaklaşımla, sosyal epistemolojinin pratiğine *korumacı* bir bakış açısıyla, bireyin nasıl inanç ve gerekçelendirme davranışı oluşturduğu tartışılır. Bu tartışma iki koldan yürütülür; (i) dinleyicinin bilişsel süreçleri ve (ii) bilişsel yakınlık ihtiyacı (need for cognitive closure). Sosyal psikolojiden beslenen bu yaklaşım, bireyin enformasyonu alma sürecinde bireyin bilme ihtiyacını ve epistemik otoriteyle olan ilişkisini inceler. Özellikle birinci bölümde de tartışılacak olan toplumsal değişimin getirdiği belirsizlik durumu (Wall ve Louchakova, 2002) bireyin bilme ihtiyacını tetiklediği için bu yaklaşım önemlidir.

Bir sonraki adımda ise enformasyonun yayıldığı çevrimiçi sosyal ağlar (sosyal ağ medyası) tartışılacaktır. Bu ağların karakteristiği, taksonomisi ve bu ağlara gömülü olan problemlerin – homofili, epistemik baloncuklar, yankı odaları, algoritmik öneri sistemleri vb. – ortaya çıkartılması, enformasyon tipolojisini ve enformasyon yayılımını anlamak için önemli bir rol oynar. Aynı bölümde enformasyon tipolojileri ve sığınmacılara dair bu ağlarda yer almış yaygın enformasyon örnekleri tanımlanmıştır.

Enformasyon ve birey ilişkisinde sosyal ve bireysel etkiler davranışı açıklamak için uzun süredir kullanılsa da bu etki teorilerinin bir kanıt olması durumu veya kanıtsal bir doğaya sahip olup olmadığı meselesi öne atılmalıdır. Bireylerin inanç geliştirme ve temellendirme davranışlarının oluşacağı yolları şekillendirse de bireyin irdelendiği grup içerisine indirgenmesine de neden olabilmektedir. Ancak bireyin bu etkilerinin bireysel soruşturmalarıyla olan ilişkisine yer vermez. Doğrulanacak bir inancın oluşması için ilk olarak yine ötekinin ifadesine ihtiyaç vardır. Bu birtakım soruları beraberinde getirir. Deneysel yaklaşımlar ve kısıtlı yaklaşımlar içerisinde olmayan bir bireyin soruşturması nasıl olur? Bireyin mültecilere yönelik herhangi bir inancı hangi

düzeyde ortaya çıkar; bireysel mi yoksa sosyal mi? Bunun gerekçelendirmesi hangi düzeyde gerçekleşir? Neden mültecilere yönelik bilgi tüketimi içerisine girer ve neden spesifik olarak o bilgiyi seçer? Sosyal ağların bu ilişkilerde rolü nedir? Bu soruların her birine yanıt aramamakla beraber, toplumsal değişim bağlamında sosyal epistemolojiye başvuran bu tez, tanıklık ifadesi üzerinden mültecilerle ilgili üretilen enformasyona dair inanç geliştirme ve gerekçelendirme stratejilerini, etki teorilerinin gücünü yadsımadan ancak yine de bireyin faillik – eğer bahsedilebilirse epistemik faillik – durumunu ön planda tutarak, keşfetmeye yönelik bir çalışma olarak konumlanır.

Bu tez bağlamında haber kavramı daha genel nitelikte bilginin alındığı bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Enformasyon ile dönüşümlü olarak kullanılan haber kavramı ile bilgilendirme iddiası taşıdığı için “haber” niteliği taşıyan içerikler düşünülmüştür.

Çerçeve

Birinci bölüm, mülteci akınının getirdiği sosyal değişimleri ve sonrasında ortaya çıkan belirsizliği incelemektedir. İlk olarak Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin yasal statülerine ve medyadaki tasvirlerine odaklanan bölüm, bu faktörlerin genel toplumsal istikrarsızlık ve belirsizlik hissine nasıl katkıda bulunduğunu tartışmaktadır. Bu bölüm, medyanın kasıtlı ya da kasıtsız olarak kamuoyu duyarlılığını şekillendirmede önemli bir rolü olduğunu ortaya koymakta ve ayrıca, değişimin nasıl toplumsal huzursuzluk ve çeşitli belirsizlik biçimleri yaratarak halkı bilgi ve rehberlik için medya kuruluşlarına daha fazla güvenmeye ittiği gibi konulara da değinilmektedir.

İkinci bölüm, tanıklık epistemolojisi kavramını tanıtarak inanç oluşumunun epistemolojik yönlerine bir geçiş görevi görmektedir. İnsanların başkalarının tanıklığına dayanarak nasıl inanç oluşturdıkları ve bu inançları desteklemek için hangi gerekçeleri kullandıkları açıklanmaktadır. Bölüm aynı zamanda dinleyicinin bilişsel süreçlerine ilişkin bir araştırma sunmakta ve inanç oluşumuyla ilişkili riskleri ve açıkları ele almaktadır. Bölüm, bireyin epistemik konumunu kaçınılmaz olarak şekillendiren bir unsur olan güven üzerine bir tartışma ile sona ermektedir.

Üçüncü bölüm, odağı sosyal ağlar, yanlış bilgi ve hatalı inançlara götürerek daha da daraltmaktadır. Sosyal ve kişilerarası bağlamlarda bilgi ve bireyin karşılıklı etkileşimi

üzerinde durulmakta ve epistemik baloncuklar ile yanlış bilginin yayılması arasında ilişkiye vurgu yapılmaktadır. Bölüm, 'mezenformasyon'un sosyal etkilerini göz önünde bulundurarak, bu tür olgularla mücadele etmek için hem teorik hem de pratik yaklaşımlar sunmaktadır. Bölüm ayrıca yanlış bilginin nasıl güven erozyonuna yol açtığını ve böylece daha geniş bir belirsizlik ortamına nasıl katkıda bulunduğunu da incelemektedir.

Dördüncü bölümde ise bireylerin belirsizliğe karşı tutumları bilişsel yakınlık ihtiyacı üzerinden tartışılır ve enformasyon davranışındaki yeri irdelenir. Bu yaklaşım tezin bağlamında mültecilerle beraber dönüşen toplumun yarattığı belirsizliklere dair tutumu incelemesi bakımından bir çerçeve görevi görür.

Her bir bölümün konularını bir araya getirilirken, genel sonuç, belirsizlik ve bilgi yayma davranışı arasında özyinelemeli (recursive) bir ilişki olduğunu öne sürülmektedir. Belirsizlik sadece medyaya olan bağımlılığın artmasında bir katalizör görevi görmekle kalmaz, aynı zamanda insanların inançları nasıl oluşturduğunu, gerekçelendirdiğini ve yaydığını da şekillendirebilmektedir. Bu temaların kesişimselliği, dijital okuryazarlığı geliştirebilecek ve sağlıklı epistemik uygulamaları teşvik edebilecek etkili stratejilere duyulan ihtiyaca da ayrıca işaret etmektedir.

Bu nedenle bu tez, bu çok boyutlu yapıları (mülteci akını, sosyal değişim, belirsizlik, inanç oluşumu ve mezenformasyon) bir analizde birleştirerek mevcut bilgi birikimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Burada sunulan içgörülerle, önemli toplumsal değişimlerin ve belirsizliklerin yaşandığı dönemlerde tanıklıkların, inanç oluşumunun ve kamusal söylemin nasıl şekillendiğine dair anlayışı geliştirerek hem teoriye hem de uygulamaya ışık tutması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ, TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE BELİRSİZLİK

1.1 Bağlam

Göç, tarih boyunca toplumsal değişimin kaynağı ve sonucu olmuş karmaşık bir olgudur. İnsanların genellikle ekonomik, politik veya çevresel nedenlerle bir yerden başka bir yere fiziksel hareketi olarak tanımlanabilir. Göç, artan çeşitliliğe ve bir dizi sosyal, ekonomik ve politik değişikliğe yol açarak toplumları yeniden şekillendirmede güçlü bir fenomen olmuştur. Göç hem iten hem de çeken faktörleri içeren karmaşık bir olgudur. İtici faktörler, insanları kendi ülkelerini terk etmeye zorlayan yoksulluk, iç çatışma, doğal afetler ve siyasi istikrarsızlık gibi olguları içerir. Çeken faktörler arasında ekonomik fırsatlar, eğitim ve ev sahibi ülkede insanları göç etmeye çeken daha iyi bir yaşam vaadi gibi durumlar yer alır.

Göç, bir toplumun kompozisyonu üzerinde derin bir etkiye sahip olabilir. İnsanların bir yerden başka bir yere taşınması, bir toplumun çeşitliliğine önemli bir katkı sağlayabilir. Göçmenler, yeni bir kültürel ortamda bir azınlık olarak yaşadıkları deneyimler nedeniyle kendilerini genellikle sosyal değişimin ön saflarında bulurlar (Moon, 2012). Göçmenler, ırkçılık ve ayrımcılık sorunlarının yanı sıra yeni bir dil ve kültüre uyum sağlama zorluğuyla yüzleşmek zorunda kalabilirler (Suárez-Orozco, 2001). Göçmen akını, yeni kimliklerin ve kültürel biçimlerin yanı sıra yeni sosyal etkileşim kalıplarının ortaya çıkmasına yol açabilir (Gonzalez, 2016). Bu, farklı geçmişlere, kültürlere ve dillere sahip insanların yeni bir toplum oluşturmak için bir araya geldiği dünyanın birçok ülkesinde görülebilir. Bu da yeni sosyal ağların oluşmasına ve farklı kültürel ve politik kimliklerin ortaya çıkmasına neden olabilir (Levitt ve Jaworsky, 2007). Bu artan çeşitlilik, yeni fikirler ve bakış açılarının yanı sıra artan hoşgörü ve anlayış gibi bir dizi sosyal değişikliğe yol açabilir.

Göç aynı zamanda ekonomik değişiklikleri de beraberinde getirebilir. Göç eden insanlar genellikle yanlarında yeni toplumun gelişimine katkıda bulunabilecek bilgi,

beceri ve deneyim getirirler. Ayrıca göçmenler, mücadele eden toplulukların canlanmasına ve yeni teknolojilerin, yeni endüstrilerin ve yeni ekonomik kalkınma biçimlerinin ilerlemesine katkıda bulunabilir (Gonzalez, 2016). Diğer yandan başka türlü elde edilemeyecek kaynaklara ve istihdam fırsatlarına erişim sağlayarak yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılmasına yardımcı olabilir. Ek olarak, göçmenlerin varlığının ücretler, istihdam ve sosyal hareketlilik dahil olmak üzere ekonomik sonuçlar üzerinde önemli bir etkisi olabilir (Orrenius ve Zavodny, 2011). Göç, “Tarihteki sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümün en güçlü motorlarından biri” olarak tanımlanmıştır (Massey vd., 1998, s.1.).

Göçün siyasal değişimlere yol açma yetisi oldukça yüksektir. Hangartner, Dinas, Marbach, Matakos ve Xefteris (2018), mülteci krizinin görünürlüğünün Avrupa ülkelerinde mültecilere ve göçmenlere yönelik yerli düşmanlığındaki artışla nasıl doğrudan bağlantılı olduğuna dair ampirik veriler sunmaktadır. Sığınma politikaları ve mültecilerin dağılımı etrafında dönen çekişmeli tartışmalar, göçmen karşıtı duyguları güçlendirmekte ve bu duygular aşırı sağcı partiler için avantajlı bir ortam sağlayarak ev sahibi nüfusun korku ve endişelerinden faydalanmalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak, popülist hareketlere verilen desteğin artmasıyla karakterize edilen, siyasal tercihlerde hissedilir bir değişim meydana gelmektedir.

Düşmanlıktaki bu artış tek başına gerçekleşmez. Daha ziyade siyasal kutuplaşma gibi diğer toplumsal olgularla da derinden bağlantılıdır. Koos ve Seibel (2019) tarafından özetlendiği üzere, mülteci krizi, toplumların etrafında kutuplaştığı siyasal olarak yüklü bir eksen haline gelmiştir. Bu bölünme, daha insani ve kapsayıcı politikaları savunan gruplar ile sıkı sınır kontrollerini ve kısıtlı göçü destekleyenler arasında bir ikilik olarak ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan kutuplaşma, siyasal ortamın parçalanmasına katkıda bulunarak istikrarlı hükümetler kurma ve göç politikası konusunda bir uzlaşma sağlama çabalarını zorlaştırmaktadır.

Dinas, Matakos, Xefteris ve Hangartner (2019), Hangartner vd.’nin (2018) benzer şekilde mülteci akınının aşırı sağcı siyasal oluşumlara artan destekle nasıl ilişkili olduğuna bakar. Elde ettikleri bulgular, mültecilerin gelişinin, sığınma politikaları ve mültecilerin Avrupa ülkeleri arasında dağılımı konusundaki tartışmalarla birleştiğinde, aşırı sağ ideolojilerin tırmanması için elverişli bir ortam sağladığını göstermektedir. Bu durum,

söz konusu siyasi grupların mültecilerin varlığını bir günah keçisi olarak kullanmalarına ve ev sahibi toplumlardaki mevcut korku ve endişelerden yararlanarak siyasi bağıllıkta kayda değer bir değişim gerçekleştirmelerine olanak tanımaktadır.

Mülteci akını, etkisini sosyal ve siyasi söylem alanlarının ötesine taşımakta; çevresel sonuçlar da doğurmaktadır. Sarkar, Saroar ve Chakraborty (2022), Bangladeş'e Rohingya mülteci akını ile ilişkili ekolojik maliyetlerin ampirik bir incelemesini sunarak, arazi kullanımı ve arazi örtüsünde ortaya çıkan değişiklikleri vurgulamaktadır. Konut, altyapı ve geçim kaynakları gibi temel ihtiyaçlara yönelik talepteki artış, kaçınılmaz olarak ormansızlaşma ve habitat bozulması gibi çevresel dönüşümlere yol açmaktadır. Bu değişiklikler sadece anlık çevresel koşulları etkilemekle kalmaz, aynı zamanda ev sahibi toplumların sürdürülebilirliği ve dayanıklılığı için uzun vadeli yansımaları da barındırır.

Genel olarak, göçün önemli sosyal, ekonomik ve politik değişikliklere neden olma potansiyeline sahip olduğu açıktır. Artan çeşitlilik ve yeni fikirlerin yanı sıra artan ekonomik fırsatlar getirebilir. Bununla birlikte, çevre üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir ve yerel nüfusun yer değiştirmesine yol açabilir. Bu nedenle, politika yapıcılarının politika ve stratejiler geliştirirken göçün potansiyel sonuçlarını dikkate almaları önemlidir. Göçmenler, yeni sosyal ve kültürel ortamlara uyum sağlamada zorluklarla karşılaşabilirken, aynı zamanda toplumda kapsayıcılık, yenilenme ve olumlu değişim kaynağı olabilirler.

Kitlesel göç, Türkiye örneğinde görüldüğü ve ilerleyen bölümlerde tartışılacağı gibi, kamusal ve siyasal alanda büyük dönüşümlere ve tartışmalara yol açmaktadır. Massey vd.'nin (1998) bahsettiği üzere dönüşümün en güçlü motorlarından birisi olarak göç insanlık tarihi boyunca kendini göstermektedir. Dünya coğrafyasını sürekli dönüşüm halinde tutan güçlerden birisi olan göç ile toplumsal değişim el ele gitmektedir.

İşgücü piyasalarının dönüşümünden nüfusların yer değiştirmesine kadar pek çok toplumsal dönüşüm, yüksek derecede belirsizlikle karakterize edilir. Belirsizlik toplumsal değişimin hem neden olabilir hem de bu belirsizlikten doğan politik, kültürel ve ekonomik eylemselliğin bir sonucu olabilir.

Belirsizlik, yaşamın yaygın bir özelliğidir ve özellikle hızlı sosyal değişim bağlamlarında önemlidir. Belirsizlik, sonucu tahmin etmeyi zorlaştıran, belirli bir durum hakkında bilgi veya bilgi eksikliği olarak tanımlanabilir. Bu kavram, sosyal değişimin tam doğasını ve sonuçlarını tahmin etmek genellikle zor olduğundan, özellikle sosyal değişim bağlamında önemlidir. Bu şekilde, belirsizlik sosyal değişimi yönlendirmek için güçlü bir araç olabilir.

Sosyal değişim, genellikle belirsizlikle işaretlenen karmaşık bir süreçtir. Bu belirsizlik, gelecek hakkında doğru ve güvenilir bilginin olmaması, insan davranışının öngörülemezliği, sosyal ilişkilerin karmaşıklığı veya sosyal müdahalelerin sonuçlarının tahmin edilemezliği gibi faktörlerin bir ürünü olabilir. Diğer yandan, bireyleri ve grupları öngörülemeyen şekillerde hareket etmeye veya normalde sahip olabileceklerinden daha riskli davranışlarda bulunmaya motive edebileceğinden sosyal değişimin bir nedeni olabilir (Kendall, 2012).

Belirsizliğin, sosyal dönüşümlerin nasıl ilerleyeceği üzerinde de derin bir etkisi olabilir. İlgili kişiler için bir güvensizlik ve endişe duygusu yaratabilir, bu da onların risk alma veya başka türlü olabileceklerinden daha aşırı davranışlarda bulunma olasılıklarını artırabilir (Mueller, 2018). Aynı zamanda, toplumsal değişimden etkilenenler belirsiz ortama yanıt vermeye çalıştıkça, çatışmanın artmasına ve yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına da yol açabilir (Kriesi, 2004). Dahası, belirsizlik, sosyal parçalanmanın artmasına ve sosyal uyumun azalmasına yol açarak bireylerin ve grupların meydana gelen değişiklikleri müzakere etmesini zorlaştırabilir (Hobfoll, 1988). Bu durum, özellikle sosyal ağ medyasında, tartışılan yankı odaları ve bu mefhumdan kaynaklı kutuplaşmayı işaret eder.

Belirsizlik, sosyal değişimin yaygın bir özelliği olmasına rağmen, etkilerini yönetmek ve hafifletmek de mümkündür. En önemli yaklaşımlardan biri, dahil olanlar arasındaki şeffaflığı ve iletişimi arttırmaktır. Bu, belirsizlik düzeyinin azaltılmasına ve başarılı sonuçların elde edilme olasılığının artmasına yardımcı olabilir (Mueller, 2018). Ayrıca, sosyal değişimin dinamik bir süreç olduğunu ve belirsizliğin de bu sürecin bir parçası olduğunu kabul etmek önemlidir. Sosyal değişimin karmaşık dinamiklerini

anlayarak, belirsizliği etkili bir şekilde yönetmek ve başarılı sonuçlar elde etmek için stratejiler geliştirmek mümkündür.

Araştırmalar, popülizmin yükselişi ve siyasi söylemin artan kutuplaşması gibi yakın zamandaki siyasi gelişmeleri şekillendirmede belirsizliğin güçlü bir fenomen olduğunu işaret etmektedir (Taggart, 2018). Bu fenomen, daha aşırı siyasi görüşlerin benimsenmesini teşvik eden ve daha değişken bir siyasi ortama katkıda bulunan belirsizliğin siyasi düzenler ve ideolojiler üzerindeki istikrarsızlaştırıcı etkilerine atfedilmiştir (Lane ve Ersson, 2018). Göç gibi bir konuda göç edenler paydaş olarak kabul edilmese bile, göç etrafında oluşan kamplar ve bu kampların savunucuları arasındaki kutuplaşma, üretilecek siyasetlerin belirlenmesinde etkili olacaktır.

Belirsizliğin etkileri ekonomik alanda da hissedilir. Küresel ekonomi giderek birbirine bağlı hale geldikçe, toplumlar ekonomik belirsizlikle ilişkili risklere daha fazla maruz kalmaktadır (Jentleson ve Klytchnikov, 2017). Bu, finansal piyasalarda oynaklığın artmasına neden olmuş ve ekonomik tahminleri zorlaştırarak yatırımcılar arasında genel bir güvensizlik duygusuna yol açmıştır (Lane ve Ersson, 2018). Ek olarak, ekonomik belirsizlik, tüketici güvenindeki azalmanın yanı sıra ekonomik sisteme halkın güvenindeki azalmayla da ilişkilendirilmiştir (Jentleson ve Klytchnikov, 2017).

Belirsizliğin kültürel gelişmeler üzerinde de önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle, belirsizliğin yaygınlığı, kültürel kaygıdaki artış ve bireylerin sosyal faaliyetlere katılma isteklerindeki azalma ile ilişkilendirilmiştir (Eubank ve Guo, 2019). Bu durum, bireylerin birbirleriyle etkileşim biçimleri üzerinde derin bir etkiye sahip olup, sosyal uyumun azalmasına ve sosyal parçalanmanın artmasına neden olmuştur (Lane ve Ersson, 2018).

En temel düzeyde belirsizlik, insanlar arasında bir endişe duygusu yaratabilir ve bu da onları bilinmeyenle ilgili potansiyel riskleri azaltmak için harekete geçmeye yönlendirebilir. Bu, insanların hayatlarını nasıl etkileyeceğini anlayana kadar yeni teknolojileri, davranışları ve toplumsal değişimi benimseme konusunda genellikle tereddüt etmelerinde görülebilir. İnsanlar yeni sečecekler keşfetmeye ve farklı çözümler denemeye başladıkça, bu tereddüt sosyal değişime elverişli bir ortam yaratabilir. Ayrıca, belirsizlik insanlarda iyimserlik duygusuna da yol açabilir. Belirsiz zamanlarda, sonuçtan emin olamayacakları için insanların risk alma ve yeni fikirleri deneme olasılıkları daha

yüksek olabilir. İnsanlar sınırları zorlamaya ve statükoya meydan okumaya istekli olduğundan, bu, sosyal değişimin büyük bir itici gücü olabilir.

Belirsizlik, bir durumun gelecekteki sonuçları hakkında enformasyon veya bilgi eksikliği olarak tanımlanmaktadır (Baron, 2008). Kişinin bilgi veya deneyim eksikliği nedeniyle ne olacağından emin olmadığı bilişsel bir şüphe ve belirsizlik halidir. Belirsizlik, özellikle bilgi veya deneyim eksikliğinin olduğu durumlarda yaygın bir deneyimdir. Kayıp veya kazanç potansiyelini içerdiği için riskle yakından bağlantılıdır (Baron, 2008).

Bir görev veya karar için gerekli olan zihinsel çaba olarak tanımlanan bilişsel yük (Miller, 1956), belirsizlik durumlarında artabilir. Bilgiyi işlemek, depolamak ve geri çağırmak için gereken zihinsel çaba sürekli değişen ve dönüşen bir yapı içerisinde zorlanabilir. Bilişsel yük ne kadar yüksekse, bir görevi yerine getirme veya karar vermedeki zorluk o kadar fazladır. Karar verme ve performans üzerinde önemli etkileri olabileceği için belirsizlik ve bilişsel yük arasındaki ilişki önemlidir.

Belirsizlikle karşı karşıya kalındığında, kişinin durumun potansiyel risklerini ve ödülleri tartması gerektiğinden, durumu işlemek ve yönetmek için gereken bilişsel yük artar. Bu, özellikle büyük miktarda bilginin ve çoklu potansiyel sonuçların olduğu karmaşık görevler için geçerlidir. Kişi işlemesi gereken bilgi miktarından bunaldığı için bu, bilişsel bir aşırı yüklenme hissine yol açabilir. Kişi tüm bilgileri işleyemeyeceğinden, bu karar vermeyi zorlaştırabilir.

Belirsizlik ve bilişsel yük arasındaki ilişki de performans üzerinde etkili olabilir. Araştırmalar, belirsizlikle karşı karşıya kalındığında, bir görevle ilişkili bilişsel yükün performansta düşüşe yol açabileceğini göstermiştir (Jonsson ve O'Hara, 2017). Bunun nedeni, durumu işlemek için gereken bilişsel yükün, odaklanma ve dikkatte azalmaya yol açarak performansın düşmesine neden olabilmesidir.

Belirsizlik ve bilişsel yük yakından ilişkilidir ve birincisinin ikincisi üzerinde doğrudan etkisi vardır. Bilgi veya deneyim eksikliğinin olduğu durumlarda, durumu işlemek için gereken bilişsel yük artarak bilişsel aşırı yüklenme hissine yol açar. Bu, kişi

tüm bilgileri işleyemeyebileceğinden performansın düşmesine neden olabilir. Bu nedenle belirsizliğin karar verme ve performans üzerindeki etkilerinin farkında olmak önemlidir.

Mültecilerin akını, ev sahibi toplulukların vatandaşları için büyük bir belirsizlik yaratmıştır. Bu belirsizlik, ev sahibi topluluklar için bir dizi psikolojik, ekonomik ve sosyal zorluk getirebilir. Mültecilerle ilgili belirsizliğin yol açtığı konulardan birisi de vatandaşların psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisidir. Yeni durumlarının belirsizliği, bireylerin bunalmış hissetmelerine ve yeni çevreleriyle baş edememelerine neden olabilir (DeJong vd., 2018). Ek olarak, mülteci akını, ev sahibi topluluk üyeleri arasında güvensizlik ve şüphe duyguları yaratarak, mültecilere karşı artan düzeyde önyargı ve ayrımcılığa yol açabilmektedir (Levy, 2016).

Mülteciler hakkındaki belirsizliğin de ev sahibi topluluklar üzerinde büyük bir ekonomik etkisi olabilir. Bunun nedeni, ani mülteci akınının, yeni gelenler için yeterli barınma ve hizmet sağlama kapasiteleri olmayabileceğinden, ev sahibi toplumun kaynaklarını zorlayabilmesidir (Hatton ve Williamson, 2017). Mevcut işler ve hizmetler ek nüfusu karşılayamayabilir, bu da işsizlik ve yoksulluğun artmasına neden olabilir. Ayrıca mülteci akını barınma, gıda ve sağlık hizmetleri gibi sınırlı kaynaklar için rekabet yaratabilir.

Türkiye gibi mülteci akınının yol açtığı hızlı sosyal değişimin içinde olan bir toplumda, Mushtaq, Bland ve Schaefer'in (2011) belirsizlik ve bilişsel kontrole ilişkin bulguları önem kazanmaktadır. Araştırmaları, belirsizliğin dikkat ve çalışma belleği gibi çeşitli bilişsel süreçlerin kontrolü için ayrılan bilişsel kaynakları artırdığını ortaya koymaktadır. Bu durum, mülteci kaynaklı değişikliklerle gerilen bir sosyal dokuya uyarlandığında, kalıcı belirsizlik ortamının kolektif bilişsel yükü potansiyel olarak aşırı yükleyebileceğini göstermektedir. Bilişsel kontrol için artan talep, halkın sosyal medyadaki yanlış bilgileri gerçek ifadelerden doğru bir şekilde ayırt etme yeteneğini zorlaştırmakta ve demokratik söylemi daha da bulanıklaştırmaktadır.

Benzer şekilde, Meder, Lec ve Osman'ın (2013) ekonomik krizlere özgü belirsizlikler altında karar verme sürecine ilişkin araştırması, Türkiye'deki toplumsal ortamda ortaya çıkan karar verme karmaşıklığı için açıklayıcı bir örnek olarak okunabilir. Nasıl ki ekonomik krizler, etkili karar alma süreçleri için aşılması gereken katmanlı

belirsizlikler içeriyorsa, mültecilerin Türk toplumuna entegrasyonu da sosyal, ekonomik ve siyasi belirsizliklerden oluşan çok katmanlı ve değişken bir manzarayı beraberinde getirmektedir. Bu durum, ister bireysel vatandaşlar ister kamu politikaları düzeyinde olsun, karar alma süreçlerinin zorluğunu artırmakta ve bu belirsizliklerin üstesinden gelmek için gereken uyarlanabilir stratejileri karmaşıklştırmaktadır.

1.2 Türkiye’deki Suriyeliler

1.2.1 Hukuki Statüler ve Düzenlemeler

Suriye’deki iç savaş nedeniyle yerinden edilmiş Suriyeliler, sığınmacı olarak Türkiye’ye 2011 baharında giriş yapmaya başladı. Göç İdaresi Başkanlığı resmi erişim sayfasında olaya şu şekilde yer vermiştir: “300-400 kadar Suriye vatandaşının, 29.04.2011 tarihinde Hatay ili Yayladağı ilçesine doğru hareketlenmesi Suriye’den Türkiye’ye yönelik ilk toplu nüfus hareketini oluşturmuştur. Bu nüfus hareketi sırasında gerekli tedbirler alınmaya başlanmış; 252 Suriye vatandaşı sınırdan içeri alınarak Hatay’daki bir spor salonunda geçici konaklama ve gıda ihtiyaçları sağlanmıştır.”¹ Suriyelilerin Hatay bölgesine geçişiyle beraber devamında gelen Suriyelilerin de hukuki statüsünün ne olacağı tartışmaları başladı (EMHRN, 2011; ORSAM ve TESEV, 2015). İlk dönemde mevcut hükümet tarafından *misafir* olarak addedilen Suriyelilerin ilk girişlerini takip eden dönemlerde kitlesel geçiş şeklinde ülkeye giriş yapması ve Suriye’deki iç savaşın daha da geniş bir alana yayılmasıyla beraber misafir statüsünde değişikliğe gidildi. Bakanlar Kurulunun 13/10/2014 tarihli kararıyla oluşturulan Geçici Koruma Kanunu’na tabi tutulmalarıyla beraber Türkiye üzerindeki sosyal hayata katılımlarına dair belirleyici bir unsur ortaya çıkartılmış oldu².

¹ Türkiye’de Geçici Koruma. 2023. <https://www.goc.gov.tr/turkiye-de-gecici-koruma> sayfasından erişilebilir.

² Geçici Koruma Yönetmeliği. 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883.pdf> sayfası üzerinden erişilebilir.

Geçici Koruma Kanunu (GKK) ile geçici kimlik kartları oluşturulmuş ve bu kartlarla sosyal hayata katılımları desteklenmeye çalışılmıştır. GKK ile düzenlenen eğitim, çalışma, sağlık ve sosyal yardım hakları ile sosyal hayata entegrasyon ve uyum süreci başlamış ve kamp dışında yaşayan mültecilerin sosyal hayata katılımı yasal olarak görünür hale gelmiştir.

Türkiye, 24 Ağustos 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesini, içinde bulunduğu coğrafi bölgenin potansiyel tehlikelerinden ve istikrarsızlığından dolayı coğrafi kısıtlama şartı ile imzalamıştı. Bu şartı sürdürmeye devam eden Türkiye, Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanımlı *mültecilik* (refugee) durumunu, sadece Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerden iltica etmiş kişilere vermiştir. Cenevre Sözleşmesi'ndeki genel tanım ise şu şekildedir³:

“Mülteci; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıstır”.

Yukarıdaki tanım mültecilere en temelde güvenli sığınma hakkının verilmesini öncelikli koşul hale getirir. Bu sözleşme, güvenli sığınma hakkının yanı sıra, mültecilerin sığındıkları ülkelerdeki haklar, hizmetler ve temel ihtiyaçlardan faydalanabilmesini, dini özgürlüklerini yaşayabilmelerini, sosyal kurumlara (eğitim, aile, çalışma vb.) erişebilir olmalarını imzalayan ülkelerde uygulanmasını talep eder. *Sığınmacı* (asylum seeker) statüsü, barınma arayan ve henüz mültecilik statüsünde olmayan kişiler için kullanılan hukuki terimdir. Buna göre sığınmacı ve mülteci kavramları ardıl olarak kullanılır.

Yukarıda alıntılanan Cenevre Sözleşmesi'ndeki (1951) maddenin sonundaki *her şahsın* tanımı, Türk hukukunda bu sözleşmedeki çekinceden dolayı kapsanmayan bireyleri kapsayacak şekilde farklı yönetmelik ve kanunlarda kullanılmıştır. Cenevre Sözleşmesi'nde kapsanmayan her şahsın tanımlanması ise 11 Nisan 2013'te yürürlüğe

³ 1951 Mülteci Sözleşmesi. (2023). <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees> sayfası üzerinden sözleşmeye 1967 ek sözleşmeye erişilebilir.

giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK) kadar ertelenmiştir⁴. Bu kanunla eşzamanlı olarak İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve Nisan 2014'te faal hale geçmiştir⁵. YUKK içerisinde tanımlanan mültecilik statüsü Avrupa'dan ilticaya açıkken, *şartlı mülteci* statüsü ise Avrupa dışından gelen ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye topraklarında edindiği tanımdır. Bu her iki statüde tanımlanmayan kişiler ise statü tanımlanana kadar *ikincil koruma* statüsü altında değerlendirilir. Kanunun düzenlenmesi sürecinde Suriye'den Türkiye'ye başlamış olan kitlesel göç hareketi kitlesel göç üzerinden tanımlanan *geçici koruma* statüsünün de eklenmesine sebebiyet vermiştir. Tablo 1'den YUKK üzerinde tanımlanan dört statü görülebilir.

Tablo 1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Düzenlenmiş Statüler.

Statü	Açıklama
Mülteci	Avrupa'da meydana gelmiş olaylar yüzünden yerinden edilmiş kişiler, madde 61.
Şartlı Mülteci	Avrupa dışında meydana gelmiş olaylar yüzünden yerinden edilmiş kişiler, madde 62.
İkincil Koruma	Yasadaki şartları karşılayan ancak yukarıdaki iki statüye girmeyen kişiler, madde 63.
Geçici Koruma	Kitlesel akınlarla toplu ya da bireysel olarak sınırlarımıza gelen, ancak uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan kişiler, madde 91.

⁴ Yabancı ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2023). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf> sayfasından erişilebilir.

⁵ Müdürlük, 4 Nisan 2013 tarihli Resmi Gazete'de (28615 sayılı) yayımlanan Yabancı ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Genel Müdürlük statüsünde kurulmuştur.

YUKK'ta tanımlanan geçici koruma statüsünün içeriği ise daha sonrasında Ekim 2014 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun hazırladığı Geçici Koruma Yönetmeliği adıyla yürürlüğe giren yönetmelik ile tanımlanmıştır. Bu yönetmelikten faydalanan yabancıların sosyal yardımlara ve hizmetlere erişimi kayıtlı oldukları il düzeyinde sağlanması planlanmış ve bunu düzenlemek amacıyla da kişilerin adres kayıt sistemine kaydolmaları zorunlu tutulmuştur. Adres bilgilerinin yanı sıra, yabancıların biyometrik verileri alınarak sistemde kayıtlarının tutulması amaçlanmıştır. Bu temel hizmetler ve yardımlar ise Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanı koordinasyonunda düzenlenir.

YUKK ve Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) ile Suriyelilerin statüsünü Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanım dışında başka bir ifadeyle tanımlaması, Türkiye'nin kendi terminolojisini oluşturma arzusuna işaret eder. Bunun nedeni olarak Suriyelilerin, GKY ile mültecilikten daha çok sığınmacı statüsüne ve hükümetin misafir söylemine uygun olarak konumlandırılması gösterilebilir. Bunun için Suriyelilerin durumuna ithafen oluşturulmuş GKY'deki geçici madde yasal statüyü açık bir şekilde ortaya koyar⁶:

“28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti'nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti'nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınırlar. Geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları işleme konulmaz”

Türkiye, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2020 verilerine göre en fazla mülteciye ve sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2021⁷ verilerine göre Geçici Koruma kapsamında bulunan 3,641,370 Suriyeli sığınmacı ile Suriye'deki iç savaş sırasında yerinden edilmiş 6,6 milyon insanın yarısından fazlasına ev sahipliği yapmaktadır. Geçici Koruma Kanunu (GKK) kapsamı dışında uluslararası koruma kapsamında 330,000 insan Türkiye'de

⁶ Geçici Koruma Yönetmeliği'ndeki Geçici Madde 1'in birinci bendinde verilen bu tanıma <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883.pdf> sayfası üzerinden erişilebilir.

⁷ Verilere Göç İdaresi Başkanlığı sayfasından erişilebilir. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

ikamet etmektedir. Yaklaşık olarak 4 milyon yerinden edilmiş kişinin yaşadığı Türkiye’yi ev sahipliği yaptığı yabancı popülasyon bakımından Kolombiya (1,8 milyon), Pakistan (1,4 milyon), Uganda (1,4 milyon) ve Almanya (1,1 milyon) takip etmektedir (UNHCR, 2020). BMMYK’nın aynı verilerine göre yerinden edilmiş kişilerin 85%’i gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır.

Suriyeliler YUKK ve GKY düzenlemeleri nedeniyle ile *arada* bir statüye sahiptirler. Sığınmacı ve mülteci statülerinin ortasında olan bu arada oluş, Türkiye’nin kendi mülteci düzenlemeleri ve kanunlarının sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu düzenlemelerle de sürdürülmektedir. Her ne kadar uluslararası kamuoyunda geçici koruma kapsamındaki yabancılar olarak kabul edilse de Cenevre Sözleşmesi’ndeki coğrafi çekince dolayısıyla mülteci statüsüne tanımlanmış hak ve özgürlükler çerçevesinden farklı bir uygulama ortaya çıkmaktadır.

BMMYK verilerine göre 3,672,646 Suriyelinin yaş ve cinsiyete göre dağılımı Figür 1’deki gibidir:

	Cinsiyet	
	Erkek	Kadın
Yaş		
60+	1,5	1,6
18-59	28,9	22,9
12-17	6,9	6,3
5-11	9,4	8,8
0-4	7,1	6,6
<i>toplam</i>	53,8	46,2

Figür 1. Türkiye’deki Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Üzerinden Yüzdelik Dağılımı, UNCHR Syria Regional Refugee Response, 2020⁸

Figür 1’de görüldüğü üzere nüfus dağılımında %52’lik dilimi yetişkin nüfus, 45%’lik dilimi çocuk nüfusu ve %3’lük dilimi de yaşlı nüfusu oluşturmaktadır. Genç ve

⁸ Göç İdaresi Başkanlığı’nın sağladığı veriler ve Suriyeli mülteci krizine dair yapılan çalışmalar ve alınan önlemlerin yayımlandığı BMMYK sayfasına

<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113> üzerinden erişim sağlanabilir.

çocuk nüfusu yaklaşık olarak 1.5 milyonu bulan bu popülasyonun eğitime katılım, çalışma, sağlık, barınma ve beslenme konularında uluslararası örgütlerin⁹ çekinceleri devam etmektedir.

Türkiye’deki Suriyeliler konusundaki en güncel ve kapsamlı çalışmalardan biri olarak nitelendirilebilecek çalışmalardan Erdoğan’ın (2019) Suriyeliler Barometresi Raporu¹⁰, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin birbirlerine dair algısını gözlemlemek için oldukça kapsamlı bir bakış sunmaktadır. Araştırmanın bulgularından biri olan Türkiye’deki Suriyelerinin tarifinde, Suriyelileri tarif ederken katılımcıların en fazla yoğunlaştığı ilk beş beyan “bize ileride çok sorun açacak tehlikeli insanlardır” %42, “kendi ülkelerini koruyamayan insanlardır” %41,4, “bize yük olan insanlardır” %39,5, “zulümden/savaştan kaçan mağdur insanlardır” %35, “ülkemizde misafirlerdir” %21,8 olarak gerçekleşmiştir.

Suriyelileri tarif etmede ortaya çıkan tedirginlik ve mesafe, araştırmanın bir diğer bulgusu olan Suriyelilerin tanımlarında kendisini yeniden gösterir. Bu bulguya göre vatandaşlar, Suriyeliler için pasaklı/pis (%57,4), güvenilmez/tehlikeli (%56,2), kaba (%53,9), tembel (%53,3) ve mesafeli (%47,8) tanımlarını en yüksek oranda niteleyici olarak kullanıyor. Spektrumun tam tersinde ise canayakın (%8,7), iyi (%7,9), kibar

⁹ Amnesty International’ın Left out in the cold: Syrian refugees abandoned by the international community, 2014 yılı çalışmasına <https://www.refworld.org/docid/5486fa094.html> sayfası,

Save the Children’ın Forced to Flee – Inside the 21st Largest Country, 2016 yılı çalışmasına <https://www.refworld.org/docid/57e146e44.html> sayfası,

UNICEF’in Syria Crisis June 2015 Humanitarian Situation Report çalışmasına, <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/45171> sayfası,

CARE International’ın Women’s Economic Empowerment in Protracted Crisis: Syrian Refugee Women in Southeastern Turkey, 2020 yılı raporuna <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/95510> sayfası,

International Organization for Migration ve UNICEF’in Culture, Context and the Mental Health and Psychosocial Wellbeing of Syrians, 2015 yılı çalışmasına <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/44851> sayfası üzerinden erişim sağlanabilir.

¹⁰ Türk toplumunun Suriyeli mültecilere ilişkin bakış açılarını ve algılarını inceleyen bu çalışma, Türkiye’nin 26 ilinde 2.271 katılımcıyla gerçekleştirilen bir ankete dayanmaktadır. Bu araştırma, temsili bir örneklem sağlamak için bölge, sosyo-ekonomik statü, cinsiyet ve yaşa göre tabakalandırma kullanmıştır. Ayrıca Suriyelilerin Türk toplumu ile ilgili görüşlerinin alındığı çalışmada ise araştırma kapsamında, Türkiye örneklemiyle uyumlu olacak şekilde, 15 ilde kamp dışında yaşayan toplam 1.418 hanede hane bazlı anketler uygulanmıştır. Bu hanelerin 861’i sınır illerinde, 368’i büyük kent merkezlerinde (İstanbul, Ankara ve İzmir gibi), 189’u ise diğer illerde yer almaktadır.

(%7,1), temiz (%5,9) ve güvenilir (%5,7) geliyor. Bu durum her iki yönde tanımlamaların oluşturduğu tanıklıkların aynı düzlemde gerçekleştiğini, fakat endişe ve olumsuz kanıların baskın duygu olduğu söylenebilir.

Her iki bulguda da Suriyelilere dair bir inanç ve bilgi durumu ortaya konmuştur. Ancak bu iki hakim yargıyı üreten şeyin ne olduğuna dair muğlaklık vardır. Suriyelilere dair bu bilgi ve inanç nereden gelmektedir? Aynı çalışmada Erdoğan (2019), Suriyelilerle kurulan ilişkinin türlerini sorar. Bunun sonucunda mültecilerle kurulmak istenmeyen ilişki türleri; sohbet etmek (%61,5), alışveriş yapmak (%79,9), iş ilişkisi kurmak (%87,3), dostluk/arkadaşlık etmek (%87,5), sorun yaşamak (%86,7), kavga etmek (%91,9), flört (%99,0), evlilik (%99,2) olarak çıkmıştır. Bu bulgudan iki yöne doğru gidilebilir.

İlki; Suriyelilerle bireysel olarak sorun yaşama ya da kavga etme durumları az olsa da Suriyelilerin varlığının toplumsal bir sorun olarak görüldüğünü yukarıdaki bulgulara dayanarak söylenebilir. Suriyelilere dair olan bilgilerin Suriyelilerden gelecek kadar yakın bir ilişkinin kurulmadığı görülmektedir. Bunu destekleyecek bir diğer bulgu da Suriyelilerden zarar görme konusudur. Bireysel olarak %13,7’de kalan zarar görme, çevredekilerin zarar görmesi durumunda %34,7’ye çıkıyor. Bireyin etrafından duyduğu tanıklıkların, bireyin tekil tanıklıklarından sayısal olarak çokluğu zarar tanıklığının da çokluğunu getirmektedir. Çevreye olan ve çevreden gelen tanıklıklar Suriyelilerin yukarıdaki şekillerde tanımlanmasının önünü açmaktadır.

1.2.2 Suriyeli Mültecilerin Türkiye Medyasındaki Yansımaları

Geleneksel medya ve sosyal medya, yakın çevre ve ötesindeki tanıklıkların önümüze gelmesi konusunda oldukça önemlidir. Cottle’a (2000) göre medya eşitsiz toplumsal ilişkilerin ve kültürel iktidar oyununun kamusal temsilinde kilit bir rol oynar. Bu kilit rol ilişkilerin nasıl süreceğine ve eşitsizliğin nasıl dağılacağıyla yakından ilgilidir. Suriyeliler Barometresi’nde (Erdoğan, 2019) ortaya çıkan sonuçlardaki *basamaklılaştırma* (stereotyping) davranışında medyanın rolü üzerine akademik literatür de bunu destekleyici ifadelerde bulunur; medya aracılığıyla mültecilerin ve diğer azınlıkların klişeleştirilmesi, bu gruplardaki kişilere karşı önyargı ve ayrımcı tutumlara

ve kültürel çeşitliliğin reddedilmesine neden olabilir (Fejani, 2007; Siapera, 2010). Buradaki ilişkide sorgulanması gereken durumlardan biri de hangi tür tanıklığın öncelendiğidir. Suriyelilere dair bilgimiz nereden geliyor? Erdoğan (2019, s.108) hem sınır illerde hem de metropol şehirlerde yaptığı çalışmada şunu aktarır: “büyük kentlerde insanların çoğu Suriyelilerin varlığından medya ve sosyal medya kanallarından ya da onları kamusal alanlarda gördükleri kısa deneyimler vasıtasıyla haberdar olmaktadır.”

Suriyelilere dair basında ve sosyal medyada oluşturulan imgeler de Erdoğan’ın (2019) bulgularını destekler. Sosyal medya üzerinde Suriyelilere ait olduğu iddia edilen görseller çoğunlukla duygusal bağlarla ifade ediliyor ve resmi bilgilere dayandırılmıyor (Arda, 2020). Dahası, bu gruba dair imge, “... harabe, düzensizlik, kontrolsüz, çatışma ve şiddet referanslarının bağdaşık olarak kurulmasına ...” (Arda, 2020, s.59) da yol açıyor. Bu tarz sosyal medyada yayılan görsellerin yanı sıra, hafıza çalışması olarak sayılabilecek Anadolu Ajansı Almanakları’nda ise Türkiye’nin Suriye ve Suriyelilere yaptığı yardımlara dair görseller daha fazla yer almaktadır (Gezmen, 2019).

Türk’ün (2019) çalışmasında ise Suriyelilere yönelik yapılan haberlere bırakılan yorumlarda bu durum pekişir. Araştırmada, ana akım gazetelerin internet sayfalarına bırakılan yorumlar incelenmiş ve Suriyelilere verilen sosyal ve ekonomik hakların yanı sıra tekil olayların yerli halkın görüşünü derinden ve olumsuz yönden etkilediği ortaya çıkartılmıştır.

Sosyal medya ve ana akımın dışında yerel basında da benzer bir atmosfer hakimdir. Yaylacı (2017) çalışmasında Eskişehir yerel gazetelerinin Suriyeliler ve diğer uyruklardan olan mültecilerle ilgili haberlerini incelemiş ve gazetelerin yaklaşımlarını beş kategoriye ayırmıştır: “ayrıcalık sağlanan mülteci”, “sorun yaratan mülteci”, “uluslararası politikanın konusu mülteci”, “iç siyaset tartışmalarının konusu mülteci”, “yardım edilmesi gereken ve yararlı mülteci”. Bu kategorileştirme, mülteci temsiliinin geniş bir spektruma yayıldığını gösterir. İç politikadan faydacılığa, kayırmacılıktan kriminolojik vakaya kadar gündelik hayatın birçok noktasında gündem konusu olduklarını göstermektedir. Her bir nokta kendi bağlamı içerisinde değerlendirilmesi gereken bir olgu olsa da toplu bir şekilde *mülteci* kümesini inşa etmektedir. Bu küme, her

ne kadar bütüncül bir imge oluştursa da medyanın her zaman tek sesli olmadığını da kabul etmek gerekir.

Çalık ve Baykal'ın (2020) Türkiye medyasından üç gazete üzerine eleştirel söylem analizi yaptığı çalışmadaki bulgular, haber temsiliinin siyasi boyutunu da göz önüne getirmektedir. Habertürk, Sabah ve Birgün gazetelerinin incelendiği çalışmada, Sabah gazetesinin mevcut iktidarın eylemlerini fedakarlık özelinde temellendirmeye çalıştığı görülürken, Birgün gazetesinin ayrımcılık söylemine yer vermeden hükümetin politikalarını mülteciler üzerinden eleştirdiği, Habertürk'ün ise mültecileri hem hedef gösterdiği hem de sahiplendiği haberler üzerinden çeşitlilik sağladığı Çalık ve Baykal tarafından ortaya konmuştur.

Teyit.org'un "Türkiye'de yaşayan Suriyelilerle ilgili internette yayılan yanlış bilgiler" analiz dosyası¹¹ mülteci krizinin yanlış bilgi boyutuna dikkat çekme konusunda bir arşiv niteliği taşımasından dolayı ayrı bir değere sahiptir. Teyit'in International Fact-Checking Network'ün¹² parçası olarak yaptığı analizler belirli bir metodolojiye bağlıdır. Bu metodoloji¹³, Tarama, virallite, önem, aciliyet durumlarına göre seçme ve önceliklendirme, araştırma ve delillendirme, yazım, yayın, cevap hakkı ve etki izleme olarak bir süreci takip eder. Amaç, yapılan detaylı analizler sonucunda yanlış bilginin yayılımına engel olmak ve kamuyu bilgilendirmektir.

Bahsi geçen analiz dosyasında toplamda 32 iddia yer almaktadır. Tablo 2'de teyit.org'un analiz dosyasında yanlış olduğu teyit edilmiş iddialar ve tezin araştırmacısı tarafından kodlanmış temalar bulunmaktadır.

¹¹ Analiz dosyasına <https://teyit.org/analiz/turkiyede-yasayan-suriyelilerle-ilgili-internette-yayilan-22-yanlis-bilgi> üzerinden erişilebilir. Derleyenler: Gülin Çavuş, Çınar Livane Özer, Mehmet Atakan Foça, Taha Onur Selimoğlu, Ali Osman Arabacı, Burak Avşar, Alican Acanerler.

¹² IFCN'in sayfasına <https://www.poynter.org/ifcn/> üzerinden erişilebilir.

¹³ Teyit'in metodolojilerini açıkladıkları sayfaya <https://teyit.org/metodoloji> üzerinden erişilebilir.

Tablo 2. Türkiye’de Yaşayan Suriyelilerle İlgili İnternette Yayılan Yanlış Bilgilerin Başlıkları ve Temalar

	İnternette Yayılan Yanlış Bilgi İddiaları	Tema
1	Suriyeli bir sığınmacının doktor dövdüğü iddiası	Kriminalize etme
2	Suriyelilere alışverişlerde yüzde 50 indirim sağlayan Ak Kart verildi iddiası	Ekonomik avantaj
3	Suriyeliler ile ilgili paylaşım yapanlara üç yıla kadar hapis cezası verileceği iddiası	Kısıtlama
4	Konya Büyükşehir Belediyesi Suriyelilere maaş bağladı iddiası	Ekonomik avantaj
5	131 bin 746 Suriyeli’nin üniversiteye yerleştirildiği iddiası	Eğitim avantajı
6	Suriyelilerin tüp bebek tedavisinden ücretsiz yararlandığı iddiası	Sağlık avantajı
7	Suriyeliler, Türkiye halkının dinden kopuk yaşadığını söyleyerek yürüyüş düzenledi iddiası	Değer çatışması
8	Suriyeliler istedikleri üniversiteye hiçbir koşul olmadan girebiliyor iddiası	Eğitim avantajı
9	Bursa’da yaşayan Suriyelilerin bir atı kafasına vurarak öldürdüğü iddiası	Kriminalize etme
10	Suriyeliler maaşlarını almak için PTT önünde kuyruğa giriyor iddiası	Ekonomik avantaj
11	İki Suriyelinin Bursa’da bir kadını kaçırıp tecavüz ettiği iddiası	Kriminalize etme
12	Gaziantep’te Suriyeliler vatandaşlık için kuyruğa girdi iddiası	Ekonomik avantaj
13	Suriye’de organ mafyasının çocukları kaçırdığını gösteren video iddiası	Kriminalize etme
14	Fotoğrafın Suriyelilerin Türkiye’ye gelen Afganları protesto ettiğini gösterdiği iddiası	Değer çatışması
15	Suriyeli mültecilere içinde 930 TL bulunan yardım kartı verildiği iddiası	Ekonomik avantaj
16	Faturanın Konya’da yaşayan Suriyelinin sudan bedava yararlandığını gösterdiği iddiası	Ekonomik avantaj
17	Adıyaman’da Atatürk heykeline saldırdığı belirtilen kişinin Suriyeli olduğu iddiası	Kriminalize etme
18	Rachid Yusuf isimli Suriyeli mültecinin Türkiye hakkında söylediği sözlere ilişkin iddialar	Değer çatışması
19	Türkiye’de son 6 ayda 225 bin Suriyelinin doğum yaptığı iddiası	Toplumsal denge
20	Ahmed-i Şerif isimli kişinin Türkler ve Suriyeliler hakkında söylediği iddia edilen sözler	Değer çatışması

21	Suriye kökenli Muhammed Erdoğan'ın Bursa'dan milletvekili seçildiği iddiası	Bireysel avantaj
22	Videonun Sapanca'da bacakları kesilen köpeğin Suriyeli çocuklar tarafından işkenceye uğradığını gösterdiği iddiası	Kriminalize etme
23	Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin telefon görüşmelerinde para ödemeyeceği iddiası	Ekonomik avantaj
24	Suriyeli mültecilerin hastanelerde 'yasal öncelikli hasta' sayıldığı iddiası	Sağlık avantajı
25	Fotoğrafın Türk bayrağı yakan Suriyelileri gösterdiği iddiası	Kriminalize etme
26	İŞKUR'un 7 bin 400 Suriyeli istihdam edeceği iddiası	Ekonomik avantaj
27	Fotoğraflar Türkiye'de organları çalınan Suriyeli çocukları göstermiyor	Kriminalize etme
28	Suriyelilere bayram parası verildiği iddiası	Ekonomik avantaj
29	Videonun Gaziantep'te dans eden Suriyeli mültecileri gösterdiği iddiası	Değer çatışması
30	Videonun denize çıplak girmeye çalıştığı için dövülen Suriyeliyi gösterdiği iddiası	Kriminalize etme
31	Suriyeliler hakkındaki ifade İmamoğlu'na mı ait?	Kriminalize etme
32	Ankara'daki Suriyelilerin işyerlerinin kapatılacağına dair iddialar	Ekonomik avantaj

Foça, M. A. (2023, Ekim 23). *Türkiye'de yaşayan Suriyelilerle ilgili internette yayılan yanlış bilgiler'e* dayanarak derlenmiştir. Teyit. <https://teyit.org/analiz/turkiyede-yasayan-suriyelilerle-ilgili-internette-yayilan-22-yanlis-bilgi>

Tablo incelendiğinde Suriyeliler ile ilgili yayılan ve teyit.org'un radarına takılan 32 haberde yaygın olarak mültecilere avantaj sağlandığı iddialarına ve kriminalize edildikleri sonucuna varılmaktadır. Bu temaları ise değer çatışması teması takip etmektedir. Bu analiz dosyası dışında, Suriyelilere yönelik 190'a yakın haberler incelendiğinde benzer temalar görülmektedir¹⁴.

Mültecilerin medya yansımalarında kullanılan dil, hangi temalarla ilişkilendirildikleri, çerçevenin nasıl oluştuğu konuları göç mefhumunun bir toplumda

¹⁴ teyit.org'un internet sayfasında "Suriyeli" anahtar kelimesi ile yapılan arama sonuçlarına <https://teyit.org/detayli-arama?keyword=suriyeli&sort=newest> sayfası üzerinden ulaşabilirsiniz.

sadece nasıl algılandığını değil, hangi alanlarda etkisinin beklendiğine dair bir tutumu da göstermektedir. Bir sonraki bölümde (Göç ve Toplumsal Etki) bu etkiler tartışılacaktır.

1.3 Göç ve Toplumsal Etki

Mültecilerin varlığı, gönderen devletlerin durumuna ve mülteciler ile ev sahibi topluluklar arasındaki ilişkilere bağlı olarak, siyasi, ekonomik, sosyokültürel ve çevresel etkiler dahil olmak üzere çeşitli etkiler ortaya çıkarır. Meyers (1997), çevresel etkinin, kültürel ve ekonomik etkilerin de eşlik ettiği sosyal etki ve sağlık etkisi ile ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Diğer bir deyişle, mültecilerin ev sahibi ülkeler üzerindeki çeşitli etkilerini birbirinden ayrı düşünmek zordur. Çalışmaların çoğu mültecilerin siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkileri olduğunu doğrulamaktadır. Bu etkiler, kabul eden ülkelerin koşullarına, mültecilerin kabul eden veya gönderen ülkelere yönelik niyetlerine, mültecilerin beşerî sermayesine, STK'ların rolüne ve ev sahibi ülkelerin entegrasyon politikasına göre değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte, bazı araştırmalar da mültecilerin ev sahibi ülkeler üzerindeki olumlu etkisine değinmekte ve bunların regülasyonu ile alakalı politikalara örnekler sunmaktadır.

Whitaker'ın (2002) çalışmasında, politik etkiye dair kapsamlı bir tanımlama görülmektedir. Bu çalışmada mültecilerin varlığının üç faktöre göre şekillenmesine tanık olunmaktadır; (i) mevcut rejimin meşruiyeti, (ii) etnik grupların siyasi faaliyetlerde ne ölçüde kullanıldığı ve (iii) liderlerin güçlerini korumak için uyguladıkları strateji ve taktikleri. Ev sahibi ülkelerin siyasi bağlamı mültecilerin konumlandırılmasında önemli rol oynar. Kongo ve Tanzania örneklerini veren Whitaker, Kongo'daki ekonomik sorunlarla yüzleşen bir diktatörlükte mültecilerin de dahil olduğu şiddet gösterilerinin ortaya çıkışını işaret ederken, Tanzania'da ise hükümetin mülteci politikasından memnun kalan iki taraf da hükümetin demokratik meşruiyetini kuvvetlendirdiğinden bahseder. Kongo'da siyasal bir araç haline gelirken, Tanzania'da siyasi alanın dışında konumlandırılacak hamleler atılmıştı.

Salehyan (2008) ise daha farklı bir konumdan, mültecileri kabul eden ve gönderen ülke arasında oluşabilecek devletlerarası bir gerginlik çıkabileceğini aktarır. Gönderen

ülkenin mültecileri meydan okuyan ve isyan eden grup olarak tanımlaması ve ev sahibi ülkenin diğer ülkenin meşruiyetini tanımayan insanlara kapı açması bu gerginliğin çıkmasına bir davet olarak görülebilir. Weiner (1993) de bu durumu çatışmanın yayılması perspektifinden irdeler ve hatta çatışmanın mülteciler yarattığını, ancak mültecilerin de çatışma yaratabileceğini iddia eder. Buradaki çatışma gündelik bir çıkar çatışmasından ziyade paramiliter faaliyetler olarak düşünülmelidir. Salehyan (2008) bu durumla ilgili olarak zayıf kaynaklara sahip ülkelerde mülteci kamplarının isyancılar için bir sığınak olabileceğini ve ev sahibi ülkede kışkırtıcı eylemlerde bulunabileceğini aktarır. Bu koşula neden olan olaylardan biri olarak da mülteci akınının durdurulamamasını gösterir. Türkiye siyasi alanında bir dönem hayat bulmuş olan mülteci kamplarında militanların da yer aldığı iddiası ve bunun üzerine kurulan retorik, Salehyan'ın aktardıklarıyla paralellik gösterir.

Ekonomik yönden ise mültecilerin ev sahibi ülkenin mevcut durumuna bir yük veya potansiyel bir fayda olması literatürde çeşitli ülkeler özelinde tartışılmıştır. Maystadt ve Verwimp'in (2014) Tanzanya'nın Kagera bölgesindeki göçü inceledikleri çalışmalarında daha ucuza çalışan mültecilerin artış gösterme eğiliminde olan ürün fiyatlarını düşürmeleri dolaylı yoldan özel sektörün bölgeye gelmesine ön ayak olmasına ve bunun yoksul bir bölge olan Kagera'da yol, havalimanı ve iletişim teknolojilerinin bölgeye eklenmesinde rol oynadığını tartışır. Altyapının ve sağlık hizmetlerinin gelişmesi, mültecilerin olumlu etkisinin yanı sıra, kampların, ekonomik girdilerin paylaşımı ve uluslararası yardım fonlarının kullanılması yoluyla mekânsal bir yoğunlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu duruma karşı bir örnek olarak Gomez ve Christensen'in (2011) ev sahibi ülkedeki göçün uzun vadeli makroekonomik etkilerini inceledikleri çalışma gösterilebilir. Su, barınma ve yiyecek gibi kaynakların yetersiz olduğu ev sahibi ülkelerde mültecilerin rakip olarak görülmesi ve bu durumun çözülmesi için kamu harcamalarında artışa yol açabileceği gösterilmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği'nin 1990'larda Malavi'de yaşanan yoğun göçe cevabı hem yerel halkın hem de mültecilerin faydalanacağı yardım programları geliştirmek olmuştur (Gomez ve Christensen, 2011).

Bah (2013) ise mültecilerin kamu harcamalarını arttırabileceğini söylerken, aynı zamanda da uluslararası para akışının olması ve mültecilerin beceri ve yeteneklerinin ekonomik bir fayda getirebileceğini belirtir. Mültecilerin ev sahibi ülkelerde kaynaklara erişimde yerel halkla yaşadıkları rekabet, kamu kaynaklarının kullanımındaki artış ve uluslararası insani yardımlar iki yönlü şekilde irdelenebilir.

Birinci olarak mültecilerin oluşturduğu işgücü ile sektörlerin genişleyerek bölgede kalkınma potansiyeli oluşturması ve rekabetin çözülmesi için uluslararası fonların kamu hizmetlerinin yapılanmasında kullanılarak yerel halkın da güçlendirilmesi söylenebilir. İkinci olarak ise kapsayıcı bir politikanın gerçekleşmediği, mültecilerin Whitaker'ın (2002) bahsettiği gibi siyasal araç haline geldiği yerlerde ise etnik dengeden, sağlık problemlerine, demografik dağılımın değişmesinden kaynaklı kültürel çatışmalara kadar çeşitli problemlerin ortaya çıkması uzun süredir tartışıl原因 konulardır. Az gelişmiş ülkelerde veya siyasi meşruiyeti dengelenmemiş ülkelerde mültecilerin yaratacağı ekonomik yük ve bu yükün yerel halktaki yansımaları diğer ülkelere kıyasla daha farklı olacaktır.

Baez'in (2004) 1993-1994 yıllarında Ruanda ve Burundi'den Batı Tanzanya'ya mülteci akınının ev sahibi ülkedeki çocuklara etkisini araştırdığı çalışmada, çocukların beslenmelerinin önemli ölçüde kötüleştiğini söylerken, aynı zamanda da kontrol altına alınamamış bulaşıcı hastalıkların da artan insan popülasyonu nedeniyle daha da kötüleştiğini belirtir. Murdoch ve Sandler'in (2004) analizinde ise iç savaşın yerel yatırımın azalmasına, insan sermayesinin kaybına, altyapının yok olmasına, yabancı yatırımın yeniden yönlenmesi gibi sonuçların komşu ülkelere de yansıtacağı konusuna değinir. Yatırım, ticaret ve kaynak ithalatının sektöre uğramasının komşu ülkenin de büyümesini engelleyeceğini, bu bakımdan da mültecilere insani yardım sağlamanın yüksek maliyetli bir hale gelmesini aktarırlar. Whitaker (2002) benzer şekilde mültecilerin yerleştikleri bölgelerin altyapısını zorladığını belirtir.

İç savaş ya da kıtlık yüzünden kitlesel mülteci akını gerçekleşmiş olan ülkelerde yapılan orta ve uzun vadeli araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlar Türkiye örneği üzerinden incelendiğinde; kültürel, ekonomik ve politik yansımaları görmek kolaylaşır. Göç alan ülkelerin mevcut ekonomik ve politik durumları yukarıda bahsi geçen örneklerde oldukça

önemli bir pozisyon işgal etmektedir (Whitaker, 2002; Murdoch ve Sandler, 2004; Gomez ve Christensen, 2011; Bah, 2013, Maystadt ve Verwimp, 2014).

Sığınmacıların/mültecilerin konumlandığı alanlarda hali hazırda katmanlı halde olan sosyal, ekonomik ve politik ilişkiler mültecilerin ev sahibi ülkedeki ilişkilerinde belirleyici faktör olmaktadır. Kibreab'ın da (2003) bahsettiği gibi mülteciler (iç savaş benzeri durumlarda) bölgelerini terk etmek zorunda kaldıklarında yaşamı sürdürmelerini sağlayan sosyal ağlar, iş, barınma, mülkiyet, arkadaş gibi kaynaklarında büyük kayıplar yaşar. Bu kayıpların ev sahibi ülkede sosyal ve ekonomik ağlara girilerek yeniden inşa edilmesi yaşamlarını sürdürebilmelerinde büyük önem arz eder. Ancak ev sahibi ülkelerde hali hazırda var olan durumlar Salehyan'ın (2008) bahsettiği mevcut kültüre bir tehdit algısının oluşmasına yol açabilmektedir.

Bu bölümde, iç çatışma gibi durumlar nedeniyle yaşadıkları bölgeleri terk etmek zorunda kalan mültecilerin karşılaştıkları zorluklar incelenmiştir. Mülteciler sosyal ağlar, istihdam, barınma ve mülkiyet gibi alanlarda önemli kayıplar yaşamaktadır. Bu kayıplar, ev sahibi ülkelerin sosyal ve ekonomik çerçeveleri içinde hayatlarının yeniden inşasını gerektirmektedir. Bu olgu sadece bireysel adaptasyonla sınırlı kalmayıp daha geniş toplumsal dinamikleri de yansıtmaktadır. Bölüm 1.4'te odak noktası Toplumsal Değişim ve Belirsizlik konusuna kayarken, mültecilerin yeni toplumlara entegrasyonunun devam eden toplumsal dönüşümün bir parçası olduğunu kabul etmek büyük önem taşımaktadır. Mültecilerin deneyimleri ile ev sahibi ülkelerdeki önceden var olan koşullar arasındaki etkileşim, toplumsal değişimin sürekli ve dönüşen doğasını örneklemektedir. Dolayısıyla, belirli mülteci deneyimlerinin incelenmesinden daha geniş bir toplumsal değişim tartışmasına geçiş, bireysel mücadelelerin daha büyük toplumsal dinamiklerle bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır.

1.4 Toplumsal Değişim ve Belirsizlik

Toplumsal değişim sürekli dir. Heraklitos'un nehri gibi sosyal olan da sürekli dönüşüm içerisindedir. Göç, özünde bir dönüşüm biçimidir ve hem gönderen hem de alan topluluklarda değişime gerek yerel gerekse ulusal düzeyde değişime yol açabilir. Tek bir

olay ya da olaylar dizisinin bir değişim zinciri oluşturmasını beklemek toplumu deterministik bir makineye indirgemek olur. Bunun yerine toplumu değişim potansiyelini gerçekleştirmek üzere bekleyen ve beklerken de değişen bir yapı olarak görmek hem indirgemeciliğin önüne geçer hem de değişimin srekliiliğinin potansiyeline vurgu yapar. Toplumsal değişim oldukça geniş bir literatüre yayılır. Sosyoloji, sosyal psikoloji, psikoloji, ekonomi, antropoloji gibi beşeri alanlarda oldukça uzun zamandır çalışılsa da epidemiyoloji gibi pozitif bilimlerin de odağındadır.

Bu bölümde toplumsal değişim üzerinden tezin teorik çatısı oluşturulmaya çalışılırken, toplumsal değişim ve belirsizlik ilişkisi üzerinden Beck'in (1992) *risk toplumu* (risk society) kavramsallaştırmasının ve sosyal bilimler alanındaki risk çalışmalarının Türkiye'deki sığınmacılar özelinde nasıl uygulanabileceği irdelenir. Risk kavramı toplumsal değişim seviyesindeki belirsizliğin tanımlanması için operasyonel kavram olarak çalışılmaktadır. Karar verme teorilerindeki ya da oyun teorisinde kar, zarar veya fayda optimizasyonu gibi bireyci indirgemeler ve pr rasyonel Bayesi¹⁵ fail anlayışı dışarıda tutulmuştur.

1.4.1 Değişimin Toplumsal Etkileri

Sosyoloji literatürü, toplumsal değişim ve onun etkileri üzerine geniş bir kllyat oluşturmuştur. Sztompka (1993) sosyolojinin temel odak noktasının değişim olduğunu

¹⁵ Bayesçi fail, sosyal bağlamlarda karar verme ve öğrenme için Bayesçi yaklaşımı kullanan bir faili ifade eder. Bayesçi analizde, önceki inançlar bir önceki olasılık dağılımı ile temsil edilir ve bu dağılım, gözlemlenen veriler dikkate alındıktan sonra güncellenmiş inançları yansıtan bir ardıl dağılım elde etmek için Bayes teoremi kullanılarak güncellenir (Schoot, Kaplan ve Denissen., 2013). Yeni kanıtlara dayalı olarak inançların güncellenmesine yönelik bu yinelemeli süreç, Bayes ıkarımının temel bir yönüdür. Klasik istatistiksel yöntemlerin (frequentist/sıklıkı) aksine, Bayesçi yöntemler uzman bilgisini ve önceki inançları doğrudan analize dahil eder. Bu yöntemler, n bilgileri gözlemlenen verilerle birleştirerek bilinmeyen parametrelerin tahmin edilmesini sağlar (Weiss, 2010). Sosyal ağlardaki Bayesçi failer komşularının eylemlerinden ve görüşlerinden öğrenirler. Kişisel deneyimlerini komşularının görüşleriyle birleştirerek inançlarını güncellerler (Jadbabaie, Molavi ve Sandroni, 2012).

dile getirir. Bu bağlamda, sosyal değişimin kaynakları ve süreci, sosyolojik çalışmalarda merkezi bir rol oynamaktadır.

Mills'in sosyolojik tahayyül kavramsallaştırması, bireylerin kendi deneyimlerini ve yaşamlarını geniş toplumsal ve tarihsel bağlamlar içerisinde anlamalarını sağlayan analitik bir bakış açısıdır (1959). Mills, bu kavram ile bireylerin kendi özel sorunları ile kamu meseleleri arasında bir bağlantı kurmalarını teşvik eder. Örneğin, işsizlik bir birey için bir özel sorun olabilir, ancak bu, geniş ölçekte bir kamu meselesi olarak da ele alınabilir. Bireyin işsizliği, ekonomik sistem, sosyal politikalar veya global trendler gibi daha büyük sosyal faktörlerle ilişkilendirilebilir.

Mills (1959), sosyolojik tahayyülün, bireylerin sadece kendi yaşamlarını değil, aynı zamanda toplumun genel yapısını ve tarihsel gelişimini anlamalarına yardımcı olabileceğini belirtir. Bu sayede, bireyler kendi yaşamlarındaki sorunların sistemik veya yapısal faktörlerle nasıl ilişkili olduğunu görebilirler. Ayrıca, bu perspektif, toplumsal değişimin sadece makro ölçekte değil, mikro ölçekte de nasıl yaşandığını ve bireylerin bu değişim süreçlerine nasıl katkı sağlayabileceğini gözler önüne serer.

Giddens'in yapılaşma teorisi (structuration theory), sosyal eylemler ve sosyal yapılar arasındaki dinamik ilişkiyi inceler (1984). Teori, bireylerin sosyal yapıları oluştururken aynı zamanda bu yapılar tarafından da şekillendirildiğini ileri sürer. Yani, sosyal yapılar hem etkinleştirici hem de kısıtlayıcıdır. Giddens, bu çerçevede, günlük hayatta bireylerin nasıl stratejik eylemlerle sosyal yapıları etkileyebileceğini ve aynı zamanda bu yapılar tarafından nasıl etkilendiklerini analiz eder. Toplumsal değişim aynı zamanda da bir yapılaşma sürecidir.

Habermas'ın kamusal alan tartışması ise, demokratik toplumların nasıl işlediğini anlamak için önemli bir çerçeve sağlar (1962). Habermas, kamusal alanın, bireylerin ve grupların, sosyal ve politik konuları tartışabileceği, fikirlerini özgürce ifade edebileceği ve toplumsal konsensüs oluşturabileceği bir alan olduğunu savunur. Kamusal alan, yurttaşların bir araya gelip demokratik kararlar alabileceği, toplumsal değişimin yönünü belirleyebileceği bir mekândır. Habermas, bu teorisiyle, kamusal alanın nasıl korunabileceği ve demokratik toplumun nasıl sürdürülebileceği konularına dair önemli katkılar sunar.

Makro süreçlerin ve değişimlerin incelenmesinde kullanılan yaklaşımlardan biri ağ sosyolojisi'dir. Ağ sosyolojisinin önde gelen isimlerinden Castells, bilgi teknolojisindeki devrimlerin, ekonomik küreselleşmenin ve bir akışlar alanının (space of flows) ortaya çıkışının yeni bir tür ağ toplumunun ortaya çıkışındaki etkileşimlerini analiz etmiştir (1996). Bu bakış açısı, toplumsal dönüşümleri şekillendirmede çeşitli sosyal aktörlerin ve kurumların birbirine bağlılığını ve karşılıklı bağımlılığını vurgulamaktadır. Örneğin, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla oluşturulan ağlar, ekonomik sistemlerin globalleşmesini, sosyal hareketlerin organizasyonunu ve hatta devrimlerin dinamiklerini değiştirebilir.

Sosyal değişimlerin tüm bir grubu, topluluğu, kurumu, ulusu ve hatta bir bütün olarak toplumu nasıl etkilediğini düşünen, Mills, Giddens, Habermas ve Castells gibi birçok toplum felsefecisinin, sosyoloğun ve iletişim bilimcisinin ortaklaştığı ve ayrıştığı temalar ve yaklaşımlar vardır. Bu durum toplumsal değişim ve belirsizlik özelinde de devam eder. Toplumsal değişim ve belirsizliğin yol açtığı endişe, anksiyete, panik, korku gibi modernite öncesi de varolan durumlar çağdaş yaşantıda biçimi ve şiddeti değişerek devam etmektedir. Şu anda içinde yaşadığımız zamana toplumsal dönüşüm lensinden baktığımızda, toplumu sürekli değişen bir temelden yeniden düşünmek gerekli olabilir.

Bauman'a (2013) göre, daha önceki çerçevelerin kesinliklerinin artık geçerli olmadığı *akışkan zamanlarda* yaşıyoruz. Ona göre, akışkan çağdaş insanlar, kimlikler, ağlar ve işler arasındaki akışlarla karakterize edilen *göçebelik* özelliğine sahiptir. Alaylı, yerleşik, sabit ve statik olmak yerine, yaşam değişken, hareketli, geçici ve doğaçlamadır. Küreselleşen ekonomi, göç ve teknoloji bağlantısı, çeşitli bağlantıların rizomatik (Deleuze ve Guattari, 1980) olarak yapıldığı bir ağ toplumunun (Castells, 1996) ortaya çıkışını hızlandırdı.

Değişimi, dönüşüm üzerine düşünen çerçevelerle irdelemek, onu nasıl kavramsallaştırdığımızla doğrudan ilişkilidir. Bauman'a (1993) göre, fırsatlardan çok riskler tarafından yönetiliyormuş gibi konuşmaya alıştığımız, insanların çoğunluğunun *sürekli bir endişe hali* yaşadığı ve *güvenlik sorunlarıyla ilgili nevrotik kaygılar* geliştirmeye eğilimli olduğu bir postmodern toplum zihniyetini deneyimliyoruz. Günümüz dünyası modern sosyoloji literatüründe sıklıkla, artan bir kriz duygusunun

(Noble, 1982) felç edici umutsuzluk noktasına kadar karamsar bir sosyal ruh hali ürettiği kültürel bir çağ olarak tasvir edilmiş (Bailey, 1988) ve toplumsal değişim üzerine çalışan çoğu toplum bilimci 20. yüzyılın oldukça endişeli bir dönem olduğu konusunda hemfikirdir.

Mills (1959), savaşın, işsizliğin, ailelerin dağılması, kaotik kent yaşamı ve ekonomik istikrarsızlığın sert gerçeklerinin, insanların çoğunluğunun içinde bulunduğu günlük yaşamın sosyal deneyimine neden olan yapısal faktörler arasında olduğu kabul eder. Ona göre bu durumlar ölümcül, tanımlanmamış bir rahatsızlık yaratan bir huzursuzluk ve endişe duygusudur (Mills, 1959). Berger (1973), modernleşmenin, insanların büyük çoğunluğunun ıstırap içinde *evsiz* hissedeceği sosyal koşulları teşvik ederek bir bütün olarak topluma ciddi bir zarar verdiğine inanıyordu.

Weber'in (1948) rasyonelleştirme, entelektüelleştirme ve her şeyden önce dünyanın büyüünün bozulmasıyla karakterize edilen bir toplumun kültürel kaderini tartıştığı çalışmalarında, benzer bir boşluk ve anlamsızlık korkusunun (Tillich, 1952) yankısı vardır. Simmel ise büyükşehir insanının sergilediği bıkkınlık tavrını, sinir yorgunluğu riskine karşı psikolojik bir savunma mekanizması olarak yorumlarken (1950; 1957) ek olarak, daha temel bir analiz düzeyinde, modernitenin kültürel dinamiklerinin bizi anlamsızlık tehdidi ve tedirgin edici belirsizlik durumlarıyla karşılaşma olasılığının daha yüksek olduğu bir yaşam biçimine dahil ettiğine inanıyordu.

Mills (1959) yapının kamusal alanı olarak adlandırdığı şeyi bireysel deneyim alanıyla ilişkilendirme çabasında, kaygının hem daha büyük sosyal değişimlerin hem de kişisel huzursuzluk deneyimlerinin bir sonucu olduğunu gösterir. "Kaygı bir kişilik kusuru olarak değil, daha çok, bireylerin günlük yaşamlarını sürdürdükleri sosyal çıkmazların ve kültürel çelişkilerin bir sonucu olarak algılanır" diye bahseder (Mills 1959).

Riske ve belirsizliğe dair sosyolojik yaklaşımlar söz konusu olduğunda vurgu, nesnel tehlikelerden ve öznel önyargılardan sosyokültürel olarak etkilenen veya üretilmiş risklere doğru kayar. Sosyokültürel dolayım ile riskin inşası arasındaki ilişkinin ve onun sosyolojik kuramlaştırmadaki *nesnel* varlığı arasındaki ilişkinin, daha sonra, değişen derecelerde realist veya konstrüktivist statüye sahip tek boyutlu bir ölçekten daha

karmaşık ve çeşitli olduğu ortaya çıkar. Bazı yaklaşımlar, sosyal faktörleri nesnel tehlikelerin etkisine aracılık eden unsurlar olarak görür.

Douglas (1986) tehlikelerin varlığının, tartışma konusu olabilmeleri için bir önkoşul olduğunu kabul etmekle birlikte, bu tehlikelerin sosyal olarak tanımlanabileceğini ve değiştirilebileceğini savunur. Bir sosyal grubun tehlikeleri nasıl algılayacağı ve buna nasıl yanıt vereceği meselesini grubun örgütlenmesinin şekillendireceğini tartışır. Bu bağlamda, risk üzerine sürdürülen tartışmalar için, riskin politikleşmesi kültürel bir süreç olarak tanımlanırken, bir tehdidin objektif varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Aracılığın aksine, diğer teoriler, riskin esasen sosyal olarak üretildiğini açıkça kabul eder. Bu, risk tartışmalarının *gerçek* dünyayla çok fazla ilgisi olmadan başlayıp yayılabileceğini gösterir. Bu teoriler maddi bir gerçekliğin var olduğunu kabul ederler, ancak riski sosyal faaliyetler sonucunda yaratılan ve kontrol edilen bir şey olarak tanımlarlar. Bu nedenle, artan kamu endişelerinin nedeni sadece sosyal nedenler olabilir. Örneğin yönetimsellik yaklaşımı, risk yaratan sosyal süreçlerle ilgilenir. Kurumsal ve söylemsel süreçler içinde anlam verilen hesaplayıcı yaklaşımlar (çoğunlukla istatistiksel-olasılık analizi), belirsizliği yönetmenin özel bir yolu olarak riski anlamak için kullanılır.

Sistem teorisi yaklaşımı, riski, karar verme ve karar vermenin aynı epistemik düzeyde sosyal aktörlere atfedilmesinden ibaret olarak görür. Bununla birlikte, bir zarar veya risk ile ilgimiz olmasa bile, yine de sorumlu tutulabiliriz. Sığınmacılar gibi sosyal azınlıklar, artan işsizlik oranları için çok sık suçlanır. Bu yöntemler gerçek bir dünyanın varlığını tamamen reddetmezler, ancak bunun sosyal varlıklar olarak risk ve belirsizliği nasıl yorumladığımız üzerinde bir etkisi olduğunu kabul ederler. Risk etrafındaki tartışmaları anlamamızın tek yolu sosyal dinamikleri kullanmaktır.

Psikometrik yaklaşım, insanların hangi tehlikelerden endişe duyduklarına ve onlar hakkında ne kadar endişe duyduklarına kapsamlı bir şekilde bakar (Slovic, 2000). Bu yöntem, standart anketler, psikofiziksel ölçümleme ve çok değişkenli analiz kullanarak geniş eğilimleri ve nedenleri belirlemek için risk algısının bilişsel haritalarını oluşturur. Risk algısı üzerine araştırmalar, tehlikelere verilen yanıtların tehlikelerin niteliğinden

(büyüklükleri, korkuları veya olasılıkları gibi) nasıl etkilendiğini ortaya çıkarmıştır (Renn, 1992).

Bireylerin kim olduğu, adalet ve özgürlüğü nasıl algıladıkları, risklerin ve belirsizliklerin ve bunların maddi yansımalarının nasıl deneyimlendiği üzerinde temel bir etkiye sahiptir (Douglas, 1986). Beck (1999), yükselen modern risklerle ilgili olarak politik ekonominin odak noktasının sınıftan *risk konumlarına* kayması gerektiğini savunur. Sınıf ve dolayısıyla zenginlik ve varlık mülkiyeti artık odak noktası olmamalıdır. Aslında sınıf, cinsiyet, yaş, etnik köken ve eğitim ile insanların tehlike ve belirsizliği nasıl algıladıklarını ve buna nasıl tepki verdiklerini anlamak için çok önemli bir merceğe haline gelir (Braun, 2003; Gertel ve Hexel, 2018).

Sosyal sınıf, cinsiyet ve etnik köken gibi sosyal-yapısal faktörlerin insanların tehlikeyi nasıl algıladıkları ve davrandıkları üzerinde doğrudan etkisi olduğu düşünülse de, gerçek etkileri karışıktır. Brenot vd.'nin (1998) nicel araştırmasında önemli bir ilişki bulunmamakla birlikte, Tulloch ve Lupton'a (2003) göre, katılımcıların tehlikeye karşı refleksif tepkileri büyük ölçüde cinsiyet, yaş, meslek, uyruk gibi faktörler aracılığıyla şekillenmektedir. Farklı insanlar farklı şekillerde tepki verir ve belirsizliği deneyimler. Risklere, belirsizliklere ve cehalete yol açan altta yatan güvenlik açıklarını incelemek için sınıf, cinsiyet, nesil, ırk, etnik köken, cinsel yönelim, meslek, eğitim ve coğrafyanın etkileşimi kabul edilmelidir (Ribot, 2014; Watts, 2016). Bu tür farklılıklar, yanıtların ve fırsatların nasıl koşullandırıldığını ve belirsizliğin öznel olarak nasıl deneyimlendiğini etkilemek için örtüşür. Bu karmaşıklığı kabul etmek, her bir vaka bazında yeni perspektifler ve ayrımlar açar.

Psikometrik paradigma uzun süredir risk araştırmalarının odak noktası olmuştur. Korku, güvenlik ve suçlama gibi farklı tepki kategorileri, insanların algılarını çıkarmaya yönelik testlerden ortaya çıkarılır veya üretilir. Tipik olarak *eksiklik modeli* kullanan (Wynne, 1992b) *riskin sosyal olarak büyüülmesi* ve risk iletişimi tartışmaları (Plough ve Krinsky, 1987), sıklıkla bu tür bireyselci kavramlara dayandırılır.

Bireylerin risk algısının sosyal süreçleriyle ilgili deneyimleri, belirsiz veya çelişkili tehlikeyle ilgili çeşitli inançlara sahip olmalarına neden olabilir. Risk algısının sosyal deneyiminin karmaşıklığını katı kavramsal soyutlamalarda gizlemeye yönelik

herhangi bir girişim, insanların *riskleri* ona daha yakın olmaktan ziyade *tehlikeler* olarak tanımladığı ve bunlarla uğraştığı günlük gerçekliğe dair daha derin bir kavrayış geliştirmemizi engelleyebilir (Wilkinson, 2001b).

Beck'in (1999) risk toplumu teorisinde sosyal değişim, modernleşme süreçlerinin kaçınılmaz bir yan ürünü olarak görülmektedir. Yan etkileri bilinmediği ve istenmediği için önlenemezler. Modernleşmenin kör noktaları olmasından dolayı risk toplumunu seçemeyeceğimiz sonucuna varır. Ona göre, risk toplumu fikrini kabul etmek ya da reddetmek mümkün değildir. Kendiliğinden işleyen otonom modernleşme süreçleri içerisinde toplumun temelini baltalayan ve hatta ortadan kaldıran tehlikeler yaratır.

Beck, toplumdaki artan endişelerin ne kadar risk bilincine sahip olduğumuzla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, korkularımızı ifade ederken risk hakkında konuşmaya yönelik kültürel bir yatkınlık geliştirdiğimiz veya alternatif olarak, risklere ilişkin yeni bir anlayışın kültürel üretiminin bir sonucu olarak yaşamlarımızın yeni bir güvensizlik boyutu geliştirdiği kabul edilmektedir. Kendimizi ne kadar risk altında algılırsak, kaygıya o kadar duyarlı olduğumuza inanılır. Risk toplumu hızlı değişimlerle, çevresel ve teknolojik dönüşümlerle ve bu dönüşümlerin yarattığı belirsizlik durumu ve bu durumun yarattığı endişe duygusunu irdeler (Beck, 1999).

Ancak Beck'in *risk* tanımı, sanayileşmenin teknik ve çevresel sorunlar üzerindeki beklenmeyen etkileriyle sınırlıdır. Bu tehlike-sonuç toplumu fikri (Japp, 2000), toplumun belirsizlikle başa çıkmak için belirli bir tarihsel taktik olarak risk fikriyle ilişkili olarak daha genel olarak nasıl geliştiğini görmezden gelir. Bu taktik, sigorta fikri ve belirsizliği hesaplamak için en son istatistiksel tekniklerle yakından ilişkilidir (Ewald, 1986).

Birçok risk teorisini bu bakış açısına katılır ancak aynı zamanda genel olarak belirsizliklerin nasıl yönetildiğine ilişkin olarak çağdaş toplumda risk ve risk tepkilerine ilişkin daha geniş bir spektrumu da kabul ederler. Örneğin, hükümetin risk stratejileri ve rasyonaliteleri (Dean, 1999), sosyokültürel (Tulloch ve Lupton, 2003) algılar ve riske verilen tepkiler, teknik ve istatistiksel risk yönetimine ilişkin dar bakış açısının yetersiz olduğunu göstermektedir.

Bonss'un (1995) vardığı sonuca göre, herhangi bir sosyal bağlamı dikkate almadan saf rasyonalite fikri doğrultusunda bir karar teknolojisinin gelişimini beklemek makul değildir. Bunun yerine, belirsizlik deneyimini modern yaşamın temel bir yönü olarak kabul etmek için belirsizliğin zorlukları algısının dönüşmesi gerekir. İnsanlar, yerleşik mantık standartlarının dokunulmazlığına güvenemeyeceklerini fark ettiklerinde, giderek kendilerini ahlaki yasaların anlamını ve nasıl yaşayacaklarını ve ne yapacaklarını anlama zorluğuyla müzakere etmeleri gereken bir konumda bulacaklar (Bauman, 1993).

Çevrenin öngörülemez doğası ve kendimizi içinde bulduğumuz yabancı bağlamlarda gezinmek için açık yönergelerin yokluğu karşısında tutarlı bir öz kimlik duygusunu sürdürme olasılığı konusunda endişelenmeye zorlanmamız daha olasıdır (Giddens, 1991). Belirsizlik sorununu, düzen ve güvence üretme sorunu olarak yeniden biçimlendirmek artık gerekli değildir. Böyle bir bakış açısından, en iyi ve tek hareket tarzının, belirsizliği açıklığa, düzensizliği düzene ve belirsizliği kesinliğe dönüştürmek olduğu çoktan kararlaştırılmış olurdu. Risk eyleminin veya ikinci dereceden tehditlerin gizli etkileri nedeniyle, belirsizlikle ilgili bu bakış açısı tehlikelidir (Bonss, 1995). Bu bakış açısı, çoklu *güvenliği/kesinliği*, tek bir temel akıl yürütme çizgisini izleyen mutlak yapılar olarak değil, bağlama bağlı sosyal yapılar olarak tanımlar. O zaman risk sosyolojisi, çeşitli sosyal koşullarda risklerin ele alındığı çeşitli yolların sosyal profillerini çözme görevine sahip olacaktır.

Bilim ve teknoloji çalışmalarında uzun bir geçmişi olmasına rağmen, riske ilişkin yapılandırmacı bakış açısı, önemli toplumsal sonuçları olan daha incelikli bir bakış açısı sunar. Jasanoff'a (1993) göre riskler yaratılır ve üretilir. Beck'e (1999) göre tehlikeler, toplumsal üretimlerinin dışında erişilebilir olmayan ancak aynı zamanda toplum üzerinde de etkisi olan melezlerdir. Yalnızca realist ya da konstrüktivist tarafta olmak düşünülemez. Bunun yerine, yapılandırmacılık ile gerçekçilik veya doğa ile kültür arasındaki ayrım, hiçbir zaman gerçekleşmeyen çağdaş bir gerçeklik anlayışı olarak anlaşılır. Bu üretim ve/veya yaratım, belirli siyasi stratejiler ve kurumsal eylemler kullanılarak yapılır. Bu, risklerin gerçek olmadığı anlamına gelmez; daha ziyade, algıların ve tepkilerin her zaman ve farklı şekilde dolayımlandığını söylemektir. Bu, modernitede

risk kavramının *tehlike* ve önceden belirlenmiş gelecekteki sonuçların yerini aldığını iddia eden Luhmann (1993, 1997) tarafından vurgulanan bir temadır.

Siyasal alanda ortaya çıkan yeni tehlikelerin, geniş kapsamlı bir endişeye yol açarak risk hakkında daha büyük bir kamu bilinci oluşturabileceği ve bu durumun siyasete daha fazla kamu katılımını gerektireceği önermesi üzerinde durulmaktadır. Ancak, Tulloch ve Lupton (2003) bu tür bir evrensel tepki mekanizmasının her tehlike ve her birey için geçerli olmadığını belirtir. Beck'in çalışması da, kurumsal dinamizm ve sosyal refleksler ile öz-gönderim ve eleştirel yansıma arasındaki karşılıklı etkileşimleri yeterince aydınlatmadığı gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır (Elliot, 2002).

Bu bağlamda, tehlikelerin ve risklerin sosyal ve siyasi algıları, sadece objektif faktörler tarafından değil, aynı zamanda kültürel, kurumsal ve bireysel dinamikler tarafından da şekillendirilmektedir. Dolayısıyla, risk algısının ve kamu katılımının dinamikleri, çok katmanlı faktörlerle etkileşim içindedir.

Bonss'un (1995) vardığı sonuca göre, herhangi bir sosyal bağlamı dikkate almadan saf rasyonalite fikri doğrultusunda bir karar teknolojisinin gelişimini beklemek makul değildir. Bunun yerine, belirsizlik deneyimini modern yaşamın temel bir yönü olarak kabul etmek için belirsizliğin zorlukları algısının dönüşmesi gerekir. Belirsizlik sorununu, düzen ve güvence üretme sorunu olarak yeniden biçimlendirmek artık gerekli değildir. Böyle bir bakış açısından, en iyi ve tek hareket tarzının, belirsizliği açıklığa, düzensizliği düzene ve belirsizliği kesinliğe dönüştürmek olduğu çoktan kararlaştırılmış olurdu. Risk eyleminin veya ikinci dereceden tehditlerin gizli etkileri nedeniyle, belirsizlikle ilgili bu bakış açısı tehlikelidir. Bu bakış açısı, çoklu *güvenliği/kesinliği*, tek bir temel akıl yürütme çizgisini izleyen mutlak yapılar olarak değil, bağlama bağlı sosyal yapılar olarak tanımlar. O zaman risk sosyolojisi, çeşitli sosyal koşullarda risklerin ele alındığı çeşitli yolların sosyal profillerini çözme görevine sahip olacaktır.

Giddens'a (1993) göre, risk toplumunun üyeleri arasındaki temel kültürel değişiklik, insanların artık sosyal çevrelerinin ve onun içindeki oyuncular olarak kendi yerlerinin daha fazla farkında olmalarıdır. İnsanların medeniyetle bağlantılı riskleri yönetmesi acil ve kişisel hale geliyor. Bununla birlikte, insanlar resmi karar vericilerdeki kusurların ve dünyanın başka yerlerinde mevcut olan sorunlara alternatif yaklaşımların

çeşitliliğinin daha fazla farkına vardıklarında, uzmanlara ve tanınmış otoriteye olan güvenleri aşınma eğilimine girer. Daha fazla bireyselleşme, daha fazla belirsizlik ve kaygı, iş, evlilik, aile ve topluluk tarafından verilen yaşam yolunda yerleşik bir geleneksel düzenin yıkılma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, dünya risk toplumunun bireyselleşmiş üyeleri, kendi hayatlarında gördükleri tehlikeleri yönetme ve bu şekilde *kendi biyografilerini yaratma* yükümlülüklerinin daha fazla farkına varıyorlar.

Davranışa yönelik giderek artan sosyal yapılandırmacı yaklaşımlarla, bireysel davranışa yapılan vurgu çatışır. Bunlar, bireysel bakış açıları ve davranışların önemli olmasına rağmen, her zaman diğer bireyler, kurumlar ve daha geniş toplum ile etkileşimlerin sonucu olarak görülmesi gerektiğini iddia eder. Tehlike hakkındaki ahlaki yargılar, bir toplumda büyük ölçüde değişebilen sosyokültürel deneyimlerden etkilenir (Thompson, 1984). Risk ve değerler ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğundan, bireysel davranışın daha geniş ahlak ve değerlerden nasıl etkilendiğini düşünmek hayati önem taşır (Jasanoff, 1999).

Ek olarak, her birey belirsizlik karşısında zihinsel esneklik, hazır olma duygusu ve duygusal kaynaklar için kapasiteleri bakımından farklılık gösterir. Burada, duygusal ve duygusal olana yapılan vurgu çok önemli hale gelir ve daha büyük sosyal ve kültürel geleneklere yerleşir (Anderson, 2006). İnsanların belirsizlikle başa çıkma yetenekleri, deneyimleri ve kapasiteleri değişiklik gösterdiğinden, bu kaynaklar kişinin coğrafi bölgesine, sosyal sınıfına, cinsiyetine, yaşına ve eğitim düzeyine bağlı olarak son derece çeşitli olabilir. Lackoff ve Johnson (2008) ve Akerlof ve Schiller'e (2010) göre, yere bağlı olarak belirsizliği düşünürken kullanılan kültürel metaforlar, mecazlar ve anlatılarda önemli farklılıklar vardır. Metaforlar, klişeler ve anlatı araçlarının insanların eğilimleri, başa çıkma becerileri ve tepkileri üzerinde etkisi vardır.

Benzer bir şekilde, anlatı çerçeveleri veya dünya hakkındaki anlatılar, hem bireyler hem de gruplar tarafından belirsiz değişimde gezinmek için bir çerçeve görevi görür. Bunlar ya iyi bir gelişme için fırsatların açılmasına yardımcı olabilir ya da kapanıp umutsuzluğa ve trajediye doğru kayabilir (Beckert ve Bronk, 2018; Tuckett, 2018). Geçmişte, seyahat etmeye ve değişen çevre ve pazar koşullarına uyum sağlamaya alışmış olan pastoralistler, belirsizlikle yaşamak konusunda, hizmetlerin öngörülebilir ve

kontrollü olduğu varsayılan istikrarlı, kent ortamında yaşayan insanlardan oldukça farklı bakış açılarına sahipti. Modern kent yaşamının hareketliliği ve güvencesizliği birçokları için deneyimleri daha karşılaştırılabilir hale getirmiş olabilir, ancak bu değişiyor olabilir. Bir bireyin belirsizliği - yakın bir felaket veya bir fırsat ve bir umut kaynağı olarak - nasıl gördüğü, büyük ölçüde bu bakış açısını yaratan sosyal ve kültürel faktörlere bağlıdır (Scoones, 2019) Bu nedenle risk bilgisi yerel ve tarihseldir. Belirli bir yerde bir çağda *riskli* kabul edilen şey, daha sonraki bir çağda veya farklı bir yerde olmayabilir.

Sonuç olarak, risk bilgisinin doğası, nasıl kontrol edildiği ve gelişimi için kimin suçlanacağı konusunda süregelen bir anlaşmazlık vardır. Ayrıca, insanların risk alma algıları ve risk alma istekleri, kimlik oluşumundan önemli ölçüde etkilenir (Mitchell, 2001; Tulloch ve Lupton, 2003). Sosyo-kültürel araştırma, çeşitli yaşam durumlarında ve evrelerinde mevcut olan birçok, çelişkili ve zaman zaman çelişen bilgi sistemlerine atıfta bulunarak, kültürel ortamından önemli ölçüde etkilenen ve kendi risk bilgisini geliştiren bir özne fikrini önerir. Bu nedenle, uzmanlık bilgisi birçok bilgi kaynağından yalnızca biridir. İnsanlar bu *özel* bilgiyi yaşam deneyimleri ve diğer insanlar, medya, bilim ve uzmanlık bilgisi dahil çevreleriyle olan etkileşimleri yoluyla biriktirirler (Macgill, 1989). Bu süreçler aynı zamanda bireylerin kendi kimliklerini nasıl müzakere ettikleriyle de iç içedir (örneğin Mitchell vd., 2001), bu da duygusal ve estetik olarak günlük hayatlarını nasıl yaşadıklarına bağlıdır (Lash, 2000, Tulloch ve Lupton, 2003). Örneğin sigara içmek gibi riskli davranışlar bu nedenle kimlik ve sosyal grup üyeliği bağlamında anlaşılabilir (Denscombe, 2001).

Gelecek hakkındaki bilgi ve bu konuda ne yapılması gerektiği, dünya hakkındaki bilgi, belirli bir uzmanlık türünün veya olasılıksal bir risk bakış açısının dayatılmasıyla basitçe çözülemediğinde, kaçınılmaz olarak daha tartışmalı hale gelir. En önemli kelimeler ahenksizlik, anlaşmazlık, anlaşmazlık ve ihtilaftır. Böyle bir gerçekleştirme, ağ bağlantılı, iş birliğine dayalı ve karşılıklı ilişkilere dayalı kapsayıcı, açık tartışmayı destekleyen davranış ve yapıların geliştirilmesini gerektirir (Holmes ve Scoones, 2000).

1.4.2 Belirsizlik, Tehlikelileştirme ve Medya

Belirsizliğin ve riskin dilinin haber medyasında inşası risk ve belirsizlik çalışmalarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu inşa ile risk toplumunun sürekliliği sağlanırken aynı zamanda da günlük yaşamın endişesi kurulur.

Massumi'ye göre (1993), ölümler, maddi hasarlar ve bireysel trajediler hakkında haberler yalnızca günlük yaşamın dokusuna örülmüş genel bir felaketin zaten üzerimizde olduğuna dair yaygın inancı yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bu yaygın panik duygusunu beslemede önemli bir rol oynar. Massumi bunun ışığında "medya etkisi insan olma potansiyelinin modern durumunun doğrudan toplumsal anlamıdır" diyecek kadar ileri gider. Frank Furedi (1997), haber medyasının sağlığınıza yönelik riskler ve çocuklarınıza yönelik tehditler hakkındaki "korkutucu hikayelerine" odaklanarak, modern toplumun artık bir "korku kültürü" tarafından kontrol edildiğine işaret eder. "Haberler riski bildirmez, daha çok bu riskin olumsuz etkilerini bildirir" (Wilkins ve Patterson, 1987, s.82).

Bununla birlikte, insanların bu konularda farkındalığa sahip olmalarına rağmen, kişisel olarak risk altında olma olasılıkları hakkında gerçekten endişelenmek için çok az zaman harcadıkları daha dikkate değer olabilir. Bu, birçok insanın haberlerden aldıkları risk bilgileri nedeniyle endişeleniyor olma varsayımı üzerinde ciddi şüpheler uyandırmaktadır (Wilkinson, 2001).

Roger ve Kasperson (1996), hem riskle ilgili medya mesajlarının miktarının hem de bu mesajların sembolik içeriğinin riskin sosyal olarak artması ve azaltılmasında çok önemli bir rol oynadığını vurgular. Risk iletişimi alanında, haber medyasının teknolojik tehlikeler hakkındaki açıklamalarının çevredeki ahlaki paniği artırdığı sıklıkla söylenir (Graham ve Wiener, 1995). Birçok araştırmacı, medyanın çevreyi ve toplumu nasıl gördüğümüz konusunda temel bir değişimi teşvik etmede önemli bir rol oynadığına ve risk konularının artık ciddi bir kamu endişesi olduğuna inanıyor (Bullock ve Cubert, 2002; Choi vd., 2017; Hopkins vd., 2017).

Ayrıca, çağdaş haber medyasındaki tehlike dilinin örneklerini, kamunun kaygılı endişelerinin bir yansıması olarak değil, kaygının olumsuz toplumsal çağrışımlarını

azınlık kaygılarının siyasi amaçlarına mal etme çabası olarak da görmek mümkündür (Wilkinson, 2001).

Medyanın risk algısı üzerindeki etkisinin karmaşıklığı, sosyal medya etkileşiminden geleneksel medya kuruluşlarına kadar çeşitli unsurları kapsayacak şekilde büyük bir ekosistem içerisinde olmasından kaynaklanır. Choi, Yoo ve Noh (2017), özellikle Güney Kore'deki MERS salgını gibi krizler sırasında sosyal medyanın risk algılarını şekillendirmedeki etkili rolünü tartışmış ve sosyal medya ile sıkça meşgul olan bireylerin, daha az aktif olanların aksine, yüksek düzeyde risk algısı geliştirdiğini ortaya çıkarmıştır. Bu bulguları Türkiye'deki duruma uyarlayacak olursak, sosyal medyanın, özellikle yanlış bilgi dolu bir ortamda, mültecilerle ilişkili risk algılarını önemli ölçüde şekillendirebileceği tahmin edilebilir.

Televizyon ve yazılı basın da dahil olmak üzere geleneksel medya platformları da bu karmaşık dinamiğe neden olmaktadır. Yoo, Paek ve Hove (2018), içerik odaklı ve kullanıcı odaklı medyanın risk algıları üzerindeki etkisini ayırt ederek, çeşitli medya türlerinin farklı etkiler yarattığını belirtmiştir. Özellikle, eğlence odaklı medya ağırlıklı olarak kişisel düzeydeki risk algılarını etkilerken, haber medyası toplumsal düzeydeki algıları etkilemiştir. Bunu Türkiye bağlamına tercüme edecek olursak, haber medyasının mültecilerle ilgili toplumsal kaygıları potansiyel olarak artırabileceği, eğlence medyasının ise kişisel kaygıları kişinin eğlence tüketim sıklığına bağlı bir şekilde etkileyebileceği düşünülebilir.

Medya mesajlarının çerçevelenmesi ve içeriği, bu etki ağını daha da karmaşık hale getirmektedir. Sell, Watson ve Meyer (2018), Zika virüsü salgını sırasında medyada yer alan haberlerin hem hacminin hem de çerçevesinin risk algılarını şekillendirdiğini keşfetmiştir. Bu durum, anlatı inşası ve mesaj çerçevelemenin, riskin kamuoyu tarafından nasıl anlaşıldığı ve işlendiğini şekillendirmedeki önemli rolünün altını çizmektedir. Türkiye'de medyanın mültecilerin gelişini ve entegrasyonunu nasıl çerçevelediği, toplumsal tutum ve görüşleri önemli ölçüde etkileyebilir ve dahil kapsayıcı şekilde ele alınmadığı takdirde mevcut gerilimleri daha da kötüleştirebilir.

Son olarak; duygusal boyutlar da kritik bir rol oynamaktadır. Lee, Wu ve Lee (2021), medya anlatılarının sadece bilgi vermekle kalmayıp aynı zamanda duygusal

tepkileri uyandırdığını ve güçlendirdiğini, dolayısıyla risk algısını etkilediğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla, medya anlatılarındaki duygusal çerçeveleme, özellikle yanlış bilgi veya dezenformasyonla birleştiğinde, kamuoyu duyarlılığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olma potansiyeline sahiptir.

II. Bölüm'de ele alındığı üzere, Türkiye'ye mülteci akınlarının benzeri görülmemiş boyutlara ulaşması, büyük toplumsal değişimlere ve yaygın bir belirsizlik duygusuna yol açmıştır. Bu hızla değişen manzara, neredeyse kaçınılmaz olarak bireylerin internette dolaşan çok sayıda mülteci tanıklığıyla nasıl karşılaştıklarını ve bunları nasıl anlamlandırdıklarını etkilemektedir. Bölüm 3, bu dinamikleri analiz etmek için bu tanıklıkların epistemolojisine ilişkin bir arka plan sunmaktadır.

Özellikle inanç oluşumu, gerekçelendirme, sosyal epistemoloji ve ikinci el tanıklığa dayalı bilgi oluşumunu şekillendiren sosyo-kültürel faktörler gibi temel kavramlar gözden geçirilmektedir.

III. Bölüm, epistemolojinin etimolojisinin izini sürerek, 20. yüzyılın ikinci yarısında sosyal epistemolojinin ortaya çıkışına kadarki paradigma değişimlerini gözden geçirmektedir. Bölüm boyunca cevapları aranan temel sorular ise şunlardır: Başkalarının iddialarına dayanarak ne bildiğimizi nasıl bilebiliriz? Bir tanıklıkla karşılaştığımızda inanılabilirlik ve güvenilirlik değerlendirmelerinin altında hangi bilişsel süreçler yatar? Kimlik, önyargılar ve bağlamsal faktörler inanç oluşumunu ve güveni nasıl etkiler?

II. Bölüm, Türkiye'ye giriş yapan Suriyeli mültecilerin yasal statüleri, demografik özellikleri ve medyadaki tasvirleri gibi somut detaylara odaklanırken, III. Bölüm konuya daha teorik bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Tanıklık epistemolojisinin kavramsal yapı taşlarıyla bir bakış sunmaya çalışmaktadır. Bu alanyazının, bireylerin, özellikle de ev sahibi toplum üyelerinin, belirsiz bir sosyal iklimde mülteci tanıklıklarıyla çevrimiçi ortamda karşılaştıklarında neler olduğunu anlamak için önemli bir merceğe sağlayacağı düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TANIKLIK EPİSTEMOLOJİSİ, İNANÇ VE GÜVEN

2.1 Başkaları Aracılığıyla Bilmek

İnançların oluşmasında ve bilginin yayılmasında tanıklığın rolü hem kapsamlı hem de derindir. Epistemolojiden sosyal psikolojiye kadar birçok disiplinin kesişiminde konumlanan ve insan iletişiminin temel taşı olarak işlev gören tanıklık, bilginin bireyler arasında ve topluluklar içinde paylaşılmasında önemli bir rol oynar. Her bir bireyin izole şekilde ampirik araştırma veya tümdengelim yoluyla bilgi biriktirmesi yerine, tanıklık daha toplumsal ve verimli bir bilgi alışverişine olanak tanır. Zaman ve kaynak kısıtlamalarının bireysel araştırma yollarını sınırladığı olgularla dolu bir dünyada, başkalarından bilgi alma eylemi yalnızca bireysel anlayışı artırmakla kalmaz, aynı zamanda kolektif bilginin inşasında da önemli bir rol oynar.

Tanıklık, bir bireyden diğerine veya bir gruba sözlü veya yazılı ifadeler yoluyla bilgi veya malumat aktarma eylemidir. Özünde, tanıklık ettiğimizde, alıcıların bu yeni verileri kendi bilişsel çerçevelerine dahil etmeleri beklentisiyle inançlar, deneyimler veya olgusal iddialar aktarılır. Bu bölümün de çatısını oluşturan tanıklığın boyutları sosyal olarak gömülü, güvenilirlik sorularıyla dolu ve çeşitli belirsizliklerden etkilenen önemli bir bilgi aktarım yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanıklığın günlük hayattaki rolü önemli bir yere sahiptir. Başkalarından gelen bilgilere olan güven, karar verme ve inanç oluşumunun önemli bir parçasıdır. Belirsizlik, tanıklığa dayalı bilginin daimi bir eşlikçisi olarak hareket eder. Başkaları tarafından sağlanan bilgilere güvenildiğinde, tanıklık, insanın yanılabilirliğinden, aldatma potansiyelinden ve kesin fikirleri iletmede dilin sınırlarından kaynaklanan belirsizlik katmanlarıyla örtülüdür. Michaelian (2011) bu belirsizliğe epistemik şans merceğinden ışık tutarak, tanıklığa dayalı bilgi elde edilse bile, bunun temelinin güvenilir kanıtlarla doğrulanmaktan ziyade tesadüfi olabileceğini öne sürmektedir.

Tanıklık sosyal yaşamda bilgi edinmek için bir kanaldır. Kallestrup ve Pritchard (2012) tanıklık yoluyla bilgi edinme becerisinin, her bireyin deneme yanılma veya yoğun araştırma gibi zahmetli süreçlere girme ihtiyacını ortadan kaldırdığını savunmaktadır. Bu kanal, başkalarının kolektif deneyimlerinden, uzmanlıklarından ve yorumlarından elde edilen zengin bilgiye hızlı bir şekilde erişme imkanı sağlamaktadır. Ani bir mülteci akınıyla boğuşan toplumlar gibi hem karmaşık hem de hızlı dönüşümlere maruz kalan bağlamlarda, bu verimli bilgi edinme yöntemi özellikle önemli hale gelir. Bilgi alanlarının giderek uzmanlaştığı ve bireysel uzmanlığın her alanda mümkün olmadığı bağlamlarda, tanıklığın bilgi yayılımı ve edinilmesi açısından oynadığı rol, daha da önem kazanmaktadır.

Sosyal etkileşimlerin, tanıklık bilgisinin edinilmesindeki rolü göz ardı edilemez bir öneme sahiptir. Carter ve Nickel (2014) tanıklık güvenilirliğinin doğal sosyal çevre içerisinde şekillenen rasyonel psikolojik yetilere bağlı olduğunu iddia etmektedirler. Sosyal etkileşim ortamı, tanıklık bilgisinin değerlendirilmesi ve edinilmesi için bir sahne oluşturmaktadır. Toplumun değişmesiyle birlikte, bu sosyal etkileşimlerin tonu ve rengi değişebilmekte, bu da farklı tanıklık kaynaklarına olan erişimi ve bu kaynaklara atfedilen güvenilirliği yeniden düzenlemektedir.

Fricker (2015) tarafından ele alınan tanıklığa yönelik doksastik¹⁶ tepkinin, belirsizlik ve tanıklık arasındaki ilişkinin karmaşıklığını artırdığı ifade edilmektedir. Bu doksastik tepki, konuşmacının güvenilirliği ve bilgi birikimine olan güven temel alınarak, tanıklıkla sağlanan bilgiye karşı nasıl bir tepki gösterileceğini belirlemektedir. Bu noktada, belirsizlik faktörü etkin hale gelmektedir. Tanıklığı kabul etme süreci, bir bireyin bilgisinin ve yaşanmış deneyiminin güvenilirliği hakkında var olan içsel

¹⁶ Tanıklık epistemolojisinde doxa, başkalarının tanıklığını eleştirel olarak değerlendirmeden veya sorgulamadan kabul etme veya bu tanıklığa inanma anlamına gelir. Bu, başka bir kişinin belirli bir konu hakkındaki yargısına ya da bilgisine, tanıklıklarıyla ifade ettiği şekliyle, itibar etme eylemidir. Doxa, kişinin kanıta ve akıl yürütmeye dayalı olarak kendi inançlarını bağımsız bir şekilde değerlendirme ve oluşturma becerisini içeren epistemik özerklik (epistemic autonomy) kavramıyla yakından ilişkilidir (Fricker, 2006).

belirsizliği aşmayı gerektirmektedir. Bu durum, sağlanan bilginin doğrudan kabulü ya da reddi için bir engel oluşturmaktadır.

Toplumsal dönüşümler tanıklığın epistemolojisi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kültürel adetler, değerler ve inanç sistemleri toplumsal evrime bağılı olarak değışim içinde olduğundan, bilginin iletilmesi ve alınmasına yönelik mekanizmalar da buna uygun olarak adapte olmaktadır. Bu doğrultuda, Watson ve Floridi (2016) sosyoteknik epistemoloji kavramını tanıtır ve özellikle kitle kaynaklı bilim üzerindeki etkilerine odaklanır. Teknolojideki ilerlemelerin toplumsal pratiklerdeki değışimlerle birleştğinde bilgi yaratma ve dağıtma metodolojileri üzerinde nasıl somut bir etki yarattığını açıklamaya çalışmaktadırlar. Buradaki çıkarım, sosyal dokudaki değışikliklerin epistemolojik parametreleri yeniden ayarlayabileceğı ve böylece tanıklıklarla ilişkili güvenilirlik ve inanılrlık faktörlerini değıştirebileceğidir.

Epistemik güven, bu ilişkide temel bir dayanak noktası olarak hizmet eder. Leefmann ve Lesle (2018), epistemik güveni, bilgi rezervi olarak başkalarına duyulan bağımlılık olarak tanımlamaktadır. Bireyler tanıklığı kabul ederken, yayılan bilginin güvenilirliğine ve doğruluğuna örtük bir güven duyarlar. Bu güven kısmen çok önemlidir çünkü bireylerin her bilgi verisini bağımsız olarak doğrulaması pratik değıldir. Sosyal dönüşümler bu güven üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Değerler ve normlar değıştikçe, toplumun çeşitli bilgi kaynaklarına olan güveni yeniden ayarlanarak tanıklığa dayalı bilgi edinimini aşındırabilir ya da güçlendirebilir.

Croce (2022) tanıklık bilgisinin işlevleri ve edinimi ile ilgilenmekte ve çocuk tanıklığının benzersiz durumuna odaklanmaktadır. Genel indirgemeci tanıklık bilgisi teorilerinin aksine, çocuklar, yetişkinlerin epistemik olgunluk seviyelerinden yoksun olmalarına rağmen, yine de başarılı bir şekilde güvenilir bilgi aktarabilirler. Bu durum, belirsizlik ve tanıklık epistemolojisi arasındaki karşılıklı ilişkiye bir başka katman daha ekler; çünkü tanıklık anlatımlarının inandırıcılığı ve güvenilirliğinin, tanıklığı sağlayan bireyin yaşına ve bilişsel gelişimine bağılı olarak farklılık gösterebileceğini öne sürer.

Sosyal dokuda tanıklık, bilgi ve enformasyonun dolaşımı için çok önemli bir mekanizma olarak işlemektedir. Tanıklığın önemi birkaç temel boyut üzerinden açıklanabilir; bunlardan biri de bilgi edinme sürecindeki etkinliğidir. Bilgi edinme aracı

olarak tanıklığın etkinliği, karmaşıık ve hızla gelişen toplumlarda son derece belirgindir. Burada birey genellikle uzmanlaşmanın norm olduğu bilgi yoğun bir ortamla karşı karşıyadır. Kallestrup ve Pritchard (2012) tanıklığın daha verimli bir öğrenme eğrisi sağladığını, deneyimsel öğrenmeye kestirme bir yol sunduğunu ve her bireyin birden fazla disiplinde uzman olma ihtiyacını azalttığını ifade etmektedir.

Tanıklık aynı zamanda bilginin sosyal inşasına da önemli ölçüde katkıda bulunur. Kallestrup ve Pritchard (2012) tanıklık eyleminin kültürel anlatıların, tarihsel anıların ve bilimsel paradigmalardan nesiller boyunca sürdürülmesini kolaylaştırdığını ileri sürmektedir. Bu nesiller arası bilgi aktarımı, sosyal dokunun sadece korunmasında değil, aynı zamanda geliştirilmesinde de etkili olmaktadır. Toplumsal uyumu teşvik etmenin yanı sıra, tanıklıktan doğan ortak anlayışlar, ortak bir referans çerçevesi oluşturdıkları için işbirliğini de kolaylaştırır.

Dahası, tanıklık, özellikle inanç oluşumu konusunda bireysel düzeyde önemli bir etkiye sahiptir. Kallestrup ve Pritchard'ın (2012) vurguladığı gibi, bireyler siyasi ideolojiden dini inançlara kadar bir dizi konuda bakış açılarını oluştururken sıklıkla güvendikleri diğer kişilerin (aile, arkadaşlar veya uzmanlar) tanıklığına başvurmaktadır. Güvene yapılan bu vurgu, tanıklığın tek başına değil, kişiler arası ilişkilerin ve grup üyeliklerinin dinamiklerine bağlı olarak son derece sosyal bir çaba olduğunun altını çizmektedir.

Bununla birlikte, tanıklığın değeri sorunsuz değildir. Tanıklık kaynaklarının güvenilirliği ve inanılabilirliği ile ilgili sorular, bilgi edinme sürecini zorlaştırmaktadır. Örneğin, mülteciler hakkında yanlış bilginin yaygın olduğu Türkiye sosyal medyası bağlamında, zorluk sadece bilgi edinmek değil, aynı zamanda bu bilginin güvenilirliğini ayırt etmek haline gelir. Burada bireyler, sadece uzmanlığı değil, aynı zamanda potansiyel önyargıları ve altta yatan motivasyonları da dikkate alarak konuşmacının güvenilirliğine ilişkin eleştirel bir değerlendirme yapmalıdır.

Sosyal değişim ve tanıklık bilgisi arasındaki simbiyotik ilişki gelişen sosyal bağlamlarda bilgi aktarımını anlama yollarımız açısından da son derece önemlidir. Esasen başkalarından bilgi edinimi olan tanıklık bilgisi, toplumsal değişim dinamikleriyle - toplumsal normlar, değerler ve yapılarıdaki değişimler- yakından ilişkilidir. Bu bağlantı,

epistemik güven, bilgi aktarımının mekaniği ve bilginin özümsemesinde sosyal etkileşimlerin önemi gibi çok sayıda değişken aracılığıyla kendini gösterir.

Goldberg (2006), konuşmacının verdiği bilginin güvenilirliği veya inanılabilirliği konusunda yüksek düzeyde bir belirsizliğin mevcut olduğu senaryoları kapsayan bir terim olan güvensiz tanıklık kavramıyla ilgilenmektedir. Daha da önemlisi Goldberg, güvenli olmayan tanıklığın, tanıklığa dayalı bilgi edinimini aksiyomatik olarak geçersiz kılmadığını ileri sürmektedir. Bu, belirsizlik ve tanıklık bilgisi arasındaki ilişkiye bir başka katman daha ekler. Belirsizliğin varlığının, güvensiz tanıklık gibi akut biçimlerde bile olsa, bilgi edinme olasılığını otomatik olarak ortadan kaldırmadığını; bunun yerine, sunulan bilginin daha titiz bir eleştirel değerlendirme ve inceleme sürecini gerektirdiğini ima eder.

Belirsizliğin arttığı bağlamlarda -örneğin mülteci akınının yol açtığı sosyal çalkantıların ortasında bilgi aktarımında- insanlar sıklıkla "güvensiz tanıklık" olarak kategorize edilebilecek durumlarla karşılaşabilir. Goldberg'ın çerçevesine göre bu durumlarda bile bilgi edinimi doğası gereği imkansız değildir. Aksine, bu durum bilginin inanılabilirliğini ve güvenilirliğini değerlendirmek için yoğun çaba sarf edilmesini gerektirir. Bu değerlendirmeler, birden fazla tanıklık kaynağına çapraz referans vermekten, ortaya atılan iddiaları destekleyebilecek veya çürütebilecek ek kanıt türleri aramaya kadar uzanabilir.

Dolayısıyla, Goldberg'ın güvenli olmayan tanıklık hakkındaki argümanı, belirsizliği tanıklık bilgisinin edinilmesinde aşılamaz bir engel olarak gören daha kısıtlayıcı görüşlere karşıt bir görüş olarak hizmet eder. Belirsizliğin epistemik manzarayı zorlaştırdığını ve karmaşıktırdığını, ancak bilgi edinimi için tamamen elverişsiz hale getirmediğini öne sürer. Eleştirel değerlendirme ihtiyacı daha da belirginleşerek, karmaşık ve belirsiz enformasyon arazilerinde gezinirken epistemik uyanıklığın önemli rolüne işaret etmektedir.

Tanıklık bilgisinin nasıl yayıldığına dair süreçlerin tartışılması da önemlidir. Lackey (1999) bu bağlamda daha güçlü ve daha zayıf tezler arasında bir ayrım yaparak incelikli bir çerçeve sunmaktadır. Daha güçlü olan tez, tanıklık zincirindeki her bireyin bilginin geçerli bir şekilde aktarılabilmesi için bilgi sahibi olması gerektiğini öne sürer.

Zayıf olan ise, yalnızca orijinal kaynağın bu bilgiye sahip olması gerektiğini öne sürer. Bu ayrım, toplumsal değişim karşısında özellikle belirgin hale gelir. Örneğin, toplumsal evrim marjinalleştirilmiş topluluklardan gelen seslerin yükselmesine yol açarsa, bu çevrelerden gelen tanıklık bilgisinin aktarımı yeni bir güvenilirlik kazanabilir.

Thagard ise (2005), tanıklığın epistemolojisine ilişkin önemli bir boşluğu ele almaktadır: bireylerin tanıklığa nasıl yanıt vermesi gerektiğine dair genel bir teoremin yokluğu. Bu boşluk, özellikle tanıklık bilgisinin değerlendirilmesi ve özümsemesi sırasında epistemik sürece belirli bir belirsizlik biçimini davet eder. Bu belirsizlik sadece kavramsal değildir; çelişkili tanıklık parçalarını uzlaştırmak, yeterli bağlamsal bilgi olmadan konuşmacının uzmanlığını ölçmek veya konuşmacının opak veya muğlak olabilen niyetini deşifre etmek gibi somut ikilemlerde kendini gösterir.

Örneğin, Türkiye'deki sosyal medya platformlarında mültecilerle ilgili yanlış bilgilerin çoğaldığı bir ortamda, genel bir ortak söylemin ve uzlaşının yokluğu belirsizliği daha da artırmaktadır. Bireyler çelişkili ifadeleri elemek, bilmedikleri kaynakların güvenilirliğini değerlendirmek ve belirli bilgi parçalarının yayılmasının ardındaki güdülerini düşünmek için genellikle kendi başlarına bırakılırlar. Thagard'ın gözlemi (2005), tanıklığa dayalı bilgi alanında belirsizliğin sadece yanılabilir insan hafızasının ya da önyargılı bakış açılarının bir sonucu olmadığını, aynı zamanda tanıklığa dayalı bilgiyi yönlendirmemize yardımcı olması beklenen yol gösterici çerçevelerin yapısından -ya da eksikliğinden- kaynaklandığını hatırlatmaktadır.

Dolayısıyla, tanıklığın nasıl ele alınacağına dair kapsamlı bir uzlaşının olmaması, belirsizlik ve tanıklık epistemolojisi arasındaki zaten çok yönlü olan ilişkiye bir başka açı daha eklemektedir. Belirsizliğin yalnızca insan bilişine özgü sınırlamaların veya toplumsal önyargıların bir ürünü olmadığını, aynı zamanda tanıklık verileriyle etkileşimimize rehberlik etmek üzere tasarlanmış epistemolojik çerçevelerdeki boşluklardan da kaynaklandığını vurgulanmaktadır (Thagard, 2005). Ortaya çıkan yüksek belirsizlik, tanıklık bilgisinin edinildiği, değerlendirildiği ve kabul ya da reddedildiği koşulları daha da etkiler.

Dahası, tanıklığı yorumlama eylemi kültürel ve sosyal değişkenlerden kaynaklanan olgularla doludur. Yorumlamanın hiçbir zaman boşlukta gerçekleşen bir

süreç olmadığı düşünüldüğünde, bireysel, kültürel ve sosyal bağlamlar tanıklık alışverişlerinden elde edilen anlamın şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Örneğin, Türkiye gibi mülteci akını nedeniyle dönüşüm geçiren toplumlarda, mültecilerle ilgili tanıklıkların yorumlanması genellikle mevcut kültürel tutumlar ve sosyal gerilimlerle çeşitlenmekte ve zaten karmaşık olan tanıklık bilgisi alanına yeni zeminler hazırlamaktadır.

Bu bağlamda, bu bölüm tanıklık epistemolojine giriş yaparak söyleyen ve işiten arasında geçen alışverişin boyutlarını ele alarak bir önceki bölümde tartışılan belirsizlik ve toplumsal değişimin sahasını genişletmeye çalışır. Öncelikli olarak tanıklık epistemolojisinin sunuşu yapıldıktan sonra tezde çalışılan bilginin de pozisyonunu aydınlatmak adına tarihsel bir değerlendirme ve konumlandırma yapılmaktadır. Daha sonra inanç ve tutum oluşturma, güven ilişkileri üzerinden çerçeve çizilerek mezenformasyon havzasına geçiş yapılmaktadır.

2.2 Epistemik Pozisyonlar ve Sosyalin Epistemolojisi

Epistemoloji, episteme, epistemik, tanıklık kavramları bu bölümde oldukça sık karşımıza çıkacaktır. Epistemoloji, kısaca felsefenin bilgiyi ve bilgiyle olan ilişkimizi inceleyen dalıyken, episteme ve epistemik bu ilişkiler içerisinde bir kök niteleyici (neyin bilgisi) ve kök kavram (neye dair) oluşuna ilişkindir. Tanıklık ise özünde, bir bireyden diğerine veya bir gruba sözlü veya yazılı ifadeler yoluyla bilgi veya malumat aktarma eylemidir. Çağdaş epistemoloji tartışmalarında kendine geniş yer bulan tanıklık epistemolojisi bilginin hangi koşullar sağlanırsa tanıklık yoluyla alınabileceği ve verilebileceği tartışmaları üzerinde döner.

Klasik epistemolojik yaklaşıma benzer bir şekilde, S p'yi bilir önermesinde, S 'nin p'yi gerçekten bilebiliyor olması için, örneğin gerekçelendirmesinin kuvvetli olması, güvenilir bir kaynaktan almış olması, aktarılan bağlamın incelenmesi gibi çeşitli olguların oldukça titiz bir şekilde irdelenmesi ifadenin tanıklık yoluyla alınabilmesinin epistemolojik ön koşulu olarak sunulur.

Etimolojik bir inceleme, kavramlara bir giriş yapmak ve konumlandırma için yararlı olacaktır. Bu bölüm, ilk olarak kavramların kökenlerine giderek bir temellendirme yapmayı amaçlamaktadır. Daha sonra, klasik epistemoloji ile sosyal epistemoloji arasındaki farklılıkları ele alarak tanıklık epistemolojisine bir giriş yapılmaktadır. Çağdaş epistemolojinin sosyal bağlamdaki değişimi, dönüşümü ve kırılmaları, çalışılan konunun hangi noktada yer aldığını ve tezin bu kırılmalara olan yakınlığını belirlemek açısından önem taşımaktadır.

2.2.1 Etimolojik Kökenler

Epistemoloji kavramının ortaya çıkışı için James Frederick Ferrier'in 1856 yılında yayımladığı *Institutes of Metaphysics*¹⁷ kitabı gösterilir (Internet Encyclopedia of Philosophy, 2023). Terimsel kökleri ise Antik Yunan'dan gelmektedir. Epistemoloji, Yunanca 'epistēmē' ve 'logos' kelimelerinden türemiştir. Epistēmē, rasyonel anlayış, ampirik inceleme veya pragmatik yeterliliğe dayanan bir tür bilgiyi ifade etmektedir. Epistēmē, doxa (rasyonel sorgulamayla doğrulanması gerekmeyen inançlar veya görüşler) ve technē¹⁸ (sanat veya zanaata bağlı bilgi) ile birlikte konumlanmaktadır.

Söz, konuşma, argüman, ilke, akıl veya mantık gibi farklı anlamlara sahip olan logos, disipline belirli bir yapısal yön kazandırmaktadır. Bu bileşen, epistemolojinin sadece olguların elde edilmesiyle ilgili olmadığını, aynı zamanda bu olguları özümsemek, değerlendirmek ve ifade etmek için rasyonel veya mantıksal bir yapı içerdiğini öne

¹⁷ İskoçyalı bir filozof olan James Frederick Ferrier (1808-1864), çalışmalarında bilginin sınırlarını ve "agniyoloji" olarak adlandırdığı cehalet bilimini tartışır. Bilinebilecek şeylerin sınırlarını belirleyen "bilinmeyen bilinmeyenler" olduğunu savunur ve yalnızca eninde sonunda bilebileceğimiz şeylerden habersiz olabileceğimizi ileri sürerek agnostisizme karşı çıkar. Bilginin minimal biriminin özne-artı-biraz-nesne (subject-plus-some-object) olduğuna ve yalnızca bilme potansiyeline sahip olduğumuz şeylerden habersiz olabileceğimize inanıyordu (Mander, 2020).

¹⁸ Technē, teorik bilginin aksine pratik bilgi veya yöntem bilgisini ifade eder. Bir zanaat veya ticaretin icrasında olduğu gibi, bilgi ve becerileri pratik bir şekilde uygulama yeteneğini içerir (Kornblith, 2003). Örneğin, bilimsel araştırma bağlamında 'technē', bilim insanlarının araştırmalarında başvurdukları pratik bilgi ve yetenekler olarak değerlendirilmektedir. Bu, dünyayı inceleme ve anlama sürecinde bilimsel yöntem ve tekniklerin kullanılma becerisini ifade etmektedir. Bu tür bir pratik bilgi, bilim insanlarının kendi disiplinlerinde yenilikler gerçekleştirmeleri ve bilgi birikimini artırmaları için gereklidir (Rescher, 1960).

sürmektedir. İnsanın doğuştan gelen akıl ve iletişim yeteneği, bilginin inşası ve yayılması için gerekli olarak kabul edilmektedir.

Bu bağlamda, epistemoloji terimi, bilginin doğasını, kapsamını ve sınırlarını anlamak adına rasyonel bir çerçeve arayışını ifade eden bir felsefî neolojizm olarak düşünülebilir. Bu terimin iki Yunanca kökünün birleşimi, epistemolojinin temel amacını—yani insan bilgisinin rasyonel temellerini ve boyutlarını—açıklığa kavuşturmaktadır.

Epistēmē ve logosun bu birleşimi, insan bilgisinin doğası, kökeni ve sınırlarına ilişkin sorgulamalarla epistemolojiye kendine özgü felsefî karakterini verir. Bu tür sorgulamalar bilginin tanımları, edinimi, kaynakları, gerekçelendirilmesi, biçimleri ve kavramlarının (hakikat, inanç, kesinlik, kanıt, bilgelik ve cehalet gibi) ilişkileri ile uğraşır. Epistemoloji aynı zamanda bilginin alanlar, disiplinler, kültürler ve bakış açıları arasındaki farklılıklarını ve insan eylemleri, değerleri ve hedefleri üzerindeki etkisini de araştırır.

Etimolojik kökenlerden devam ettiğimizde, epistēmē, doxa ve technē arasındaki zıtlıklarının sosyal epistemolojideki çağdaş tartışmalarda nasıl yankılandığını düşünmek de dikkate değerdir. İlerideki bölümlerde tanıklık epistemolojisi bağlamında da değinilen bu yankılara örnek vermek gerekirse; *uzmanlık* (epistēmē'ye benzer), *kamuoyu* (doxa'ya benzer) ve *zanaatkarlık* veya *beceriye dayalı bilgi biçimleri* (technē'ye benzer) hakkındaki modern tartışmalarla eşleştirilebilir. Bu açıdan bakıldığında, epistemolojinin kökleri yalnızca dilbilimsel bir çıkış noktası değil, aynı zamanda mevcut epistemolojik söylemde hala göze çarpan değerlendirici ayrımları anlamak için kavramsal bir mercek sağlar.

Bununla birlikte epistemoloji, farklı bilgi teorilerini benimseyen Platon ve Aristoteles'ten gelen bu yana gelmekte olan eski bir soyağacına sahiptir. Platon'un epistemolojisi ebedi formlara dayanır ve bilgiyi tanışıklık, akıl yürütme, inanç ve algı gibi

çeşitli türlere ayırır¹⁹. Aristoteles'in epistemolojisi ise ampirik gözlemi vurgulamış ve bilgiyi teorik, pratik, üretken ve sezgisel bilgi gibi nesnelere ve yöntemlere göre sınıflandırmıştır²⁰.

Araştırdığı alanlar ve bilgi edinme yöntemleri bakımından epistemoloji çok sayıda alt alana ve paradigmaya yayılır. Formel epistemoloji, epistemolojik konuları ele almak için matematiksel ve mantıksal araçları uygularken (Hendricks ve Symons, 2005), doğallaştırılmış (naturalized) epistemoloji bilimsel yöntemleri ve bulguları epistemolojik sorgulamalara dahil eder (Kornblith, 1994). Sosyal epistemoloji, bilgi yaratımı ve dağıtımının toplumsal yönlerini araştırır (Goldman ve Whitcomb, 2011). Feminist epistemoloji, cinsiyet ve gücün epistemik uygulamalar üzerindeki etkisini inceler (Fricker ve Hornsby, 2000) ve erdem (virtue) epistemolojisi bilgi ediniminde entelektüel erdemleri vurgular (Zagzebski ve DePaul, 2003). Ayrıca, uygulamalı epistemoloji, epistemolojik ilkeleri hukuk, tıp ve siyaset gibi pratik alanlara taşıyarak (Coady vd., 2010) disiplinin çok yönlü doğasını ve çeşitli düşünce ve uygulama alanlarındaki yaygın etkisini göstermektedir.

Modern epistemoloji içerisinde epistemik kavramı ile sıklıkla karşılaşılır. İlerideki bölümlerde de karşılaşılacağı üzere hem bir tanımlayıcı hem de başlı başına kullanımı olan bir terimdir. Cambridge sözlüğünde (2023) bilgi veya bilgi üzerine çalışma ile ilişkili olan diye tanımlanmış ve bu tanım epistemolojinin büyük bir alanını kapsamaktadır. Hazlett (2016), epistemik kavramının 'ne'liği üzerine yaptığı çalışmada iki farklı yöne dikkat çekmiştir; (i) bilgi ile ilgili olarak epistemik ve (ii) inanç ile ilgili olarak epistemik.

¹⁹ Platon gerçek bilginin, fiziksel dünyamızın ötesinde var olan ve Formlar adı verilen değişmez şeyleri anlamaktan geldiğine inanır. Bu Formlar ona göre 'gerçek' gerçekliktir ve görülen her şey sadece onların bir yansımasıdır. Gerçek bilgiyi duyular aracılığıyla değil, bu Formlar hakkında derinlemesine düşünerek elde ederiz (Smith, 2016).

²⁰ Aristoteles'in epistemolojik duruşu, duysal deneyim ve rasyonel tefekkür yoluyla ayırt edilebilen bir dış gerçekliğin onaylanmasına sıkı sıkıya bağlıdır ve Platon'un ayrı bir Formlar alemi düşüncesiyle bir karşıtlık oluşturur. Aristoteles, gerçek bilgiye ulaşmada salt duysal algının yetersizliğini kabul etmiş ve duysal verilerin yapılandırılması ve analiz edilmesinde aklın önemli bir rolü olduğunu öne sürmüştür. Bu entelektüel sentez, kavramların oluşmasını ve duyular yoluyla algılanan tekil nesnelerin altında yatan evrensel hakikatlerin kavranmasını sağlar (Brown, 2004).

Bilgi ile ilgili olan epistemik kavramı kullanımlarından biri teleolojiktir²¹ ve bilgi ile amaç odaklı bir bağlantıya işaret eder. Burada epistemik, doğru inançlar edinme, anlama ve diğer entelektüel arayışlarla ilişkilendirilir. Örneğin, epistemik değeri olan bir uygulama, doğru inançlar edinme ve yanlışlardan kaçınma hedefini teşvik eder. Epistemiğin hala bilgiyle ilişkili olduğu ancak amaca yönelik bir bağlantı önermediği teleolojik olmayan kullanımlar da vardır. Örneğin, kişinin yalnızca bildiklerini iddia etmesi gereken epistemik iddia normudur. Diğer yandan epistemiğin inançla ilgili olduğu alanda kullanım bu kavramın ilk tanımından farklıdır. Bunun yerine, daha çok inanç, biliş, temsil veya entelektüel faaliyetle ilişkilendirilir. Bu bağlamda epistemik, bilişsel veya entelektüel gibi terimlerle değiştirilebilir. Bu kategorideki diğer kullanımlar arasında epistemik önyargı veya epistemik faillik gibi terimler yer alır; burada epistemik sıfatı inanç dışı veya bilişsel olmayan unsurlarla zıtlık oluşturur (Hazlett, 2016).

Epistemik terimi çağdaş felsefede anlamsal esneklik göstermekte ve bağlam bağımlı olarak çeşitli anlamlar taşımaktadır. Birincil çağrışımı bilgi ile ilişkilidir, ancak uygulaması hedef odaklı bir bilgi arayışından teleolojik bir bağlantı olmaksızın genel bilgi ilişkilerine kadar uzanabilir. İkincil kullanım ise epistemiği inanç veya bilişsel süreçlerle ilişkilendirerek temel tanımdan biraz uzaklaştırır ancak tartışmalara farklı boyutlar kazandırır. Bu tez çalışması epistemik sıfatını her iki kategori arasında gidip gelen bir sarkaç olarak konumlandırır.

2.2.2 Sosyal Epistemolojiye Doğru

Klasik bireyci epistemoloji ve sosyal epistemoloji arasındaki karşıtlık, bilgi üzerine çalışmalarda önemli bir eksen tanımlar. İlki, bireyi hakikat arayışında kişisel bilişsel yetilere dayanan özerk bir birim olarak konumlandırırken, ikincisi hakikat arayışı

²¹ Teleolojik yaklaşım, bir sistemin veya olgunun amacına veya nihai hedefine odaklanan felsefi bir bakış açısıdır. Nesnelerin bir amacı ya da işlevi olduğu ve bunların amaçlanan çıktıları ya da sonuçları incelenerek anlaşılabilceği fikrini vurgular. Bu yaklaşım genellikle, olguları nedenleri ve sonuçları açısından açıklamaya odaklanan mekanistik veya nedensel yaklaşımla karşılaştırılır (Mossio ve Bich, 2014).

sürecindeki içkin toplumsallık ve kolektivite ile ilgilenir. Descartes ve Locke gibi düşünürlere kadar uzanan geleneksel Batı epistemolojisi, bireyci yaklaşım üzerine kurulmuştur. Descartes'ın cogito ergo sum²² (düşünüyorum, öyleyse varım) düşüncesi, bilginin kendi üzerine düşünme ve iç gözlemle başladığını ileri sürerek bu tek başına hakikat arayışını özetler. Locke da bu düşüncüyü yineleyerek, entelektüel özgüvenin erdeminin altını çizer ve kişinin zihninde yüzen²³ diğer insanların fikirlerinin gerçek bilgiyi oluşturmada yetersiz kaldığını açıkça belirtir.

Ancak bu bireyci paradigmlar, bilgi arayışını kaçınılmaz olarak şekillendiren sosyal boyutları genellikle ihmal etmektedir. Sosyal epistemolojinin yükselişi, bu atomistik bakış açısının sınırlamalarını ele alan düzeltici bir değişimi temsil etmektedir. Yalnız bir bireyin hakikatin karmaşıklığını değerlendirmek için nadiren de olsa tam donanımlı olduğunu ve bu çabanın genellikle başkalarıyla etkileşim ve müzakere gerektirdiğini öne sürer. Yine de sosyal epistemoloji, bireysel epistemolojiden bir kopuş ya da onun reddi olarak yorumlanmamalıdır. Daha çok, bireysel bilişsel kaynakların, bilgi ediniminde sosyal etkileşimlerle birlikte temel bir rol oynadığını kabul eden bir yaklaşım olarak işlev görür. Dolayısıyla, sosyal ve bireysel epistemolojiler birbirinin karşıtı değil tamamlayıcısıdır, her biri sağlam bir hakikat arayışı için gerekli ancak yeterli olmayan koşulları barındırır.

²² Descartes'ın İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar'ında, duyularının güvenilirliğini ve hatta bir dış dünyanın varlığını sorgulayarak radikal bir şüpheyne girer. Bununla birlikte, şüphenin ortasında bile şüphe edilemeyecek bir şey olduğunu fark eder - şüphe ettiği gerçeği. Bu farkındalık onu cogito ergo sum'a, yani düşündüğü için varlığının kesin olduğu önermesine götürür (Descartes, 2008).

Descartes'ın cogito'sunun en önemli yönlerinden biri kuşku götürmezliğidir. Descartes, kötü bir iblis tarafından kandırılıyor ya da bir rüyada kapana kısılmış olsa bile, şüphe ettiği ve düşündüğü gerçeğinin hala doğru kaldığını savunur. Meditasyonlar adlı eserinde Descartes şöyle der: "Ben varım, ben varım önermesi benim tarafımdan ortaya atıldığında ya da zihnimde tasarlandığında zorunlu olarak doğrudur" (Ahlström, 2011). Bu şüphe götürmezlik, Descartes'ın tüm bilgi sistemini üzerine inşa ettiği temel olarak hizmet eder.

²³ Locke, zihinde yüzen fikirler kavramını zihnin karmaşık düşünceler oluşturmak için fikirleri manipüle etme ve birleştirme yeteneğine sahip aktif bir ajan olduğunu öne sürerek tartışır. Fikirler duyuşal deneyimden veya zihnin kendi düşüncesinden türetilir. Locke, fikirlerin aktif olarak düşünülmedikleri zaman bile zihinde var olabileceğini savunmuş ve zihnin geçmiş deneyimleri saklama ve hatırlama kapasitesine sahip olduğunu öne sürmüştür (Dudchenko, 2015).

Bilginin kişisel bir niteliğin ötesine geçerek sosyal bir olgu olarak tezahür ettiğinin farkına varılması, insan bilgisini toplumsal bir çaba olarak gören sosyal epistemolojinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu görece yeni alan, bilgi atıflarının yalnızca birbirinden kopuk bireyleri inceleyerek açıklanamayacağını, sosyal alan içinde bağlamsal bir inceleme gerektirdiğini ele almaktadır. Dolayısıyla çağdaş tartışmalar genellikle tanıklık, akran anlaşmazlığı ve grup epistemolojisi ile inancın sosyal gerekçelendirmesi etrafında dönmektedir (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021). Tezin belkemiği olan tanıklık epistemolojisi üzerinden sosyal epistemolojinin gelişimi ve bu alandaki tartışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Sosyal epistemoloji kavramı- kütüphane bilimcileri Egan ve Shera'nın (1952) çalışmasında kazandırılan- 1950'lerde ortaya çıkmış olsa da bilgi, inanç ve iletişim hakkındaki felsefi düşüncelerde öncülleri vardır. Egan ve Shera'nın (1952) sosyal epistemolojiyi toplumdaki bilginin incelenmesi olarak tanımladıkları formülasyonu, bilginin yayılması ve düzenlenmesinin kültürel ve epistemik çerçeveleri nasıl şekillendirdiğini araştırmak için zemin hazırlamıştır. Sosyal epistemolojinin hangi alanlardan etkilendiğini araştırmak, tarihsel olarak gelişimine katkıda bulunan entelektüel akımların ağsal dokusunu ortaya çıkarır. Bu epistemik çeşitlilik, bilgi üretimi, doğrulanması ve yayılmasının sosyal boyutlarını sorgulayan çok çeşitli felsefi geleneklerin kolajı olarak görülebilir.

Sosyal epistemolojinin yapıtaşlarından biri olarak, bilginin basit ve bireyci bir çerçeveye oturtulmasından kaçınan ve pratik sonuçları hakikatın belirleyicileri olarak ima eden (Kim, 2017) Amerikan pragmatizminin entelektüel bağlamında ortaya çıkmış Peirce²⁴ gösterilebilir. Dewey²⁵, kolektif sorgulamaya ve epistemik uygulamaların

²⁴ Amerikalı filozof ve mantıkçı Charles Sanders Peirce'ün pragmatizm olarak bilinen epistemolojik çerçevesi, bilginin doğası ve sorgulama sürecine ilişkin bilginin temeli olarak soyut akıl yürütmeye veya gerçeklikle örtüşmeye öncelik veren geleneksel görüşün karşısında konumlanmaktadır. Pragmatik epistemoloji, bir önermenin anlamının ve doğruluğunun pratik sonuçları tarafından belirlendiği fikridir.

²⁵ Dewey'in epistemolojiye araçsalci yaklaşımı, bilginin yalnızca soyut gerçekler ve evrensel ilkelerle ilgili olduğu yönündeki geleneksel görüşe karşı çıkar. Bilginin doğası gereği pratik olduğunu ve

özünde sosyal olan karakterine odaklanarak (Bueno ve Shalkowski, 2014) bu perspektifi daha da geliştirmiştir. Bu sayede, bu pragmatistler bilgiyi solipsistik²⁶ bir çaba olarak değil, sosyo-kültürel olumsuzluklar tarafından şekillendirilen kolektif bir girişim olarak anlamının zeminini hazırladılar.

Fenomenolojik gelenek, özellikle Husserl ve Heidegger'in çalışmaları ile, bilinç ve niyetliliğin²⁷ mimarilerini araştırarak başka bir katman ekler. Husserl'in bilinç tanımı, bilincin değişmez bir şekilde bir nesneye ya da fenomene yöneldiğini, bilişimizi ve dünyayı yorumlayışımızı şekillendirdiğini öne sürerek bilincin doğasında var olan niyetliliğin altını çizmektedir (Vaidya ve Wallner, 2018). Bu felsefi önerme, Husserl'in öznel deneyimlerin önceliğine ve bilgi edinmek için birinci şahıs bakış açısının kullanılmasına yaptığı vurguyla uyum içindedir.

Husserl'in felsefi çerçevesi aynı zamanda bilgi inşasında algıya çok önemli bir rol atfeder ve duyuşsal uyarıların sadece pasif bir şekilde alınması olarak algı kavramına karşı çıkar. Husserl'e göre, algı dünya ile aktif bir etkileşimdir ve duyuşsal bilgilerin birleşimi ile önceki deneyimler tarafından şekillendirilen kavram ve kategorilerin uygulanmasını içerir (Dorato, 2014). Bu bakış açısı, bilgiyi yalnızca duyuşsal deneyimlerin bir türevi olarak gören geleneksel ampirist anlayıştan ayrılır ve epistemik süreçlerde yorumlama ve anlam yaratmanın karşılıklı etkileşimini vurgular.

hedef ve amaçlarımızla yakından bağlantılı olduğunu savunur. Bilgi edinme sürecinde deneyimin önemini vurgulayan Dewey, bilginin köklerinin yaşanmış deneyimlerimizde yattığını ve dünyayı anlamamızın ve anlamlandırmamızın dünyayla aktif bir ilişki kurmamızdan geçtiğini savunur. Deneyime yaptığı vurgu, uygulamalı, deneyimsel faaliyetler yoluyla öğrenmeyi vurgulaması bilginin soyut ve dünyadan kopuk olmadığını, aksine onunla olan pratik ilişkimizle yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir (Sveinsdóttir, 2012).

²⁶ Solipsizm, bilginin kişinin kendi zihni ve deneyimleriyle sınırlı olduğunu savunan, dış dünyanın varlığını ve kişinin kendi öznel bakış açısının ötesinde bilgi olasılığını reddeden epistemolojik bir konumdur. Kişinin kendi bilinci dışındaki kaynaklardan elde edilen bilginin güvenilirliğini ve kesinliğini sorgulayan radikal bir şüphecilik biçimidir (Klar ve Northoff, 2021).

²⁷ Fenomenolojide niyetlilik, bilincin dünyadaki nesnelere ya da durumlara yönelik olması ya da bunlarla ilgili olması anlamına gelir. İster dışsal bir nesne, ister zihinsel bir temsil ya da soyut bir kavram olsun, bilincin her zaman bir şeye yönelmiş olması onun karakteristik özelliğidir. Niyetlilik algının temel bir yönüdür, çünkü algılar yalnızca fenomenolojileriyle değil aynı zamanda niyetli içerikleriyle de karakterize edilir. Fenomenolojide, niyetlilik algının bilinçli, öznel karakterinin bir parçası olarak anlaşılır (Döring, 2007).

Fenomenolojik indirgeme, Husserl'in epistemolojik taslağının çekirdeğini oluşturur. Bu yöntem, fenomenlerin engelsiz ve önyargısız bir şekilde incelenmesine olanak tanıyarak, hakim inanç ve varsayımların askıya alınmasını içerir. Önyargılardan sıyrılma, olguların içsel yapılarının ve özlerinin titizlikle araştırılmasını sağlayarak bilgi temellerinin incelikli bir şekilde incelenmesini kolaylaştırır ve dünyayı kavrayışı belirleyen temel yapıları ortaya çıkarır (Halák, 2022).

Husserl tarafından ortaya atılan epistemolojik tezler, hakikat ve nesnellik anlayış için belirli sonuçlar doğurur. Husserl'e göre hakikat, gerçekliğin doğasında var olan nesnel bir özellik değil, bilinçli deneyimlere bağlı öznel bir idraktır. Dolayısıyla hakikat, bilincin dışında var olan özerk bir varlık değil, bilmeye yönelik kasıtlı çabalarla şekillenen bir yapıdır (Roelofs, 2017). Bu bakış açısı, hakikatin geleneksel doğruluğun uygunluk teorisine²⁸ (correspondence theory of truth)²⁹ karşı çıkmakta ve bilgi sentezi sürecinde öznelliğin rolünün altını çizmektedir.

Dolayısıyla, yukarıda da tartışıldığı üzere, niyetlilik kavramı çok önemli bir felsefi önermenin altını çizmektedir; bilinç doğası gereği varlıklara veya olgulara yönelik bir niyetliliğe sahiptir. Ancak bu niyetlilik salt bireysel düşüncesinin ötesine geçerek kolektif ve paylaşılan bir biliş ve kültürel ortamla iç içe geçer. Bu nedenle, dünyayı kavrayış ve yorumlayışın izole çabalar olmadığını, özneler arası anlamlarla -çeşitli nesne ve olgulara kolektif olarak atfedilen yorum ve anlamlarla- iç içe geçtiğini kabul etmek zorunludur (Zahavi, 2006).

²⁸ Doğruluğun uygunluk teorisi, bir ifadenin ya da inancın doğruluğunun gerçekliğe ya da dünyaya uygunluğuna göre belirlendiğini ileri süren felsefi bir kavramdır. Bu teoriye göre, bir ifade dünyadaki gerçekleri veya durumları doğru bir şekilde tanımlıyor veya bunlara karşılık geliyorsa doğru olarak kabul edilir. Başka bir deyişle, doğruluk, önermeler veya ifadeler ile temsil ettikleri nesnel gerçeklik arasındaki bir ilişki olarak görülür (Markus, 2013).

²⁹ Doğruluğun uygunluk teorisinin genellikle realist bir doğruluk görüşü ile ilişkilendirildiğini belirtmek gerekir. Bu bağlamda realizm, hakikatin insan düşüncelerinden, inançlarından ya da yorumlarından bağımsız olduğu inancını ifade eder. Bunun yerine, hakikat dünyada nesnel olarak mevcut olarak görülür ve ifadelerimiz veya inançlarımız bu dış gerçekliğe doğru bir şekilde karşılık geldiğinde doğrudur (Haig ve Borsboom, 2012). Bu realist bakış açısı, inançların veya ifadelerin iç tutarlılığını ve tutarlılığını vurgulayan tutarlılık teorileri gibi diğer doğruluk teorileriyle tezat oluşturmaktadır (Willmott, 2002).

Bilgi ve anlayışın bu öznelerarası temeli, kolektif atıfların ve paylaşılan kültürel ve toplumsal çerçevelerin, bireysel biliş ve yorumların şekillenmesinde ayrılmaz bir bütün olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kolektif atıflar ve paylaşılan anlamlar, bireysel algıları ve anlayışları şekillendiren ve etkileyen bir iskele görevi görür ve böylece bilginin inşasında ve etrafımızdaki dünyanın aydınlatılmasında bireysel ve kolektif alanların yaklaşmasını yansıtır. Husserl'in fenomenolojik içgörülerini, bilgi deneyimlerinin temelde nasıl paylaşıldığına ve özneler arası (intersubjective)³⁰ olduğuna dair daha katmanlı bir araştırmanın önünü açmada çok önemli bulunmaktadır.

Heidegger ise varoluşsal yönelimlerin ve sosyal bağlamların bireyin dünya anlayışını nasıl silinmez bir şekilde şekillendirdiğini inceleyerek bu analizi genişletmiş ve böylece epistemolojiyi fenomenolojik olarak bilgilendirilmiş, sosyal olarak gömülü bir çerçeveye oturtmuştur. Heidegger'in hiçbir yerden bakışı³¹ (the view from nowhere) reddetmesi, geleneksel epistemolojik yapılara, özellikle de hem evrensel hem de nesnel olan bilginin kurulabileceğini savunanlara karşı önemli bir karşı çıkmayı ifade eder. Bilgi arayışının ve ediniminin değişmez bir şekilde belirli bağlamlar içinde yerleşik olduğunu ve dünyamıza ilişkin temel, önceden var olan anlayışlarımızdan etkilendiğini ileri sürmektedir (Taylor, 2006). Bu bakış açısı, bağımsız gözlem veya rasyonel müzakere yöntemleriyle erişilebilen tekil, nesnel bir hakikatin varlığını öne süren geleneksel varsayıma belirgin bir şekilde meydan okumaktadır.

³⁰ Husserl'e göre öznelerarasılık, etkileşim yoluyla ortaya çıkan ortak deneyimlere ve bakış açılarına dayanan, bireylerin birbirlerini anlama ve birbirleriyle iletişim kurma yeteneğini ifade eder (Dant, 2014; Sterponi ve Fasulo, 2010). Dolayısıyla öznelerarasılık, kendini bir başkasının konumunda hayal etme olasılığını kapsayacak şekilde karşılıklı anlayışın ötesine geçer (Vickhoff, 2023). Husserl'in açıklamasının önemli bir bileşeni, iki veya daha fazla kişinin aynı nesneyi veya olayı eşzamanlı olarak algıladığı ortak algı fikridir. Ayrıca kişinin kendi bedenini başkalarınıninkine eşleştirmesini, onların duyuusal deneyimlerini kendi deneyimlerine benzetmesini vurgular (Dant, 2014).

³¹ Heidegger'in hiçbir yerden bakışı, onun dünyada-olma felsefesi ve geleneksel epistemolojik çerçevelere yönelik eleştirisi incelenerek anlaşılabilir. Heidegger'e göre, geleneksel özne-nesne ilişkisi dünyayla ilişki kurmanın en temel yolu değildir. Bunun yerine, en temel varoluş tarzımızın, daha temel bir varoluş tarzından türetilen dünyada-olmak olduğunu savunur (Sandberg ve Tsoukas, 2011). Bu bakış açısı, insanların ve dünyanın birbirine bağlılığını vurgulayarak, bireyler ile kültürel, sosyal ve tarihsel bağlamları arasındaki ayrılmaz ilişkiyi öne çıkarır (Laverty, 2003) ve dünyada-olmanın salt bilişsel veya entelektüel bir süreç değil, tüm varlığımızı kapsayan bütüncül bir varoluş biçimi olduğunu savunur (Low ve Sturup, 2017).

Adorno ve Habermas gibi isimlerin öncülük ettiği Frankfurt Okulu, aklın araçsallaştırılmasına ve bilginin toplumsal-eleştirel gücünün tüketilmesine karşı güçlü bir eleştiri getirmiştir. Bu akım, bilgi iddialarının formüle edildiği, iletiildiği ve meşrulaştırıldığı güç ilişkilerine ve sosyo-politik çerçevelere dikkat çekmiştir. Adorno, pozitivist bilginin bilgiyi şekillendiren sosyal ve tarihsel koşulları hesaba katmakta başarısız olduğunu savunur (Carter, 2011). Bilginin gerçekliğin tarafsız bir yansıması olmadığını, ideolojik önyargılar ve güç yapılarından etkilendiğini öne sürer.

Kültür endüstrisi tartışması ise kapitalist toplumlarda bilginin metalaştırılma ve manipüle edilme biçimlerine ışık tutmaktadır. Kitle iletişim araçlarının ve popüler kültürün kamuoyunun şekillendirilmesinde ve ideolojilerin yayılmasında önemli bir rol oynadığını savunur (Novaes, 2018). Bu durum, bilginin egemen toplumsal güçler tarafından inşa edilme ve kontrol edilme biçimlerini vurguladığı için epistemolojiye de yansımaktadır. Adorno'nun kültür endüstrisine yönelik eleştirisi, bilginin tarafsız ve nesnel bir uğraş olduğuna karşı bir duruş sergilemekte ve bunun yerine geçerli bilgi olarak kabul edilen şeyin şekillendirilmesinde güç ve ideolojinin rolünü vurgulamaktadır.

Adorno'yu ayrıca, toplumsal ilişkilerin ve insan deneyimlerinin nesnelere veya metalara dönüştürüldüğü süreci ifade eden şeyleşme³² (reification) kavramı üzerinden anlamak da önemlidir. Bunun epistemoloji üzerinde etkileri vardır çünkü bilginin toplumsal ve tarihsel bağlamından koparılabileceği yolları vurgular (Bolos, 2015). Adorno, şeyleştirilmenin karmaşık sosyal olguları soyut kavramlara veya ölçülebilir verilere indirgediği için gerçekliğin çarpık bir şekilde anlaşılmasına yol açtığını savunur.

³² Şeyleşme, bilgi inşasının ilişkisel ve süreç odaklı doğasını gizleyerek epistemolojik yaklaşımları olumsuz olarak etkileyebilir. Soyut kavramlar veya sosyal yapılar şeyleştirildiğinde, genellikle onlara anlam veren ilişkiler ve süreçler yerine nesnelerin veya şeylerin kendilerine odaklanılır. Bu durum, fikirlerin karmaşıklığını ve birbirine bağlılığını yakalayamadığı için statik ve sınırlı bir bilgi anlayışına yol açabilir. Örneğin, kesişimsellik bağlamında şeyleştirme, kimlik ve güç ilişkilerinin dinamik ve akışkan doğasını göz ardı ederek sosyal kategorilerin ve bunların kesişimlerinin dar bir şekilde anlaşılmasına neden olabilir (Rodó-Zárate ve Jorba, 2020).

Fransız feminist felsefesi, eril bir önyargı taşıyan geleneksel epistemolojik öncülleri tartışarak bu alanı daha da zenginleştirmiştir. Kadınların bilgi ve deneyimlerinin yerleşik epistemolojik çerçeveler içinde uzun süredir marjinalleştirildiğini ve boyun eğdirildiğini vurgulayarak bir öncü görevi görür (Grasswick ve Webb, 2002). Beauvoir ve Irigaray gibi filozoflar, bu çerçevelerin erkek merkezli perspektifler içinde olmalarını ve bu durumun sıklıkla aşırı öznel ve irrasyonel olarak görülen kadın bilgi biçimlerinin göz ardı edilmesine ve küçümsenmesine yol açtığını sert bir şekilde eleştirmişlerdir (McKinnon, 2016). Kadınların somutlaşmış deneyimler ve ilişkisellikte örülü bilgilerinin, geleneksel epistemolojinin sınırları içinde sistematik olarak göz ardı edildiğini vurgulamaktadırlar.

Dil ve söylem, bilgiyi şekillendirmek ve güç dinamiklerini belirlemek konusunda önemli roller oynayan anahtar yapılarıdır. Filozof ve psikanalist Kristeva, dünya algılarını şekillendirmede ve özneliliğin tanımlanmasında dilin derin etkisini araştırır. Kristeva, dilin yalnızca iletişimsel bir araç olmaktan öte, iktidar yapıları ve sosyal hiyerarşilerde yerleşik olduğunu öne sürerek, dil ve gerçeklik arasında doğrudan ve nesnel bir ilişki öngören geleneksel epistemolojik çerçevelere karşı çıkmaktadır (Ranalli, 2013).

Burada kesişimselliğe yapılan vurgu, bilgi ve epistemolojinin çok yönlü doğasını anlamaya yönelik katmanlı yaklaşımının altını çizmektedir. Crenshaw tarafından kavramsallaştırılan kesişimsellik, bireylerin toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve diğer sosyo-kültürel kimliklerine bağlı olarak karşılaştıkları katmanlı baskı ve ayrıcalık deneyimlerini kabul eder (Crasnow, 2013). Collin ve Wittig gibi filozoflar, bilginin çeşitli sosyal kimliklerin ve deneyimlerin birleşiminde nasıl şekillendiğini açıklayarak bu alanda değerli içgörülere katkıda bulunmuş (McKinnon, 2016), böylece bilgi edinme ve anlamayı evrensel ve bedensiz bir özneye dayalı olarak genelleştirme eğiliminde olan geleneksel epistemolojik normlara meydan okumuşlardır.

Postmodernizm ve postyapısalcılığın ortaya çıkışı geleneksel epistemik kesinlikleri sarsmıştır. Postmodernizmin dokusu, bilgi ve anlayışın çerçevelenmesinde dilin, bağlamsallığın ve akışkanlığın dönüştürücü rolüne ilişkin söylemlerle karmaşık bir şekilde örülmüştür. Foucault, bilginin gerçekliği yansıtan nötr bir ayna olmaktan çok uzak olduğunu, daha ziyade güç ilişkileriyle iç içe geçmiş karmaşık söylemsel pratik ağları

aracılığıyla şekillendirildiğini ve sürdürüldüğünü öne sürer (Scheman, 2012). Bu paradigmada dil, dünya görüşümüzü titizlikle şekillendiren ve kabul edilen bilginin sınırlarını belirleyen güçlü bir iktidar aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Postmodern entelektüeller, bilginin statik ve mutlak bir özden yoksun olduğunu, bunun yerine sürekli akış halinde olan ve çok çeşitli yorumlara maruz kalan, evrim geçiren bir varlık olduğunu ileri sürmektedir. Lyotard, bilgiyi, her biri kendine özgü kurallar ve doğruluk kriterleri altında işleyen çeşitli dil oyunları ve anlatıların bir birleşimi olarak tanımlar (Jørgensen, 2010). Dahası, postmodernizm klasik epistemolojiye özgü özerk, rasyonel özne kavramını titizlikle yapısöküme uğratar. Postmodern anlatı, öznenin sabit, bütünlüklü bir kimlikten yoksun olduğunu ve bunun yerine sosyal ve kültürel güçlerin etkileşimiyle şekillenen parçalı bir yapı olduğunu iddia eder.

Bu figürler, insan anlayışının parçalı doğasını ve epistemik yapıların üzerine inşa edildiği istikrarsız temelleri vurgulayarak sabit hakikat, gerçeklik ve bilgi kavramlarına dair anlayışı dönüştürmüştür. Tartışılan figürlerin çalışmaları, güç dinamiklerinin toplumların epistemik olarak güvenilir olarak gördükleri şeyleri şekillendirmede, sürdürmede veya istikrarsızlaştırmada nasıl önemli bir rol oynadığını aydınlatmıştır.

Modern sosyal epistemoloji, bilgi üretiminin sosyal boyutlarını analiz etme taahhüdünü sürdürürken, bu pozisyonların ölçülülüğünü temsil eder. Bir epistemik çürütme egzersizi olarak işlev görmekten ziyade, kendini geleneksel, hakikat odaklı epistemolojinin bir uzantısı olarak konumlandırır. Sosyal faktörlerin, hakikat arayışına veya rasyonel inanca özünde karşıt olmaktan çok uzak olduğunu, aslında bu arayışı zenginleştirebileceğini ve karmaşıklştırabileceğini kabul eder. Sosyal faktörler epistemik çerçeveyi genişleten ve rafine eden yeni sorunlar, yöntemler ve teknikler ortaya çıkarabilir. Dahası, epistemolojinin bu modern yinelemesi, hakikat ve rasyonalitenin normatif temellerini reddetmez. Sosyal faktörlerin önyargılar, eşitsizlikler veya çarpıtılmış iletişim nedeniyle bu epistemik hedeflerin izlenmesini tehlikeye atabileceği durumlara karşı dikkatli olmaya devam ederken, sosyal etkileşimlerin yapıcı potansiyelini de kabul eder. Doğru türde bir sosyal çerçeve düzenleyerek, hakikate, gerekçelendirilmiş inanca ve rasyonel anlayışa ulaşma olasılıkları sadece korunmakla kalmaz, potansiyel olarak geliştirilebilir. Bu bakımdan, çağdaş sosyal epistemolojinin konumlanması,

geleneksel epistemik erdemleri terk etmeden bilginin sosyal olarak nasıl konumlandığına dair daha bütüncül bir anlayışa olanak tanır. Tartışmayı sosyal inşa ve nesnel hakikat arasındaki ikilikten, sosyal faktörlerin epistemik güvenilirlik arayışından ödün vermek zorunda kalmadan insan anlayışının karmaşık dokusuna katkıda bulunduğu daha sentetik bir görüşe taşır.

Sosyal epistemolojinin tematik çeşitliliği, feminizm, çok kültürlülük, demokrasi ve adalet gibi farklı alanların epistemik mülahazalara girmesiyle disiplinler arası bir hal alır. Bu zenginlik, sosyoloji, psikoloji ve ekonomi dahil olarak ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere diğer disiplinlerle olan ilişkisinin genişliğinde kendini gösterir (Schmitt 1994; Goldman ve Whitcomb, 2011; Henderson ve Greco 2015). Bu tür disiplinler arası girişimler, alanın esnekliğine ve uyarlanabilir kapasitesine işaret eder; bu özellikler onu devam eden araştırmaların ve güçlü tartışmaların odağı haline getirir.

Yıllar içinde sosyal epistemoloji, tanıklıktan uzmanlığa, otoriteden demokratik epistemiğe kadar pek çok konuyu kucaklayacak şekilde evrilmiştir. Relativizm, realizm, natüralizm ve pragmatizm gibi çeşitli entelektüel gelenekleri ve paradigmaları bir araya getiren sosyal epistemoloji, halen sınırlarını ve temel taahhütlerini tanımlama sürecinde olan çok yönlü bir çerçeve sunmaktadır.

Bu bakımdan, sosyal epistemolojinin önemli bir yönü olan tanıklık epistemolojisi, epistemik pratikleri sosyal ve kurumsal çerçeveler içinde bağlamsallaştırmayı amaçlayan bu daha geniş entelektüel yörüngenin bir parçası olarak görülebilir. Birbiriyle ilişkili bu alanların tarihsel evrimi, yalnızca epistemolojik sorgulamanın esnekliğini değil, aynı zamanda sosyal etkileşimler ve kurumsal yapıların getirdiği karmaşıklıklara karşı duyarlılığını da göstermektedir.

2.2.3 Bilginin Pozisyonları ve Pozisyonların Bilgisi

Hem çağdaş epistemolojinin gelişimini anlamak hem de sosyal epistemolojiyi, dolayısıyla tanıklık epistemolojisini etkileyen tartışmaları irdelemek tezin konumlandırılması ve tartışmaların hangi kanalda ilerleyeceğini göstermek için önemlidir. Üç farklı epistemoloji kavramsallaştırması, geleneksel epistemolojiden sosyal

epistemolojiye geçişin altını çizmektedir: *revizyonizm*, *korumacılık* ve *yayılmacılık*. Bu kategorizasyonlar Goldman'ın (2010) 'Sosyal Epistemoloji Neden Gerçek Epistemolojidir' (Why Social Epistemology Is *Real* Epistemology) adlı çalışmasından yola çıkılarak formüle edilmiş ve bilgi konusundaki çağdaş pozisyonlara yaklaşım için bir yol açmaya çalışmaktadır. Üç pozisyonun temel karakteristiklerinin ve öncüllerinin tartışıldığı bu alanda 3.2.2 Sosyal Epistemolojiye Doğru başlığındaki tarihsel akış epistemolojik perspektiften kategorize edilmiştir.

Bahsi geçen akımlar ve kişiler Goldman'ın kategorizasyonu üzerine ilgili pozisyonlarda tartışılmıştır.

Revizyonizm

Revizyonizm bu üç pozisyon içerisinde temel karşıtı olarak görülebilir. Bilginin edinilmesinde sosyal faktörlerin ve sosyal kurumların rolüne odaklanır (Fallis, 2006). Bireylerin başkalarıyla olan ilişkilerinden kaynaklanan epistemik özelliklerinin yanı sıra grupların veya sosyal sistemlerin epistemik özelliklerini de inceler (Uzoigwe, 2020). Daha radikal versiyonlarında ise geleneksel epistemolojinin varsayımlarını reddederek hakikatin nesnelliğini ve rasyonaliteyi inkâr eder. Tarihsellik içerisinde incelemelerde bulunan yorumsayıcı çalışmalarda 'gerçek' epistemoloji statüsüne meydan okur. Bu yaklaşım, bilgiyi nesnel gerçekliğin bir yansımasından ziyade sosyal yapılar, güç dinamikleri, kültürel normlar veya dilsel uygulamalar tarafından şekillendirilen bir ürün olarak algılama eğilimi ile radikal yapılandırmacılık (constructivism), görelilik ve postmodernizm ile bağlantılıdır.

Çoğulculuğu savunan ve evrensel değerlendirme standartlarına meydan okuyan revizyonistler, ana akım epistemolojiyi önyargı ya da insan çıkarlarına ilgisizlikle suçlar. Revizyonist düşüncenin önde gelen örnekleri arasında Rorty (1979), Foucault (1980), Harding (1991) ve Latour'un (1999) çalışmaları yer almaktadır. Revizyonizm geleneksel epistemolojinin kabul görmüş norm ve yöntemlerine karşı bir meydan okumadır. Bilginin çoğulcu, çeşitli ve özgürleştirici yönlerine vurgu yaparak ana akım epistemolojiyi sıklıkla önyargılı olmakla ya da insani sorun ve çıkarlardan kopuk olmakla eleştirir.

Revizyonizm, insan bilgisinin çok yönlü doğasına uygun alternatif paradigmlar sunduğundan, bu eleştiri mantık, kanıt ve gerekçelendirme gibi geleneksel yöntemlere kadar uzanır. Yapılandırmacılık, görelilik, postmodernizm, feminizm, eleştirel teori, söylem analizi, soybilim ve aktör-ağ teorisi gibi kavram ve çerçeveleri içerir ve bunların tümü, sosyal ve tarihsel bağlamlar tarafından koşullandırılan daha incelikli bir bilgi anlayışını benimser.

Rorty'nin *Philosophy and the Mirror of Nature* (Felsefe ve Doğanın Aynası) eserinde belirgin bir şekilde ifade ettiği epistemolojik duruşu, geleneksel epistemolojik çerçevelerden derin bir kopuşu ifade eder (2017). Rorty, dünyanın çarpıtılmamış bir yansımasını sağladığı iddia edilen metaforik doğa aynasına karşı çıkarak, bilginin içsel bir nesnel gerçekliğin tasviri olarak kavranmasına itiraz eder. Aksine, Rorty bilginin doğası gereği sosyal bir yapı olduğunu ve hakikatin toplumsal bağlamdaki uzlaşından doğduğunu öne sürer (2017). Bu bakış açısı, bilginin kavramsallaştırılmasında toplumsal ve kültürel belirleyicilerin etkili rolünü tanımlayan sosyal inşacı teorilerle örtüşmektedir (Ashton ve McKenna, 2018).

Rorty'nin epistemolojik söylemleri, bilginin temel inançlara ya da aksiyomatik doğrulara dayandığını iddia eden bir felsefe olan temelcililiğin (foundationalism) de şiddetli bir eleştirisini ortaya koymaktadır. Rorty, temelcilik arayışının bilgi için tartışılmaz, nesnel bir zemin sağlamaya yönelik nafile bir çaba olduğunu iddia eder (1980). Ayrıcalıklı bir epistemik köken arayışından vazgeçilmesini savunur ve inançların geçerliliğinin bağlamsal faydalarına ve belirli toplumsal çerçeveler içindeki tutarlılıklarına bağlı olduğunu ileri sürer (Rorty, 1980). Bu kavram, Rorty'nin kapsayıcı pragmatist felsefesiyle uyumludur ve inançların pratik sonuçlarının ve etkililiğinin önemini altını çizer (Donelson, 2017).

Dahası, olgular ve değerler arasındaki ikiliğin çözülmesini inceler ve varlığa ilişkin önermeler ile ahlaki yükümlülöklere ilişkin önermelerin doğaları gereği birbirinden farklı olmadığını iddia eder (Donelson, 2017). Rorty, algılanan epistemolojik çatallanmanın, ahlakı bilimsel söylemden uzaklaştırmayı amaçlayan kusurlu bir metafizik ve metodolojik paradigmanın sonucu olduğunu savunur. Bu bakış açısı, Rorty'nin geleneksel felsefi kategorileri yapıbozuma uğratma ve bilginin pragmatik ve toplumsal

yönlerini vurgulama yönündeki daha geniş çabasını yansıtan bütünleştirici bir bakış açısıdır (Donelson, 2017).

Harding'in (2016) *Whose Science? Whose Knowledge? (Kimin Bilimi? Kimin Bilgisi?)* adlı çalışması, bilimin toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf gibi faktörler tarafından nasıl şekillendirildiğini araştırmakta ve bilimsel uygulamaların daha demokratik ve kapsayıcı bir şekilde anlaşılmasını savunmaktadır. Harding'in çalışması, değerler, güç ve bilgi üretimi arasındaki etkileşime ilişkin söyleme müdahale etmektedir. Bilimsel çabaların değerler ve önyargılarla nasıl derinden iç içe geçtiğini aydınlatarak, değerden bağımsız veya nesnel bilim kavramına keskin bir eleştiri getirir (Ashton ve McKenna, 2018). Bu eleştiri bilimin kınanması değil, bilimin uygulamaları üzerine eleştirel bir şekilde düşünmeye davettir. Harding, değerlerin bilimsel süreçlere nüfuz ettiğini öne sürerek, bilimin bir boşlukta işlemediğini, içine gömülü olduğu sosyo-kültürel bağlamlara bağlı olduğunu vurgular.

Harding'in bilgi üretimi alanındaki güç dinamiklerini incelemesi, yerleşik epistemolojik paradigmalara yönelik derin bir eleştiri sunmaktadır. Çoğu zaman eleştirilmeden kabul edilen egemen epistemolojilerin, hakim güç yapılarını nasıl sürdürme ve pekiştirme eğiliminde olduğunu, böylece alternatif bakış açılarını, özellikle de marjinal gruplarınkini nasıl bir kenara ittiğini veya geçersiz kıldığını aydınlatır (Kukla, 2006). Bu marjinalleştirme yalnızca epistemik bir göz ardı değildir; sistemik eşitsizlikleri pekiştirme ve sosyo-politik gerçeklikleri şekillendirme konusunda somut yansımaları vardır.

Latour'un (1999) *Pandora'nın Umudu (Pandora's Hope)* eseri, bilimi insan ve insan dışı etkileşimlerin karmaşık ağlarını içeren kolektif bir çaba olarak tasvir ederek bu anlatıya katkıda bulunur. Argümanının merkezinde, doğa ve toplumu farklı, karşıt varlıklar olarak konumlandıran hakim ikiliğin yapısöküme uğratılması yer alır. Latour, bu ikiliğin yanlış bir ikilik olduğunun altını çizerek, bunun yerine bilimsel hakikatlerin insani (sosyal, siyasi ve kültürel) aktörler ile insani olmayan varlıklar arasındaki karmaşık etkileşimden ortaya çıktığını öne sürer (Latour, 1999).

Latour'un eleştirisi, bilimsel bilginin dışsal, nesnel bir gerçekliğin kusursuz bir yansıması olduğu yönündeki geleneksel anlayışı yıkmaktadır (Niiniluoto, 2018). Bunun

yerine, bilginin çeşitli aktörlerden oluşan bir ağ içindeki karmaşık müzakerelerin, işbirliklerinin ve tartışmaların bir sonucu olduğunu öne sürer. Bu ağ, insan bilim insanlarıyla sınırlı olmayıp sayısız insan dışı varlığı (aletler, teknolojiler, numuneler ve daha fazlası) kapsayacak şekilde genişlemektedir. Bu varlıklar pasif unsurlar olmayıp bilimsel gerçeklerin istikrara kavuşturulması ve doğrulanması sürecine aktif olarak katılırlar.

Bu bakımdan revizyonizm, epistemolojiye ve epistemik çevreye yaklaşımın toplumsal bir yönünü temsil etmekte, karmaşık ve birbirine bağlı dünyada bilgiyi nasıl anladığımız, değerlendirdiğimiz ve onunla nasıl ilişki kurduğumuza dair derin bir yeniden düşünmeye katkıda bulunmaktadır. Bu fikir, eski metodolojilerin sınırlarını kabul ederek ve insan bilişinin ve etkileşiminin karmaşıklığını yansıtan yeni sorulara ve paradigmalara kapı açarak yeni araştırma yollarını mümkün kılmak için geleneksel kısıtlamaların ötesine geçmektedir.

Revizyonizm, bireysel biliş odaklanmaktan sosyal etkileşime vurgu yapmaya geçişi işaret eden bir değişimi temsil eder. Geleneksel epistemolojiyi harmanlamaya veya genişletmeye çalışan diğer duruşların aksine revizyonizm, epistemolojinin temellerine meydan okuyarak daha radikal bir yaklaşım benimser. Klasik epistemolojiyi dönüştürmekten ziyade, onu bozmaya ve yeniden tanımlamaya çalışır. Bilginin doğası ve koşulları üzerine bir çalışma olarak epistemolojinin geleneksel normları ve hedefleri hakkında sorular sormakla kalmaz, aynı zamanda bunları aktif olarak reddeder.

Bireysel biliş ve sosyal psikoloji bağlamında, revizyonist sosyal epistemoloji geleneksel düalist araştırma programına meydan okumakta ve sosyal inşacı bir alternatifi savunmaktadır. Bu perspektif, sosyal faktörlerin bilgi edinme üzerindeki etkisini kabul etmekte ve dünyaya ilişkin anlayışımızı şekillendirmede sosyal inşanın önemini vurgulamaktadır (Stroebe ve Kruglanski, 1989).

Klasik epistemolojinin evrensel doğrular ve nesnel standartlarla ilgilendiği yerde, revizyonizm bilginin doğası gereği konumlandırılmış, çok yönlü ve sosyal yapıları ve güç dinamiklerini yansıtan bir vizyonla karşı çıkar. Bu şekilde, revizyonizm yalnızca epistemoloji anlayışımızı yeniden şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda sosyal epistemolojinin daha geniş alanı içinde keşif ve anlayış için yeni yollar açar.

Korumacılık

Korumacılık, ana akım epistemolojinin çerçevesini benimsemekle birlikte sosyal epistemolojiden de bakış açıları katar. Bu duruş, sosyal etkileri kabul etmekle birlikte, bilginin nedensel mekanizmalarla desteklenen doğal bir olgu olarak görüldüğü ölçülü doğalcılık³³ (naturalism) ve bağlamsalcılık³⁴ (contextuality) ile bağlantılıdır. Korumacılık nesnel değerlendirme standartlarını savunurken, bağlam ve perspektif göreliliğini barındırır ve ana akım ile sosyal epistemoloji arasında bir uyum arar.

Goldman (1999), Sosa (2007), Lackey (2008) ve Kitcher'ın (2011) korumacı olarak gösterilebilecek önemli çalışmaları bulunmaktadır. Korumacı sosyal epistemoloji, geleneksel epistemoloji çerçevesini aynı anda hem koruyan hem de genişleten bir ara yol sunar. Daha radikal revizyonist yaklaşımın aksine, korumacılar klasik epistemolojinin temel hedeflerini kabul eder, ancak bunu sosyal epistemolojiden gelen içgörülerle besler.

Korumacı sosyal epistemolojide bilgi, nedensel veya psikolojik mekanizmalarla açıklanabilen doğal bir olgu olarak kalmaya devam eder, ancak bu mekanizmaların tanıklık, güven, otorite ve itibar gibi sosyal faktörlerden kaçınılmaz olarak etkilendiğini kabul eder. Bilginin bu sosyal boyutlarını tanıyan korumacılar, bireylerin sosyal etkileşim bağlamında bilgiyi edinme ve değerlendirme biçimlerine dair daha incelikli bir anlayış sunmaktadır. Gerçekçilik, rasyonellik, nesnellik, evrensellik ve hakikat gibi geleneksel epistemolojinin temel ilkelerine bağlılığı güçlüdür. Bu ilkelere meydan okuyan revizyonizmin aksine, korumacılık, bilgi iddialarını değerlendirmek için nesnel standartları kabul eden ve aynı zamanda bu standartların bağlama bağlı doğasını tanıyan bir sentez arayışındadır. Goldman, Sosa, Lackey ve Kitcher gibi filozofların yazılarında

³³ Doğalcı epistemoloji, genellikle ampirik kanıtlardan uzak soyut ve önsel akıl yürütmeye odaklanan geleneksel analitik epistemolojiden (Bishop ve Trout, 2005) epistemolojinin doğal dünyaya dayandırılması ve bilimsel yöntemlerle bilgilendirilmesi gerektiğini savunduğu için ayrışır (Schommer, 1990). Bu bakış açısı, bilgi ve anlayış edinmede ampirik kanıt ve gözlemin önemini vurgular.

³⁴ Bağlamsal epistemolojide odak noktası, bilginin belirli bağlamlarda nasıl inşa edildiğini, doğrulandığını ve uygulandığını anlamaktır. Farklı bağlamların bilginin üretildiği, yorumlandığı ve kullanıldığı yolları şekillendirebileceğini kabul eder. Bu yaklaşım, bilginin evrensel veya nesnel olmadığını, güç dinamikleri, kültürel değerler ve sosyal normlar gibi faktörlerden etkilendiğini varsayar (Jiménez-Aleixandre ve Reigosa, 2006).

klasik epistemoloji ile sosyal epistemolojinin içgörülerini bir araya getirilerek doğalcılık, güvenilirlik (reliabilizm), bağlamsalcılık (contextualism) ve erdem epistemolojisi (virtue epistemology) gibi bir dizi felsefi pozisyonu barındıran bir çerçeve oluşturulmuştur.

Korumacı yaklaşım, bilgi arayışında bireysel ve toplumsal olan arasındaki karmaşık etkileşimi kabul eder. Örneğin, tanıklık alanında, korumacı yaklaşımda bireysel bilişin (cognition) konuşmacıların ve dinleyicilerin güvenilirliğinden ve bu etkileşimleri yöneten sosyal normlardan nasıl etkilendiğini incelenir. Benzer şekilde, argümantasyon analizi geleneksel mantıksal akıl yürütmeyi diyalog, ikna ve anlaşmazlığın rolü gibi sosyal faktörleri içerecek şekilde genişletir. Sosyal ağların incelenmesi, sosyal yapıların bilgi akışında ve inançların oluşumunda oynadığı rolü kabul eder.

Özünde, korumacı sosyal epistemoloji geleneksel epistemolojinin hem bir devamı hem de bir uzantısıdır. Klasik düşüncenin temel ilkelerini terk etmeden sosyal epistemolojinin yönlerini benimseyerek dengeli ve bütünleştirici bir yaklaşım sunar. Bu da felsefi alanı zenginleştirerek, bireysel ve toplumsal olanın birbirine bağlılığına duyarlı olan bilginin doğası ve koşullarının daha kapsamlı bir şekilde araştırılmasını sağlar. Bu hassas denge sayesinde korumacı sosyal epistemoloji, klasik geleneğe sosyal dinamiklerin farkındalığını aşılayarak epistemolojik anlayışın ilerlemesine katkıda bulunur. Böylece, geleneksel olanı çağdaş olanla birleştiren ve hem geçmişe dayanan hem de günümüzün karmaşıklıklarına duyarlı bir yol sunan önemli bir köprü görevi görür.

Yayılmacılık

Yayılmacılık, geleneksel sınırları atlayarak epistemolojinin – ve sosyal epistemolojinin – alanını genişletmeye çalışır. Bu yaklaşım, bilgiyi sadece bireylerin değil, aynı zamanda gruplar veya kuruluşlar gibi kolektif varlıkların da alanı olarak kabul eder. Kolektif aktörleri ve değerleri savunan bu pozisyon, kendinden öncekiler tarafından göz ardı edilmiş veya marjinalleştirilmiş olabilecek bölgelerde gezinerek sosyal epistemolojiyi zenginleştirmeye çalışır. Yayılmacılığın açıklayıcı örnekleri Gilbert (1989), Pettit (2003), Solomon (2006) ve Landemore (2013) tarafından yapılan çalışmalarda bulunmaktadır.

Yayılmacı sosyal epistemoloji, klasik epistemolojinin temel ilkelerinden vazgeçmeden, kapsamı kolektif aktörleri ve kurumsal dinamikleri içerecek şekilde genişleterek geleneksel çerçevenin bir uzantısı olarak hizmet eder. Öncelikle bilgi edinmenin bireysel yönlerine odaklanan geleneksel epistemolojik söylemlerdeki göze çarpan eksikliği gidererek, epistemik uygulamaların kolektif boyutlarının araştırılmasıyla söylemi zenginleştirir.

Sadece bireylerin değil, grupların da bilgi taşıyıcısı olabileceğini ileri süren yayılmacılar, epistemolojide bilgi olgusunun daha bütüncül bir şekilde araştırılmasına olanak tanıyan yeni bir sınır açmaktadır. Pettit'in (2003) Kendilerine Ait Akılları Olan Gruplar (Groups with Minds of Their Own) çalışması, kolektif inanç, kolektif eylemlilik ve kolektif rasyoneliteyi geçerli araştırma konuları olarak sunarak bunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Landemore'un (2017) Demokratik Akıl (Democratic Reason) adlı eseri, demokratik sistemlerin diğer yönetim modellerinden daha üstün bir kolektif akıl biçimi ortaya koyabileceğini öne sürerek epistemolojik sorgulamayı siyaset teorisi alanına genişletmektedir.

Yayılmacı yaklaşım, normlar, yasalar ve politikalar gibi kurumsal faktörlerin bilgiyi şekillendirmedeki rolünü kabul ederek ilave bir karmaşıklık katmanı getirmektedir. Bu hareket, betimleyici ve normatif sorgulamalar arasındaki boşluğu doldurarak bilgi dağıtımının etiğine ilişkin sorulara davetiye çıkarmaktadır. Örneğin Fricker'ın (2007) 'Epistemik Adaletsizlik' (Epistemic Injustice) başlıklı çalışması, güvenilirlik dağıtımı ve epistemik baskı da dahil olmak üzere epistemik uygulamalardaki eşitsizlikleri araştırır.

Daha geniş alanları ve soruları içermesine rağmen, genişlemeci sosyal epistemoloji, geleneksel epistemolojinin temel ilkelerine - gerçekçilik, rasyonellik, nesnellik, evrensellik ve hakikat - sadakatini sürdürmektedir. Dahası, kullanılan metodolojik araçlar tutarlı kalmakta, iddialarını kanıtlamak için mantıksal analiz, argümantasyon ve kanıta dayalı akıl yürütmeden yararlanmaktadır. Geleneksel paradigmayı genişlettiği için, yayılmacı sosyal epistemoloji yenilikçi araştırmalar için bir katalizör görevi görür. Sadece yeni perspektifler sunmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal

ontoloji, sosyal adalet ve kolektif niyetlilik ile bağlantılar da dahil olmak üzere disiplinler arası araştırmalar için verimli bir zemin oluşturur.

Yine de, tüm yeniliklerine rağmen, bilginin doğası ve koşullarına ilişkin orijinal sorgulamalara kök salmaya devam eder ve radikal bir çıkıştan ziyade tamamlayıcı bir uzantı olarak durur. Özünde, yayılmacı sosyal epistemoloji, geleneksel epistemolojinin bütünlüğünü ihlal etmeden kapsamını genişleten, epistemolojik söylemde evrimsel bir adımı temsil eder.

Klasik epistemoloji ile metodolojik sürekliliği, sınırları genişletilmiş olsa da epistemolojinin ‘gerçek’ bir formu olarak konumunu güvence altına alır. Dolayısıyla, yayılmacı sosyal epistemoloji, felsefi alanda önemli bir ilerlemeye işaret etmekte ve geleneksel çerçevelerle ontolojik ve epistemik tutarlılığı korurken, kolektif ve kurumsal boyutlarını hesaba katan daha incelikli bir bilgi anlayışının önünü açmaktadır.

Bu üç anlayış - revizyonizm, korumacılık ve yayılmacılık - bilginin bireysel ve kolektif boyutları arasındaki karmaşık etkileşimi, bağlam ve kültürün tanınmasını ve geleneksel epistemolojik kavramlar ve uygulamalarla zorlu ve bazen tartışmalı bir ilişkiyi yansıtan sosyal epistemolojideki farklı perspektifleri ve metodolojileri aydınlatmaktadır. Bu karmaşık manzara, alanın zengin dokusunu oluşturmakta ve birbirine bağlı sosyal gerçekliğimiz bağlamında insan bilgisinin çok yönlü doğasını keşfetmek, değerlendirmek ve anlamak için çeşitli yollar sunmaktadır.

Sosyal epistemolojideki üç temel perspektifi -revizyonizm, korumacılık ve genişlemecilik- her biri bilgi edinmeye yönelik farklı yönelimleri aydınlatarak açıkladıktan sonra, epistemoloji alanının monolitik olmaktan uzak olduğu ortaya çıkmaktadır. Daha ziyade, bireysel ve kolektif bilgi anlayışları arasındaki dinamik gerilimle dokulu, kültürel ve bağlamsal faktörlere duyarlı ve geleneksel epistemolojik çerçevelerin zeminine oturtulduğunda genellikle uyuşmazlıklarla doludur. Bu çok yönlü alan, sosyal epistemoloji içinde dikkatimizi gerektiren özel bir alanın başlangıcı olarak hizmet eder. Bu alt alan, bilginin kişiler arası etkileşimlerde dil aracılığıyla aktarılma, paylaşılma veya tartışılma biçimini özel olarak ele aldığı için özel bir öneme sahiptir.

2.3 Tanıklık Epistemolojisi

Tanıklığın doğası, çağdaş epistemologlar arasında önemli bir tartışma konusudur ve birçok akademisyen, tanıklığa dayalı bilginin, belirli konuşma eylemlerinden, özellikle de iddialardan veya anlatımlardan elde edilen bilginin bir alt kümesine damıtılabileceği konusunda hemfikirler. Fricker (1995) 'genel olarak anlatıların' ilgili kategoriyi oluşturduğunu öne sürmektedir. Ancak Hinchman (2005), Moran (2005), Fricker (2006) ve Zagzebski (2012) gibi diğer akademisyenler *anlatımlar* ile *salt* ya da *çıplak* iddialar arasında ayırım yapmakta ve birincisinin inanç için ikincisinin sahip olmadığı özel bir neden sunduğunu iddia etmektedir. Graham (2000) odağı *algısal raporlara* (perceptual/sensory reports) kaydırırken, Lackey (2008) daha geniş *ifadeler* veya *iletişim eylemleri* terimlerini tercih eder.

Lackey'nin yaklaşımı, analitik bir yaklaşımdan öte, bireylerarası gündelik bir noktaya işaret eder. Mahkeme tanıklığı, görgü tanıklığı, sorgulama gibi bağlamların dışında gündelik bilgi alışverişlerinin, önemini vurgular. Tezin tanıklık epistemolojisinde dayandığı nokta Lackey'nin bahsettiği gibi bir kişinin bir başka kişiye bir şeyi aktarmasındaki ilişki, bir iletişim eylemidir.

Günlük etkileşimlerimizin pek çok alanında, bildiklerimizin ve öğrendiklerimizin çoğu ilk elden deneyimlerden veya ampirik gözlemlerden kaynaklanmaz. Bunun yerine, bize başkalarının iddiaları, beyanları ve anlatıları yoluyla gelir. Tanıklığa olan bu bağımlılık, toplumsal iletişime ve bilginin geleneksel yayılımına duyduğumuz içsel güvenin altını çizmektedir.

Bir tarih öğretmeni İkinci Dünya Savaşı'nda yaşananları anlattığında, öğrenciler büyük ölçüde öğretmenin anlattıklarına güvenirler. Öğrenciler o zamanlarda orada değillerdi ancak öğretmenin anlatımı ve muhtemelen ders kitaplarının (başka bir tanıklık biçimi) yardımıyla olayları ve önemlerini kavrarlar. Haber izlenirken, muhabirlerin ve gazetecilerin anlattıklarına güvenerek hareket edilir. Bu uzmanlar hiç ziyaret etmediğimiz bölgelerden hikayeler aktarır ve görmediğimiz olayları detaylandırır. Uzak bir ülkedeki siyasi çalkantılarla ilgili bir makaleye, gazetecilik etiğine ve muhabirin anlattıklarının gerçekliğine olan inancımıza dayanarak inanırız.

Bir hasta, bir doktoru ziyaret ettiğinde, genellikle doktorun tıbbi değerlendirmelerine ve önerdiği tedavilere güvenir. Bu güven, doktorun kapsamlı eğitimi ve deneyimine dayalı olarak sağladığı danışmanlığın güvenilir bir bilgi kaynağı olması nedeniyle oluşmaktadır. Aileler arasında kuşaklar boyunca aktarılan hikayeler veya kültürlerdeki efsaneler, kimliğin ve mirasın anlaşılma biçimini etkilemektedir. Bir büyükannenin ya da büyük dedenin gençlere aktardığı yaşam hikayeleri veya aile başarıları hakkındaki anlatılar, tarihe dair bir perspektif ve bağlantı sağlayarak tanıklıklar oluşturmaktadır.

Bir uçağa binen yolcular, uçağın güvenliğine kefil olan mühendislerin bilgisine güvenirler. Benzer şekilde, yeni bir yazılım aracını deneyen kişiler, geliştiricinin aracın işlevselliği ve güvenliği konusundaki güvencelerine bağlıdırlar. Bir mahkeme salonuna girdiğinizde, tanık ifadeleri çok önemli hale gelir. Bir görgü tanığının gördüklerini anlatması, bir davanın sonucunu etkileyebilir.

Satın alma davranışları incelendiğinde, tüketicilerin seçimlerinin, görüşler ve ürün değerlendirmeleri tarafından etkilendiği görülmektedir. Bir yemek mekanı seçerken genellikle geçmiş müşterilerin yorumlarına başvurulur. Bu tür değerlendirmeler, potansiyel müşterilere seçimlerinde bilgi sağlayan güvenilir tanıklıklar olarak kabul edilmektedir.

Gündelik hayattan bu tarz senaryolar, tanıklığın kavrayışa, eylemlere ve kanaatlere nasıl işlediğine ışık tutmaktadır. Toplumsal bilginin bu karmaşık dokusu, toplumsal çerçevelere ve onların paydaşlarına olan inancın değerinin altını çizmektedir. Buna karşılık, ifadelerin doğru olmadığı veya yanlış yorumlandığı durumlarda olası tuzaklara işaret etmektedir.

Peki, her durum bir tanıklık yaratacak mıdır? Örnek vermek gerekirse, iş arkadaşınıza bir toplantının yeniden planlandığını kısa mesaj yoluyla bildirdiğiniz bir durumu ele alalım. Burada kendinizi iş arkadaşınıza program değişikliği hakkında güvenilir bilgiye sahip olarak sunuyorsunuz. Bu durum, sadece tanıklık yoluyla ortaya çıkan diğer bilgi türlerinden farklı olarak, farklı bir bilgi kaynağı olarak tanıklığa ilişkin araştırmamızın özünü yansıtmaktadır. Yani, sadece basit bir bilgi aktarımı değil, aynı

zamanda bu bilgi aktarımının doğruluğu ve güvenilirliği de söz konusudur. Bu, tanıklığın doğasını ve bilgi aktarımındaki rolünün anlaşılması için önemli bir ayrım yaratmaktadır.

Bir kişi bir akşam yemeği sırasında şarap kalitesi hakkında yorum yaptığında, kendi damak zevkinden bir uzman olduğunu başkasına anlatmaya çalışırsa, işitenin söyleyenin uzmanlığı hakkındaki anlayışı tanıklık bilgisine dayanmaz. İşitenin algısı çıkarıma dayanır, konuşmacının ifadelerinin içeriğine değil. Ya da örneğin biri telefonunda gezerken, başka biri “bakın, dolunay kocaman görünüyor” diyerek onu bu manzaraya tanıklık etmeye teşvik ettiğinde her ne kadar ifadesi ilk kişinin dikkatini bu olguya yöneltmiş olsa da, bakan kişinin dolunayı gözlemleyerek edindiği bilgi tanıklığa değil daha çok duyu algısına dayanır.

Benzer şekilde, bir ifade sadece zaten bilinen bir şey için hatırlatıcı bir tetikleyici rolü oynadığında ya da bir filozof birisini karmaşık bir etik tartışmanın içinden geçirerek bağımsız bir sonuca varmasını kolaylaştırdığında, bu tür bilgi tanıklığa dayalı değildir.

Dolayısıyla, tanıklığa dayalı bilginin bir ifade ya da iddianın içeriğine dayanması gerektiği iddiası yetersizdir (Lackey 2006; 2008). Lackey (2008) ve Faulkner (2011) tarafından tartışılan ve tanıklığın kendine özgü bir bilgi kaynağı olmasına rağmen, yine de rasyonel kabul için 'olumlu nedenler' gerektirdiğini öne süren melez görüşler tartışılmaktadır.

Tanıklık epistemolojisine girildiğinde, doğrudan tanıklık inançlarının nasıl gerekçelendirileceğini açıklamayı hedefleyen iki yaklaşımla karşılaşılır: karşı-indirgemecilik ve indirgemecilik. Bu modellerin her biri, bir tanıklık iddiasının kabul veya reddini yöneten epistemik parametrelere ilişkin farklı bakış açıları sunmakta ve böylece bu karmaşık epistemik uygulamaya ilişkin anlayışı şekillendirmektedir. Ancak bir tanıklık ifadesi, yani bir başkasının ifadesine dair ilk karşılaşılan fenomen o iletişim eyleminde söylenen sözü ‘güvenilir’ bulup bulmamak olacaktır.

Tanıklığa dair tutumlar

Tanıklık epistemolojisi, dinleyicilerin başkalarının konuşmalarından nasıl bilgi veya gerekçe elde edebilecekleriyle ilgilenir. Karşı-indirgemecilik, dinleyicilerin konuşmacılara inanmak için olumlu nedenlere ihtiyaç duymak yerine, onlara güvenme

konusunda içsel bir hakka sahip olduğunu savunur. Karşı-indirgemeciler, "Bir dinleyici, konuşmacının ifadesinin yanlış olduğunu veya doğru olma ihtimalinin düşük olduğunu gösteren çürütücü bir kanıtla sahip değilse, konuşmacının söylediklerine inanmakta haklıdır" diyen 'varsayımsal doğru' (presumptive right) tezini desteklemektedir (Lackey, 2008, s. 163). İndirgemecilerin aksine, dinleyicilerin güvenilirliğe dair olumlu kanıtlar olmaksızın konuşmacılara ilk bakışta güvenilebileceğini iddia etmektedir.

Reid (1983), tanıklığın temel bir gerekçelendirme kaynağı olarak algıyla paralellik gösterdiğini savunur. Tıpkı duyularımıza doğuştan güvendiğimiz gibi, insanlara da Tanrı ya da doğa tarafından doğruyu söyleme ve güvenme eğilimlerinin doğal olarak verili olduğunu iddia eder (Reid, 1983). Burge gibi çağdaş karşı-indirgemeciler de aynı fikirde olup, tıpkı çürütücülerin yokluğunda duyularımıza güvenmeye hakkımız olduğu gibi, tanıklığa inanmaya da "hakkımız" olduğunu iddia etmektedir (Burge, 1993; Burge 1997). Burge gibi düşünürler tarafından temsil edilen karşı indirgemeci görüş, bir tanıklık edenin ifadesini doğru olarak kabul etmenin gerekçelendirilmesi için sadece çürütücülerin³⁵ (defeaters) yokluğunun yeterli olduğunu öne sürer. Burge'ün kabul ilkesi (acceptance principle) bu bakış açısının simgesidir ve bireylerin doğru olarak sunulan ve kendisi için anlaşılabilir olan bir şeyi, bunu yapmamak için daha güçlü nedenler olmadıkça, doğru olarak kabul etme hakkına sahip olduğunu teyit eder (Burge, 1993).

Karşı-indirgemeci perspektifin, tanıklığı çıkarımsal inanca indirgemekten kaçındığını belirtmek çok önemlidir. Bu yaklaşım, tanıklığı hafıza, algı ve çıkarım gibi diğer rasyonel kaynaklara benzeyen ancak onlara indirgenemeyen kendine özgü bir rasyonel kaynak olarak görür (Coady, 1992; Foley, 1994; Goldberg, 2007). Bu görüş hafızanın epistemik özelliklerinden ödünç alır ve hafızanın rolünü gerekçelendirici olmaktan ziyade koruyucu olarak ifade eder (Burge, 1993). Sonuç olarak, hafıza, algı

³⁵ Çürütücü, bir inancı ya da bir inancın gerekçesini zayıflatan ya da çürüten kanıt ya da nedenleri ifade eder. Bir inancın veya bilgi iddiasının güvenilirliğine veya geçerliliğine yönelik sorgulamayı ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Çürütücüler, karşı kanıtlar, mantıksal tutarsızlıklar veya çelişkili inançlar gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Daha önce sahip olunan bir inancın yeniden gözden geçirilmesi ya da reddedilmesi için gerekçe teşkil ederler.

veya çıkarıma dayanan inançlar nasıl işlev bozukluğu belirtilerine rağmen kabul ediliyorsa, tanıklıktan türetilen inançlar da öyle kabul edilmelidir.

Ayrıca, karşı-indirgemecilik gerekçelendirmeyi zorlaştırma sorunundan kaçınır. İndirgemeciler, konuşmacılara inanmak için müspet nedenlere ihtiyaç olduğunu savunurlar ancak Coady'nin (1992) itiraz ettiği gibi, bu gereklilik güvenilirliğin tesis edilmesinde döngüsellğe veya sonsuz gerilemeye³⁶ (infinite regress) yol açar. Karşı-indirgemeciler, böyle bir nedene gerek olmadığını iddia ederek bundan kaçınır.

Bazı eleştiriler ise karşı-indirgemeciliğin irrasyonel bir saflığa³⁷ (gullibility) izin verdiğini iddia etmektedir. Bir kimse güvenilirlik kanıtı olmaksızın internetteki şüpheli iddialara inanabilir (Fricker, 2002; Lackey 2008). Yine de karşı-indirgemeciler, bir kaynağı toptan reddetmememiz gerektiğini, ancak belirli mantıksız iddialara karşı çürütücülere sahip olabileceğimizi belirtmektedir. Yine de eleştiriler, saflıktan kaçınmak için bazı güvenilirlik kanıtlarının gerekli olduğu konusunda ısrarcıdır.

Dahası, dinleyenler tanıklığa ilk bakışta inanma hakkına sahip olsalar bile, eleştiriler karşı-indirgemecilerin yine de kanıtsal olmayan güvencelerin inançları nasıl haklı çıkardığını açıklamaları gerektiğini savunur (Lackey, 2008). Birinin sadece böyle söylemesi neden ona inanılması için bir neden olmalıdır? İndirgemecilerin en yoğun eleştirdiği noktalardan birisi bu olmuştur.

Özünde, karşı-indirgemecilik, dinleyicilerin doğası gereği konuşmacılara güvenme hakkına sahip olduğunu savunarak, tanıklığa dayalı gerekçelendirmenin etkili bir açıklamasını sunmaktadır. Bununla birlikte, saflığa izin vermeden gerekçelendirmeyi zorlaştırmaktan kaçınıp kaçınmadığı konusunda tartışmalar devam etmektedir.

³⁶ Sonsuz gerileme, bir inanç veya bilgi iddiasına ilişkin gerekçelendirme veya açıklamanın sonsuz bir akıl yürütme veya kanıt zincirine dayandığı bir durumu ifade eder. Zincirdeki her adım daha fazla gerekçelendirme gerektirdiğinde ortaya çıkar ve sonsuz bir gerekçelendirme döngüsüne yol açar. Örnek olarak 4 yaşındaki bir çocuğa bir olguyu açıklarken peş peşe gelen “peki neden?” sorularına cevap vermeye çalışmak verilebilir.

³⁷ Epistemolojide saflık, yeterli kanıt veya eleştirel değerlendirme olmaksızın bilgiyi kabul etme veya bilgiye inanma eğilimi anlamına gelir. Bireylerin yanlış veya güvenilmez bilgi kaynakları tarafından kolayca ikna edilmelerine veya aldatılmalarına yol açabilen bilişsel bir zafiyettir. Saflık genellikle güvenilir bilgi edinmenin önünde bir engel olarak görülür ve inançların epistemik gerekçelendirmesini zayıflatır.

İndirgemeci görüş ise tam tersine, tanıklığın çıkarımsal inanca indirgenebileceğini öngörür ve dinleyicinin söylenenlere haklı olarak inanması için bazı pozitif nedenlere sahip olmasını şart koşar (Fricker, 1994; Lyons, 1997; Thagard, 2005). İndirgemeciler ‘müspet sebepleri’ (positive reasons) destekler, yani "Bir dinleyici, ancak ve ancak konuşmacının ifadesinin güvenilir olduğunu düşünmek için müspet sebeplere sahipse, bu sebepler nihai olarak ifadeye dayanmıyorsa ve konuşmacının ifadesinin yanlış olduğunu veya doğru olma ihtimalinin düşük olduğunu gösteren yenilmez (undefeated) çürütücülere sahip değilse, konuşmacının söylediklerine inanmakta haklıdır" (Lackey, 2008, s. 161).

İndirgemeciler için tanıklık, dinleyicinin, bir diğer deyişle tanıklık edenin, hem samimiyetini hem de yetkinliğini değerlendirdiği, çıkarımsal rasyonalite ile desteklenen bir süreçtir. Fricker'ın çalışmaları (1994, 2006, 2012), olgun dinleyicilerin bir konuşmacının güvenilirliğini izleme sürecine aktif olarak katılmaları gerektiğini ileri sürerek bu kavramı süreçlendirir. İndirgemeciler, tüm gerekçelendirilmiş tanıklık inancı vakalarının çıkarıma indirgenemeyeceğini kabul etseler de (Fricker 1995), genellikle yerel bağlamların çıkarımsal bir gerekçelendirmeyi gerektirdiğini savunurlar.

Bu yaklaşım, tanıklık epistemolojisine ilişkin çağdaş söylemde biraz marjinalleşmiş bir statüye sahip olmasına rağmen, entelektüel kökü Hume gibi düşünürlere kadar takip edebilir. Hume'un çalışmaları genellikle indirgemeci duruşun en erken tanımlamalarından biri olarak çalışılır ve bu konudaki fikirleri mucizeler üzerine tartışmalarında özetlenir³⁸. Aşağıdaki alıntı onun düşüncesinin temelini ortaya koymaktadır:

³⁸ Hume'un mucizelerle ilgili ana argümanlarından biri doğanın birliği (uniformity of nature) ilkesine dayanmaktadır. Mucizelerin, sürekli gözlem ve deneyimlerimize dayanan doğa yasalarının ihlali olduğunu savunur. Hume'a göre, doğa yasalarına olan inancımız geçmiş deneyimlerimizin birliğine dayanır ve mucizeler tanımları gereği bu geçmiş deneyimlerle çelişen nadir ve olağanüstü olaylar olduğundan, son derece olasılık dışı olarak kabul edilmelidir (Gelfert, 2010). Bununla ilgili olarak şöyle der: "Mucize, doğa yasalarının ihlali; ve bu yasaları sağlam ve değişmez bir deneyim oluşturduğundan, bir mucizeye karşı kanıt, gerçeğin doğası gereği, deneyimden gelen herhangi bir argümanın hayal edebileceği kadar eksiksizdir" (akt. Gelfert, 2010).

İnsanların tanıklıklarından, görgü tanıklarının ve seyircilerin ifadelerinden elde edilen akıl yürütmeden daha yaygın, daha yararlı ve hatta insan yaşamı için daha gerekli bir akıl yürütme türü yoktur. Bu akıl yürütme türünün neden-sonuç ilişkisi üzerine kurulu olduğu belki de inkâr edilebilir. [...] Bu türden herhangi bir argümandaki güvencemizin, insan tanıklığının doğruluğuna ve gerçeklerin tanıkların ifadelerine olağan uygunluğuna ilişkin gözlemimizden başka bir ilkedan kaynaklanmadığını gözlemlemek yeterli olacaktır. Hiçbir nesnenin birbiriyle keşfedilebilir bir bağlantısı olmadığı ve birinden diğerine yapabileceğimiz tüm çıkarımların yalnızca onların sürekli ve düzenli birlikteliklerine ilişkin deneyimlerimize dayandığı genel bir düsturdur; herhangi bir olayla bağlantısı kendi içinde diğerleri kadar az gerekli görünen insan tanıklığı lehine bu düstura bir istisna yapmamamız gerektiği açıktır. (Hume 1977, s.74) Tanıklara ve tarihçilere itibar etmemizin nedeni, tanıklık ile gerçeklik arasında a priori olarak algıladığımız herhangi bir bağlantıdan değil, aralarında bir uygunluk bulmaya alışkın olmamızdan kaynaklanır. (Hume 1977, s.75)

Bu alıntıda Hume, insan tanıklığını bir bilgi kaynağı olarak kabul etmenin epistemolojik temelini ele almaktadır. Hume, insan yaşamında tanıklığa dayalı akıl yürütmenin yaygınlığını ve önemini kabul ederek başlar. Tanıklığa güvenme isteğimizin, herhangi bir önsel (a priori) mantık veya zorunlu nedensel ilişkilerden ziyade gözlemlenen düzenliliklere dayanan bir ampirik akıl yürütme biçimi olduğunu öne sürer. Hume'un dikkat çektiği ilk nokta, tanıklıktan türetilen akıl yürütmenin neden-sonuç ilişkisine dayanmayabileceğidir. Başka bir deyişle, birinin bir şeyi ifade etmesi, kendi başına, ifadenin doğruluğunun nedensel bir kanıtı olarak hizmet etmez. Hume'a göre, tanıklık argümanlarında sahip olduğumuz güvence, insanların olağan dürüstlüğüne ve insanların ifadeleri ile tanımladıkları gerçekler arasındaki tipik uyuma ilişkin ampirik gözlemlerimizden kaynaklanmaktadır.

İkinci olarak Hume, herhangi bir nesne arasında keşfedilebilir bir bağlantı olmadığına dikkat çekerek genel bir kaideyi ortaya çıkarır; şeylerin içsel, gözlemlenebilir veya zorunlu bir ilişkisi yoktur. Çıkarımlar yalnızca şeyler arasındaki sürekli ve düzenli

Hume mucizelere ilişkin tanıklık kanıtlarının doğası gereği güvenilmez olduğunu savunur. İnsanların tanıklıklarında yanıltmış, kandırılmış ya da dürüst olmamış olmalarının mucizenin gerçekten gerçekleşmesinden daha muhtemel olduğunu iddia eder. Hume, insan tanıklığının yanıltabilir olduğunu ve çeşitli önyargılara ve hatalara maruz kaldığını ileri sürer (Hume, 1977). Konuyla ilgili olarak şöyle yazar: "Birisi bana ölü bir adamın hayata döndüğünü gördüğünü söylediğinde, hemen kendi kendime bu kişinin aldatmasının mı yoksa kandırılmasının mı daha olası olduğunu, anlattığı olayın gerçekten gerçekleşmiş olmasının mı daha olası olduğunu düşünürüm" (akt. Gelfert, 2010).

bağlantı deneyimlerine dayanır. Hume bu düsturu insan tanıklığına uygulayarak, bir kişinin tanıklığı ile tanıklığın tanımladığı olgusal olaylar arasında içsel veya zorunlu bir bağlantı olmadığını savunur. Tanıklığa itibar etmemizin nedeninin alışkanlık veya geleneklere dayandığını iddia eder. Özellikle de tanıklık ile tanımladığı gerçek olaylar arasında sıklıkla bir uygunluk bulunmuş olması tartışmasının önemli bir köşe taşıdır. Tanıklığı hakikatle ilişkilendirmek için önsel bir neden yoktur; daha ziyade, güven deneyimler tarafından koşullandırılır.

Hume'un bakış açısı, tanıklığa duyulan güvenin ampirik ve olumsal (contingent) doğasını vurgular; bu da onun deneyim ve gözlemi önsel akıl yürütmeye önceleyen genel ampirist bakış açısıyla paraleldir. Bu bağlamda Hume, insanların tanıklığından ve görgü tanıklarının ifadelerinden türetilen akıl yürütmenin, tanıklık ile gerçeklik arasında herhangi bir önsel bağlantıya dayanmadığını, yalnızca insan tanıklığının doğruluğuna ve olguların tanıkların raporlarına olağan uygunluğuna dair gözlemimizin bir sonucu olduğunu iddia eder. Bu argümanı, tanıklara ve tarihçilere olan güvenin, içsel ve zorunlu bir bağlantıdan ziyade, alışkanlık haline gelmiş bir aralarındaki uygunluk beklentisinden kaynaklandığını iddia edecek şekilde genişletir. Hume'un indirgemeciliği, bilginin nihai kaynağı olarak deneyimin önceliğini savunan ampirist gelenekle yakından uyumludur.

Bu bağlamda, Hume esasen tanıklıklara inanmanın gerekçesinin, tanıklık ve olgusal olaylar arasındaki bağlantıların sabitliği ve düzenliliğine bağlı olan ampirik bir sürece bağlı olduğunu ileri sürer. Ona göre, tıpkı nesnelerin keşfedilebilir içsel bağlantıları olmayıp yalnızca sabit ve düzenli birleşimlerine dair deneyimlerle bağlantılı olmaları gibi, insan tanıklığı da herhangi bir epistemik istisnayı hak etmez. Bu bakış açısı, tanıklığa dayalı bilginin rasyonel inancın bağımsız bir kaynağı olarak kabul edilebileceğini savunan karşı-indirgemeci yaklaşımlarla keskin bir tezat oluşturmaktadır.

Bu nedenle, Hume'un indirgemeciliği ifade edişi, tanıklığın epistemolojisine ilişkin tartışmaların yüzyıllardır etrafında döndüğü bir dayanak noktası işlevi görmektedir. Hume'un ampirizme yaptığı vurgu, Fricker gibi daha sonra gelen ve ampirik değerlendirmeye dayanan çıkarımsal süreçlerin tanıklığa dayalı inançların gerekçelendirilmesi için temel oluşturduğunu savunan düşünürler için zemin hazırlar (Fricker 1994; 2006; 2012).

Hume tanıklığı doğrulamak için birden fazla potansiyel yol sunarken, bu yollardan her biri kendi sınırlamaları ile gelir. Olasılıklardan biri, her bir tanığın güvenilirliğini tespit etmektir ki bu, bilişsel çabayı sonsuza dek çoğaltacak ve verimli sorgulamayı imkansız hale getirecek Sisifosvari³⁹ bir görevdir. Hume'a göre belki de daha makul olan ikinci bir seçenek ise kategorilerin ya da bilişsel fail sınıflarının güvenilirliğini tespit etmektir. Ancak bu yöntem, bir tanık sınıfını neyin oluşturduğuna dair dögüsel olmayan bir açıklama sağlama gibi önemli bir zorlukla karşı karşıyadır. Son seçenek, epistemik gerekçelendirme yoluyla çok az şey sağlayarak, bu kontrollerin yalnızca olasılığını ileri sürer (Hume, 1977).

İkilem, Hume'un çerçevesinin temelini oluşturan ifade türleri kavramıyla ne kastettiği düşünüldüğünde daha da derinleşmektedir. Hume, konuşmacı türlerine mi yoksa içerik türlerine mi atıfta bulunduğu konusunda net değildir (Hume, 1977). Eğer odak noktası konuşmacının türü, yani uzmanlığı ise, o zaman bu uzmanlığın ya tanıklık yoluyla bilinmesi gerekir ki bu da konuyu özyinelemeli (recursive) olarak başlangıçtaki soruna geri iter ya da raporları ile gerçeklik arasında yüksek bir korelasyon gözlemlenerek kişisel olarak doğrulanır. Ancak ikinci koşul, bu korelasyonu değerlendirmek için kişinin de uzman olmasını gerektirir ki bu da ayrı bir ifade kategorisi olarak uzman kavramını zayıflatmaktadır.

Alternatif olarak, Hume ifade türleri derken içerik türlerini ya da durum türlerini kastediyorsa, bu durumları sınıflandırırken uygun özgünlük düzeyini belirleme sorunuyla karşı karşıya kalınabilir. Örneğin, bu mükemmel çalışır durumda bir makinedir ifadesi bir varlık raporu mu, bir makine raporu mu, bir mekanik rapor mu yoksa bir değerlendirme olarak mı sınıflandırılmalıdır? Buradaki sınıflandırma yöntemi önemsiz değildir ancak tanıklığın doğrulanması süreci için esastır.

Hume'cu indirgemeci çerçevenin bakış açısından, tanıklığa dayalı bilginin doğruluğu özünde konuşmacının iddialarının ampirik gerçeklikler karşısındaki

³⁹ Homeros'un İlyada'sında, sonsuza dek bir taşı yokuş yukarı yuvarlamaya mahkûm edilen Sisifos'un efsanesini anlatılır. Ancak taş her tepeye yaklaştığında geri yuvarlanır. Bu mitte sonsuz ve sonuçsuz bir çabayı sembolize edilir (Encyclopedia Britannica, 2023).

düzenliliğine ve tutarlılığına bağlıdır. Bu çerçeveye, bir tanıklığı güvenilir olarak kabul etme eyleminin önsel olmadığı, daha ziyade bir konuşmacının iddiaları ile olgusal olaylar arasında istikrarlı ve tekrarlayan bir uygunluk gözlemlemenin bir sonucu olduğu tümevarımsal akıl yürütmeye yönelik ampirist bir bağlılık nüfuz eder. Örneğin, bir bireyin tanıklık ifadeleri rutin olarak ampirik kanıtlarla destekleniyorsa, bu durum o bireyin epistemik bir fail olarak güvenilirliğine dair tümevarımsal bir çıkarımı destekler. Özünde, birey doğuştan gelen herhangi bir özellik sayesinde değil, ampirik bir inceleme süreci sayesinde 'güvenilir' bir kaynak haline gelir.

Hume'un savunduğu gibi, herhangi bir iddiaya basitçe inanılmamalıdır - belirli iddiaları kabul etmeden önce konuşmacının ve tanıklığın kendisinin genel olarak güvenilir kaynaklar olduğu sonucuna varılmalıdır (Hume, 1977; Faulkner, 1998). Fricker (1994) gibi küresel indirgemeciler⁴⁰, tanıklığın genel güvenilirliğinin doğrudan teyit edilmesi gerektiğini savunur. Lipton (1998) gibi yerel indirgemeciler⁴¹ ise belirli bir konuşmacının güvenilir olduğuna dair kanıtı ihtiyacın olduğunu iddia eder. Her iki durumda da güvenilirlik kanıtı gereklidir.

İndirgemeciler bunun saflığı önlediğine inanmaktadır. Güvenilirlik kanıtı olmadan, dinleyiciler internetteki herhangi bir iddiaya güvenebilir (Fricker, 2002).

⁴⁰ Küresel indirgemecilik, tüm epistemik gerekçelendirmelerin epistemik olmayan gerekçelendirmelere indirgenebileceği görüşüdür (Goldman, 1986). Başka bir deyişle, salt epistemik gerekçelendirme diye bir şey olmadığı, tüm gerekçelendirmelerin nihayetinde algısal deneyim veya doğuştan gelen bilgi gibi epistemik olmayan faktörlere dayandırılması gerektiği görüşüdür. Küresel indirgemeciliğin bir örneği, epistemik gerekçelendirmeye ilişkin çıkarımcı (inferentialist) görüştür (BonJour, 1985). Çıkarımcılar, tüm gerekçelendirmenin çıkarıma dayandığını ve tüm çıkarımların epistemik olmayan öncüllere dayanması gerektiğini savunur. Örneğin, bir kişi karın beyaz olduğuna inanmakta haklıysa, bunun nedeni bu inancı epistemik olmayan bir öncülden, yani beyaz kar gördüğünden çıkarmış olmasıdır.

⁴¹ Yerel indirgemecilik, tanıklığa dayalı gerekçelendirmenin her bir tikel örneğinin tanıklık temelli olmayan gerekçelendirmeye indirgenebileceği görüşüdür (Goldman, 1999). Başka bir deyişle, belirli bir durumda bir konuşmacının tanıklığını kabul etmekte gerekçelendirilmek için, dinleyicinin söz konusu konuşmacının o durumda güvenilir bir tanık olduğunu düşünmek için tanıklık temelli olmayan nedenlere sahip olması gerektiği görüşüdür. Mesela, bir kişi arkadaşının kaza mahallinde gördükleri hakkında kendisine doğruyu söylediğine inanmakta gerekçelendirilmişse, bunun nedeni arkadaşının bu olayda güvenilir bir tanık olduğunu düşünmek için tanıklık temelli olmayan nedenlere sahip olmasıdır. Örneğin, arkadaşının genel olarak güvenilir bir kişi olduğunu ve bu durumda kendisine yalan söylemek için bir nedeni olmadığını biliyor olabilir.

Güvenilir olmayan ifadeler filtrelenmelidir. Ancak eleştiriler indirgemeciliğin gerekçelendirmeyi çok katı hale getirdiğinden bahseder. Doğrudan güvenilirlik kanıtı istemek, güven tesis etmede sorunlu döngüsellığe veya sonsuz gerilemeye yol açar (Coady, 1992).

Dahası, indirgemecilik, ebeveynler ve öğretmenler hakkında belirli güvenilirlik kanıtlarından yoksun olan çocuklar gibi tanıklığa yeni başlayanları istenmeyen bir şekilde kapsam dışında bırakabilir. Çünkü çocuklar bu tür meta kanıtlar olmaksızın tanıklık bilgisi edinebilmektedir (Harris ve Corriveau, 2011; Burge, 1993). İndirgemecilik, dinleyicilerin iddiaları kabul etmeden önce güvenilirliği müspet bir şekilde değerlendirmeleri gerektiğini savunarak tanıklığa yönelik etkili bir kanıt yaklaşımı sunar. Ancak indirgemeciliğin, bilenlere makul olmayan talepler dayatmadan saflığı önleyip önlemediği konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Bu gerilimi çözmek indirgemeciler için önemli bir zorluk olmaya devam etmektedir.

Lackey (2008), bir tanıklığa inanmak için tümevarımsal nedenlerin kendileri ek tanıklık anlatımlarına bağlı olmadığında, kişinin tanıklık gerekçesinin köklerinin tanıklık dışı kaynaklarla eşleştirilebileceğini vurgulayarak bu kavramsal çerçeveyi detaylandırmanın öneminden bahseder. Bunlar arasında algısal deneyimler, hafıza ve çıkarımsal akıl yürütme yer alabilir. Bu, Humecu indirgemeciliğe bir katman sağlayarak, bir tanıklığı kabul etmenin gerekçesinin veya gerekçelendirmesinin kendi kendini sürdüren bir girişim olmadığını, ancak genellikle bu diğer epistemik gerekçelendirme türleri tarafından desteklendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Fricker'ın (1994) bir dinleyicinin, konuşmacının güvenilirliğini değerlendirmesinin gerekliliği hakkındaki iddiası, tanıklık epistemolojisindeki indirgemeci görüşün teorik temellerine daha pratik bir boyut kazandırmaktadır. Burada Fricker'ın bahsettiği, günlük insani etkileşimlerinde polisiye bir sorgu gibi konuşmacının kapsamlı bir şekilde incelenmesi değildir. Bunun yerine Fricker daha yumuşak bir kriter ortaya koymaktadır: dinleyicinin iletişimsel alışverişi sırasında konuşmacının güvenilirliğine dair sürekli ve dinamik bir değerlendirme yapması. Bu süreç hem eğilimsel hem de durumsal faktörlerin bir bileşimi olarak öngörülmektedir.

Dinleyici, konuşmacının iddialarını konumlandırabileceği kavramsal bir çerçeve olarak hizmet eden arka plan bilgisini (background information) kullanır. Bu, verilen ifadeyle ilgilenmek için belirli bir entelektüel hazırlığa olanak tanır. Aynı zamanda, dinleyiciye konuşmacının güvenilirliğini gösterebilecek çeşitli ipuçlarına ya da işaretlere karşı dikkatli olması tavsiye edilir. Bu ipuçları, konuşmacının anlatımındaki tutarsızlıklar, tereddüt belirtileri veya dinleyicinin değerlendirme yargısını bilgilendirebilecek diğer davranışsal göstergeler gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Fricker'ın (1994) buradaki katkısı birçok açıdan önemlidir.

İlk olarak, epistemolojik teoriler ile tanıklık içeren herhangi bir gerçek dünya epistemik uygulamasının bir parçası ve ayrılmaz parçası olan pragmatik hususlar arasındaki boşluğu doldurmaktadır. İkincisi, Fricker devam eden değerlendirmenin önemini vurgulayarak, tanıklık alışverişlerinde epistemik gerekçelendirmenin akışkan ve gelişen doğasının altını çizmektedir. Üçüncü olarak, değerlendirme sürecine hem eğilimsel hem de durumsal unsurları dahil ederek, indirgemeci modelde bir dinleyicinin epistemik duruşunu etkileyebilecek çok sayıda faktörü daha iyi açıklamasına olanak tanır. Yaklaşımı, tanıklık bilgisinin gerçek dünyadaki iletişimsel bağlamlarda nasıl değerlendirildiği, edinildiği ve gerekçelendirildiğine dair ekolojik olarak daha geçerli bir anlayışı teşvik etmektedir.

Van Cleve (2006, s.69), tanıklığın epistemolojisini: "tanıklık bize gerekçelendirilmiş bir inanç verir... kendi ışığıyla parladığı için değil, diğer ışıklarımız tarafından yeteri sıklıkta doğru olduğu ortaya konduğu için" derken, tanıklığa dayalı bilgiye inanmanın gerekçesinin mutlaka tanıklığın kendisinden kaynaklanmadığını ileri sürmektedir. Gerekçe daha ziyade, tanıklığın güvenilir veya doğru olduğunu yeterince sık gösteren geçmiş deneyimlerimizden ve destekleyici kanıtlardan gelir. Tanıklık içsel bir otoriteye ya da güvenilirliğe (kendi ışığı) sahip değildir.

Bunun yerine, güvenilirliği, algı, çıkarım veya diğer ampirik veya mantıksal kontrol biçimleri gibi diğer bilgi kaynakları veya doğrulama biçimleri olarak anlaşılabilen diğer ışıklarımızla sık sık uyum sağlamasına bağlıdır. Bu diğer ışıklar, tanıklığa dayalı bilginin doğruluğunu teyit etmeye hizmet ederek ona olan haklı inancımızın temelini oluşturur. Bu görüş, bir yanda tanıklığa yönelik şüphecilik ile diğer

yanda körü körüne inanma uçları arasında gezinerek, tanıklığı yine de harici doğrulama gerektiren geçerli bir bilgi kaynağı olarak konumlandırır.

Öte yandan Coady bu epistemolojik duruşa eleştirel yaklaşmaktadır. "Bireysel olarak, indirgemeciliğin gerektirdiği miktarda saha çalışması (field-work) yaptığımızı öne sürmek absürt görünüyor. Çoğumuz ne bir bebeğin doğumunu gördük, ne kan dolaşımını inceledik, ne dünyanın gerçek coğrafyasını...ne de indirgemeciliğin gerektirdiği çok sayıda başka gözlemi" (Coady 1992, s.82). Coady'nin eleştirisinin özü, böyle bir duruşun kullanışsızlığına ve mantıksızlığına işaret etmekte yatmaktadır. Bireylerin, bildiğimizi iddia ettiğimiz şeylerin geniş yelpazesini doğrulamak için gerekli tüm ilk elden deneyimleri - örneğin bir bebeğin doğumunu gözlemlemek, kan dolaşımını incelemek veya dünyanın gerçek coğrafyasını haritalamak gibi - biriktirebileceklerini düşünmenin absürt olduğunu savunur.

Coady, indirgemeciliğin idealleri ile insan yaşamının pratik kısıtlamaları arasındaki gerilimi vurgulamaktadır. İndirgemeciliği mantıksal sonucuna kadar takip edecek olsaydık, her bireyin çok sayıda olguyu doğru olarak tespit etmek için kişisel olarak araştırması gerekirdi ki bu sadece pratik değil, aynı zamanda neredeyse imkansız bir başarıdır. Bu da bilimde, tarihte ve gündelik hayatta bilgi olarak kabul ettiğimiz şeylerin çoğunun altını oyacak bir tür radikal şüpheciliği beraberinde getirecektir. Bu bakımdan Coady'nin argümanı, indirgemeci epistemolojinin katı gerekliliklerine karşı bir absürde indirgeme (reductio ad absurdum) işlevi görür. Genellikle tanıklığa dayanan yaygın epistemik uygulamalarımızın, tüm bilgi iddialarını doğrudan gözlem yoluyla bireysel olarak doğrulamanın imkansızlığı göz önüne alındığında, yalnızca haklı değil, aynı zamanda gerekli olduğunu öne sürmektedir.

Hume'un indirgemeci tanıklık çerçevesi incelendiğinde, tanıklık anlatımlarının değerinin temelde ampirik gözlemlere ve insan davranışının genel güvenilirliğine dayandığı zorlayıcı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu modelde, tanıklığın doğruluğu doğuştan gelen bir güvenilirliğe değil, tanıklığın doğruluğunun kanıtlandığı geçmiş örneklerin ampirik bir değerlendirmesine dayanır (Hume, 1977). Ampirik doğrulamanın ve insan davranışının gözlemlenen tutarlılığının önemini vurgularken sonraki teorisyenler, Hume'un indirgemeciliğinin sınırlarını ele alan yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Bu söylemin merkezinde, tanıklığa dayalı bilginin her zaman bireysel ampirik doğrulamaya indirgenemeyeceğinin, zira böyle bir sürecin sadece pratik değil aynı zamanda epistemik olarak da engelleyici olacağının kabulü yer almaktadır.

Eleştiriler, Coady'nin (1992) belirttiği gibi her tanıklık için ampirik doğrulamanın uygulanabilirliği konusundaki endişelerden, Lackey ve Faulkner (2009) tarafından tartışıldığı gibi tanıklığı kendine özgü bir bilgi kaynağı olarak ortaya koyan daha teorik argümanlara kadar uzanmaktadır. Bu son yaklaşımlar, tanıklığın kendisinin belirli koşullar altında birincil bir gerekçelendirme kaynağı olarak hizmet edebileceğini ve böylece Hume tarafından önerilen ampirik kısıtlamaların ötesine geçebileceğini vurgulayarak daha bütünleşik bir çerçeveyi savunmaktadır. Hume'un indirgemeci bakış açısı tanıklığa ilişkin epistemolojik manzarayı önemli ölçüde şekillendirmiş olsa da bunu takip eden tartışmalar tanıklığa dayalı inançların gerekçelendirilmesine ilişkin kavrayışı geliştirmiş ve bazı durumlarda genişletmiştir.

2.3.1 Tanıklık İnançlarının Gerekçelendirilmesi

Tanıklığa dayalı gerekçelendirme kavramı, konuşmacının güvenilirliğinin değerlendirilmesinden kanıt ve akıl yürütmenin eleştirel incelemesine kadar çeşitli entelektüel kaygıların kesiştiği noktada yer alır. Peet (2015) dürüstlük, uzmanlık ve doğruluk göstergeleri aracılığıyla bir konuşmacının güvenilirliğini ölçmenin önemini vurgularken, bu tür bir güvenilirliğin eleştirel olmayan bir şekilde varsayılmaması gerektiğinin altını çizmek çok önemlidir. Holst ve Molander (2017) doğru bir şekilde körü körüne güvene karşı uyarıda bulunarak uzman yargısını kabul etmek için gerekçelerin mantıklı bir şekilde değerlendirilmesi çağrısında bulunmaktadır.

Madalyonun diğer yüzü ise, konuşmacının argümanlarının tutarlılığı ve inandırıcılığını da içeren tanıklığın kalitesinin değerlendirilmesinin önemidir (Miller ve Record, 2013). Böyle bir değerlendirme yalnızca konuşmacının kimlik bilgilerine uygulanmaz, ifadenin içeriğine kadar uzanır. Bu epistemik uygulama, dinleyiciye, sunulan bilginin ne kadar iyi desteklendiğini ve güvenilir olduğunu değerlendirmek için bir yol sağlar, dolayısıyla gerekçelendirici statüsünü güçlendirir. Miller ve Record (2013)

da epistemik bağımlılığın (dependency) rolüne dikkat çekerek, kişinin başkalarının, özellikle de uzmanların üstün bilgisine güvenmenin gerekliliğini kabul ettiği bir durumun, tanıklığın gerekçelendirilmesi için pragmatik bir yol olduğunu belirtmektedir. Ancak bu güvenme biçimi eleştirel sorgulamaya da tabidir. Süreç, hataların ve yersiz varsayımların ortaya çıkarılmasına hizmet eden akran değerlendirmesi gibi mekanizmalardan faydalanır.

Tanıklık gerekçelendirmesi monolitik değildir; epistemik çerçeveye ve tanıklığı çevreleyen özel koşullara göre değişir. Farklı felsefi gelenekler, bu tür bir gerekçelendirmenin nasıl işlediğine dair farklı açıklamalar sunar. Lackey (2006) indirgemecilik ve karşı-indirgemecilik arasındaki zıt bakış açılarına dikkat çekmekte ve her birinin tanıklık inançlarını gerekçelendirmek için benzersiz bir metodoloji sunduğunu belirtmektedir. Bu çerçeve, Belkoniene (2022) tarafından vurgulanan konunun doğası, konuşmacının nitelikleri ve mevcut kanıtların kalitesi de dahil olmak üzere bir dizi başka faktörle daha da karmaşık hale gelmektedir.

Tanıklığın gerekçelendirilmesi alanında konuşmacının güvenilirliğinin dinamikleri birden fazla boyutta ortaya çıkmaktadır. Güvenilirlik, teraziye eldeki tanıklığa ilişkin kabul ya da şüphecilik yönünde eğen bir dayanak noktası işlevi görür. Koenig ve Harris (2007) algılanan güvenilirliğin sadece tanıklığın ilk kabulünü değil, aynı zamanda epistemik olarak ona ne ölçüde güvenileceğini de nasıl etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Özünde, algılanan güvenilirlik ne kadar yüksek olursa, dinleyicinin tanıklığı kendi inanç sistemine dahil etme olasılığı da o kadar artar. Diğer yandan, güvenilirlik algısındaki eksiklik, dinleyicinin daha fazla kanıt aramasına neden olur. Bu da bilgiye olan epistemik güveni şekillendirmede güvenilirliğin önemini gösterir.

Güvenilirliğin rolü yalnızca kabul veya epistemik itimatla sınırlı değildir; aynı zamanda inançların gerekçelendirilmesinin dokusuna da nüfuz eder. Pollock (2021), güvenilir bir konuşmacının, dinleyicinin ortaya çıkardığı inançların epistemik dayanaklarını önemli ölçüde güçlendirebileceğini ve böylece gerekçelendirmelerini artırabileceğini vurgulamaktadır. Öte yandan, güvenilmez olduğu düşünülen bir tanık, bu tür inançların epistemik temellerini zayıflatabilir.

Weiner (2020) bu söylemi güvenilirlik değerlendirmesi alanına genişleterek, geçmiş performans, uzmanlık ve hatta ifadelerin tutarlılığı gibi sayısız faktörün dinleyicinin değerlendirmesine katkıda bulunduğuna işaret etmektedir. Bu incelikli yaklaşım, güvenilirliğin statik bir özellik değil, belirli bir ifadeye verilen ağırlığı etkileyen çeşitli faktörlerin etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, güvenilirliği değerlendirmeye yönelik epistemik girişim, özellikle önyargılar ve yanlılıklar şeklinde ortaya çıkan zorluklarla doludur. Spencer (2022), güvenilirliğin değerlendirilmesinde örtük önyargıların zararlı etkilerine dikkat çekerek, bu tür önyargıların değerlendirmenin bütünlüğünü tehlikeye atabileceğini belirtmektedir. Bu durum, Díaz ve Almagro'nun (2019) da tartıştığı, sosyal kimlik veya grup üyeliğine bağlı önyargıların belirli seslerin marjinalleştirilmesine veya değersizleştirilmesine yol açarak epistemik değerlendirmeyi bozan 'tanıklık adaletsizliği' kavramıyla örtüşmektedir. Bu nedenle, dinleyicinin güvenilirliği değerlendirirken dikkatli bir öz farkındalık ve eleştirelilik sergilemesi zorunlu hale gelmektedir.

Kusurlu değerlendirmelere dayanan tanıklıkların eleştirel olmayan bir şekilde kabul veya reddedilmesi sadece epistemik adaletsizliğe yol açmakla kalmaz, aynı zamanda zayıf bir şekilde gerekçelendirilmiş inançlarla da sonuçlanabilir. Dolayısıyla, güvenilirlik kavramı tanıklığa dayalı inançların gerekçelendirilmesinde yalnızca yardımcı bir husus değildir; kapsamlı bir incelemeyi hak eden ve ampirik değerlendirme ile etik duyarlılığın makul bir şekilde bir araya getirilmesini gerektiren temel bir epistemik kaygıdır.

Konuşmacının motivasyonları da tanıklıkta sorunlu hale gelmektedir. Baalen ve Carusi (2017) motivasyonlar ile güvenilirlik arasındaki ayrılmaz bağı altını çizerek, motivasyonların konuşmacının tarafsızlığını ve güvenilirliğini ya iyileştirebileceğini ya da zedeleyebileceğini öne sürmektedir. Bu, önyargı ve çıkarlarla ilgili daha geniş epistemolojik kaygılarla paraleldir ve motivasyonların güvenilirlik açısından güçlendirici ya da zayıflatıcı etkenler olarak hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Bir konuşmacının motivasyonları sadece konuşmacının kendisine dair bir unsur değil, aynı zamanda ifadenin kalitesinin potansiyel bir göstergesidir.

Motivasyonlar, güvenilirlikle de bağlantılıdır. Konuşmacının motivasyonları ve doğruyu söyleme taahhüdü arasındaki uyum, hem tanıklığı kabul etmek için bir sebep olabilirken hem de konuşmacının genel güvenilirliğini artırabilir. Bu bakımdan motivasyonlar, güvenilirlik ve doğruluk temelinde inşa edilen epistemik yapıyı güçlendiren yardımcı kontroller olarak hizmet etmektedir (Weiner, 2020).

Bununla birlikte, motivasyonların önemi salt epistemik mülahazaların ötesine uzanır. McKinnon (2016) konuşmacının motivasyonlarını daha geniş bir etik-politik bağlam içine yerleştirir. Bu, tanıklık epistemolojisinin epistemik bir boşlukta değil, güç ve sosyal adalet gibi faktörlerden etkilenen sosyo-politik bir ortamda işlediğinin kabul edilmesini gerektirir. Bu nedenle, motivasyonların incelenmesi, epistemik ve etik alanları birleştiren ve neyin 'kabul edilebilir' tanıklık olduğuna dair anlayışımızı çeşitlendiren bir hareket noktası olarak hizmet eder.

Güç ilişkilerinin, sosyal kimliklerin ve epistemik değerlendirmelerin kesişimi, tanıklık epistemolojisi çerçevesinde önemli bir ayağı temsil eder. McKinnon (2016), hem konuşmacının hem de dinleyicinin kimliklerinin hareketsiz olmadığını, epistemik değerlendirmeleri dinamik olarak etkilediğini vurgulamaktadır. Bu etkileşim, epistemik alanın etik ve siyasi boyutlarla derinden iç içe geçtiğini ortaya çıkarmakta ve yalnızca bireysel etkileşimlerde değil, daha geniş araştırma topluluklarında da güven, güç ve güvenilirlik sorularına ışık tutmaktadır.

Bu karmaşıklık çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır ve bunlardan biri de tanıklığın boğulmasıdır. McKinnon (2016), konuşmacıların önyargıyı öngördüklerinde stratejik olarak sessizliği tercih edebileceklerini ve böylece dinleyicilerin epistemik erişimini kesebileceklerini öne sürmektedir. Bu olgu, epistemik çerçevenin içerdiği etik ikilemlere örnek teşkil etmektedir; zira tanıklık eyleminin kendisinin etik ve stratejik mülahazalarla dolu olabileceğini ortaya koymaktadır.

Keren (2014) tarafından aktarıldığı üzere, güven ve inancın kavramsal bağı bu epistemik durumu daha da derinleştirmektedir. Güven, genel olarak konuşmacının sözlerinin bir kanıt biçimi olarak ele alınmasını gerektirse de, konuşmacı tarafından ortaya atılan her önermenin toptan kabul edilmesini gerektirmez. Güvenin etik ve epistemik boyutları arasındaki ilişki, epistemik değerlendirmelerin ne tamamen bilişsel

ne de duygusal olduğunu, daha ziyade her ikisinin bir bileşimi olduğunu öne sürerek bir katman daha ekler.

Spencer'ın (2022) da tartıştığı epistemik adaletsizlik⁴² kavramı da aynı derecede önemlidir. Tanıklık, önyargı veya yanlılık gerekçesiyle marjinalleştirildiğinde veya reddedildiğinde, bu yalnızca epistemik bir yanlış teşkil etmekle kalmaz, aynı zamanda etik ve siyasi sonuçlar da doğurur. Bu adaletsizlik, tanıklık alanındaki etik-politik boyutların önemini ortaya çıkarmaktadır. Spencer, ayrıca örtük önyargılı inançların tanıklık duyarlılığının epistemik titizliğini nasıl tehlikeye atabileceğine dikkat çekmektedir (2022). Bu önyargılar, özellikle marjinalleştirilmiş gruplarla ilgili algısal yargıları çarpıtabilen bir tür epistemik kirlatici görevi görür. Bu önyargıları ele almak yalnızca epistemik bir sorumluluk değil, aynı zamanda işleyen bir epistemik topluluğu yeniden tesis etmek için etik bir zorunluluktur.

Tanıklığın epistemik durumu kişiler arası dinamiklerden de etkilenebilir. Baalen ve Carusi (2017), dinleyicilerin beklentilerinin ve olumsuz tepkisel duygu potansiyelinin, konuşmacının güvenilirliği için motive edici faktörler olarak hizmet edebileceğini öne sürmektedir. Bu durum, epistemik değerlendirmelerin etik değerlendirmelerden ayrılmaz olduğunu göstermektedir. Etik-politik manzara, tanıklık epistemolojisinin etrafında dolanan bir olgu değil, ayrılmaz bir parçasıdır. Fricker'ın (2019) bahsettiği gibi tanıklığın epistemolojisi, tanıklık etiğiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Tanıklık alışverişinin etik boyutlarını anlamadan tanıklığa dayalı bilginin nasıl işlediğini anlayamayız. Güç dinamikleri, kimlik kaygıları, stratejik tanıklıktan kaçınma, güvenin nüansları, epistemik adaletsizliğin yaygın riski ve kişiler arası ilişkilerin rolü, tanıklığa dayalı inançların çok yönlü karakteristiğini ortaya çıkarır.

⁴² Epistemik adaletsizlik, bir kişinin bilen (knower) sıfatına yapılan bir yanıştır (Fricker, 2007). Önyargı, ayrımcılık ve sosyal eşitsizlik gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir. İki ana epistemik adaletsizlik türü vardır; (i) Tanıklık adaletsizliği, bir kişinin tanıklığı kimliği veya sosyal statüsü nedeniyle haksız bir şekilde dikkate alınmadığında veya göz ardı edildiğinde ortaya çıkar. Örneğin, bir kadının cinsel tacize ilişkin tanıklık ifadesi, cinsiyeti nedeniyle dikkate alınmayabilir. (ii) Yorumsamacı adaletsizlik, kavramsal kaynakların eksikliği nedeniyle bir kişinin deneyimlerini anlayamaması veya anlamlandıramaması durumunda ortaya çıkar. Örneğin, yabancı uyruklu bir öğrenci, öğretmeninin kullandığı kültürel referanslara aşina olmadığı için öğretmenin ders anlatımını anlayamayabilir.

Weiner (2020), tanıklık gerekçelendirmesinin bütünsel bir açıklamasını sunmak için konuşmacı motivasyonlarının doğruluk ve yeterlilik gibi hakim epistemik normlarla uyumundan bahseder. Motivasyonlar, tanıklığın söz konusu epistemik topluluğun normlarına uyup uymadığını önemli ölçüde etkileyebileceğinden, bu uyum tanıklığın epistemik değeri için bir gösterge görevi görür. Tollefsen (2009) tarafından açıklandığı üzere, motivasyonların izlenmesi dinleyiciye aktif bir rol yüklemektedir. Konuşmacının motivasyonlarını izleyerek, dinleyici epistemik sürece dahil olan bir katılımcı haline gelir ve böylece tanıklığa dayalı gerekçelendirmenin genel mimarisini şekillendirir. Bu aktif inceleme, dinleyicinin konuşmacının güvenilirliğine ve buna bağlı olarak sunulan tanıklığa olan güvenini artırabilir veya azaltabilir.

Bir konuşmacının güvenilirliğine ilişkin örtük değerlendirmeler, tanıklığın değerlendirilmesinde genellikle temel bir sezgisel yöntem olarak işlev görür. Nagel (2015), bu tür değerlendirmelerin bir konuşmacının iddialarını kabul etme veya reddetme gerekçesini belirlemede oynadığı etkili rolü vurgulayarak bu noktanın altını çizmektedir. Sanki güvenilirlik, konuşmacının sözlü sunumlarının değerini sezgisel olarak ölçen epistemik bir para birimi olarak hizmet eder. Bu değerlendirme biçimi genellikle bilinçaltı olsa da, tanıklık gerekçelendirmesi üzerindeki etkisi önemsiz olmaktan çok uzaktır.

Muhakemenin epistemik değeri, bu değerlendirme çerçevesine önemli bir karmaşıklık katmanı daha sağlamaktadır. Nagel'e (2015) göre, akıl yürütme ve kanıtlar, özellikle tutarlı, tutarlı ve entelektüel olarak zorlayıcı olduklarında, bir tanıklığın epistemik konumunu yükseltebilecek çok önemli mekanizmalardır. Konuşmacı tarafından sunulan akıl yürütmenin kalitesi yalnızca tamamlayıcı bir ayrıntı değildir; tanıklığa dayalı inançların gerekçelendirilmesini artırabilecek veya azaltabilecek ayrılmaz bir faktördür.

İndirgemecilik ve karşıt-indirgemecilik tartışmaları, tanıklığa dayalı gerekçelendirmenin kapsam ve sınırlarına odaklanmaktadır. Shogenji (2006), tanıklığın gerekçelendirici gücünü kanıt ve akıl yürütme gibi diğer köklü epistemik kaynaklardan aldığını öne sürerek indirgemeci pozisyonu savunmaktadır. Buna karşılık Baker ve Clark (2018), tanıklığın sosyal dokusunu vurgulayarak indirgemecilik karşıtı bir duruşu savunur

ve tanıklığa epistemik değer katan faktörün kişiler arası ilişkilere gömülü olduğunu vurgular.

Epistemik normların tanıklığın gerekçelendirilmesindeki rolü bir başka analitik bakış açısı sağlamaktadır. Bräuer'in (2018) ifade ettiği gibi, konuşmacı tarafından kabul edilen epistemik normlara bağlılık, dinleyiciye tanıklığa inanması için varsayımsal bir hak verir. Bu normların her iki tarafça örtük ya da açıkça tanınması, inançların ve gerekçelerin değiş tokuşunu örtük bir biçimde yöneten bir tür epistemik sözleşme işlevi görür.

Son olarak, Kallestrup (2019) güvenin, özellikle de konuşmacının güvenilirliğine dayandığında, epistemik bir katalizör olabileceğini iddia etmektedir. Bu çerçevede güven, inanç nedenlerinin oluşturulmasında aktif bir katılımcı haline gelir. Böylece konuşmacının güvenilirliği ve inanılabilirliği, tanıklıklarını kabul etme gerekçesinin etrafında döndüğü eklem noktaları haline gelir.

Bu çeşitli faktörler bir araya geldiğinde, tanıklığa dayalı gerekçelendirmenin bileşik bir modeli ortaya çıkmaktadır. Bilinçaltındaki güvenilirlik değerlendirmelerinden kanıt ve akıl yürütmenin açık rasyonel incelemesine, indirgemecilik ve karşı-indirgemecilik etrafındaki büyük tartışmalardan epistemik normların nüanslarına ve güvenin karmaşık sosyalliğinden güvenilirlik ölçütüne kadar her bir unsur, tanıklık epistemolojisinin mimarisini oluşturmak için iç içe geçmektedir. Bu, tanıklık epistemolojisinde bir konuşmacı tarafından sağlanan kanıt ve gerekçelerin değerlendirilmesine katılan faktörlerin zenginliği ve derinliğinin bir kanıtı olarak hizmet eder.

2.3.2 Tanıklık Güvenilirliği

Tanıklık güvenilirliği kavramı, çok sayıda epistemik, sosyal ve etik kaygının etrafında toplandığı bir odak noktası olarak ortaya çıkmaktadır. McKinnon (2016) konuşmacının kimliğinin ve sosyal konumunun tanıklığının güvenilirliği üzerindeki etkilerinin altını çizmektedir. Bu kabul, Michaelian'ın (2009) konuşmacının geçmişi, bilgisi ve güvenilirliğinin tanıklığın güvenilirliğini ölçmede kilit unsurlar olduğunu kabul

etmesiyle iç içe görülebilir. Konuşmacının niteliklerine ilişkin bu tür değerlendirmeler boşlukta var olmaz, daha ziyade Margitay'ın (2020) iddia ettiği gibi, sosyal normların, güdülerin ve niyetlerin mercekleri aracılığıyla kırılırlar. Benzer şekilde, belirli bir alandaki epistemik otoritenin tanıklığın güvenilirliğini destekleyebileceği düşüncesi (Pollock, 2021), konuşmacının epistemik bakış açısı ile tanıklığın nihai güvenilirliği arasındaki etkileşimi daha da açığa çıkarmaktadır.

Michaelian (2011) tarafından tartışılan ve Palermos (2015) ve Weiner (2020) tarafından daha da genişletilen süreç güvenilirliği, bu söyleme bir katman daha eklemektedir. İfadenin hem üretiminde hem de alımlanmasında yer alan bilişsel süreçler, ifadenin bütünlüğünü korumak için güvenilir olmalıdır. Burada, süreç güvenilirliği sadece ikincil bir kaygı değil, tanıklık güvenilirliği yapısının üzerine inşa edildiği epistemik bir temel taşı olarak hizmet eder. Bu çerçevede, konuşmacının uzmanlığı, tutarlılığı ve sosyal çevresi (Wright, 2015) gibi değişkenler genel süreç güvenilirliğini etkileyerek tanıklığın doğruluğunu ve inandırıcılığını etkileyebilmektedir.

Schubert'in (2010) tanımladığı gibi tutarlılık ve bütünlük, bu girift yapıda bir başka katman olarak işlev görür. Birden fazla anlatım arasındaki tutarlılık, bağımsız bir doğrulayıcı olarak hareket ederek tanıklığa dayalı inancın güvenilirliğini artırabilir. Sanki tanıklığın epistemik dokusunu güçlendirmek için birden fazla kanıt ipliği birlikte dokunmuş gibidir. Tutarlılık, inanılrlık ve tanıklık inançlarının nihai güvenilirliği arasındaki etkileşim, bu değişkenler arasındaki basit ilişkilere meydan okuyan çok yönlü bir bağ oluşturur. Görünürde, tutarlılığın sıklıkla tanıklıkların inandırıcılığını desteklediği kabul edilir ki bu görüş ampirik bulgularla da desteklenmektedir (Harris ve Hahn, 2009).

Bununla birlikte, Collins vd.'nin (2018) tutarlılığın doğruluğa eşit olduğu yönündeki otomatik varsayımı zayıflatan çalışmaları dikkate alındığında tablo daha da değişmektedir. Collins vd.'nin ampirik çalışmaları, tutarlılık ile gerçek doğruluk arasındaki ayrımın altını çizmekte ve böylece tutarlılığa gerçeğin garantörü olarak saf bir şekilde güvenilmesine karşı uyarıda bulunmaktadır. Tutarlılık ve doğruluk arasındaki bu ilişki, tutarlılık ve inanç oranlarıyla ilgili bulgularla ilginç bir şekilde kesişmektedir. Lindsay vd.'nin (1986) çalışması bir paradoks ortaya koymaktadır; bazı durumlarda tutarsız tanıklıklar tutarlı olanlardan daha yüksek inanç oranları elde etmiş, böylece

tutarlılık ve tanıklık güvenilirliği arasındaki dokunulmaz bağlantı hakkındaki geleneksel varsayımı sarsmıştır.

Bir başka bağlantı noktası olan izleme (monitoring) ve güvenilirlik, bu çerçeveye ek değişkenler eklemektedir. Michaelian (2009) tanıklığı kabul etme sürecinde bireylerin, uzmanlık ve dürüstlük gibi unsurları kapsayan konuşmacının güvenilirliğini filtreleme konusunda her zaman becerikli olmadığını belirtmektedir. Bu sınırlama da, sonuçta ortaya çıkan tanıklık inançlarının güvenilirliğini bozabilir. Ayrıca, tanıklık inançlarının üzerine inşa edildiği iskelenin, konuşmacının güvenilirliğinin dikkatli bir şekilde izlenmesiyle desteklenen sağlam ve güvenilir süreçler içermesi gerektiğini iddia etmektedir. Michaelian, bir başka nokta daha ekleyerek, konuşmayı epistemik güven kavramını kapsayacak şekilde genişletir; bu kavram, kaynağın güvenilirliğine ve bireyin kendi epistemik yetilerine duyulan güvenin bir karışımıdır. Bu güven biçimi sadece tanıklığa dayalı inançların tutarlılığını ve bütünlüğünü desteklemekle kalmaz, aynı zamanda tanıklıktan bilgi edinmek için de bir gereklilik olarak ortaya çıkar. Özünde, tutarlılık ve bütünlük tanıklığa dayalı inançların yapısını güçlendirse de, bunlar kendi kendilerine yeterli köşe taşları olmaktan uzaktır. Etkinlikleri, güvenilirlik ve izleme süreçleri gibi diğer epistemik değişkenlere karmaşık bir şekilde bağlıdır.

Alanyazın, tutarlılık, inandırıcılık ve tanıklık güvenilirliği arasındaki ilişkinin yalnızca indirgemeci bir bakış açısıyla ele alınmasına karşı çıkmaktadır. Bu ilişkiler basit, doğrusal korelasyonlar sunmaktan uzak, karmaşık bir bağımlılıklar ve olumsuzluklar ağı olarak ortaya çıkmaktadır. Tutarlılık ve bütünlük, tanıklık inançlarının güvenilirliğine ve inandırıcılığına katkıda bulunurken, tek başına ne yeterli ne de her zaman etkilidir. Bunların rolü, güvenilirlik ve kullanılan izleme süreçlerinin karmaşıklığı da dahil olmak üzere diğer önemli değişkenler tarafından zaman zaman alt üst edilse de düzenlenmektedir. Bu söylemin altyapısı, tanıklığa dayalı inancın güvenilirliğini etkileyebilecek sosyal faktörlerle daha da genişlemektedir.

Weiner (2020), tanıklık eylemlerinin sosyal olarak konumlandırılmış doğasına işaret ederek, konuşmacıların işgal ettiği rollere ve konumlara dikkat çeker. Bu konumların oluşturduğu gerekçe ve kanıtlar, bir tanıklığın güvenilirliğini

güçlendirebilecek veya aşındırabilecek dayanaklar olarak hizmet eder. Olumlu kanıtların eklenmesi, tanıklık yapısını güçlendiren bir kilit taşı görevi görür.

Bununla birlikte, tanıklık güvenilirliği meselesine etkide bulunan çeşitli kaynaklar vardır. Güvenilirliğe yönelik zorluklar yanlış bilgilendirme, önyargı ve inkar gibi çeşitli kaynaklardan gelebilir (Peet, 2015; Puddifoot, 2018). Goldberg (2011), güvenilirliğin eleştirel değerlendirmeye tabi olduğunu ve potansiyel olarak zayıflatılabileceğini kabul etmektedir. Bu anlamda, tanıklığın güvenilirliği sağlam, değişmez bir bilgi bloğu değildir; birçok faktörden etkilenen dinamik ve çoğu zaman kırılğan bir yapıdır.

2.3.3 Dinleyicinin Bilişsel Süreçleri

Tanıklığı işleyen dinleyicinin bilişsel güvenilirliği, bu tanıklığın güvenilirliği ve inandırıcılığının değerlendirilmesinin temelini oluşturur. McKinnon (2016), dinleyicinin bilişsel süreçlerinin mantıklı olmasının, tanıklığa dayalı inancın genel epistemik değerini ve güvenilirliğini güçlendirdiğini savunmaktadır. Bu savunma diğer çalışmalarla örtüşür; eğer dinleyicideki bu tür süreçler sağlamsa, Weiner'ın (2020) iddia ettiği gibi, tanıklıktan ortaya çıkan inancın hem doğru hem de gerekçelendirilmiş olma şansı daha yüksektir. Pollock'un (2021) tanıklığa dayalı inancın epistemik kalitesinin, dinleyicinin hem konuşmacının hem de tanıklık içeriğinin güvenilirliğini ölçmedeki becerisine bağlı olduğu iddiası göz önünde bulundurulduğunda, dinleyicinin değerlendirme becerisinin önemli rolü daha da netleşir.

Bununla birlikte, sayısız bir çok faktör bu bilişsel güvenilirliği etkileyebilir veya çarpıtabilir. Goldberg (2011) konuşmacının güvenilirliğini ve ifadenin tutarlılığını tartarken dinleyicinin eleştirel yetilerine önem verir. Aynı zamanda, daha geniş epistemolojik çerçeve, dinleyicinin mevcut bilgi havuzu, bilişsel yeterliliği ve muhakeme yetenekleri gibi unsurlarla doludur ve bunların tümü ifadenin güvenilirlik değerlendirmesine dayanır (Margitay, 2020).

Weiner (2020) odağı, dinleyicinin bilişsel mekanizmalarını etkileyebilecek sosyal ortamın ve hakim normların önemine çevirir. Madison'ın (2020) iddia ettiği gibi, böyle

bir değerlendirme, epistemik şans⁴³ veya hataların değişkenliklerine karşı bir siper görevi görür ve dinleyicinin ifadenin güvenilirliği ve epistemik değeri hakkında daha aydınlanmış bir yargıya varmasını sağlar. Bu, dinleyicinin belirli bir tanıklığa vermesi gereken ağırlığı belirlerken kendi bilişsel çerçevelerinin sağlamlığını eleştirel bir şekilde incelediği yansıtıcı bir egzersiz haline gelir.

Yukarıda bahsedilen faktörler dinleyicinin bilişsel süreçlerini yöneten hassas işleyişler hakkında bilgi verirken, diğer faktörler bu süreçlerin netliğini ve nesnelliğini potansiyel olarak tehlikeye atmaktadır. Anderson (2012), önyargıların ve yanlılıkların etkisine ışık tutmaktadır; bunlar, dinleyicinin tanıklığı yorumlamasını refleks olarak ve çoğu zaman gizliden şekillendirebilir, bazen de haksız bir şekilde değersizleştirmelerine veya tamamen reddetmelerine yol açabilir. Bu alanın daha derinlemesine araştırılması, epistemik adaletsizliği ortaya çıkarır. Kotsonis (2022) tanıklık adaletsizliğini, kökleşmiş önyargılar veya yanlılıklar tarafından beslenen bir konuşmacının ifadesinin gereksiz yere indirgenmesi olarak tanımlar. Bu tür epistemik yanlışlar yalnızca tanıklık sürecini bozmakla kalmaz, aynı zamanda dinleyiciyi her zaman bilinçli olmayabilecek bir güvenilirlik yargıları ağına da sürükler.

Sertler'in (2020) altını çizdiği gibi, başkalarının etkisi de keskin bir şekilde ortaya çıkmakta ve dinleyicinin bilişsel süreçlerinin başkalarının epistemik çabaları ve tanıklıkları tarafından şekillendirilebileceğini vurgulamaktadır. Steel ve Paier (2022) tarafından vurgulandığı üzere, durumsal faktörler de dinleyicinin algısını kırarak, özellikle de bir tanıklık kendi çıkarlarına ters görünüyorsa, onları potansiyel olarak tanıklık adaletsizliğine itebilir. Dahası, içselci ve dışsalci epistemolojik bakış açılarının etkileşimi başka bir karmaşıklık katmanı daha ekler. İçselci bakış açısı, tanıklığa dayalı

⁴³ Tanıklık epistemolojisinde epistemik şans, tanıklık yoluyla bilgi edinilmesinde şansın oynadığı rolü ifade eder. Tanıklığın güvenilirliğinin ve ondan elde edilen bilginin, alıcının kontrolü dışındaki faktörlerden etkilenebileceği fikridir. Bu durum söylenin güvenilirmez olmasından ya da dinleyicinin söyleyenin mesajını yanlış anlaması gibi durumlardan kaynaklanabilir. Bu kavram, tanıklık yoluyla edinilen bilginin her zaman güvenilir ve gerekçelendirilmiş olduğu fikrine karşı çıkar.

inancın kabulü için içe dönük, erişilebilir nedenlere dayanırken (Madison, 2015), dışsalıcı bakış açısı inanç oluşumunun nesnel güvenilirliğine odaklanır (Weiner, 2020).

Tanıklık değerlendirmelerinde dinleyicinin bilişsel zemini daha derinlemesine incelendiğinde, bu bilişsel aygıtın izole bir varlık olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bireyin doğuştan gelen bilişsel yetenekleri ve eleştirel yetilerinin ötesinde, bu süreçleri şekillendirme, iyileştirme ve hatta çarpıtma potansiyeline sahip dış etkiler vardır. Alanyazında bunların başında önyargılar ve yanlılıklar gelmektedir. Bu yaygın unsurlar sadece dünya görüşlerimizi şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda tanıklıkların nasıl alındığı ve değerlendirildiği üzerinde de derin etkilere sahiptir. Dolayısıyla, dinleyicinin bilişsel süreçlerinin güvenilirliğinden yola çıkarak, tanıklıkların değerlendirilmesinde önyargı ve önyargının rolünü ve sonuçlarını araştırmak zorunlu hale gelmektedir.

Bilişsel zeminin güçlü ve yaygın unsurları olan önyargı ve yanlılık, bireylerin tanıklığı nasıl işlediğini ve değerlendirdiğini derinden etkileyebilir. Anderson (2012), yanlılıkların genellikle kendilerini bu yerleşik zihinsel çerçevelere bağladığını ve belirli grupları önyargılı bir merceğe altına aldığını vurgulayarak, kalıplaştırma ve yüklemelerin mekanizmasını detaylandırmaktadır. Bu kalıplaştırmalar daha sonra bilişsel çerçeveyi çeşitlendirerek dinleyicinin değerlendirme süreçlerini çarpıtmakta ve potansiyel olarak konuşmacının güvenilirliğini ve ifadelerinin doğruluğunu haksız yere etkileyen yargılarda bulunmalarına neden olmaktadır.

Peters (2020), yanlı zihniyetlerin bu önyargıyı nasıl güçlendirebileceğine dikkat çekerek teyit yanlılığının yerleşik etkisini ortaya koymaktadır. Bu bilişsel yörüngede, dinleyiciler, önceden oluşturdukları inançlarıyla sorunsuz bir şekilde bütünleşen ifadeleri seçip özümsemeye daha meyilliyken, tartışmalı ifadeleri bir kenara bırakır veya küçümserler. Bu yatkınlık sadece pasif olarak değil, Peters (2020) tarafından vurgulanan bir başka boyut olan güdülenmiş akıl yürütme (motivated reasoning) şeklinde aktif olarak ortaya çıkabilir. Burada, yanlılıkları tarafından motive edilen dinleyiciler, kanıtları önceden var olan önyargılarını destekleyecek şekilde rasyonalize eder ve inceler, böylece tanıklığın değerlendirildiği yorumlayıcı merceği çarpıtır.

Koralus (2013) dikkat süreçlerine dikkat çekerek, önyargılı eğilimlerin nasıl dikkat yanlılığına yol açabileceğini vurgulamaktadır. Bu senaryoda, dinleyicinin bilişsel

spot ışığı, mıknatıs gibi kendi önyargılarıyla örtüşen bilgilere doğru çekilir ve aynı anda karşıt verilerin belirginliğini azaltır ya da yok eder. Böyle bir filtreleme mekanizması, belki kişinin egosunu veya yerleşik inançlarını korurken, sunulan tanıklığın özünü bozabilir. Bueter (2021) bu söylemi epistemik etik alanına yönlendirerek, kontrol edilmeyen önyargıların gizli bir sonucu olan tanıklık adaletsizliğine ışık tutar. Bu adaletsizlik, dinleyicilerin belirli bir sosyal kimliğe veya gruba karşı önyargılarından etkilenecek, konuşmacının ifadesini haksız yere indirgediğinde veya ötekileştirdiğinde ortaya çıkar. Bu tür bir reddetme sadece bilişsel süreçlerin doğruluğunu bozmakla kalmaz, aynı zamanda sistemik dengesizlikleri ve dışlamaları sürdürerek derin sosyokültürel sonuçlar da doğurabilir.

Bununla birlikte, tüm önyargılar bariz bir şekilde açık veya bilinçli olarak onanmış değildir. Frost-Arnold (2013) örtük önyargıların yeraltı dünyasını ortaya çıkarmaktadır. Bu ince ancak zorlu önyargılar, tanıklığın işlenmesini ve değerlendirici hatlarını fark edilmeden şekillendirebilir ve böylece doğaları gereği iç gözlemle tespit edilmeleri zor olduğundan önemli bir zorluk teşkil ederler.

Kalıplaştırma (stereotyping) ve yüklemeler (attribution), bilişsel çarpıtmaların daha geniş yapısına girift bir şekilde işlenmiş bu tür iki mekanizmayı temsil eder. Önyargılar ve yanlılıklar, bir dinleyicinin sahip olabileceği yatkınlıkların makro düzeyde bir görünümünü sunarken, kalıplaştırma ve yüklemeler mikroskobik boyuta inerek bu yatkınlıkların bireyler ve tanıklıkları hakkındaki belirli yargıları nasıl işlevsel hale getirip etkileyebileceğini detaylandırır. Bu bakımdan, önyargı ve yanlılığın daha geniş alanlarından yola çıkarak, bir sonraki bölümde odak kalıplaştırma ve yüklemelere kaydırılmıştır.

2.4 Tanıklığa Dayalı İnanç Oluşumu

Özellikle dijital ortamlarda, başkalarının tanıklığına dayalı inançların oluşumunu etkileyen temel faktörler vardır. Bu bölümde bu karmaşık süreci şekillendiren üç temel unsur incelenecektir. İlk olarak, 4.3.1’de kalıpyargıların ve yüklemelerin güvenilirlik değerlendirmelerini ve tanıklığa duyulan güveni nasıl etkilediği analiz edilmiş, ardından,

4.3.2’de algılanan kaynak güvenilirliğinin inanç oluşumundaki rol tartışılmıştır. Uzmanlık ve otorite gibi kavramların tanıklığın kabulünü nasıl etkilediği incelenmiştir. Son olarak, 4.3.3’te, çevrimiçi tanıklıktaki sınırlı bağlamsal problemleri, riskleri ve açıkları tartışılmıştır.

Bu dinamikleri anlamak, bireylerin mülteci tanıklıkları ile ilgili ikinci el bilgilerle çevrimiçi ortamda karşılaşmalarını irdelemek için önem taşımaktadır. İnanç oluşumu bir boşlukta gerçekleşmez. Daha ziyade, önyargılar, sezgisel yöntemler, sosyal kimlikler ve dijital alanlara özgü algılanan riskler tarafından şekillendirilir. Bu faktörlerin incelenmesi epistemoloji, tanıklık, güven ve çevrimiçi bilgi ortamları arasındaki ilişkilerdeki karmaşıklıkları ortaya koymaktadır. Bireylerin belirsiz bilgi ortamlarında nasıl gezindikleri ve başkalarının iddialarını nasıl anlamlandırdıkları hakkında içgörüler sağlamaya çalışan bu bölüm, çevrimiçi tanıklığın değerlendirilmesinin altında yatan bu çok yönlü süreçleri aydınlatmayı amaçlamaktadır.

2.4.1 Kalıpyargılar ve Yüklemeler

İki yaygın bilişsel süreç olan kalıpyargılar ve yüklemeler, özellikle dinleyicinin bakış açısından, tanıklık zeminine daha da ayrıntı katar. Kısaca tanımlamak gerekirse kalıpyargılar, algılayıcının gruplar hakkındaki bilgi, inanç ve beklentilerini içeren bilişsel yapılarıdır (Anderson, 2012). Olumsuz olduklarında, bunlar tanıklıkların görüldüğü zararlı bir filtre oluşturabilir. Önyargılı kalıpyargılar barındıran bir dinleyici, farkında olmadan ya da başka bir şekilde, tanıklığın içsel değerinden bağımsız olarak, yalnızca konuşmacının algılanan grup aidiyetine dayanarak tanıklığı değersizleştirebilir veya reddedebilir.

Bu tür bir reddetme, yüzeysel sınıflandırmalar nedeniyle geçerli bilgilerin göz ardı edilmesi gibi bir epistemik zorluğu ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan yüklemeler, eylem ve olaylara atfedilen nedenselliğin daha derinlerine iner (Anderson, 2012). Bir dinleyici belirli bir gruba yönelik olumsuz yüklemeleri içselleştirdiğinde, tanıklık değerlendirmesi sırasında devreye giren bilişsel süreçler bozulabilir. Nedensel akıl yürütmedeki bu tür önyargılar, dinleyicinin konuşmacının güvenilirliğini, güdülerini veya anlattıklarının

doğruluğunu haksız yere sorgulamasına yol açarak bilginin akıcı bir şekilde aktarılmasını engelleyebilir.

Bu kalıpyargılar ve yüklemelerden doğan güvensizlik ve şüphecilik, tanıklık etkileşimine uzun gölgeler düşürür. Dinleyiciyi varsayılan bir kuşkuculuk pozisyonuna hazırlayarak, tanıklık alışverişini haksız bir şüpheyile gölgeler; potansiyel olarak gerçek epistemik katkıları bir kenara iter (Anderson, 2012). Westra (2017) tarafından belirtildiği üzere, uzmanlığın göz ardı edilmesi ise bir başka tuzaktır. Dinleyicinin bilişsel süreçleri, konuşmacının alana özgü uzmanlığını fark edemeyecek veya değer veremeyecek kadar kalıpyargısal inançlarla kuşatıldığında, epistemik bir adaletsizliğe tanık olunur. Sadece bilgi aktarımı engellenmekle kalmaz, aynı zamanda dinleyici de potansiyel bir epistemik zenginleşmeden mahrum kalır.

Kalıpyargılar ve yüklemeler arasındaki bu etkileşim, teyit yanlılığını da körükler. Palermos'un (2015) ortaya koyduğu gibi, kişinin inançlarını teyit etme arzusu, dinleyicinin kendi kalıpyargılarıyla örtüşen tanıklık unsurlarını seçmesine ve uyumsuz bilgileri göz ardı etmesine neden olabilir. Böylesi seçici bir bilişsel etkileşim, esasen kalıpyargıları ve yüklemeleri silah haline getirerek bunların tanıklık değerlendirmeleri üzerindeki etkisini artırır.

Teyit yanlılığı yalnızca bilişsel bir aksaklık olarak değil, bilgi arayışına yönelik derin bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yanlılık, aksi kanıtlardan kaçınırken yanlış fikirlerle örtüşen verileri benimseme eğilimi nedeniyle, tanıklık asimilasyonu alanını yeniden şekillendirmektedir (Simpson, 2012). Bu olgunun temelinde seçici dikkat yatmaktadır. Simpson'ın açıkladığı gibi, epistemik fail, teyit yanlılığın etkisi altında, yerleşik kanaatleriyle uyumlu olan ayrıntılara uyum sağlar ve uyumsuz unsurlara karşı bilişsel surları uygun bir şekilde inşa eder. Böyle bir işleyiş, kişinin kavramsal çerçevelerini muhafaza ederek kendi kendini koruyabilirken, aynı zamanda tanıklığın dengeli bir şekilde alınmasını da tehlikeye atar. Ancak bu epistemik çarpıtma sadece alımlamayla sınırlı kalmaz.

Michel ve Peters (2020), bu yanlılığın daha örtük bir yönünün altını çizmektedir; burada dinleyen, belki de farkında olmadan, tanıklık içeriğini kendi iç şemasına uyacak şekilde şekillendirmektedir. Böyle bir yorumsal çarpıtmanın basamaklı bir etkisi vardır:

yalnızca anlamada potansiyel hatalara yol açmakla kalmaz, aynı zamanda yeni içgörülerini ve alternatif dünya görüşlerini de gizler. Epistemik mekanizmamızın bir diğer temel taşı olan hafıza da bu yanlışlıktan muaf değildir. Michel ve Peters (2020) tarafından öne sürüldüğü üzere, teyit yanlışlığı sadece etkileşimde bulunulan tanıklık unsurlarını değil, aynı zamanda hatırlama ritüelinde neyin kutsandığını da şekillendirir. Sonuç ise, bir tanıklığın uyumlu yönleri ön plana çıkarken, uyumsuz kısımların solduğu veya en aza indirildiği simgesel bir dokudur.

Peters (2020), teyit yanlışlığının bir başka detaylı yönünü daha aydınlatır; özyinelemeli doğası. Tutarlı bir şekilde uyumlu verilere yönelerek ve onları değerlendirerek, epistemik fail kendi kendini güçlendiren bir döngüde tuzağa düşme riski taşır. Bu sadece mevcut inançların pekişmesi nedeniyle epistemolojik olarak endişe verici değildir, aynı zamanda dinleyenin yeni paradigmalara veya çürütücü kanıtlara açıklığını da daraltır. Alternatif yolları savunan tanıklıklar karşısında bile bu tür bir epistemik katılık karar verme sürecini etkilediğinde, Michel ve Peters (2020) tarafından vurgulanan yanlışlık ve inancın tehlikeli etkileşimine tanık oluruz.

Bu iç içe geçmiş süreçlerin nihai bir tezahürü, yine Michel ve Peters tarafından tartışılan epistemik kapanmanın başlangıcıdır (2020). Bu durumda, önyargılarıyla barikat kuran fail, doktrinlerine karşı çıkan yeni epistemik önerilere karşı dirençli hale gelir. Bu tür bir epistemik durağanlık sadece bireyin bilgi tabanını fakirleştirmekle kalmaz, aynı zamanda tanıklıklar evreniyle etkileşimini de sınırlar.

Daha ayrıntılı incelendiğinde, kalıpyargılarla bağlantılı olan tanıklık adaletsizliğinin endişe verici varlığı ortaya çıkmaktadır. Burada, konuşmacıya karşı kimlik önyargısı, tanıklıklarının epistemik değerini azaltarak bir güvenilirlik açığı ile sonuçlanır (Palermos, 2015). Dinleyiciler, kasıtlı veya kasıtsız olarak, yerleşik önyargılara dayalı sesleri susturdıklarında veya marjinalleştirdiklerinde, sadece epistemik bir yanlış yapmakla kalmaz, aynı zamanda gerçeği aramaya yönelik kolektif çabayı da kısıtlarlar. Tanıklık etkileşimleri, tanıklık adaletsizliğinin yaygın varlığından derinden etkilenir.

Pohlhaus (2013) tarafından tanımlandığı üzere, bu adaletsizlik, dinleyiciler konuşmacının sosyal kimliği veya grup aidiyetiyle bağlantılı temel önyargılar veya

kalıpyargıardan etkilenerek bir konuşmacının ifadesini haksız bir şekilde değerlendirdiğinde ortaya çıkar. Bu tür bir adaletsizliğin sonuçları çok yönlüdür ve yalnızca anlık söylemi değil, aynı zamanda daha geniş epistemik zemini da etkiler.

Tanıklık adaletsizliğinin temelinde çarpık güvenilirlik değerlendirme süreci yatmaktadır. Pohlhaus'un argümanı (2013), sosyal kimlik gibi dışsal faktörlere dayalı olarak tanıklıkların sistematik bir şekilde değersizleştirildiğini ve bunun da bir güvenilirlik açığına yol açtığını vurgulamaktadır. Bu değersizleştirme zararsız değildir. Dinleyici, önyargılı fikirlere dayanarak konuşmacıya azalan güvenilirlik atfederek, gerçeği gizleyebilecek ve bilinçli karar vermeyi tehlikeye atabilecek haksız değerlendirmeleri sürdürür.

Spencer (2022), tanıklık adaletsizliğinin sadece seslerin değersizleştirilmesiyle ilgili olmadığını aktarır. Bu durum Spencer'a göre aynı zamanda belirli bakış açılarının, özellikle de marjinalleştirilmiş veya tarihsel olarak yeterince temsil edilmeyen topluluklardan gelenlerin tamamen bir kenara itilmesiyle de sonuçlanabilmektedir. Bu dışlama, çeşitliliği kıskarak söylemi yoksullaştırmakla kalmaz, aynı zamanda daha geniş bir topluluğun deneyim ve bakış açısına erişimini de engeller. Burroughs ve Tollefsen (2016) bu adaletsizliğin gerçek uzmanlığı bile gölgeleyebileceğini ve yadsıyabileceğini vurgulamaktadır.

Kalıpyargı görüşler, konuşmacının bir alandaki gerçek uzmanlığını gölgeleyerek epistemik katkılarının tanınmasında başarısızlığa yol açabilir. Bunun yansımaları sadece anlık söylemle sınırlı kalmaz, aynı zamanda bilinçli karar alma ve bilgi edinme süreçlerini de sekteye uğratabilir. Pohlhaus (2013), bu acil sonuçların ötesinde, konuşmacıya verilen daha derin epistemik zararı dile getirmektedir. Bu tür tutarlı bir kenara itme, konuşmacıları sadece bir platformdan mahrum bırakmakla kalmaz, aynı zamanda öz değerlerini aşındırabilir, kamusal söylemde kendilerine olan güvenlerini zayıflatabilir ve toplumsal yapılarda algılanan epistemik değerlerini azaltabilir. Bu sadece akademik bir kaygı değil, bir bireyin epistemik haysiyetinin özüne dokunmaktadır.

Etnosentrizm ve paylaşılan gerçeklik yanlışlıkları bu tartışmayı genişletmektedir. Etnosentrizm, yani kişinin kendi etnik grubunun diğerlerine göre doğuştan üstün olduğuna dair inancı, tanıklık etkileşimleri üzerinde çarpıtıcı bir mercekle oluşturur.

Anderson'ın (2012) belirttiği gibi, kişinin kendi grubunu üstün görme eğilimi, kültürler arası tanıklık söyleminde önemli bir engel teşkil etmektedir. Kişinin kendi grubunu merkeze koyması ve bunun sonucunda ortaya çıkan önyargılar, özellikle de tanıklık farklı etnik veya kültürel geçmişe sahip konuşmacılardan geliyorsa, tanıklığın alımlanmasını, yorumlanmasını ve değerlendirilmesini çarpıtabilir.

Bunun merkezinde güvenilirlik azaltımı (credibility discounting) meselesi yer almaktadır. Bueter'e (2021) göre, etnosentrik önyargılara sahip bir dinleyici, yalnızca kültürel veya etnik geçmişine dayanarak bir konuşmacının güvenilirliğini sistematik olarak küçümseyebilir ve hatta reddedebilir. Bu yatkınlık, ifadenin içeriğinin konuşmacının etnik veya kültürel kimliği tarafından gölgelenebileceği eşit olmayan bir oyun alanı yaratarak adaletsiz değerlendirmelere neden olur. Güvenilirlik değerlendirmelerinin ötesinde, farklı kültürel veya etnik perspektiflere yönelik şüphecilik sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir.

Bueter (2021), dinleyicilerin kendi kültürel normları veya değerleriyle uyuşmayan veya bunlara karşı çıkan bilgilere karşı küçümseyici veya şüpheli olabileceklerini vurgular. Farklı bakış açılarını benimsemeye yönelik bu tür bir isteksizlik, epistemik ufku kısıtlayarak konuların monolitik ve genellikle miyop bir şekilde anlaşılmasına yol açmaktadır. Sertler (2020), etnosentrizm nedeniyle kişinin dünya görüşünün daraldığını vurgulayarak bu argümanı daha da ileri götürmektedir. Bu tür önyargılar, dinleyiciyi küresel deneyimlerin ve içgörülerin daha geniş yapısından mahrum bırakarak, kişinin kültürel ortamının dışında kalan tanıklıklarla sınırlı ve genellikle çarpıtılmış bir etkileşime yol açar.

Ancak mesele sadece bireysel önyargılar ve bunların anlayış üzerindeki etkileri değildir. Bueter'in (2021) öne sürdüğü gibi, etnosentrizm daha büyük epistemik adaletsizliklere yol açabilir. Bu, bir konuşmacının tanıklığının kültürel veya etnik geçmişi nedeniyle küçümsendiği veya bir kenara atıldığı, daha önce tartışılan tanıklık adaletsizliklerini yansıtır. Bu önyargının basamaklı etkisi, temel tanıklıkları bir kenara iterek epistemik çerçeveyi değiştirebilir. Dahası, etnosentrizm, doğrulama önyargısı gibi diğer bilişsel önyargılarla etkileşime girebilir. Yine Bueter'in altını çizdiği gibi, dinleyiciler etnosentrik görüşleriyle örtüşen bilgilere yönelebilir, çelişen tanıklıkları bir

kenara atabilir veya reddedebilir. Kişinin inançlarındaki bu yerleşiklik, tanıklık alışverişlerinin tuzaklarını daha da kötüleştirerek söylemi giderek daha dar görüşlü ve dışlayıcı hale getirebilir.

Simpson (2012), bireylerin bilginin belirli yönlerine odaklanırken diğerlerini görmezden gelme veya ihmal etme eğilimi gösterdiği bilişsel bir fenomen olan dikkat yanlılığına (attention bias) dikkat çeker. Tanıklık alışverişi dinamiklerinde, bu önyargı çeşitli şekillerde ortaya çıkar ve dinleyicinin tanıklığı alımlamasını, değerlendirmesini ve anlamasını etkiler. Bu etkilerin başında seçici dikkat eğilimi (selective attention) gelmektedir. Tanıklık görüşmeleri, doğası gereği, çok sayıda bilgi sunar.

Dikkat yanlılığı devrede olduğunda, dinleyiciler ifadenin önceden var olan inançları veya beklentileriyle örtüşen belirli ayrıntılarına veya yönlerine odaklanabilirler. Bu seçicilik, tanıklığın algılanan gerçekliğini veya değerini çarpıtabilir, esasen bilgiyi dinleyicinin kişisel önyargılarına göre şekillendirebilir. Buradaki epistemik tehlike, dinleyicinin mevcut paradigmasına meydan okuyan alternatif bakış açılarına veya fikirleri kaçırmasıyla birlikte potansiyel bir anlayış sınırlamasında yatmaktadır. Bu sorunu daha da karmaşık hale getiren ise bilginin bilinçsizce filtrelenmesidir. Parviainen ve Lahikainen (2019), dikkatle ilgili yanlılıkların yalnızca belirli bilgilere öncelik vermekle kalmadığını, aynı zamanda çelişkili veri noktalarını aktif olarak en aza indirdiğini veya filtrelediğini öne sürmektedir. Bu bilinçsiz dışlama, epistemik zemini önemli ölçüde değiştirebilir; dinleyici, ifadenin tamamı yerine bir alt kümesine dayanarak sonuçlar veya yargılar oluşturur.

Bräuer (2018), dikkat yanlılığının sonuçlarını genişleterek, önceden var olan önyargılar için güçlendirici bir aracı olarak hareket edebileceğini öne sürmektedir. Eğer bir dinleyici sürekli ve seçici olarak önyargılarıyla uyumlu bilgilere dikkat ediyorsa, bu inançlar daha da yerleşir ve potansiyel olarak dinleyicinin alternatif bakış açılarına karşı giderek daha dirençli hale geldiği bilişsel bir durgunluğa yol açar. Howes ve Hundleby (2021) tarafından vurgulandığı da üzere, bu perspektif daralması, dinleyicinin epistemik katılımını kısıtlar. Dinleyici, dikkatini belirli bir bilgi parçasıyla sınırlandırarak sınırlı bir anlayış riskine girer ve potansiyel olarak ifadenin kapsamlı bir şekilde anlaşılması için çok önemli olan daha geniş bağlamları veya nüansları gözden geçirir.

Son olarak, konu bireysel bilişsel süreçlerin ötesine geçerek daha geniş epistemik kaygılara değinmektedir. Bueter (2021), dikkat yanlılığını epistemik adaletsizlikle ilişkilendirir; burada dikkat yanlılığı, belirli tanıklıkların bir kenara itilmesine veya itibarsızlaştırılmasına neden olabilir. Bu tür önyargılar, çok önemli tanıklıkları söylemin dışında bırakabileceğinden ve böylece meselelerin kolektif olarak anlaşılmasını ve değerlendirilmesini çarpıtabileceğinden, sonuçları çok derin olabilmektedir.

Örtük önyargılar, gizli doğaları gereği, bilişsel süreçlerimize derinlemesine nüfuz ederek tanıklıkların nasıl alındığını, yorumlandığını ve değerlendirildiğini etkileyebilir. Bilinçli farkındalığın altında faaliyet göstererek epistemik çerçeveyi şekillendirirler ve kontrol edilmediklerinde tanıklık alışverişlerinin bütünlüğünü tehlikeye atarlar. Bu etkileşimlerin başında güvenilirlik meselesi gelmektedir. Anderson (2012) tarafından tanımlandığı üzere, bilinçdışı önyargılar farkında olmadan bir konuşmacının güvenilirliğine ilişkin algımızı renklendirebilir.

Tarafsız bir değerlendirmede olması gereken şey, önyargıların mercekleri tarafından kırılır ve muhtemelen bir konuşmacının algılanan güvenilirliğini veya uzmanlığını çarpıtır. Örneğin, salt grup aidiyetlerine veya sosyal kimliğe dayalı olarak, bir konuşmacı ifadesinin içeriğinden dolayı değil, dinleyici tarafından barındırılan bu bilinçsiz önyargılar nedeniyle daha az güvenilir olarak algılanabilir. Bununla iç içe geçmiş bir yorumlama ve değerlendirme süreci söz konusudur. Peters'ın (2022) da belirttiği gibi, dinleyici, muhtemelen farkında olmadan, önyargılarına uygun anlamlar veya bağlamlar çıkarabilir. Bu tür önyargılar, tanıklığın özündeki mesajı çarpıtarak yanlış yorumlamalara neden olabilir ve potansiyel olarak konuşmacının amaçladığı anlatıyı baltalayabilir.

Dahası, bir tanıklığın alımlanması pasif bir süreç değildir. Reis-Dennis ve Yao (2021) tarafından aktarıldığı üzere, dinleyiciler bilgiyi aktif olarak filtreler. Bu filtreleme, örtük önyargıların etkisi altındayken, kişinin önyargılarıyla uyumlu bilgileri tercih ederken, karışık bilgileri küçümsemesine veya tamamen göz ardı etmesine yol açabilir. Bu seçici katılım, eldeki ifadenin sınırlı ya da daha kötüsü çarpıtılmış bir şekilde anlaşılmasıyla sonuçlanabilir. Bunun yansımaları sadece tanıklık alışverişinin dinamikleri ile sınırlı değildir. Daha geniş bir epistemik topluluğa da uzanır. Escalera'nın

(2022) işaret ettiği gibi, epistemik zarar (epistemic harm) bu tür önyargılı etkileşimlerden kaynaklanabilir. Tanıklığı haksız yere itibarsızlaştırılabilecek olan konuşmacı, özsaygısı ve epistemik topluluk içindeki itibarı üzerinde potansiyel sonuçları olan epistemik bir dezavantajla karşı karşıya kalır.

Örtük önyargıların pekiştirici niteliği konuyu daha da katmanlı hale getirmektedir. Brinkerhoff'un (2021) belirttiği gibi, bu önyargılar kendi kendini devam ettirebilir. Tanıklıkların haksız muameleye tabi tutulması veya kabul edilmesi, istemeden de olsa dinleyicinin mevcut önyargılarını teyit edip güçlendirebilir. Sonuç olarak, bütüncül bir anlayış için, dinleyicilerin tanıklıklarla bir bütün olarak ilgilenmesi gerekir. Ancak Peters (2022) tarafından belirtildiği gibi örtük önyargılar, parçalı veya eksik alımlamalarla sonuçlanabilir. Bu tür seçici etkileşimler, dinleyicileri tam bir perspektif yelpazesinden mahrum bırakarak kapsamlı bir anlayışı engelleyebilir.

2.4.2 Güvenilir Kaynaklar

Uçsuz bucaksız enformasyon ve bilgi okyanusunda güven, epistemik yolculuğa rehberlik eden bir pusula olarak durmaktadır. Boyd'un (2022) çalışması, özellikle uzman tanıklığının güvenilirliğini ayırt etme görevi söz konusu olduğuunda, güven için köklü bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır. Bilimin teknik jargonunun meslekten olmayanlar için labirente dönüştüğu durumlarda güven, güvenilir bilgiye giden yolları aydınlatan epistemik bir yol gösterici görevi görür. Yine Boyd tarafından altı çizilen bir diğer önemli bir nokta, güvenin yanlış bilgi edinmeye karşı korunmada çok önemli olduğudur. Güven ve güvenilirlik arasındaki bağlantı daha da açığa çıkar; güvenilirliğin işaretlerini taşıyan kaynaklar, yaydıkları bilginin hem güvenilir hem de hatalara karşı güçlendirilmiş olma olasılığını doğal olarak artırır. Dahası, güvenilir kaynaklarla aynı hizaya gelme eylemi, alınan ifadenin bütünlüğünü güçlendirerek onu yalnızca kabul edilebilir değil, aynı zamanda epistemik olarak sağlam hale getirir.

Madison (2020), güvenin bilgi edinmede oynadığı savunmacı rolü açıklamaktadır. Güven, potansiyel epistemik tuzakları en aza indiren bir siper görevi görür. Bireyler inançlarını katı epistemik standartlara tabi tutulmuş bilgilere dayandırabilirler.

İnançlar güvenilir kaynaklara bağlandığında, bilginin temelleri güçlenir ve karşılaşılan tanıklıkların doğruluğuna olan güven artar. Bu, Rolin'in (2020) belirttiği gibi, bireyleri sorumlu epistemik alışkanlıklara doğru iten, muhakemeyi ve sağlam bilgi kaynaklarına sarsılmaz bir bağlılığı teşvik eden bir süreçtir. Ancak, bu karmaşık ortamda nasıl yol alacağız? Hangi kaynakların güvenimize değer olduğunu nasıl belirleriz?

Güvenilirlik ve İtibar

Blancke'e (2022) göre bir kaynağın güvenilirliği titizlikle değerlendirilmeli; ünvan ve etiketlerin ötesinde, kimlik bilgileri, kayıtları ve somut uzmanlık göstergeleri incelenmelidir. Ünvan ve etiketlerin ötesinde, kimlik bilgileri, kayıtları ve somut uzmanlık göstergeleri incelenmelidir. Boyd (2020), kişinin epistemik havuzunu çeşitlendirmesinin, çok sayıda kaynaktan içgörü elde etmesinin değerini vurgular. Bu mozaik yaklaşım, tutarlılıkları ve sapmaları tespit etmeye ve kişinin anlayışını geliştirmeye yardımcı olur. Liberatore'nin (2022) de belirttiği gibi şeffaflık, güvenilirliğin çoğu zaman göz ardı edilen bir ölçütü olmaya devam etmektedir. Yanlış bilgilerle dolu bir çağda, şeffaflık bir kaynağın epistemik bütünlüğe olan bağlılığının bir kanıtıdır.

Benzer şekilde, Archer ve Cawston (2021) tarafından vurgulandığı gibi, itibar ve güvenilir bilgi yayma konusunda tutarlı bir geçmiş, güvenilirliğin göstergeleridir. Bunların ötesinde çeşitli göstergeler de çalışılmıştır. Woolfolk'a (2013) göre, bağımsız doğrulama güveni güçlendirir. García (2020) da potansiyel önyargıları ve menfaatleri ayırt etmenin değerini vurgulayarak bu söyleme katkıda bulunmaktadır. Son olarak Boyd (2020), ek bir doğrulama katmanı olarak hizmet eden akran değerlendirmesinin ve topluluk içindeki fikir birliğinin vazgeçilmezliğini vurgulamaktadır.

Güven, özünde soyut bir kavram değildir. Somuttur, fark edilebilir ve dikkatli ve kasıtlı stratejilerle beslenebilir. Epistemik zeminde, güven yalnızca bir varlık değildir, bilgiye doğru işaret eden bir araçtır.

En dikkat çekici hususlardan biri de tanıklığın güvenilirliğinin değerlendirilmesidir. Birbirine bağlı, bilgi yoğun bir dünyada faaliyet gösterdiğimiz için, güvenilir olmayan veya sahte iddiaları kabul etmenin zincirleme sonuçları göz önüne alındığında, tanıklığın doğruluğunun değerlendirilmesi çok önemli olmaya devam

etmektedir. Önerilen birçok strateji, güvenilirliği ayırt etmek için pragmatik bir çerçeve sunmaktadır.

Escalera (2022), tanıklık eden kişinin uzmanlığının ve niteliklerinin önemini vurgulayarak sezgisel bir başlangıç noktası ortaya koymaktadır. Bir tanıklığın güvenilirliği, onu sunan kişinin kimlik bilgileriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Bu yaklaşım, tanıklığı kanıtlanabilir yetkinliğe bağlamayı amaçlamaktadır. Puddifoot'un (2018) tutarlılık ve bütünlüğü değerlendirme önerisi bu değerlendirmeyi daha da geliştirmektedir. Bir tanıklığın gücü, mevcut bilgiyle olan uyumuna göre belirlenebilir. Güvenilir bir ifade, genel olarak kabul edilen gerçeklerle çelişmemeli ve mantıksal bir tutarlılık göstermelidir.

Burroughs ve Tollefsen (2016) tarafından belirtildiği üzere güvenilirlik aynı zamanda şeffaflık, dürüstlük ve hesap verebilirlik gibi nitelikleri de bünyesinde barındırır. Güvenilir bir tanık sadece bilgisini aktarmakla kalmaz, aynı zamanda bu bilginin kaynağı konusunda açık sözlüdür, kullandığı metodolojiler konusunda şeffaftır ve iddialarının doğruluğundan sorumludur. Jellema (2022) da Burrough ve Tollefsen'e benzer bir aktarım yapar ve ek olarak bunları doğrulamanın altını çizer.

Diğer bağımsız kaynaklarda yankı bulan ya da destekleyici kanıtlarla desteklenen tanıklıklar daha yüksek güvenilirliğe sahiptir. Bu tür bir paralellik, tanıklığı şüpheciliğe karşı güçlendirir. Ancak, Levy'nin (2022) de belirttiği gibi, olası önyargılara ve art niyetlere karşı uyanık olunmalıdır. Bir tanık tarafından barındırılan potansiyel motivasyonlar, bağlantılar veya çıkar çatışmaları, tanıklıklarının yönünü değiştirebilir, ince çarpıtmalar veya açık önyargılar getirebilir.

Escalera (2022), tanıklık eden kişinin itibarının önemine geri dönmektedir. Herhangi bir epistemik topluluk içinde itibar, genellikle kişinin geçmiş sicilinin bir damıtımı olarak hareket eder ve zaman içinde güvenilir ve kabul edilir bilgi sunma eğilimini yansıtır.

Güvenilirlik durağan bir özellik değildir, ifadenin verildiği koşullara duyarlıdır. Duygusal durumlardan açık zorlamaya kadar çok sayıda dış faktör, ifadenin içeriği ve şekli üzerinde etkili olabilir. Son olarak, Puddifoot (2018) bağımsız doğrulama konusunu

yeniden ele alarak, güvenilirliğin tespit edilmesindeki önemini vurgular. Tanıklık iddialarını diğer güvenilir kaynaklarla çapraz kaynak gösterme eylemi, epistemik temelini sağlamlaştırır.

Uzmanlık

Özellikle uzmanlık gerektiren alanlarda bir konuşmacının uzmanlığını tespit etmek, epistemolojik bağlamda çok önemlidir. Bu durum tanıklığın güvenilirliğini ve inandırıcılığını tesis etmek gibi daha geniş kapsamlı bir görevin temelini oluşturur. Yap'ın (2020) vurguladığı gibi, bu stratejilerin başında konuşmacının eğitim geçmişinin incelenmesi gelmektedir. Resmi eğitim, sertifikalar ve ilgili bir alanda uzmanlık eğitiminin uzmanlığa işaret etmesi mantıklıdır. Bu tür referanslar, konuşmacının sahip olduğu temel bilgi ve becerilere ilişkin nesnel bir ölçüt sağlar. Bununla birlikte, uzmanlık yalnızca örgün eğitime dayanmaz. Yine Yap'ın bahsettiği üzere (2020), bir konuşmacının mesleki yörüngesi (araştırma, yayınlar veya alandaki pratik katılımlar yoluyla) uzmanlık derinliği hakkında önemli fikirler verir. Etkili araştırmalar veya ufuk açıcı katkılarla kanıtlanan sağlam bir profesyonel ayak izi, bir konuşmacının bir konuya hakimiyetinin altını daha da çizer.

Michaelian (2009), uzmanlığın tanınmasının ve itibarın, genellikle ödüller ve yüksek profilli konuşmalar aracılığıyla somutlaştığını tartışır. Bu, akranların takdirinin, bir uzmanın yetkinliğini ve alandaki saygınlığını gösterdiğini belirtir. Woensdregt vd. (2020), uzmanlık statüsünün dinamik bir niteliğe sahip olduğunu ve sürekli güncellenmesi gerektiğini vurgular. Bu, konferanslara ve diğer akademik etkinliklere katılım yoluyla yeni bilgileri takip etme ihtiyacını yansıtır. Reuter ve Brössel (2018) ise, diğer uzmanlarla etkileşimin önemini ve bu etkileşimin, alanda bir nirengi oluşturduğunu belirtir. Bu tür onaylar ve fikir birlikleri, benzer uzmanlık alanlarına sahip kişiler tarafından geldiğinde, önemli bir ağırlık taşır.

Uzmanlık yalnızca teorik anlayışta kendini göstermez. Reuter ve Brössel'e (2018) göre, karmaşık kavramları damıtma ve çeşitli kitlelere iletme kapasitesi, bir konuşmacının konuyu kavrayışı hakkında çok şey söyler. Bu, bilgi ve pedagojik becerinin kesiştiği bir noktadır. Bilim iletişimine göz kırpan bu yaklaşım, bilginin sunumuna dair Covid-19 pandemisinde yaşanan kafa karışıklıklarını hatırlatmaktadır.

Mormina (2022) ise, bir konuşmacının kendi alanına yaptığı benzersiz katkılara işaret ederek söylemi yükseltir. Çığır açan araştırmalar veya paradigma değiştiren içgörüler, bir konuşmacının yerleşik bilgi sınırlarını aşma becerisini gösterdiğinden, genellikle derin uzmanlığa işaret eder. Son olarak, Woensdregt vd. (2020) de, bir konuşmacının karşı argümanları yönlendirmedeki becerisinin öneminin altını çizmektedir. Gerekçeli söylem ve entelektüel çevikliğe dayanan bu yetenek, konuşmacının kapsamlı anlayışının ve uzmanlığına olan güveninin bir kanıtıdır.

Bu stratejiler sentezlendiğinde, uzmanlığı değerlendirmenin sadece resmi kimlik bilgilerine değil, aynı zamanda mesleki başarılar, akran takdirine, iletişimsel ustalığa ve entelektüel esnekliğe de bağlı çok boyutlu bir çaba olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu tür çok yönlü bir yaklaşımın benimsenmesi, bir konuşmacının uzmanlığının sağlam ve incelikli bir şekilde değerlendirilmesini sağlayarak, kolektif epistemik girişimlerde tanıklıklarının kabul edilmesi için daha güçlü bir temel oluşturur.

Tutarlılık, İstikrar ve Doğrulama

Tutarlılık ve istikrar, tanıklık değerlendirmesinde önemli epistemik unsurlardır. Belirli bir ifadenin güvenilirliği, bu iki özellikle doğrudan ilişkilidir. Tutarlılık ve istikrarın varlığı, ifadenin güvenilirliğini desteklerken, bunların yokluğu tanıklığı şüpheli kılar. Tanıklıkların epistemik değerini ölçmede titiz bir yaklaşım, bu değerlendirmelerin sağlam bir temel üzerine oturtulmasını sağlar. Keas (2017) mantıksal istikrarın önemi üzerine bir tartışma başlatır. Kendisiyle veya yerleşik gerçeklerle çelişen bir tanıklık doğası gereği sorunludur. Mantıksal istikrar temeldir; aktarılan bilginin bütünlüğüne işaret eder. Benzer bir tutarlılık tartışması epistemolojide doğruluğa dair tutarlılıkçı⁴⁴ (coherentist) yaklaşımda vardır.

⁴⁴ Tutarlılık, bir inancın ancak ve ancak kişinin diğer inançlarıyla uyumlu olması halinde gerekçelendirilebileceğini savunan bir epistemik gerekçelendirme teorisi olarak uygunluk (correspondence) yaklaşımının karşısında yer alır (Enqvist, 2017). Başka bir deyişle, bir inanç ancak ve ancak tutarlı bir inanç sisteminin parçasıysa gerekçelendirilir. Tutarlılıkçılar, tutarlılığın epistemik gerekçelendirme için gerekli ve yeterli bir koşul olduğunu savunurlar. Bir inancın kişinin diğer inançlarıyla çelişmesi halinde gerekçelendirilemeyeceğini ve bir inancın, onu destekleyecek başka hiçbir kanıt olmasa

Bir tanıklık sadece kendi başına değil, aynı zamanda desteklenen gerçekler karşısında da geçerli olmalıdır. Thagard (2005) söylemi, değerlendirilen tanıklık ile diğer bilgi kaynakları arasındaki ilişkiye yöneltir. Bu bağlamda tutarlılık, yeni tanıklık girdisinin önceden var olan bilgiyle uyumlu hale getirilmesiyle ilgilidir. Halihazırda bilinen ve kabul edilenlerle sorunsuz bir şekilde örtüşen bir tanıklık güvenilirlik kazanır. Bu metinler arası değerlendirme çok önemlidir; tanıklığı daha geniş bir epistemik ortam içinde konumlandırır.

Keas (2017) odağı tanıklığın iç tutarlılığının incelenmesine çevirir. Bir tanıklık, harici bilgi kaynaklarıyla uyum sağlamanın ötesinde, kendi içinde uyumlu bir anlatı veya argüman sunmalıdır. Kronoloji veya mantıktaki uyuşmazlık güvenilirlik sorunlarına yol açabilir. Thagard (2005) ise açıklayıcı tutarlılık unsurunu ortaya koyar. Sadece gerçekleri ifade etmenin ötesinde, değerli bir tanıklık genellikle gözlemlenen olgular için makul açıklamalar sağlar. Sadece ne olduğunu belirtmekle kalmamalı, aynı zamanda neden ve nasıl olduğuna da ışık tutmalıdır. Bu açıklamaların çokluğu ve akla yatkınlığı ifadenin inandırıcılığını artırabilir.

Merdes vd. (2020), doğrulamanın (corroboration) epistemik önemini vurgulayarak, bu konudaki tartışmayı ilerletmektedirler. Bağımsız kaynaklar ya da paralel tanıklıklar tarafından desteklenen bir ifade, epistemik açıdan ağırlık kazanır. Çoklu anlatılar veya kaynaklar arasında görülen bu tür tutarlılık, güçlü bir doğrulama mekanizması olarak işlev görür. Michaelian (2013) ise doğrulama sürecinde dinleyicinin etkin rolünü ön plana çıkarır. Dinleyicinin soru sorması veya ek açıklama talep etmesi, ifadenin daha derinlemesine analiz edilmesini, eksikliklerin giderilmesini ve belirsizliklerin aydınlatılmasını sağlar. Bu süreç, bilginin doğruluğunu ve güvenilirliğini artırırken, dinleyicinin ifadeyi aktif bir şekilde değerlendirmesine imkan tanır. Bu, epistemik değerlendirmelerde hem kaynakların hem de dinleyicilerin rollerinin önemini vurgular.

bile, tutarlı bir inanç sisteminin parçası olması halinde gerekçelendirilebileceğini savunurlar (Enqvist, 2017).

Tossut (2014) da dinleyiciyi, değerlendirme sürecinin merkezine yerleştirir. Kişisel bilgi ve deneyimler, bir tanıklığın ölçüleceği özel ve öznel bir kıstas sağlayabilir. Bir tanıklık, kişinin halihazırda bildiği veya inandığı şeylerle örtüşüyorsa, daha inandırıcı kabul edilebilir. Cruz (2020) uzman fikir birliğinin altını çizmektedir. Özellikle uzmanlık gerektiren alanlarda, bir ifadenin yerleşik uzman fikir birliği ile uyumlu olması çok önemli olabilir. Uzman mutabakatı, kolektif uzmanlık ve deneyimin bir damıtımı olarak hizmet eder ve bu fikir birliğinden uzaklaşan bir tanıklık, daha fazla incelemeyi gerektirebilir.

Bir tanıklığın tutarlılığını ve bütünlüğünü ölçmek dinleyici için aktif bir çabadır. Mantıksal incelemenin, metinler arası değerlendirmelerin, kişisel iç gözlemin ve aktif katılımın bir karışımını gerektirir. Böyle çok yönlü bir yaklaşım benimsemek, titiz ve kapsamlı bir değerlendirmeyi ve dinleyicinin epistemik açıdan yanlış doğrudan ayırmasını sağlayabileceğini vaat eder. Doğrulama (corroboration), epistemik bağlamlarda, tanıklıkların doğrulanması ve onaylanmasında temel bir unsur olarak hizmet eder. Belirli bir tanıklığın kanıtsal temelini güçlendirmedeki rolü çok değerlidir ve önemi çok yönlüdür. Sunulan çerçevelerle ilgilenmek ve konuya açıklık getirmek, bu temel epistemik sürecin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlar.

Puddifoot (2018), doğrulamanın sağladığı çoklu avantajları inceler. Bu avantajlar arasında yüksek güvenilirlik ön plana çıkar. Bağımsız kaynaklardan elde edilen doğrulama, anlatılara duyulan güveni artırır. Puddifoot, doğrulamanın sadece bilgiye ekleyici değil aynı zamanda düzeltici bir işlevi olduğunu vurgular. Çok sayıda ifadenin varlığı, bireysel tanıklıklardaki yanlışlıkları ve hataları ortaya çıkarmada yardımcı olur. Bu, özellikle karmaşık veya tartışmalı epistemik durumlarda önemlidir. Puddifoot, ayrıca doğrulamanın, aksi takdirde belirsiz kalan iddialara sağlamlık kazandırdığını belirtir. Doğrulayıcı ifadeler ve kanıtlar, bir iddianın geçici kabulünden sağlam bir onaylamaya geçişi simgeler. Ancak, bu süreç aynı zamanda tutarsızlıkları da ortaya çıkararak, daha derin inceleme gerektiren epistemik alanları işaret eder. Bu bağlamda, doğrulama sadece iddiaları desteklemez, aynı zamanda bilgiyi sorgulama ve geliştirme sürecine de katkıda bulunur.

Díaz ve Almagro (2019), itibar boyutu üzerine odaklanarak tanıklık iddialarının nasıl değerlendirileceği konusunda tartışmayı genişletir. Bu çalışma, saygın akranlar veya tanınmış uzmanlar tarafından yapılan doğrulamaların, tanıklık iddialarına meşruiyet kazandırdığını vurgular. Bu tür doğrulamalar, sadece genel bir fikir birliğinin ötesine geçerek, orijinal ifadenin uzmanlığını ve güvenilirliğini kanıtlar niteliktedir. Burroughs ve Tollefsen (2016), tek kaynaklı bilginin doğasında bulunan epistemik riskleri ele alır ve doğrulamanın bu riskleri azaltmada nasıl önemli bir rol oynadığını tartışır. Birden fazla doğrulama noktasının sunulması, epistemik soruşturmayı daha güvenli ve güvenilir kılar. Levy (2017) ise, çeşitli kaynakların proaktif bir şekilde aranmasını savunan bir yaklaşımı destekler. Bu yaklaşım, bilgi toplama ve değerlendirme sürecinde kapsamlılığı ve çeşitliliği ön plana çıkarmayı amaçlar. Jellema (2022), kaynakların sadece bulunmasının değil, aynı zamanda tutarlılıklarının da değerlendirilmesinin önemine dikkat çeker. Bu, bilgi toplama sürecinde derinlik ve çeşitlilik kazandıran bir yaklaşım olarak tartışılır. Margitay (2020) ve Carter ve Nickel (2014), doğrulayıcı kaynakların kimlik bilgilerini ve bağımsızlıklarını değerlendirmenin önemini vurgulayarak, bu kaynakların kendi değerlerine dayanmasının önemine işaret eder. Bu değerlendirme, bilginin güvenilirliğini ve meşruiyetini artırmak için önemli bir adımdır.

Heinzelmann ve Tran'ın (2022) belirttiği gibi doğrulamada güvenilirlik çok önemlidir. Güvenilir olmayan bir kaynaktan çıkan bir doğrulama, faydadan çok zarar getirebilir. Çalışmalarında bahsettikleri yakınsama - çeşitli kaynakların uyumlu bir şekilde hizalanması - doğrulayıcı epistemolojide altın standarttır. Madison (2020) da kanıtların ayrıntı düzeyine dikkat çekmektedir. Salt mutabakatın ötesinde, doğrulayıcı kanıtların kalitesi çok önemlidir. Kanıt sağlam mı? Metodolojisi sağlam mı? Bu sorular epistemik merceğin ayarlanmasına yardımcı olur.

Son olarak, Reynolds (2021) uzmanların ortak bilgeliğinden yararlanmanın önemini vurgulayarak bütünsel bir yaklaşım sağlar. Bu tür uzman mutabakatları genellikle damıtılmış bir doğrulama biçimi olarak işlev görür ve karmaşık anlatıları tutarlı içgörüler halinde kristalize eder. Sonuç olarak, doğrulama epistemik bir nöbetçi olarak önyargılara, hatalara ve yanlış bilgilere karşı koruma sağlar. Daha fazla güvenilirlikten risk azaltmaya kadar çok yönlü faydalarından yararlanarak ve titiz bir katılım için

özetlenen adımları benimseyerek, dinleyici tanıklıkların daha bilinçli, güvenilir ve mantıklı değerlendirmelerini yapmaya hazırdır.

Epistemik çabanın temel taşlarından biri olan tanıklık, özellikle de onu çevreleyen bağlam ve koşulların incelikli etkileşimi göz önüne alındığında, titiz bir değerlendirme gerektirir. Tanıklık iddialarının geçerliliğini ve güvenilirliğini ayırt etmek için, birden fazla boyuta dokunan sistematik bir inceleme çok önemlidir. Buijsman (2023) tarafından yapılan vurgu, tanıklık değerlendirmesinde durumsal bağlamın önemini gösteren kritik bir noktadır. Bu yaklaşım, her tanıklık parçasının, kendine has bir sosyo-kültürel dokuya sahip olduğunu ve bu dokunun, anlatıyı şekillendirmek, yönlendirmek ve hatta çarpıtma potansiyeline sahip olduğunu belirtir. Buijsman, tanıklıkların değerlendirilmesinde, bu durumsal bağlamın ve tanıklıkların içinde yer aldığı sosyo-kültürel yapıların dikkate alınması gerektiğini vurgular. Bu, tanıklıkların yalnızca içeriklerine değil, aynı zamanda ortaya çıktıkları ve etkileşimde bulundukları geniş toplumsal ve kültürel çerçeveye de odaklanmayı gerektirir. Bu yaklaşım, tanıklık iddialarının doğruluğunu ve güvenilirliğini değerlendirirken, epistemik değerlendirmelere daha geniş ve kapsamlı bir perspektif kazandırır. Tanıklıkların sosyo-kültürel bağlamının anlaşılması, epistemik değerlendirmelerde daha derin bir anlayış ve doğruluk sağlar.

Zamanın ruhu, hakim sosyal yapılar ve kültürel normlar, bilginin hem konuşmacı tarafından yayıldığı hem de dinleyici tarafından alındığı merceğin filtreleri olarak hareket eder. Bu nedenle, bu karmaşık ağı kavramak, tanıklığın altında yatabilecek potansiyel önyargıları veya bakış açılarını anlamak için büyük önem taşır. Bu durum, Polonioli'nin (2017) konuşmacının uzmanlığını ve güvenilirliğini değerlendirmeye yönelik tavsiyesiyle örtüşmektedir. Burada içerik ve aktarıcının yan yana getirilmesi ön plana çıkmaktadır. Konuşmacının nitelikleri ve geçmişi, bir ifadenin gerçekliğini ve otoritesini değerlendirmede önemli bir rol oynar. Bu özellikler, bilgi aktaran kişinin konu hakkında hem bilgi hem de deneyim açısından yeterli olup olmadığını belirlemek için bir turnusol testi işlevi görür. Bir konuşmacının bilgi ve deneyim seviyesi, ifadenin güvenilirliği ve geçerliliği üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir.

Cruz (2020) dikkatleri dinleyiciye yöneltir. Kendi inançları, değerleri ve ön bilgileriyle dinleyici, tanıklıkla benzersiz şekillerde etkileşime girer ve potansiyel olarak

hem doğrulayıcı hem de şüpheci olarak hareket eder. Bu etkileşimin tanınması epistemik değerlendirme sürecinde son derece önemlidir. Bununla birlikte, niyetler devreye girdiğinde epistemik arazi daha karmaşık hale gelir. Polonioli (2017), tanıklıkların altında gizlenebilecek çıkarlar ve yanlışlıklar konusunda uyarıda bulunur. İster açık ister gizli olsun, motivasyonlar tanıklık iddialarının nesnelliğini ve güvenilirliğini derinden etkileyebilir.

Davies (2021) tarafından vurgulandığı üzere, iletişim kalitesi bir başka mihenk taşı olarak ortaya çıkmaktadır. İfadenin içeriğinin ötesinde, sunumu - açıklığı, tutarlılığı ve yerleşik gerçeklerle uyumu - doğruluğunun bir belirleyicisi olarak hizmet eder. Buna dayanarak, Cruz'un (2020) doğrulamaya yaptığı vurgu, daha önce tartışılan birden fazla, bağımsız kaynaktan doğrulama almanın önemini yinelemekte ve böylece tanıklık bilgilerinin güvenilirliğini artırmaktadır.

Spencer (2022) genellikle göz ardı edilen bir boyutu ortaya koymaktadır; güç dinamikleri. Etkileme ve zorlama kabiliyetiyle güç, tanıklıkları önemli ölçüde çarpıtabilir. Bu dengesizliklerin farkına varmak, tanıklıkların baskın anlatıların veya baskıcı yapıların yankısından ibaret olmadığından emin olmak için hayati önem taşır. Kompa (2021) ise tartışmayı epistemik normlar ve standartların kapsayıcı çerçevesine doğru yönlendirir. Her tanıklık, bağlamına bağlı olarak, bir dizi epistemik kıstasa tabi tutulur.

Özetle, tanıklığın değerlendirilmesi, özellikle bağlamı ve koşulları göz önünde bulundurulduğunda, bütüncül bir yaklaşım gerektirir. Durumsal bağlamları anlamaktan, konuşmacıları ve dinleyicileri değerlendirmeye, motivasyonları ve güç dinamiklerini ayırt etmeye kadar her yön kritik bir rol oynar.

2.4.3 Riskler ve Açıklar

Tanıklıklara güvenmek epistemik bir inanç eylemidir; genellikle doğrudan doğrulama olmaksızın harici bir kaynağa itibar etmektir. Bu tür bir güven birçok inancımızın temelini oluşturur ve her iddianın doğrudan doğrulanmasının pratik olmadığı

karmaşık, birbirine bağlı bir dünyada vazgeçilmezdir. Bununla birlikte, yukarıda da tartışıldığı üzere, bu epistemik eylem potansiyel riskler ve kırılganlıklarla doludur.

Lascaux (2020) göze çarpan bir riskin altını çizer; yanlışlık (inaccuracy) tehlikesi. Marche ve Howe'un (1995) bahsettiği gibi, çocuklar gibi savunmasız gruplar söz konusu olduğunda riskler özellikle yüksektir. Çocukların epistemik güveninin naif doğası, onları yanlış bilgileri kabul etmeye daha yatkın hale getirebilir, onları yanlış yönlendirebilir ve yetişkinlikte de devam edebilecek yanılgılar oluşturabilir. Bu tür yanlış yerleştirilmiş güvenin sonuçları, sadece epistemik boyutla sınırlı kalmaz; aynı zamanda somut gerçek dünya sonuçlarına da yol açar.

Adams ve Myran (2021) tarafından ortaya konan manipülasyona açıklık da bir başka risktir. Bu kırılganlık, tanıklık eyleminin doğasında var olan güç dinamiğine dayanmaktadır. Bilgiyle (veya bilgi iddialarıyla) donanmış olan konuşmacı, dinleyicinin algılarını şekillendirme gücüne sahiptir. Dinleyicinin iddiaların doğruluğunu ayırt edebilecek araçlara veya bilgiye sahip olmadığı durumlarda, bu asimetri istismar edilerek aldatıcı uygulamalara ve yalanların yayılmasına yol açabilir. Bilgiye sınırlı erişim ve konuşmacının güvenilirliğine ilişkin şüpheler, tanıklık güvenliğini çevreleyen zorlukları daha da şiddetlendirir. Adams ve Myran, bireylerin tanıklıkları doğrulamak veya bunlara itiraz etmek için gerekli kaynaklara veya yöntemlere sahip olmadıkları durumları ele alır. Bu durumlarda, bireylerin, karanlıkta ve pusulasız şekilde hareket ettiklerini, yani sağlam bir temele dayanmayan bir güvenle kararlar aldıklarını ileri sürerler. Bu tür bir durum, bireyleri yanıltıcı veya eksik bilgilere dayalı kararlar alma riskiyle karşı karşıya bırakır, bu da onları doğru yoldan sapma konusunda savunmasız hale getirir.

Marche ve Howe'un (1995) hafıza ve algının yanılabilirliği hakkındaki tartışması bir başka katman daha ortaya koymaktadır. Hafıza, deneyimleri hatırlamak ve paylaşmak için birincil araç olmasına rağmen yanılmaz değildir. Anılar şekillendirilebilir, dış etkilere açıktır ve zaman içinde bozulabilir. Aynı şekilde, dünyayı deneyimlediğimiz algılar da bilişsel önyargılar ve öznel yorumlarla filtrelendirilir. Dolayısıyla, hafıza ve algıya dayanan tanıklıklar gerçek hissettirse de gerçek olmayabilir. İlişkisel kırılganlık boyutu daha geniş bir sosyolojik bağlam sağlamaktadır. Adams ve Myran (2021), özellikle erken çocukluk eğitimi gibi alanlarda, tanıklığa dayalı güvenin çok önemli olduğu karmaşık ilişkiler ağına

işaret etmektedir. Güven pek çok ilişkinin temelidir, ancak bu güven, özellikle de güvene ihanet edildiğinde, ilişkileri kırılmaya açık hale getirir.

Sonuç olarak, tanıklığa duyulan güven epistemik çerçevenin temel taşlarından biri olmaya devam etse de, bu güvenle yol almak uyanık olmayı, eleştirel değerlendirmeyi ve potansiyel tuzakların farkında olmayı gerektirir. Bu risklerin ve zayıflıkların farkına varmak, bireyleri tanıklık bilgileriyle sağduyulu bir şekilde etkileşime girme konusunda güçlendirir ve karşılaştıkları geniş iddia ve bilgi havuzuna daha bilinçli ve ayırt edici bir yaklaşım sağlar.

2.5 Tanıklık ve Güven

Güven ve tanıklık arasındaki etkileşim, alanyazında geniş bir şekilde tartışılmış ve epistemik işlemlerdeki merkeziliği konusunda net bir fikir birliği ortaya çıkmıştır. Özünde güven, tanıklık alışverişlerinin mimarisinin üzerine inşa edildiği temel kayadır.

Bilgi paylaşımı eyleminde güvenin oynadığı önemli rol, Belli ve Broncano (2017) tarafından ifade edilmiştir. Güven yalnızca bilgi aktarımını kolaylaştırmaz; dinamik bir ilişki kurarak bilginin alıcıda yankı bulmasını sağlayan duygusal bağlar örер. Bu durum özellikle uzman tanıklığı alanında daha da önem kazanmaktadır. Boyd'un (2022) da belirttiği gibi, uzmanlaşmış bilginin çoğaldığı bir çağda, meslekten olmayan bireyler genellikle bilgiyi doğrudan değerlendirecek yetiden yoksun olabilir.

Grasswick (2010) ve Miller (2012) tarafından vurgulanan temel tema, güvenin epistemik süreçlerdeki merkezi rolüdür. Grasswick, uzman ve uzman olmayan topluluklar arasında, bilgi alışverişini ve farklı beklentilerin oluşturulmasını kolaylaştıran temel köprünün güven olduğunu belirtir. Güven, bilgi kaynaklarına yönelik doğru yönelmeyi sağlar ve sinyali gürültüden ayırmak için gerekli pusulayı sunar. Bu güven, sadece bilginin kendisine değil, aynı zamanda bilimin yapısına da dayanır. Grasswick, bilimin güvenilirliğinin ve epistemik çizgilerinin, uygulamalarına yerleştirilen güven üzerine inşa edildiğini ve bu sayede bilimin farklı sosyal katmanlar arasında rasyonel bir şekilde konumlandırıldığını açıklar. Miller ise, bilimsel alanlardaki fikir birliğinin yalnızca bir uzlaşma işlevinden ibaret olmadığını, aksine bu fikir birliğinin temelini

güvene dayandığını gözlemlemektedir. Farklı seslerden oluşan, zorlanmamış ve geniş kapsamlı bir güven üzerine inşa edilen bir fikir birliği, epistemik olarak daha güçlü ve daha güvenilirdir. Bu tür bir güven, fikir birliğini yalnızca bir anlaşmadan öte, bilgiye dayalı bir uzlaşuya dönüştürür.

Güven dinamikleri iletişim yöntemlerine kadar uzanır. Bicchieri vd. (2009) güvenin iletişimi nasıl etkilediğine dair detayları araştırmaktadır. İletişim ortamının zenginliği ve konuşulan konuların içeriği, güven seviyelerini önemli ölçüde etkileyebilir. Bu, bir bilgi ve fikir alışverişi ortamında iki yönlü bir etkileşim sürecidir. İletişim ortamının niteliği ve derinliği, katılımcılar arasındaki güven seviyelerini artırabilir veya azaltabilir. Öte yandan, mevcut güven seviyeleri de, epistemik alışverişlerin yönünü ve iletişimin doğasını şekillendirir. Yüksek güven seviyeleri, daha açık ve derinlemesine iletişim ortamlarına yol açarken, düşük güven seviyeleri ise iletişimin daha yüzeysel ve sınırlı kalmasına neden olabilir. Leefmann (2021) bu çok yönlü cevherin bir başka yönünü daha ortaya koyar; güven ve sosyal tanınma (social recognition) arasındaki bağlantı. Güvenmek aynı zamanda tanımak, onaylamaktır. Bu karşılıklı dinamik, kişinin epistemik yeteneklerine olan güvenini artırarak kendine olan güveni besleyebilir. Bu bağlamda paylaşım, sadece bilgiyi yaymakla ilgili değildir; bu, onaylanma, görülme, tanınma ve dolayısıyla güvenilme arayışının bir eylemidir.

Diğer yandan, Stafford (2001) güven ve entelektüel erdemler arasındaki simbiyotik ilişkiye ışık tutar. Çok çeşitli kanalları ve sürekli gelişen paradigmalarıyla çağdaş bilgi ekosistemi, güvenin vazgeçilmezliğinin altını çizmektedir. Güven sadece bir lüks değildir; etkin bilgi paylaşımı ve iş birliği için önemli bir gerekliliktir.

Güven, epistemik alışverişlerde sadece bir araç değil, daha ziyade bu alışverişlerin temel yapısını oluşturan ve katılımcıları birbirine bağlayan bir ethos olarak işlev görür. Güven, karşılıklı tanıma, doğrulama ve ortak anlayışın temelini oluşturur ve bu unsurlar, bilgi paylaşımı ve değerlendirmesi süreçlerinde önemli rol oynar. Bilgi, bu süreçte bireylere yol gösterir ve doğru bilgiye dayalı güven, bireyleri yanlış bilgi, şüphecilik ve uyumsuzluğun oluşturduğu zorluklarla dolu ortamlardan güvenli bir şekilde geçiş yapmalarını sağlar.

Levy (2022) ile Belli ve Broncano (2017), güvenin epistemik ve sosyal süreçlerdeki rolü üzerine derinlemesine düşünceler sunar. Levy, güven eyleminin içkin risklerini vurgulayarak, her güven eyleminin aynı zamanda aldatma, ihanet ve yanlış bilgilendirme riskini barındırdığını belirtir. Bu, güvenin, açık alıcılık ve eleştirel uyanıklık arasında hassas bir denge gerektirdiği anlamına gelir. Güven eylemi, bilgiyi kabul etme ve aynı zamanda bu bilgiyi eleştirel bir gözle değerlendirme yeteneğini gerektirir. Belli ve Broncano, güvenin sosyal ve epistemik iş birliğindeki merkezi rolünü vurgular. Güven, kolektif bilgi mekanizmasının sorunsuz işlemesi için gerekli bir "yağlama" işlevi görür. Güvenin olmaması, bu mekanizmanın durmasına yol açabilir. Uzmanlara duyulan güven, iyi niyet, ilişkisel güvenilirlik ve karşılıklı yanıt verme beklentisi gibi insani unsurları içerir.

Bieber ve Viehoff (2022) ile Leefmann ve Lesle (2018), güvenin epistemik süreçlerdeki rolünü ve doğasını inceleyerek katkıda bulunurlar. Bieber ve Viehoff, güveni, pasif bir alımlamadan çok, bilgi ile aktif bir etkileşim olarak tanımlar. Bu yaklaşıma göre, güven, bilenlerin epistemik faillik yeteneklerini şekillendirir. Bu, güvenin, bilgiyi işleme ve değerlendirme sürecinde aktif bir rol oynadığını vurgular. Leefmann ve Lesle ise, güvenilirlik ve epistemik özgüven temalarını inceler. Bu çalışma, güvenin doğasında var olan ikiliğe dikkat çeker: Güven, hem konuşmacının güvenilirliğini değerlendirmek suretiyle dışa dönük, hem de kişinin kendi kapasitelerini onaylayarak içe dönük bir işlev görür. Bu, güvenin, hem bilgi kaynaklarını değerlendirme kapasitesi hem de bireyin kendi epistemik yeteneklerine olan güveni kapsadığını gösterir.

Faulkner (2021), tanıklığa duyulan güveni, epistemik normlar çerçevesinde ele alarak tartışır. Faulkner'a göre, güven, keyfi bir duygu tarafından değil, inancın gerekçelendirilmesi için yapılandırılmış bir yol sağlayan normlar tarafından yönetilen bir süreçtir. Güven, sadece kişisel hislerden değil, aynı zamanda bilgiyi değerlendirirken uygulanan ve kabul edilen epistemik normlar ve ilkeler tarafından şekillendirilir. Faulkner'ın bu perspektifi, güvenin, bilgi kaynaklarına ve tanıklıklara yönelik değerlendirmelerde rasyonel ve sistematik bir yaklaşımı gerektirdiğini gösterir. Güven, epistemik süreçlerin bir parçası olarak, dikkatli ve metodik bir şekilde inşa edilir ve

sürdürülür. Bu, bireylerin ve toplumların, bilgi kaynaklarına nasıl yaklaştıklarını ve bu kaynakları nasıl değerlendirdiklerini etkileyen normatif bir yapıyı içerir.

Özünde, alanyazın çok boyutlu bir güven portresi çizmektedir. Hem bir köprü hem de bir filtre görevi gören, bilgi edinmeyi kolaylaştıran ve epistemik soruşturmaların hatlarını şekillendiren dinamik bir güçtür. Karmaşık adımları ve ayrıntılarıyla tanıklık ve güven ilişkisi, hakikat ve anlayışa yönelik kolektif arayışın merkezinde yer almaya devam etmektedir.

2.5.1 Epistemik İşlevsellik

Bir bilgi paylaşma eylemi olarak tanıklık, yalnızca işlemsel bir bilgi aktarımı değildir; geniş bir ilişkiler ve karşılıklı niyetler matrisi içinde işler. Belli ve Broncano'nun (2017) ifade ettiği gibi, tanıklık etme eylemi, bilgi aktarma ve edinme ortak hedefiyle pekişen sosyal bir bağ oluşturur. Bu bağ sadece tek başına gerçekleşmez; muhataplar arasındaki ilişkinin bir belirtisidir. Güven sadece paylaşılanların pasif bir kabulü değil, konuşmacı ve dinleyici arasında beslenen köklü bağların bir yansımasıdır.

Belli ve Broncano (2017) tarafından epistemik güvenin bir meta-duygu olarak kavramsallaştırılması, tartışmaya yeni bir katman ekler. Bir meta-duygu, kişinin duygularına verdiği duygusal bir tepkidir ve bu bağlamda, tanıklıklara duyulan güvenin refleksif doğasını göstermektedir. Bu çerçevede güven, bilişsel bir eylemden daha fazlasıdır; kişinin kendisine ve bilginin sağlayıcıları ve alıcıları olarak diğerlerine yönelik tutumlarına dayanan duygusal bir tepkidir. Bireyin kendisine ve başkalarıyla olan ilişkilerine dair inançlarının tanıklıkları nasıl aldığını ve yorumladığını derinden etkilediği güvenin son derece kişisel ve ilişkisel yönünün altını çizer.

Almassi (2022), güvenin statik bir varlık olmadığını, dinamik olduğunu ve bağlamla birlikte geliştiğini hatırlatan ilişkisel duyarlılık kavramından bahseder. İlişkisel güven, bireylerin pasif bilgi alıcıları olmadığı fikrine dayanır. Kaynakların güvenilirliğini sürekli olarak ölçer ve algıladıkları duyarlılığa göre güvenlerini ayarlarlar. Örneğin uzman tanıklıklarında önemli olan sadece içerik değil, aynı zamanda ilişkisel

dinamiklerdir. Uzmanların nasıl iletişim kurdukları, algılanan güvenilirlikleri ve sorulara ve endişelere verdikleri yanıtlar bu dinamiklerin şekillenmesini etkiler.

Koenig ve Harris (2007) tarafından vurgulandığı üzere, güveni şekillendirmede önemli rol oynayan ince ipuçları ve kişiler arası dinamikler vardır. Örneğin, bilişsel ve epistemik yetileri henüz gelişmekte olan çocuklar, dilsel işaretler veya belirsizlik ifadeleri gibi ipuçlarına büyük ölçüde güvenirlir. Görünüşte önemsiz olan bu ipuçları, özellikle eleştirel değerlendirme için henüz sağlam bir çerçeve geliştirmemiş olan çocuklarda güven mimarisi üzerinde derin bir etkiye sahiptir.

Özünde, tanıklığa güven yekpare veya doğrudan bir eylem değildir. İlişkisel dinamikler, duygular, duyarlılık ve sayısız ince ipucu ile iç içe geçmiştir. Bu karmaşıklığı takdir etmek, tanıklık ortamını daha zengin bir şekilde anlamamızı sağlar ve bilginin etkili bir şekilde aktarılması ve alınması için temel olarak güvenilir ilişkiler geliştirmenin önemini vurgular.

2.5.2 Sosyal Kanıtın Epistemik Önemi

Tanıklıktaki sosyal kanıtların epistemik önemi, bireysel bilişsel süreçler, kolektif dinamikler ve bilginin yayılması ve kabulü arasındaki etkileşim olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal ve epistemik süreçlerin kesiştiği bu alan hem fırsatlar hem de tuzaklarla doludur. Cruz (2020) tarafından tartışıldığı üzere, tanıklığın değerlendirilmesindeki en acil sosyal hususlardan biri sosyal uygunluk baskısıdır. İnsanların inanç ve tutumlarını çoğunluk ile uyumlu hale getirme eğilimi, sosyal uyum için bireylerin nesnel veya eleştirel değerlendirme yerine grup mutabakatına öncelik vermesine yol açabilir. Bu uyum dürtüsü zaman zaman kabul edilen tanıklığın doğruluğunu veya sağlamlığını tehlikeye atabilir.

Cruz'un (2020) itibar zincirleri üzerine yaptığı çalışma, sosyal kanıtlara aşırı güvenmenin epistemik risklerini ortaya koyar. Cruz, iyilikseverlik ve yetkinlik sezgilerine fazla güvenen bireylerin bir portresini çizerek, bu kişilerin genellikle gerçek uzmanlar olmayan kişilerden gelen bilgileri eleştirel düşünce süzgecinden geçirmeden kabul etme eğiliminde olduğunu gösterir. Bu durum, şüphe tüccarlarına veya sözde

uzmanlara gereğinden fazla güvenilirlik kazandırarak, bilgi ortamını çarpıtabilir ve yanıltıcı bilgilere yol açabilir. Sosyal aidiyet ve tanıklığın kabulü arasındaki ilişki, başka bir boyut kazandırır. Cruz'un belirttiği gibi, sosyal içirme (social inclusion) arzusu bazen epistemik doğruluğa olan bağlılıktan daha ağır basabilir. Bu tür senaryolarda, olgusal olarak hatalı olsa bile grup inançlarıyla uyumlu ifadeler, kişinin sosyal konumunu korumak veya geliştirmek için kolayca kabul edilebilir.

Simion ve Kelp (2018), tanıklık alışverişlerinin derin bağlantısallığına dikkat çekerek, sosyal indirgemeciliğin sınırlılıklarını ele alır. Çalışma, tanıklığın sadece doğrusal bir bilgi paylaşma eylemi olmadığını, aksine etkileşim ve karşılıklı tanıma dinamiklerinin gömülü olduğu karmaşık bir sosyal ilişkiler ağı içinde yer aldığını vurgular. Bu perspektif, tanıklık kanıtlarının değerlendirilmesi ve kabulü süreçlerinde, etkileşim ve karşılıklı tanıma gibi sosyal dinamiklerin önemli roller oynadığını gösterir.

Dahası, Freiman'ın (2023) işaret ettiği gibi, tanıklık, bilgi üretiminin yapısında bir sütun olarak durmaktadır. Sosyal anlaşmalar ve gelenekler aracılığıyla, bir bireyin iddiası olarak başlayan şey, bir topluluğun kabul ettiği gerçeğe dönüşebilir. Bu dönüştürücü potansiyel, kolektif bilgi havuzlarının şekillendirilmesinde tanıklık süreçlerinin önemini vurgular. Belli ve Broncano'nun (2017) açıkladığı gibi güven, bu epistemik alışverişleri kolaylaştıran bir katalizördür. Tanıklık sadece bilişsel katılımı değil, aynı zamanda duygusal ve ilişkisel bir yatırım da gerektirir. Güven üzerine kurulu bu epistemik işbirliği, bireylerin karşılaştıkları her bilgiyi bağımsız olarak doğrulayamayacakları düşünüldüğünde, bilgi aktarımının verimliliğini ve etkinliğini önemli ölçüde artırabilir. Bununla birlikte, tanıklığın alımlanmasını etkileyebilecek ayrıntılar ve incelikler konusunda uyanık olmak da çok önemlidir. Koenig ve Harris'in (2007) işaret ettiği gibi, belirsizliği gösteren dilsel işaretler bile çocukların güven ve kabul düzeyini etkileyebilir.

Lascaux'nun (2020) altını çizdiği gibi, bireyler başkalarının tanıklıklarına önem verdiklerinde, sadece pasif bir şekilde bilgiyi kabul etmezler. Bunun yerine, konuşmacının dürüstlüğüne, uzmanlığına ve doğruluğuna dair örtük bir güven eyleminde bulunurlar. Jaswal'ın (2010) güvenin tanıklıkların kabulünü desteklediği iddiası, epistemik çabalarda güvenin rolünü daha da artırmaktadır. Güvene dayalı bu kabul, genellikle bir bilgi parçasını kabullenmenin ötesine geçer; çelişkili ifadeler veya farklı

bakış açılarıyla karşılaştığımızda değerlendirme mekanizmalarını etkileyebilir. Jaswal (2010) ve Rollins'in (2015) belirttiği gibi, güvenilir kaynaklardan gelen veya kişinin önceden var olan inançlarıyla örtüşen tanıklıklar diğerlerine göre öncelikli olabilir ve bu nedenle anlayışın seyrini şekillendirebilir.

Koenig vd. (2021) ile Tanesini (2020), güvenin bireysel inanç sistemlerinin ötesinde, iş birliğine dayalı epistemik faaliyetler için temel bir dayanak olduğunu vurgular. Bu yaklaşıma göre, güven, bilgi alışverişine elverişli ortamların teşvik edilmesinden ortak bir epistemik müşterek yaratmaya kadar geniş bir yelpazede sosyal iş birliği ve ortak sorgulama mekanizmalarını kolaylaştırır. Bu, güvenin, bireyler ve toplumlar arasındaki bilgi paylaşımı ve iş birliği süreçlerinde merkezi bir rol oynadığını gösterir. Leefmann ve Lesle (2018), bilimsel topluluklarda güvenin önemine dair bu düşüncüyü daha da güçlendirir. Bu çalışma, bilimin kolektif bir çaba olarak, uygulayıcılarının karşılıklı güvenine dayandığını vurgular. Bilimsel toplumların etkin işleyişi ve bilginin ilerlemesi, bu toplumların üyeleri arasındaki güvene bağlıdır. Bu, bilim insanlarının birbirlerinin çalışmalarına güvenerek, bu çalışmaları inceleyip üzerine inşa ederek bilgiyi ilerlettiğini gösterir.

Güven, bilgi edinimi ve alışverişini kolaylaştırırken, epistemik faili de bir dizi erdeme doğru yönlendirir. Rollins (2015) ve Kallestrup (2019) tarafından ortaya konan açık fikirlilik ve entelektüel alçakgönüllülük kavramları sadece izole erdemler olmayıp, kişinin tanıklıklara duyduğu güven derecesiyle yakından bağlantılıdır. Bir bireyin yeni fikirlerle eğlenme, alışılmadık olanı kucaklama ya da kişisel bilgisinin sınırlılığını kabul etme konusundaki istekliliği, genellikle başkalarının tanıklıklarının epistemik değerine duyduğu güvene dayanır.

Bilginin derinliği ve genişliği genellikle izole edilmiş bireysel deneyimlerden değil, insan etkileşimi ve söyleminin paylaşılan zenginliğinden kaynaklanır. Vurgulandığı üzere, toplumsal etkileşimlerden elde edilen bilgi, inanç ve tanıklıkları kapsayan sosyal kanıtlar, çevremizi kavrama ve anlama biçimimizde büyük bir epistemik öneme sahiptir (Bonino vd., 2022). Sosyal olarak türetilen bu bilgi büyük ölçüde birikimseldir. Her nesil ve aslında her birey, anlama arayışına yeniden başlamaz, akranları tarafından aktarılan veya paylaşılan geniş bilgi havuzunun üzerine inşa eder. Karşılaşılan

tanıklıklar, başka türlü erişilemeyecek anlayış alanlarına açılan kapılar olarak hizmet eder ve başkalarının içgörü ve deneyimlerinden dolayı olarak faydalanılmasını sağlar (Michaelian, 2011). Bunu yaparken, bilgiye giden kestirme yollar sunarak her bir iddiayı doğrudan deneyim yoluyla doğrulamak gibi Sisifosvari bir görevden kurtarırlar.

Bonino vd.'nin (2022) çalışması ile Nguyen'in (2018) analizleri, sosyal kanıtların epistemik havzayı hem zenginleştirme potansiyeline hem de sınırlama tehlikesine sahip olduğunu göstermektedir. Bonino vd., bireylerin bilinçli ve bilinçsiz olarak kendi önceden var olan inançlarını pekiştiren bilgilere yönelme eğilimini ortaya koyarken, Nguyen, dijital algoritmaların kullanıcı tercihlerine göre içerik düzenlemesinin kapalı yankı odalarına yol açabileceğini vurgular. Bu odacıklarda, farklı veya karşıt görüşlerin azlığı nedeniyle, epistemik büyümeyi sınırlayan ve hatalı kanaatleri güçlendiren bir ortam oluşabilir.

Bununla birlikte, bireylerin epistemik süreçlerinin şekillendirilebilirliği ve uyarlanabilirliği de dikkate alınmalıdır. Bonino vd.'nin vurguladığı gibi, bireyler eleştirel düşünme, muhakeme, farklı perspektiflere açıklık gibi doğru epistemik erdemlerle donatıldıklarında yanlış bilgilerden etkilenmekten veya entelektüel durağanlığa kapılmaktan kaçınabilirler. Bu, bilgi yoğun dijital medya çağında özellikle önemlidir. Çünkü bireyler, sosyal kanıtların arasında sağlam bir epistemik zemin üzerinde yürüyebilmek için gerekli araçlara sahip olmalıdır.

Sonuç olarak, sosyal kanıtların epistemik önemi iki yönlüdür: hem bir bilgi hazinesi hem de zorluklarla dolu bir labirent sunar. Kişinin bu labirentte nasıl yol alacağı büyük ölçüde epistemik erdemlerine ve aktif olarak dengeli ve bütüncül bir anlayış arayışında olma derecesine bağlıdır. Bilgi arayışında sosyal kanıtlara güvenmeye devam ettikçe, hem aydınlatma hem de yanlış yönlendirme potansiyelinin farkında olarak, bu kanıtlara güven ve eleştirel incelemenin dengeli bir bileşimiyle yaklaşmak çok önemli hale gelmektedir. Bunlarla beraber moral ve etik kaygılar da yükselir. Dinleyici, dinleyiciler, konuşmacı ve konuşmacılar arasında dönen bu tartışmalara ek olarak niyet ve etik de dahildir.

Moral ifade, diğer bilgi aktarım biçimlerinden farklı olarak, belirgin bir şekilde değerler, haklar, yanlışlar ve görevler ile bağlantılıdır. Alınlanması ve kabul edilmesinin

merkezinde güven ve tanıklık eylemi arasındaki katmanlı ilişki yer alır. Bu ilişkiyi incelemek, moral epistemoloji⁴⁵ anlayışını ve moral inançların iletilme ve kavranma biçimini şekillendiren boyutları ortaya çıkarır. Bu sürecin merkezinde, Belli ve Broncano (2017) tarafından altı çizilen sosyal bağ yatmaktadır. Tanıklık doğası gereği konuşmacı ve dinleyici arasında karşılıklı bir bağ yaratır; burada güven sadece eşlik eden bir duygu değil, tanıklık eyleminin ayrılmaz bir parçasıdır. Moral tanıklık alanında bu güven, salt olgusal itimadın ötesine geçerek bir başkasının moral yargılarını ve değerlendirmelerini kabul etmeye kadar uzanır ve bu da onu derinlemesine iç içe geçmiş sosyal ve epistemik bir faaliyet haline getirir.

Epistemik iş birliği, Taddeo (2010) ve Tanesini (2020) tarafından zorunlu olarak güvene dayanan ortak bir bilgi alışverişi biçimi olarak tanımlanmaktadır. Özellikle ahlak alanı söz konusu olduğunda güven, ahlaki bilgeliğin ve yargıların bir bireyden diğerine aktarılmasını kolaylaştıran bir araç haline gelir (Hills, 2013). Bu aktarım, dinleyicilerin yalnızca pasif bir şekilde bilgi almakla kalmayıp konuşmacının ahlaki uzmanlığını aktif bir şekilde değerlendirdiği, konuşmacının ahlaki alandaki güvenilirliğini ve geçerliliğini onaylayan parçalar aradığı bir eylemdir (Leefmann ve Lesle, 2018). Levy (2022), epistemik uyanıklık ve sorumluluk kavramlarından bahsederek bu çerçeveyi daha da katmanlı hale getirmekte ve moral tanıklıkları eleştirel bir şekilde değerlendirme sorumluluğunun yalnızca konuşmacıya değil, aynı zamanda dinleyiciye de ait olduğunu öne sürmektedir.

Moral tanıklık alanı, Hills (2013) ve Rowland (2017) tarafından belirtilen gibi, belirli zorluklar içerir. Ahlaki iddialar, ahlaki görecelilik, öznelcilik ve sürekli ahlaki anlaşmazlık gibi sorunlarla karakterize edilen tartışmalı bir doğaya sahiptir. Bu, moral tanıklıklara güvenme eylemini karmaşık ve zorlu hale getirir. Ahlaki iddialar hakkında

⁴⁵ Moral epistemoloji, ahlaki kavramlar ve ilkeler hakkında nasıl bilgi ve anlayış edindiğimizi araştıran bir felsefe dalıdır. Ahlaki bilginin doğasını, ahlaki gerçekleri hangi yöntemlerle bildiğimizi ve ahlaki inançları gerekçelendirme kriterlerini araştırır (Shvetsova, 2021). Ahlaki bilgi, ahlaki ilkelerin, değerlerin ve yargıların anlaşılması ve farkındalığını ifade eder. Ahlaki açıdan neyin doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü olduğu hakkında bilgi edinmeyi ve bu bilgiyi etik karar verme sürecinde uygulama becerisini içerir. Ahlaki bilgi; adalet, hakkaniyet ve empati gibi ahlaki kavramları anlamamanın yanı sıra ahlaki gerçekleri ayırt etme ve ahlaki yargılarda bulunma becerisini de kapsar (Ravish, 2019).

geniş çaplı bir fikir birliği oluşturmak zordur. Çeşitli kültürel, kişisel ve felsefi arka planlardan kaynaklanan çeşitli ahlaki görüşler ve yorumlar mevcuttur. Bu çeşitlilik, ahlaki iddiaların değerlendirilmesinde ve kabulünde önemli bir rol oynar. Ahlaki anlaşmazlıklar, moral ifadeler aracılığıyla sunulan çeşitli ve çoğu zaman çelişkili durumlarda güvenin önemini artırır. Güven, bu tür çelişkili ahlaki manzaralarda yol almak için gerekli olan bir etkidir.

Son olarak, burada konuşmacının güvenilirliği çok önemli hale gelir. Margitay'ın (2020) işaret ettiği gibi, bir konuşmacının moral tanıklıklarını değerlendirmek, onun dürüstlüğü, yetkinliği ve paylaşılan ahlaki ilkelere bağlılığına ilişkin değerlendirmelerle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Bu kavram, bir konuşmacının güvenilirliğine ilişkin algıların ahlaki iddialarının güvenilirliğini nasıl destekleyebileceğini veya zayıflatabileceğini açıklayan Green (2021) tarafından da desteklenmektedir. Bu görüşler bir araya getirildiğinde, güvenin moral tanıklıkta oynadığı role dair detaylı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Güvenin yalnızca pasif bir arka plan koşulu olarak değil, ahlaki bilginin iletilmesi ve alınması sürecini şekillendiren, tanımlayan ve zaman zaman karmaşıklaştıran aktif ve merkezi bir oyuncu olarak hareket ettiği açıktır. Bu mercekle sayesinde, ahlaki bağlamlarda güvenin epistemik önemi hem derin hem de vazgeçilmez olarak ortaya çıkmaktadır.

Tanıklığın epistemolojik temelleri doğası gereği etik mülahazalarla kesişir. Bu kesişmelerin başında, tanıklık alışverişi eylemini destekleyen iki temel dayanak olan güven ve sosyal sorumluluk yer alır.

Güven, etkili tanıklık için pasif bir koşuldan daha fazlasıdır; onun temelidir. Buchman vd.'nin (2016) açıkladığı gibi, tanıklığa güven, dinleyicinin yalnızca paylaşılan içeriği kabul etmekle kalmayıp konuşmacının samimiyetine, yetkinliğine ve iyi niyetine inandığı epistemik bir itimat eylemi olarak ortaya çıkar. Bu tür bir inanç, körü körüne bir kabulden daha çok, konuşmacının dürüstlük ile motive edildiği ve sorumluluk duygusu tarafından yönlendirildiğine dair örtük ve bazen de açık bir kavrayışa dayanmaktadır. Bu bağlamda, Elswyk (2022) konuşmacıya düşen sosyal sorumluluğa vurgu yapar ve bunu doğru, güvenilir ve şeffaf bilgi sağlamaya yönelik etik bir zorunluluk olarak çerçeveler.

Bu sorumluluk, olgusal doğruluğun ötesine geçer; yanıltıcı anlatılardan kaçınma ve etik bütünlüğe karşı sarsılmaz bir bağlılık sergileyerek ahlaki bir yükümlülüğü içerir.

Buchman vd. (2016) tarafından tartışılan epistemik tevazu (epistemic humility) kavramı, güven ve sorumluluğun yalnızca konuşmacıya ait tek taraflı yapılar olmadığını vurgular. Bu çalışma, özellikle güç ve otorite pozisyonundaki dinleyicilerin, tanıklıklara gerçek bir alıcılıkla yaklaşmalarının ve kendi anlayışlarının sınırlarını kabul ederek paylaşılan içgörü ve deneyimlere açık olmalarının önemine işaret eder. Güvenin iki yönlü bir yol olduğu bu bağlamda, dinleyicilerin epistemik katkılara aktif bir taahhüt ve alçakgönüllülükle yaklaşmaları gerektiği vurgulanır.

Buchman vd. (2016) tarafından vurgulandığı üzere, epistemik tevazu, sadece bireysel önyargıları ve peşin hükümleri eleştirel bir şekilde gözden geçirmeyi değil, aynı zamanda özneler arası etkileşimi de içeren geniş bir sosyal sorumluluğu kapsar. Tanıklık, yalnızca konuşmacının monoloğu değil, aynı zamanda konuşmacı ve dinleyicinin birlikte anlam oluşturduğu bir diyalogdur. Bu özneler arası anlayış, her iki tarafın sunulan farklı perspektiflere aktif ilgi göstermesini, bu perspektiflere saygı duymasını ve anlamasını gerektirir. Böylece, tanıklıkların sadece paylaşıldığı değil, aynı zamanda daha geniş bir epistemik zemin üzerinde tutarlı bir şekilde işlendiği bir ortam teşvik edilir.

Sonuç olarak, tanıklıkta güven ve sosyal sorumluluk, her biri diğerini besleyen ve güçlendiren iç içe geçmiş varlıklar olarak ortaya çıkmaktadır. Tanıklık alışverişlerinin hatlarını şekillendirerek, bu tür alışverişlerin sadece basit bir işlem değil, derin epistemik ve etik etkileşimler olmasını sağlarlar. Güven ve sosyal sorumluluğun rollerinin farkına varıldığında, tanıklığa dair içgörüler kazanılır ve daha zenginleştirici, etik ve güvenilir tanıklık uygulamalarına giden yollar düşünölmeye başlanabilir.

2.5.3 Güven ve Epistemik Faillik

Epistemik faillik, bir çok epistemolojik düşünceyle desteklenen tanıklık epistemolojisinin ve bu düşüncelerin merkezinde yer alır. Lackey (2021), Holgado vd. (2021) ve Encabo (2008) tarafından tartışılan bu kavram, bireylerin tanıklık yoluyla elde edilen bilginin yaratılması, değerlendirilmesi ve yayılması süreçlerine aktif katılımını ele

almaktadır. Bireyler artık sadece bilgi alan pasif alıcılar olarak görülmemektedir; artık eleştirel olarak değerlendirdikleri, etkileşime girdikleri ve bilgi aktarımına katıldıkları roller üstlenmektedirler.

Bakış açısındaki bu değişim, salt bilgi paylaşma ve alma eyleminin çok ötesinde sonuçlara sahiptir. Kidd ve Carel (2016) ve Holgado vd. (2021) tarafından dile getirildiği gibi epistemik adaletsizlik konularını ön plana çıkarmaktadır. Holgado vd. (2021) ile Spencer (2022) tarafından belirtildiği üzere, bireylerin kimliklerine yönelik önyargılar, haklı epistemik güvenilirliklerini ellerinden alarak, tanıklık adaletsizliğine yol açar ve bu durum epistemik failliğin en izole edici ihlallerinden birini temsil eder. Kişisel tanıklık katkılarının yersiz önyargılara dayalı olarak reddedilmesi veya göz ardı edilmesi, epistemik failliğin özünü tehlikeye atar.

Encabo (2008) ve Lackey (2021), bireylerin inançlarını ve içgörülerini iletmek için özgüvene ve özerkliğe sahip olmaları gerektiğinin altını çizmektedir. Bu, karşılıklı saygı, anlayış ve farklı bakış açılarının takdir edilmesini gerektiren bir süreçtir. Bu düşünce, marjinalleştirilmiş seslerin yükseltilebileceği, duyulabileceği ve takdir edilebileceği kapsayıcı ortamları savunan Kidd ve Carel (2016) ve Altanian (2020) tarafından da yinelenmektedir. Ancak bu pasif bir çaba değildir; aktif dinlemeyi, yaşanmış deneyimlerin epistemik ağırlığını kabul etmeyi ve yeni tanıklıklar ışığında kişinin anlayışını sürekli olarak geliştirmesini gerektirir. Epistemik faillik, tanıklık alışverişini aydınlatan bir unsur olarak ortaya çıksa bile, bu sürecin önünde zorluklar bulunmaktadır. Tanıklık adaletsizliğine yol açan aynı önyargı ve yanlılık etkenleri, epistemik failliğin gerçek anlamda uygulanmasını da engellemektedir. Kidd ve Carel (2016) ve Holgado vd. (2021) sosyal eşitsizliklerin, güç dinamiklerinin ve sistemik önyargıların tanıklığa getirdiği sınırlamaları vurgular. Lackey (2021) tarafından belirtildiği üzere, tanıklık alışverişinin bazen zorlayıcı yollarla elde edilmesi, bu sürecin kutsallığını ve güvenilirliğini ciddi şekilde tehlikeye atar. Bu tür uygulamalar, tanıklık sürecinin doğasını bozarak, onun değerini ve etik temellerini zayıflatır.

Tanıklık alışverişinin bu dokusu içinde güven, epistemik eylemlilikle iç içe geçen merkezi bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Koenig vd. (2021) ve Rollins (2015) tarafından detaylandırıldığı üzere, güven ve epistemik eylemlilik arasındaki simbiyotik

ilişki, güvenin bireylerin tanıklık alışverişlerine aktif katılımını nasıl teşvik ettiğini gösterir. Kallestrup (2019) güvenin rolü için, dinleyicilerin tanıklık iddialarının güvenilirliği hakkında bilinçli kararlar vermesini sağladığını öne sürer. Ancak, Leefmann ve Lesle'nin (2018) gözlemlediği gibi, bu tek yönlü bir yol değildir; tanıklıkları değerlendirirken epistemik faillik kullanmak güveni daha da pekiştirebilir. Bu dinamik etkileşim, Tanesini (2020) ve Rolin'in (2002) belirttiği gibi, güven ve epistemik failliğin kolektif çabaları yönlendirdiği ve ortak bilgi yaratımını kolaylaştırdığı bilimsel araştırma gibi işbirlikçi alanlarda zirveye ulaşır.

Özetlemek gerekirse, tanıklıkta epistemik faillik, bireyleri bilginin aktif kurucuları olarak kabul eden, hem eleştirel katılım hem de farklı bakış açılarına derin saygı talep eden canlı bir kavramdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL AĞLAR, MEZENFORMASYON VE YANLIŞ İNANÇLAR

3.1 Tartışmalar, Kökler ve Bağlamlar

Son birkaç yılda, sosyal ağ medyası hızla büyüyerek insanların bilgi paylaşmasını ve ihtiyaç duyduklarını bulmasını kolaylaştırdı. Sosyal ağ medyasının insanlara açık erişimi ortak bir dünya inşasını kolaylaştırırken yine herkese açık olması bu dünyanın nasıl kurulacağı ve inşayı etkileyecek faktörlerin ne olacağı konusunda konsensusa varmayı zorlaştırdı. Sosyal medya yanlış bilgi yaymanın en iyi yollarından biridir. Sosyal ağlarda bilginin yayılma hızı ile yalan haberlerin ve yanlış bilgilerin yaygınlaşması nedeniyle yanlış bilgi hızla yayılarak kullanıcılar üzerinde ciddi etkiler yaratabilmekte ve bir anda kaosa neden olabilmektedir (Wu vd., 2016). Sosyal ağ medyası ve mezenformasyon tartışmaları Web 2.0 ile güçlenmiş olsa da mezenformasyona dair fikirler, insanları nasıl etkilediği, ne gibi yollarla karşı çıkılabileceğinin tarihi Antik Yunan dönemine kadar sürülebilir.

Platon'un yanlış bilginin doğasına ve bunun sonucunda ortaya çıkan epistemolojik sonuçlara dair düşünceleri, hakikat ve yalan arasındaki daimi gerilime ışık tutmaktadır. Platon'un bilgi anlayışı -özellikle de doğruluğu aldatmacadan ayırt etmenin zorlukları- çağdaş toplumların boğuştuğu meselelere temel bir bakış açısı sunmaktadır.

Platon'un bilgi tartışmasının merkezinde, nesnel hakikati temsil eden formlar dünyası ile hata ve yanılsama potansiyeliyle dolu geçici algılar dünyası arasındaki ikilik yatar. Platon için bilgi, olguların pasif bir birikimi değil, hakikatin özünü temsil eden altta yatan formlarla aktif bir etkileşimdir (Thaler, 2016). Mağara alegorisi, gölgelerin yüzeyselliği (yanlış inançlar) ile mağaradan çıkıp güneşe (hakikate) tanık olunduğunda ulaşılan aydınlanmayı yan yana koyarak bu fikri canlı bir şekilde özetler.

Platon 'Theaetetus'ta bilgi ve algı arasındaki karmaşık ilişkiyi inceler ve hakikat arayışının bir dizi inanca sahip olmaktan daha fazlasını gerektirdiğini öne sürer. Gerçek bilgi daha ziyade değişmez, nesnel bir gerçekliğe dayanır. Salt inanç ile gerçek bilgi arasındaki bu ayrım Platon'un bilgi soruşturmasında merkezi bir temadır. Platon'a göre

inançlar geçici olabilir, değişen koşullara veya algılara bağlı olabilir ve bu nedenle yanlış olabilir. Ancak gerçek bilgi, nesnel hakikate dayandığı için değişmezdir (Thaler, 2016).

Diyalog, Theaetetus'un tanımlar önermesi ve Sokrates'in metodik olarak bunlara meydan okumasıyla bilginin doğasını araştırır. İlk önerilerden biri bilginin algı olduğudur. Ancak diyalog ilerledikçe, bu tanımın bilginin istikrarını açıklamadığı için yetersiz olduğu ortaya çıkar. Bilgi yalnızca algıdan ibaret olsaydı, algılara yol açan duysal deneyimler kadar değişken ve istikrarsız olurdu.

Platon'un bilginin salt algı olduğu fikrine yönelttiği eleştiri onun formlar teorisine yolu açar. Bunlar, duysal algıların geçici dünyasını aşan, şeylerin maddi olmayan, ebedi özleridir. Örneğin, dünyada çok sayıda bireysel güzellik ya da adalet örneğiyle karşılaşsak da, Platon bunların yalnızca ebedi Güzellik ya da Adalet Formlarının kusurlu tezahürleri olduğunu savunur. Gerçek bilgi bu Formlar âleminde bulunur. Duysal dünyada karşılaştığımız bireysel örnekler inançlara yol açabilir, ancak değişmeyen Formlar bilginin nesneleridir (Thaler, 2016).

Dolayısıyla Platon doğru algıyı tartışırken, bu Formların daha derin bir kavrayışına işaret etmektedir. Maddi dünyanın değişen koşullarından etkilenen duysal algılarımız çoğu zaman yanlış inançlara yol açabilir. Ancak akıl ve entelektüel angajman yoluyla, kişi bu aldatıcı algılardan Formların ebedi hakikatlerini kavramaya yükselebilir.

Platon'a göre bu yükseliş bir hatırlama eylemi gerektirir; bu da ruhun beden öncesi varoluşunda Formlar hakkında bilgi sahibi olduğunu ve öğrenmenin bir zamanlar bilinenleri hatırlama süreci olduğunu öne sürer. Bu derin bakış açısı, en iyi ihtimalle gerçek inanca yol açabilecek olan değişen algılar dünyası ile gerçek bilginin alanı olan Formların değişmez dünyası arasındaki ayrımın altını çizer.

Theaetetus'ta epistemik iddiaların doğasını incelemeye ve bir inancın gerçek bilgi olarak kabul edilmesinin altında yatan koşulları anlamaya yönelik bir girişim vardır. Bunun merkezinde, bilginin gerekçelendirilmiş doğru inanç olarak üçlü tanımı yer alır. Bu tanıma göre bir inancın bilgi sayılabilmesi için doğru olması, kişinin buna inanması ve bu inancın gerekçelendirilmesi gerekir.

Ancak, görünüşte basit olan bu tanım günümüzde Gettier⁴⁶ (1963) problemi olarak bilinen bir sorunla karşılaşır. Bu sorun, bir inancın doğru ve gerekçeli olduğu, ancak bu inancın doğru olmasının tesadüfi ya da sadece şans eseri olduğu senaryolar düşünüldüğünde ortaya çıkmaktadır. Bu tür durumlar, gerekçelendirilmiş doğru inanç tanımının yetersizliğini ortaya koymakta ve bilginin bu üç koşuldan daha fazlası olabileceğini düşündürmektedir. Bir kişi hem doğru hem de gerekçelendirilmiş bir inanca sahip olsa bile, bu inanca hangi yollarla ulaştığı şüpheli olabilir. Eğer kişinin inancının temeli güvenilirmez ve hatta yanlış gerekçelere dayanıyorsa, o zaman bu inancın doğruluğu sadece tesadüfi olabilir. Bu gibi durumlarda inanç, gerekçelendirilmiş doğru inanç kriterlerini karşılamasına rağmen, sağlam bir epistemik temelden yoksundur.

Bu ikilem, bilgi arayışındaki zorlukların altını çizmektedir. Epistemolojik olarak sağlam bir bilgiye ulaşmak, aldatıcı algılar ve her zaman mevcut olan hata potansiyeli nedeniyle kolay değildir. Platon'un bu meselenin farkına varması, bilgiye ve onun elde edilmesindeki yollara dair anlayışını gösterir. Bu aynı zamanda kişinin yanlış bilgilerle ya da güvenilir olmayan yollardan elde edilen doğru bilgilerle ne kadar kolay yoldan çıkarılabileceğine dair uyarıcı bir not niteliğindedir.

Bu durumlar göz önüne alındığında Platon'un Devlet'te filozof-kralları yönetime çağırması, birçok yönden, gerçeği yanlıştan ayırabilecek ve bilgelikle yönetebilecek aydınlanmış liderliğe duyulan ihtiyacın dile getirilmesiydi (Floridi, 2011).

⁴⁶ Gettier problemi, bilginin basitçe "gerekçelendirilmiş doğru inanç" olduğu yönündeki geleneksel fikre meydan okur. Bir kişinin tamamen tesadüfen doğru olan gerekçelendirilmiş bir inanca sahip olabileceği ve bunu gerçekten "bildiğini" söyleyemeyeceğimiz durumlar olduğuna işaret eder. Bir şeyi "bilmenin" sadece ona inanmaktan, inanç için bir nedene sahip olmaktan ve doğru olmaktan daha fazlası olabileceğini vurgular.

Goldman'ın (1976) ahır örneği: Henry adında bir kişinin kırsalda araba kullandığını ve bir ahır gördüğünü hayal edin. "Bu bir ahır" diye düşünüyor. Aslında bu gerçekten bir ahırdır, yani inancı doğrudur. Ancak Henry'nin bilmediği şey, bölgenin yoldan bakıldığında gerçek ahır gibi görünen sahte ahır cepheleriyle dolu olduğudur. Civardaki benzer yapılara bakmış olsaydı, yanlış olacaktı. Dolayısıyla, Henry doğru olan gerekçelendirilmiş bir inanca sahip olsa da (bir ahır görmüştür), inancı çoğunlukla şans eseri doğrudur. Eğer farklı bir yapıya bakmış olsaydı, inancı yanlış olacaktı. Bu durum, inancı gerekçelendirilmiş ve doğru olsa bile Henry'nin bir ahır gördüğünü gerçekten "bildiği" fikrine karşı çıkmaktadır.

Platon Diyaloglar'da yanlış bilginin tehlikeleri ve retorikçilerin bunu yaymada oynadıkları rol hakkındaki görüşlerini de dile getirir.

Antik Yunan'daki Sofist hareketin önde gelen isimlerinden biri olan Gorgias⁴⁷, Platon'un felsefi ideallerine birçok yönden taban tabana zıt olan iletişim ve bilgiye yönelik belirli bir yaklaşımın simgesiydi. Platon nesnel bir gerçekliği ve evrensel hakikatlerin peşinde koşmayı savunurken, Gorgias ve sofistler daha çok dilin ikna edici gücü ve hakikatin göreceliği ile ilgilenmişlerdir.

Eseri 'Helen'in Encomiumu'nda Gorgias, geleneksel olarak kötülen Truvalı Helen figürünü savunarak retorik becerisini ortaya koyar. Truva Savaşı'nı başlattığı için onu suçsuz gösteren bir argüman inşa ederek, en yaygın kabul gören inançlara bile ustaca bir retorikle meydan okunabileceğini gösterir. Bu savunma Gorgias'ın inanç ve iknanın nesnel hakikatten daha etkili olduğu şeklindeki daha geniş felsefesinin simgesidir.

Gorgias'a göre, hakikat olarak algılanan şey genellikle ikna edici bir dilin ürünüdür ve hakikat ile yalan arasındaki çizgi her zaman net değildir. Bu yaklaşım hem özgürleştirici hem de rahatsız edici olabilir. Bir yandan dilin ve argümantasyonun gücünü vurgularken, diğer yandan tüm hakikatlerin tartışılabilir olduğu ve retorik manipülasyona tabi olduğu belirli bir epistemolojik nihilizmi⁴⁸ ima eder.

Platon'un kendi adını taşıyan diyalogda Gorgias'a yönelttiği eleştiri bu kaygıları yansıtır. Platon Gorgias'ı bir retorik ustası olarak tasvir eder, ancak bu tür becerilerin etik sonuçlarını sorgular (Herrick, 1992). Diyalog retorikğin doğasını, gücünü ve kötüye kullanılma potansiyelini inceler. Platon'a göre, hakikate ya da adalete başvurmadan ikna etme yeteneği tehlikeli bir güçtür. Gorgias'ta Platon'un sözcüsü Sokrates, sofistlerin retorikğin doğasına ilişkin görüşlerine meydan okur ve gerçek retorikğin hakikatin ve iyinin hizmetinde olması gerektiğini savunur.

⁴⁷ Milattan önce 487-376 yılları arasında yaşamış presokratik retorikçi, filozof.

⁴⁸ Epistemolojik nihilizm, bilgi diye bir şeyin olmadığı görüşüdür. Şüpheciliğin en radikal biçimidir ve hiçbir inancın gerekçeli olmadığını savunur. Tüm inançların nihayetinde inanca dayandığını ve inancın gerekçeli olup olmadığını bilmenin bir yolu olmadığını savunurlar.

Gorgias ve Platon arasındaki bu yan yana gelişte özetlenen retorik ve hakikat arasındaki bu gerilim, epistemoloji ve iletişim alanında uzun süredir devam eden bir tartışmayı vurgular. Dilin gerçeklik anlayışımızı şekillendirmedeki rolü, ikna etiği ve hakikat ile aldatma arasındaki sınırlar hakkında sorular sorulmasına neden olur.

Platon'un yanlış bilgilendirme konusundaki görüşlerinin sonuçları bugün hala geçerlidir. Retorik eleştirisi ve eleştirel düşünmeye yaptığı vurgu, yanlış bilgilendirme konusunu ele almaya yönelik birçok modern girişimde görülebilir. Örneğin, sahte haber olgusu, teyit ve kaynakların değerlendirilmesinin önemine yeniden odaklanılmasına yol açtı. Benzer şekilde, gerçeği yanlıştan ayırt etmenin bir yolu olarak eğitime yaptığı vurgu, kamuoyunda medya okuryazarlığını ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik mevcut girişimlerde görülebilir. Genel olarak, Platon'un yanlış bilgilendirme hakkındaki görüşleri bugünün dünyasında oldukça alakalı olmaya devam ediyor. Bir aldatma aracı olarak retoriğe yaptığı vurgu ve gerçeği yanlıştan ayırmanın bir yolu olarak eleştirel düşünme ve eğitim çağrısını günümüzdeki mezenformasyonla mücadele yöntemlerinde sıklıkla görürüz.

Yanlış bilginin en temel tanımı yanlış veya yanıltıcı bilgi olmasıdır. Felsefi anlamda, yanlış bilgi bir tür aldatma olarak görülebilir. Bilgiyi yayan kişi, yanlış bilgi sağlayarak, doğru olmayan bir görüntü veya anlatı yaratmaya çalışıyor. Bu, özellikle yanlış bilgi kamuoyunu etkilemek veya insanları yayıcının gündemi lehine kararlar almaya yönlendirmek için kullanıldığında sorunludur.

Yanlış bilgilerin çoğalması, iletişim ve medya alanında uzun süredir devam eden bir sorun olmuştur. Ancak dijital teknolojinin ilerlemesi, yanlış bilgilerin yayılmasını daha da kolaylaştırmıştır. Tehlikeli fikirlerin yayılmasına, güvenin erozyona uğramasına ve güvenilir bilgi eksikliğine yol açabileceğinden, bunun toplum üzerinde ciddi etkileri vardır. Yanlış bilgi sorunu epistemoloji ve etik arasındaki gerilim açısından görülebilir. Epistemolojik endişe, yanlış bilginin, bilginin yayılmasını etkileyebileceği, bilgi tanımını kirlitebileceği ve yanlış inançların oluşmasına yol açabileceği üzerineyken, etik kaygı, yanlış bilginin kasıtlı olarak yayılmasının, etik olmayan bir aldatma biçimi olduğu yönündedir.

Aldatmaya yönelik şu tartışma gündeme gelebilir: Bir kişiyi yanlış yönlendirerek o kişinin iyi oluşu sağlanırsa aldatma meşru bir zemine oturmaz mı? Bu soruya Kant⁴⁹'ın cevabı hayır olacaktır. Ona göre amaç, araçları meşrulaştırmamalıdır. Çünkü bu şekilde yanlış yönlendirerek (yalan söyleyerek, yanlış bilgilendirerek) kişiyi rasyonel seçim hakkından mahrum bırakmış oluruz. Kant'a göre, bireyler başkalarına yalnızca bir amaca yönelik araçlar olarak değil, her zaman doğuştan haysiyet ve değere sahip rasyonel varlıklar olarak davranmalıdır. Bu ilke insanlık formülü⁵⁰ (formula of humanity) olarak bilinir ve başkalarının özerkliğine ve ahlaki eylemliliğine saygı göstermenin önemini vurgular (Andow, 2023). Yalan, onun için doğrudan karşıdakinin otonomisine zarar vermektir. Bu şekilde yanlış bilgilendirme konusu sadece bir doğruluk sorunu değil aynı zamanda bir öteki ile kurulan ilişkinin bozunması olarak düşünülebilir. Doğruyu söylemek bağlamında Kant, dürüstlüğü ahlaki bir görev olduğunu savunur. Doğruyu söylemenin toplumda güveni korumak ve ahlaki bütünlüğü teşvik etmek için gerekli olduğuna inanır. Yalan söylemek evrensel bir yasa haline gelirse, güveni sarsar ve bir çelişkiye yol açar, çünkü yalan söylemek başkalarından doğruluk beklentisine dayanır (Allais, 2016).

Yanlış bilginin, bilgi arayışı üzerindeki etkileri konusu da karşımıza çıkmaktadır. İdeal bir dünyada, bilgi nesnel olarak ve önyargısız olarak elde edilir ve işlenir. Ancak yanlış veya yanıltıcı bilgiler yayıldığında bilginin çarpıtıldığı veya bozulduğu bir ortam yaratabilmektedir. Bu, bireylerin doğru kararlar veremediği veya güvenilir sonuçlar çıkaramadığı bir duruma yol açabilir. Kilit bir diğer soru, yanıltıcı bilgiler karşısında gerçeğin nasıl belirleneceğidir. Bu soruna geleneksel yaklaşım, bilimsel yöntem ve

⁴⁹ Kant'ın deontolojik etiği, ahlaki eylemlerin ahlaki ödev ve ilkelere bağlılık tarafından belirlendiği fikrine dayanır. Kant'a göre ahlaki ödevler mutlak ve evrenseldir ve eylemlerin sonuçlarına bağlı değildir. Bu, eylemlerin sonuçlarına veya sonuçlarına öncelik veren sonuçsalci teorilerin aksine durmaktadır.

⁵⁰ Kant'ın deontolojik etiğinin özünde kategorik zorunluluk kavramı yer alır. Kategorik zorunluluk, bir eylemin ahlaki açıdan izin verilebilirliğini belirlemek için bir test görevi gören bir ilkedir. Kant kategorik zorunluluğu farklı şekillerde formüle etmiştir, ancak en bilinen formülasyonu şudur: "Yalnızca, aynı zamanda evrensel bir yasa olmasını isteyebileceğin ilkelere göre hareket et" (Habermas, 2010).

yerleşik bilgi kaynaklarına dayanmaktır. Bununla birlikte, manipölasyona ve önyargıya karşı savunmasız olduğu için bu yaklaşım da kusursuz değildir.

Bilgi oluşumunda güvenin önemini vurgulayan epistemik güven, güvenin bilginin temeli olduğu ve güvenilir inançlar oluşturmanın gerekli olduğu konusunda önemli ipuçları verir. Bu, bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirmenin yanı sıra bir topluluğun üyeleri arasında güven geliştirmenin gerekli olduğu anlamına da gelir. Ancak mezenformasyon ve enformasyon ayrımının güçleştiğı bir ortamda güven ilişkisinin de zarar görmeden kalması pek mümkün gözükmemektedir.

Kısacası, yanlış bilgiyle ilgili en bariz sorun, yanlış inançlara yol açabilmesidir. Gerçeklerin genellikle kişisel görüş lehine göz ardı edildiğı bir hakikat sonrası kültürde, yanlış bilgiyi doğru olarak kabul etmek kolaydır. Bu, komplo teorilerinin sosyal medyada sıklıkla yayılması ve siyasi kampanyaların genellikle yalanlara ve çarpıtmalara dayanması biçiminde görülebilir. Bu şekilde, yanlış bilgilendirme, yanlış inançların çoğalmasına yol açabilir ve bu durum, halkın kurumlara ve karar alma süreçlerine olan güvenini baltalama potansiyeline sahiptir. Diğer yandan kamuoyunu manipüle etmek için de kullanılabilir.

Bu, özellikle kamuoyunu belirli bir aday veya parti lehine yönlendirmek için yanlış bilgilerin sıklıkla kullanıldığı siyasi kampanyalar için geçerlidir. Siyasi kampanyalar, yanlış bir anlatı oluşturarak ve ikna edici bir dil kullanarak bir aday veya platform hakkında yanlış bir izlenim yaratabilir. Kamuoyu yanıltılarak doğru olmayan bir şeye inandırılmakta ve bunun sonucunda fikirleri gerçeklere dayanmayan bir şekilde şekillendirilmektedir. En temelde ise, yanlış bilgilendirmenin demokrasi üzerinde zararlı bir etkisi olduğu görülür. Bunun nedeni, mezenformasyonun kamusal söylemin kalitesinin düşmesine ve halkın bilgiye dayalı kararlar alma becerisinin azalmasına ve yanlış bilginin önemli konuların anlaşılmasına ve siyasi sürece güven eksikliğine yol açabilmesidir. Sonuç olarak, insanlar doğru bilgilere dayalı bilinçli kararlar veremediğinde, demokrasinin altı oyulmakta ve toplumsal sorunlar su yüzüne çıkmaktadır.

Mezenformasyon ve toplumsal bağlam

Mezenformasyon ve toplumsal bağlam arasındaki ilişkiyi incelemek için Foucault'nun çalışmaları, alternatif bir mercek sağlar. Foucault'ya göre güç, söylem yoluyla elde edilir ve bu güç dünyayı algılama biçimimizi şekillendirir (1972). Dilin bir kontrol aracı olduğunu ve iktidardakilerin onu gerçekliğin resmi bir versiyonunu inşa etmek ve yaymak için kullandığını savunur (Foucault, 1969). Gerçekliğin bu resmi versiyonu genellikle çarpıtılır ve insanları manipüle etmek ve statükoyu korumak için kullanılır. Ona göre gerçeğin üretimi güç ilişkilerinden geçer.

Bu açıdan, yanlış bilgi halkı manipüle etmek ve anlatıyı kontrol etmek için kullanılan bir güç aracı olarak görülebilir. Son yıllarda, dezenformasyon yaymak ve kamusal söylemi baltalamak için kullanılan sahte haberlerin, alternatif gerçeklerin ve komplo teorilerinin çoğaldığına tanık olduk. Bu, insanların neye inanacaklarını ve kime güveneceklerini bilemedikleri bir kafa karışıklığı ve güvensizlik ortamına yol açmıştır. Foucault (1972), gücün, neyin söylenip neyin söylenemeyeceğini belirleyen bir *hakikat rejimi* inşa ederek çalıştığına işaret eder. Bu hakikat rejimi, sansür ve propaganda yoluyla ve belirli seslere ve bakış açılarına diğerlerine göre ayrıcalık tanıyarak dayatılır.

Bu şekilde iktidar sahipleri, görüleni ve işitileni kontrol edebilir ve kendi gerçeklik versiyonunun kabul edilen tek gerçeklik olmasını sağlayabilir. Dolayısıyla yanlış bilgilendirme, belirli sesleri ve bakış açılarını susturması bakımından bir sansür biçimi ve halkı manipüle etmek ve statükoyu korumak için kullanılan bir iktidar aracıdır. Bu, insanların bilgiye dayalı kararlar alma yeteneğini baltaladığı için demokrasi açısından ciddi sonuçlar doğurur. Foucault'nun (1969) belirttiği gibi, bilgi güçtür ve halka açık olan bilgiyi kontrol edebilenler, kamuoyunu şekillendirme ve anlatıyı kontrol etme gücüne sahiptir.

Foucault (1980), gücün sosyal inşasında bir bireyin veya grubun tek başına etkili olmadığını, bunun yerine tüm sosyal yapıya dağıtıldığını söyler. Gücü, insanların nasıl düşündüklerini ve nasıl davrandıklarını tanımlamak ve kontrol etmek için kullanılan bir söylem veya bilgi sistemi aracılığıyla işleyen bir şey olarak görür. Bu, belirli fikir ve bilgilerin nasıl kabul edildiğini ve belirli bilgi biçimlerinin nasıl ayrıcalıklı hale geldiğini açıklamaya yardımcı olduğu için yanlış bilgilendirme konusuyla da ilgilidir. Yine

Foucault (1980) belirli fikirlerin, söylemlerin ve bilgi biçimlerinin ayrıcalıklı olduğunu ve diğer fikir ve söylemleri dışlama yolu aracılığıyla çalıştığını aktarır. Bu dışlama süreci, belirli bilgi biçimlerinin nasıl ayrıcalıklı olduğunu ve diğer bilgi biçimlerinin nasıl göz ardı edildiğini veya göz ardı edildiğini açıklamaya yardımcı olduğu için yanlış bilgilendirme konusuyla ilgilidir. Bu, bazı bilgi biçimleri gerçek olarak kabul edilirken, diğer bilgi türleri yanlış olarak bir kenara atıldığı için yanlış bilginin yayılmasına yol açabilir.

Yanlış bilginin nasıl çalıştığını anlamak için belirli bir toplumun söylemsel pratiklerini (discursive practices) anlamak önemlidir (Foucault, 1980). Söylemsel pratikler, bilgi ve enformasyonun üretilme ve dolaşıma sokulma biçimleridir. Foucault, bu uygulamaları anlayarak bilginin (ve dolayısıyla yanlış bilginin) kaynaklarını ve bunun insanların anlayış ve inançlarını manipüle etmek için kullanılma yollarını belirlemenin mümkün olduğunu söyler.

Arendt'in hakikat, yargı ve siyaset arasındaki etkileşime odaklandığı düşüncesi, Türkiye gibi mülteci akını ve sosyal medya bağlamında belirsizlikle boğuşan çağdaş demokrasilerde yanlış bilgi olgusunu analiz etmek için önemli bir mercektir. Eserlerinde kanaatlerin gücünü vurgular ve güvenilir bilgi olmadan kamuoyunun siyasi elitler tarafından kolayca manipüle edilebileceğini savunur. Totalitarizmin Kaynakları (The Origins of Totalitarianism) adlı eserinde dile getirdiği gibi, totaliter propagandanın kitleler arasındaki en büyük başarısının gerçek ile yalan arasındaki farkı yok etme becerisi olduğunu belirtir (Arendt, 2017). Arendt, doğasında var olan çoğullukla ayırt edilen siyaset alanının, neyin hakikat olarak kabul edileceğini şekillendiren bir perspektifler çokluğuna yol açtığının altını çizer (Marshall, 2010). Onun şemasında hakikat yekpare, statik bir kavram olmayıp, farklı sesler arasında güçlü bir diyalog ve tartışma yoluyla gelişir.

Arendt'in hakikatleri olgusal ve rasyonel olarak sınıflandırması, özellikle çoğulcu bir toplumda bunların siyasi alanla ilişkisini anlamak için kritik bir çerçeve işlevi görür (Arendt, 2005). Arendt (1982)'e göre, olgusal hakikatler gerçeklikte var olan olay ve olguların doğrudan tanımlamalarıdır ve bu hakikatlerin doğruluğu sağduyu ile doğrulanabilir. Bunun yanı sıra, matematiksel, bilimsel ve felsefi argümanları da rasyonel

doğruluklar olarak kullanır. Bu rasyonel doğruluklar, olgusal hakikatlerle benzer bir kesinlik duygusuna sahip olsalar da, onlardan farklı bir mantıkla işlev görürler. Hem olgusal hem de rasyonel doğruluklar için, bir ifadenin doğru olarak kabul edilmesi ve ifade edilmesi, genel kabul, tartışma ya da rızaya ihtiyaç duymadan kesin bir karakter kazanır (Arendt, 1982). Bu kesinlik, hakikatin demokratik müzakere süreçlerinden uzaklaşmasına neden olur, bu da hakikati bir anlamda anti-demokratik yapar.

Olgusal gerçekler -genellikle dünya hakkında basit, doğrulanabilir ifadeler- siyasi amaçlara hizmet etmek için daha kolay manipüle edilebilir ve bu hakikatler siyasi çıkarlar uğruna çarpıtılabilir ya da düpedüz inkâr edilebilir hale gelmiştir. Rasyonel hakikatler ise, siyasallaşmadan muaf olmamakla birlikte, bilimsel, matematiksel veya felsefi akıl yürütmeye dayandıkları için bu tür manipülasyonlara daha az açık olma eğilimindedir.

Arendt'in 1969'daki hakikat ile siyaset arasındaki ilişkinin zayıflığına yönelik gözlemleri, günümüzde gerçek bilgi ile yanlış bilgi arasındaki sınırın nasıl belirsizleştiğini aydınlatmaktadır. Bu belirsizlik alanı, hakikat, yarı hakikat ve yalan kavramlarını kapsamaktadır. Günümüz siyasi söyleminde, hakikat sonrası siyaset ve yalan haber gibi ifadelerin kullanılmaya başlaması, doğruluk ile aldatma arasındaki etkileşimin daha da karmaşık hale geldiğini göstermektedir.

Alternatif gerçeklerle dolu bir dünyada, yanlış bilgi gerçekten de zorlu bir soruna dönüşmüş, duyguların ve kişisel inançların ampirik gerçekleri giderek daha fazla gölgede bıraktığı bir hakikat sonrası (post-truth) çağına yol açmıştır. Arendt'in hakikatin tehlikelerinin yalnızca kasıtlı çarpıtmalarda değil, aynı zamanda genel halkın gerçek ile kurguyu ayırt edememesinde yattığına dair uyarısı (1951) son derece güncelliğini korumaktadır. Enformasyonun gücü medyanın etkisiyle birleştiğinde, kamusal alanda gerçeklerin yaygın bir şekilde manipüle edilmesi ve çarpıtılması için zemin hazırlanmış olur.

Arendt'in yanlış bilginin yaygınlaşmasının kamu güveninin azalmasına ve yabancılaşma hissine yol açabileceği yönündeki gözlemi (1969), özellikle önemlidir. Karşı-gerçekler gerçekliğin yerini aldığı anda, dünyada evde olma hissini kaybolacağını savunmaktadır. Bu psikolojik yerinden edilme sadece bireysel değildir; kolektif olarak ortaya çıkar, sosyal uyumu kırar ve demokratik müzakereyi güçsüzleştirir.

Dahası, kamuoyu yanlış bilgilerle yanıltıldığında, yaygın bir çaresizlik duygusu ortaya çıkar, çünkü güvenilir bilginin yokluğunda bilinçli kararlar almak üstesinden gelinemez bir görev haline gelir. Güven erozyonu önemsiz bir sonuç değildir; dünyayla ilişkiyi zayıflatır ve dünyanın doğrudan katılımcıları olma becerisini engeller.

Yanlış bilginin güven dokusu üzerindeki aşındırıcı etkisi, bireysel kafa karışıklığının veya yetkili kaynaklara duyulan güvensizliğin ötesine geçer; bir tür sosyal ve siyasi yerinden edilme yaratır. Türkiye bağlamında, mültecilerle ilgili kamusal söylem yanlış bilgilerle kirlenmekte, çoğu zaman yabancı düşmanı tutumlara ve kutuplaşmaya yol açmaktadır. Bu durum yalnızca mülteci krizini çevreleyen olgusal karışıklıkları gizlemekle kalmıyor, aynı zamanda temelde bilgilendirilmiş yurttaşlara ve gerçeklere dayalı müzakereye dayanan demokratik yönetim kavramını da gayrimeşrulaştırıyor.

Sosyal medyada mültecilerle ilgili yanlış bilginin yayılması incelendiğinde, hakikatin bu diyalojik yaratımının kamuoyunu manipüle etmek isteyen aktörler tarafından nasıl altüst edilebileceği gözlemlenebilir. Yanlış bilgilendirme, toplum, kitlesel göç gibi dönüştürücü toplumsal bir olayın yarattığı belirsizliklerle boğuşurken özellikle tehlikeli olabilir. Arendt'in eleştirel düşünme ve bağımsız muhakemenin önemine yaptığı vurgu (Heaps ve Nash, 2001) burada önem kazanmaktadır. Vatandaşlardan, iktidardakiler tarafından sürdürülen yanlış anlatılara karşı çıkmanın bir yolu olarak, karşılaştıkları bilgilerin doğruluğunu sorgulayarak, aktif ve uyanık vatandaşlık olarak adlandırdığı şeyi yapmaları beklenmektedir (Bertelsen, 2022).

Yanlış bilgilerle dolu bir ortamda, Arendt'in güç ve ideoloji kavramları, siyasi elitlerin otoritelerini korumak adına hangi manipülatif yöntemlere başvurabileceğini açıklamada kritik bir öneme sahiptir. Arendt'e göre, yanlış bilgi sadece gerçek dışı haberlerle sınırlı değildir; halkın siyasi eylemlerde bulunma yeteneğini ve ortak bir hakikat anlayışı üzerine karar verme kapasitesini zedeleyerek demokratik süreci tehlikeye atar (Bertelsen, 2022).

Arendt ayrıca modern medyanın yükselişinin siyasi elitlerin kamuoyunu manipüle etmesini kolaylaştırdığından bahseder. Ona göre, sürekli değişen, anlaşılmaz bir dünyada kitlelerin, aynı zamanda hem her şeye hem de hiçbir şeye inandıkları, her şeyin mümkün

olduğunu ve hiçbir şeyin doğru olmadığını düşündükleri bir noktaya ulaştığından bahseder. Burada, genellikle birbiriyle çelişen mesajlarıyla medya kaynaklarının çoğalmasının kafa karışıklığına neden olduğunu ve siyasi elitlerin yanlış bilgi yaymasını kolaylaştırdığını öne sürmektedir.

Arendt'in yargılama konusundaki görüşleri, mevcut bağlamda dikkate değer bir öneme sahiptir. Ona göre yargılama, bir karara varırken çeşitli perspektifleri değerlendirme eylemini gerektirir (Lederman, 2016). Bu tanımlamasında, yargılama yeteneği sadece kişisel bir perspektifin kabul edilmesi ile sınırlı kalmaz. Bu yetenek, mantıklı düşünmeyi, toplumun yararını gözetmeyi ve farklı kanıtları veya argümanın farklı yönlerini değerlendirmeden karar vermemeyi kapsayan bir etik taahhüt anlamına gelir.

Ortalama bir insanın tüketip işleyebileceğinden hayli fazla bilgiye erişebildiği bir dünyada, gerçek ile kurgu arasında ayırım yapmak genellikle zordur. Sosyal medyanın yükselişiyle birlikte, yanlış bilgilerin hızla ve geniş çapta yayılması kolaydır ve çoğu zaman doğruluğuna dair herhangi bir eleştirel değerlendirme yapılmaz. Arendt'in çerçevesi sadece yanlış bilginin zararlı etkilerini değil, aynı zamanda güç dinamiklerindeki köklerini ve demokratik süreçteki sonuçlarını da dikkate almaya iter. Bunun yanında bilginin incelenmesine ve kolektif, gerekçeli yargı arayışına adanmış bir kamusal alan üzerine düşünmeye teşvik etmektedir. Bunu yaparken, teorileri, çalkantılı zamanlarda yanlış bilginin sunduğu karmaşıklıkları ve etik ikilemleri teşhis etmek, dijital çağda yanlış bilginin yayılmasının potansiyel tehlikelerine dair önemli bir bakış sağlamaktadır. Arendt'in güvenilir bilgi olmadan vatandaşların siyasi seçkinler tarafından manipüle edilebileceğini ve modern medyanın çoğalmasının seçkinlerin yanlış veya yanıltıcı bilgi yaymasını kolaylaştırdığını anlatan çalışmalarını sadece totaliter yönetimler üzerinden okumamak, günümüzdeki farklı yönetim tiplerinde de görmek mümkündür. Bu bakımdan Arendt'in çalışmaları hem tarihe ışık tutarken hem de vatandaşlara demokrasi konusunda bir hatırlatma niteliği taşır.

Arendt'in felsefi önermeleri, hakikat, kamusal alan ve dijital çağda sahte haberlerin sunduğu zorluklara ilişkin çok yönlü bir anlayış ortaya koymakta ve hakikatin yalnızca içsel bir keşif olmadığını, diyalog ve söylem yoluyla inşa edildiğini ileri

sürmektedir. Bunun ışığında, sosyal medya platformlarının algoritmalarını, yankı odalarını sürdürmek yerine gerçek diyalogu ve yapıcı tartışmayı teşvik edecek şekilde ayarlamaları zorunlu hale gelmektedir. Dahası, sağlam bir demokrasi için kamusal alanın vazgeçilmezliğinin altını çizen Arendt'in söyleminden yola çıkarak sosyal medya platformlarının bu alanı sahte haberlerin ve diğer yanıltıcı anlatıların yaygın etkisinden koruma konusunda önemli bir sorumluluk taşıdığı söylenebilir. Sahte haberlerin kamusal alan üzerindeki zararlı etkisi ve vatandaşların gerçekleri yalanlardan ayırt etme becerisini zorlaştırması, bu platformların bilgi doğrulama ve kimlik doğrulama mekanizmalarına ve teknolojilerine yatırım yapmaya öncelik vermesini gerektirmektedir. Özetle, bu görüşleri, sosyal medyanın sahte haberlerin yarattığı zorlukların üstesinden nasıl gelebileceği ve böylece demokrasinin ve toplumsal bütünlüğün temellerini koruyabileceği tutarlı bir çerçeve sunmaktadır.

3.2 Sosyal Ağın Epistemolojisi

Sosyal dinamikler ve epistemolojinin kesişimi, epistemik ağlar paradigmasında kendini canlı bir şekilde ifade eder. Bu kavram, birbirine bağlı gruplar içinde inançların, tanıklıkların ve kanıtların yayılması ve paylaşılmasına ilişkin iç görü sunar.

İnançların sosyal ağlara nasıl nüfuz ettiğini incelerken, inançların derinlemesine incelenmeden paylaşıldığı basit yayılma ile inançların kanıtlardan kaynaklandığı rasyonel işleme arasında ayırım yapmak önemlidir. Basit yayılma bir virüsün yayılma şekline benzetilebilir. Bir topluluğun, yeni keşfedilen bir hastalığın ölümcüllüğüne dair inancı, kapsamlı bir doğrulama olmaksızın nasıl hızla benimsediğine açıklayıcı bir örnek olabilir.

Ancak, bu tür yaklaşımlar genellikle insanın doğuştan gelen derinlemesine analiz yeteneğini ihmal eder. Sadece bir inancı yaymak, bilgiyi eleştirel bir şekilde değerlendiren insan zihninin çok yönlü işleyişini yakalayamaz. Bala ve Goyal (1998) tarafından detaylandırılan ve daha sonra Zollman (2007, 2010) tarafından felsefi olarak genişletilen ağ epistemolojisi yaklaşımı, inanç oluşumunda kanıtın önemini vurgular. Burada, yukarıda bahsedilen hastalığın ölümcüllüğü gibi belirli olaylara ilişkin inançlar ampirik verilere bağlanır ve grup içinde dolaştırılır.

Daha derine inen ağ epistemolojisi, bir ağ içindeki bireylerin dikkate almaları gereken birden fazla inanç seçeneğine sahip olduğunu öngörür. Bu bireyler, sonuçları değerlendirerek bu seçenekler arasında eleme yapmalıdır. İnançları, kişisel karşılaşmalara ve ağdaki diğer kişiler tarafından sunulan kanıtlara dayalı olarak gelişir. Zollman (2013) ve Rosenstock vd. (2017) tarafından belirtildiği üzere, kanıtlara açık ağlar tipik olarak doğruyu aramaktadır. Wu (2022), bir ağdaki aktörlerin başkalarının inandıklarına dayanarak inançlarını nasıl değiştirebileceklerini gösterir ve bu bize, insanların başkalarından gelen kanıtları gördüklerinde görüşlerini nasıl ayarlayabileceklerine dair bir bakış açısı sunmaktadır. Bununla birlikte, bu modelin de eksik kaldığı noktalar vardır. Zollman (2010), artan iletişimin her zaman avantajlı olmayabileceğini öne süren Zollman etkisini ortaya atmıştır.

Mohseni ve Williams (2019) bunun ilginç bir yönüne dikkat çekmiştir; bazen bir ağda daha az bağlantıya sahip olmak aslında daha güvenilir bilgi elde etmeye yardımcı olabilir. Çok fazla bağlantı, herkesin çok hızlı bir şekilde aynı fikirde olmasına ve muhtemelen yeni veya farklı fikirleri kaçırmaya neden olabilir. Rosenstock vd. (2017), ağın büyüklüğünün (içinde kaç kişi veya aracı olduğu) bu modellerin sonuçlarını değiştirebileceğini aktarmıştır.

Hiper-bağlantılı ağlar aldatici kanıtların kurbanı olabilir ve bu da onları yanlış bir fikir birliğine götürebilir. Weatherall ve O'Connor (2018) bir ağ içindeki grupların bazen tamamen farklı inançlara sahip olabileceğine dikkat çeker. Bu durum, insanların birbirleriyle bağlantılı olsalar bile nasıl ayrı inanç balonları ya da yankı odaları oluşturabildiklerine dikkat çekmektedir. Mayo-Wilson vd. (2013) tarafından da tartışılan, ağlardaki bireysel ve kolektif rasyonalite arasındaki denge, mantıklı kolektiflerin mantıksız üyelerden oluşabileceğini ve bunun tersinin de mümkün olduğunu vurgulamaktadır.

Dahası, epistemik zemin, doğuştan gelen bilişsel ve toplumsal eğilimler nedeniyle katmanlı bir hal almaktadır. Örneğin, Asch (1951) tarafından kaydedilen uygunluk yanlılığı (conformity bias), bireylerin grup düşüncesine uymak için muhalif inançları potansiyel olarak bir kenara bıraktığına işaret eder. Karşılıklı inançlara dayalı güven farklılıklarından kaynaklanan kutuplaşma, Olsson (2013) ve O'Connor ve Weatherall

(2018) tarafından tasvir edilen bir olgu olarak grupları izole ideolojik ceplere daha da bölebilir.

Epistemik ağlar, topluluklar içindeki insanların inançları, tanıklıkları ve kanıtları nasıl paylaştıkları ve işledikleri arasındaki ilişkinin içi içe geçmişliğini gösterir. Bu sadece bilgiyi körü körüne kabul etmek veya iletmekle ilgili değildir; bilgiyi anlamak ve eleştirel olarak değerlendirmekle ilgilidir. İnançlar iki şekilde yayılabilir; ya üzerinde fazla düşünülmeden aktarılırlar (viral bir söylenti gibi) ya da somut kanıtlara dayanarak paylaşılırlar. Potansiyel olarak ölümcül bir hastalığı öğrenen bir topluluk örneğini kullanırsak, birincisi bir kişinin ölümcül olduğunu doğrulamadan diğerine söylemesi gibi olurken, ikincisi önce belki de bilimsel testler yoluyla gerçeği doğrulamayı içerir.

Her ne kadar ağ epistemolojisi grupların kanıtlara dayanarak önceliklendirme yapmaları gerektiğini önerse de, insan ilişkileri ve davranışları bu sürecin karmaşıklığını arttırmaktadır. Bir ağ yapısının içerisinde bulunan bireyler sıklıkla çeşitli inanç ve teorilere maruz kalmakta ve bu inançlardan hangilerini benimseyeceklerini sadece kişisel deneyimlere dayanarak değil, aynı zamanda akranlarının sağladığı kanıtlar ve referanslar çerçevesinde belirlemek zorunda kalmaktadırlar.

Bu ağların etkinliği üzerine tartışmalar mevcuttur. Mayo-Wilson vd. (2013), Weatherall ve O'Connor (2018), gibi bazı araştırmacılar, yoğun iletişimin zaman zaman bilgi kirliliğine yol açarak toplulukların yanılabilirliğini benimsemesine neden olabileceğine işaret etmektedirler. Bu bağlamda, ağ içerisinde iletişim ve bilgi akışının kalitesi, toplulukların sağlıklı bilgi yapısını koruyup koruyamayacağını belirleyen kritik bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireyler mantıklı düşünebilir ve akılcı kararlar alabilirken, kolektif olarak hareket ederken grup dinamikleri ve etkileşimleri nedeniyle irrasyonel sonuçlara ulaşabilirler (Zollman, 2010). Tersine de aynı şekilde geçerlidir; bireysel olarak irrasyonel düşünen üyelerin bulunduğu bir grup, kolektif dinamikleri sayesinde rasyonel ve bilinçli kararlar alabilir. Bu, eleştirel düşüncenin ve kolektif analizin, hem bireyler için hem de topluluklar için ne kadar kritik olduğuna işaret eder. Grup içindeki etkileşimler ve dinamikler, karar alma süreçlerinin sonuçları üzerinde belirleyici bir rol oynayabilir. Bu nedenle, hem bireysel eleştirel düşünceye hem de grup içi kolektif analize odaklanmak esastır.

Buna ek olarak, bazı gruplar inançlarına o kadar bağlı hale gelebilir ki kendilerini farklı görüşlerden soyutlayarak yankı odaları (echo chambers) yaratabilirler. Bu önyargılar ve eğilimler bize inançların, tanıklıkların ve kanıtların topluluklar içerisinde eleştirel ve objektif bir şekilde değerlendirilmesini sağlamada karşılaşılan zorlukları işaret etmektedir.

Geleneksel epistemolojik arayışlar genellikle birincil bilen olarak bireye öncelik verirken, ağ epistemolojisi bilgi üretimi ve inanç düzenlenmesinde kolektif, birbirine bağlı aktörlerin önceleyerek bu perspektifi genişletir (List, 2005). Dolayısıyla, sosyal ağlar bilgi aktarımı için sadece kanal olma rollerini aşarak inançların ortaya atıldığı, geliştiği ve pekiştiği alanlara dönüşür. Bu ağların mimarisi de bu süreçlerin yörüngesini ve kalitesini belirler (Mohseni ve Williams, 2019; Weatherall ve O'Connor, 2020).

Ağ yapılarının iç içe geçmiş yapısı, epistemolojik sonuçları üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Bu yapılar, çok sayıda düğüm (node) ve bağlantı (edge)⁵¹ ile bilgi akışını etkileyen merkezi belirleyiciler olarak işlev görmektedir. Mohseni ve Williams (2019) ile Šešelja (2022), bu ağların doğru bilgi akışını teşvik edebileceği gibi yanlış bilginin yayılmasına da neden olabileceğini aktarır. Bu ağları daha yakından incelemek için kullanılan hesaplama modelleri ve ağ analizleri, içerdikleri bilginin kalitesini etkileyen faktörleri detaylandırarak aydınlatır (Miller ve Record, 2013; Šešelja, 2022). Bu analitik yaklaşımın uygulamaları sadece teorik değildir; bilimsel incelemelerden siyasi dinamiklere, çevrimiçi toplulukların etkileşimlerine kadar geniş bir yelpazede gerçek dünya sonuçları vardır (Miller ve Record, 2013; Bonino ve ark., 2022). Bu detaylı incelemeler, ağların hem bilgi oluşturma kapasitesine hem de bireyleri izole edebilen homojen düşünce yapısına dönüştürme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu iç görüler, ağ yapılarının bilgi dağıtımı ve toplumsal etkileşimde ne denli önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir.

⁵¹ Sosyal ağ analizinde düğümler sosyal varlıkları, bağlantılar ise bunlar arasındaki ilişkileri temsil eder. Düğümler bireylerden ülkelere, şirketlerden web sitelerine kadar her şey olabilir. Bağlantılar ise arkadaşlık, işbirliği veya bilgi akışı gibi çeşitli ilişkileri temsil edebilir.

Bireylerin içinde bulunduğu, birbirine bağı dünya sistemlerinden oluşan bu kapsamlı ağ, ciddi endişe yaratan konuları gündeme getirmektedir: Her yerde bulunan sosyal ağlar, inançların doğruluğunu ve çeşitliliğini nasıl şekillendirmektedir? Bu bilgi bolluğu çağında, bireyler sosyal ağların yaratabileceği yankı odalarına ve önyargılara karşı ne kadar hassastır?

Bu sorular, bilgi aktarımındaki düzenleyici faktörlerin ve sosyal ağların bu süreçteki rolünün detaylı bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir. Sosyal ağların belirli inançları pekiştirme eğilimi genellikle homojen bilgi gruplarının oluşmasına yol açabilir. Bu da farklı düşüncelere açık olma potansiyelini azaltarak yankı odalarının oluşmasına zemin hazırlar. Öte yandan, çeşitliliğin ve heterojen fikirlerin ağlar aracılığıyla yayılması, bireylerin dünya görüşlerini çeşitlendirebilir ve hakikat arayışında daha geniş bir perspektif kazanmalarına yardımcı olabilir.

Bireyler ve onları çevreleyen ağların dinamik ilişkisi, ağ epistemolojisinin odak noktasıdır. Bu alanda, bilginin ağlar aracılığıyla nasıl yayıldığına dair derinlemesine bir anlayış geliştirmek esastır. Bu yayılım, ağın içsel özellikleri ve dış etkenler tarafından belirlenen çok yönlü faktörlerle şekillenir. Bilginin aktarımı ve adaptasyonu süreçlerinde, ağın yapısı ve etkileşim dinamikleri, bireysel ve kolektif anlamda bilgi kalitesini ve erişilebilirliğini etkileyen belirleyici unsurlar arasında yer alır. Bu nedenle, ağların bilgi dağıtımındaki rolünü anlamak, epistemolojik değerlendirmeler için kritik bir öneme sahiptir.

Bu dinamiklerin merkezinde tanıklık ilkesi yer almaktadır. Bireyler sosyal ağ medyası ortamlarında gezinirken, tanıklıklar bilginin yayıldığı ve edinildiği önemli olgular haline gelir. Bir bireyin tanıklık iddiaları, ağ içinde dile getirildiğinde yankılanır ve çeşitli düğümlere dokunarak buralardaki inanç ve algıları etkiler (Michaelian, 2011). Tanıklıkların saygınlığı ve güvenilirliği, özünde, konuşmacının güvenilirliğine ve sunulan iddiaların iç tutarlılığına dayanır. Bu bilginin yayılma süreci, ağların fiziksel yapısının özellikleri tarafından belirlenir. Özellikle ağın mimarisi, bilginin ne kadar hızlı ve ne şekilde iletildiğini önemli ölçüde etkiler. Bu nedenle, bir bilgi kaynağının güvenilirliğini değerlendirirken, bu bilginin nasıl ve ne şekilde yayıldığını da göz önünde bulundurmak önemlidir.

Yoğun ara bağlantılara sahip ağlar, bilginin hızla yayılmasını destekler, bu da kısa süre içinde bilginin birçok düğüme ulaşmasına ve dalgalanma etkisi yaratmasına yol açar (Mohseni ve Williams, 2019). Öte yandan, daha az ara bağlantıya sahip olan seyrek ağlar bilginin yayılma sürecini yavaşlatabilir. Ancak, bu tür ağlar, bilginin hızla yayılmasının engellenmesi sayesinde, aceleyle oluşturulan fikir birliklerinin tuzaklarından koruyarak farklı perspektiflerin ve görüşlerin bir araya gelmesine olanak tanır, böylece farklılıklara ve çeşitliliğe kapı aralar.

Yoğun ara bağlantılara sahip ağlar olarak, sosyal medya platformları örnek gösterilebilir. Twitter veya Facebook gibi platformlar, kullanıcıların birbiriyle hızla ve etkin bir şekilde iletişim kurmasına, içeriklerin viral hale gelmesine ve böylece bilgi veya düşüncelerin kısa bir süre içerisinde geniş kitlelere yayılmasına olanak tanır. Bu ağlar, bilgi akışının yoğunluğu ve hızı nedeniyle, Mohseni ve Williams'ın (2019) belirttiği gibi, bir dalgalanma etkisi yaratır ve bu da bireylerin, belirli bir düşünce yapısına veya ideolojiye hızlı bir şekilde yönelmesine neden olabilir.

Diğer yandan, seyrek ağlar olarak akademik araştırma ağları örnek verilebilir. Bu ağlarda bilgi transferi, daha düşünülmüş ve eleştirilere açık bir biçimde gerçekleşir. Araştırmacılar, bilimsel makaleler ve hakem (peer-review) süreçleri vasıtasıyla bilgiyi paylaşırlar. Bu tür bir iletişim, bilginin daha kontrollü ve seçici bir şekilde yayılmasına neden olur. Seyrek ağların bu özelliği, bireylerin ve toplulukların, bilginin doğruluğunu ve geçerliliğini sorgulama ve çeşitli bakış açılarını değerlendirme şansını artırır. Böylece, her bir düşüncenin üzerinde daha fazla düşünülmesi sağlanır ve aceleyle varılan genel kabullerin tuzağına düşmekten kaçınılabilir. Bu, bilgi çeşitliliğine ve görüşlerin daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine imkan tanır.

Marin (2022) tarafından aktarıldığı üzere, bilginin ağlar arasında hareketi sırasında, onun kabulünü ve yayılmasını etkileyen belirli özellikler vardır. Bunlar arasında bilginin yeniliği, mevcut inançlarla olan uyumu, karşılaştığı duygusal tepkiler ve baskın sosyal normlara uygunluğu gösterilebilir. Bu faktörler, bilginin nasıl algılandığını ve sonrasında toplum içinde nasıl yayıldığını belirleyen anahtar unsurlardır. Ağ epistemolojisinin bu kapsamlı bileşenlerle ilgilenmesinin nedenlerinden biri de yankı odaları ve bilgi basamaklarının varlığıdır. Yankı odaları, bireylerin karşıt görüşlerden

izole edildiği ve mevcut inançlarının sürekli olarak tekrarlandığı bilgi odacıklarıdır. Bu izolasyon, bireylerin sürekli olarak kendi inançlarını doğrulayan akranlarının etkisi altında kalmasına neden olarak eleştirel değerlendirme fırsatını azaltır ve yanlış veya doğrulanmamış inançların yayılma olasılığını artırır (Fallis, 2009). Bu da bilginin sadece pasif bir şekilde yayılmadığını, aynı zamanda sosyal ve epistemik faktörler tarafından şekillendirildiğini göstermektedir.

Tanıklık, ağ epistemolojisi perspektifinden incelendiğinde, bilgi aktarımının önemli bir mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal ağlarda inançların üzerine inşa edildiği ve aktarıldığı iskeleyi oluşturur. Ağlar, karmaşık tasarımları sayesinde, tanıklık alışverişleri için verimli zeminler haline gelir, ancak bu tanıklıkların karakteri ve yörüngesi bir dizi faktör tarafından şekillendirilir.

Tanıklık, bilginin yayılmasında oldukça önemli bir araç olarak işlev görür. Bireylerin kolektif deneyim ve uzmanlık yoluyla erişemedikleri bilgileri edinmelerini ve böylece epistemik boşluklarını doldurmalarını sağlar. Bu etkileşimler, bireylerin başkalarının tanıklıklarına dayanarak epistemik perspektiflerini genişletmelerine olanak tanır (Croce, 2022). Araştırmacılara da, tanıklık dinamiklerini incelerken, ağ epistemolojisi bilgi aktarımı ve inanç oluşumu üzerine derinlemesine bir bakış açısı sunar (Margitay, 2020).

Yine de bu süreç tuzaklardan yoksun değildir. Tanıklık bireysel bilginin erişimini artırırken, aynı zamanda insan bilişinin doğasında var olan zaafılardan ve sosyal dinamiklerin değişkenliğinden kaynaklanan çarpıtmalara da açıktır. Tanıklığın gücü, konuşmacının güvenilirliğine bağlıdır ve burada bir ikilem yatmaktadır. Tanıklık alışverişleri yanlış bilgi veya önyargılarla lekelenebilir ve bu da onları potansiyel olarak yanıltıcı hale getirebilir. Bazı durumlarda, güç dinamikleri ve önceden var olan önyargılarla iç içe geçmiş sosyal ağların dokusu epistemik adaletsizliklere yol açabilir. Burada, marjinalleştirilmiş veya tarihsel olarak kenara itilmiş seslerin tanıklıkları sistematik olarak küçümsenebilir veya reddedilebilir, bu da çarpık bir epistemik manzaraya yol açabilir (Margitay, 2020).

Dahası, tanıklık eyleminin dayandığı temel - gerekçelendirme - epistemik tartışmalara yol açmaktadır. Tanıklık, sadece gerekçelendirmeyi konuşmacıdan

dinleyiciye aktaran bir olgu işlevi mi görür? Yoksa kendi başına, gerekçelendirmenin özerk bir kaynağı olarak mı nitelendirilir? Michaelian (2011) gibi akademisyenler tarafından ortaya atılan bu sorular, ağlar içerisindeki tanıklık alışverişlerinin altında yatan karmaşıklığı daha da gözler önüne sermektedir.

Tanıklık ile aktarılan gerekçelendirme, bilgi kaynağı olan konuşmacıdan bilgi alıcısı olan dinleyiciye doğrudan bir aktarım süreci olarak görülebilir. Bu perspektifte, konuşmacı tarafından sunulan argümanlar, kanıtlar ve gerekçeler doğrudan dinleyiciye iletilir ve dinleyicinin anlayışını şekillendirir. Tarihi bir olayın nedenlerini öğrencilere açıklayan bir tarih öğretmeni tanıklığın bu rolünü örneklemektedir.

Öte yandan, tanıklığın kendisi de kendi başına bir gerekçelendirme kaynağı olabilir. Bu durumda tanıklık, bilginin niteliğini yalnızca aktarılan içeriğe göre değil, aynı zamanda bilginin aktarılma biçimi ve bağlamına göre de şekillendirir. Örneğin, bir görgü tanığı suç teşkil eden bir olay hakkında mahkemede tanıklık yaptığında, tanığın kendi bakış açısı, algıları ve yorumları sunulan gerekçeyi kendine özgü kılar ve bu da gerekçenin dinleyiciler tarafından nasıl algılandığını etkiler.

Michaelian (2011) tarafından yapılan bu tartışma, tanıklık alışverişinin yalnızca bilgi aktarımı olmadığını, aynı zamanda gerekçelendirmenin sosyal boyutunu ve nasıl inşa edilip paylaşıldığını da kapsadığını göstermektedir. Dolayısıyla, tanıklığın bir ağ içerisinde nasıl işlediğini anlamak için, konuşmacının güvenilirliği, bilginin içeriği ve alıcının önyargıları gibi faktörleri içeren daha geniş bir çerçeveyi göz önünde bulundurmak gerekir.

Tartışmalar sentezlendiğinde, tanıklık ağ epistemolojisinin mimarisinde temel bir unsur olsa da, sosyal ağlar içindeki işleyişinin çok çeşitli faktörlerden etkilendiği ortaya çıkmaktadır. Bilgi aktarımının önemli araçları olarak hizmet etmekten yanlış bilgi veya önyargının potansiyel taşıyıcıları olmaya kadar, tanıklıklar ağ epistemolojisinin geniş alanında hem zenginleştirici hem de zorlayıcı bir ikilikle gezinir. Bu ilişki, bilginin birbirine bağlı sosyal dokular içinde nasıl şekil değiştirdiğini, uyum sağladığını ve dolaşıma girdiğini incelikli bir şekilde ortaya koymaktadır.

3.2.1 Epistemik Ağ Yapıları

Epistemik baloncuklar ve yankı odaları kavramları, öncelikle dünya anlayışımızı şekillendirmedeki veya bazı durumlarda yanlış şekillendirmedeki rolleri nedeniyle özellikle dikkate değer unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Nguyen'in (2018) uyarıcı notu, bu yapıların tanıklık güven üzerindeki olası yanıltıcı etkisini vurgulamakta ve epistemik soruşturmadaki yolculuğun her zaman engelsiz veya tarafsız olmadığını öne sürmektedir.

Bu olguların detaylarını anlamak için öncelikle onları birbirinden ayırmak gerekir. Sheeks (2022) epistemik baloncukları, belirli bakış açılarının sürekli olarak yinelenildiği, alternatif görüşlerin ise dikkat çekici bir şekilde eksik kaldığı veya göz ardı edildiği kapalı epistemik alanlar olarak kavramsallaştırır. Bu baloncuklar, bireyleri sınırlı bir inanç yelpazesi içine hapsederek alternatif bakış açılarına maruz kalmalarını engeller. Bu tür baloncukların etiyolojik⁵² temelleri çok çeşitli olabilir. Höttecke ve Allchin'in (2020) belirttiği gibi, ister bireylerin seçici olarak uyumlu kaynaklara yönelmesi isterse de algoritmaların bir kullanıcı için hangi içeriğin ortaya çıkacağını gizlice ayarlaması yoluyla olsun, bu baloncuklar bireyleri düşüncenin çoğulculuğundan mahrum bırakarak eleştirel düşünceyi köreltebilir.

Benzer şekilde, Coeckelbergh (2022) ve Rodrigues (2021) tarafından yankı odaları, öncelikle oybirliğinin hüküm sürdüğü ve muhalefetin kaçınıldığı dijital alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu homojenlik yalnızca maruz kalmanın ya da maruz kalmamanın bir yan ürünü değildir. Çoğu zaman muhalif seslerin bilinçli olarak dışlanması ya da marjinalleştirilmesinden kaynaklanır. Bu tür odalar yalnızca yerleşik inançların onaylanmasıyla yankılanmakla kalmaz, aynı zamanda Rodrigues'in (2021) altını çizdiği gibi, dışsal veya aykırı kaynaklara karşı abartılı bir güvensizlik de yaratabilir. Bu tür yankı alanlarının sonuçları, özellikle de içindeki topluluğun genellikle

⁵² Etiyoloji, hastalıkların, olayların ve davranışların nedenlerinin incelenmesidir. Tıp, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji de dahil olmak üzere bir çok disiplini kapsayan geniş bir alandır.

doğrulanmamış veya çarpıtılmış anlatıları güçlendirdiği yanlış bilgi potaları haline geldiklerinde vahim olabilir (Rietdijk, 2021).

Baumgaertner ve Justwan (2022) araştırmalarında, epistemik baloncuklar ve yankı odaları gibi kavramlar arasında belirgin farklar olduğuna dikkat çekmektedir. Her ne kadar bu iki kavram, bilgi çeşitliliğiyle ilgili olarak benzer özelliklere sahip olsa da, doğuşları ve işleyişleri konusunda ayırt edilebilir özelliklere sahiptirler. Epistemik baloncuklar, bireyin eylemliliği ile algoritmaların etkileşiminden kaynaklanabilirken; yankı odaları, kolektif bir perspektifin baskın olduğu, sosyal olarak yoğunlaşmış yapılar olarak karşımıza çıkar. Ancak, bu konudaki görüşler çeşitlidir ve bu kavramların tanımlanması ve işleyişi hakkında tartışmalar devam etmektedir.

Nguyen (2018), dijital platformların bazen kullanıcıları farklı görüşlere maruz bıraktığından bahsederek bu platformların yankı odaları ve filtre balonlarının her yerde olduğu yönündeki yaygın inanca karşı çıkabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, bu çeşitlendirilmiş maruziyet her zaman daha iyi kabul veya anlayışla sonuçlanmayabilir. Choi vd.'nin (2020) vurguladığı gibi, bireyler farklı görüşlere maruz kalsalar bile, kökleşmiş inançlarıyla uyumlu olanlara yönelebilirler.

Sosyal bilgi edinme sürecinde epistemik baloncuklar ve yankı odaları önemli roller oynamaktadır. Dijital çağın beraberinde getirdiği karmaşıklık içinde bu yapıların varlığı, bilgiye eleştirel bir yaklaşımın, farklı etkileşimlerin ve algoritmalara ilişkin farkındalığın artırılması ihtiyacını vurgulamaktadır. Entelektüel etkileşimler ve sosyal dinamikler, sınırlı bir görüş çeşitliliği sunan alanlarda değişebilmektedir. Bu yalıtılmış alanlar sadece bireyin bilgi anlayışını değil, aynı zamanda topluluklar arasındaki etkileşim ve iletişimi de etkilemektedir.

Bu ortamların öne çıkan sonuçlarından biri, mevcut kanaatlerin güçlendirilmesidir. Bireyler sürekli olarak kendileriyle örtüşen bilgi ve bakış açılarıyla karşılaştıkça, bu inançların güçlenmesi ve sağlamlaşması söz konusudur. Teyit yanlılığı olarak adlandırılan bu psikolojik olgu, bireylerin önceki kanaatleriyle uyumlu bilgilere öncelik vermesine ve daha fazla itibar etmesine yol açarken, aynı zamanda karşıt kanıtları en aza indirir veya göz ardı eder (Cinelli vd., 2021). Bu sınırlandırılmış maruziyet çoğu zaman yankı odalarının oluşmasına neden olur. Bu ideolojik olarak yalıtılmış alanlarda,

farklı görüşlerin göze çarpan bir eksikliği vardır ve bu da çok yönlü konuların tartışmasız ve genellikle çarpık bir şekilde anlaşılmasına yol açar. Bu tür yankılı ortamlar, özellikle de dijital ortamda, homojen inançların yinelenildiği ve güçlendirildiği bir ortamı teşvik ederek eleştirel katılımı istemeden engelleyebilir (Choi vd., 2020).

Bireylerin benzer inançlara sahip olanlarla ilişki kurmaya doğal bir eğilimi olan homofili ilkesi, bu yalıtılmışlığı daha da vurgulamaktadır. Kendi kendini güçlendiren bu döngüler, teselli ve onaylama sağlarken, istemeden de olsa toplumsal bölünmeleri tırmandırarak belirgin ideolojik uçurumlar yaratabilir (Enjolras ve Salway, 2022). Bu fenomenin dikkat çeken bir yan ürünü de demokratik süreçlere olan güveni zayıflatma potansiyelidir. Bireylerin bakış açıları durmaksızın teyit edildiğinde, bu inançları daha geniş bir toplumsal mutabakatın temsilcisi olarak yanlış algılama potansiyeli ortaya çıkar. Bu sınırlı bakış açısı, kişisel inançlar ile kolektif kararlar arasında algılanan uyumsuzluk nedeniyle demokratik yapılara karşı hayal kırıklığı yaratabilir (Justwan vd., 2018).

Yankı odalarının bir başka düşündürücü yanı yanlış bilginin yayılmasını teşvik etmesidir. Bu yapılar, sıklıkla doğrulanmamış ve yanlış bilgilerin kabul görmesine neden olabilir. Seçici maruziyet (selective exposure) ve eleştirel düşünmenin yetersizliği, bu tür yanıltıcı bilgilerin daha hızlı yayılmasına katkıda bulunabilir (Choi vd., 2020).

Diğer yandan, yankı odaları konusunda daha dikkatli bir yaklaşım gereklidir. Mevcut araştırmalar, bu epistemik yapıların yaygınlığını ve öngörülen etkilerini her zaman desteklememektedir. Bastos vd. (2017) tarafından yapılan çalışma, dijital platformların genellikle yalıtılmış olmakla eleştirilmesine rağmen, kullanıcıları çeşitli perspektiflere maruz bırakarak yankı odalarının etkilerini hafifletebileceğini göstermektedir.

Bilgi çeşitliliğinin sınırlı olduğu ortamlar, mevcut inançları pekiştirme, yankı odalarının oluşumunu destekleme ve toplumsal kutuplaşmayı körükleyebilir. Oysa, epistemik farkındalığın arttırılması, çeşitli etkileşimleri destekleme ve dijitalleşen dünyada eleştirel düşüncenin vurgulanması esastır.

Teknolojik modernite çağında, 'filtre balonları' kavramı, dijital bilgi tüketiminin dinamiklerinin değerlendirebileceği eleştirel bir mercekle durmaktadır. Algoritmik

kişiselleştirme olgusunu tanımlamak için ortaya atılan filtre balonları, kullanıcıları kendilerine özel dijital ortamlarda izole ederek onları önceden var olan inançlarını, tercihlerini ve davranışlarını yansıtan içeriklerle besler (Masroure vd., 2020; Dahlgren, 2021).

Filtre balonları dijital çağın eserleridir; varlıkları ayrılmaz bir şekilde algoritmik müdahalelerle bağlantılıdır. Algoritmalar ve öneri sistemleri, kişisel dijital deneyimlerin küratörleri olarak hareket etmekte, uyumsuz bilgileri filtrelemekte ve böylece önceden var olan inanç ve tutumları güçlendirmektedir (Sheeks, 2022). Bu algoritmik kürasyonda, bireyler kendilerini bir dizi perspektiften izole edilmiş olarak bulmakta ve bu da yalnızca doğrulama önyargısına değil, aynı zamanda toplumsal kutuplaşmaya da yol açmaktadır.

Öte yandan, epistemik baloncuklar sosyal ağların içsel yapısından doğar ve belirli bir teknolojik platforma bağlı değildir. Nguyen (2018) tarafından belirtildiği üzere, bu yapılar homofili denilen, benzer inançlara sahip bireylerle bağlantı kurma eğilimini yansıtan sosyal epistemik yapılar olarak tanımlanır. Bu baloncuklar, topluluklar, organizasyonlar ve hatta doğrudan yüz yüze etkileşimler gibi çeşitli sosyal bağlamlarda ortaya çıkabilirler. Temel sorun, algoritmali belirleme yerine, bireylerin bir araya gelmelerini sağlayan ve bilişsel homojenliği destekleyen sosyal tercihlerde yatmaktadır.

Her ne kadar bu iki yapı birbirine benzese de, aralarındaki farklılıklar analiz edildiğinde birbirinden farklı çıkış noktaları belirlemektedir. Filtre balonları bireyin mevcut inançlarını teknolojik yollarla pekiştirirken, epistemik balonlar bireylerin sadece mevcut inançlarını pekiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda bu inançları grup içinde aktif olarak genişlettikleri ve diğer üyelere yaydıkları ortamları temsil eder (Marin ve Copeland, 2022). Epistemik balonlar, artan güven ve işbirliği ortamları yaratarak balon içindeki bilgi ve fikir alışverişini optimize eder. Ancak bu güven duygusu, paylaşılan inançların sorgusuz sualsiz kabul edilmesine yol açabilir ve bu da eleştirel düşüncenin engellenmesine ve yanıltıcı bilgilerin yayılmasına neden olabilir.

Sheeks'in (2022) belirttiği gibi terminolojik kullanımdaki belirsizlik, bu olguları anlamamızı daha da zorlaştırmaktadır. 'Filtre baloncukları' ve 'epistemik baloncuklar' gibi terimler bazen birbirlerinin yerine kullanılmakta ya da birbiriyle örtüşen anlamlar yüklenerek, aralarındaki ayrımın net olmamasına neden olmaktadır.

Dolayısıyla, hem filtre hem de epistemik baloncuklar bilgi çeşitliliğinin önünde engeller ve inançların pekişmesi için kanallar olarak işlev görürken, bunları ortaya çıkaran itici güçlerle - filtre baloncukları söz konusu olduğunda algoritmik kişiselleştirme ve epistemik baloncuklar söz konusu olduğunda sosyal dinamikler - ayırt edilebilirler (Nguyen, 2018; Sheeks, 2022). Her biri, bireysel ve kolektif inançların oluşumu ve pekiştirilmesi için kendi sonuçlarına sahiptir ve bu nedenle, ayrı akademik araştırma ve kamu müdahalesi biçimleri gerektirir.

Algoritmik kişiselleştirme, görünüşte kullanıcı deneyimini geliştirmeyi amaçlasa da, istemeden iki ucu keskin bir kılıç haline gelmektedir. Bir yandan bireysel tercihlere göre düzenlenmiş içerik sunarken, diğer yandan bireylere sürekli olarak benzer içeriklerin sunulduğu yinelemeli bir döngüye yol açarak yalıtılmış bir dijital yankı odası yaratır (Dahlgren, 2021). Bilgi ortamının bu şekilde daraltılması, bireylerin önceden var olan inançlarıyla uyumlu bilgileri orantısız bir şekilde tercih edip içselleştirirken, çelişkili verileri veya bakış açılarını bir kenara ittiği veya tamamen görmezden geldiği doğrulama önyargısını geliştirebilir (Dahlgren, 2021). Bu tür bir bilişsel ve bilgisel izolasyonun yansımaları tartışıldığı üzere oldukça derindir.

Homojenleştirilmiş içeriğe sürekli maruz kalmak, çok yönlü meselelerin bütüncül bir şekilde anlaşılmasını engellemekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal söylemdeki ayrıştırıcı çizgileri kemikleştirir (Dahlgren, 2021). İdeolojik ayrımların derinleşmesi ve bireyler arasındaki diyalogun zayıflaması, kutuplaşmanın belirgin bir sonucudur (Bruns, 2019). Bruns'un belirttiği üzere, bu filtre baloncukları yapıcı tartışmayı kısıtlamakta, uzlaşıya dayalı çözüm arayışını engellemekte ve yanlış bilginin kolayca yayılmasına olanak tanımaktadır.

Bu nedenle, algoritmalara dayalı kişiselleştirme kullanıcıya daha özelleştirilmiş ve ilgili içerik sağlayabilirken, aynı kullanıcının karşıt veya farklı görüşlere maruz kalmasını da sınırlayabilir. Bu da bireylerin yalnızca kendi inanç ve ilgi alanlarını yansıtan bilgilerle karşılaşmasına neden olabilir. Bruns (2019) bu tür bir kişiselleştirmenin bireylerin bilgi çeşitliliğine erişimini kısıtladığını ve böylece onları ideolojik olarak izole alanlarda tuttuğunu savunmaktadır. Bu durum, toplumlar için

potansiyel olarak zararlı olan kutuplaşma ve yanlış bilgilendirmenin artmasına yol açabilir.

Bu ikilemi çözmek için çok yönlü bir yaklaşım şarttır. Dijital tüketiciler olarak bireyler, medya okuryazarlığı becerilerini geliştirerek bilgi kaynaklarını çeşitlendirme ve çeşitli perspektiflerle etkileşime girme yönünde proaktif adımlar atabilirler (Bruns, 2019). Dahası, algoritmalara dayanan dijital platformlar da belli ölçüde sorumluluk taşımaktadır. Algoritmik şeffaflığı artırarak, içerik çeşitliliğini destekleyerek ve farklı perspektiflere maruz kalmayı kolaylaştırarak filtre balonlarının tünel görüş etkisini en aza indirebilirler.

Algoritmik filtreleme, çevrimiçi bilgi tüketiminde önemli dönüşümlere yol açarak hem olumlu kullanıcı deneyimleri hem de çeşitli bilgilere erişimde sorunlar yaratmıştır. Bu filtreleme mekanizması, kullanıcı verilerine - özellikle tercihlere, geçmiş etkileşimlere ve davranış kalıplarına - dayalı olarak bireyler için kişiselleştirilmiş içerik sunmayı amaçlamaktadır (Liu ve Cong, 2023). Bu yaklaşımın avantajları açıktır. Bireysel tercihlere dayalı olarak özelleştirilmiş bir dijital ortam sağlayarak, platform katılımını ve kullanıcı memnuniyetini potansiyel olarak artırmak amaçlanmaktadır.

Ancak, öncelikle algoritmalar tarafından oluşturulan bu kişiselleştirilmiş içerik ağı, filtre balonları ve yankı odaları gibi olguları ortaya çıkarmaktadır. Her iki yapı da bilgi çeşitliliğinde bir kısıtlamaya işaret ederken, farklı dinamiklerden ortaya çıkmaktadır. Dahlgren (2021) tarafından açıklandığı üzere filtre balonları, kullanıcıların mevcut inançlarıyla sürekli olarak yankılanan sınırlı bir bilgi kapsamına algoritmik olarak hapsedilmesini ifade etmektedir. Buna karşılık yankı odaları, ideolojik olarak uyumlu muhatapların ve içeriğin hakim olduğu sosyal alanları ifade etmekte ve homojen bakış açılarının güçlendirici döngülerini oluşturmaktadır (Masrour vd., 2020). Her iki durumda da, algoritmik eşik bekçiliği (gatekeeping), muhalif seslerin nadir hale geldiği ve önceden belirlenmiş kanaatlerin sürekli onay bulduğu düşünsel yalıtılmışlık riskini şiddetlendirmektedir (Peralta vd., 2021; Han vd., 2022).

Yukarıda bahsedilen bilgi genişliğinin daralmasının yanı sıra, algoritmik olarak geliştirilmiş bu alanlar yanlış bilginin yayılmasına istemeden de olsa yardımcı olabilir. Algoritmik olarak uyarlanmış içerik sürekli olarak bir kullanıcının yerleşik inançlarıyla örtüşüyorsa, bu inançlarla uyumlu doğrulanmamış veya sahte bilgilerin eleştirilmeden

yayılma olasılığı vardır (Wang vd., 2017). Böyle bir ortam, kamusal söylemin sağlığını tehdit etmekte ve iyi bir şekilde bilgilendirilmiş karar alma sürecini aksatmaktadır.

Algoritmik filtreleme dinamik bir olgudur. Kullanıcı davranışı, algoritmanın teknik özellikleri ve platform tasarım etiği dahil olmak üzere birçok faktör bu filtreleme mekanizmalarının işleyişini etkilemektedir. Kontrolsüz filtrelemenin potansiyel zararlarının fark edilmesiyle birlikte, algoritma tasarımının daha iyileştirilmesi gerektiği konusunda oluşan fikir birliği çerçevesinde, şeffaflık, adalet ve algoritmik çıktıların çeşitliliğinin artırılması gibi faktörler, kişiselleştirme ve farklı bilgi erişimi arasında bir denge kurulması amaçlanmaktadır (Han vd., 2022).

Algoritmik filtrelemenin doğası, teknolojik gelişmelerin yarattığı girift etkilere bir örnektir. Bu mekanizma, içerik sunumunda özgün bir kişiselleştirme düzeyi sağlarken, aynı zamanda farklı bilgi alanlarına erişimi sınırlandırmak ve inançların katılaşmasını önlemek için dikkatli bir yönlendirme gerektirmektedir.

Twitter'ın algoritmik yapılandırması, Williams vd. (2017) tarafından tanımlandığı gibi, karmaşıktır. Kullanıcıların eğilimlerini tarihsel etkileşim, ağ karmaşıklıkları ve ilgi alanları gibi faktörler aracılığıyla ölçer ve daha sonra görünüşte kullanıcı deneyimini artıran bir 'akış'⁵³ oluşturur. Levy (2020) tarafından belirtildiği üzere, özelleştirilmiş bir deneyim yanlılıkla filtre baloncukları oluşturarak kullanıcıları, ağırlıklı olarak mevcut inançlarıyla uyumlu bilgilerle sınırlı bir alana kısıtlayabileceği bir risk taşır. Nikolov vd. (2015), bu tür bir sınırlamanın, küresel Twitter alanında mevcut olan çeşitli perspektiflerin zenginliğini gizleyebileceğini, var olan önyargıları pekiştirebileceğini ve böylece söylemin çeşitliliğini azaltabileceğini öne sürmektedir.

Algoritmik filtrelemenin tek başına bu baloncukları yarattığını iddia etmek indirgemeci bir bakış açısı sunmaktadır. Kullanıcılar bilgi ortamlarını seçimler, etkileşimler ve beğeniler yoluyla aktif olarak şekillendirirler. Özünde, algoritmik

⁵³ Twitter'ın (yeni adıyla X), öneri algoritmasının nasıl çalıştığına dair bilgiye <https://help.twitter.com/en/resources/recommender-systems/for-you-home-timeline-recommendations> üzerinden erişim sağlanabilir.

filtreleme ile kullanıcı davranışı arasında dinamik bir etkileşim vardır ve birincisi genellikle ikincisinin tercihlerini yansıtır ve güçlendirir (Nikolov vd., 2015). Bu karşılıklı dinamik, algoritmaların dijital alanların yapılandırılmasında önemli bir rol oynadığını, ancak kullanıcı özerkliğinin de kritik bir faktör olduğunu göstermektedir.

Nikolov vd. (2015) tarafından yapılan gözlemler, algoritmik filtrelemenin etkilerinin farklı bağlamlarda homojen bir şekilde ortaya çıkmadığını göstermektedir. Özellikle, filtre balonlarının siyasi söylemde daha belirgin olabileceği, ancak ürün önerileri veya genel bilgi aramalarında algoritmaların daha çeşitli içerikler sunarak tamamen farklı bir etkiye sahip olabileceği belirtilmektedir.

3.3 Sosyal Ağ, Birey ve Mezenformasyon

Sosyal medyanın ortaya çıkışından bu yana, gönderilerin küresel erişimi nedeniyle herkes birer haber kaynağı olabilmektedir. Sosyal ağların birbirine bağlı doğası nedeniyle, mezenformasyon hızla yayılmakta ve kötü niyetli bir sosyal medya paylaşımı, bir topluluğa veya belli bir gruba zarar verebilir.

Geleneksel habercilik uygulamalarının değişmesi – sosyal ağlar üzerinden haberciliğin başlaması – kullanıcıların diğer kullanıcıları olaylardan, durumlardan ve gelişmelerden haberdar edebilme gücü enformasyonun yayılma şekline yayılan bilginin hacmine kadar dönüşüme yol açmıştır. Sosyal medyanın büyümesi insanlara çok fazla bilgiye erişim sağlamakla kalmayarak, aynı zamanda haberleri tüketme hızlarını da artırdı. Bu durum, sosyal medyayı kullanan kişilerin tükettikleri bilgiler hakkında çok hızlı, yüzeysel yargılarda bulunabileceklerini düşündürmektedir (Flintham vd., 2018).

İnternetin günlük yaşama nüfuz etmeye başladığından beri, akademisyenler ve gazeteciler özel bilgi ortamlarının olumsuz sonuçları konusunda çalışmaktadır. Yankı odaları, filtre baloncukları ve medya bilgilerine maruz kalma, yakından bağlantılı olarak tartışılan konulardır. Sosyal ağ medyası içerisinde gelişen algoritmalar ve kişiselleştirilmiş bilgi ortamları bu kaygıların temelini oluşturan teknolojik gelişmelerdir.

Yanlış bilgi internette yeni bir olgu değildir (Floridi, 1996; Fitzgerald, 1997); yine de sosyal medya sayesinde yayılması yeni ve eşi görülmemiş boyutlara ulaşır. Sosyal

medya, sosyal ağ siteleri, bloglar ve içerik toplulukları dahil olmak üzere kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin oluşturulmasını ve dağıtılmasını sağlayan Web 2.0 tabanlı internet uygulamalarının bir kategorisidir (Kaplan ve Haenlein, 2010). Kullanıcı tarafından oluşturulan içerik ve iyi geliştirilmiş etkileşim yetenekleri ile sosyal medya, iletişimi ve bilgi alışverişini artırmış, ancak yanlış bilgilerin yayılmasına da neden olmuştur. Yanlış bilgilerin sosyal medyada hızla yayılması, güncel ve yardımcı bilgiler sunmak yerine, genel halk arasında kafa karışıklığına ve endişeye neden olabilir (Budak, Agrawal, ve Abbadi., 2011). Bu tür yanlış yanlış bilgilerin yayılması, yalnızca yanlış anlamalara, olumsuz duygulara ve hatta kullanıcılara zarar veren çevrimiçi suç faaliyetlerine yol açmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal medyada gerçeğe dayalı doğru içeriğin etkili bir şekilde kullanılmasını da engelleyebilir (Budak vd., 2011).

Kişiselleştirilmiş bilgi ortamları, tek bir kullanıcının tercihlerine göre uyarlanmış dijital içerik dağıtım sistemleridir. Bireysel düzeyde, kullanıcılar kendi içerik akışlarını belirli sosyal medya hesaplarını takip etmek veya önceki alışkanlıklara dayalı içerik sunan otomatik öneri sistemleri gibi mekanizmalar aracılığıyla düzenler. Bu, kullanıcı tercihleri ile algoritmik öneri sistemleri arasında bir etkileşim anlamına gelir ve biri diğerini hem yansıtır hem de şekillendirir. Dolayısıyla kullanıcılar ve algoritmalar dijital içerik ekosisteminin yapılandırılmasında ortak bir rol oynamaktadır. Twitter, Facebook ve Instagram gibi çok sayıda çağdaş sosyoteknik sistem, her kullanıcının bireysel beslemesini oluşturmak için manuel ve otomatik bileşenleri birleştirir. Ancak bu durum bireylerin kendilerine benzer kişileri takip etmesi ve kendi çemberi dışındaki görüşlerin sistem tarafından dışlanmasına neden olarak ve dolayısıyla da çoğulcu bir ortamın önünde engel teşkil edebilir. Bu mecralar bireylerin karşıt bakış açılarını dışlarken sadece siyasi önyargılarını doğrulayan içeriği tüketmelerine izin veren medya tekniklerini güçlendirir. Endişe verici durum ise insanların bu araçları olabildiğince sık kullanması, böylece kamuoyunu kutuplaştırması ve belki de karşıt taraflar arasında kibar bir diyalogu imkansız kılmasıdır (Schkade, Sunstein ve Hastie, 2010).

Kişilerin tercihleri ve sosyal ağ mecralarının da yönlendirmesiyle bütün ağ içerisinde daha düşük yoğunlukta ve düşük sayıda kullanıcıdan meydana gelen alt-ağlar oluşur. Bu alt-ağlar içerisinde birbirine benzer düşünen insanlar bir araya gelerek belirli

fikir ve düşüncelerini onadıkları ve güçlendirdikleri görülür. Literatürde yankı odası olarak geçen bu sosyal ağ yapısı temel olarak benzer ilgi alanlarına veya bakış açılarına sahip bireyler ağırlıklı olarak kendi grupları içinde etkileşime girdiğinde ortaya çıkar. Gruplarının normlarına uyan ve mevcut görüşlerini pekiştirme eğiliminde olan bilgileri arar ve dağıtırlar (Jamieson ve Cappella, 2008; Sunstein,2009). Sosyal psikoloji, benzer düşünen bireylerle ilişki kurma dürtüsünün kültürler boyunca yaygın olduğunu uzun zamandır göstermiştir.

Bununla birlikte, mevcut medya yapısının insanların yankı odalarına girmesini her zamankinden daha kolay hale getirdiğine dair artan bir endişe gözlenmektedir. 1950'lerde psikolojik ve sosyal psikolojik araştırmalar, bireylerin uyumsuzluktan kaçındıklarını ve anlamaya doğru ilerlediklerini ortaya koydu (Festinger, 1957). Sosyal medyada ise homofili kavramı (McPherson, Smith-Lovin ve Cook,2001) bu kaçınmaya dair fikir verir. Homofili, birbirine yakın insanların birbirine yaklaşması, kullanıcı tercihleri ve bu tercihlere bağlı gelişen algoritmanın öneri mekanizması ile güçlenebilir. Bu bakımdan internet ve ilgili teknolojiler, yankı odalarının kurulmasını başlıca iki şekilde kolaylaştırabilir: bireylerin mevcut tercihlerini güçlendiren kararlar almasına izin vererek ve algoritmik filtre balonları oluşturarak. Filtre balonu tezi, sosyal medyada ve arama motorlarının kullanımı yoluyla sunulan içeriği kişiselleştiren algoritmik filtrelemenin, bireylerin mevcut tercihlerini güçlendiren medya ve içeriği seçme eğilimlerini kötüleştirebileceğini göstermektedir (Pariser,2011). Bu çalışma, algoritmik filtrelemenin etkisinin aksine, öncelikle bireylerin haber ve siyasi bilgi arama davranışları hakkında verdikleri kararlara odaklanmaktadır. İnternet kullanıcılarının bilgi kaynaklarını seçebilmeleri nedeniyle yankı odaları daha yaygın ve zararlı hale gelebilmektedir. Yankı odalarının yüksek homojenliği nedeniyle (Conover vd., 2011), doğrulama yanlılığı ve seçici maruz kalma mümkün hale gelir.

Mesajlar, muazzam yoğunlukları ve kümelenmeleri sayesinde hızla yayılabilir (Conover vd., 2012) ve her kullanıcı, çeşitli kaynaklardan gelen aynı mesaja maruz kalır. Bu ayrılmış haldeki topluluklarda, aldatmacaların viral olma olasılığı daha yüksektir. Günümüzde bireyler, sosyal medya, arama motorları, gazetelerin çevrimiçi ve çevrimdışı sürümleri, televizyon yayınları, radyo ve diğer medya aracılığıyla haber ve gelişmelere

ulaşabilmektedir. Sonuç olarak, çeşitlendirilmiş bir medya ekosisteminin iki alternatif sonucu vardır. Bireyler birden fazla bilgi ve görüşe maruz kalabilir veya yankı odası etkisi yaratacak şekilde çeşitli medya kaynaklarını seçebilirler.

Dünya hızla birbirine daha bağlı hale geldikçe ve insanlar her zamankinden daha fazla bilgiye eriştikçe, yanlış bilgilerin çoğalması büyüyen bir endişe kaynağı olmaktadır. Siyasi kampanyalardan sağlık tavsiyelerine kadar, yanlış bilgilerin kamuoyu ve insanların yaşamları üzerinde önemli bir etki bırakma ihtimali yüksektir. Bilginin bu büyük hacmi, insanların onu nasıl yorumladığı üzerinde de bir etkiye sahip olabilir. Bir kişiye kendi inancına bağlı ve diğeri farklı bir noktayı ifade eden iki bilgi sunulduğunda, insanların karşı-tutumsal bilgilere bakma olasılığı daha yüksektir. Ancak, daha fazla parça bilgi sunulduğunda, insanlar daha yüksek oranda kendi yanlış olduğu bilgiyi seçerler (Fischer, Shulz-Hardt, ve Frey, 2008). Bu eğilimin bir açıklaması, insanların daha fazla bilgiyle karşılaştıklarında, algılanan kalitesine göre neye bakacaklarını seçmeleridir. Bu nedenle, insanlar bilgi bombardımanına tutulduklarında, taraftarı oldukları grubun bilgisinin daha nitelikli olduğuna ve seçilme olasılığının daha yüksek olduğuna inanmaktadır. Oluşturulan yapılar karşılaşılan bilgileri etkiler ve aşırı bilgi yüklemesinin yönetilmesini sağlar (Neuman, 2016).

Geniş anlamda mezenformasyon, yanlış veya yanıltıcı olan herhangi bir bilgidir. Sosyal ağlarda bu, yanlış haberlerden yanlış sağlık tavsiyelerine kadar değişebilir. Mezenformasyonun yaygınlığı, sosyal medyanın sürekli erişilebilir olması ve bilgiyi çok sayıda insana hızla yayma yeteneğiyle daha da derin bir krize yol açmıştır. Sonuç olarak, yanlış haber ve görüşler son derece hızlı bir şekilde yayılarak, aynı yanlış bilginin birden çok kez paylaşıldığı ve kolayca gerçek olarak kabul edilebildiği bir domino etkisine dönüşme potansiyeli göstermektedir.

3.3.1 Mezenformasyon ve Havzası

Genellikle bilginin özgürleştiricisi olarak övülen internetin, yanlış bilginin yayılmasıyla iç içe geçmiş daha incelikli bir hikayesi vardır. Bu hikayenin incelikleri sağlık, siyaset ve sosyal konularda çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İnternetin

bilgiyi demokratikleştirme gücü, aynı zamanda onu kontrolsüz doğruluğun tuzaklarına karşı savunmasız hale getirmektedir.

Çevrimiçi yanlış bilginin tehlikelerinin altını çizen en eski olaylardan biri, çocukluk çağı aşılırları ile otizm arasında olduğu iddiasında bulunan çalışmadır. Wakefield vd.'nin 2000'li yılların başında yaptığı ve artık evrensel olarak itibar görmeyen çalışma, yine de aşılırlarla ilgili bir korku ve endişeye neden olmuştur (Lewandowsky vd., 2017). Bu yanlış bilginin internette yayılması somut bir halk sağlığı krizine yol açtı: aşılama oranları düştü ve daha önce kontrol altında tutulan hastalıkların yeniden canlanmasına neden oldu. Bu, dijital yanlış bilginin gerçek dünyadaki felaketleri nasıl ortaya çıkarabileceğinin bir göstergesidir.

COVID-19 pandemisi dijital bilgi ortamını daha da karmaşık hale getirdi. Gerçek veri tufanının ortasında bir 'infodemi' -yanlış bilginin yaygınlaşması- ortaya çıktı. Platformlar virüsün spekülâtif kökenleri, abartılı tedavi iddiaları ve asılsız komplo teorileriyle dolup taşı (Mushtaq vd., 2020). Sosyal medyanın özellikleri - titiz doğruluk kontrol mekanizmalarının eksikliği ve kontrolsüz bilgi yayma kolaylığı - bu zorluğu artırarak kamuoyunda şüpheciliği besledi.

Çeşitli mekanizmalar bu dijital mezenformasyon yangınına körüklemektedir. İnternetin mimarisi, doğasında var olan anonimlik ve zahmetsiz içerik üretimi ile yanlış bilginin kontrolsüz bir şekilde yayılmasına neden olmaktadır. Sosyal medya tarafından kullanılan kişiselleştirme algoritmaları, önceden var olan inançları güçlendirerek, kişinin inançlarına meydan okuyan veya farklı görüşlerin az olduğu bilgi ambarları yaratmaktadır (Singh ve Galletta, 2023). Bu durum yanlış inançları güçlendirerek yanlış bilginin düzeltilmesini daha da zorlaştırmaktadır. Dahası, bazı etkili figürlerin veya 'sorun girişimcilerinin' çevrimiçi ortamda yükselişi, bu zorluğun bir başka boyutunun altını çizmektedir. İster bilerek ister bilmeyerek olsun, bu kişilerin destekleri milyonlarca kişide yankı bulabilmekte ve böylece yanlış bilginin erişim alanını genişletmektedir (Chen ve Jin, 2022).

Mezenformasyon, bilgi yoğun bir çağın kasıtsız bir yan ürünü olarak durmaktadır. Herhangi bir kötü niyetten kaynaklanmayan yanlışlıkları ve hataları kapsar (Hameleers, 2023). Bu tür kasıtsız yanlışlıklar, gerçek yanlış anlamalardan veya yanlış

yorumlamalardan kaynaklanabilir. Sosyal medya gibi platformlarda paylaşımın hızı ve kolaylığı göz önüne alındığında, mezenformasyon istemeden hızlı bir şekilde ilgi çekebilir (Li ve Su, 2020).

Buna karşılık dezenformasyon, yanlış bilginin kasıtlı bir versiyonudur ve sadece bir hata ya da gözden kaçma değil, hesaplanmış bir aldatma eylemidir. Siyasi, ekonomik veya ideolojik gündemlere hizmet etmek üzere tasarlanmıştır (Boulianne vd., 2022). Amaç ister seçim sonuçlarını manipüle etmek, ister toplumsal bölünmelere neden olmak ya da belirli kurumlar hakkında şüphe uyandırmak olsun, aldatma niyetine dayanır (Meese vd., 2020). Mezenformasyon ve dezenformasyon genellikle sahte haber terimiyle birlikte kullanılır, ancak her birinin kendi dinamikleri ve hedefleri vardır.

Sahte haber kavramı, mezenformasyon ve dezenformasyonu birleştiren daha genel bir kavram olarak düşünülebilir. Gerçek haber formatlarını taklit eden ancak kasıtlı veya kasıtsız olarak yanıltıcı içerik sunan bu kavram, 2016 ABD başkanlık seçimlerinden bu yana daha fazla önem kazanmıştır. Bununla birlikte, kavramın geniş kapsamı, gerçek gazeteciliği gayrimeşrulaştırmak veya olumsuz anlatılar için bir koz olarak kullanılabilir (Almenar vd., 2021). Mezenformasyon, dezenformasyon ve sahte haber gibi kavramlar, kamusal anlayışı bozan, güveni aşındıran ve kutuplaşmayı besleyen bir ekosistemde bir araya gelmektedir. Dijital medya, bu yanıltıcı anlatıların etkisini artıran bir katalizör görevi görmektedir.

Dezenformasyonun kasıtlı doğası onu sadece mezenformasyondan ayırmakla kalmaz, aynı zamanda onu stratejik olarak tasarlanmış bir hatalı iletişim biçimi haline getirir. Dezenformasyon, manipüle edilmiş medya, yanlış anlatılar ve çarpıtılmış gerçekler aracılığıyla kendini göstermektedir (Ferreira, 2021). Bu yanlış anlatılar münferit olaylar olarak değerlendirilemez; toplumun genel bilincine sızarak algıları çarpıtır ve yanlış inançları güçlendirir. Sonuç olarak, demokratik toplumlar bu tür stratejik safsataların tehdidi altında kamu güveninin aşınması ve kutuplaşmanın artmasıyla karşı karşıya kalmaktadır (Bennett ve Livingston, 2018).

Tanıklık alanına aktarıldığında, dezenformasyonun erişimi daha da belirgin hale gelmektedir. Özünde anlatılan deneyimlerin doğruluğuna ve gerçekliğine dayanan tanıklıklar, yanlış anlatıların lekesine karşı savunmasız hale gelir. Hameleers vd.'nin

(2020) aydınlattığı gibi, dezenformasyona maruz kalmaktan kaynaklanan enfekte tanıklık, yalnızca bireysel anıları tehlikeye atmakla kalmaz, aynı zamanda kolektif anlayış içerisinde yanlışları yayma riski de taşır.

Dezenformasyonun kabulünü ve yayılmasını şiddetlendiren faktörler çok yönlüdür. Bilgi kaynağına duyulan güven, aldatıcı anlatının tekrarlanması ve önceden var olan inançlarla uyum, dezenformasyonun bireysel bilince yerleşmesini kolaylaştırmaktadır (Hameleers vd., 2020). İç içe geçmiş bu faktörler, yalanların yeşermesi için elverişli bir ortam oluşturmakta ve karşı koymayı özellikle zorlaştırmaktadır.

Bu karmaşık ağa karşı koymak, çok yönlü müdahaleler gerektirmektedir. Doğruluk kontrolü (fact-checking) konusunda çalışan kuruluşlar, sistematik olarak yanlışları çürüten hakikat savunucuları olarak ortaya çıkmıştır (McDowell ve Vetter, 2020). Bununla birlikte, bilinçli bir vatandaşlık, yanlışlara karşı ilk savunma hattıdır ve eleştirel değerlendirme becerilerini geliştiren medya okuryazarlığı programlarının önemini altını çizmektedir (Musi vd., 2023). Bu bilgilerin çoğunun dolaşımda olduğu platformlar da şüpheli içerikleri işaretleyerek veya güvenilir kaynaklara öncelik vererek bilginin doğruluğunu sorgulamada önemli rol oynamaktadır (Walker vd., 2019). Bu görev, psikologların, teknoloji uzmanlarının ve sosyopolitik uzmanların, yanlış bilgi, dezenformasyon ve sahte haberlere yol açan sayısız faktörü incelemek ve anlamak için iş birliği yapmasını gerektirmektedir (Gradon vd., 2021).

Sosyal medyadaki bu durum, bilgi ve yalan arasında bir etkileşimi temsil etmektedir. Dezenformasyon, dezenformasyon ve sahte haberler farklı mekanizmalara ve amaçlara sahip olsalar da, toplu olarak, dijital ortamlarda dikkatli bilgi tüketiminin, dikkatli doğrulama süreçlerinin ve özgünlüğe bağlılığın önemini ortaya çıkartır. Bu tür yanlış bilgilerin yayılması epistemolojik olarak tanıklık paradigmasına zorluk çıkarır ve bireylerin hatırlama ve algılama süreçlerini bozar. Yanlış bilgilendirme olgusal hatalarla sınırlı olmayıp, geleneksel olarak deneyim veya bilgi kaynağı olarak kabul edilen tanıklıkların farkında olmadan nasıl yozlaştırılabileceği konusunda içgörü sağlamaktadır. Bu, toplumun epistemik güvenliğini tehlikeye atabilecek ve demokratik yapılar için tehdit oluşturabilecek bir olgudur.

Mezenformasyon etkisi, insan hafızasının bu kırılganlığına yönelik bir çağrı niteliğindedir. Bir bireyin hatırladıkları, başlangıçta doğru olsa da, daha sonra yanlış veya yanıltıcı ayrıntılara maruz kalması nedeniyle lekelenmeye açık olabilir. Bu olgu, insan hafızasının esnekliğinin ve şekillendirilebilirliğinin altını çizmektedir (Marche ve Howe, 1995). Bu tür bir uyarlanabilirlik evrimsel avantajlara sahip olsa da tanıklık arenasında doğruluk ve uydurma arasındaki çizgiyi bulanıklaştırma riski taşır.

Yanlış bilginin etki alanı, çeşitli unsurlara bağlı olarak artabilir. Yanlış bilginin kaynağına atfedilen otorite veya güvenilirlik çok önemlidir. Tanınmış veya güvenilir kaynaklardan gelen tanıklık iddialarının doğruluğu genellikle tartışılmaz ve bu da yanlış bilginin kişinin bilişsel yapısına sorunsuz bir şekilde aşılmasını sağlar. Ek olarak, yanlış bilgiyle sıkça karşılaşmanın, onu meşru gibi gösterebileceğini unutmamak önemlidir. Tekrar etkisinin, yani bir bilgi parçasına defalarca maruz kalmakla onun algılanan doğruluğunun artabileceği, bilişsel bir önyargı olduğu bilinmektedir. Bu etki, yanlış bilgilerin zamanla, neredeyse sorgulanamaz gerçekler haline gelmesine yol açabilir.

Ayrıca, sosyal dinamiklerin etkileşimi de göz ardı edilemez. Daha geniş sosyo-kültürel dokular içinde yer alan tanıklıklar, kolektif inanç ve beklentilerden etkilenir. Bu kolektif yapılarla etkileşime giren yanlış bilgi, yayılmak için verimli bir zemin bulur. Burada bir muamma yatmaktadır, tanıklık yanlışlıkları toplumsal inançları yansıttığında, bunları tespit etmek ve düzeltmek daha da zorlu bir görev haline gelir. Hukuki tanıklıklar gibi alanlara girildiğinde, yanlış bilgilendirmenin sonuçları daha da belirgin hale gelmektedir. Örneğin görgü tanıklarının ifadeleri, olay sonrası yanıltıcı bilgilerle yönlendirilebilir ve bu da adli vakalarda istenmeyen sonuçlara yol açabilir. Yanlış bilgilendirme yalnızca yanlış bilginin yayılması değildir; toplumun bilişsel, sosyal ve kurumsal dokusuna yayılan, bireysel ve kolektif inançlar ve eylemler üzerinde önemli sonuçlar doğuran epistemik bir ikilemdir.

3.3.2 Toplumsal Etkiler

Sosyolojik bir perspektiften bakıldığında, sosyal sorunlar hakkında düşünmenin birden fazla yolu vardır. Sosyal hastalıkları tanımlamak ve iyileştirmek yerine, bir sorunun ‘sosyal sorun’ olarak tanınması genellikle toplumun kolektif olarak tanımlamasına bağlıdır (Heiner, 2002). Bir sorun uzun süredir var olabilir, ancak yaygın bir kamuoyu veya medya ilgisi görmeden önce sosyal bir sorun olarak etiketlenmeyebilir. Bu durum, özellikle sorun güçlü ve ayrıcalıklı sosyal grupları giderek daha fazla etkilediğinde ve medya konuya daha fazla odaklandığında söz konusu olabilir. Bu durum, sosyal sorunların kamuoyu tarafından kabulünün ve siyasi önceliğinin bir dizi faktör tarafından şekillendirildiğini göstermektedir.

Sosyolojik perspektif, propaganda ve sansasyonel haberlerin tarihsel olarak neden var olduğunu, ancak sahte haber fenomeninin neden şimdi toplumsal bir sorun olarak kabul edildiğini aydınlatmaya çalışmaktadır. Genel kabul görmüş bir görüş, toplumun bir hakikat sonrası çağa yaşadığıdır, bu da duyguların, ideolojilerin ve kişisel inançların, objektif gerçeklerden daha büyük bir etkisi olduğu anlamına gelir. Bu hakikat sonrası anlayışı, son yıllarda özellikle internet ve sosyal medyanın egemen olduğu karmaşık bir bilgi ekosisteminde giderek daha fazla yer bulmaktadır. Bu durum, bilgiye erişimin ve bilginin yayılmasının artık esasen dijital platformlar üzerinden gerçekleştiği bir dönemde, toplumun algı ve inanç sistemlerine olan etkisini büyötmektedir (Mooney, 2018; Wang, 2016).

Çoğu insan olayların doğrudan tanığı değildir ya da siyasetin iç işleyişine erişimi yoktur. Bunun yerine, başkalarının anlattıklarına güvenilir çünkü insanların kendi bilgisi olarak düşündüğü şeylerin çoğu aslında başkaları tarafından toplanan, arşivlenen ve paylaşılan bilgilerdir. Kararların çoğu kişilerin bireysel mantığından ziyade paylaşılan grup anlatılarına dayanarak verilir. Sonuç olarak, beklenilenin aksine, bilgi ve yanlış bilgiye karşı duyarlılık daha çok sezgisel ve sosyal süreçlere dayanmaktadır (Lazer vd., 2017; Sloman ve Fernbach, 2017).

Bilginin sosyal olarak yorumlanması, kaynağının güvenilirliğinden önemli ölçüde etkilenir (Swire vd., 2017). Bireyler saygın ve tanınmış kaynaklardan gelen bilgilere inanma eğilimindedir; aynı zamanda kendi bakış açılarını yansıtan bilgilere de yönelirler. Bireyler bilgiyi seçici olarak arama eğilimindedir; halihazırda sahip oldukları inançları destekleyen bilgileri öğrenmeyi tercih ederler. Bu özelliklerin bir sonucu olarak, insanlar siyasi konularda asimetrik olarak güncellenme eğilimindedir (Sunstein vd., 2016). Bir kaynak güvenilir olarak algılandığında veya bilginin mevcut inançları desteklediği düşünüldüğünde, bireyler genellikle yeni bilgiyi sorgulamadan kabul eder. Ancak, yanlış bilginin düzeltilmesi bireylerin inançlarını her zaman değiştirmeyebilir (Nyhan ve Reifler, 2010).

Çelişkili bilgilerin sunulması bireylerin mevcut inançlarını pekiştirebileceği gibi tam tersi bir etki de yaratabilir. Birey düzeltilmiş bilgiyi kabul etse bile, yanlış bilgi etkisi devam edebilir. Bunun kritik bir yönü, yanlış bilginin yayılmasının, çürütülmeye çalışılsa bile, potansiyel olarak zararlı olabileceğidir (Thorson, 2015). Bu kalıcılığın nedeni, bilişsel süreçlerimizdeki süreklilik ve aşinalık önyargılarıdır: Bir birey bir bilgiyle ne kadar sık karşılaşır, onu doğru olarak kabul etmeye o kadar meyilli olabilir (Hasher vd., 1977). Dolayısıyla, yanlış bilgiye maruz kalmanın uzun vadeli etkileri olabilirken, düzeltmelerin etkisi yalnızca kısa vadeli olabilir.

Bilginin kabul edilme sürecinde etkili olan bir diğer unsur sosyal baskıdır. Sosyal ipuçları ve kişinin itibarını koruması birçok insan davranışını etkiler. Sonuç olarak, akranlarının yanlış olduğuna inandıkları bir haberi iletme akranlar arası ilişkide risk oluşturabilir. Bu tehlike, Facebook'un geliştirmekte olduğu bir pop-up uyarısı gibi sosyal medya araçlarının gerçekleri kontrol etmesi için bir alan yaratır. Bu teknik, tartışmalı içerik paylaşımını azaltıyor gibi görünse de inançlar üzerinde uzun vadeli bir etkisi olacağı şüphelidir (Schwartz vd., 2007) Bu tür doğrulama araçları, yanıltıcı bilgi yaymayı tercih eden bireyleri uyarmanın bir yolunu sağlarken, çevrimiçi bilgi tüketim alışkanlıklarını değiştirmek de önemlidir (Lazer vd., 2017).

Sosyal medyada sahte haberlerin yayılım hızının neden yüksek olduğu araştırmacıların ilgilendikleri konuların başında gelmiştir. Qiu vd.'ye (2017) göre, Bireyler genellikle yüksek kaliteli bilgi paylaşma eğilimindedir, ancak sosyal ağların

yapısal özellikleri, sınırlı bireysel dikkat ve aşırı bilgi yüklemesi nedeniyle sistem düzeyindeki kaliteli mesajları düşük kaliteli mesajlardan ayırt edilmesini zorlaştırabilir. Bu durum, sahte haberlerin çevrimiçi ortamlarda neden daha hızlı yayıldığına dair bir açıklama sunmaktadır. Yayılım hızına etkide bulunan bir diğer unsur da sosyal botlardır. Sosyal botlar yapısal, zamansal, bağlamsal ve kullanıcıya özgü özelliklere dayalı olarak geliştirilmiş programlar olarak tanımlanabilir (Varol vd., 2017). Shao vd.'ye (2016) göre, botlar yanlış bilginin etkisini artırmak ve insanların bilişsel ve sosyal önyargılarından yararlanmak için tasarlanmıştır. Örneğin, genel dikkati dağıtmak için yaygın olarak bilinen stratejileri taklit edebilir ve bilgiyi yanıltıcı bir şekilde yaymak için etkili kullanıcıları hedef alabilirler (Ratkiewicz vd., 2011).

MIT'den bir grup araştırmacı, 2006 ile 2017 yılları arasında Twitter'da paylaşılan 126.000 haber üzerinde yaptıkları araştırmada yalanların, gerçeklerden %70 daha fazla retweet edildiğini ortaya çıkarttı. Araştırmaya göre, kurgu haber dizileri sıklıkla 1.000 ila 100.000 kişi arasındaki kitleye ulaşırken, gerçek haberlerin nadiren 1.000'den fazla kişiye yayılmış; yanlış siyasi haberler diğer bilgi kategorilerine göre daha hızlı, daha uzağa ve daha geniş bir kitleye ulaşmıştır. Çalışmada, bu olayı açıklamak için 'insanların yeni bilgileri paylaşma olasılıklarının daha yüksek olduğunu' ve 'yanlış haberlerin doğru haberlerden daha yeni olduğunu' bu yüzden de paylaşımlar arasındaki dengesizliğin ortaya çıktığını savunulmaktadır (Levinger, 2018). Haberin yeniliği, gündemin akış hızında belirsizliğin giderileceği anlamına geliyor olabilir. Doğru bilginin inşa süreci ile üretilmiş bir enformasyonun üretimi arasında geçen sürede belirsizlik kaygıya ve diğer duygu durumlarına nüfuz etmeye devam eder.

3.3.3 Strateji ve Önlemler

Sosyal ağlarda mezenformasyon sorununu ele almak için kullanılacak bir dizi strateji vardır. Örneğin, sosyal medya platformları, bilgileri yayınlanmadan önce doğrulamak için adımlar atabilir. Kullanıcılar yanlış bilgileri nasıl tespit edecekleri konusunda eğitilebilir ve hikayeleri paylaşmadan önce gerçekleri kontrol etmeye teşvik edilebilir. Haber raporlamanın bir alt kümesi olan doğruluk kontrolü, bireylerin neyin

gerçek neyin gerçek olmadığını anlamalarına yardımcı olabilir. Aşağıda üç örnek ile açıklanmaktadır:

İlk olarak, beklenmedik bir kaynaktan gelen doğrulama, yanlış algılamaları azaltmada daha etkili olabilir (Berinsky, 2015). Yani, aynı gruptan olan iki bireyin birbirini düzeltmesi mezenformasyonun düzeltilmesi hususunda karşıt gruptan birinin düzeltmesinden daha etkili olabilir. İkincisi, doğruluk kontrolü yapılan içerik ilk baştaki yanlış bilgileri çağrıştıran görseller veya metinler içerdiğinde, bireyler doğruluk kontrolüne daha az açık olurlar (Garrett, Nisbet ve Lynch, 2013). Farklılaştırılmış içerik mezenformasyonu düzenleme açısından daha etkilidir. Üçüncü olarak da Nyhan ve Reifler (2015) orijinal bilginin hatalı olduğunu basitçe belirtmek yerine alternatif bir açıklama sunulabildiğinde yanlış bilgiyi düzeltmenin daha faydalı olduğunu söyler. Son olarak, hükümetler yanlış bilgilerle mücadele etmek için platformların yanlış bilgileri doğrulamasını veya kaldırmasını gerektiren yasalar çıkarmak gibi adımlar atabilir. Sorunu anlamak için sosyal medya platformları, kullanıcılar, bağlam, yayılan yanlış bilgilerin -kısacası bu ağdaki tüm aktörlerin- tespit edilmesi ve irdelenmesi önem kazanmaktadır.

Yanlış bilgi aynı zamanda karar verme mekanizmaları üzerindeki etkisinden dolayı da tehlikeli bir pozisyonudadır. Yanlış bilgi, karar vermeyi çeşitli şekillerde etkileme potansiyeline sahiptir. Yanlış bilgilendirilmiş kararlara, yanlış sonuçlara ve yanlış yönlendirilmiş eylemlere yol açabilir. İnsanlar karar verirken büyük ölçüde ellerindeki bilgilere güvenirler. Sahip oldukları bilgiler yanlış veya yanıltıcı olduğunda kararları olumsuz etkilenebilmektedir.

Örneğin, bir kişi bir yatırım fırsatı hakkında yanlış bilgiye inanırsa, en karlı kararı veremeyebilir. Ya da belirli bir grup hakkında etrafında üretilen enformasyonu ulaşabileceği başka bir kaynak olmadığı için sadece etrafındaki insanlardan alabilir ve buna göre hareket edebilir. Çünkü insanlar sahip oldukları bilgilere güvenebilir ve bilgiyi doğrulamadan ona göre eylemde bulunabilir. Bu bakımdan mezenformasyon, insanların mevcut tüm seçenekleri göz önünde bulundurmadan karar vermesine de neden olabilir. İnsanlar yanlış bilgilere inandıklarında, seçimlerini sınırlayabilir ve diğer olası çözümleri

gözden kaçırabilirler. Kişi daha iyi alternatiflerden habersiz olabileceğinden, yetersiz karar vermeye yol açabilir.

Bununla birlikte, insanların neden yanlış bilgilere inandıklarını ve inanmaya devam ettiklerini açıklayan, kişi düzeyinde bilişsel ve sosyopsikolojik faktörler de vardır. Sistematik (veya merkezi) bilgi işleme, bilgi işleme konusunda gerçekleştirilen araştırmalarla h ristik (veya çevresel) bilgi işlemeden ayrılır. Sistematik bilgi işlemede bireyler, yüksek kaliteli argümanların varlığı veya yokluğu gibi niteliklerini değerlendirerek bir mesajın argümanını ve doğruluğunu yorumlamaya ve analiz etmeye çalışır (Fridkin, Kenney ve Wintersieck, 2015). Ancak bireyler, her gün maruz kaldıkları çok büyük miktarda veri nedeniyle her bilgiyi bu şekilde değerlendiremezler. Karşılaştıkları bilgileri değerlendirmek için h ristik yöntemlere ve sosyal ipuçlarına güvenirler. Sezgisel bilgi işlemede bireyler, bilgi kaynağının algılanan güvenilirliği ve çekiciliği, geçmiş deneyimleri ve başkalarının inandıkları gibi bilişsel kısa yollara güvenirler.

Sonuç olarak, bireyler çoğu zaman bilgiyi makul, tarafsız ve nesnel bir şekilde algılamazlar, bunun yerine aldıkları bilgiyi işlerken kendi  n yargılarına teslim olurlar (Metzger, Tversky ve Kahneman, 1975). Örneğin, insanlar önceki fikirlerini doğrulayan bilgileri tercih etme ve çelişkili bilgileri doğruluğuna bakılmaksızın göz ardı etme eğilimindedir.

Mezenformasyon aynı zamanda güven ve anlayış eksikliğine de yol açabilir. İnsanlar yanlış bilgilere maruz kaldıklarında, doğru bilgiler de dahil olmak üzere tüm bilgilere şüpheyle yaklaşabilirler. İnsanlar sahip oldukları bilgilerin yanlışlığını kabul etmekte isteksiz olabileceğinden, bu karar verme sürecinde güven eksikliğine yol açabilir. Bilgi içeriğinin bilginin algılanan güvenilirliğini değiştirebileceğini söylemekte neredeyse bir problem yoktur. Zayıf argümanlar, güvenilir olmayan kaynaklar, zayıf dilbilgisi ve güncel olmayan biçimler, bir kişinin bilginin güvenilirliğine ilişkin algısını zayıflatabilecek faktörlere örnektir.

Haberler ve diğer yaygın bilgi kaynakları, dünya çapında cereyan eden olayları ve bu olayların işleyiş mekanizmalarını anlamamızda kilit bir role sahiptir. Bilgi toplumunun bir parçası olarak, sahte haberlerin yayılması, özellikle günümüzde, ciddi bir problem

olarak öne çıkmaktadır. Mooney (2018) tarafından yapılan tanımlamaya göre sahte haberler, ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, insanların bilgi edinme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve bu durum, geniş çapta toplumsal bir sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda, sahte haberlerin yayılmasının etkileri, toplumsal ve bireysel bilgi edinme süreçleri üzerinde detaylı bir şekilde irdelenmelidir.

3.4 Yanlış İnançların Oluşması

Mezenformasyon, yanlış bilginin yayılması sürecinde, önceden var olan yanlış inançların oluşması ve pekiştirilmesi için etkili bir tetikleyici olarak hizmet edebilmektedir. Loftus (2005) tarafından aktarıldığı üzere, yanlış öncüllere dayalı bilişsel yapılar, özellikle kişinin mevcut inançları veya duygusal durumlarıyla uyumlu olduğunda, zihnin yanıltıcı bilgiyi inanç sistemine entegre etme sürecinde kırılganlık yaratır. Bu tür yapılar, bireyin gerçek dışı bilgiyi daha kolay kabul etmesine ve onu mevcut inanç sistemine dahil etmesine neden olabilir. Bu süreç, yanlış bilginin insanları hatalı anlayış biçimlerine yönlendirebilmesine ve bu yanlış anlayışlar üzerine inşa edilen düşünce yapılarının zayıf temeller üzerine kurulmasına benzetilebilir. Dijital çağın getirdiği yanlış bilginin yayılması, bireysel ve kolektif inanç sistemlerinin şekillenmesinde ve bu yanıltıcı bilginin akut bir şekilde yayılmasında önemli bir faktördür.

Wang vd.'nin (2019) çalışması, sağlıkla ilgili yanlış bilgiler bağlamında, sosyal medyanın mezenformasyonun yayılması için ne kadar kritik bir kanal olabileceğini göstermektedir. Literatür taraması yoluyla, yanıltıcı inançların dijital platformların karmaşık ağ yapıları aracılığıyla nasıl kolayca benimsenip yayılabildiğini ve insanları sağlıkla ilgili zararlı seçimler yapmaya yönlendirdiğini göstermektedirler. Bununla birlikte, bulgular, uyarıların ve diğer zamanında müdahalelerin yanlış bilgilendirmeyi önlemede nasıl etkili olabileceğine dair kanıtlar sunarak cesaret vericidir.

Thorson'un (2015) altını çizdiği gibi, sorun sadece mezenformasyonun yayılması değil, aynı zamanda inatçı bir şekilde bireylerde devam etmesidir. Bireylerin, düzeltmelerle karşılaştıklarında bile yanlış bilgilere sarıldıkları inanç sebatı (belief

perseverance) olgusu, yanlış anlatıların demir atabileceği derin bilişsel köklerin bir kanıtıdır. Bununla birlikte, Thorson'un araştırması zamanlamanın çok önemli olduğunu göstermektedir; anında karşı koymak aslında bu yanlış inançların inatçılığını azaltabilir.

Odak noktasını hafıza alanına kaydıran Greene vd. (2023), yanlış bilgilendirme ve hatırlama arasındaki etkileşimi incelemektedir. Genellikle geçmiş deneyimlerin depoları olarak görülen hafızaların, bilişsel yapılara sızdıktan sonra yanlış anlatıları düzeltmenin zorluğunu pekiştirecek şekilde, olay sonrası çarpıtmalara açık ve değişken olduğu gösterilmektedir. Mezenformasyonun güncelliği, COVID-19 pandemisi gibi kriz senaryolarında özellikle göze çarpmaktadır. Ahmed ve Rasul (2022), bu tür bağlamlarda yanlış bilginin derin etkilerini ön plana çıkarmaktadır. Krizler sırasında yanlış anlatıların yayılması, bilişsel farklılıklarla birleştiğinde, toplumsal bölünmeleri ve güvensizliği daha da şiddetlendirebilmektedir.

Bu tür çarpıtılmış inançlar, özellikle karar alma süreçlerini etkileyerek dalgalanma etkisi yaratır. Bireyler, rasyonel aktörler olarak, kararlarını mevcut bilgilere dayandırır. Yanlış bilgi bu temeli bozarak seçimleri ve eylemleri çarpıtmaktadır. Asılsız iddialara dayanarak aşı yaptırmamaya karar veren bir bireyden (Wang vd., 2019), aldatıcı reklamlara dayanarak alışveriş yapan bir tüketiciye kadar, yanlış bilginin sonuçları hayatın çeşitli yönlerine nüfuz etmektedir. Yanlış bilginin sürekliliği bu zorluğu daha da artırmaktadır. Sezgisel beklentilerin aksine, yanlış bilgiyi çürütmek onu hafızadan silmez. Kalıcı etki, ilk yanlış bilginin sağlamlığını vurgular; düzeltildiğinde bile yanlış anlatı bilişsel girintilerde kalır, algıları ve inançları şekillendirir (Ecker vd., 2013).

3.4.1 Mezenformasyon ve Ayrışma

Toplumsal olarak mezenformasyon, kutuplaşma ve bölünmeye yol açan bir güçtür. Önceden var olan anlatıları güçlendirerek ve doğrulama önyargılarını besleyerek, yanlış bilgi, bireylerin karşı anlatılardan yalıtıldığı epistemik baloncuklar yaratır ve ideolojik bölünmeleri yoğunlaştırır (Meer ve Jin, 2019). Yanlış bilgi, sadece hatalı ifadelerin veya iddiaların basit bir kaynağı olmanın ötesindedir; toplumların kutuplaşmasına ve bölünmesine katkıda bulunarak derin ayrılıklar yaratabilir. Bu durum,

yanlış bilginin sadece bireysel anlamda değil, toplumsal düzeyde de önemli sonuçları olabileceği anlamına gelir.

Mezenformasyon etkisinin temelinde, Hameleers ve Meer'e göre (2019) doğrulama yanlılığı yatmaktadır. Bireyler, yerleşik inançlarıyla örtüşen bilgileri benimsemeye yatkındır. Yanlış bilgi bu inançlara sorunsuz bir şekilde uyum sağladığında, sadece özümsemekle kalmaz, aynı zamanda yayılır, önceden var olan kanaatleri kristalleştirir ve kutuplaşmayı artırır. Bu dinamik, yankı odaları olgusuyla daha da şiddetlenmektedir. Rao vd. (2022) ve Baumann vd.'nin (2020) açıkladığı gibi, dijital alanlar, uyumlu görüşlerin sekerek her yankıyla birlikte ivme ve doğruluk kazandığı yalıtılmış topluluklara dönüşebilmektedir. Bu odacıklarda, yanlış bilgi yalnızca kontrol edilmemekle kalmaz, aynı zamanda bölünmeleri sağlamlaştırmak için verimli bir zemin bulur.

Seçici maruz kalma, bireylerin bilgi edinme sürecinde uyumlu bilgilere yönelme ve çelişen bilgilerden kaçınma eğilimleri ile işlev gören bir bilişsel süreçtir. Bu eğilim, yanlış bilgiye bir yol açar; zira insanlar kendi önyargılarıyla uyumlu yanlış bilgileri kabul etmeye ve yaymaya daha açık hale gelirler. Yanlış bilgi bu şekilde, onu benimseyecek ve daha geniş kitlelere aktaracak istekli bir izleyici kitlesini bulur.

Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer konu olan 'duygusallık', bilişsel ve dijital alanlarda dolaşırken sıklıkla karşılaştığımız bir fenomendir. Duygusal tepkiler, bilişsel düşünce ya da dijital içeriklerin sade bir yansıması değil, anlam oluşturma süreçlerinde bu unsurlarla birlikte ve etkileşim içinde işlev gören önemli faktörlerdir. Yanlış bilginin yayılması bu entegre bağlamda, gerçeklerden sapma olarak değil, duygusal hikaye ve anlatıların etkisi altında etkin bir biçimde gelişir (Lewandowsky, 2021; Quach vd., 2022). Bu, mezenformasyonun sadece mantıksal değerlendirmenin eksikliği ile değil, aynı zamanda güçlü duygusal çekiciliği ile de güçlendiğini gösterir. Duyguları yoğun hikayeler, yalnızca hikaye olarak kalmaz, aksine, dikkat çekme ve kalıcı izlenimler bırakma kapasitesiyle etkileşimli birer duygusal deneyim olarak işlev görürler.

Cook vd.'nin (2017) iklim değişikliği tutumları üzerine yaptıkları araştırma, yanlış bilginin kutuplaştırıcı etkilerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, özellikle güvenilir bir otorite tarafından sunulduğunda yanlış bilginin, farklı ideolojik görüşlere sahip

grupları nasıl etkilediğini göstermektedir. Araştırmanın çarpıcı bir bulgusu, serbest piyasayı güçlü bir şekilde destekleyen bireyler ile desteklemeyenler arasında, iklim değişikliği konusunda sunulan yanlış bilgilendirmenin kabul seviyelerindeki farklılıklardır. Bu durum, yanlış bilginin ve bireysel ideolojik eğilimlerin birleştiğinde, toplumdaki kutuplaşmayı pekiştiren kuvvetli bir etkileşim olduğunu gösterir

Rohlinger vd. (2019), sosyal medya platformlarının, yanlış ve bazen bilinçli olarak yanıltıcı içeriklerin yayılması için verimli bir ortam sağladığını ele almışlardır. Bu platformların yanlış bilgi yayılımında merkezi bir rol oynadığını ve toplumdaki kutuplaşmayı artırabilecek çevrimiçi ekosistemleri şekillendirdiğini vurgulamışlardır. Hwang vd. (2014) ise doğrudan yanlış bilgilendirmeyi araştırmaları da, medeni olmayan çevrimiçi yorumların tartışma kültürü üzerindeki etkilerini ortaya koymuşlardır. Bu çalışma, yanlış bilginin ve çevrimiçi etkileşimlerin dokusunun, toplumun daha fazla kutuplaşmasına katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Yanlış bilgi ve saldırganlık iç içe geçtiğinde, bu birleşimin bireyler arası mesafeyi artırarak toplumsal bölünmeyi daha da derinleştirebileceği belirtilmiştir.

Bozdağ ve Koçer (2022), haber tüketiminin Türkiye'deki toplumsal ve politik kutuplaşma üzerindeki etkilerini inceleyerek, medya alışkanlıklarının yanlış bilgilendirme ile nasıl birleştiğini ve toplumsal ayrışmayı şekillendirdiğini göstermiştir. Araştırma sonuçları, yanlış bilginin ve kutuplaşmanın bir ulusal fenomen olmanın ötesinde, küresel bir sorun olduğunu tekrarlamaktadır. Linden vd. (2017) ise, kamunun iklim değişikliği konusundaki yanlış bilgi akışından korunması için proaktif önlemleri değerlendirmişlerdir. Yanlış bilgiye karşı 'aşılama' olarak adlandırılan stratejilerin vurgulanması, bu tür bilgilerin kutuplaştırıcı etkilerini azaltmada alınabilecek proaktif adımların kritik önemini vurgulamaktadır.

Bu araştırma yapısına ek olarak Suhay vd. (2017), çevrimiçi partizan eleştiri alanını incelemektedir. Aşağılayıcı partizan eleştirinin duygusal kutuplaşmayı nasıl artırabileceğine ilişkin görüşleri, yanlış bilgi ve ilgili söylemin duyguları kutuplaştırabileceği yollar hakkında uyarıcı bir not sunmaktadır. Chipidza vd. (2022) COVID-19 salgınının çalkantılı dönemlerinde Reddit'teki içerik tercihlerinin ayrıntılı bir incelemesini sunmaktadır. Çalışmaları, ideolojik önyargıların içerik tercihlerini

belirlemedeki ve dolayısıyla yanlış bilginin kutuplaştırıcı etkilerini kolaylaştırmadaki derin etkisinin altını çizmektedir.

Young ve arkadaşlarının (2017) çalışması, yanlış bilgilerle tekrar tekrar karşılaşmanın, toplumda şüphecilik tohumları ekebildiğini ve artan bir güvensizlik yaratabildiğini vurgulamaktadır. Bu süreç, toplumsal bütünlüğün temelini oluşturan güveni aşındırmakta, bireyleri karşıt söylemlere daha az açık hale getirmekte ve kutuplaşmayı artırmaktadır.

Son olarak, Guyot vd. (2022) ve Vicario vd. (2019) tarafından dikkat çekilen dezenformasyon kampanyalarının kasıtlı manipölasyonları, daha karamsar bir boyutu ortaya koymaktadır. Bölünmeleri körüklemek için düzenlenen çabalar, mevcut ayrılıkları istismar edip güçlendirerek toplumları daha fazla kutuplaşmaya doğru itmektedir. Yanlış bilgi, bilişsel eğilimler, dijital yapılar, duygusal anlatılar ve düzenlenmiş kampanyalarla karmaşık etkileşimi sayesinde, toplumları kutuplaşmış gruplara ayıran bir güç olarak işlemektedir. Bu çok yönlü ağ, bilgiyle ilgili ihlalleri onarmak ve toplumsal uyumu teşvik etmek için, farklı sorun alanlarını kapsayan sağlam karşı önlemlerin alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Özetle, bu araştırmalar yanlış bilginin kutuplaşmadaki rolüne dair canlı bir tablo çizmektedir. Yanlış bilgi, ideolojik, duygusal, iletişimsel olmak üzere birçok düzeyde ve farklı platformlarda faaliyet gösteren bir güçtür. Bu zorluğun ele alınması, bu dinamiklerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını ve yanlış bilginin bölücü etkisine karşı koymak için özel olarak tasarlanmış stratejilerle birleştirilmesini ve böylece daha uyumlu ve bilgili bir kamusal alanın teşvik edilmesini gerektirmektedir.

3.4.2 Güven Aşınması

Yanlış bilginin bu şekilde yaygınlaşması, demokratik toplumların temel taşı olan güveni de aşındırmaktadır. Temel kurumlara ve uzmanlara duyulan güvenin erozyona uğraması toplumsal sözleşmeyi tehlikeye atar. Bilgiyle dolu bir çağda, doğruluk bir kayıp haline gelirse, güvenin temelleri -gazetecilik, bilim veya yönetişimde- sallanır ve potansiyel olarak toplumsal şüpheciliğe ve hayal kırıklığına yol açar (Greenspan ve

Loftus, 2020). Mezenformasyon, bilgi ortamına yayılan dallarıyla, toplumların dayandığı güven temelleri üzerinde kuvvetli etkilere sahiptir.

Lewandowsky vd. (2017) ve Cheng ve Chen (2020), yanlış bilginin gizlice yayılmasıyla çeşitli bilgi kaynaklarının güvenilirliği konusunda nasıl şüphe yaratıldığına dair ışık tutmaktadır. Yanlış anlatılar kamusal söyleme nüfuz ettikçe, medya kuruluşları, kurumlar ya da uzmanlar gibi doğruluklarıyla ön plana çıkması beklenen figürlerin bile güvenilirliklerinin zedelendiğini görülmektedir. Lewandowsky vd. (2017) için daha da endişe verici olan durum ise, yanlış bilginin demokrasinin kaleleri ve kamu sağlığı için önemli bir tehdit oluşturmaktadır.

Titiz metodolojileri ve hakem değerlendirmeleriyle bilim dünyası da bundan muaf değildir. Fallou vd.'nin (2022) ve Merchant ve Asch'in (2018) iddia ettiği gibi, mezenformasyon, yerleşik bilimsel fikir birliği ve uzman görüşleri üzerinde bir belirsizlik perdesi çizerek bir şüphe iklimini besleyebilir. Böyle bir iklimde, halkın bilimsel kurumlara olan güveni azalır ve potansiyel olarak kanıta dayalı politikaları ve müdahaleleri tehlikeye atar.

Acerbi ve Mercier (2022) ve Valenzuela vd.'nin (2021) vurguladığı gibi, medya ortamı oldukça hassastır. Mezenformasyon medya alanlarını istila ettikçe, gerçeği safsatadan ayırt etmek meslekten olmayan kişiler için göz korkutucu hale gelmektedir. Bu şüpheli bilgi seli, geleneksel medya kaynaklarının algılanan doğruluğunu ve güvenilirliğini tehlikeye atarak yaygın bir şüpheciliğe yol açmaktadır. Xiao vd. (2021) ve Vozab vd. (2023) yanlış bilginin bileşik bir etkisi olduğunu vurgular. Tekrarlanan maruziyet, şüpheciliği kemikleştirerek sağlıklı bir eleştiriden kalıcı, kapsayıcı bir şüpheyeye dönüştürebilir. Bu güçlendirilmiş şüphecilik içinde bireyler gerçek bilgiye karşı duyarsız hale gelebilir ve güvensizlik uçuşumunu derinleştirebilir. Dijital ortamlar, benzersiz bir bağlanabilirlik sunarken, aynı zamanda da mezenformasyon için kanallar haline gelmektedir.

Dennehy vd. (2022) ile Filkuková vd. (2021), çevrimiçi platformların yanlış bilgileri engelleme konusundaki yetersizlikleri nedeniyle nasıl azalan bir güvenle karşı karşıya kaldıklarını aktarır. Bu platformlar yanlış anlatılarla boğuştukça, kullanıcıların bu platformların etkinliğine ve niyetlerine olan inancı azalmaktadır.

Ancak güven sadece kurumsal ya da dijital bir olgu değildir. Pradhan ve Singh (2023) ve Kim vd. (2008) kişiler arası iletişimin yakın çevresine dikkat çekmektedir. Yanlış bilgi kişisel etkileşimlere sızdığında, bireylerin yakın ağlarına duydukları güveni aşındırabilir. Paylaşılan bilginin doğruluğuna ilişkin şüpheler kişiler arası güven bağlarını zedeleyebilir. Aynı şekilde hukuki alan da bundan muaf değildir. Gerçeklere ve tanıklıklara dayanan hukuki süreçler, yanlış bilgilendirmenin etkisiyle altüst edilebilir. Görgü tanıkları, sıklıkla gerçekliği doğru bir şekilde yansıtıyor olarak algılansa da, aslında dış çarpıtmalara karşı oldukça hassastırlar. Puddifoot (2018) tarafından yapılan çalışma, yanlış bilgilerin tanıkların hatıralarını bulandırarak adaletin seyrini etkileyebileceğini göstermektedir.

Çoklukların iç içe geçtiği ve hakikat kavramının katmanlar arasında gezindiği uçsuz bucaksız dijital – ve dijital olmayan – düzlemde, yanlış bilgi kendini sadece olgusalıktan basit bir sapma olarak göstermez. Bunun yerine, toplumu bir bütünlük oluşturacak şekilde birbirine bağlayan güven bağlarını aşındıracak kadar güçlü bir kuvvet olarak konumlanmaktadır. Kolektif inanç ve karşılıklı güvenin bir bütünü olan bu güven, yanlış bilgilendirmenin yarattığı yıpratıcı hikayelere maruz kalarak savunmasız hale gelir.

Buna karşılık olarak, yalnızca doğruya karşı yanlışın olduğu ikili karşıtlıkların basitliğine sığınılmaz. Yanlış bilginin uzantılarını görmek, onun çok yönlü doğasını ve etkisini kabul eden bir bakış açısı gerektirir. Mezenformasyonun yayılmasının ardındaki süreçlere ve işleyişlere açılan bir pencere görevi gören ve karanlıkta kalan köşelere ışık tutmak gerekir. Dolayısıyla, yanlış bilgiyle yüzleşmek sadece yanlış anlatılara karşı cephe açmak değildir; duygusal, bilişsel ve toplumsal alanların bir kesişimi olarak kabul etmek ve anlık olanı aşan karmaşık ilişki, inanç ve eylem ağlarını araştıran bir anlayış gerektirir.

3.5 Mezenformasyonun Yayılması

Bu tez bağlamında mezenformasyonun yayılımının üç farklı boyutuna bakılmıştır.

3.5.1 başlığı altında mezenformasyonun alımlanmasına neden olan bilişsel mekanizmalara bakılmış ve 3.5.2 başlığı altında mültecilere yönelik mezenformasyonun yayıldığı çeşitli alanlar incelenmiştir.

3.5.1 Altta Yatan Mekanizmalar

İnsan zihni, tutarlılık ve uygunluk peşinde koşarken, bilgi okyanusunda belirli yanlılıklarla ve sezgisel yaklaşımlarla hareket eder. Bu özelliklerin, belirli durumlarda evrimsel bir avantaj sağlamış olduğu tartışılabilir, ancak modern, dijitalleşen dünyada yanlış bilginin yayılmasına zemin hazırlar. Bu eğilimin arkasındaki bilişsel süreçler çeşitlidir. Özellikle, önceden sahip olduğumuz inançlarla tutarlı bilgileri kabul etme ve onlara aşına olan bilgilere odaklanma eğilimi, teyit yanlılığı, (Kerr ve Wilson, 2018) sadece alternatif görüşlere kapalı olunmasına neden olmakla kalmaz, aynı zamanda yanıltıcı bilgilerin yayılmasını ve yerleşmesini de teşvik eder. Bu, bireylerin doğru bilgilere ulaşmasını zorlaştırırken, yanlış bilgilerin daha geniş bir alana yayılmasını da kolaylaştırır.

Ancak, teyit yanlılığı tek fail değildir. GÜdülenmiş akıl yürütme (motivated reasoning), bireylerin bilgiyi nasıl filtrelediğini anlamak için başka bir odak noktası sunar. Garrett'a (2019) göre bu bilişsel süreç, bireyleri, öz saygının korunması, grup uyumu veya ideolojik ilkelerin sürdürülmesi gibi mevcut inançlarını veya arzularını destekleyecek şekilde bilgiyi şekillendirmeye yönlendirir. Bu tür bir akıl yürütme, özellikle kişinin içsel motivasyonlarını tatmin ediyorsa, olgusal kanıtlarla uyumsuzluğuna bakılmaksızın yanlış bilginin seçici olarak onaylanmasına ve dolaşıma sokulmasına yol açabilir.

Bu bilişsel katmanlılığa bir de bilişsel uyumsuzluk eklenir. Bireyler, yerleşik inançlarına ters düşen bilgilerle karşılaştıklarında zihinsel bir rahatsızlık hissine kapılırlar (Schönfelder ve Bogner, 2017). Bu uyumsuzluğu bastırmak için, açıkça yanlış olsa bile, kişinin inançlarıyla örtüşen yanlış bilgilere tutunma eğilimi gösterilebilir. Bu yatkınlık, kişinin köklü inançlarıyla çelişmek genellikle savunmacı bir geri çekilmeyle sonuçlandığından, safsataları çürütmenin zorluğunu daha da artırır.

Ancak karmaşıklık burada bitmez. Bu bilişsel yapı, dışsal faktörlerle simbiyotik olarak etkileşime girer. Yankı odalarıyla karakterize edilen sosyal ağların mimarisi, bu önyargıları büyütürken yanlış inançların kemikleşmesine yol açabilir. Duygular, özellikle de korku ve öfke gibi güçlü duygular, katalizör görevi görerek objektif değerlendirmenin

daha da önüne geçebilir. Günümüzün dijital çağındaki bilgi sağanağı da buna eklenince, bireyler sıklıkla bilişsel kestirme (heuristics) yollara başvurarak yanlış bilginin etkisini istemeden de olsa artırmaktadır (Tan vd., 2015).

Bu yerleşik bilişsel dinamiklerle yüzleşmek, bir dizi müdahaleyi gerekli kılmaktadır. Bireylere medya okuryazarlığı aşılayarak ve eleştirel düşüncüyü geliştirerek, bireyler yanlış bilgileri ayırt etme noktasında daha donanımlı hale getirilebilir. Titiz bir doğruluk kontrolünün sağlanması ve nihayetinde sorumlu gazeteciliğin savunulması ve şeffaf diyalogun desteklenmesi önem kazanmaktadır. Ayrıca, açıklık, empati ve saygının damgasını vurduğu bir toplumsal yaklaşımın geliştirilmesi, bu önyargıların etkisini azaltarak daha anlayışlı ve sağlam bir bilgi ekosisteminin yolunu açabilir (Xiao vd., 2021).

Bilişsel yapılar ve bilgi akışının karmaşık örüntüleri, mezenformasyonun yalnızca dışsal veri akışları veya dijital araçların bir sonucu olmadığını, aynı zamanda bireylerin düşünce, duygu ve işleme süreçlerinin içselleştirilmiş dinamikleriyle derinden etkileşimde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu süreçler, dışsal saldırgan olmaktan ziyade, bireylerin en derin bilişsel eğilimlerinin ve maruz kaldıkları deneyimlerin etkileşiminden kaynaklanan içsel bir özellik olarak görülmektedir.

Teyit yanlılığı, güdülenmiş akıl yürütme ve bilişsel uyumsuzluk gibi olgular, toplumsal ve bireysel davranış kalıplarını yönlendiren belirleyici etmenler olarak işlev görmektedir ve yanlış bilgi fenomenini şekillendirmektedir. Bu olgular basitçe tepkisel etkenler olmanın ötesinde, bilişsel mimarinin etkileşimli parçaları olarak işlemektedir. Toplumsal yapılar karmaşıklaştıkça ve çok sayıda farklılaşmış yol ve ayırım ortaya çıktıkça, alternatif anlatılar için yerleşme, büyüme ve nihayetinde ana anlatıya sızma fırsatları belirlemektedir.

Bu karmaşık ağın temelinde yatan sosyal ağlarda insanlar sosyal yapılarına – arkadaşları, aileleri, toplulukları ve hatta çevrimiçi platformlardaki sanal grup arkadaşlarına – oldukça bağlıdır. Bu bağlantılar bilgi akışı için kanal görevi görür. Zenk-Möltgen vd.’nin (2018) belirttiği gibi, insanların doğasında var olan sosyal kabul görme ve uyum sağlama ihtiyacıyla hareket eden bireyler, inançlarını ve paylaştıkları bilgileri genellikle yakın sosyal çevrelerinde yaygın olanlarla uyumlu hale getirir. Dolayısıyla,

yanlış bilgi bu ağlara bir kez girdiğinde, bireyleri birbirine bağlayan bağların da yardımıyla sorunsuz bir şekilde yayılabilir.

Ancak, bu durum sadece bireysel bağlantılardan daha fazlasıdır. Daha geniş bir anlatı, grup kimliği ve kutuplaşma dinamiklerini de kapsamaktadır. Metzger vd. (2021) tarafından açıklandığı üzere, grup içi bağlılık ve grup dışı antipati, mezenformasyonun yayılmasında etkili olabilmektedir. Bir kişinin grup ideolojisini destekleme dürtüsü, nesnel hakikat ihtiyacını gölgede bırakabilir, böylece ideolojik bölünmeleri yoğunlaştırabilir ve yanlış bilgileri grup anlatıları içinde daha da sağlamlaştırabilir.

Sosyal dokunun temel unsurlarından biri olan güven, mevcut bilgi ekosistemi içinde çift yönlü bir dinamığa sahiptir. Bir taraftan toplumsal uyum ve iş birliğini teşvik eden bir bağ olarak işlev görürken, diğer taraftan yanlış bilgilendirmenin yayılmasına katkıda bulunabilecek bir faktör olarak ortaya çıkabilir. Güvenilir bilgi kaynaklarının ayırt edilmesinin güçlüğü, bireyleri sıklıkla yanıltıcı olabilecek olsa da aşına oldukları bilgi kaynaklarına yönelmeye teşvik edebilir. Zenk-Möltgen ve Lepthien (2014) bu tehlikeli dengeyi, eleştirel değerlendirmeden yoksun bir güven durumunun yanlış bilgi yayılımını destekleyebileceğini vurgulamaktadır.

Chen ve Sin (2013) tarafından ele alınan bilgi basamakları (information cascades) fenomeni, yanlış bilginin nasıl ivme kazandığını ve bireyler arasında sosyal doğrulama arayışının bir sonucu olarak nasıl bir domino etkisi yaratabileceğini açıkça gözler önüne sermektedir. Böyle durumlarda, geniş çapta paylaşılan yanlış bilgiler, yaygınlıkları nedeniyle haksız bir doğruluk algısı yaratabilir ve bu algı, yanlış bilginin daha da yayılmasına yol açabilir. Bu nedenle, toplumsal düzenin ve bilgi ekosisteminin sağlığı için güven ve bilgi doğrulama mekanizmalarının dengeli bir biçimde ele alınması büyük önem taşımaktadır.

3.5.1.1 Bireysel Faktörler

Yapısal ve toplumsal faktörlerin yanında bireysel faktörler, yanlış bilginin yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Chen ve Sin'in (2013) sosyal medyada yanlış bilgi paylaşımına ilişkin araştırması, bireysel farklılıkların etkisini ortaya koyarak bu rolü

aydınlatmaya çalışmaktadır. Çalışmada, doğruluk katılımcılar arasında önemli bir değere sahip olsa da, yanlış bilgi yine de paylaşılan içerikte kendine yer bulmuştur. Bulguları, cinsiyet, kişilik özellikleri ve siyasi inançlar gibi faktörlerin yanıltıcı bilgilerin yayılması üzerindeki somut etkisini üzerinde yoğunlaştır. Saling vd. (2021) yaş, siyasi yönelim ve yanlış bilgi yayma eğilimi arasındaki ilişkinin altını çizerek bu perspektifi daha da güçlendirmektedir. Lobato vd. (2020) bu araştırmayı COVID-19 salgını bağlamında ilerleterek siyasi yönelim, gelenekçilik ve hatta bilime yönelik tutumların yanlış bilgi paylaşma davranışlarının belirgin belirleyicileri olarak ortaya çıktığı bir paradigma sunmaktadır.

Araştırmalarda belirginleşen ve önem arz eden bir diğer mesele, bilgi paylaşımının sınırlarını aşan bireysel farklılıkların yanlış bilgi ile etkileşimindeki rolüdür. Cann ve Katz (2005), Metzger vd. (2021), ve Tomes ile Katz (1997) tarafından tartışıldığı üzere, bu farklılıkların yanlış bilgiyi alma, işleme ve hafızada kodlama süreçlerine etkileri dikkate değerdir. Bu çalışmalar, doğrudan yanlış bilgi paylaşımına odaklanmasalar da bireysel farklılıkların geniş çaplı etkilerini vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte, yanlış bilginin yayılma ortamı yalnızca bireysel dinamiklerle sınırlı değildir; sosyal etkileşimlerin ve etkilerin birbiriyle ilişkilendiği karmaşık bir yapı oluşturur. Lobato vd. (2020) tarafından ifade edildiği gibi, bireyler sosyal çevrelerinin etkilerinden bağımsız değildir ve sosyal normların, grup baskılarının yanlış bilginin yayılmasını kolaylaştırdığı durumlar bulunmaktadır.

Çevrimiçi ekosistemler, bu kompleks yapıya ek bir boyut kazandırmaktadır. Çevrimiçi topluluk yapısı olan yankı odaları onaylanmış inanç sistemlerinin kuvvetlenmesini destekler bir yapıya sahiptir. Metzger vd. (2021), bu toplulukların yalnızca yanlış bilgileri sürdürmekle kalmayıp, ayrıca farklı bakış açılarının erişimini de aktif olarak engelleyebildiğini somutlaştırarak ortaya koymaktadır.

Geniş çerçevedeki toplumsal ve kültürel normların farkındalığı da büyük önem taşır. Toplumun yaygın inanç, değer ve önyargıları ile iç içe geçen bu normlar, bireylerin bilgi paylaşımını yönlendirerek onları mevcut toplumsal görüşlere uyumlu yanlış bilgileri benimsemeye itebilir. Özetlemek gerekirse, bireysel eğilimler, toplumsal normlar ve kültürel dinamiklerin etkileşimi, yanlış bilginin yayılması için çok katmanlı bir temel

oluşturur. Metzger vd. (2021) ile Chen ve Sin (2013) tarafından vurgulandığı üzere, insanların motivasyonları, ister bilgi arayışı ister kişisel ifade biçimi olsun, genellikle bu geniş dinamiklerle iç içe geçmiştir.

3.5.1.2 Homofili ve Sosyal Etki

Homofili, mezenformasyon yayılımında önemli bir temel olarak hizmet eder. Bu ilkenin özü, insanların kendi inançları, değerleri ve özellikleriyle örtüşen kişilere duydukları yakınlığa dayanır (McPherson, Smith-Lovin ve Cook, 2001). Kullanıcı tercihlerine göre ayarlanmış algoritmalarla donatılmış sosyal medya platformlarının bu homofilik eğilimi daha da şiddetlendirmesi dikkat çekicidir. Bu ortamda, yankı odaları ve filtre balonları ortaya çıkmakta ve yanlış bilgi için üreme alanları haline gelmektedir. Treen vd. (2020) bu fenomene ilişkin içgörüler sunarak, yanlış anlatıların bu kapalı ağlarda güçlenmesinin, farklı ve daha da önemlisi doğru perspektifleri bir kenara itmesinin kolaylığını vurgulamaktadır.

İnsan davranışının ayırt edici özelliklerinden biri olan sosyal etki, egemenliğini mezenformasyon alanına kadar genişletmektedir. Akranların davranışları ve görüşleri kaçınılmaz olarak diğerlerini de şekillendirmektedir. Pierri (2022), uyumluluk arzusundan sosyal onay arayışına kadar sosyal etkinin çeşitli ifadelerini tartışmış ve akranların yanlış bilgi paylaştığına tanık olmak, aidiyet ve onay arayışında yanlış bilgileri çoğaltarak zincirleme bir reaksiyonu tetikleyebileceğini vurgulamıştır.

İnsanlar olarak sosyal bağlamda etkileşim ve onay arayışı içinde olmamız, insanlığın bir parçasıdır. Ancak bu eğilimler, dijital çağın geniş ve karmaşık yapısında, yanlış bilginin hızla yayılması için verimli bir ortam oluşturabilir.

Bilgi işlemede karşılaşılan zorlukların temelinde, beynin verimliliği önceliklendiren bilişsel eğilimleri yatmaktadır. Evrimsel süreç içinde gelişen ve bilginin hızla işlenmesini sağlayan sezgisel mekanizmalar, günlük karar verme süreçlerini hızlandırarak fayda sağlamasına rağmen, aynı zamanda bilişsel tuzaklar olarak da işlev görebilirler. Bu mekanizmaların anlaşılması, karar verme süreçlerindeki potansiyel hataların ve yanılgıların daha iyi kavranmasını sağlar. Örneğin, teyit yanlılığı, mevcut

inançları destekleyen bilgilerin seçilmesine neden olarak, objektif değerlendirme yapılmasını engelleyebilir. Kullanılabilirlik safsatası, hatırlaması kolay veya duygusal açıdan etkileyici olan bilgilere aşırı değer verilmesine yol açarak, gerçekçi bir dünya görüşünün gelişimini kısıtlayabilir.

Bu bilişsel süreçlerin yanı sıra, dijital ortamın duygusal dinamikleri de önemli bir faktördür. İçgüdüsel tepkileri tetikleyen ve duygusal bağ kurmayı amacıyla tasarlanmış içeriklerle dolu olan bu alan, sansasyonel başlıklar ve alarma geçirici haberlerle doludur. Bu içerikler, hızlı duygusal tepkiler uyandırarak, eleştirel düşünce süreçlerinin önüne geçebilir. Duygusal etkileşim, içeriğin doğruluğunu gölgeleyebilir ve sonuç olarak, mantıksız içerikler bile ağlar arasında çığ gibi büyüyerek yayılabilir.

3.5.2 Mezenformasyon ve Mülteciler

Günümüzün dijital sınırı olan sosyal medya, demokratikleştirebildiği gibi, özellikle mülteciler gibi savunmasız gruplar söz konusu olduğunda, yanlış bilginin yayılması için de güçlü bir kanal görevi görebilmektedir. Wang vd. (2019), sosyal medya platformlarının çoğaltıcı rolünü vurgulayarak bu duruma ışık tutmaktadır. Bu platformların geniş erişimi, bilgi yaymanın basitliği ve genellikle sansasyonel veya tartışmalı içeriğe öncelik veren algoritmaların birleşimi nedeniyle, yanlış bilgi hızla viral hale gelebilmektedir. Bu viralite, mültecilerle ilgili olduğunda, sadece yanlış bilgilendirmekle kalmaz, aynı zamanda kalıpyargıların güçlendirilebilir ve bu nedenle de kamuoyunu çarpıtabilir.

Bilişsel yapıların sezgi ve önyargılara yatkınlığı, bilgi işleme sürecini karmaşıktır. Ecker vd.'nin (2022) çalışmaları, teyit yanlılığı ve erişilebilirlik yanlılığı gibi özgül bilişsel eğilimlerin, yanlış bilginin kazara hızlandırıcısı olarak işlev görebileceğini tartışmaktadır. İlki, bireylerin mevcut inançlarıyla uyumlu bilgiye eğilim göstermesine sebep olurken, ikincisi, gerçeklikten bağımsız olarak kolaylıkla ulaşılabilen verilere odaklanmayı teşvik etmektedir. Yanlış bilgiler bu yanlılıklarla örtüştüğünde, sıklıkla gerçek temellerine bakılmaksızın hızla kabul edilip yayılmaktadırlar.

Bireysel bilişin ötesine geçen dinamikler de mültecilerle ilgili algıların oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Treen vd.'nin (2020) analizleri, siyasi ve ideolojik eğilimlerin, algılar üzerindeki etkilerini belirginleştirmektedir. Yanlış bilgiler çoğunlukla, belirli siyasi anlatıları desteklemek veya 'biz' ile 'onlar' arasında çizgiler çizmek için bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kullanılmaktadır. Bu tür ideolojik sapmalar, kutuplaştırıcı etkileri artırabilir ve mültecilere ilişkin yanlış anlatıları güçlendirip tekrarlayarak, tartışmayı gerçeklikten daha da uzaklaştırabilir. Sıkça ihmal edilen bir başka unsur ise birebir deneyimlerin etkisidir. Kashyap vd.'nin (2020) vurguladığı üzere, mültecilerle doğrudan etkileşim, hâkim olan yanlış kanıları tamamen silemese de, dengelenmelerini sağlayabilir. Gerçek etkileşimler olmadan, insanlar ikincil bilgi kaynaklarıyla dolu bir alanda savrulmaya açık hale gelir ve bu durum onları çarpıtılmış ya da önyargılı tasvirlerle daha da açık hale getirebilir.

Çerçeveleme, Goodman vd.'nin de (2017) belirttiği üzere, kamuoyu algısında önemli bir faktördür. Mültecilerin tehdit veya yük olarak gösterilmesi, kamuoyu duyarlılığını yönlendiren anlatıların şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu türden çarpıtmalar, yabancı düşmanlığını körükleyebilir ve var olan önyargıları daha da pekiştirebilir. Nihayetinde, bu olumsuz çerçevelenmeler, gerçekliği yanıltıcı anlatıların gölgesinde bırakılan mülteciler için somut bir dışlanmayla sonuçlanabilir.

Herhangi bir anlatının çerçevelenmesi, modern söylemde göz ardı edilemeyecek bir etkiye sahiptir; bu çerçeveleme, konunun algılanış biçimini ve bunun sonucunda sergilenecek davranışları yönlendirir. Mülteciler gibi zaten sosyo-politik karmaşıklıkların içerisinde bulunan bireyler, böyle bir çerçevelenmenin merkezinde yer aldıklarında, sonuçlar olumlu ya da olumsuz, geniş çaplı ve dönüştürücü nitelikte olabilmektedir. Greussing ve Boomgaarden'ın (2017) 2015 Avrupa mülteci krizi üzerine yürüttükleri araştırma, bu dinamiğin bir örneğini sergilemektedir. Araştırmacıların bulguları, medya temsillerinde mültecilerin mağduriyet ve tehdit arasındaki gidip gelen temsiline önemli etkilerini vurgulamaktadır. Her iki çerçevenin de kendine özgü etkileri bulunmaktadır. Mağduriyet çerçevesi sempati uyandırarak yardım ve anlayış kültürünün teşvik edilmesine katkıda bulunabilirken, tehdit algısı yabancı düşmanlığını körükleyerek köklü önyargılara zemin hazırlayabilir. Yanlış bilgilendirme bu tehdit odaklı çerçeve ile

birleştğinde, mültecilerin kötü niyetli varlıklar olduklarına dair zararlı bir anlatıyı yaygınlaştırır ve bu durum, toplumda anlaşılmazlık ve güvensizlik duygularını artırabilmektedir.

Diğer bir göz ardı edilmemesi gereken konu ise çerçevelemenin altında yatan psikoloji ve bu durumun yanlış bilgi üzerindeki etkileridir. Bak-Coleman vd.'nin (2022) çalışmaları, yanlış bilgiyle mücadelede psikolojik olarak uyumlu müdahalelerin etkisini ön plana çıkarmıştır. Ancak - ve bu oldukça mühim bir noktadır - bu müdahalelerin başarısı, karşı karşıya kaldıkları ilk çerçevelemeden büyük ölçüde etkilenir. Mülteciler olumsuz bir çerçeve içinde sunulduğunda, bu tür müdahaleler daha fazla dirençle karşılaşır ve yanlış inançların düzeltilmesi Sisifosvari bir göreve dönüşebilir.

Ayrıca, Burel vd.'nin (2021) belirttiği gibi, yanlış bilginin yayılma şekli tek tip değildir. Demografik özelliklerdeki ve belirli temalardaki farklılıklar, yanlış anlatıların ve bunların düzeltici doğruluk kontrollerinin nasıl yayılacağını belirleyebilmektedir. Bu durum, mültecilere ilişkin yanlış bilgilerin çerçeveleme şekillerine ve ilişkilendirildikleri temalara göre farklı topluluklar ve platformlar arasında değişen yollar izleyerek çeşitli etkiler oluşturabileceğini göstermektedir. Bu tür çerçevelmelerin psikolojik yansımaları, toplumsal algıdan bireysel düşünce yapısına kadar geniş bir etkiye sahiptir.

Schmid'in (2023) sağlıkla ilgili yanlış bilginin psikolojik etkilerine odaklanan çalışması, bu durumun birey üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle olumsuz bir çerçeveleme tarafından pekiştirildiğinde, yanlış bilgi endişeden korkuya kadar geniş bir duygusal tepki yelpazesini tetikleyebilmektedir. Mülteci bağlamında, bu duygusal tepkiler, mültecilere yönelik algıları, tutumları ve davranışları doğrudan etkileyerek pasif bir durumdan çıkarıp aktif etkilere dönüştürebilir. Mültecilerin medya ve toplumsal söylemdeki çerçevelenmesi, gerçek ya da kurgusal olmasına bakılmaksızın, kamuoyu duyarlılığını ve somut politik sonuçları şekillendirmektedir.

Kutuplaşmış tartışmaların merkezinde sıklıkla yer alan mülteciler, kamu algısı, söylem ve politika üzerinde ciddi sonuçlar doğuran yanlış anlatıların yükünü taşımaktadır. Siapera vd.'nin (2018) Twitter üzerinde mültecilerin çerçevelenmesine ilişkin yaptığı araştırma, güvenlik ve insani yardımın baskın çerçeveler olarak öne çıktığını göstermektedir. Twitter gibi sınırlı karakter sayısına ve yüksek duygusal ifade

yoğunluğuna sahip bir platformda, sahte haberlerin yayılması bu çerçevelerin sıklıkla vurgulanmasına yol açabilir. Bu tür ikili çerçeveler, mültecileri ya aşırı bir tehdit ya da tamamen masum kurbanlar olarak tanımlama eğilimini ortaya koymaktadır.

Ekman'ın (2018) araştırması, sahte haberlerin, mülteci karşıtı duyguların ve sosyal medyanın iç içe geçmişliğini daha da açığa çıkarmaktadır. Özellikle, sahte haberlerin sadece pasif yanlış bilgi olarak kalmadığını, aktif çevrimiçi toplulukları filizlendirdiğini ve beslediğini vurgular. Sahte haberler tarafından harekete geçirilen topluluklar, gerçek dünya sonuçlarına yol açabilme kapasitesine sahiptir. Bu durum, özellikle mülteci karşıtı amaçlar etrafında bireylerin seferber edilmesi gibi örneklerde gözlemlenmiştir. Bu tür seferberlikler de siyasi iklimi etkileyebilir, seçmenleri harekete geçirebilir, seçim sonuçlarını çarpıtabilir ve hatta genellikle bölücü anlatılardan beslenen popülist hareketlere hayat verebilir.

Ancak yalan haber anlatılarından etkilenen sadece sosyal medya değildir. Tarihsel olarak daha güvenilir bir bilgi kaynağı olan geleneksel haber medyası da bu sahte anlatılardan etkilenmektedir. Djerf-Pierre ve Shehata'nın (2017) söylemi, medyanın kamuoyunu şekillendirmede oynadığı araçsal rolün altını çizmektedir. Geleneksel haber medyası, yanlışlıkla ya da başka bir şekilde, yanlış bilgileri haberlerine dahil ettiğinde, bunun sonuçları çok çeşitlidir. Medyanın uzun yıllara dayanan itibarı göz önünde bulundurulduğunda, kamuoyu bu tür yanlış haberleri olduğu gibi kabul edebilir ve mültecilerle ilgili hatalı algıların daha da yerleşmesine neden olabilir. Bu durum, medyanın sadece algıları şekillendirmekle kalmayıp aynı zamanda sonraki politika kararlarını da etkileme potansiyeline sahip olduğu olma rolünü sağlamlaştırmaktadır.

Hem geleneksel hem de dijital medya, toplumların göç ve mülteci krizi gibi olaylara ilişkin algıları ve bu olaylarla etkileşim biçimlerini belirleyen temel araçlardır. Nerghes ve Lee (2019), medyanın bu tür konuları nasıl sunduğu üzerine yaptıkları çalışmada, özellikle bir krizin ilk evrelerinde medya platformları arasında kayda değer farklılıklar olduğunu belgelemektedirler. Aylan Kurdi'nin trajedisinden sonra medyada oluşan anlatılar üzerine yaptıkları inceleme, ana akım medyanın tutarlı ve baskın anlatılara eğilimli olduğunu gösterirken, Twitter'ın ise alternatif ve karşıt anlatıları içeren daha çeşitli bir mozaik sunduğunu ifade etmiştir. Bu çeşitlenme, platformların

dinamizmini ve heterojen yapısını vurgular; Twitter, genelde kurumsal ya da editoryal kısıtlamalara tabi olmadan, Twitter kullanan topluluğun duyarlılığının ve tepkilerinin dinamik yapısını yansıtır.

Twitter gibi sosyal medya platformlarının demokratikleştirici potansiyeli, sahte haberlerin yayılması gibi durumları da beraberinde getirir. Nelson ve Taneja (2018), sahte haber üreten ve paylaşan kullanıcıların azınlıkta olmasına rağmen, bu kullanıcıların aktifliklerinin orantısız bir şekilde yanlış bilginin yayılmasına yol açabileceğini vurgulamaktadır. Bu gruplar nispeten az olsalar da, Twitter gibi algoritmik viralitenin hüküm sürdüğü platformlarda, kamuoyu algısını büyük oranda etkileyebilmektedirler. Eğer kontrol altına alınmazsa, yalan haberler baskın anlatıya dönüşebilir, söylemi yanıltıcı bir yöne saptırabilir ve kolektif anlayışı olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Sosyal medya platformlarının tasarımsal yapılarından kaynaklanan bu sorunlar, Aléncar (2017) tarafından da incelenmiştir. Aléncar, teknoloji ve sosyal medyanın mülteci entegrasyonunu destekleyebilecek dönüştürücü bir güce sahip olduğunu ileri sürerken, bu platformların aynı zamanda ideolojik eğilimleri pekiştirebilecek yankı odalarına dönüşebileceğine dikkat çeker. Algoritmalar tarafından pekiştirilen bu yankı odaları, mevcut inançları yineleyerek ve güçlendirerek farklı veya muhalif görüşlere sınırlı alan bırakır. Yanlış bilgilerin bu döngülere girmesiyle, yanlış bilginin yalnızca yayılması değil, aynı zamanda var olan önyargıları güçlendirerek ve söylemi çarpıtarak gelişmesi söz konusu olabilmektedir. Bu durum, mülteciler hakkında sağlıklı ve bilgilendirici diyaloglar geliştirmek yerine, kutuplaştırılmış ve yanılgılarla dolu tartışma ortamlarının ortaya çıkmasına neden olabilir.

Sosyal medya, bilgiye erişimin demokratikleştirilmesine ve marjinalleştirilmiş gruplara ses verilmesine katkıda bulunurken, aynı zamanda hâlâ anlaşılakta olan çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Algoritmaların, gerçek mülteci seslerinin yanı sıra yanlış bilgileri de öne çıkarabilme kapasitesi, kullanıcıların eleştirel düşünme becerilerinin ve platformların sorumlu içerik yönetiminin önemini vurgulamaktadır. McGregor'un (2019) işaret ettiği gibi, bu iki uçlu kılıç, kullanıcıların bilgiyi ayırt etmeleri ve platformların içerik kürasyonunda sorumlu davranmalarını zorunlu kılmaktadır.

Siyasi aktörlerin, sosyal medya platformlarının ve etkilerinin farkında olarak, kamusal söylemi şekillendirmede üstlendikleri rol büyük önem taşımaktadır. Seçtikleri sözcükler, oluşturdukları bağlamlar ve mesajlarına yükledikleri duygusal tonlar, mültecilerin hayatları ve geleceklerini etkileyebilmekte, bu da sahada somut sonuçlar doğurabilmektedir. Blumenau ve Lauderdale'in (2022) bahsettiği gibi, siyasi söylemin hem birleştirici bir köprü hem de bölücü bir ayraç işlevi olduğu ortaya konmaktadır.

Tarihsel örneklerin yankıları, mülteci krizlerinin ve toplumsal tepkilerin tekrarlanan doğasını anlamak için önemli bakış açılarının geliştirilmesine yardımcı olur. Bu tarihsel perspektif, geçmişte yaşanan olaylardan çıkarılan derslerle, mevcut ve gelecekteki mülteci krizlerine yönelik toplumsal tepkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Kirkwood (2018) tarafından ele alındığı gibi, geçmiş ve güncel olaylar arasında çizilen paralellikler veya vurgulanan farklar, mültecilerin insanileştirilmesine veya daha fazla ötekileştirilmesine hizmet edebilir. Toplamların kendi tarihleriyle ilgili anlattıkları hikâyeler ve mültecilerin bu hikâyelerdeki rolleri, toplumsal uyum ya da ayrışma için güçlü etmenler olabilir.

Nordø ve Ivarsflaten (2021) tarafından ifade edildiği üzere, kamuoyunun tepkileri yalnızca bireysel ve toplumsal tutumları yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda gelecekteki politikaların şekillenmesine de ışık tutar. Toplumsal tepkiler, ekonomik endişelerden kültürel normların korunmasına kadar çeşitli faktörlerin birleşimi ile oluşur. Bu bağlamın detaylarını anlamak, korkuların ve yanlış anlamaların üstesinden gelmek için etkili stratejiler geliştirebilir.

Özellikle mültecilerle ilişkili yanıltıcı bilgiler, dijital iletişim çağında karşılaşılan çok katmanlı zorlukların somut bir göstergesidir. Teknoloji sayesinde artan birbirine bağlılık, serbest bilgi akışını teşvik etmekle kalmıyor; aynı zamanda çarpıtılmış anlatıların kamuoyu bilincine nüfuz etmesine olanak tanıyan mekanizmaları da beraberinde getiriyor. Tarihsel olarak, insanların karmaşık realiteleri basitleştirmelerine yardımcı olan bilişsel önyargılar, bu tür çarpıtmaların yayılmasını kolaylaştırarak onların hızla yayılmasına yol açabilir. Mülteci meseleleri bağlamında, bu anlatıların insan hayatları, insan hakları ve küresel dayanışma üzerindeki doğrudan etkileri göz önüne alındığında, mevcut riskler daha da büyük bir öneme sahiptir.

Mülteciler, kendilerini çoklu jeopolitik anlatıların çakıştığı bir noktada bulurlar. Bu bireylerin deneyimleri, zaten kayıp, umut, direnç ve zorunlu göç temalarıyla i içe geçmişken, siyasi çıkar ve manipülasyon için elverişli bir zemin olurlar. Dijital ortamın sınırsız alanı içerisinde, bu deneyimler kolaylıkla seçilebilir, çarpıtılabilir ya da orijinal bağlamından koparılıp farklı gündemlere hizmet edebilir şekilde sunulabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BELİRSİZLİK, TUTUMLAR VE ENFORMASYON

Belirsizlik ve çevrimiçi bilgi kalitesi, dijital kullanıcı algılarını ve davranışlarını etkilemektedir. Dijital çağda bilgi hacmi arttıkça, farklı doğruluk dereceleri ile birlikte belirsizlik duyguları da artmaktadır. Bu belirsizlik ortamı yalnızca kullanıcı deneyimini etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda bilginin çevrimiçi ortamda nasıl arandığı, tüketildiği ve güvenildiği konusunda daha geniş sonuçlara yol açıyor.

Belirsizlik, bilişsel bir kararsızlık veya muğlaklık hali olarak tanımlanabilir ve özellikle bilgi bolluğu yaşanan zamanlarda, bireylerin netlik arayışını tetikler. Bu arayış, genellikle kişileri belirsizliklerini giderme umuduyla güvenilir bilgi kaynaklarına yönlendirir; fakat dijital alan, zengin bilgi çeşitliliğinin yanı sıra yanlış bilgilerle de doludur. Faasse ve Newby (2020), sansasyonel ve endişe verici tasvirlerin algılara müdahale ettiğini, belirsizliği körüklediğini ve çevrimiçi kaynaklara olan güveni sarsabileceğini ifade etmektedir. Mitlerin ve söylentilerin hızla yayıldığı bir dönemde, bilginin bolluğunun ötesinde, onun inanılabilirliği ve güvenilirliği konusunda ayırt edicilik başlıca zorluklardandır.

Çevrimiçi bilgi kalitesinin temel unsurlarından biri olan kaynak güvenilirliği, kullanıcıların bilgi kalitesi algılarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bilal vd. (2022) tarafından yapılan çalışmalar, güvenilir kaynakların bilgi kalitesine dair algıları güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Yetkin ve güvenilir kaynaklar, bilgi kargaşasının hâkim olduğu çevrimiçi ortamda yol gösterici işaretler sunarak, kullanıcılara belirsizlikten çıkış yolu sunar. Shah ve Wei (2022) ise, özellikle kriz durumlarında güvenilirlik ve kamu katılımı arasındaki dinamik etkileşimi detaylandırarak bu konuya farklı bir bakış açısı katmıştır. COVID-19 pandemisi gibi dönemsel krizler esnasında, yüksek kaliteli ve güvenilir bilgi, halkın güvenini kazanmanın temelini atar. Doğru kaynaklardan elde edilen bilgiler, doğası gereği belirsizlikleri azaltır ve çevrimiçi bilginin algılanan kalitesini iyileştirir.

Belirsizlik karşısında çevrimiçi bilgi kalitesini güçlendirmek için odak noktası inandırıcılığı, güvenilirliği ve itimatı artırmaya yönelik olmalıdır. Fu vd. (2023), özellikle ürün bilgilerinde şeffaflığın tüketici davranışlarını çevrimiçi olarak etkileyebilecek araçsal rolüne dikkat çekmektedir. Ancak şeffaflığın ötesinde, kaynak güvenilirliğini artırmak, doğru bilgiyi yaymak ve yanlış bilgi akışını durdurmak için acil bir ihtiyaç vardır. Bu çabalara paralel olarak, bireyleri çevrimiçi ortamda gezinecek araçlarla donatmak için daha büyük bir zorunluluktur.

Çevrimiçi bilgi labirenti yaygın bir belirsizlikle birleşmektedir. Bu belirsizlik ortamı, çevrimiçi bilginin algılandığı, ölçüldüğü ve güvenildiği ortamı etkileyerek inanılabilirlik, güvenilirlik ve itimat unsurlarını ön plana çıkarmaktadır. Dijital ortamın karmaşıklığı göz ardı edilemeyecek olsa da inandırıcılığı desteklemeye yönelik proaktif çabalar, bilgili tüketicilerin yetiştirilmesiyle birleştiğinde, belirsizlik uçurumunu kapatarak sağlam ve güvenilir bir çevrimiçi bilgi ekosistemi sağlayabilir.

4.1 Belirsizlik, Bilişsel Tepkiler ve Enformasyon

I. Bölüm’de tartışıldığı üzere risk toplumu ve toplumsal değişim bireyler üzerinde bir belirsizlik durumu yaratmaktadır. Mülteci akını gibi büyük çaplı olayların toplumsal dinamikleri dönüştürmesi ile bireylerin içinde kaldığı belirsizlik ve bu belirsizliğin yarattığı bilişsel tepkiler karar alma, tutum geliştirme ve ortak yaşama gibi önemli konuları etkilemektedir. Bu bölümde tartışılmış olan belirsizlik, belirsizliğe karşı geliştirilen bilişsel tepkiler ve tutumlar, enformasyon davranışı ve enformasyonlarla karşılaşılan bağlamlar, tez çalışmasının son ayağını oluşturmaktadır.

Smithson (1989), Flavell (1976) ve Han (2021) tarafından incelenen belirsizlik kavramı, kişinin dünyanın belirli bir yönü hakkında kendi bilgi veya anlayış eksikliğine dair öznel algısını içeren üstbilişte temel olarak yer almaktadır. Belirsizliğin bu üstbilişsel yönü, nesnel bir bilgi eksikliğinden daha fazlasını kapsadığı için çok önemlidir. Aynı zamanda bir kişinin bu eksikliğin farkında olmasını ve yorumlamasını da içerir.

Smithson ve Flavell, belirsizliğin şüphe duyguları, belirsizlik ve güvenilmezlik algıları ile nitelendirildiğini ifade etmektedir. Bu duygu ve algılar, kişinin belirli bir

alandaki kendi bilgisizliğinin veya bilgi eksikliğinin farkında olmasından kaynaklanır. Aslında belirsizlik sadece neyin bilinmediğiyle ilgili değil, aynı zamanda bilinmediğinin fark edilmesi ve bilişsel olarak işlenmesiyle de ilgilidir.

Han (2021), belirsizliğin iki temel faktörün etkileşiminden kaynaklandığını öne sürerek bu yaklaşımı daha da detaylandırır. Anlayış yokluğu ve bu yokluğun bilinçli farkındalığının varlığı üzerinden bu durumu tartışır. Han'ın çerçevesine göre belirsizlik, kişinin bilgi veya anlayışındaki bir boşluğun bilinçli olarak farkında olmasının sonucudur. Bu tanım, belirsizliği kesinlik, cehalet ve bilgi gibi birbiriyle ilişkili ancak farklı epistemik durumlardan ayırır.

Figür 2'de gösterildiği üzere, Han'ın modeli, belirsizliğin var olabilmesi için hem anlayışın yokluğunun hem de bilinçli farkındalığın varlığının gerekli olduğunu öne sürmektedir. Eğer kişi anlayış kazanırsa, belirsizlik durumu bilgi durumuna dönüşür. Tersine, kişi yeni bir anlayış kazanmasa bile cehaletinin bilinçli farkındalığını kaybederse, durum belirsizlikten ziyade cehalete kayar. Bu model, belirsizliğin bir şeyi bilmemekten farklı, kendine özgü bir bilişsel durum olduğunu vurgulamaktadır. Ancak yine Han'ın (2021) aktardığı üzere belirsizlik, kesinlik, cehalet ve bilginin epistemik durumları doğaları gereği tamamen ayrık ve kategorik değildir. Bunları birbirinden ayıran sınırlar kesin ya da sabit değildir çünkü hem bilgi hem de farkındalık kategorik değil, dereceleri değişen sürekli olgulardır.

		← Anlayış (Understanding) →	
		Eksik	Mevcut
← Bilinçli Farkındalık → (Conscious Awareness)	Mevcut	Belirsizlik	Kesinlik
	Eksik	Cehalet	Bilgi
		Üstbilişsel Seviye	
		Bilişsel Seviye	

Figür 2. Belirsizlik ve Epistemik Durumlar Arasındaki İlişki. (Han, 2021)'den uyarlanmıştır.

Özetle, üstbiliş bağlamında belirsizlik anlayışı, bilişsel faktörlerin etkileşimini içerir. Belirsizlik durumunu tanımlayan sadece nesnel bilgi yokluğu değil, aynı zamanda bu yokluğun öznel, bilinçli farkındalığıdır. Bu tanımlı anlamak, bireylerin bilgi veya anlayış eksikliği ile nitelenen durumları nasıl algıladıklarını ve bu durumlara nasıl yön verdiklerini anlamak için önem taşımaktadır.

Belirsizliğin ortaya çıkarttığı durumlardan biri olarak bilişsel yakınlık ihtiyacı (BYİ), Figür 2’de belirtilen kesinlik durumunun eksikliği ve bilgiden uzak kalma ile yakından ilişkilidir. Bu bilişsel yakınlık ihtiyacı sadece bir tercih değil, çeşitli psikolojik ve sosyal faktörler tarafından yönlendirilen insan davranışının önemli bir yönüdür.

Kruglanski, Webster ve Klem (1993) tarafından yapılan çalışmada, BYİ’nin bir bireyin ikna edici mesajlara karşı duyarlılığını şekillendirmek için çeşitli dış ve iç faktörlerle nasıl etkileşime girdiğinin kapsamlı bir incelemesini sunulmaktadır. BYİ, temel olarak, bireyin kesin cevaplara olan arzusu ile belirsizlik ve muğlaklığa karşı isteksizliğini ifade eder. Bu psikolojik özellik bireyler arasında farklılık göstermektedir. Bazıları hızlı ve net çözümler tercihi ve mevcut inançlara bağlanma eğilimi ile nitelendirilen yüksek bir BYİ sergilerken, diğerleri belirsizliğe daha fazla açıklık ve yeni veya çelişkili bilgileri dikkate alma istekliliğini gösteren daha düşük bir BYİ sergilemektedir. Bu kavramın önemi, ister reklamcılıkta, ister siyasi söylemlerde veya

kişiler arası tartışmalarda olsun, günlük iletişimin ayrılmaz bir parçası olan ikna edici mesajlara bireylerin nasıl tepki verdiğiindeki rolü düşünüldüğünde özellikle belirgin hale gelmektedir.

Çalışmalarının sonucunda yüksek BYİ'ye sahip bireyler belirli koşullarda ikna edici mesajlara karşı belirgin bir direnç göstermiştir. Örneğin, bilgi bağlamında gürültülü bir ortamda, bu bireylerin yeni bilgilere açık olma olasılığı daha düşüktür. Bu olgu, gürültünün bilişsel bir dikkat dağıtıcı olarak hareket ederek yeni veya karmaşık bilgilerin işlenmesini zorlaştırmasına bağlanabilir. Doğası gereği netlik arayan ve belirsizlikten rahatsız olan bireyler için bu tür dikkat dağıtıcı unsurlar, önceden var olan inançlara veya bilgiye olan güveni pekiştirerek ikna olasılığını azaltmaktadır.

Benzer şekilde, çalışma, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin, herhangi bir konu hakkında önceden bilgi sahibi olduklarında fikirlerini değiştirmeye daha az açık olduklarını ortaya koymuştur. Başlangıçta bir bilgi temeline sahip olmak, bu bireylere bilişsel bir yakınlık hissi sağlamıştır. Yüksek BYİ'li bireyler kesinliği tercih ettiklerinden ve belirsizlikten kaçınma eğiliminde olduklarından, bir konu hakkında önceden bilgi sahibi olmak mevcut inançlarını pekiştirmekte ve alternatif bakış açılarına veya yeni bilgilere açıklıklarını azaltmaktadır. Sankaran, Szumowska ve Kossowska'ya göre (2017) bireyler belirsizlikten içsel olarak kaçınır ve belirsizliği mümkün olduğunca hızlı bir şekilde azaltmak isterler. Bu kaçınma genellikle belirsiz koşullar altında yargıda bulunma ve karar verme konusunda çaba harcama konusunda isteksizlikle sonuçlanır.

Kruglanski ve Webster'in (1996) çalışmasında bireylerin izlenim oluşturma açısından, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin hızlı izlenimler oluşturma ve bunlara kararlılıkla bağlı kalma olasılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu eğilim, bireylerin ilk değerlendirmelerini zorlayabilecek veya karmaşıktırabilecek bilgileri göz ardı etmelerine yol açar. BYİ'nin gösterdiği gibi izlenimlerin hızlı oluşumu ve bunları değiştirme konusundaki isteksizlik, sosyal bilişte basitlik ve kesinlik için açık bir tercihi göstermektedir.

Çalışma ayrıca yüksek BYİ'yi kalıp yargılara daha fazla güvenmekle ilişkilendirmektedir. Kalıp yargılar, doğaları gereği, sosyal grupların basit ve kesin sınıflanmalarını sağlar ve bu da onları özellikle bilişsel yakınlık ihtiyacı yüksek olanlara

çekici kılar. Basmakalıplaştırmaya duyulan bu güven, sosyal etkileşimler üzerinde önemli etkilere sahip olabilir ve başkaları hakkında aşırı basitleştirilmiş ve genellikle yanlış görüşlere yol açabilir. Yükleme (attribution) açısından ise, BYİ insanların davranışlarının ve olayların nedenlerini nasıl açıkladıklarını etkiler. Yüksek BYİ, genellikle karmaşık veya durumsal faktörleri göz ardı eden hızlı, basit yüklemelerle sonuçlanabilir. Yüklemeye yönelik bu basit yaklaşım, BYİ'nin sosyal etkileşimlerdeki nedensellik anlayışı üzerindeki etkisini gösterir.

Çalışmanın sonuçları siyasi ideoloji alanına da uzanmaktadır. Jost, Glaser, Kruglanski ve Sulloway (2003) tarafından yapılan araştırmada, BYİ ile muhafazakar siyasi inançlar arasında bir korelasyon bulunmuştur. Bu korelasyon, muhafazakâr ideolojilerin karmaşık sosyal ve siyasi meselelere genellikle açık, kesin ve yapılandırılmış yanıtlar vermesine ve yüksek BYİ'ye sahip bireylerin arzularıyla örtüşmesine bağlanmaktadır. Bu bulgular, BYİ'nin siyasi ideolojileri şekillendirmede önemli bir faktör olduğunu ve bireylerin kendilerini farklı siyasi görüşlerle nasıl bağdaştırdıklarını etkilediğini göstermektedir.

Ayrıca, Jost vd. (2003) yüksek BYİ'ye sahip kişilerin tipik olarak belirsizlik ve muğlaklıktan kaçındıklarını, bunun da muhafazakar ideolojiler tarafından sunulan genellikle siyah-beyaz perspektifleri özellikle çekici kıldığını vurgulamaktadır. Bu belirsizlikten kaçınma, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin temel bir özelliğidir, dolayısıyla muhafazakar ideolojileri onlar için daha çekici kılmaktadır. Bununla birlikte çalışma, yüksek BYİ'nin değişime direnç ve deneyime daha az açıklık gibi belirli kişilik özellikleriyle ilişkili olduğunu ve bu özelliklerin genellikle muhafazakar ideolojilerle bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. Muhafazakarlık istikrar, gelenek ve yerleşik normlara bağlılığı vurgulama eğilimindedir ve bu da bilişsel yakınlık ihtiyacı yüksek olan bireylerin tercihleriyle örtüşmektedir.

Son olarak, Jost vd. (2003) BYİ'nin, yakınlığa ulaşma motivasyonunun sosyal bilişin bir parçası olduğunu tartışır. Bu biliş insanların bilgiyi nasıl işledikleri, tutumları nasıl oluşturdıkları ve nasıl yargıda bulunduklarını kapsamaktadır. Sonuç olarak, BYİ kişinin siyasi ideolojisini şekillendirmede önemli bir faktör haline gelmekte ve yüksek

BYİ'ye sahip bireylerin bilgiyi kesinlik ve yakınlık ihtiyaçlarını pekiştirecek şekilde işlemesi muhtemeldir.

Roets ve Van Hiel (2011) bilişsel yakınlık ihtiyacının karar verme süreçleri üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmalarında, BYİ'nin karar verme hızını ve kalitesini, bilgi işlemeyi ve karar değişikliklerine açıklığı nasıl etkilediğine dair bilgiler sunmaktadır. Çalışmanın temel bulgularından biri, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin düşük BYİ'ye sahip olanlara kıyasla daha hızlı karar verme eğiliminde olduklarıdır. Bu eğilim, hızlı bir şekilde kesinlik ve yakınlık hissine ulaşma ve böylece belirsizlik ve kararsızlıkla ilişkili rahatsızlıktan kaçınma konusundaki güçlü tercihlerine bağlanmaktadır. Ancak, bu hızlı karar verme, zamana duyarlı durumlarda faydalı olsa da, her zaman en iyi sonuçları vermeyebilir. Roets ve Van Hiel (2011), derinlemesine analiz ve çoklu bakış açılarının dikkate alınmasını gerektiren senaryolarda, yüksek BYİ'li bireylerin hızlı karar verme özelliğinin karmaşık konuların aşırı basitleştirilmesine yol açabileceğini öne sürmektedir.

Dahası, Roets ve Van Hiel (2011) yüksek BYİ'nin bireylerin karar verirken bilgiyi işleme biçimlerini nasıl etkilediğini de tartışmıştır. Yüksek BYİ'ye sahip kişilerin kolayca elde edilebilen veya mevcut inançlarını doğrulayan bilgilere odaklanma eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Bu eğilim, önemli, ayrıntılı veya çelişkili verilerin gözden kaçırılmasına neden olarak karar verme sürecinin kalitesini potansiyel olarak etkileyebilir. Çalışmanın bir diğer önemli yönü de yüksek BYİ'ye sahip bireylerin bir kez karar verdikten sonra kararlarını değiştirmeye direnç gösterebileceklerine işaret etmesidir. Roets ve Van Hiel'e (2011) göre, bir kararın değiştirilmesi belirsizlikle yeniden yüzleşmek anlamına gelir ki, yüksek BYİ'ye sahip bireyler bundan kaçınmaya meyillidir. Değişime karşı bu direncin, kişisel seçimlerden mesleki yargılara kadar çeşitli karar verme bağlamlarında önemli etkileri olabilmektedir.

Webster ve Kruglanski (1994), bilişsel yakınlık ihtiyacının bireylerin bilgiyi nasıl aradığı ve işlediği üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmalarında özellikle bilgi arama eğilimleri, mevcut bilgilerin işlenmesi, çelişkili bilgilere karşı direnç ve karar verme ile ilgili olarak yüksek BYİ ile ilişkili bilişsel davranışlar hakkında kritik bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmanın temel bulgularından biri, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin bilgi arayışına daha az girme eğiliminde olduklarıdır. Bu davranış, onları yeni

belirsizlikler ortaya çıkarabilecek veya mevcut inançlarına meydan okuyabilecek kapsamlı araştırmalardan kaçınmaya motive eden hızlı yakınlık arzularına bağlanmaktadır. Kapsamlı bilgi toplamadan uzak durma eğilimi, potansiyel olarak çelişkili veya karmaşık verileri keşfetmek yerine bilişsel rahatlığı sürdürme tercihini yansıtmaktadır.

Dahası bu çalışma, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin, kapsamlı analiz yerine hızlı ve basit cevapları tercih ederek, kendilerine hazır olarak sunulan bilgilere güvenme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, daha karmaşık veya nüanslı olsa da önemli bilgilerin gözden kaçmasına neden olabilir ve potansiyel olarak anlayışlarının bütünlüğünü ve doğruluğunu etkileyebilir.

Webster ve Kruglanski (1994) ayrıca yüksek BYİ'ye sahip bireylerin önceden var olan inançları veya bakış açılarıyla çelişen yeni bilgilere karşı direnç gösterebildiklerini tespit etmiştir. Bu direnç, yakınlık duygusunu sürdürme ihtiyacından kaynaklanmakta, bu da onları yerleşik bilişsel çerçevelerini bozabilecek bilgileri dikkate almaya daha az açık hale getirmektedir. Karar verme açısından, yüksek BYİ'ye sahip bireylerde gözlemlenen bilgi arama davranışının azalması, sınırlı verilere dayalı kararlar almalarına neden olabilir. BYİ'nin bu yönü, eksik veya önyargılı bilgilerle oluşturulan yargılarla sonuçlanabileceğinden, kararlarının kalitesini önemli ölçüde etkileyebilir.

Kruglanski ve Webster'ın (1996) bir diğer çalışması, bilişsel yakınlık ihtiyacının gruplar arası ilişkiler üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışma, yüksek BYİ seviyelerinin iç grup ve dış grup algılarını ve etkileşimlerini nasıl etkilediğine ve bunun sonucunda ortaya çıkan iç grup kayırmacılığı, dış grup aşağılaması, basmakalıplaştırma, önyargı ve grup algılarını değiştirmeye karşı direnç dinamiklerine ilişkin bilgiler sunmaktadır.

Araştırma, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin sosyal grupların açık ve net kategorizasyonlarını tercih etme eğiliminde olduklarını ve bunun da farklı gruplara yönelik tutumlarını önemli ölçüde etkilediğini öne sürmektedir (Kruglanski ve Webster, 1996). Kesin sınıflandırmalara yönelik bu tercih, özdeşleştikleri (iç gruplar) ve özdeşleşmedikleri (dış gruplar) grupları nasıl algıladıklarını ve bu gruplarla nasıl etkileşimde bulunduklarını etkilemektedir.

Kruglanski ve Webster (1996) yüksek BYİ'ye sahip bireylerin iç grup kayırmacılığı ve dış grup aşağılaması sergileme olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu eğilim, 'biz' ve 'onlar' arasındaki net ayrımlar aradıkları kesinlik ve yakınlık hissini sağlar ve bu da bilişsel yakınlığa duydukları ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Grup içi kayırmacılık bir kimlik ve kesinlik duygusu sağlarken, grup dışı hor görme de bu net sınırların pekiştirilmesine yardımcı olur. Araştırma ayrıca yüksek BYİ'nin basmakalıplaştırmaya ve önyargıya neden olduğunu göstermektedir. Kalıp yargılar, basit ve kolay sindirilebilir kategorizasyonlarıyla, bilişsel yakınlık arayan bireyler için özellikle çekicidir. Bu eğilim, dış gruplara ilişkin aşırı basitleştirilmiş ve genellikle önyargılı algılara yol açabilir (Kruglanski ve Webster, 1996).

Buna ek olarak, çalışma yüksek BYİ'ye sahip bireylerin iç ve dış gruplara ilişkin algılarını değiştirmeye direnç gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bireylerin bu algıları değiştirmek için rahatsız edici bilişsel durumlarla karşılaşmasını gerektireceğinden dolayı, belirsizlik ve muğlaklıktan kaçınma davranışları bir direnç olarak ortaya çıkar (Kruglanski ve Webster, 1996).

Kruglanski vd.'nin (2006) yüksek bilişsel yakınlık ihtiyacının grup dinamikleri üzerindeki etkisini araştıran, özellikle grup merkezilik olgusuna odaklanan çalışmasında yüksek BYİ'ye sahip bireylerin net, kesin cevaplar için güçlü bir tercihe sahip olduğunu ve bir grup içindeki fikir birliğinin onlara rahatlatıcı buldukları bir yakınlık ve kesinlik duygusu sağladığını bulmuştur (Kruglanski vd., 2006). Çalışmanın en önemli bulgularından biri, üyelerinin yüksek BYİ sergilediği gruplarda görüş birliği için yapılan baskıdır. Görüşlerdeki bu homojenlik, yüksek BYİ'li bireylerin bilişsel tercihleriyle uyumlu bir şekilde belirsizliği ve muğlaklığı azaltma aracı olarak hizmet etmektedir. Açık ve net bir grup duruşundan elde edilen rahatlık, özellikle belirsizlikten rahatsız olanlara cazip gelmektedir.

Buna ek olarak, Kruglanski vd. (2006) yüksek BYİ'ye sahip grupların otokratik liderlik tarzları geliştirme eğiliminde olduğunu gözlemlemiştir. Bu tür gruplarda, kesin cevaplar ve yönlendirmeler sağlayan otokratik bir lider, üyelerin bilişsel yakınlık arzusuyla uyumlu olduğu için tercih edilir. Bu liderlik tarzı, yüksek BYİ'li bireylerin sıklıkla yaşadığı belirsizlik ve muğlaklıkla ilişkili rahatsızlığı etkili bir şekilde

azaltmaktadır. Ayrıca, çalışma bu grupların genellikle değişime dirençli olduğunu göstermektedir. Değişim doğası gereği belirsizlik ve muğlaklık getirir ve bu da yüksek BİY'li bireyler için rahatsızlık vericidir. Bu nedenle, bilişsel yakınlık ihtiyaçları ile uyumlu istikrar ve öngörülebilirlik sağladığı için statüko tercih edilmektedir (Kruglanski vd., 2006).

Bilişsel yakınlık, özellikle COVID-19 salgını gibi belirsizliklerle dolu durumlarda duygusal tepkileri yönetmek için bir mekanizma görevi görmektedir. Yan, Zhang, Guo ve Zeng (2022), bu ihtiyacın, bireylerin pandeminin öngörülemezliğinin getirdiği endişe ve stresle nasıl başa çıktıklarında çok önemli bir rol oynadığını göstermiştir.

Kişilerarası ilişkiler de bu ihtiyaçtan etkilenmektedir. Acar-Burkay, Fennis ve Warlop (2013) bu ihtiyacın güven dinamiklerini etkilediğini ve farklı sosyal çevrelere karşı farklı düzeylerde güvene yol açtığını bulmuştur. Yakınlık ihtiyacı daha yüksek olan kişiler, yakın tanıdıklarına uzak olanlardan daha fazla güvenme eğilimi göstermektedir. Bir diğer nokta olan karar verme ve riskten kaçınma açısından, bilişsel yakınlık ihtiyacı yüksek olan kişiler daha temkinli davranışlar sergilemektedir. Schumpe vd. (2017), bu tür bireylerin riskten daha fazla kaçındığını ve ileri tarihli ödülleri tercih etme olasılıklarının daha düşük olduğunu, anlık kesinlikleri tercih ettiklerini belirtmiştir. Santo (2020) ise, bilişsel yakınlık ihtiyacı yüksek olan bireylerin güçlü bir tutarlılık tercihi sergilediğine dikkat çekmiştir. Bu tercih, epistemik kesinliği koruyarak bilişsel uyumsuzluğu azaltma ve zihinsel dengeyi koruma arzusundan kaynaklanmaktadır.

4.2 Belirsizlik ve Mültecilere Karşı Tutumlar

Avrupa'da önemli bir mülteci, sığınmacı ve göçmen akınına sahne olan 2015 mülteci krizi, kamuoyunda geniş çaplı tartışmalara ve endişelere yol açmıştır. Bu tartışmaların önemli bir yönü, medyanın bu bireyleri, özellikle de getirdikleri belirsizlikler bağlamında tasvir etmedeki rolüydü. Gottlob ve Boomgaarden'in (2020) Avusturya ve Fransa medyasına odaklanan çalışması bu olguya ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır.

Medyanın haber ve olayları çerçeveleme yoluyla kamuoyunu şekillendirmedeki gücüne dair irdelene yapan Gottlob ve Boomgaarden'in araştırması, medyanın mültecileri tasvir etmek için çeşitli 'belirsizlik çerçeveleri' nasıl kullandığını incelemiştir. Bu çerçeveler ekonomik, toplumsal ve değer temelli belirsizlikleri kapsamakta ve her biri kamu tutumlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin, medya anlatıları mülteci akınının ekonomik belirsizliklerine odaklandığında, krizin ekonomik yansımalarına ilişkin kamuoyu algılarını şekillendirmiştir. Benzer şekilde, toplumsal ve değer temelli çerçeveler, kültürel entegrasyon ve sosyal uyuma ilişkin kamuoyu görüşlerini şekillendirmiştir.

Çalışmanın dikkate değer bir yönü de Avusturya ve Fransa'daki medya haberlerinin karşılaştırmalı analizidir. Farklı siyasi ve kültürel bağlamlara rağmen, çalışma bu ülkelerdeki mülteci tasvirlerinde paralellikler bulmuş ve ulusal medya ortamlarını aşan daha geniş bir anlatı eğilimine işaret etmiştir. Bu bulgu, medya anlatılarının daha geniş bir ölçekte kamu tutumlarını nasıl şekillendirebileceğini anlamak açısından çok önemlidir.

Çalışma aynı zamanda medya çerçevelemesinin zaman içinde nasıl geliştiğini de araştırmaktadır. Bir yıl içinde belirsizlik çerçevelerinin kullanımında gözle görülür bir dönüş yaşanmış, bu da mülteci anlatısının 'normalleştiğine' işaret etmiştir. Bu eğilim, kamu tutumlarında başlangıçtaki yoğun endişeden zaman içinde daha dengeli bir bakış açısına doğru potansiyel bir kaymaya işaret etmektedir.

Çeşitli medya kuruluşlarının ideolojik eğilimlerinin de incelendiği çalışmada sol-liberal ve aşırı sağ medyanın mülteci krizine ilişkin farklı tasvirleri, özellikle mültecilerle ilgili önerilen çözümlerle ilgili olarak kendi ideolojik yanlılıklarını yansıttığı ortaya çıkmıştır. Bu durum, medyanın mültecilere ilişkin ideolojik görüşleri sadece yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda şekillendirmek ve pekiştirmekteki rolünü vurgulamaktadır.

Özetle, Gottlob ve Boomgaarden'in çalışması, medya temsili, halkın belirsizliğe yönelik tutumları ve mültecilere ilişkin algıları arasındaki etkileşime dair önemli bilgiler sunmaktadır. Özellikle kriz durumlarında medyanın kamu söylemini şekillendirmedeki etkili rolü vurgulanmaktadır. Çalışma, medya anlatılarının ve bunların kamu tutumları ve politika oluşturma üzerindeki etkilerinin dikkatli bir şekilde incelenmesi çağrısında

bulunmakta ve siyasi açıdan hassas bağlamlarda sorumlu ve dengeli haberciliğin öneminin altını çizmektedir.

Ohme (2020) ise 2015 Avrupa mülteci krizi kapsamında algoritmik sosyal medya kullanımı ve bunun tutum güçlendirme ilişkisini incelemiştir. Çalışmanın en önemli bulgularından biri, sosyal medyanın göçe yönelik mevcut tutumların pekiştirilmesindeki rolüdür. Araştırma, sıklıkla sosyal medya kullananların zaman içinde daha aşırı tutumlar geliştirme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu olgu, sosyal medyada daha az aktif olan veya medyayı algoritmik olmayan kanallardan tüketenlerin aksine, sosyal medya platformlarındaki algoritmaların kamuoyunu şekillendirmedeki etkisini vurgulamaktadır. Bu platformların, içerik seçim mekanizmaları aracılığıyla, mevcut siyasi tutumların pekiştirilmesine, geleneksel veya algoritmik olmayan çevrimiçi medyadan daha fazla katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.

Pöyhtäri vd. (2019) tarafından yapılan çalışma, sosyal medyanın, özellikle suç ve tehdit odaklı temaları aşırı vurgulayarak, mültecilere ilişkin kamuoyu algılarını şekillendirmede oynadığı rolün kapsamlı bir incelemesini sunmaktadır. Bu yaklaşımın, mülteci meselelerine ilişkin kamuoyu tartışmaları ve görüşleri üzerinde önemli yansımaları bulunmaktadır.

Çalışmanın en önemli bulgularından biri, mültecilerle ilgili sosyal medya tartışmalarında suç ve tehdide odaklanılmasıdır. Bu çerçevelenme, mültecileri genellikle potansiyel suçlular veya güvenlik riskleri olarak resmetmekte, insani ihtiyaçlarını veya ev sahibi toplumlara olumlu katkılarını gölgede bırakmaktadır. Sosyal medya söylemleri, mültecileri sürekli olarak suç ve güvenlik endişeleriyle ilişkilendirerek kamu algısını çarpıtabilir ve bir korku ve düşmanlık atmosferi yaratabilir.

Tartışılan diğer önemli bir yönü de mültecilerle ilgili yapılan hiperlink paylaşımı ve ağ yapılı çerçevelenme gibi uygulamalara yapılan vurgudur. Kullanıcıların suç ve tehdit anlatısını güçlendiren içeriklere bağlantı verdiği link paylaşımı ve bir anlatının veya çerçevenin farklı kullanıcılar ve platformlar arasında işbirliği içinde inşa edildiği ağ yapılı çerçevelenme, mültecilerle ilgili belirli perspektiflerin güçlendirilmesinde ve yayılmasında çok önemli roller oynamaktadır.

Aigner, Durchardt, Kersting, Kattenbeck ve Elsweiler (2017) Twitter üzerinde yaptıkları araştırmalarında, sosyal medyadaki belirli göstergelerin mültecilerle ilgili sosyal medya paylaşımlarının algılanan güvenilirliğini nasıl etkilediğini çalışmıştır. Araştırmanın en önemli bulgularından biri, popülerlik göstergelerinin (beğeniler ve retweetler) ve linklerin varlığının mültecilerle ilgili tweetlerin algılanan güvenilirliği üzerindeki etkisidir. Tarafsız linkler veya URL kısaltma hizmetleri tarafından oluşturulan bağlantılar bile güvenilirlik algılarını artırmada rol oynamıştır. Bu durum, bu yüzeysel unsurların kullanıcıların yargılarını şekillendirmedeki etkisini göstermektedir.

Çalışmanın sonuçları, popülerliğin ve linklerin varlığının algılanan güvenilirlik üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu özelliklere sahip paylaşımlar, bu özelliklere sahip olmayanlara kıyasla daha güvenilir bulunmuş ve bu tarz basit manipölasyonların güvenilirlik algısını istatistiksel olarak nasıl değiştirebileceğini vurgulamıştır. Bu bulgular, özellikle sosyal medyada yanlış bilgilerin yaygınlaşması bağlamında önem taşımaktadır. Çalışma, kullanıcıların güvenilirliği değerlendirmek için içeriğin doğruluğundan ziyade tweetlerin yüzeysel özelliklerine güvendiklerini göstermektedir. Bu husus, yanlış bilginin nasıl yayılabildiğini ve inanılabildiğini anlamak açısından önemlidir.

Çevrimiçi etkileşimlere dair Ekman'ın (2019) mültecilik karşıtlığı ve ırkçı söylem üzerine çalışması da sosyal medya platformlarında, Facebook bağlamında, göçmen karşıtı aktörler tarafından kullanılan stratejilerin eleştirel bir incelemesini sunmaktadır. Çalışma, bu dijital alanlardaki kullanıcı etkileşimlerinde göçmenlere ve mültecilere yönelik söylemsel inşasını incelemekte ve duyguların ırkçı söylemi şekillendirmedeki rolünü irdelemektedir.

Araştırma, çevrimiçi göçmen karşıtı grupların, ırksal ifadelerin ve açık ırkçılığın giderek normalleştiği ve kabul gördüğü duygusal kamular (affective publics) olarak nasıl hizmet ettiğini göstermektedir. Facebook gibi geniş kullanıcı tabanı ve iletişimsel mekanizmalarıyla bu platformların daha önce dışlanmış olan ifade, tutum ve görüşlerin normalleştirilmesini nasıl kolaylaştırdığı ortaya çıkmaktadır.

Chirumbolo, Areni ve Sensales (2004), yüksek bilişsel yakınlık ihtiyacı (BYİ) ile göçmenlere ve milliyetçiliğe yönelik tutumlar arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışma

yürütmüştür. Bu araştırma, bilişsel eğilimlerin özellikle kültürel ve ulusal kimlikleri içeren bağlamlarda sosyo-politik tutumları nasıl etkilediğini anlamak açısından önemlidir.

Çalışma, yüksek BYİ ile güçlü göçmen karşıtı tutumlar arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymuştur. Chirumbolo vd. (2004) bu ilişkiyi yüksek BYİ'li bireylerin kesinlik ve net kategorileri tercih etmesine bağlamıştır. Göçmenler, özellikle de genellikle farklı kültürel veya ulusal geçmişlerden gelen mülteciler, yerleşik sosyal normlara ve kategorilere meydan okumakta, bu da yüksek BYİ'ye sahip kişiler arasında rahatsızlığa ve olumsuz tutumlara yol açmaktadır. Dahası, araştırmada yüksek BYİ'nin milliyetçi duygularla ilişkili olduğu bulunmuştur. Tipik olarak bir ulusa açık ve net bir bağlılığı içeren milliyetçilik, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin bilişsel tercihleriyle uyumlu çıkmıştır. Milliyetçiliğin sosyal ve siyasi dinamikleri anlamak için sunduğu basit çerçeve, bilişsel yakınlık arayanlar için özellikle caziptir (Chirumbolo vd., 2004).

Baldner ve Pierro (2019), BYİ'nin bireylerin göçmenlere yönelik tutumlarını nasıl etkilediğini araştırmak için bir çalışma yürütmüş ve bu ilişkinin altında yatan mekanizmalara odaklanmıştır. Araştırmaları, bilişsel ihtiyaçların özellikle gruplar arası dinamikler ve ahlaki temeller bağlamında önyargılı tutumları nasıl yönlendirebileceğini anlamak açısından önemlidir.

Çalışmanın temel bulgularından biri, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin göçmenlere karşı artan bir hoşnutsuzluk sergilemesidir. Bu yoğun hoşnutsuzluk, sosyal grupların açık ve net bir şekilde kategorize edilmesine yönelik bilişsel tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Bu bireylerin kesinlik ve basitlik ihtiyacı, göçmenlere yönelik olumsuz algılarını etkin bir şekilde şekillendirmektedir (Baldner ve Pierro, 2019).

Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli işleyiş, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin güçlü gruplara daha sıkı bağlanma eğilimidir. Baskın gruplara olan bu bağlılık, yüksek BYİ'ye sahip kişilere hitap eden bir kesinlik ve istikrar duygusu sunmaktadır. Güçlü gruplar genellikle statükoyu ve yerleşik sosyal normları somutlaştırır ve bu gruplara bağlılık mevcut sosyal yapıları güçlendirmeye yardımcı olur (Baldner ve Pierro, 2019).

Ek olarak, yüksek BYİ'ye sahip bireyler arasında göçmenlere karşı artan hoşnutsuzluğun bir tür güdülenmiş önyargı oluşturduğunu öne sürmektedir. Bu önyargı, bilişsel yakınlık ihtiyacından ve güçlü gruplarla uyum sağlamanın getirdiği psikolojik rahatlıktan kaynaklanmaktadır. Bu bireylerin kesinlik ve basitlik gibi psikolojik ihtiyaçlarına hizmet ettiği için 'güdülenmiş' olarak adlandırılmaktadır (Baldner ve Pierro, 2019).

Çalışma ayrıca, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin mültecilere karşı olumsuz tutumlar sergileme olasılığının yüksek olduğunu söylemektedir. Genellikle grup dışı olarak algılanan mülteciler, belirsizlik ve karmaşıklık getirmekte ve bu da yüksek BYİ'ye sahip kişiler için özellikle tedirgin edici olabilmektedir. Statükonun bozulmasına karşı gösterilen bu direnç, mültecilere yönelik olumsuz tutumların temelini oluşturmaktadır (Baldner ve Pierro, 2019).

Son olarak, Baldner ve Pierro (2019) ahlaki temeller teorisi ile BYİ'nin kesişimini ele almaktadır. Yüksek BYİ'ye sahip bireylerin sadakat, otorite ve kutsallık gibi istikrar ve düzeni vurgulayan belirli ahlaki temellere öncelik verebileceğini öne sürmektedirler. Bu önceliklendirme, bilişsel kapanma ihtiyaçları doğrultusunda göçmen ve mültecilere yönelik olumsuz tutumlarını daha da körükleyebilir.

Marchlewska, Cichocka ve Kossowska (2018) tarafından yapılan çalışma, BYİ'nin insanları özellikle mülteci kriziyle ilgili komplo teorilerini kabul etmeye nasıl yatkın hale getirdiğini araştırmaktadır. Bu çalışma, karmaşık sosyal meselelerin basitleştirilmiş yorumlarına yol açan bilişsel süreçlerin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmanın kritik bulgularından biri, kesin ve net açıklamalar için güçlü bir arzu sergileyenlerin mülteci kriziyle ilgili komplo teorilerini onaylama eğilimidir. Bu eğilim, yüksek BYİ'nin karakteristik özelliği olan belirsizlik ve karmaşıklıktan duyulan rahatsızlıktan kaynaklanmakta ve mülteci durumunun daha detaylı bir şekilde anlaşılması yerine basit, komplocu anlatıların tercih edilmesine yol açmaktadır (Marchlewska vd., 2018).

Araştırma, göç ve mülteci hareketlerinin karmaşıklığının, bilişsel basitliği tercih edenler için genellikle bunaltıcı olduğunu vurgulamaktadır. Sonuç olarak, bu kişiler bilişsel kapanış ihtiyaçlarını karşılayan düzgün ve net açıklamalar sunan komplo

teorilerine yönelmektedir. Dahası, bilişsel yakınlığa öncelik verenler için komplo teorileri bilişsel kısa yollar olarak işlev görmektedir. Bu anlatılar karmaşık olayları basitleştirerek bir anlayış ve kontrol hissi sağlar. Bilişsel kestirme yollara yönelik bu eğilim, mülteci krizi gibi bağlamlarda komplo teorilerinin onaylanmasının psikolojik temeline bir açıklama getirmektedir (Marchlewska vd., 2018).

Buna ek olarak, mültecilerle ilgili komplo teorilerine olan inanç, mültecilere yönelik önyargılı ve düşmanca algılara yol açabilir. Bilişsel yakınlığa yatkın kişiler, olumsuz ve genellikle aşırı basitleştirilmiş komplolara inanarak, mültecilere karşı daha olumsuz tutumlar benimseyebilir ve bu gruba yönelik algılarını ve tepkilerini etkileyebilirler (Marchlewska vd., 2018).

Baldner, Pierro, Talamo ve Kruglanski (2021), epistemik otoritelere duyulan güvenin, BYİ'si yüksek olan bireylerin mülteciler de dahil olmak üzere göçmenlere yönelik tutumlarını nasıl etkilediğini inceleyen bir çalışma yürütmüştür. Bu araştırma, güvenilir bilgi kaynaklarının yüksek BYİ'ye sahip bireylerin tipik katılmış algılarını nasıl etkileyebileceğine dair önemli içgörüler sağlamaktadır.

Çalışmadaki önemli bir bulgu, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin güvendikleri otoritelerin, özellikle de belirli bir alanda bilgili ve güvenilir olduğu düşünülen epistemik otoritelerin görüşlerine daha açık olmalarıdır. Bu otoriteler göçmen yanlısı görüşlere sahip olduğunda, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin benzer tutumları benimseme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya konmuştur (Baldner vd., 2021).

Araştırma, genellikle kesinlik arayan, karmaşık ve belirsiz bilgilere karşı dirençli olan yüksek BYİ'ye sahip bireylerin, bu tutumları güvenilir otoriteler tarafından onaylanırsa, mülteciler de dahil olmak üzere göçmenlere karşı daha olumlu tutumlar geliştirebileceğini göstermektedir. Bu bulgu, yüksek bilişsel yakınlık ihtiyacına sahip bireylerin mültecilere yönelik tipik olumsuz algılarını değiştirmek için potansiyel bir yol önerdiği için dikkate değerdir (Baldner vd., 2021).

Diğer yandan, yeni bilgilere direnç ve yerleşik normları tercih etme gibi yüksek BYİ ile ilişkili tipik eğilimlerin, güvenilen otoriteler göçmenleri kabul etmeyi savunduğunda geçersiz kılınabileceği görülmektedir. Bu bulgu, otoritelere duyulan

güvenin, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin, bu tutumlar kesinlik ve yerleşik normlara yönelik olağan tercihleriyle çelişse bile, daha kabul edici tutumlar benimsemelerine yol açabileceğini göstermektedir (Baldner vd., 2021).

Bu çalışmanın kamu söylemi ve politika oluşturma açısından çıkarımları önemlidir. Araştırma, halkın güvendiği etkileyicilerin ve liderlerin, kamuoyunun mültecilere yönelik tutumlarını şekillendirmede ve göç politikalarını etkilemede önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Bilişsel yakınlık ihtiyacı yüksek bireylerin epistemik otoritelere duyduğu güvenden yararlanarak, mültecilere ve göçmenlere yönelik daha olumlu ve kabul edici tutumları teşvik etmek mümkün olabilir (Baldner vd., 2021).

Fortier'in (2014) çalışması, BYİ'nin bireylerin bilgiye nasıl yaklaştığını ve bilgi ile nasıl etkileşime girdiğini önemli ölçüde etkilediğini vurgulamaktadır. BYİ'yi nitelendiren hızlı, kesin cevaplar ve belirsizlikten kaçınma tercihi, bireylerin takip etme eğiliminde oldukları bilgi kaynakları ve içerik türlerini belirlemektedir. Bu eğilim, genel bilgi davranışlarını etkilemekte ve çeşitli medya ve içeriklerle etkileşimlerini şekillendirmektedir.

Çalışmada tespit edildiği üzere, yüksek BYİ'nin dikkate değer bir etkisi de entelektüel bağımsızlık arzusu üzerindeki etkisidir. Bu terim, zorlayıcı veya yeni bakış açıları sunan kaynaklar yerine kişinin mevcut inançlarını ve bakış açılarını güçlendiren bilgi kaynaklarını tercih etme eğilimini ifade eder. Yüksek BYİ'ye sahip bireyler, bu yaklaşım bilişsel bir yakınlık hissi sunduğundan, muhtemelen önceden var olan inançlarıyla uyumlu bilgileri arayacaklardır (Fortier, 2014).

Çalışma aynı zamanda BYİ'nin, bir kişinin çaba gerektiren bilişsel faaliyetlerden zevk almasını ve bunlara katılımını temsil eden biliş ihtiyacı ile nasıl etkileşime girdiğine de bakmaktadır. Bulgular, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin, özellikle de yerleşik inançlarıyla çelişiyorsa, karmaşık veya zorlayıcı bilgilerle derinlemesine ilgilenmekten çekinebileceklerini göstermektedir. Bunun yerine, minimum bilişsel çaba gerektiren basit, kolay sindirilebilir bilgileri tercih edebilirler (Fortier, 2014).

Fortier'in (2014) bulguları, mülteci bağlamına uygulandığında, yüksek BYİ'ye sahip bireylerin bilgi arama davranışlarında belirli eğilimler sergileyebilecekleri anlamına

gelmektedir. Mültecilerin durumuna ilişkin karmaşık veya çok yönlü perspektifler sunan kaynaklardan kaçınabilir ve mültecilere ilişkin açık ve net temsiller sunan kaynaklara yönelebilirler. Bu bireylerin mevcut inançlarını doğrulayan kaynakları seçme ve alternatif bakış açıları sunan kaynaklardan kaçınma olasılıkları daha yüksek olduğundan, bu önyargı mültecilerle ilgili klişeleri veya yanlış anlamaları güçlendirebilir.

4.3 Bilgi Arama Davranışı

Bilginin arandığı bağlam, belirsizliğin bilgi arama davranışı üzerindeki etkisini önemli ölçüde şekillendirir. Örneğin, yüksek riskli bir tıbbi karar verme senaryosunda, belirsizliğin ağırlığı bireyin üzerinde ağır bir baskı oluşturarak onu kapsamlı bilgi aramaya itebilir. Buna karşın, restoran seçimi gibi günlük sıradan kararlarda, aynı belirsizlik düzeyi yalnızca kısa bir çevrimiçi araştırmaya neden olabilir. Kuhlthau'nun (1991) bilgi arama süreci (information seeking process) modeli, bilgi arama sürecinde belirsizlikle karşılaşan bireylerin duygusal, bilişsel ve fiziksel eylemleri üzerine kuruludur. Bu modele göre, sürecin ilk aşamaları genellikle belirsizliğin doğasından kaynaklanan kafa karışıklığı ve hayal kırıklığı duygularını içerir. Bireyler daha fazla bilgi topladıkça, bu duygular dağılma eğilimi göstermekte, yerini netlik duygusuna bırakmaktadır. Ayrıca, bu ilişkinin anlaşılmasında bilginin kaynağı da büyük önem taşımaktadır.

İnternetin genişlemesinin sağladığı bilgi erişim kolaylığı, paradoksal olarak, kullanıcıların karar verme süreçlerinde bir belirsizlik ve seçim zorluğu oluşturmaktadır. İnternet, geniş bilgi yelpazesi sunmakla birlikte, bu bilgilerin çeşitliliği ve güvenilirlik düzeylerinin heterojenliği, kullanıcıları zaman zaman bilgi felci noktasına taşıyabilir. Metzger, Flanagin ve Medders'in (2010) çalışmalarında belirtildiği üzere, bireyler çevrimiçi ortamda güvenilir bilgiye ulaşma çabası içinde, kaynakların uzmanlık düzeyleri ve web sitelerinin tasarımı gibi çeşitli güvenilirlik göstergelerine başvurabilirler. Bu nedenle, bilgi kaynağının güvenilirliği ve itibarı, merkezi bir önem arz etmektedir.

Duyguların ve bireysel duygusal durumların, bilgi arama süreçleri üzerindeki etkisi de dikkate değerdir. Örneğin, kaygı veya korku gibi olumsuz duygular, bireylerin

belirsizlik algılarını güçlendirerek, yoğun bilgi arama eylemlerine neden olabilir. Diğer taraftan, güven ya da memnuniyet gibi olumlu duygusal durumlar, daha az bilgi arayışına sevk edebilir. Brashers (2001) tarafından yapılan gözlemler, bireylerin zorlayıcı haberler veya bilgilerle karşılaştıklarında, bazen bilgiden kaçınma stratejisine başvurabileceklerini göstermekte ve duyguların, belirsizlik algısı ile bilgi arama davranışları arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır.

Bilgi arama sürecinde belirsizlik faktörünü etkileyen unsurlardan biri de bilgi kaynaklarının varlığı ve ulaşılabilirliğidir. Modern dijital çağın bir getirisi olarak internet, kullanıcılar için geniş bir bilgi deposu olarak hizmet vermektedir. Ancak bu durum, güvenilir bilgi kaynaklarını güvenilmezlerden ayırma ihtiyacını da ön plana çıkarır. Brashers (2001), özellikle elde edilen bilgilerin çelişkili veya güvenilmez olarak değerlendirilmesi durumunda, bilgi arama sürecinin bizzat belirsizliği artırabileceğini savunmuştur. Bilgiden kaçınma fenomeni, bilgi alışverişinin aslında belirsizliği azaltması beklenirken tam tersine onu pekiştirdiği anlarda meydana gelir.

Kültürel perspektiften bakıldığında, belirsizlik ve bilgi arama arasındaki ilişki daha da belirginleşir. Farklı kültürler, belirsizlik algısına ve onun yönetilme şekline dair çeşitli tutumlar sergiler. Hofstede'nin (1984) kültürel boyutlar teorisinde tanımlanan belirsizlikten kaçınma derecesi, toplumların belirsizliğe tolerans düzeylerini ifade eder. Belirsizlikten kaçınma düzeyi yüksek toplumlarda, belirgin normlar ve kuralların önemi vurgulanır ve bireyler sosyal beklenti ve normlara uygunluk sağlamak adına artan bilgi arama faaliyetlerinde bulunabilirler. Bu bağlamda, belirsizliğin bilgi arama davranışlarını şekillendirmedeki etkisi göz ardı edilemez. Belirsizlik algısının doğası, bireysel eğilimler ve içinde bulunulan sosyal ve kültürel bağlam, bu davranışın belirlenmesinde etkileşim içerisindedir.

İnternetin yaygınlaşması ile birlikte, belirsizlik kavramı, dijital ortamın bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, genellikle bilginin serbestçe dolaşımı için bir araç olarak görülen internetin, karar verme süreçlerinden alışveriş niyetlerine kadar çevrimiçi davranışları etkileyen belirsizlik unsuruyla iç içe geçmesine yol açmıştır. Gigerenzer ve Gaissmaier (2011), belirsizliğin bireyleri, evrimsel olarak yararlı ancak bağlamsal olarak sınırlı olan sezgisel süreçlere yönelik kısayollar (heuristikler)

kullanmaya itebileceğini belirtmiştir. Bu kısa yollar, sınırlı bilgi ile karar verme sürecinde sıkça başvuru alan zihinsel atlamalar olarak nitelendirilebilir.

Sezgisel yöntemler, karar verme sürecinde hızı artırmasına rağmen, yanlılığa ve hatalı sonuçlara neden olabilecek tuzakları içerir. Bilgi işleme sürecinde karmaşık verilerin aşırı basitleştirilmesi, önyargılı tercihlere ve olası zararlı sonuçlara yol açabilir. Belirsizlik ile çevrimiçi bilgi tüketiminin temel unsurları olan algılanan değer ve güven arasında karmaşık bir ilişki bulunmaktadır. Zhang ve Zhang (2022), algılanan değer ile belirsizlik arasında duygusal uyarılmanın bir arabulucu olarak işlev gördüğü dolaylı bir pozitif ilişkiyi belgelemiştir.

Eksik bilginin huzurunda, bireyler mevcut verilere yüksek bir değer atfetme eğiliminde olabilir; bu, kıtlık koşullarında veya belirsiz durumlarda hızlı ve duygusal kararların verilmesini gerektiren evrimsel geçmişten bir yansıma olabilir. Bu çerçeveyi derinleştiren Fu vd. (2023), belirsizlik ile güven arasındaki ilişkide şeffaflığın arabulucu rolünü vurgulamaktadır. Tüketiciler, özellikle ürünlerin belirsiz çevresel etkilerinden endişe duyduklarında, daha şeffaf bilgi kaynaklarına yönelir ve bu da güveni güçlendirerek satın alma kararlarını etkileyebilir.

E-ticarete, belirsizliğin tüketici davranışlarını nasıl şekillendirdiği sürekli olarak gözlemlenmektedir. Wang vd. (2021), çevrimiçi yorumların algılanan güvenilirliği ile tüketicilerin satın alma niyetleri arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Belirsizliğin yüksek düzeyleri, bu dijital ağızdan ağıza iletişim biçimlerine duyulan güveni sarsarak satın alma niyetlerini düşürebilir. Bu dinamik, dijital etkileşimlerde güvenin, belirsizliğin hem nedeni hem de sonucu olarak önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Belirsizliğin bir başka etkisi de aşırı bilgi yüklenmesidir. Schmidt vd. (2017), sosyal medya platformlarında karşılaşılan ve sürekli genişleyen bilgi akışı içinde yönlendirme zorluklarını analiz etmiştir. Belirsizlikle iç içe geçmiş bilgi aşırı yüklenmesi, tüketicileri seçici tüketim yapmaya itebilir. Bu kısıtlı katılım, bilişsel kaynakların kullanımını tanıdık veya tercih edilen bilgilerle sınırlandırabilir, böylece mevcut önyargıları pekiştirir ve çeşitli perspektiflere maruz kalmayı sınırlar. Bilişsel süreçler

açısından değerlendirildiğinde, belirsizlik örüntü tanıma ve arama davranışlarını tetikleyen bir katalizör olabilmektedir.

Prooijen ve Jostmann (2012), belirsizlik altında bireylerin, ilgili olmayan sinyaller arasında örüntüler veya anlam arayışına girebileceklerini öne sürmektedirler. Bu durum, belirsizliği çözme ve bilişsel bir çözüme ulaşma isteği nedeniyle kişilerin, ampirik kanıtların eksik olduğu yanıltıcı düşünce yolları olan komplo teorilerine veya batıl inançlara yönelebileceğini gösterir. Bu, doğrulanabilir bilgi ihtiyacının, tutarlı bir anlatı arzusu ardında kalması ile karakterize edilen bir epistemolojik çelişki olarak yorumlanabilir.

Çevrimiçi inanç oluşumunun belirsizlik tarafından nasıl etkilendiği göz önünde bulundurulduğunda, yanlış bilgiye olan eğilim düşündürücü bir hal alır. Marshall vd. (2016) tarafından açıklandığı üzere, bağlamsal belirsizlik, insanların inançlarını güncelleme yeteneğini köreltebilir. Güvenilir ve net bilgi eksikliğinde insanlar sezgisel yöntemlere veya bilişsel atlamalara başvurma eğilimi gösterirler. Bu durum, yanlış veya yanıltıcı inançların sürdürülmesine yol açabilir. Sosyal medya platformlarının tasarımı, yanlış bilgilerin hızla yayılmasını kolaylaştırarak, belirsizlik sorununu büyütür ve böylece bilgi ekosisteminin karışıklığını pekiştirir.

Sosyal etki, bu konunun karmaşıklığına katkıda bulunur. Reed vd. (2020), aniden değişen bir bağlam ile oluşan beklenmedik bir belirsizlik durumunun bireylerin inançlarını güncellediğini ve şekillendirdiğini aktarır. Belirsizlik yüklü ortamlarda sosyal ağların ve grupların etkisi daha da belirginleşir. Bireyler, bu inançlar güçlü ampirik kanıtlara dayanmasa bile, genellikle sosyal çevrelerinde hakim olan inançları onaylamak için dış doğrulama ararlar.

İnanç oluşumu bağlamında, belirsizlik, kişileri yanlış bilgiye karşı daha savunmasız kılan bir faktör olarak ortaya çıkar. Chan vd. (2017), belirsiz bağlamlarda, yanlış bilginin var olan inançları doğruladığı durumlarda, bilginin çürütme etkisinin azalabileceğini ve böylece yanlış bilgilerin akılda daha kalıcı hale gelebileceğini belirtmişlerdir. Belirsiz koşullar altında bireyler, bu anlatılar yanıltıcı veya doğru olmaktan uzak olsalar bile, kesinlik ve netlik hissi veren açıklamalara yönelebilirler. Bu

eğilim, belirsizlik durumlarında bazı ifadelerin neden ve nasıl daha ikna edici olarak algılanabileceğine dair epistemolojik endişelerle paralellik gösterir.

4.3.1 Bilişsel Yanlılıklar

Bilişsel yanılılıklar, yanlış bilgi tüketimini artırıcı etkiye sahiptir. Cook vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada yanıltıcı argüman tekniklerinin, belirsiz durumlarla karşılaşıldığında bireylerin bilişsel atlamalara yönelmesini kolaylaştıran bir katalizör olarak işlev gördüğü vurgulanmıştır. Bu tür zihinsel atlamalar, muğlak veya netliği az bilgilerin önyargıları doğrulayacak şekilde yorumlanmasına yol açan teyit yanılılığını tetikleyebilir. Burada karşılaşılan epistemolojik mesele şudur: Eğer belirsizlik, duygusal veya ideolojik tatmini olgusal doğruluktan üstün tutan bilişsel önyargıları besliyorsa, bu durum dijital, yanlış bilgiyle yüklü bir ortamda bilgiye sahip olma sürecinin derinden sorgulanması gerektiğini öne sürer.

Sosyal medya, özellikle belirsizlik koşulları altında yanlış bilginin yayılmasında önemli bir rol oynar. Shao vd. (2018) tarafından yapılan araştırmada, sosyal botların düşük güvenilirlik içeren içerikleri güçlendirme konusundaki rollerini ve insanların belirsizliğe dayalı zaaflarını nasıl istismar ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu otomatize hesaplar, yanıltıcı bilgi yayarak bilişsel süreçleri daha da bozan bir bilgi ekosistemi inşa ederler. Teknolojinin, insanların neye inandıklarını veya neyi bildiklerini şekillendirmede giderek daha etkin bir rol üstlendiği bir dünyada, tanıklığın epistemolojisi özellikle düşündürücüdür.

Ecker ve Ang (2019) ise inanç oluşumu konusunda yanlış bilginin özellikle mevcut inançlarla uyumlu olan bireyler arasında daha derin kök saldıgını vurgular. Teyit yanılılığının bu yaygın eğilimi, epistemolojik bir gerçekliği açığa çıkarır: İnsanlar, kendi var olan dünya görüşleriyle uyumlu olan bilgilere, bu bilgilerin doğruluğundan bağımsız olarak, daha açıktırlar. Bu eğilim, kişinin yanlış bilgiye karşı hassasiyetini artırırken, aynı zamanda sadece kendi inanç sistemini yansıtan bilgi kaynaklarına sıkışıp kaldığında, bilginin doğasını sorgulamasına neden olur.

Yanlış bilginin hafıza süreçleri üzerindeki etkisi, çevrimiçi epistemoloji konusundaki tartışmalara yeni bir boyut getirmektedir. Schacter vd. (2011), yanlış bilginin bireyin geçmişteki olayları hatırlamasını nasıl etkileyebileceğini ve bu süreçte belleğin nasıl bozulabileceğini detaylandırmaktadırlar. Yanlış bilgi, kişinin hafızasında yer edinerek kaynağın yanlış adreslenmesine yol açabilir. Bu durum, hafızanın güvenilir bir bilgi kaynağı olarak rolünün felsefi anlamda yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Yanlış bilgilendirme ile hafıza süreçleri arasındaki bu etkileşim, zaman algısındaki çarpıtmalarla birlikte tanıklığın epistemolojisini daha da karışık bir hâle getirmektedir.

Karar verme sürecine odaklanıldığında, yanlış bilgilendirmenin etkileri daha belirgin bir hale gelmektedir. Paynter vd. (2019), yanlış bilginin yargıları ve seçimleri nasıl olumsuz yönde etkileyebileceğini ve bunun, topluluk bazında yanlış dayalı karar verme süreçlerine sebep olabilecek bir döngü yaratabileceğini göstermektedir. Yanlış bilgi bu bağlamda, sadece bireylerin bilişsel süreçlerini bozan bir faktör olarak değil, aynı zamanda sosyal ağlar aracılığıyla yanlış bilgilerin yayılmasına katkıda bulunan bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu tür epistemolojik endişeler, yanlış veya yanıltıcı bilgilere dayanan kolektif bilgi veya inançların kamu politikası ve toplum davranışları üzerinde somut etkilere sahip olabileceği sosyal seviyeye kadar genişlemektedir.

Belirsizliğin yanlış bilgi tüketimi üzerindeki olumsuz etkileriyle başa çıkabilmek için çok yönlü bir strateji benimsenmesi gerekir. McGraw vd. (2003) tarafından önerilen bir yaklaşıma göre, gelişmiş bilgi ve enformasyon sağlanarak bireylerin siyasi adaylar gibi konularda daha ayırıcı olmalarına yardımcı olunabilir. Benzer şekilde, yanlış bilgiyle mücadelede de eleştirel düşünmeyi teşvik etmek, medya okuryazarlığını güçlendirmek ve kapsamlı doğrulama mekanizmaları uygulamak etkili karşı önlemler arasında sayılabilir.

Çevrimiçi bilgi tüketiminin karmaşıklığı, psikolojik ve sosyal faktörlerin etkileşimiyle belirsizliğin dallarının geniş bir yelpazeye uzanmasına neden olmakta, bunlar arasında karar verme süreçlerini, algılanan değeri, güveni ve tüketici davranışlarını da kapsamaktadır. Böylece, dijital ortamların belirsizliği altında yatan dinamiklerin anlaşılması, toplumun bilişsel araçlarla donatılmasında merkezi bir öneme sahip

olmaktadır. Bu dinamikleri kavramak, akademik çerçeveden çıkarak bireyler, politika yapıcılar ve şirketler için uygulanabilir stratejilere dönüşebilmektedir.

Çevrimiçi yanlış bilgi tüketimiyle ilgili belirsizlik, epistemolojik incelemeler için geniş bir alan oluşturur. Bu belirsizlik, inanç oluşumunu etkileyen mekanizmaları ve bilişsel önyargıları tetikler, yanlış bilginin sosyal medya üzerinden hızlı ve çoğu zaman kontrolsüz yayılmasını kolaylaştırır. Tanıklığın çevrimiçi epistemolojisini etkileyen belirsizliği azaltmak amacıyla, eleştirel düşünce ve medya okuryazarlığını artırmaya yönelik girişimlerin önemi büyüktür. Bu tür girişimler, bireylerin dijital bilgi denizinde nasıl hareket edeceklerini yeniden şekillendirmek için temel teşkil eder.

İnanç oluşumu, bireysel bilişsel süreçlerin hassasiyetini vurgularken, aynı zamanda hafıza ve karar verme süreçlerinin zamansal çarpıtmalarını ve sosyal sonuçlarını da dikkate alacak şekilde genişletilmelidir. Bu yaklaşım, yanlış bilgiyle dolu çevrimiçi bir ortamda bilginin nasıl oluşturulduğu, paylaşıldığı ve nihayetinde nasıl etki yarattığı hakkında daha detaylı bir kavrayışı talep etmektedir. Yanlış bilginin bilişsel ve sosyal alanlar üzerindeki geniş etkilerini içerecek şekilde, epistemolojik çerçevelerin yeniden kavramsallaştırılması bu zorlukların üstesinden gelmek için gereklidir.

Dijital çağın bilgi yükü, bireylerin bilişsel kapasitelerini aşan bir bilgi bombardımanı ile karakterize edilmektedir. Bu sürekli artan bilgi akışı, dikkat, hafıza, karar verme gibi bilişsel işlevler üzerinde çeşitli etkilere neden olmakta ve bireylerin bilgiyi içselleştirme ve entegre etme yeteneklerini zorlamaktadır. Bu durum, aşırı bilgi yüklenmesinin sadece bireyin bilişsel yetilerini değil, aynı zamanda toplumsal sağlık ve refahı da etkileyebileceğini göstermektedir.

Lorenz-Spreen vd.'nin (2020) çalışması, çevrimiçi aşırı bilgi yüklemesinin, bireylerin dikkat dağıtıcı unsurlar karşısında artan duyarlılık, odaklanma yeteneğinde zayıflık ve alakasız bilgileri ayıklama kabiliyetinde hantallık gibi sorunlarla mücadele ederek dikkatlerini olumsuz yönde etkilediğini vurgulamaktadır. Bu durum, dijital platformlarda durmaksızın artan bilgi akışı karşısında kullanıcıların sınırlı dikkat kapasitelerinin aşılmasını ve sonuçta sürekli dikkat dağıtıcı bilgi akışına maruz kalmanın bilişsel performans düşüşü ve zeka fonksiyonlarının azalması gibi olumsuz etkilerine işaret etmektedir.

Sasaki ve Pratt (2012) ise, aşırı bilgi yüklemesinin hafıza üzerindeki etkilerine dikkat çekerek, bilgi bombardımanının, bilişsel işleme yetenekleri üzerinde ciddi zorluklar yarattığını gözlemler. Aşırı bilgi yüklemesi, bireylerin bilgiyi kodlama, depolama ve gerektiğinde hatırlama süreçlerini olumsuz etkileyerek bu süreçlerin daha zor ve yavaş hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durum, hafıza güçlendirmesi için elverişsiz koşulları ifade eder ve kullanıcıların hatırlama doğruluğunda yaşadıkları gecikmeler ve karışıklıklarla kendini gösteren bir bilişsel ortama işaret eder.

4.3.2 Belirsizliğe Karşı Tutum

Karar verme süreci, çevrimiçi aşırı bilgi yükü altında önemli ölçüde olumsuz etkilenen bir alan olarak öne çıkmaktadır. Li vd.'nin (2022) çalışması, bu bilgi fazlalığının bireylerin iş performansını etkileme biçimini inceler ve nasıl zararlı etkilere yol açabileceğine dair önemli gözlemler sunar. Karar verme yeteneğinin aşırı bilgi tarafından zayıflatıldığı ve karar alma süreçlerinde bireyleri optimum olmayan tercihlere ittiği belirtilmektedir. Bireyler, bilgi ve seçeneklerin genişliğinden kaynaklanan kararsızlık ve tereddüt durumu olan karar felci ile mücadele etmektedir. Bu durum, bireylerin karar vermelerini güçleştirir ve analiz yeteneklerinin bozulmasıyla en iyi ihtimalden daha düşük seviyede olan seçenekleri tercih etme eğilimi göstermelerine yol açabilmektedir.

Wang vd. (2021), aşırı bilgi yüklemesinin psikolojik etkilerini incelerken, bu durumun bilişsel aşırı yüklenmeye ve dolayısıyla stres, zihinsel yorgunluk ve yaygın bir bunalmışlık hissi gibi sonuçlara yol açtığını belirtirler. Bu, bilişsel faaliyetleri karmaşıklık, belirsizlik ve muğlaklıkla dolu bir ortama dönüştüren ve psikolojik gerilimi artıran bir durumdur.

Belirsiz dönemlerde, bilişsel yakınlık (cognitive closure) arayışı, insanların bilgiyi işleme, inanç oluşturma ve çevresel değişimlerle başa çıkma şekillerini yönlendiren önemli bir psikolojik süreç haline gelir. İnsanlar, kararsız verilere, uyumsuz görüşlere veya düzensiz olaylara karşı bir bilişsel istikrar ve düzen ihtiyacı hissederler ve bu da

belirsizliğin çeşitli formlarını hafifletmek için bir savunma mekanizması olarak bilişsel yakınlık arayışına yol açar.

Kruglanski ve Webster (1996), bireylerin belirsizlik ve tutarsızlıklar karşısında bilişsel yakınlığa olan ihtiyacını ve bu ihtiyacın nasıl bilişsel uyumsuzluk fenomenini şiddetlendirdiğini açıklamaktadır. Bilişsel yakınlık ihtiyacı yüksek olan bireyler, uyumsuz bilgiler ya da çözülmemiş sorunlarla karşılaştıklarında artan bir rahatsızlık hissederler. Bu durum, belirsizliği çözmek için derhal ve kararlı bir şekilde harekete geçme isteğini körükler, bu da çeşitli sonuçlara yol açabilir. Bir yandan, bu ihtiyaç, hızlı ve sezgisel karar verme becerisini destekleyerek faydalı olabilirken, diğer yandan, teyit yanlılığı gibi bilişsel yanlılıkların gelişmesi için de bir zemin hazırlayabilir.

Jost (2017) ise, bilişsel yakınlık ihtiyacının zaman ve bilişsel yük gibi faktörlerle nasıl değişebileceğini vurgulayarak, bu ihtiyacın esnekliğini ortaya koymaktadır. Belirsizlik durumlarında bilişsel yakınlık ihtiyacı yüksek olan kişiler alternatif görüşlere direnç gösterebilir ve önceden var olan inançlara sığınma eğilimi gösterebilirler. Bu da, onların bilgiyi seçici bir şekilde işlemelerine ve doğrulayıcı bilgilere önyargılı bir yaklaşım sergilemelerine neden olabilir.

Marchlewska vd. (2017), bilişsel yakınlık ihtiyacının, özellikle bilimsel kanıtlar ve mantıksal tutarlılıktan yoksun olan komplo teorilerinin benimsenmesi ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Komplo teorileri, karmaşık durumları basit açıklamalarla anlaşılır hale getirerek, belirsizlik hissi karşısında insanlara yanıltıcı bir kesinlik ve kontrol hissi sağlar. Bu durum, insanların karmaşık ve belirsiz olayları anlamlandırmada basitleştirilmiş ve yanıltıcı açıklamalara yönelmelerini açıklamak için bir bakış açısı sunar.

Kelemen vd. (2014), bilişsel yakınlık ihtiyacının psikolojik değişkenlerle olan ilişkisini detaylandırmaktadır. Bilişsel yakınlık ihtiyacı, sistem gerekçelendirme, adil dünya inancı ve otoriterlik gibi psikolojik yapılardan etkilenir ve genellikle bilişsel ihtiyacın tersi bir yönde hareket eder. Bu durum, yüksek bilişsel yakınlık ihtiyacına sahip bireylerin entelektüel katılıma daha az meyilli olabileceğini ve detay ve karmaşıklıktan kaçınarak bilişsel ekonomiye yöneldiğini göstermektedir. Bu bilgiler ışığında, bilişsel

yakınlık ihtiyacının bireylerin bilgi işleme süreçlerine ve sonuçlarına etkisini anlamak, karmaşık bilişsel ve davranışsal dinamiklerin daha iyi anlaşılması için önemlidir.

Bianco vd.'nin (2021) çalışması, göçmenlere karşı önyargının beslenmesinde bilişsel yakınlık ihtiyacının aracılık rolünü vurgulayarak, bu konsepti sosyopolitik bir perspektifle incelemektedir. Araştırmaları, yüksek bilişsel yakınlık ihtiyacının ulusal kimliğin algılanan tehditlerle nasıl iç içe geçebileceğini ve sonucunda önyargılı tutumları nasıl körükleyebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda bilişsel yakınlık, sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda sosyal kimlikler ve gruplar arası etkileşimlerle de ilişkilendirilmektedir.

Zavala vd. (2010), bilişsel yakınlık ihtiyacının gruplararası düşmanlık ile doğrudan ilişkilendirilebileceğini belirterek bu anlayışı derinleştirmektedirler. Araştırmaları, bu ihtiyacın, dış gruplara yönelik düşmanca tutumları nasıl teşvik edebileceğini ve gruplararası çatışmaları nasıl tetikleyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu tespitler, bilişsel yakınlığın olası toplumsal etkilerine dikkat çekmekte ve bu etkinin bireysel düzeyden öteye, gruplararası dinamiklere uzanabileceğini göstermektedir.

Bianco vd. (2021) ile Zavala vd.'nin (2010) bulguları, bilişsel yakınlığın sosyal ve epistemik yapılarla nasıl etkileşime girdiği üzerine geniş bir tartışma sunmaktadır. Bu bulguların temelinde yatan, bireylerin karşılaştıkları deneyimler ve bilgilere dayanarak inanç ve tutumlarını nasıl şekillendirdikleri hakkında derin epistemolojik bir sorundur. Bilişsel yakınlık ihtiyacı, bu epistemik alan içerisinde önemli bir motivasyon kaynağı olarak rol alırken, aynı zamanda sosyal, kültürel ve psikolojik değişkenlerin iç içe geçtiği bir bağlamda değerlendirilmelidir.

Bu çerçeveden bakıldığında, bilişsel yakınlık, bireysel düzeyde belirsizlikle başa çıkmaya yönelik bir arzudan öte, sosyal ilişkiler ve kimlikler arasındaki etkileşimler içinde hareket eden dinamik bir güçtür. Zavala vd.'nin (2010) ortaya koyduğu üzere, bu etkilerin kapsamı geniştir ve yalnızca bireysel tutumları değil, dış gruplara yönelik eylemleri de etkileyebilir. Bu, bilişsel yakınlık ihtiyacının, bireysel bilgi işlemeden ziyade toplumsal çatışmalara yol açabilen kolektif davranışlar açısından da önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Disiplinler arası bir perspektiften bakıldığında, bu çalışmalar bilişsel yakınlık ihtiyacını tamamen psikolojik bir olgudan sosyo-politik bağlamlarla bütünleşik epistemik bir değişkene dönüştürmektedir. Sonuç olarak, yüksek bilişsel yakınlık ihtiyacı, özellikle ulusal kimlik ve algılanan tehdit gibi diğer aracı faktörlerle etkileşime girdiğinde, önyargılı veya düşmanca görüşlerin benimsenmesini hızlandırabilecek epistemik bir katalizör işlevi görebilir.

Bu bağlamda, tanıklık epistemolojisi içinde bilişsel yakınlığın rolünü ve etki alanını incelemek katmanlı bir anlayış sunabilir. Tanıklıkların, anlatıların ve bilgilerin alımlanması sadece bireysel bir düşünme eylemi değil, bilişsel yakınlık ihtiyacından büyük ölçüde etkilenen sosyal olarak konumlandırılmış bir uygulamadır. Bu kolektif bilinç, inançların çeşitli sosyal bağlamlarda nasıl şekillendiği, pekiştirildiği veya sorgulandığına dair epistemik derinliklerin keşfedilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kısacası, çevrimiçi aşırı bilgi yüklenmesi, bilişsel işleyişin birçok yönü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu labirent gibi dijital ekosistemde gezinmek için stratejilere duyulan ihtiyacı belirginleştirmektedir. Dikkat kaynakları sınırlıdır, hafıza yetenekleri zorlanır, karar verme süreçleri bozulur ve psikolojik refah tehlikeye girebilir. Bu nedenle, bu karmaşık etkileşimlerin detaylı bir şekilde anlaşılması, durmak bilmeyen çevrimiçi aşırı bilgi yükünün neden olduğu bilişsel ve psikolojik yükü hafifletmeye yönelik müdahalelere rehberlik edebilir.

Alanyazın, bilişsel yakınlık ihtiyacının bilişsel süreçlerden karar verme paradigmasına ve gruplar arası ilişkilere kadar çok çeşitli alanları etkilediği konusunda hemfikirdir. Bu ihtiyaç sadece bireysel bilişsel yörüngelerin şekillendirilmesinde değil, aynı zamanda daha geniş sosyo-politik tutum ve davranışların düzenlenmesinde de önemli bir role sahiptir. Bilişsel yakınlık ihtiyacı, özellikle belirsizliğin arttığı bir bağlamda, hem psikolojik bir sığınağı hem de potansiyel bir bilişsel tuzağı temsil edebilir. Bilişsel yakınlığın yatıştırıcı ve şiddetlendirici potansiyeli arasındaki bu diyalektik, bireylerin yeni bilgi alanlarını nasıl işledikleri, inanç sistemlerini nasıl oluşturdukları ve karar alma süreçlerinde nasıl hareket ettikleri konusunda önemli bilgiler sunmaktadır.

4.4 Belirsizlik ve Mezenformasyon

Belirsizlik ve yanlış bilgi arasındaki etkileşim, toplumların bilgi ile karşılaştığı zorlukların çoğunun temelini oluşturmaktadır. İster krizler, ister hızla değişen durumlar veya alışılmadık olgular tarafından tetiklensin, belirsizlik genellikle yanlış bilginin kök salması ve gelişmesi için bir zemin yaratır. Charquero-Ballester vd.'nin (2021) vurguladığı gibi, insan ruhu doğal olarak kaotik durumlarda bile düzen, açıklama ve kontrol arayışına meyillidir. Komplo teorilerinin çekiciliği, genellikle doğrulanmamış veya açıkça yanlış önermelere dayanmasına rağmen, karmaşık durumlara basit açıklamalar sunarak ve belirsizlik anlarında rahatlatıcı bir anlayış duygusu sağlamasındadır.

Yanlış bilginin yayılması, yalnızca bireysel psikolojik ihtiyaçların bir yansıması olmakla kalmaz; aynı zamanda sosyal çevrenin de bu eğilimi şiddetlendirdiği görülmektedir. Vraga vd.'nin (2020) bulguları, dijital birbirine bağlılık çağında bilgi paylaşımının yoğunluğunun ve akranların belirli anlatıları destekleme eğiliminin, yanlış bilginin yayılmasını hızlandırdığını göstermektedir. Sosyal onay, özellikle viralliteye yüksek öncelik veren platformlarda, tekil yanıltıcı bilgi parçalarını yaygın ve genel kabul gören anlatılara dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Ancak Sakyi ve Johnson'ın (2022) işaret ettiği gibi, mesele sadece psikolojik ve sosyal dinamiklerle sınırlı değildir. Bireylerin doğuştan gelen bilişsel eğilimleri, gerçek ve kurgu arasındaki farkı ayırt etme yeteneklerini zayıflatmaktadır. Aşırı bilgi yüklemesi altında, insanlar genellikle mevcut inançlarını destekleyen en göze çarpan ve sık tekrarlanan anlatılara yönelmektedir. Çoğu zaman bilinçsizce işleyen bu önyargılar, bilinçli bir toplum inşa etmenin zorluklarının altını çizmektedir.

Bilgi tüketimi ve yayılımının kesiştiği noktada, belirsizlik ve yanlış bilginin bir araya gelmesi, mevcut dijital iletişim ortamında karşılaşılan önemli bir zorluktur. Bu dinamik ortamda, belirsizliğin yanlış bilgi krizini nasıl şiddetlendirdiğini anlamak çok önemlidir. İnsanların birbirleriyle etkileşime geçtiği ve sosyal dokuyu oluşturan yapılar olarak sosyal ağlar, bazen istemeden de olsa yanlış bilginin yayılması için aktif bir görevi alabilmektedir. Özellikle belirsizlik ve kafa karışıklığı dönemlerinde bireyler netlik ve

düzen arayışıyla ilk olarak sosyal ağlarına yönelmekte ve bu da yanlış bilginin güçlenmesine ve daha geniş kabul görmesine yol açabilmektedir.

Bolsen ve Druckman'ın (2015) belirttiği gibi, bireylerin doğruyu arama ve fikir birliği arzusu, paylaşılan yanlış bilgilerin topluluk içindeki mevcut inançları ve önyargıları güçlendirmesine ve hatta bu yanlışları daha da sağlamlaştırmasına neden olabilir. Bu soruna iki bilişsel faktör, bilişsel uyumsuzluk ve teyit yanlılığı da eklendiğinde durum daha da karmaşık bir hal almaktadır. Bireyler, çelişkili bilgi veya inançlardan duydukları rahatsızlığın bir sonucu olarak savunmacı bir duruş benimseme eğilimindedir ve bu savunmacılık, mevcut inançlarla tutarlı olan yanlış bilgilerin daha hevesli bir şekilde kabul edilmesine ve yayılmasına yol açmaktadır. Rattay vd.'nin (2021) vurguladığı gibi, insanlar aksi kanıtlar sunulduğunda bile önyargılarıyla tutarlı olan bilgilere sarılırlar ve bu da yanlış bilgiyle mücadelenin doğasında var olan zorlukları göstermektedir.

Bu çok katmanlı zorluklarla yüzleşirken, çözümler de çok katmanlı olmalıdır. Lee ve Bissell'in (2023) de belirttiği gibi, doğruluk, medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünceye odaklanan çabalar bu mücadelede kritik önem taşımaktadır. Sorumluluk hem bilgiyi yayan kurum ve bireylere hem de bilgiyi tüketenlere aittir. Kurumlar ve platformlar doğruluk ve şeffaflığı temel ilke olarak benimsemeli, bireyler ise tükettikleri bilgiyi eleştirel bir gözle değerlendirebilecek bilişsel araçlarla donatılmalıdır.

Sonuç olarak, belirsizlik ve yanlış bilgilendirme arasındaki bu hassas ilişki göz korkutucu olsa da aşılabılır bir zorluktur. Psikolojik ihtiyaçların, sosyal dinamiklerin ve bilişsel önyargıların katmanlarını kaldırarak ileriye dönük bir yol çizebiliriz. Bhagavathula ve Khubchandani'nin (2022) aktardığı üzere, eğer bilinçli bir şüphecilik ve kolektif hesap verebilirlik ortamı teşvik edilirse, toplum yanlış bilginin savunmasız hedefleri olmaktan çıkıp, uyanık bilgi tüketicilerine dönüşebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM YÖNTEM VE BULGULAR

5.1 Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, Türkiye'deki Suriyeli mülteciler konusunda sosyal medyanın birincil haber kaynağı olarak artan rolünden yola çıkmıştır. Tanıklık epistemolojisine dayanan ve Torres, Gerhart ve Negahban'ın geliştirdiği haber doğrulama davranışı modelini (2018) ve Bilişsel Yakınlık İhtiyacı (need for cognitive closure) ölçeklerini kullanan bu çalışmada, çevrimiçi haberlerin belirsizliği ve muğlaklığı içinde Türkiye'deki sosyal medya kullanıcılarının Suriyeli mültecilerle ilgili bilgilerle nasıl etkileşime geçtiğini ve bu bilgileri nasıl değerlendirdiği çalışılmaktadır.

Araştırma, katılımcıların belirsizliğe karşı tutumlarını, çevrimiçi davranışlarını, güven düzeylerini ve Suriyeli mültecilerle ilgili bilgilere katılım biçimlerini ortaya çıkarmak için nicel bir tasarım kullanmaktadır.

5.1.1 Örneklem ve Katılımcılar

Çalışmaya Türkiye'nin farklı bölgelerinden 18 yaş üstü ve sosyal medya kullanıcısı toplam 503 kişi katılmıştır. Katılımcılara, çeşitli yeni medya platformları üzerinden ulaşılmış ve kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Kolayda örneklem yöntemi, araştırmacının yargısına dayanarak ana kitleden seçilen, tesadüfi olmayan bir örnek kesim belirlemesidir (Haşiloğlu, Baran ve Aydın, 2015). Sosyal medya kullanıcısı ve on sekiz yaş üstü katılımcıları hedefleyen bir çalışma bağlamında, kolayda örneklem, bu demografinin özellikleri ve sosyal medya platformlarının operasyonel dinamikleri ile uyumlu faktörler nedeniyle geçerli gözükmektedir. İlk olarak, sosyal medya kullanıcılarına kolay erişilebilirlik, hazır bir katılımcı kitlesi sağlamaktadır (Etikan, Musa ve Alkassim, 2016). İkinci olarak, sosyal medyanın sınırlar ötesi erişimi, araştırmacıların fiziksel yakınlık sınırlamaları olmaksızın dağınık bir katılımcı tabanıyla etkileşime girmesine olanak tanıyarak kullanılabilirliği

artırabilmektedir (Norsalim, Nordin ve Suhaimi, 2022). Üçüncü olarak, sosyal medya kullanıcılarının çevrimiçi faaliyetlerde bulunma eğilimi, özellikle sanal deneyimleriyle örtüşen araştırmalara katılım olasılığının daha yüksek olmasına neden olabilmektedir. (Johnson ve Purgason, 2021). Sosyal medya platformlarında kolayda örnekleme yoluyla veri toplamanın hızlandırılmış doğası, katı zaman kısıtlamaları olan araştırmalar için de elverişlidir (Etikan vd., 2016).

Bu avantajlara rağmen, kolayda örneklemenin sınırlılıklarını, özellikle de tesadüfi olmayan seçim ve seçim yanlılığı eğilimi nedeniyle bulguların genellenebilirliğini tehlikeye atma potansiyelini de kabul etmek gerekir (Zaim vd., 2021). Bu yanlılıkların ve ağ etkisinin etkisi araştırmacı tarafından göz önünde bulundurulmuştur.

Ağ etkisinin sosyal medya tabanlı araştırmalarda kolayda örneklemenin uygulanabilirliği ve erişimi üzerindeki etkisi çok yönlüdür. Kolayda örnekleme, kolayca erişilebilen katılımcıların seçilmesine dayanır; bu süreç, ağ etkisinin devrede olduğu sosyal medya platformlarının birbirine bağlı yapıları tarafından kendiliğinden kolaylaşır (Topolovec-Vranic ve Natarajan, 2016). Daha fazla kişi kullandıkça bir hizmet veya ürüne eklenen değerin altını çizen bu ağ etkisi, bu platformlardaki kullanıcı katılımı ve erişilebilirlik dinamiklerini temelden şekillendirmektedir.

Ağ etkisinin örneklemin genel nüfusla karşılaştırılabilirliği üzerinde de etkileri vardır. Sosyal medya, yapısı nedeniyle birbirine bağlı profillere sahip kullanıcı kümeleri oluşturarak belirli demografik özelliklerin potansiyel olarak fazla ya da eksik temsil edilmesine ve dolayısıyla örneklemin çarpıtılmasına yol açabilmektedir (Topolovec-Vranic ve Natarajan, 2016; Whitaker, Stevelink ve Fear, 2017). Dolayısıyla araştırma bulgularının dış geçerliliğini etkileyebilmektedir.

Facebook gibi platformların yaygın kullanımı, kolayda örneklemenin potansiyel erişimini artırmakta, diğer türlü örnekleme yöntemleriyle erişilemeyecek geniş bir kullanıcı tabanına ulaşılmasını sağlamaktadır (Whitaker vd., 2017). Bununla birlikte, bu erişim yapısı nedeniyle aktif sosyal medya kullanıcılarıyla sınırlıdır ve nüfusun aktif

olmayan veya bu platformlara erişimi olmayan kesimlerini dışarıda bırakır, bu da yanlılığa neden olabilmektedir.

Sosyal medya platformlarının sunduğu fayda ve kolaylık, araştırma katılımı için elverişliliği artırmaktadır. Araştırmacıların katılımcılara gerçek zamanlı olarak erişebilmeleri ve onlarla etkileşime geçebilmeleri sadece katılımcı bulma sürecini kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda yanıt oranını ve katılımı potansiyel olarak artırarak veri toplama için pragmatik bir seçim haline getirir (Pellegrino, Abe, Shannon, 2022).

Bu bilgiler göz önünde bulundurularak, anketin dağıtım süreci ağ etkisi ve bu ağ etkisine de bağlı olarak gelişen homofilik eğilimin etkisinin azaltılması adına farklı ve çeşitli gruplar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

5.1.2 Veri Toplama Aracı

Veri toplamak için yapılandırılmış bir anket kullanılmıştır. Anket aşağıdaki ölçek, model ve sorulardan oluşmuştur:

Bilişsel Yakınlık Ölçeği

Webster ve Kruglanski (1994) tarafından 41 madde olarak geliştirilen, daha sonra Roets ve Van Hiel (2007) tarafından 15 madde haline getirilen bu ölçek, bireyin öngörülebilirlik arzusunu ve belirsiz durumlara karşı tutumlarını ölçmektedir. Yaygın olarak uygulanmasına rağmen, ölçeğin uzun olması araştırmacıların sıklıkla kendi özel çalışma ihtiyaçlarına göre uyarlanarak kısaltılmış ve kendine özgü versiyonları kullanmalarına yol açtığı gözlenen 41 maddelik ölçeğin kısa bir versiyonu oluşturulmuş ve ampirik olarak doğrulanmıştır (Roets ve Van Hiel, 2007). Yılmaz (2018) tarafından kültürel adaptasyonu yapılmış ve adaptasyon sonucunda faktörlenme yükü bakımından 14 maddeye düşürülmüştür. 14 maddelik Türkçe versiyonunun kullanıldığı bu ölçek 4 alt boyuttan oluşmaktadır; 3 maddelik düzen arama (order), 3 maddelik hızlı karar verme (decisiveness), 3 maddelik öngörülebilirlik ihtiyacı (predictability), 3 maddelik belirsizlikten rahatsız olma (ambiguity) ve 2 maddelik sabit-fikirlilik (closed-mindedness).

Haber Doğrulama Davranışı Modeli

Torres vd.'nin (2018) haber doğrulama davranışı üzerine yaptığı çalışmada geliştirilen bu model, 8 maddelik sahte haber farkındalığı, 5 maddelik doğrulama davranışı, 4 maddelik sosyal ağdaki kişilere güven, 4 maddelik medya içeriğine güven, 3 maddelik paylaşma niyeti ve 3 maddelik sosyal bağ çeşitliliği alt boyutlarından, toplamda 27 maddeden oluşmaktadır. Ancak araştırma soruları kapsamında olmamasından dolayı sosyal bağ çeşitliliği analiz ve bulgulara değerlendirilmemiştir. Bu bileşenler, katılımcıların doğrulama davranışlarını etkileyen faktörleri ve bunların haber tüketimiyle ilişkisini anlamak için Torres vd. (2018) tarafından alanyazın taraması sonucu oluşturulmuştur. Sosyal medya kullanıcılarının haberlerin gerçekliğini doğrularken sergiledikleri davranışlara açıklık getirmeye çalışan bu model, kullanıcıların haber paylaşanlara ve haber yazarlarına ilişkin algıları, sahte haberlere ilişkin farkındalıkları, medya kaynaklarına atfettikleri güvenilirlik ve içerik paylaşma niyetleri arasındaki etkileşimi anlamak için sistematik bir yaklaşım sunmaktadır. Bu modeli araştırma çerçevesine uyarlayarak ve entegre ederek, Türkiye'deki sosyal medyadaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklar bağlamına özgü içgörüler elde edilmesi amaçlanmıştır.

Demografik bilgiler

Haber etkileşimi ve algıları üzerindeki demografik etkileri ortaya çıkarmak için yaş, cinsiyet, hane geliri, ikamet edilen şehir, eğitim durumu ve sosyal medya kullanım kalıpları ile ilgili bilgiler 8 soruda toplanmıştır.

5.1.3 Prosedür

Bilişsel Yakınlık İhtiyacı Ölçeği, Haber Doğrulama Davranışı modeli ve demografik soruları bir araya getiren anket, geniş bir erişim sağlamak için farklı sosyal

medya kanalları aracılığıyla dağıtılmıştır (Twitter, Facebook, Instagram ve WhatsApp)⁵⁴. Anketin başında, araştırmanın amaçlarını, katılımcı haklarını ve gizlilik taahhüdünü detaylandıran bir onam formu sunulmuş, araştırmacının iletişim bilgileri verilmiştir. Onam alındıktan sonra katılımcılar çevrimiçi ankete yönlendirilmiştir.

Anket formunun başında sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilerle ilgili haber veya haber niteliği taşıyan paylaşımların göz önünde bulundurulması ve buna göre cevaplanmasına yönelik bir açıklama metni yer almıştır.

5.1.4 Veri Analizi

Nicel veriler, tanımlayıcı istatistiklerin çıkarılmasıyla başlayarak SPSS ve AMOS programları kullanılarak işlenmiştir. Bunu, altta yatan örüntüleri ve değişkenler arası ilişkileri ortaya çıkarmak için uyarlanmış istatistiksel testler izlemiştir. Yapısal Eşitlik Modellemesi, Torres vd.'nin (2018) çalışmasında daha önce uygulanmış olması ve karmaşık karşılıklı ilişkileri analiz etmeye uygunluğu nedeniyle değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek için kullanılmıştır.

Haber Doğrulama Davranışı Modeli, İngilizce dilinde geliştirilmiş ve o kültüre uygun şekilde kelime seçimi yapılmış olmasından kaynaklı, Türkçe'ye çevrilirken ikidilli iki akademisyen tarafından önce Türkçe'ye daha sonra İngilizce'ye çevrilerek karşılaştırılmıştır (back translation). Türkçe versiyonundaki soruların anlaşılabilirliği, geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu test etmek için 100 kişi ile pilot test yapılmıştır. Analizi bulgular kısmında detaylandırılmıştır.

⁵⁴ WeAreSocial ve Kepios (2022) şirketleri tarafından gerçekleştirilen araştırmaya göre Türkiye'de 68.9 milyon – nüfusun %80.8'i - aktif sosyal medya kullanıcısı olarak gözükmektedir. Nüfusun %72'si ise 18 yaş ve üzeridir. Ortalama sosyal medya kullanım süresi 2 saat 59 dakika olup, 16-64 yaş arası internet kullanıcıları arasında aylık olarak en yaygın kullanılan ilk dört sosyal medya platformu yüzdelik olarak şu şekildedir: WhatsApp (%93.2), Instagram (%92.5), Facebook (%78.1) ve Twitter (%69.6).

Araştırmaya <https://datareportal.com/reports/digital-2022-turkey> üzerinden erişim sağlanabilir.

5.1.5 Etik Değerlendirmeler ve Sınırlılıklar

Katılımcılar araştırmanın amacı hakkında önceden bilgilendirilmiş ve kendilerine araştırmacının iletişim bilgileri onam formunun altında verilmiştir. Katılımda gönüllülük esas alınmış, katılımcılara herhangi bir noktada çalışmadan çıkabilme özgürlüğü sunulmuştur. Etik kurul onayı⁵⁵ alındıktan sonra veri toplama süreci başlatılmıştır.

Kolayda örneklem seçimi ve katılım için yalnızca sosyal medyaya başvurulması çalışmanın sınırlılıklarındandır. Örneklem sosyal medyada daha aktif ve kullanım becerisi yüksek bireylerden oluşabileceği öngörülmüştür. Bu nedenle toplanan verinin miktarına dikkat edilmiş, soru formu farklı ağlar üzerinden dağıtılarak, ağın etkisi en aza indirmeye çalışılmıştır.

5.1.6 Operasyonel Tanımlar ve Açıklamalar

Bilişsel yakınlık ihtiyacı ölçeğinde değerlendirilen alt boyutlar araştırmanın kapsamı içerisinde tek bir üst boyutta incelenmiştir. Bilişsel Yakınlık İhtiyacı ölçeği alt boyutları, Belirsizliğe Karşı Tutum (BKT) üst boyutu oluşturularak tek bir çatıda puanlanmıştır. Alt boyutlarda ters kodlanan soruların olmaması ve yüksek skor alan bireylerin belirsizlik durumlarına dair belirsizliğe karşı tutum düzeylerinin yükselmesi nedeniyle BKT olarak analiz edilmesi uygun görülmüştür.

Tanıklık epistemolojisi bağlamında ‘tanıklığa karşı tutumu’ anlamak için ‘Haber Doğrulama Davranışı Modeli’ kullanılmıştır. Modelde tanıklığa karşı tutum olarak haber doğrulama davranışı modelinde kullanılan doğrulama davranışı, sahte haber farkındalığı, paylaşma niyeti, sosyal ağdaki kişilere güven ve medya içeriğine güven boyutları kullanılmıştır. Sosyal ilişki çeşitliliği boyutu hem çevirideki ifadelerden dolayı yaşanabilecek problemlerden hem de pilot çalışma sonucu güvenilirlik düzeyinin ($\alpha =$

⁵⁵ Yaşar Üniversitesi 31.01.2023 tarihli Etik Komisyonu toplantısı, 38812 sayılı Etik Komisyonu İzin Yazısı.

0,526) daha düşük çıkması nedeniyle dahil edilmemiştir. Araştırmanın kapsamı içerisinde de girmeyen bu boyut analizlerden incelenmemiştir.

Hipotez 6 modelinde görüleceği üzere, haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformu ve sosyal medya kullanım süresi Sosyal Medya Kullanım Tercihi olarak gruplanarak hipotezde kullanılmış ve ayrı olarak analiz edilmiştir.

Her bir incelenen boyuta bir kod atanmıştır. Kodlar şu şekilde oluşturulmuştur;

-Belirsizliğe Karşı Tutum (BKT)

-Tanıklığa Karşı Tutum (TKT): sahte haber farkındalığı (SHF), doğrulama davranışı (DOG), medya içeriğine güven (MİG), paylaşma niyeti (PAY), sosyal ağdaki kişilere güven (SAG)

-Demografik özellikler (DEMO), haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformu (TERCİH), sosyal medya kullanım sıklığı (SIKLIK)

5.1.7 Araştırma Soruları

Bu araştırma kapsamında 15 araştırma sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bölümde araştırma sorularıyla beraber her sorunun altında sorunun gerekçelendirmesi ve önemine dair rasyoneller yer almaktadır.

A.S.1: Sahte haber farkındalığı, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara dair medya içeriğine güveni nasıl etkiliyor?

Sahte haber farkındalığının medya içeriğine güvenin üzerindeki etkisini araştırmak, sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilerle ilgili bilgilerin yayılması bağlamında önemlidir. Sahte haberlerin yaygınlaşması, kamuoyunun algı ve görüşlerini etkileyerek potansiyel olarak yanlış bilgilendirme ve önyargılı tutumlara yol açabilir. Bu soru, sahte haber farkındalığı ile medya içeriğine güven arasındaki ilişkiyi inceleyerek, sahte haberlerin daha fazla farkında olan bireylerin medya içeriğini farklı ve potansiyel olarak daha eleştirel bir şekilde ayırt edip etmediklerini ve böylece sosyal medyada Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara farklı güvenilirlik düzeyleri atfedip etmediklerini anlamayı amaçlamaktadır.

A.S.2: Sahte haber farkındalığı, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları doğrulama davranışını nasıl etkiliyor?

Aşırı bilgi yüklemesi ve haberlerin sosyal medyada hızla yayılması çağında, bireylerin doğrulama davranışlarını anlamak önem kazanmaktadır. Sahte haberlere ilişkin farkındalığı yüksek olan bireyler, özellikle Suriyeli mülteciler gibi tartışmalı konularda karşılaştıkları bilgileri doğrulama konusunda daha ihtiyatlı ve dikkatli davranışlar sergileyebilir. Bu soruyla, sahte haberlere ilişkin artan farkındalığın, sosyal medya platformlarında bilgi tüketimi ve paylaşımına yönelik daha ihtiyatlı ve seçici bir yaklaşımı yansıtan doğrulama davranışı ile ilişkili olup olmadığını anlamayı amaçlamaktadır.

A.S.3: Sahte haber farkındalığı, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları paylaşma niyetini nasıl etkiliyor?

Sosyal medya platformlarında bilgi paylaşma niyeti, gerçek olsun ya da olmasın haberlerin yayılmasında çok önemli bir faktördür. Sahte haber farkındalığının Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları paylaşma niyetini nasıl etkilediğini araştırmak, bilgi yayma dinamikleri ve bunun potansiyel olarak azaltılması konusunda içgörü sağlayabilir. Sahte haberlerin yaygınlığının ve etkisinin farkında olan bireyler bilgi paylaşımında ölçülü davranarak daha farkında ve çoğulcu bir sosyal medya ortamına katkıda bulunabilirler. Bu soru, sahte haberlere ilişkin farkındalığın artmasının bilgi paylaşma isteğini etkileyip etkilemediğini ve Suriyeli mültecilerle ilgili haberlerin sosyal medyada yayılmasında potansiyel olarak kendi kendini düzenleyen bir mekanizma görevi görüp görmediğini anlamayı amaçlamaktadır.

A.S.4: Sosyal ağdaki kişilere güven, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları paylaşma niyetini nasıl etkiliyor?

Sosyal ağlarda güven, kullanıcı katılımını ve bilginin yayılmasını belirlemede önemlidir. Bu soruyla, sosyal ağdakilere duyulan güven ile Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları paylaşma niyeti arasındaki ilişkiyi inceleyerek, güvenin bilgi yayma konusundaki kullanıcı davranışları üzerindeki etkisini anlamak amaçlanmaktadır. Sosyal ağdaki kişilere daha fazla güvenen bireyler bilgi paylaşmaya daha meyilli olabilir ve bu

da Suriyeli mülteciler gibi hassas konularda doğru bilgi yayımı için güvenilir ortamların teşvik edilmesi gerekebileceğini vurgulamaktadır.

A.S.5: Sosyal ağdaki kişilere güven, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara dair medya içeriğine güveni nasıl etkiliyor?

Sosyal ağdakilere daha yüksek bir güven düzeyi, özellikle Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklar gibi hassas konularda medyanın içeriğine güvenin artmasına yol açabilir. Bu ilişkinin araştırılması, sosyal ağlardaki güven düzeyinin medya içeriğine güveni nasıl şekillendirdiği ve Suriyeli mültecilerle ilgili bilgilerin kabulünü ve yayılmasını nasıl etkilediği konusunda içgörü sağlayabilir.

A.S.6: Sosyal ağdaki kişilere güven, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları doğrulama davranışını nasıl etkiliyor?

Bu araştırma sorusu, bireylerin sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları doğrulama davranışları ile sosyal ağdakilere kişilere olan güvenleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Sosyal ağdaki kişilere güven seviyeleri farklı olan bireylerin, çevrimiçi karşılaştıkları bilgileri doğrulama konusunda farklı derecelerde titizlik gösterebileceğini ileri sürmektedir. Sosyal ağdakilere olan güvenin, Suriyeli mültecilerle ilgili haber ve haber niteliği taşıyan bilgi doğrulama davranışları üzerindeki etkisini anlamak, toplumun genel bilgi algısını ve tepkisini şekillendirmekte kritik bir rol oynamaktadır.

A.S.7: Sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara karşı tutum demografik gruplar arasında nasıl değişmektedir?

Bu araştırma sorusu, bireylerin demografik arka planlarının sosyal medyada Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara yönelik tutumlarını nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlantının araştırılması, demografik faktörlerin çevrimiçi platformlardaki mültecilerle ilgili tanıklıklara verilen tepkileri nasıl şekillendirdiğine dair içgörüler sunabilir. Belirli demografik grupların mezenformasyona daha duyarlı olup olmadıkları veya karşılaştıkları tanıklıklara daha çekimser yaklaşp yaklaşmadıkları konusunda yol gösterebilir.

A.S.8: Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıkları doğrulama davranışı bu tanıklıklara dair medya içeriğine güveni nasıl etkiliyor?

Bilgiyi doğrulama eylemi, çevrimiçi ortamda karşılaşılan içeriğin güvenilirliğini ve inanılabilirliğini değerlendirmede önemli bir adımdır. Bu soru, doğrulama davranışı ile medya içeriğine güven arasındaki ilişkiyi inceleyerek, bireylerin bilginin gerçekliğini teyit etme çabalarının Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara duydukları güven ve inancı nasıl etkilediğini anlamayı amaçlamaktadır. Bu ilişkinin anlaşılması, bilgi değerlendirme süreçleri ile medya güvenilirliğine ilişkin algıların oluşumu arasındaki dinamiklere ışık tutabilir ve bireylerin dijital çağda hassas konulardaki tanıklıkları ayırt etme ve değerlendirme biçimlerine ilişkin bilgiler sağlayabilir.

A.S.9: Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıkları doğrulama davranışı bu tanıklıkları paylaşma niyetini nasıl etkiliyor?

Bu araştırma sorusu, özellikle sosyal medyada Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklarla ilgili olarak, bireylerin doğrulama davranışları ile daha sonra içerik paylaşma niyetleri arasındaki bağlantıyı ele almaktadır. Bilginin doğrulanması süreci, inandırıcı ve güvenilir içeriğin çevrimiçi olarak yayılmasının bir parçasıdır. Bu soru, tanıklıkları doğrulama eyleminin bireylerin bu tür bilgileri paylaşma istekliliğini nasıl etkilediğini anlamayı amaçlamaktadır. Bu konuda içgörü kazanmak, bilgi yayma modellerini ortaya çıkarmak Suriyeli mülteci krizi gibi etkili konularla ilgili olarak sosyal medya platformlarında doğrulanmış ve güvenilir bilginin dolaşımını teşvik edecek stratejileri kavramsallaştırmak için önemlidir.

A.S.10: Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıklara dair medya içeriğine güven haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre nasıl farklılık göstermektedir?

Bu araştırma sorusu, haber takibi için tercih edilen farklı sosyal medya platformlarıyla ilişkili olarak algılanan medya güvenilirliğindeki farklılıkları keşfetmeyi amaçlamaktadır. Farklı platformlar, Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkların güvenilirliğine ilişkin kullanıcı algılarını etkileyebilecek farklı dinamiklere, kullanıcı arayüzlerine ve bilgi doğrulama mekanizmalarına sahip olabilir. Soruya alınacak cevapla,

çeşitli platformlarda medya içeriğine güvendedeki farklılıkları incelenerek, platform tercihinin Suriyeli mülteci krizi gibi hassas konularla ilgili kullanıcı algılarını ve medya içeriği güvenini nasıl etkilediğine dair bir anlayış sağlamaya çalışılmaktadır.

A.S.11: Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıkları doğrulama davranışı haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre nasıl farklılık göstermektedir?

Bu araştırma sorusu, haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarının Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları doğrulama davranışı üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Farklı platformların özellikleri, kullanıcı demografileri ve bilgi yayma mekanizmaları, bireylerin bilgiye yaklaşma ve bilgiyi doğrulama biçimlerini şekillendirebilir. Farklı platformlar arasında doğrulama davranışındaki farklılıkları anlamak, sosyal medya platformlarının özelliklerinin kullanıcıların bilgi değerlendirme pratiklerini nasıl etkilediğine dair içgörüler sunabilir. Ayrıca, Suriyeli mültecilerle ilgili sorumlu bilgi tüketimini ve doğrulamayı teşvik etmede platforma özgü dinamiklerin rolüne ışık tutabilir.

A.S.12: Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıkları doğrulama davranışı sosyal medya kullanım sıklığına göre nasıl farklılık göstermektedir?

Bu araştırma sorusu, sosyal medya kullanım sıklığının, Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıkların doğrulanması üzerindeki potansiyel etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Sosyal medyayla etkileşim düzeyleri, bireylerin bilgiye maruz kalma ve bilgiyi değerlendirme süreçlerini önemli ölçüde etkileyebilir. Sosyal medyayı sık kullanmanın, kullanıcıların bilgiyi ele alma, sorgulama ve doğrulama yollarını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak, bilgi doğrulama stratejilerinin anlaşılmasına katkıda bulunabilir. Bu çalışma, bireylerin Suriyeli mültecilere ilişkin bilgilere nasıl yaklaştıklarını ve bu bilgileri ne derecede eleştirel bir şekilde değerlendirdiklerini anlamak için kullanım sıklığının rolünü belirlemeyi amaçlamaktadır.

A.S.13: Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıklara dair medya içeriğine güven sosyal medya kullanım sıklığına göre nasıl farklılık göstermektedir?

Bu soruyla, bireylerin sosyal medyada geçirdikleri zamanın, Suriyeli mültecilere dair medya içeriklerine olan güvenlerini nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Sosyal medya kullanımının yoğun olduğu durumlarda, insanlar daha fazla haberle karşılaşır ve bu da onların medyaya olan güvenlerini etkileyebilir. Az kullanımda ise, insanların haber kaynaklarına karşı tutumları daha farklı olabilir. Bu bağlamda, araştırma, sosyal medya kullanım alışkanlıklarının, Suriyeli mülteciler hakkındaki yönelik medya içeriğine güvenini nasıl şekillendirdiğini anlamayı hedeflemektedir.

A.S.14: Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara karşı tutumlar belirsizliğe karşı tutum düzeylerine göre nasıl farklılık göstermektedir?

Bu soru sosyal medya platformlarında Suriye mültecilerle ilgili oluşan tanıklıklara karşı tutumun bilişsel boyutunu incelemektedir. Belirsizliğe yönelik tutumları mülteci tanıklıklarına yönelik algılarla ilişkilendirerek, belirsizlik konusunda daha rahat olan bireylerin mülteci anlatılarına karşı daha açık, güvenilir veya eleştirel olup olmadıklarını anlayabiliriz. Bu, temel bilişsel eğilimlerin çevrimiçi bilgi işlemeyi nasıl şekillendirdiğine dair içgörüler sağlayabilir.

A.S.15: Sosyal medya kullanım tercihleri belirsizliğe karşı tutum düzeylerine göre nasıl farklılık göstermektedir?

Bu soru, belirsizliğe karşı tutumların araştırılmasını sosyal medya platformu tercihlerine genişletmektedir. Belirsizlikten kaçınma eğilimi yüksek olan bireyler belirli platformlara yöneliyor mu veya daha sık kullanımlara yol açıyor mu? Bunu anlamak, sosyal medya platformlarının kullanıcı deneyimlerini daha iyi uyarlamalarına yardımcı olabilir ve belirsizlik durumunun baskın olduğu sosyal medya platform tercihleri ortaya çıkartacaktır.

5.1.8 Hipotezler

Araştırmanın hipotezleri 6 farklı hipotez modeli altında oluşturulmuştur. Üst boyut, alt boyut ve demografik özellikler arasında kurulan hipotezler aşağıda sunulmuştur (Tablo 3. Hipotez Modelleri Tablosu).

Tablo 3. Hipotez Modelleri Tablosu

Hipotez Modeli	AS	Araştırma Sorusu	Hipotez	Kod
1	1	Sahte haber farkındalığı, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara dair medya içeriğine güveni nasıl etkiliyor?	Sahte haber farkındalığı ve medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	SHF → MİG
1	2	Sahte haber farkındalığı, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları doğrulama davranışını nasıl etkiliyor?	Sahte haber farkındalığı ve doğrulama davranışı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.	SHF → DOG
1	3	Sahte haber farkındalığı, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları paylaşma niyetini nasıl etkiliyor?	Sahte haber farkındalığı ve paylaşma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	SHF → PAY
1	4	Sosyal ağdakilere güven, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları paylaşma niyetini nasıl etkiliyor?	Sosyal ağdakilere güven ve paylaşma niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.	SAG → PAY
1	5	Sosyal ağdakilere güven, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara dair medya içeriğine güveni nasıl etkiliyor?	Sosyal ağdakilere güven ve medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	SAG → MİG
1	6	Sosyal ağdakilere güven, sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıkları doğrulama davranışını nasıl etkiliyor?	Doğrulama davranışı ve sosyal ağdakilere güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	DOG → SAG
2	7	Sosyal medya platformlarındaki Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara karşı tutumları demografik gruplar arasında nasıl değişmektedir?	Demografik özelliklere göre tanıklığa karşı tutumlar farklılık göstermektedir.	DEMO → TKT
3	8	Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıkları doğrulama davranışı bu tanıklıklara dair medya içeriğine güveni nasıl etkiliyor?	Doğrulama davranışı ve medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	DOG → MİG

3	9	Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıkları doğrulama davranışı bu tanıklıkları paylaşma niyetini nasıl etkiliyor?	Doğrulama davranışı ve paylaşma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	DOG → PAY
4	10	Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıklara dair medya içeriğine güven haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre nasıl farklılık göstermektedir?	Haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre medya içeriğine duyulan güven farklılık göstermektedir.	TERCİH → MİG
4	11	Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıkları doğrulama davranışı haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre nasıl farklılık göstermektedir?	Haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.	TERCİH → DOG
5	12	Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıkları doğrulama davranışı sosyal medya kullanım sıklığına göre nasıl farklılık göstermektedir?	Sosyal medya platformlarını kullanım sıklığına göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.	SIKLIK → DOG
5	13	Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilere yönelik tanıklıklara dair medya içeriğine güven sosyal medya kullanım sıklığına göre nasıl farklılık göstermektedir?	Sosyal medya platformlarını kullanım sıklığına göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.	SIKLIK → MİG
6	14	Sosyal medya platformlarında Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara karşı tutumlar belirsizliğe karşı tutum düzeylerine göre nasıl farklılık göstermektedir?	Belirsizliğe karşı tutum ve tanıklığa karşı tutum arasında anlamlı bir ilişki vardır.	BKT → TKT
6	15	Sosyal medya kullanım tercihleri belirsizliğe karşı tutum düzeylerine göre nasıl farklılık göstermektedir?	Belirsizliğe karşı tutum düzeylerine göre sosyal medya kullanım tercihleri farklılık göstermektedir.	BKT → TERCİH

5.2 Bulgular

Bu bölümde beş başlık altında toplanmıştır. (5.2.1 Pilot Çalışma ve Modelin Türkçe Uyarlanması, 5.2.2 Veri Temizliği ve Normal Dağılım Testleri, 5.2.3 Geçerlilik ve Güvenilirlik Testleri, 5.2.4 Demografi Bulguları ve 5.2.5 Ana Bulgular).

Pilot çalışma ve modelin Türkçe uyarlaması anketin geliştirilme sürecine ve pilot çalışmanın uygunluğuna, veri temizliği ve normal dağılım testleri skewness ve kurtosis değerleri üzerinden veri temizliğine, geçerlilik ve güvenilirlik testleri geniş kitleye uygulanmış testin güvenilirlik ve doğrulayıcı faktör analizine, demografi bulguları kitlenin özelliklerine ve ana bulgular geliştirilmiş 6 hipotez modeline değinmektedir.

5.2.1 Pilot Çalışma ve Modelin Türkçe Uyarlanması

Orijinali İngilizce olarak hazırlanan Haber Doğrulama Davranışı Modelinin (Torres vd., 2018) Türkçe olarak dağıtılması için kültürel adaptasyon süreci uygulanmıştır. Soruların anlaşılabilirliği, kültürel olarak temsiliyet bulması ve yanlılıktan kaçınılması için önce iki-dilli (bilingual) iki kişi tarafından önce Türkçe'ye daha sonra ise Türkçe çevirisi İngilizce'ye çevrilmiştir (back translation). Orijinal metin ve çeviri metin karşılaştırıldıktan ve iki sorudaki kelime yakınlıklarından dolayı uzmana danışılmış, uzman kontrolünden sonra oluşturulan soru formu anlaşılabilirlik için sosyal medya üzerinden 20 kişiye uygulanmış ve görüşleri alınmıştır. Buna göre birbirine anlam olarak yakın durduğu ifade edilen kelimelerin olduğu sorular soru formunda birbirlerinden ayrı olarak yerleştirildi.

Ana çalışma öncesinde, sosyal medya üzerinden ulaşılan 100 kişi ile pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sonunda SPSS 23 ve AMOS yazılımları kullanılarak güvenilirlik ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Tablo 4'te pilot çalışmasının güvenilirlik testinin analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Pilot Çalışmanın Güvenilirlik Testi

Alt boyut	Ortalama	Minimum	Maksimum	Varyans	Madde Sayısı	Cronbach α	Kabul düzeyi
Sahte Haber Farkındalığı	4.411	4.030	4.620	0.36	8	0.820	İyi düzeyde
Medya İçeriğine güven	2.095	2.040	2.160	0.002	4	0.778	Kabul edilebilir
Sosyal Bağ Çeşitliliği	3.537	3,340	3.800	0.056	3	0.526	Zayıf düzeyde
Sosyal Ağdaki Kişilere Güven	2.573	2.470	2.780	0.020	4	0.886	İyi düzeyde
Haber Doğrulama Davranışı	3.738	3.520	3.990	0.050	5	0.790	Kabul edilebilir
Paylaşma Niyeti	2.100	1.860	2.260	0.045	3	0.886	İyi düzeyde

Tablo 4'te görüldüğü üzere, sosyal bağ çeşitliliği alt boyutu dışında SHF α = 0.82, MİG α = 0.778, SAG α = 0.886, DOG α = 0.79 ve PAY α = 0.886 çıkarak model kabul edilebilir ve üzeri güvenilirlik değerlerinde çıkmıştır. Sosyal bağ çeşitliliği α = 0.526 aralığında zayıf olsa bile kabul edilebilir düzeydedir. Özellikle madde sayısının az olması ve örneklem sayısının düşüklüğü gibi etkenlerin de göz önüne alınması gerekir. Bu bilgiler ışığında bu modelin Türkçe uyarlaması için güvenilir denilebilir.

Modelin geçerlilik testi için bilgisayar destekli analiz programı AMOS (Arbuckle, 2019) kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör yapısının ve temel yapıların daha önceki araştırma ve teorik modeller tarafından önceden tanımlanmış ve doğrulanmış olduğu göz önüne alındığında (Madigan, 2016), mevcut çalışmada model geçerliliğini test etmek ve doğrulamak için doğrulayıcı faktör analizinin kullanılması

uygun bulunmuştur. Buna göre X^2/DF değeri 1.628, RMSEA değeri 0,080 ve IFI değeri 0.846 çıkmıştır. X^2/DF değeri ≤ 3 , RMSEA değeri ≤ 0.08 , IFI değeri ise $0.80 \leq IFI \leq 0,90$ aralığında olduğu için her üç değer de kabul edilebilir uyum seviyesinde çıkmıştır (Browne, Cudeck, 1993; Kline, 1998; Hu ve Bentler, 1999). AGFI, GFI ve RMR değerleri örneklem sayısının düşüklüğü (N=100) bakımından kabul edilebilir eşiği geçememiştir. Buna bağlı olarak X^2/DF değerinin kabul edilebilir olması soruların ve alt boyutların anlamlı ilişkiler üretebileceği ve soruların faktörlenebileceğini göstermektedir. Bu bakımdan pilot test bu ölçeğin geçerli bir ölçüm aracı olabileceğini göstermektedir.

5.2.2 Veri Temizliği ve Normal Dağılım Testleri

100 kişilik pilot test uygulamasından sonra geçerli ve güvenilir bulunan soru formu ile 508 kişiye ulaşılmıştır. Ulaşılan örneklem büyüklüğüne genellenebilirlik açısından 384 kişiden fazla olması (Krejcie ve Morgan, 1970) ve veri temizliği göz önüne alınarak karar verilmiştir. Analiz ve yorumlamalara başlamadan önce veri setinin normal dağılımına bakılmıştır. Tablo 5'te çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine yer verilmiştir. İlk sıralarda verinin temizlenmemiş halinin değerleri yer alırken, alt sıralarında temizlenmiş veri setinin değerleri italik yazı karakteri ile yer almaktadır. Veri temizliği box-plot ve histogram yöntemlerine başvurularda uç verilerin belirlenmesi ve çıkarılmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5. Normal Dağılım Testi

Boyutlar	N	Ort.	Std. S.	Med.	IQR	Min.	Maks.	Skewness	Kurtosis
BEL	508	15.35	2.73	16	4	3	18	-1.498	2.803
<i>BEL</i>	<i>501</i>	<i>15.42</i>	<i>2.57</i>	<i>16</i>	<i>4</i>	<i>6</i>	<i>18</i>	<i>-1.240</i>	<i>1.415</i>
KAPA	508	7.90	2.55	8	4	2	12	-.295	-.477
<i>KAPA</i>	<i>501</i>	<i>7.93</i>	<i>2.52</i>	<i>8</i>	<i>4</i>	<i>2</i>	<i>12</i>	<i>-.273</i>	<i>-.483</i>
DÜZ	508	15.03	3.06	16	5	3	18	-1.111	1.024
<i>DÜZ</i>	<i>501</i>	<i>15.09</i>	<i>2.94</i>	<i>16</i>	<i>5</i>	<i>4</i>	<i>18</i>	<i>-.960</i>	<i>.354</i>

HIZ	508	14.73	3.01	15	4	3	18	-1.020	.970
<i>HIZ</i>	<i>501</i>	14.78	2.93	15	4	3	18	-.971	.799
ÖNG	508	14.69	3.04	15	4	3	18	-1.037	.907
<i>ÖNG</i>	<i>501</i>	14.75	2.93	15	4	4	18	-.931	.498
BKT*	508	67.69	11.04	69	14	15	84	-1.044	1.923
<i>BKT*</i>	<i>501</i>	67.97	10.42	69	14	31	84	-.731	.469
SHF	508	34.22	4.54	35	6	13	40	-1.194	2.597
<i>SHF</i>	<i>501</i>	34.32	4.28	35	6	17	40	-.910	1.349
DOG	508	18.00	3.62	18	4	5	25	-.366	.243
<i>DOG</i>	<i>501</i>	18.00	3.62	18	4	5	25	-.365	.252
MİG	508	9.13	3.12	9	3	4	20	.556	.530
<i>MİG</i>	<i>501</i>	9.11	3.12	9	4	4	20	.579	.571
PAY	508	6.87	2.44	6	3	3	15	.544	.274
<i>PAY</i>	<i>501</i>	6.89	2.44	6	2	3	15	.544	.281
SAG	508	10.19	3.59	10	5	4	20	.359	-.241
<i>SAG</i>	<i>501</i>	10.20	3.60	10	5	4	20	.367	-.242
SBÇ	508	10.14	2.23	10	3	3	15	-.345	.506
<i>SBÇ</i>	<i>501</i>	10.12	2.21	10	3	3	15	-.378	.522

BEL: Belirsizlikten Rahatsız Olma, KAPA: Kapalı Fikirlilik, DÜZ: Düzen Arama, HIZ: Hızlı Karar Verme, ÖNG: Öngörülebilirlik İhtiyacı, SHF: Sahte Haber Farkındalığı, DOG: Doğrulama Davranışı, MİG: Medya İçeriğine Güven, PAY: Paylaşım Niyeti, BKT*: Belirsizliğe Karşı Tutum üst boyutu.

Tabachnick ve Fidell'e göre (2007) normal dağılım için basıklık ve çarpıklık değerlerinin her ikisi de -1.5 +1.5 aralığında olması gerekir. Veri temizliği yapılırken bu aralık göz önünde bulundurulmuş ve buna bağlı olarak 508 katılımcıdan 7 kişinin cevapları çıkarılarak 501 kişiyle nihai veri setine ulaşılmıştır.

5.2.3 Geçerlilik ve Güvenilirlik Testleri

Nihai olarak ulaşılan 501 kişilik veri setine geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmıştır. Geçerlilik testi için IBM AMOS kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmış ve model uyum değerleri göz önüne alınmıştır. Güvenilirlik için ise IBM SPSS kullanılmış ve Cronbach α değerleri belirleyici olmuştur.

Tablo 6'da belirsizliğe karşı tutum model uyum değerleri sonuçları ve Tablo 7'de Torres vd.'nin (2018)'nin haber doğrulama davranışı modeli model uyum değerleri yer almaktadır. Tablolarda kabul edilen uyum aralıkları ile beraber uyum seviyeleri yer almaktadır.

Tablo 6. Belirsizliğe Karşı Tutum Model Uyum Değerleri Tablosu

Kısaltma	Açıklama	Kabul Edilen Uyum Aralıkları	Değer	Uyum seviyesi
χ^2/df	Ki-kare bölü serbestlik derecesi	≤ 3 kabul edilebilir uyum eşiği ^a ≤ 5 makul uyum eşiği ^b	2.875	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
RMR	Artık Ortalama Karekök	≤ 0.07 kabul edilebilir uyum eşiği ^c	0.066	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
GFI	Uyum İyiliği	≥ 0.90 kabul edilebilir uyum eşiği ^d ≥ 0.95 mükemmel uyum eşiği ^e	0.949	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
AGFI	Ayarlanmış Uyum İyiliği	≥ 0.9 kabul edilebilir uyum eşiği ^f ≥ 0.95 iyi uyum eşiği ^g	0.921	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
IFI	Fazlalık Uyum İndeksi	$0.80 \leq IFI \leq 0.90$ kabul edilebilir uyum eşiği ^h ≥ 0.9 iyi uyum eşiği ^j	0.939	İyi uyum seviyesi.
TLI	Tucker-Lewis Katsayısı	≥ 0.9 makul uyum eşiği ^k ≥ 0.95 mükemmel uyum eşiği ^l	0.916	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
CFI	Karşılaştırmalı Uyum İndeksi	≥ 0.90 kabul edilebilir uyum eşiği ^m ≥ 0.95 mükemmel uyum eşiği ⁿ	0.938	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
RMSEA	Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü	≤ 0.05 mükemmel uyum eşiği ^o ≤ 0.08 kabul edilebilir uyum eşiği ^p	0.061	Kabul edilebilir uyum seviyesi.

^a: Kline, 1998, ^b: Marsh ve Hocevar, 1985, ^c: Steiger, 2007, ^d: Hair, Anderson, Tatham ve Black, 1998, ^e: Kline, 1998, ^f: Tabachnick ve Fidell, 2007, ^g: Hair vd., 2007, ^h: Hu ve Bentler, 1999, ^j: Bentler, 1990, ^k: Brown, 2006, ^l: Brown, 2006, ^m: Fan, Thompson ve Wang, 1999, ⁿ: West, Meserve, Stanovich, 2012, ^o: MacCallum, Browne, Sugarawa, 1996, ^p: Browne, Cudeck, 1993.

Tablo 7. Haber Doğrulama Davranışı Modeli Model Uyum Değerleri

Kısaltma	Açıklama	Kabul Edilen Uyum Aralıkları	Değer	Uyum seviyesi
χ^2/df	Ki-kare bölü serbestlik derecesi	≤ 3 kabul edilebilir uyum eşiği ^a ≤ 5 makul uyum eşiği ^b	2.014	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
RMR	Artık Ortalama Karekök	≤ 0.07 kabul edilebilir uyum eşiği ^c	0.05	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
GFI	Uyum İyiliği	≥ 0.90 kabul edilebilir uyum eşiği ^d ≥ 0.95 mükemmel uyum eşiği ^e	0.919	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
AGFI	Ayarlanmış Uyum iyiliği	≥ 0.9 kabul edilebilir uyum eşiği ^f ≥ 0.95 iyi uyum eşiği ^g	0.9	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
IFI	Fazlalık Uyum İndeksi	$0.80 \leq IFI \leq 0.90$ kabul edilebilir uyum eşiği ^h ≥ 0.9 iyi uyum eşiği ^j	0.942	İyi uyum seviyesi.
TLI	Tucker-Lewis Katsayısı	≥ 0.9 makul uyum eşiği ^k ≥ 0.95 mükemmel uyum eşiği ^l	0.932	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
CFI	Karşılaştırmalı Uyum İndeksi	≥ 0.90 kabul edilebilir uyum eşiği ^m ≥ 0.95 mükemmel uyum eşiği ⁿ	0.941	Kabul edilebilir uyum seviyesi.
RMSEA	Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü	≤ 0.05 mükemmel uyum eşiği ^o ≤ 0.08 kabul edilebilir uyum eşiği ^p	0.045	Mükemmel uyum seviyesi.

^a: Kline, 1998, ^b: Marsh ve Hocevar, 1985, ^c: Steiger, 2007, ^d: Hair, Anderson, Tatham ve Black, 1998, ^e: Kline, 1998, ^f: Tabachnick ve Fidell, 2007, ^g: Hair vd., 2007, ^h: Hu ve Bentler, 1999, ^j: Bentler, 1990, ^k: Brown, 2006, ^l: Brown, 2006, ^m: Fan, Thompson ve Wang, 1999, ⁿ: West, Meserve, Stanovich, 2012, ^o: MacCallum, Browne, Sugarawa, 1996, ^p: Browne, Cudeck, 1993.

Her iki tabloda da değerler kabul edilebilir aralıklarda olduğu için her iki ölçek de geçerli kabul edilmektedir.

Tablo 8’de ise ölçek ve modele ait güvenilirlik testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 8. Belirsizliğe Karşı Tutum ve Haber Doğrulama Davranışı Modeli Güvenilirlik Testleri

Boyut	Madde Sayısı	α	Kabul Düzeyi
Belirsizliğe Karşı Tutum	14	0.859	Çok iyi
Sahte Haber Farkındalığı	8	0.859	Çok iyi
Doğrulama Davranışı	5	0.757	İyi
Medya İçeriğine Güven	4	0.813	Çok iyi
Sosyal Ağdakilere Güven	4	0.87	Çok iyi
Paylaşma Niyeti	3	0.768	İyi
Sosyal Bağ Çeşitliliği	3	0.606	Orta

Kabul düzeylerinin değerlendirmesi Hair, Money, Samouel ve Page'in (2007) çalışması göz önüne alınarak yapılmış ve bu sonuçlara göre her iki ölçek de güvenilir olarak bulunmuştur.

5.2.4 Demografi Bulguları

501 kişinin verdiği cevaplara göre yaş grubu, cinsiyet, gelir grubu, ikamet edilen şehir ve eğitim düzeyi dağılımı Tablo 9'da yer almaktadır. Katılımcıların çoğunluğu 26-35 yaş grubunda yer almaktadır ve toplamın %32.5'ini oluşturmaktadır. Bu yaş grubunda kadınlar (%27.1) erkeklerden (%5.4) fazladır. İkinci en büyük yaş grubu ise toplam katılımcıların %24.8'ini oluşturan 36-45 yaş grubudur. Bu kategoride de 26-35 yaş grubuna benzer şekilde kadınlar (%18) erkeklerden (%6.8) fazladır. 18-25 yaş grubu toplamın %21.6'sını oluştururken, kadınlar (%15.6) erkeklerin (%6) iki katından fazladır. 46-55 ve 56-65 yaş grupları nispeten daha küçük olup toplam katılımcıların sırasıyla %10 ve %9.8'ini temsil etmektedir. Bu gruplar içinde kadınların sayısı hala erkeklerden fazladır, ancak 56-65 yaş grubunda fark azalmaktadır. En az temsil edilen yaş grubu ise toplam katılımcıların sadece %1,4'ünü oluşturan 66 ve üstü yaş grubudur.

En büyük gelir grubu, katılımcıların %44.5'ini oluşturan 10.000 - 24.999 TL arası gelire sahip olanlardır. Bu gruptaki kadınlar (%35.3) erkeklerin (%9.2) çok üzerindedir.

İkinci en yaygın gelir grubu, toplamın %19.2'sini oluşturan 10.000 TL'den az kazananlardır. Yine kadınların (%16,8) oranı erkeklerden (%2,4). 25,000 - 39,999 TL ve 40.000 – 54.999 TL gelir dilimleri sırasıyla katılımcıların %18.8 ve %10.6'sını temsil etmektedir. Bu gruplardaki cinsiyet dağılımı oran olarak alt gelir gruplarına göre daha yakındır. Çok az sayıda katılımcı 55.000 - 99.999 TL arasında gelir elde etmekte ve her bir dilim toplamın %5'inden azını temsil etmektedir. 70.000 - 84.999 TL aralığında erkekler (%1.4) kadınlardan (%0.2) daha fazladır. En az temsil edilen gelir grubu ise 100.000 TL ve üzeri kazananlar olup toplam katılımcıların sadece %1.2'sini oluşturmaktadır.

Katılımcıların çoğunluğu üniversite mezunudur ve toplamın %43.9'unu oluşturmaktadır. Üniversite mezunu kadınlar (%31.5) erkeklerden (%12.4) daha fazladır. Eğitim açısından ikinci en büyük grup, katılımcıların %27,1'ini oluşturan lise mezunlarıdır. Bu kategoride kadınlar (%21.8) erkeklerden (%5.4) daha fazladır. Katılımcıların sadece %8,2'si meslek yüksekokullarına veya toplum yüksekokullarına (Yüksekokul) gitmiş olup, çoğunluğu kadınlar (%7) oluşturmaktadır. Yüksek lisans derecesine sahip olanlar (Yüksek Lisans) toplamın %9.4'ünü temsil etmekte olup kadın ve erkekler arasında neredeyse eşit bir dağılım söz konusudur. Doktora derecesine sahip olanlar toplam katılımcıların %5.2'sini oluştururken, erkekler (%2.8) kadınlardan (%2.4) biraz daha fazladır. En az temsil edilen eğitim düzeyi ise toplam katılımcıların %6.2'sini oluşturan ilköğretimdir.

Tüm kategorilerde (yaş, gelir ve eğitim), kadınlar toplam katılımcıların %72,9'unu oluşturarak daha büyük bir oranı temsil ederken erkekler %27,1'ini oluşturmaktadır. Çoğu yaş ve gelir kategorisinde kadınlar erkeklerden önemli ölçüde fazladır. Ancak daha yüksek eğitim seviyelerinde (yüksek lisans ve doktora) cinsiyet dağılımı daha dengelidir.

Tablo 9. Demografik Dağılım

Demografik Özellikler			Kadın	Erkek	Toplam
Yaş	18-25	Sayı	78	30	108
		%	15.6	6	21.6
	26-35	Sayı	136	27	163
		%	27.1	5.4	32.5
	36-45	Sayı	90	34	124

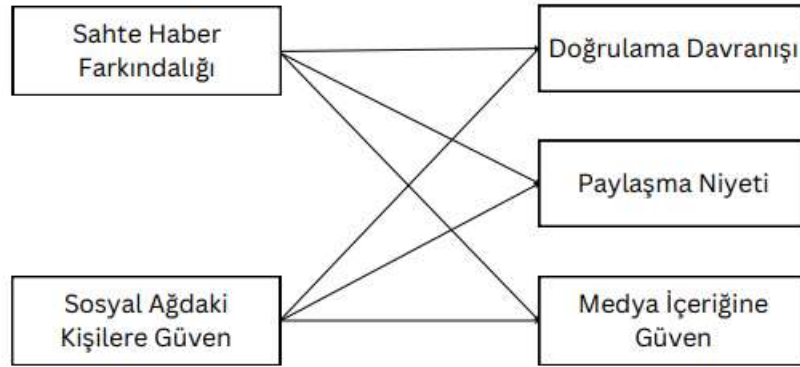
		%	18.0	6.8	24.8
	46-55	Sayı	37	13	50
		%	7.4	2.6	10
	56-65	Sayı	21	28	49
		%	4.2	5.6	9.8
	66 ve üzeri	Sayı	3	4	7
		%	.6	.8	1.4
Toplam		Sayı	365	136	501
		%	72.9	27.1	100,0%
Gelir Grubu	10.000 TL'den az	Sayı	84	12	96
		%	16.8	2.4	19.2
	10,000 – 24,999 TL	Sayı	177	46	223
		%	35.3	9.2	44.5
	25,000 – 39,999 TL	Sayı	59	35	94
		%	11.8	7.0	18.8
	40,000 – 54,999 TL	Sayı	31	22	53
		%	6.2	4.4	10.6
	55,000 – 69,999 TL	Sayı	11	9	20
		%	2.2	1.8	4
	70,000 – 84,999 TL	Sayı	1	7	8
		%	.2	1.4	1.6
	85,000 – 99,999 TL	Sayı	0	1	1
		%	0	.2	.2
	100,000 TL veya daha fazla	Sayı	2	4	6
		%	.4	.8	1.2
Toplam		Sayı	365	136	501
		%	72.9	27.1	100
Eğitim düzeyi	İlköğretim	Sayı	28	3	31
		%	5.6	.6	6.2
	Lise	Sayı	109	27	136
		%	21.8	5.4	27.1
	Yüksekokul	Sayı	35	6	41
		%	7	1.2	8.2
	Üniversite	Sayı	158	62	220
		%	31.5	12.4	43.9
	Yüksek Lisans	Sayı	23	24	47
		%	4.6	4.8	9.4
	Doktora	Sayı	12	14	26
		%	2.4	2.8	5.2
Toplam		Sayı	365	136	501
		%	72.9	27.1	100

5.2.5 Ana Bulgular

Bu bölümde 6 hipotez modeli altında yapılan istatistik testlerinin sonuçları ve açıklamaları yer almaktadır. Her bir alt hipoteze dair bulgular ilgili model altında paylaşılmıştır.

5.2.5.1 Hipotez Modeli 1

Hipotez Modeli 1, sahte haber farkındalığı ve sosyal ağdaki kişilere güven boyutlarının doğrulama davranışı, paylaşma niyeti ve medya içeriğine güven boyutlarıyla olan ilişkisine odaklanmaktadır (Şekil 1). Tablo 10, her bir ilişkinin yer aldığı hipotezleri göstermekte iken, Tablo 11 hipotezlerin Pearson korelasyon analiz sonuçlarını sunmaktadır. Tablo 12’de regresyon analizi yer almaktadır.

Şekil 1. Hipotez Modeli 1

Tablo 10. Sahte Haber Farkındalığı ve Sosyal Ağdaki Kişilere Güven ile Doğrulama Davranışı, Paylaşma Niyeti ve Medya İçeriğine Güven Arasında Kurulan Hipotezler

No	Hipotez	Kod
1	Sahte haber farkındalığı ve medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	SHF → MİG
2	Sahte haber farkındalığı ve doğrulama davranışı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.	SHF → DOG
3	Sahte haber farkındalığı ve paylaşma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	SHF → PAY

4	Sosyal ağdakilere güven ve paylaşma niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.	SAG → PAY
5	Sosyal ağdakilere güven ve medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	SAG → MİG
6	Doğrulama davranışı ve sosyal ağdaki kişilere güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	SAG → DOG

Tablo 11. Hipotez Modeli 1 Korelasyon Analizi

Boyut	1	2	3	4	5	Ort.	Std. S.
1. SHF	-	.366**	-.017	-.286**	-.112*	34.31	4.282
2. DOG	.366**	-	.321**	-.020	-.064	18	3.619
3. PAY	-.017	.321**	-	.327**	.261**	6.89	2.437
4. MİG	-.286**	-.020	.327**	-	.390**	9.11	3.121
5. SAG	-.112*	-.064	.261**	.390**	-	10.19	3.6

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 12. Hipotez Modeli 1 Regresyon Analizi

	R^2	Std. S.	%95 GA		β	p
			Alt Limit	Üst Limit		
SHF→MİG	.082	2.994	14.135	18.385	-.286	<.001
SHF→DOG	.134	3.37	4.998	9.784	.366	<.001
SHF→PAY	.017	2.44	5.501	8.963	-.017	.698
SAG→PAY	.068	2.354	4.467	5.710	.261	<.001
SAG→MİG	.152	2.877	4.909	6.428	.390	<.001
SAG→DOG	.064	3.616	17.703	19.612	-.064	.154

GA: Güven aralığı

Sahte haber farkındalığı (SHF) ve medya içeriğine güven (MİG) arasında anlamlı negatif yönlü bir ilişki vardır, $r(501) = -.286$, $p = .000$. Regresyon sonuçları, sahte haber farkındalığının medya içeriğine güven varyansının %8.2'sini açıkladığını göstermiştir ($R^2 = .082$). Sonuçlara göre Hipotez 1 kabul edilmiştir.

Sahte haber farkındalığı (SHF) ve doğrulama davranışı (DOG) arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır, $r(501) = .366, p = .000$. Regresyon analizi sonuçları, sahte haber farkındalığının doğrulama davranışı varyansının %13.4'ünü açıkladığını göstermiştir ($R^2 = .134$). Sonuçlara göre Hipotez 2 kabul edilmiştir.

Sahte haber farkındalığı (SHF) ve paylaşma niyeti (PAY) arasında istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir korelasyon bulunmaktadır, $r(501) = -.017, p = .698$. Bu bakımdan Hipotez 3 reddedilmiştir.

Sosyal ağdakilere güven (SAG) ve paylaşma niyeti (PAY) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır, $r(501) = .261, p = .000$. Regresyon sonuçları sosyal ağdaki kişilere güvenin paylaşım davranışı varyansının %6.8'ini açıkladığını göstermiştir ($R^2 = .068$). Sonuçlara göre Hipotez 4 kabul edilmiştir.

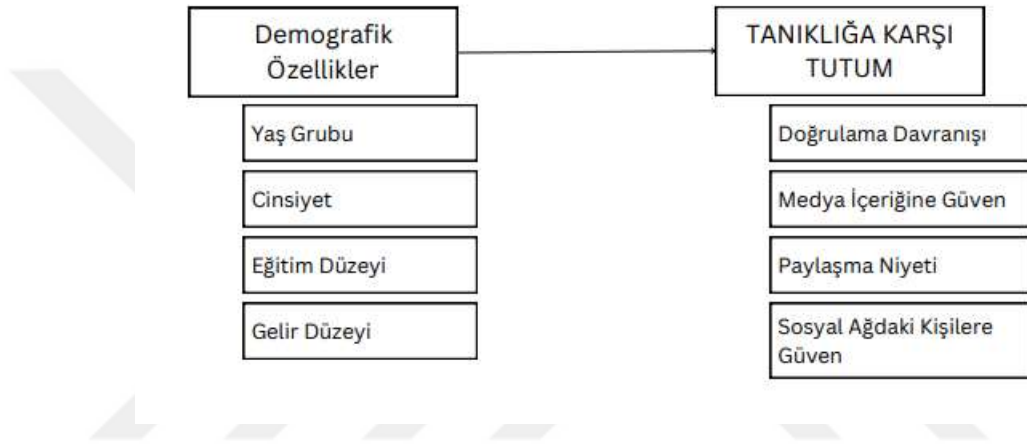
Sosyal ağdakilere güven ve medya içeriğine güven arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır, $r(501) = .390, p = .000$. Regresyon sonuçları sosyal ağdaki kişilere güvenin medya içeriğine güven varyansının %15.2'sini açıkladığını göstermiştir ($R^2 = .152$). Sonuçlara göre Hipotez 5 kabul edilmiştir.

Doğrulama davranışı ve sosyal ağdakilere güven arasında istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki bulunmaktadır, $r(501) = -.064, p = .663$. Buna göre Hipotez 6 reddedilmiştir.

Sahte haber farkındalığı ile medya içeriğine güven ilişkisi ve sosyal ağdaki kişilere güvenin, paylaşım davranışı ve doğrulama davranışı ilişkilerinin tümü zayıf düzeyde (Tanni, Patino ve Ferreira, 2020) varyans açıklaması göstermektedir. Sahte haber farkındalığı ile doğrulama davranışı ilişkisi ve sosyal ağdaki kişilere güven ve medya içeriğine güven ilişkisi orta düzeyde varyans açıklama düzeyine sahiptir. Sahte haber farkındalığı ve paylaşma niyeti ilişkisi ise çok zayıf (Tanni, Patino ve Ferreira, 2020) varyans açıklama düzeyi sergilemektedir.

5.2.5.2 Hipotez Modeli 2

Hipotez Modeli 2, yaş grubu, cinsiyet, eğitim düzeyi ve gelir düzeyini kapsayan demografik özelliklerin tanıklığa karşı tutum davranış boyutlarıyla olan ilişkisine odaklanmaktadır (Şekil 2). Tanıklığa karşı tutumun alt boyutları, doğrulama davranışı, medya içeriğine güven, paylaşma niyeti ve sosyal ağdaki kişilere güvenden oluşmaktadır. Tablo 13, her bir ilişkinin yer aldığı hipotezleri göstermektedir.

Şekil 2. Hipotez Modeli 2

Tablo 13. Demografik Özellikler ile Tanıklığa Karşı Tutum Arasında Kurulan Hipotezler

No	Hipotez
7.1	Yaş grubuna göre tanıklığa karşı tutumlar farklılık göstermektedir.
7.1.a	Yaş grubuna göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.
7.1.b	Yaş grubuna göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.
7.1.c	Yaş grubuna göre paylaşma niyeti farklılık göstermektedir.
7.1.d	Yaş grubuna göre sosyal ağdaki kişilere güven farklılık göstermektedir.
7.2	Cinsiyete göre tanıklığa karşı tutum farklılık göstermektedir.
7.2.a	Cinsiyete göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.
7.2.b	Cinsiyete göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.
7.2.c	Cinsiyete göre paylaşma niyeti farklılık göstermektedir.
7.2.d	Cinsiyete göre sosyal ağdaki kişilere güven farklılık göstermektedir.
7.3	Eğitim düzeyine göre tanıklığa karşı tutum farklılık göstermektedir.
7.3.a	Eğitim düzeyine göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.
7.3.b	Eğitim düzeyine göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.
7.3.c	Eğitim düzeyine göre paylaşma niyeti farklılık göstermektedir.

- 7.3.d Eğitim düzeyine göre sosyal ağdaki kişilere güven farklılık göstermektedir.
- 7.4 Gelir düzeyine göre tanıklığa karşı tutum farklılık göstermektedir.
- 7.4.a Gelir düzeyine göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.
- 7.4.b Gelir düzeyine göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.
- 7.4.c Gelir düzeyine göre paylaşma niyeti farklılık göstermektedir.
- 7.4.d Gelir düzeyine göre sosyal ağdaki kişilere güven farklılık göstermektedir.

Tablo 13'te Hipotez Modeli 2'deki hipotezlere yer verilmiştir. Buna göre demografik özellikler ve tanıklığa karşı tutum olarak gruplanan doğrulama davranışı, medya içeriğine güven, paylaşma niyeti ve sosyal ağdakilere güven boyutları arasındaki ilişkiler incelenmektedir.

Tablo 14. Yaş Grubu ve Tanıklığa Karşı Tutum ANOVA Testi

Yaş Grubu		DOG	MİG	PAY	SAG
18-25	Ort.	17.03	9.88	6.45	10.62
	Std. S.	3.98	3.40	2.44	4.08
26-35	Ort.	17.89	8.72	6.74	10.27
	Std. S.	3.54	3.19	2.38	3.78
36-45	Ort.	18.11	9.34	6.77	9.84
	Std. S.	3.54	2.80	2.36	3.26
46-55	Ort.	18.94	8.78	7.44	10.48
	Std. S.	3.04	3.16	2.52	2.95
56-65	Ort.	19.29	8.67	7.82	9.73
	Std. S.	3.14	2.75	2.26	3.26
66 ve üzeri	Ort.	18.14	7.86	8.86	9.57
	Std. S.	4.56	2.79	3.34	3.69
<i>F</i> (5, 495)		3.619	2.511	3.809	.822
<i>Sig.</i>		.003	.029	.002	.534
η^2		0.0353	0.0247	0.0370	0.0082

Doğrulama davranışı için, tek yönlü ANOVA testinin ($F(5, 495) = 3.619, p = .003$) gösterdiği üzere yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Tukey post hoc testi sonucunda; (i) 56-65 yaş grubunun ortalama puanı ($19.29 \pm 3.14, p = .004$) 18-25 yaş grubuna (17.03 ± 3.98) kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede

düşük, (ii) 46-55 yaş grubunun (18.94 ± 3.04 , $p = .023$) ortalama puanı da 18-25 yaş grubundan anlamlı derecede düşük olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ancak, doğrulama davranışı için diğer yaş grubu karşılaştırmaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Medya içeriğine güven için, tek yönlü ANOVA ($F(5, 495) = 2.511$, $p = .029$) testinde yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Tukey post hoc testi sonucunda: (i) 18-25 yaş grubunun ortalama puanı (9.88 ± 3.40 , $p = .033$) 26-35 yaş grubuna (8.72 ± 3.19) kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksektir. Medya içeriğine güven konusunda diğer yaş grubu karşılaştırmaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Paylaşma niyeti boyutu için, tek yönlü ANOVA testinde ($F(5, 495) = 3.809$, $p = .002$) yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Tukey post hoc testi sonucunda: 56-65 yaş grubu (7.82 ± 2.26 , $p = .014$), 18-25 yaş grubundan (6.45 ± 2.44) istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek bir ortalama puana sahiptir. Diğer hiçbir yaş grubu karşılaştırması paylaşma niyeti açısından istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Sosyal ağdaki kişilere güven için, tek yönlü ANOVA analizi yaş grubunun güven puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığını göstermiştir. ($F(5, 495) = 0.822$, $p = .534$). Tukey post hoc testi de sosyal ağlarındaki kişilere duydukları güven açısından yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulmamıştır.

Sonuç olarak, yaş grupları doğrulama davranışlarını, medya içeriğine güveni ve paylaşım niyetlerini etkilemede rol oynamakta ve bazı yaş grupları diğerlerine kıyasla farklı örüntüler göstermektedir. Bununla birlikte, kişinin sosyal ağındaki kişilere duyduğu güven yaş grupları arasında tutarlı kalmaktadır.

Bu bakımdan hipotez 7.1.a, 7.1.b ve 7.1.c kabul edilirken, hipotez 7.1.d reddedilmiştir.

Tablo 15'te cinsiyet ve tanıklığa karşı tutum arasındaki ilişkinin keşfedilmesi için gerçekleştirilmiş bağımsız örneklem t-testi (independent samples t-test) sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 15. Cinsiyet ve Tanıklığa Karşı Tutum Bağımsız Örneklem t-Testi

Boyut	Cinsiyet	N	Ort.	Std. S.	t	p
DOG	Kadın	365	17.83	3.63	-1.79	0.07
	Erkek	136	18.48	3.55		
MİG	Kadın	365	9.33	3.18	2.60	0.01
	Erkek	136	8.52	2.89		
PAY	Kadın	365	6.80	2,33	-1.43	0.15
	Erkek	136	7.15	2.70		
SAG	Kadın	365	10.30	3.67	1.03	0.30
	Erkek	136	9.93	3.39		

Doğrulama davranışı boyutunda varyansların eşitliği için Levene testi varyansların eşit olduğunu göstermiştir, $p = 0.808$. Yapılan t-testi, varyansların eşit olduğunu varsayılsa da, $t(499) = -1.793$, $p = 0.074$, varsayılmassa da, $t(246.974) = -1.812$, $p = 0.071$, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir.

Medya içeriğine güven boyutunda ise Levene testi varyansların eşit olduğunu göstermiş, $p = 0.198$, t-testi, eşit varyanslar varsayıldığında, $t(499) = 2.605$, $p = 0.01$ ve eşit varyanslar varsayılmadığında, $t(264.521) = 2.722$, $p = 0.007$, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ortalama fark 0.81219 olup %95 güven aralığı 0.1995 ile 1.4248 arasında değişmektedir.

Paylaşma niyeti boyutunda, varyansların eşitliği için Levene testi varyansların eşit olmadığını göstermiş, $p = 0.022$, t-testi, varyansların eşit olduğu varsayılsın, $t(499) = -1.430$, $p = 0.153$, ya da varsayılmassın, $t(214.489) = -1.338$, $p = 0.182$, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir.

Sosyal ağdaki kişilere güven boyutunda Levene testi eşit varyans varsayımının karşılandığını göstermiştir, $p = 0.180$. T-testi, hem eşit varyanslar varsayıldığında, $t(499) = 1.029$, $p = 0.304$, hem de varsayılmadığında, $t(260.187) = 1.067$, $p = 0.287$, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymuştur.

Özetle, kadın ve erkekler arasında medya içeriğine güven açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunurken, doğrulama davranışı, paylaşma niyeti ve sosyal ağdaki kişilere güven açısından anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Kadınların (ort = 9.33)

erkeklere göre (ort = 8.52) ortalama olarak medya içeriğine güven boyutunda daha yüksek skor aldığı gözlemlenmiştir.

Bu bakımdan 7.2.b hipotezi kabul edilirken, 7.2.a, 7.2.c ve 7.2.d hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 16’da eğitim düzeyleri ve tanıklığa karşı tutum arasındaki ilişkiye dair tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına yer verilmiştir. Altında ise Tukey post hoc testi sonuçları ile bulgular arasındaki ilişkiler irdelenmiştir.

Tablo 16. Eğitim Düzeyi ve Tanıklığa Karşı Tutum ANOVA testi

Eğitim Düzeyi		DOG	MİG	PAY	SAG
İlköğretim	Ort.	17.84	10.52	6.71	10.42
	Std. S.	3.67	2.67	2.80	3.56
Lise	Ort.	10.52	9.47	6.75	10.18
	Std. S.	2.67	2.93	2.51	3.98
Yüksekokul	Ort.	18.85	9.68	7.24	10
	Std. S.	3.60	3.59	2.50	3.41
Üniversite	Ort.	17.89	9.12	6.85	10.33
	Std. S.	3.39	3.21	2.27	3.54
Y.Lisans	Ort.	18.38	7.60	6.77	9.79
	Std. S.	2.43	2.55	2.36	3.13
Doktora	Ort.	20.23	7.38	7.88	9.96
	Std. S.	3.34	2.50	2.93	3.46
$F(5, 495)$		3.386	5.981	1.201	.253
$Sig.$.005	.000	.307	.938
η^2		0.0331	0.0570	0.0120	0.0025

Doğrulama davranışı için, ANOVA testi eğitim seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir, $F(5, 495) = 3.386$, $p = 0.005$. Tukey post hoc testi sonucunda: (i) Lise mezunu ve Doktora mezunu grupları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ve Doktora grubu daha yüksek puana sahiptir, $p = 0.003$. (ii) Üniversite mezunu ve Doktora grupları arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir fark

vardır ve Doktora grubu daha yüksek puan almıştır, $p = 0.021$. Ancak, diğer hiçbir çift anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

Medya içeriğine güvende, tek yönlü ANOVA ile belirlendiği üzere eğitim seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır, $F(5, 495) = 5.981$, $p < 0.001$. Tukey post hoc testine göre: (i) İlköğretim mezunu grubu, Yüksek Lisans mezunu ve Doktora mezunu gruplarından anlamlı derecede daha yüksek puanlar almıştır, sırasıyla $p = 0.001$, $p = 0.002$. (ii) Lise grubu, hem Yüksek Lisans hem de Doktora gruplarına kıyasla, sırasıyla $p = 0.004$ ve $p = 0.018$, anlamlı derecede daha yüksek puanlara sahiptir. (iii) Yüksekokul grubu da hem Yüksek Lisans hem de Doktora gruplarından, sırasıyla $p = 0.018$ ve $p = 0.033$ önemli ölçüde daha yüksek puanlara sahiptir.

Paylaşma niyeti için, tek yönlü ANOVA eğitim seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir: $F(5, 495) = 1.201$, $p = 0.307$. Dolayısıyla, eğitim düzeyi paylaşma niyeti puanlarını etkilememiştir.

Sosyal ağdaki kişilere güven için, ANOVA sonuçları eğitim seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir: $F(5, 495) = 0.253$, $p = 0.938$. Bu da eğitim seviyesinin kişinin sosyal ağdaki kişilere duyduğu güven üzerinde önemli bir etkisi olmadığı anlamına gelmektedir.

Özetle, Doğrulama Davranışı ve Medya İçeriğine Güven konusunda eğitim seviyelerine göre anlamlı farklılıklar vardır, ancak Paylaşma Niyeti ve Sosyal Ağdaki Kişilere Güven konusunda farklı eğitim seviyeleri arasında anlamlı farklılıklar gözlenmemiştir.

Buna göre hipotez 7.3.a ve 7.3.b kabul edilirken, 7.3.c ve 7.3.d reddedilmiştir.

Tablo 17’de gelir düzeyi ve tanıklığa karşı tutum arasındaki ilişkinin incelenmesi için gerçekleştirilmiş tek yönlü ANOVA testine yer verilmiştir.

Tablo 17. Gelir Düzeyi ve Tanıklığa Karşı Tutum ANOVA Testi

Gelir Düzeyi		DOG	MİG	PAY	SAG
<10.000 TL	Ort.	17.66	10.21	7.45	10.69
	Std. S.	3.99	3.66	2.85	4
10.000 – 24.999 TL	Ort.	17.68	9.20	6.69	10.36

	Std. S.	3.46	3.06	2.28	3.66
25.000 – 39.999 TL	Ort.	18.12	9.17	6.67	9.39
	Std. S.	3.87	2.80	2.47	3.27
40.000 – 54.999 TL	Ort.	18.92	7.62	6.96	10.45
	Std. S.	3.22	2.28	2.08	2.95
55.000 – 69,999 TL	Ort.	19.30	8.20	7.85	10.45
	Std. S.	3.03	2.53	1.98	3.78
70.000 – 84.999 TL	Ort.	20.22	6.44	6.56	8.67
	Std. S.	2.05	2.13	2.24	3.54
>100.000 TL	Ort.	18.17	7.67	5.67	8
	Std. S.	4.07	2.66	3.44	2.28
<i>F</i> (5, 495)		2.056	5.948	2.045	1.880
<i>Sig.</i>		.057	.000	.058	.082
η^2		0.0244	0.0674	0.0242	0.0223

Tek yönlü ANOVA testi sonucunda gelir grupları içinde Medya İçeriğine Güven puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur, $F(6,494) = 5.948$, $p < .001$. Tukey post hoc testi sonucunda ‘70,000 – 84,999 TL’ gelir grubunun ortalama puanı (6.4444) ‘10.000 TL’den az’ gelir grubuna (10.2083) kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ‘55.000 - 69.999 TL’, ‘25.000 - 39.999 TL’ ve ‘10.000 - 24.999 TL’, 9.2 civarındaki ortalamaları ile aynı alt kümede yer almaktadır. Bu, birbirlerinden önemli ölçüde farklı olmadıklarını, ancak hem ‘70.000 - 84.999 TL’ grubundan hem de ‘10.000 TL’den az’ grubundan farklı olduklarını göstermektedir. Post hoc testine gelir grubu yükseldikçe medya içeriğine güven azalmaktadır.

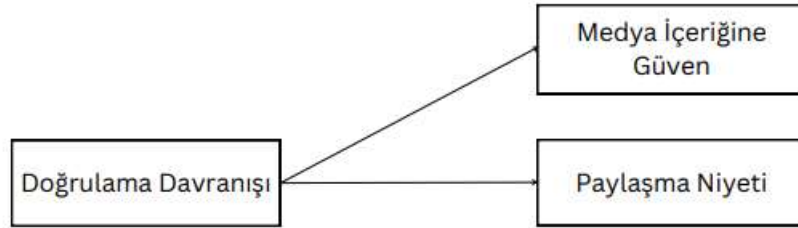
Paylaşma niyeti, doğrulama davranışı ve sosyal ağdaki kişilere güven boyutları gelir grubuna göre anlamlı farklılıklar göstermemektedir.

Bu bakımdan hipotez 7.4.b kabul edilirken, 7.4.a, 7.4.c ve 7.4.d *reddedilmiştir*.

5.2.5.3 Hipotez Modeli 3

Hipotez Modeli 3, doğrulama davranışı boyutunun medya içeriğine güven ve paylaşma niyeti boyutları ile arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (Şekil 3). Tablo 18, bu iki ilişkinin yer aldığı hipotezleri göstermektedir. Tablo 18’de hipotez modeli 3’ün

hipotezlerine yer verilmiştir. Tablo 19’da doğrulama davranışı, medya içeriğine güven ve paylaşma niyeti arasındaki Pearson korelasyon ilişkilerine, Tablo 20’de ise regresyon analizine yer verilmiştir.

Şekil 3. Hipotez Modeli 3

Tablo 18. Doğrulama Davranışı ile Medya İçeriğine Güven ve Paylaşma Niyeti Arasında Kurulan Hipotezler

No	Hipotez	Kod
8	Doğrulama davranışı ve medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	DOG → MİG
9	Doğrulama davranışı ve paylaşma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	DOG → PAY

Tablo 19. Doğrulama Davranışı, Medya İçeriğine Güven Ve Paylaşma Niyeti Boyutları Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi

Boyut	1	2	3	Ort.	Std. S.
1. DOG	1	-.020	.321**	18.0040	3.61939
2. MİG	-.020	1	.327**	9.1138	3.12170
3. PAY	.321**	.327**	1	6.8922	2.43729

**Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 20. Doğrulama Davranışı ve Medya İçeriğine Güven ile Doğrulama Davranışı ve Paylaşma Niyeti Boyutları Arasındaki Regresyon Analizi

	R^2	Std. S.	%95 GA		β	p
			Alt Limit	Üst Limit		
H11: DOG-->MIG	.002	3.124	8.024	10.810	-.020	.663
H12: DOG-->PAY	.103	2.310	1.975	4.035	.321	<.001

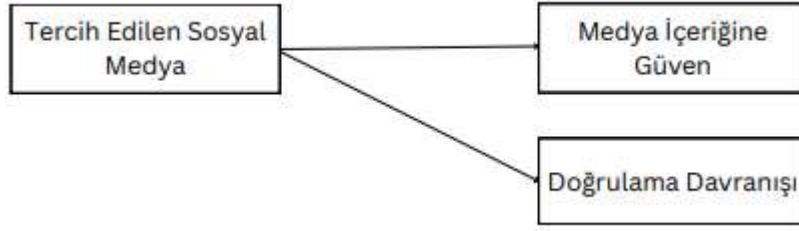
GA: Güven aralığı

Doğrulama Davranışı ile Medya İçeriğine Güven arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir, $p = 0.663$. Buna göre ‘Doğrulama davranışı ve medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.’ hipotezi *reddedilmiştir*.

Doğrulama Davranışı ile Paylaşma Niyeti arasında anlamlı bir pozitif korelasyon gözlenmiştir, $r = 0.321$, $p < 0.01$. Bu, Doğrulama Davranışı arttıkça Paylaşma Niyetinin de artma eğiliminde olduğunu ve bunun tersinin de geçerli olduğunu göstermektedir. Regresyon analizi sonucunda doğrulama davranışının paylaşma niyeti varyansının zayıf düzeyde, %10.3’ünü açıkladığını göstermiştir ($R^2=0.103$). Buna göre ‘Doğrulama davranışı ve paylaşma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.’ hipotezi *kabul edilmiştir*.

5.2.5.4 Hipotez Modeli 4

Hipotez Modeli 4, tercih edilen sosyal medya boyutu ile medya içeriğine güven ve doğrulama davranışı arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (Şekil 4). Tablo 21’de hipotez modeli 4’ün hipotezlerine yer verilmiştir. Tablo 22’de ise bu hipotezlerin Pearson korelasyon test sonuçlarına, Tablo 23 ve 24’te regresyon analizine yer verilmiştir. Bu hipotezlere ek olarak, tercih edilen sosyal medya kullanımları toplu değerler olarak alındığı için sosyal medya tercihleri arasındaki korelasyona da bakılmış ve yorumlanmıştır (Tablo 25).

Şekil 4. Hipotez Modeli 4

Tablo 21. Haber için Tercih Edilen Sosyal Medya ile Medya İçeriğine Güven ve Doğrulama Davranışı Arasında Kurulan Hipotezler

No	Hipotez	Kod
10	Haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.	TERCİH → MİG
11	Haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.	TERCİH → DOG

Tablo 22. Haber için Tercih Edilen Sosyal Medya ile Medya İçeriğine Güven ve Doğrulama Davranışı Arasındaki Korelasyon Tablosu

Sosyal Medya Platformu	MİG	DOG	Ort.	Std. S.
Facebook	,110*	,036	2,04	1,227
Whatsapp	,098*	,104*	2,61	1,404
Instagram	,129**	-,058	3,50	1,176
Twitter	-,153**	,078	2,58	1,571
Youtube	-,078	,090*	2,48	1,270
Tiktok	,118**	-,040	1,28	,788
Discord	,118**	-,019	1,06	,377
Linkedin	,016	,077	1,26	,655
Twitch	,094*	-,053	1,05	,292
Telegram	,006	,057	1,37	,830
Reddit	,085	-,066	1,04	,269

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 23. Haber için Tercih Edilen Sosyal Medya ile Medya İçeriğine Güven Arasındaki Regresyon Tablosu

	R^2	Std. S.	%95 GA		β	p
TERCİH--> MİG			Alt Limit	Üst Limit		
Facebook	.012	3.105	8.015	9.072	.110	.014
Whatsapp	.010	3.11	7.967	9.120	.098	.028
Instagram	.017	3.098	7.062	8.771	.129	.004
Twitter	.023	3.088	9.376	10.419	-.153	.001
Youtube	.006	3.115	8.991	10.191	-.078	.080
Tiktok	.014	3.102	7.997	9.036	.118	.008
Discord	.014	3.102	7.261	8.891	.118	.008
LinkedIn	.000	3.124	8.424	9.615	.016	.725
Twitch	0.009	3.110	7.031	9.074	.094	.035
Telegram	.000	3.124	8.553	9.612	.006	.891
Reddit	.007	3.113	7.000	9.177	.085	.057

GA: Güven aralığı.

Tablo 24. Haber için Tercih Edilen Sosyal Medya ile Doğrulama Davranışı Arasındaki Regresyon Tablosu

	R^2	Std. S.	%95 Güven Aralığı		β	p
TERCİH--> DOG			Alt Limit	Üst Limit		
Facebook	.001	3.620	17.175	18.407	.036	.427
Whatsapp	.011	3.603	16.635	17.971	.104	.020
Instagram	.003	3.616	17.634	19.629	-.058	.193
Twitter	.006	3.611	16.931	18.150	.078	.081
Youtube	.008	3.608	16.676	18.066	.090	.045
Tiktok	.002	3.620	17.635	18.847	-.040	.367
Discord	.000	3.622	17.249	19.151	-.019	.668
LinkedIn	.006	3.612	16.778	18.155	.077	.085
Twitch	.003	3.617	17.509	19.885	-.053	.235
Telegram	.003	3.617	17.049	18.274	.057	.200
Reddit	.004	3.615	17.657	20.186	-.066	.141

Facebook ile Medya İçeriğine Güven arasında anlamlı bir pozitif korelasyon vardır, $r = 0.110$, $p = 0.014$. Regresyon sonuçları Facebook'un medya içeriğine güven varyansının %1.2'sini açıkladığını göstermiştir ($R^2 = 0.012$). Bu, Facebook'ta sık sık haber tüketen bireylerin medya içeriğine daha yüksek düzeyde güvenme eğiliminde olduğunu göstermektedir, ancak açıklama düzeyi çok zayıftır.

WhatsApp ile anlamlı bir pozitif korelasyon gözlenmektedir, $r = 0.098$, $p = 0.028$, Regresyon sonuçları Whatsapp'ın medya içeriğine güven varyansının %1'ini açıkladığını göstermiştir ($R^2 = 0.010$). Bu da WhatsApp'ta sık haber tüketenlerin medya içeriğine daha fazla güvenme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ancak açıklama düzeyi çok zayıftır.

Instagram'da haber tüketimi ile Medya İçeriğine Güven arasında anlamlı bir pozitif korelasyon vardır, $r = 0.129$, $p = 0.004$. Regresyon sonuçları Instagram'ın medya içeriğine güven varyansının %1.7'sini açıkladığını göstermiştir ($R^2 = 0.017$). Bu, Instagram'ı haber için daha sık kullanan bireylerin medya içeriğine olan güvenlerinin biraz daha yüksek olduğunu gösterse de açıklama düzeyi çok zayıftır.

Medya İçeriğine Güven ile Twitter'daki haber tüketimi arasında anlamlı bir negatif korelasyon vardır, $r = -0.153$, $p = 0.001$. Regresyon sonuçları Twitter'ın medya içeriğine güven varyansının %2.3'ünü açıkladığını göstermiştir ($R^2 = 0.023$). Bu, Twitter'da haber tüketim sıklığı arttıkça medya içeriğine güvenin azalma eğiliminde olduğunu gösteriyor olsa da açıklama düzeyi çok zayıftır.

TikTok'taki haber tüketimi medya içeriğine güven ile pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilidir, $r = 0.118$, $p = 0.008$. Regresyon sonuçları TikTok'un medya içeriğine güven varyansının %1.4'ünü açıkladığını göstermiştir ($R^2 = 0.014$) ve açıklama düzeyi çok zayıf çıkmıştır.

Benzer şekilde, Discord'daki haber tüketimi sıklığı ile medya içeriğine güven arasında anlamlı bir pozitif korelasyon vardır, $r = 0.118$, $p = 0.008$. Regresyon sonuçları Discord'un medya içeriğine güven varyansının %1.4'ünü açıkladığını göstermiştir ($R^2=0.014$) ve açıklama düzeyi çok zayıftır.

Twitch ile düşük ama anlamlı bir pozitif korelasyon vardır, $r = 0.094$, $p = 0.035$. Regresyon sonuçları Twitch'in medya içeriğine güven varyansının %0.9'unu açıkladığını göstermiştir ($R^2 = 0.009$) ve açıklama düzeyi çok zayıf çıkmıştır.

Regresyon analizine göre, YouTube ($p = 0.080$), LinkedIn ($p = 0.725$), Telegram ($p = 0.891$) ve Reddit ($p = 0.057$) medya içeriğine güven varyansı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Özetle, farklı sosyal medya platformları Medya İçeriğine Güven ile farklı derecelerde korelasyon göstermektedir. P-değerleri bu ilişkilerin Twitter, Facebook, WhatsApp, Instagram, TikTok, Discord ve Twitch gibi platformlar için istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, YouTube, LinkedIn, Telegram ve Reddit platformlarında istatistiksel olarak anlamlı olmayan ilişkiler göstermektedir.

Doğrulama Davranışı sadece WhatsApp ve Youtube ile anlamlı ilişki göstermektedir. WhatsApp'taki haber tüketimi ile istatistiksel olarak anlamlı, zayıf bir pozitif korelasyon göstermektedir, $r = 0.104$, $p = 0.020$. Regresyon sonuçları Whatsapp'ın doğrulama davranışı varyansının %1.1'ini ($R^2 = .011$) ve Youtube'un doğrulama davranışı varyansının %0.8'ini açıkladığını göstermiştir. Çok zayıf açıklama düzeyinde de olsa bu durum WhatsApp'ta artan haber tüketimi ile daha fazla doğrulama davranışı arasında hafif bir ilişki olduğunu göstermektedir. YouTube'daki haber tüketimi ile istatistiksel olarak anlamlı olan zayıf bir pozitif korelasyon gözlenmektedir, $r = 0.090$, $p = 0.045$. YouTube'da daha fazla haber tüketen bireylerin aynı zamanda daha fazla doğrulama davranışı sergilemesine yönelik hafif bir eğilime işaret etmektedir.

Çoğu platform Doğrulama Davranışı ile haber tüketimi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki göstermemektedir. Bununla birlikte, WhatsApp ve YouTube, istatistiksel olarak anlamlı olan zayıf pozitif korelasyonlara sahip istisnalar olup, bu platformlarda daha sık haber doğrulama ve tüketim arasında hafif bir ilişki olduğunu ima etmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında, 'Haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.' hipotezi *kabul*

edilmiştir, diğeryandan ‘Haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.’ hipotezi *reddedilmiştir*.

Tablo 25’de haber takibi yapılan sosyal medya platformlarının arasındaki ilişkide bakılan Pearson korelasyon sonuçları paylaşılmıştır.

Tablo 25. Haber Takibi Yapılan Sosyal Medya Platformlarının Korelasyon İlişkisi

Sosyal Medya Platformları	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Facebook	-	,441**	,366**	-,075	,133**	,103*	,133**	,063	,090*	,077	,068
2. Whatsapp	,441**	-	,435**	-,067	,350**	,207**	,193**	,068	,152**	,073	,177**
3. Instagram	,366**	,435**	-	,027	,260**	,159**	,102*	,002	,088	,100*	,092*
4. Twitter	-,075	-,067	,027	-	,202**	,017	,101*	,094*	,104*	,201**	,085
5. Youtube	,133**	,350**	,260**	,202**	-	,225**	,134**	,121**	,148**	,139**	,140**
6. Tiktok	,103*	,207**	,159**	,017	,225**	-	,299**	,061	,198**	,155**	,224**
7. Discord	,133**	,193**	,102*	,101*	,134**	,299**	-	,315**	,734**	,329**	,568**
8. Linkedin	,063	,068	,002	,094*	,121**	,061	,315**	-	,347**	,135**	,295**
9. Twitch	,090*	,152**	,088	,104*	,148**	,198**	,734**	,347**	-	,267**	,738**
10. Telegram	,077	,073	,100*	,201**	,139**	,155**	,329**	,135**	,267**	-	,206**
11. Reddit	,068	,177**	,092*	,085	,140**	,224**	,568**	,295**	,738**	,206**	-

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Facebook, hem WhatsApp ($r = 0.441$, $p < 0.01$) hem de Instagram ($r = 0.366$, $p < 0.01$) ile güçlü bir pozitif korelasyon göstermektedir. Bu, Facebook'ta haber tüketen

bireylerin WhatsApp ve Instagram'da da haber tüketme olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, YouTube ($r = 0.133, p < 0.01$), Tiktok ($r = 0.103, p < 0.05$), Discord ($r = 0.133, p < 0.01$) ve Twitch ($r = 0.090, p < 0.05$) ile daha küçük ama önemli pozitif yönlü korelasyonlar vardır.

WhatsApp Facebook ile olan güçlü korelasyonun yanı sıra Instagram ile de güçlü bir korelasyona sahiptir ($r = 0.435, p < 0.01$). Bu durum, haber tüketimi için bu platformlar arasında ortak bir kitle olduğunu gösterebilir. Ayrıca YouTube ($r = 0.350, p < 0.01$), Tiktok ($r = 0.207, p < 0.01$), Discord ($r = 0.193, p < 0.01$) ve Reddit ($r = 0.177, p < 0.01$) ile de önemli pozitif korelasyonlar vardır.

Instagram, Facebook ve WhatsApp ile olan ilişkilerinin yanı sıra YouTube ($r = 0.260, p < 0.01$) ve Tiktok ($r = 0.159, p < 0.01$) ile anlamlı bir pozitif korelasyon göstermektedir.

Twitter, YouTube ile anlamlı bir pozitif korelasyona sahiptir ($r = 0.202, p < 0.01$). Bu, her iki platformda da haber tüketen kullanıcılar arasında örtüşme olduğunu göstermektedir.

Diğer önemli pozitif korelasyonlar arasında LinkedIn ($r = 0.094, p < 0.05$), Twitch ($r = 0.104, p < 0.05$) ve Telegram ($r = 0.201, p < 0.01$) bulunmaktadır.

YouTube, Tiktok ($r = 0.225, p < 0.01$), Discord ($r = 0.134, p < 0.01$), LinkedIn ($r = 0.121, p < 0.01$), Twitch ($r = 0.148, p < 0.01$), Telegram ($r = 0.139, p < 0.01$) ve Reddit ($r = 0.140, p < 0.01$) başta olmak üzere birçok platformla pozitif korelasyon göstermektedir.

Tiktok, Discord ($r = 0.299, p < 0.01$), LinkedIn ($r = 0.061$, anlamlı olmasa da), Twitch ($r = 0.198, p < 0.01$) ve Reddit ($r = 0.224, p < 0.01$) ile pozitif korelasyonlara sahiptir.

Discord, Twitch ($r = 0.734, p < 0.01$) ve Reddit ($r = 0.568, p < 0.01$) ile güçlü korelasyonlar görülmektedir. Bu, bu platformlardaki haber tüketim davranışlarında önemli bir örtüşme olduğunu göstermektedir. Diğer önemli korelasyonlar arasında LinkedIn ($r = 0.315, p < 0.01$) ve Telegram ($r = 0.329, p < 0.01$) bulunmaktadır.

LinkedIn, Twitch ($r = 0.347, p < 0.01$) ve Reddit ($r = 0.295, p < 0.01$) ile pozitif korelasyonlar dikkat çekicidir.

Twitch, yukarıda belirtildiği gibi, ile Discord arasında çok güçlü bir korelasyon vardır. Ayrıca, Reddit ($r = 0.738, p < 0.01$) ile güçlü bir korelasyon ve Telegram ($r = 0.267, p < 0.01$) ile önemli korelasyonlar vardır.

Telegram, Daha önce bahsedilen korelasyonların yanı sıra, Reddit ile arasında önemli bir korelasyon vardır ($r = 0.206, p < 0.01$).¹¹ Reddit'in ana korelasyonları diğer platformlarda zaten vurgulanmıştır.

Sosyal medya platformları arasında haberlerin ortak tüketimine ilişkin farklı modeller bulunmaktadır; bu da kullanıcıların haber için kendilerini tek bir platformla sınırlamayıp birden fazla platformda örtüşen davranışlara sahip olabileceğini göstermektedir.

Facebook, WhatsApp ve Instagram birbiriyle yakından ilişkili bir üçlü oluşturuyor gibi görünmektedir. Bu platformlardan birinde haber tüketen bireylerin diğerlerinde de haber tüketme olasılığı yüksektir. Bunun nedeni, bu platformların birbiriyle bağlantılı olması olabilir; zira üçü de aynı ana şirkete aittir ve kullanıcılar genellikle bu platformlarda birbirine bağlı deneyimler yaşamaktadır.

Twitter ve YouTube haber tüketiminde kayda değer bir örtüşme göstermektedir; bu da haber için birini sık kullanan kullanıcıların diğerine de yönelebileceğini düşündürmektedir.

YouTube, birçok platformla önemli korelasyonlara sahip merkezi bir mecra olarak öne çıkmaktadır. Bu, YouTube'un çeşitli platformların kullanıcıları için birincil veya tamamlayıcı bir haber kaynağı olarak hizmet edebileceğini göstermektedir.

Discord, Twitch ve Reddit, kullanıcıları arasında ortak bir kullanıcı tabanına veya benzer haber tüketim davranışlarına işaret eden güçlü karşılıklı ilişkiler göstermektedir. Özellikle Discord ve Twitch, oyun topluluğunun örtüşmesine ve belirli haber tüketim kalıplarına işaret edebilecek son derece güçlü bir bağlantıya sahiptir.

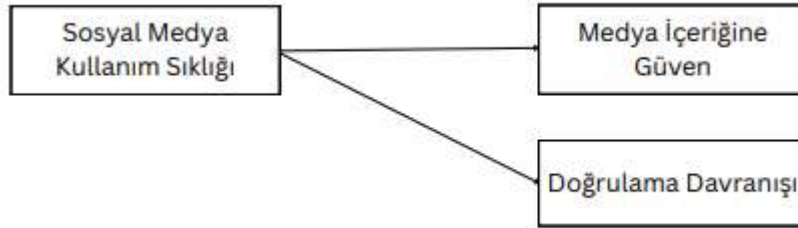
TikTok, YouTube ve Discord gibi platformlarla korelasyon göstermekte ve özellikle genç kitleler arasında haber alanında artan etkisine işaret ediyor olabilir.

LinkedIn daha profesyonel bir yönetime sahiptir, ancak Twitch ve Reddit gibi platformlarla olan bağlantıları, profesyonel kullanıcıların da haber için farklı kaynaklar arayabileceğini göstermektedir.

Özünde, kullanıcıların haberler için tercih ettikleri bir platform olsa da, birden fazla platformda örtüşen davranışların açık bir modeli vardır. Bu birbirine bağlılık, kullanıcıların güncel olayların bütünsel bir görünümünü elde etmek için çeşitli platformları dolaştığı dijital çağda haber tüketiminin çok yönlü doğasına bağlanabilir.

5.2.5.5 Hipotez Modeli 5

Hipotez Modeli 5, sosyal medya kullanım sıklığı boyutunun medya içeriğine güven ve doğrulama davranışı boyutları ile arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (Şekil 5). Tablo 26, bu iki ilişkinin yer aldığı hipotezleri göstermekte iken, Tablo 27 hipotezlerin Pearson korelasyon analiz sonuçlarını sunmaktadır. Tablo 28’de ve Tablo 29’da regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Şekil 5. Hipotez Modeli 5

Tablo 26. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ile Medya İçeriğine Güven ve Doğrulama Davranışı Arasında Kurulan Hipotezler

No	Hipotez	Kod
12	Sosyal medya platformlarını kullanım sıklığına göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.	SIKLIK → DOG
13	Sosyal medya platformlarını kullanım sıklığına göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.	SIKLIK → MİG

Tablo 27. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ile Medya İçeriğine Güven ve Doğrulama Davranışı Korelasyon Analizi

Sosyal Medya Kullanım Sıklığı	MİG	DOG	Ort.	Std. S.
Whatsapp	,033	-,037	1,73	,908
Twitter	-,116**	,021	,72	,860
Youtube	-,130**	-,113*	1,29	,868
Instagram	,099*	-,153**	1,97	1,014
Tiktok	,125**	-,057	,28	,731
Discord	,021	-,041	,08	,342
Linkedin	-,032	,107*	,24	,459
Twitch	,120**	-,024	,07	,342
Telegram	-,009	,036	,30	,570
Reddit	,047	-,015	,04	,229

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 28. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ile Medya İçeriğine Güven ve Regresyon Analizi

SIKLIK--> DOG	R^2	Std. S.	%95 Güven Aralığı		β	p
			Alt Limit	Üst Limit		
Whatsapp	.001	3.620	17.577	18.946	-.037	.404
Twitter	.000	3.622	17.524	18.356	.021	.641
Youtube	.013	3.599	18.045	19.177	-.113	.011
Instagram	.023	3.580	18.391	19.767	-.153	.001
Tiktok	.003	3.617	17.743	18.423	-.057	.202
Discord	.000	3.620	17.713	18.367	-.041	.364
LinkedIn	.011	3.602	17.446	18.159	.107	.017
Twitch	.001	3.621	17.698	18.347	-.024	.585
Telegram	.001	3.620	17.578	18.294	.036	.418
Reddit	.000	3.622	17.690	18.335	-.015	.744

Tablo 29. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ile Doğrulama Davranışı Regresyon Analizi

SIKLIK--> MİG	R^2	Std. S.	%95 Güven Aralığı		β	p
			Alt Limit	Üst Limit		
Whatsapp	.001	3.123	8.325	9.505	.033	.456
Twitter	.013	3.103	9.062	9.774	-.116	.010
Youtube	.017	3.098	9.230	10.205	-.130	.004
Instagram	.010	3.109	7.915	9.110	.099	.027
Tiktok	.016	3.100	8.674	9.256	.125	.005
Discord	.000	3.124	8.815	9.380	.021	.639
LinkedIn	.001	3.123	8.856	9.475	-.032	.480
Twitch	.014	3.102	8.759	9.315	.120	.007
Telegram	.000	3.124	8.819	9.437	-.009	.844
Reddit	.002	3.121	8.812	9.367	.047	.293

YouTube ($r = -0.113$, $p = 0.011$), Instagram ($r = -0.153$, $p = 0.001$) ve LinkedIn ($r = 0.107$, $p = 0.017$), doğrulama davranışı ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gösteren platformlardır. Regresyon analizi ile, Youtube kullanım sıklığının doğrulama davranışı varyansının %1.3'ünü ($R^2 = .013$), Instagram kullanım sıklığı %2.3'ünü ve LinkedIn kullanım sıklığı %1.1'ini açıkladığı ortaya çıkmıştır. YouTube ve Instagram'ın doğrulama davranışı ile negatif bir ilişkisi vardır, yani bu platformların kullanım sıklığı arttıkça bilgileri doğrulama eğilimi azalmaktadır. LinkedIn pozitif bir ilişki göstermektedir, yani bu platformun kullanımı arttıkça bilgileri doğrulama eğilimi de artmaktadır. Bu ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte zayıf olduğunu ve bu nedenle güçlü pratik sonuçlara sahip olmayabileceğini belirtmek gerekmektedir.

Twitter ($r = -0.116$, $p = 0.010$), YouTube ($r = -0.130$, $p = 0.004$), Instagram ($r = 0.099$, $p = 0.027$), TikTok ($r = 0.125$, $p = 0.005$) ve Twitch'in ($r = 0.120$, $p = 0.007$) medya içeriğine güven ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkileri vardır. Regresyon analizi sonucunda, Twitter kullanım sıklığının medya içeriğine güven varyansının %1.3 ($R^2 = .013$), Youtube %1.7 ($R^2 = .017$), Instagram %1 ($R^2 = .010$), TikTok %1.6 ($R^2 = .016$) ve Twitch'in %1.4 ($R^2 = .014$) oranlarında açıkladığı bulunmuştur.

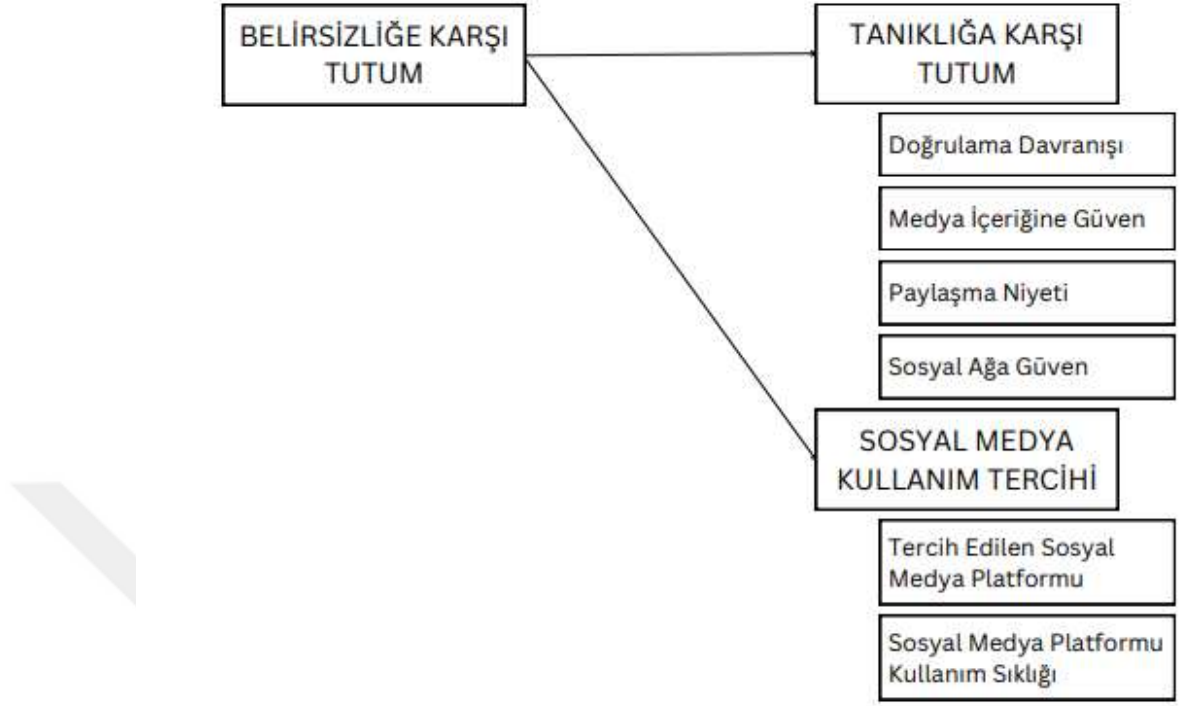
Twitter ve YouTube, Medya İçeriğine Güven ile negatif bir ilişkiye sahiptir. Bu durum, bu platformların kullanım sıklığı arttıkça medya içeriğine duyulan güvenin azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Buna karşılık Instagram, TikTok ve Twitch pozitif bir ilişki göstermekte ve bu platformların kullanım sıklığı arttıkça medya içeriğine duyulan güvenin de artabileceğine işaret etmektedir. Yine de bu ilişkiler istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte, genellikle zayıftır. Bu da bir ilişki olsa da bunun çok güçlü bir ilişki olmadığı ve diğer faktörlerin de medya içeriğine güveni etkiliyor olabileceği anlamına gelmektedir.

Hipotez testi sonuçlarına göre, ‘Sosyal medya platformlarını kullanım sıklığına göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.’ ve ‘Sosyal medya platformlarını kullanım sıklığına göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.’ hipotezleri *kısmi olarak kabul edilmiştir*.

5.2.5.6 Hipotez Modeli 6

Hipotez Modeli 6, belirsizliğe karşı tutum boyutunun tanıklığa karşı tutum ve sosyal medya kullanım tercihi boyutları arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (Şekil 6). Tanıklığa karşı tutum boyutu, doğrulama davranışı, medya içeriğine güven, paylaşma niyeti ve sosyal ağa güven alt boyutlarını kapsamaktayken, sosyal medya kullanım tercihi boyutu, tercih edilen sosyal medya platformu ve sosyal medya platform kullanım sıklığı alt boyutlarından oluşmaktadır. Tablo 30, bu ilişkilerin yer aldığı hipotezleri göstermekte iken, Tablo 31 hipotezlerin Pearson korelasyon analiz sonuçlarını sunmaktadır.

Şekil 6. Hipotez Modeli 6

Tablo 30. Belirsizliğe Karşı Tutum ile Tanıklığa Karşı Tutum ve Sosyal Medya Kullanım Tercihi Arasında Kurulan Hipotezler

No	Hipotez	Kod
14	Belirsizliğe karşı tutum ve tanıklığa karşı tutum arasında anlamlı bir ilişki vardır.	BKT → TKT
15	Belirsizliğe karşı tutum düzeylerine göre sosyal medya kullanım tercihleri farklılık göstermektedir.	BKT → TERCİH

Tablo 31. Belirsizliğe Karşı Tutum ve Tanıklığa Karşı Tutum Korelasyon Analizi

Boyut	BKT	Ort.	Std. S.
DOG	.120**	18.0040	3.6193
MİG	.165**	9.1138	3.1217
PAY	.104*	6.8922	2.4372
SAG	-.055	10.1976	3.6004

Tablo 32. Belirsizliğe Karşı Tutum ve Tanıklığa Karşı Tutum Regresyon Analizi

	R^2	Std. S.	%95 Güven Aralığı		β	p
			Alt Limit	Üst Limit		
BKT--> TKT						
DOG	.014	3.596	13.082	17.251	.120	.007
MİG	.027	3.08	3.978	7.550	.165	.000
PAY	.011	2.426	3.837	6.650	.104	.020
SAG	.003	3.598	9.409	13.580	-.055	.217

Belirsizliğe karşı tutum (BKT) ile doğrulama davranışı arasında zayıf pozitif korelasyon $r = 0.120$, $p = 0.007$, gözlenmiştir. Regresyon analizinin, belirsizliğe karşı tutumun doğrulama davranışı varyansını çok düşük düzeyde, %1.4, açıkladığı görülmüştür ($R^2 = .014$). Belirsizlik düzeyi arttıkça, bireylerin bilgi veya içeriği doğrulama yönünde hafif bir eğilimi vardır. Bu, insanlar daha belirsiz hale geldikçe, karşılaştıkları bilgileri doğrulamaya çalışabileceklerini göstermektedir.

BKT ile medya içeriğine güven arasında zayıf pozitif korelasyon, $r = 0.165$, $p < 0.001$, ortaya çıkmıştır: belirsizlik arttıkça, medya içeriğinin güven de hafifçe artıyor gibi görünmektedir. Regresyon analizi sonucunda, BKT'nin medya içeriğine güven varyansını çok düşük düzeyde, %2.7, açıkladığı görülmüştür ($R^2 = .027$) Bu durum, belirsiz zamanlarda bireylerin belirli medya içeriklerini daha güvenilir olarak algılayabileceği anlamına gelebilir.

BKT ile paylaşma davranışı arasında zayıf pozitif korelasyon, $r = 0.104$, $p = 0.020$, gözlenmiştir. Belirsizlik ölçüsündeki hafif bir artış, harekete geçme veya içerikle etkileşime geçme niyetinde hafif bir artışa karşılık gelmektedir. Regresyon analizi sonucunda, BKT'nin paylaşma davranışı varyansını çok düşük düzeyde, %1.1, açıkladığı görülmüştür ($R^2 = .027$). Bu durum, belirsizliğin bireyleri tükettikleri bilgilerle daha proaktif olmaya veya ilgilenmeye itebileceğini düşündürebilir.

BKT ile sosyal ağdakilere güven arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir.

Tablo 33. Haber Takibi için Tercih Edilen Sosyal Medya Platformu ve Belirsizliğe Karşı Tutum Korelasyon Analizi

Haber Takip Edilen Sosyal Medya Platformu	Belirsizliğe Karşı Tutum	Ort.	Std. S.
Facebook	,151**	2,04	1,227
Whatsapp	,048	2,61	1,404
Instagram	,136**	3,50	1,176
Twitter	-,077	2,58	1,571
Youtube	-,008	2,48	1,270
Tiktok	-,015	1,28	,788
Discord	-,042	1,06	,377
Linkedin	-,194**	1,26	,655
Twitch	-,099*	1,05	,292
Telegram	,048	1,37	,830
Reddit	-,086	1,04	,269

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 34. Haber Takibi için Tercih Edilen Sosyal Medya Platformu ve Belirsizliğe Karşı Tutum Regresyon Analizi

BKT-->TERCİH	R ²	Std. S.	%95 GA		β	p
			Alt Limit	Üst Limit		
Facebook	.023	1.215	.127	1.535	.151	.001
Whatsapp	.002	1.404	1.360	2.987	.048	.288
Instagram	.018	1.166	1.784	3.135	.136	.002
Twitter	.006	1.568	2.457	4.274	-.077	.086
Youtube	.000	1.272	1.810	3.284	-.008	.855
Tiktok	.000	.789	.900	1.814	-.015	.730
Discord	.002	.377	.946	1.383	-.042	.351
LinkedIn	.038	.644	1.719	2.465	-.194	<0.001
Twitch	.010	.291	1.071	1.408	-.099	.027
Telegram	.002	.830	.628	1.590	.048	.283
Reddit	.007	.269	1.034	1.345	-.086	.053

BKT ile haber için ziyaret edilen sosyal medya platformu kullanım sıklığı arasındaki ilişkiler aşağıdaki gibidir.

Facebook ile zayıf, pozitif yönlü korelasyon, $r = 0.151$, $p = 0.001$. Regresyon analizi sonucunda, BKT'nin Facebook üzerinden haber tüketim sıklığını çok düşük

düzeyde, %2.3 açıkladığı görülmüştür ($R^2 = .023$). Belirsizlik arttıkça, Facebook'tan haber alma sıklığında hafif bir artış olduğu görülmektedir.

Instagram ile zayıf, pozitif korelasyon, $r = 0.136$, $p = 0.002$. BKT'nin Instagram üzerinden haber tüketim sıklığını çok düşük düzeyde, %1.8 açıkladığı görülmüştür ($R^2 = .018$). Belirsizlik arttıkça, Instagram'dan haber alma sıklığı da hafifçe artıyor gibi görünmektedir.

LinkedIn ile zayıf düzeyde negatif korelasyon $r = -0.194$, $p < 0.001$. BKT'nin LinkedIn üzerinden haber tüketim sıklığını çok düşük düzeyde, %3.8, açıkladığı görülmüştür ($R^2 = .038$). Belirsizlik arttıkça LinkedIn'den haber alma sıklığında gözle görülür bir azalma olmaktadır.

Twitch ile zayıf, negatif yönlü korelasyon, $r = -0.099$, $p = 0.027$. BKT'nin Twitch üzerinden haber tüketim sıklığını çok düşük düzeyde, %1, açıkladığı görülmüştür ($R^2 = .010$). Belirsizlikteki hafif bir artış, Twitch'ten haber alma sıklığında hafif bir düşüşe karşılık gelmektedir.

Diğer platformlar için (Whatsapp, Twitter, Youtube, Tiktok, Discord, Telegram, Reddit), Belirsizliğe Karşı Tutum ile korelasyonlar istatistiksel olarak anlamlı değildir (p -değerleri > 0.05).

Belirsizlik arttıkça, bireylerin haber almak için Facebook ve Instagram gibi platformlara daha fazla yöneldiği görülmektedir. Bunun nedeni muhtemelen bu platformlardaki içeriğin daha kişisel ve topluluk odaklı olması olabilir. Buna karşılık, belirsizlik arttıkça LinkedIn gibi daha profesyonel odaklı platformlardan ve Twitch gibi eğlence platformlarından haber almada bir düşüş gözükmemektedir. Bu durum, belirsiz zamanlarda bireylerin profesyonel güncellemelere veya eğlence temelli haber içeriklerine daha az odaklanabileceğini gösteriyor olabilir.

Tablo 35. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ve Belirsizliğe Karşı Tutum Korelasyon Analizi

Sosyal Medya Kullanım Sıklığı	Belirsizliğe Karşı Tutum	Ort.	Std. S.
Whatsapp	.074	1.73	.908
Twitter	-.055	.72	.860
Youtube	-.134**	1.29	.868
Instagram	.109*	1.97	1.014
Tiktok	.001	.28	.731
Discord	-.157**	.08	.342
Linkedin	-.182**	.24	.459
Twitch	-.157**	.07	.342
Telegram	.010	.30	.570
Reddit	-.150**	.04	.229

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 36. Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ve Belirsizliğe Karşı Tutum Korelasyon Analizi

BKT--> SIKLIK	R^2	Std. S.	%95 Güven Aralığı		β	p
			Alt Limit	Üst Limit		
Whatsapp	.005	.907	.769	1.820	.074	.100
Twitter	.003	.860	.532	.1529	-.055	.223
Youtube	.018	.861	1.546	2.545	-.134	.003
Instagram	.012	1.009	.670	1.839	.109	.015
Tiktok	.000	.731	-.149	.699	.001	.984
Discord	.025	.338	.238	.630	-.157	<0.001
LinkedIn	.033	.452	.522	1.046	-.182	<0.001
Twitch	.025	.338	.225	.617	-.157	<0.001
Telegram	.000	.570	-.074	.587	.010	.817
Reddit	.023	.227	.131	.394	-.150	.001

BKT ile Instagram kullanım süresi arasında zayıf ve pozitif yönlü korelasyon, $r = 0.109$, $p = 0.015$, gözlenmiştir. Regresyon analizi sonucunda, BKT'nin Instagram kullanım süresini açıklama düzeyi çok zayıf, %1.2, çıkmıştır ($R^2 = .012$). Belirsizlik düzeyi arttıkça, Instagram kullanma sıklığında hafif bir artış görülmektedir. Bu, belirsiz zamanlarda Instagram kullanımının biraz artabileceğini olabileceğini göstermektedir.

Youtube ile zayıf ve negatif yönlü korelasyon bulunmuştur, $r = -0.134$, $p = 0.003$. Regresyon analizi sonucunda, BKT'nin Youtube kullanım süresini açıklama düzeyi çok zayıf, %1.8, çıkmıştır ($R^2 = .018$). Belirsizlik arttıkça, YouTube kullanma sıklığında hafif bir düşüş görülmektedir. Bu durum, belirsizliğin arttığı zamanlarda bireylerin YouTube'u daha az kullandığını göstermektedir.

Discord ile zayıf ve negatif yönlü korelasyon gözlenmiştir, $r = -0.157$, $p < 0.001$. Regresyon analizi sonucunda, BKT'nin Discord kullanım süresini açıklama düzeyi çok zayıf, %2.5, çıkmıştır ($R^2 = .025$). Belirsizlikteki bir artış Discord kullanma sıklığında bir azalmaya karşılık gelmektedir. Bu durum, bireyler belirsizlik hissettiklerinde Discord kullanımının azalabileceğini göstermektedir.

Linkedin ile zayıf ve negatif yönlü korelasyon gözlenmiştir, $r = -0.182$, $p < 0.001$. Regresyon analizi sonucunda, BKT'nin LinkedIn kullanım süresini açıklama düzeyi çok zayıf, %3.3, çıkmıştır ($R^2 = .033$). Belirsizlik ölçüsü arttıkça, LinkedIn kullanma sıklığında bir düşüş görülmektedir. Bu durum, belirsizlik dönemlerinde bireylerin LinkedIn ile daha az meşgul olabileceği anlamına gelebilir.

Twitch ile zayıf ve negatif yönlü korelasyon ortaya çıkmıştır, $r = -0.157$, $p < 0.001$. Regresyon analizi sonucunda, BKT'nin Twitch kullanım süresini açıklama düzeyi çok zayıf, %2.5, çıkmıştır ($R^2 = .025$). Belirsizlikteki artış Twitch kullanma sıklığındaki azalmayla ilişkilidir. Bu, Twitch kullanımının belirsiz zamanlarda daha az tercih edilebileceğini göstermektedir.

Reddit ile belirsizliğe karşı tutum arasında zayıf ve negatif yönlü bir korelasyon gözlenmiştir, $r = -0.150$, $p = 0.001$. Regresyon analizi sonucunda, BKT'nin Reddit kullanım süresini açıklama düzeyi çok zayıf, %2.3, çıkmıştır ($R^2 = .023$). Belirsizlik arttıkça Reddit kullanım sıklığında hafif bir düşüş görülmekte, bu da bireylerin belirsiz zamanlarda Reddit'e biraz daha az yönelebileceğini düşündürmektedir.

Belirsizliğe karşı tutum, ortaya çıkan p-değerlerine göre, Whatsapp, Twitter, Tiktok veya Telegram kullanım sıklığı ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler göstermemektedir. Bu da bu platformları kullanma sıklığının belirsizlik seviyesinden önemli ölçüde etkilenmediği anlamına gelmektedir.

Bu bilgilere göre ‘Belirsizliğe karşı tutum ve tanıklığa karşı tutum arasında anlamlı bir ilişki vardır’ hipotezi *kabul*, ‘Belirsizliğe karşı tutum düzeylerine göre sosyal medya kullanım tercihleri farklılık göstermektedir’ hipotezi *kısmi olarak kabul edilmiştir*.

Aşağıdaki tabloda yukarıda test edilmiş 15 hipotezin kabul ve red durumlarını gösteren sonuç tablosu verilmiştir (Tablo 37).

Tablo 37. Hipotez Testi Sonuç Tablosu

Hipotez No:	Hipotez	Hipotez Kabul/Red
1	Sahte haber farkındalığı ve medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
2	Sahte haber farkındalığı ve doğrulama davranışı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.	Kabul
3	Sahte haber farkındalığı ve paylaşma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red
4	Sosyal ağdakilere güven ve paylaşma niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.	Kabul
5	Sosyal ağdakilere güven ve medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
6	Doğrulama davranışı ve sosyal ağdaki kişilere güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red
7	Demografik özelliklere göre tanıklığa karşı tutumlar farklılık göstermektedir.	Kısmi Kabul
7.1	Yaş grubuna göre tanıklığa karşı tutum farklılık göstermektedir.	Kabul
7.1.a	Yaş grubuna göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.	Kabul
7.1.b	Yaş grubuna göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.	Kabul
7.1.c	Yaş grubuna göre paylaşma niyeti farklılık göstermektedir.	Kabul
7.1.d	Yaş grubuna göre sosyal ağdaki kişilere güven farklılık göstermektedir.	Red
7.2	Cinsiyete göre tanıklığa karşı tutum farklılık göstermektedir.	Red
7.2.a	Cinsiyete göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.	Red
7.2.b	Cinsiyete göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.	Kabul
7.2.c	Cinsiyete göre paylaşma niyeti farklılık göstermektedir.	Red
7.2.d	Cinsiyete göre sosyal ağdaki kişilere güven farklılık göstermektedir.	Red

7.3	Eğitim düzeyine göre tanıklığa karşı tutum farklılık göstermektedir.	Kısmi Kabul
7.3.a	Eğitim düzeyine göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.	Kabul
7.3.b	Eğitim düzeyine göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.	Kabul
7.3.c	Eğitim düzeyine göre paylaşma niyeti farklılık göstermektedir.	Red
7.3.d	Eğitim düzeyine göre sosyal ağdaki kişilere güven farklılık göstermektedir.	Red
7.4	Gelir düzeyine göre tanıklığa karşı tutum farklılık göstermektedir.	Red
7.4.a	Gelir düzeyine göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.	Red
7.4.b	Gelir düzeyine göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.	Kabul
7.4.c	Gelir düzeyine göre paylaşma niyeti farklılık göstermektedir.	Red
7.4.d	Gelir düzeyine göre sosyal ağdaki kişilere güven farklılık göstermektedir.	Red
8	Doğrulama davranışı ve medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red
9	Doğrulama davranışı ve paylaşma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
10	Haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.	Kabul
11	Haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformlarına göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.	Red
12	Sosyal medya platformlarını kullanım sıklığına göre doğrulama davranışı farklılık göstermektedir.	Kısmi Kabul
13	Sosyal medya platformlarını kullanım sıklığına göre medya içeriğine güven farklılık göstermektedir.	Kısmi Kabul
14	Belirsizliğe karşı tutum ve tanıklığa karşı tutum arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
15	Belirsizliğe karşı tutum düzeylerine göre sosyal medya kullanım tercihleri farklılık göstermektedir.	Kısmi Kabul

TARTIŞMA VE SONUÇ

Tanıklık Epistemolojisi ve Diğerleri Aracılığıyla Bilmek

Sahte haber farkındalığı, doğrulama davranışı, paylaşma niyeti ve medya içeriğine güven arasındaki etkileşim, Hipotez 1, 2, 3, 8, 9, 10 ve 11 ile bulunmaya çalışılmış ve bulunan sonuçlar tanıklık epistemoloji perspektifinden değerli bir tartışma alanı sunmaktadır. Sahte haber farkındalığı ve medyaya güven arasındaki ilişkiye odaklanan bu hipotezler, epistemolojik yaklaşımda eleştirel düşünmenin önemi, şüphecilik ve kaynak güvenilirliğinin değerlendirilmesi gibi temel temalarla örtüşmektedir.

Sosyal epistemoloji alanında, Coady (1992) tarafından tartışılan kaynak güvenilirliği kavramı, sahte haber farkındalığı ve medya içeriğine güven arasındaki ilişkiyi inceleyen Hipotez 1 ve 2'yi anlamak için önemlidir. Bu hipotezler, bireylerin medyaya yönelik inanç ve tutumlarının oluşumunda merkezi bir öneme sahip olan bilgi kaynaklarının güvenilirliğini nasıl değerlendirdiklerinin önemini vurgular. Kaynak güvenilirliği, bilgi sağlayan kişilerin güvenilirlik ve uzmanlıklarının değerlendirilmesini ifade eder. Bu değerlendirme sadece yüzeysel bir yargı değildir; kaynağın doğruluk geçmişi, konu hakkındaki uzmanlığı ve verdiği bilgilerin bilinen gerçeklerle tutarlılığı gibi çeşitli faktörleri göz önünde bulunduran derinlemesine bir değerlendirmedir. Bilginin bol ve çeşitli şekillerde olduğu dijital çağ bağlamında, güvenilir kaynakları yanlış bilgi yayanlardan ayırt etme becerisi giderek daha kritik hale gelmektedir.

Sahte haber farkındalığı ile medya içeriğine güven arasında anlamlı bir ilişki olduğunu öne süren Hipotez 1'in kabul edilmesi, kaynak güvenilirliğinin medya güvenini şekillendirmedeki rolünü vurgulamaktadır. Bireyler yanlış bilginin yaygınlığı konusunda daha bilinçli hale geldikçe, güvendikleri kaynaklar konusunda daha seçici olmaları muhtemeldir. Bu muhakeme, kaynağın güvenilirliğinin eleştirel bir değerlendirmesini içerir ve medya içeriğine daha seçici bir güven duyulmasına yol açar. Bireyler doğruluk ve güvenilirlik konusunda itibar kazanmış haber kaynaklarını tercih etmeye başlayabilir ve yanlış bilgi yayma geçmişi olan kaynakların etkisinde kalma olasılıkları azalabilir.

Benzer şekilde, sahte haber farkındalığı ile doğrulama davranışı arasında bir ilişki olduğunu öne süren Hipotez 2, bireylerin güvenilir kaynaklar bulma konusunda oynadıkları aktif rolün altını çizer. İnsanlar yanlış bilgi potansiyelinin daha fazla farkına

vardıkça, karşılaştıkları bilgileri daha titiz bir şekilde doğrulama yoluna gidebilirler. Bu, yalnızca kaynağın güvenilirliğini değerlendirmeyi değil, aynı zamanda bilgileri diğer güvenilir kaynaklarla çapraz kontrol etmeyi ve iddiaları destekleyen kanıtları incelemeyi de içerebilir.

Bu hipotezlerde kaynak güvenilirliğine odaklanılması, gazeteler ve yayıncılar gibi geleneksel bilgi işçilerinin çeşitli çevrimiçi platformlar ve sosyal medya tarafından desteklendiği (ve bazen desteklediği) dijital çağdaki daha geniş bir epistemolojik değişimi yansıtmaktadır. Bu yeni ortamda bireylerin, haberlerin sorumlu bir şekilde tüketilmesi ve yayılması için hayati önem taşıyan bir süreç olan bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirmede daha aktif bir rol almaları gerekmektedir.

Sonuç olarak, kaynak güvenilirliği kavramı ile Hipotez 1 ve 2'de incelenen dinamiklerin anlaşılması güvenilir haber kaynaklarının yanlış bilgi yayanlardan ayırt edilmesinde eleştirel değerlendirme becerilerinin önemini ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Bu anlayış, bilginin çok sayıda kanal aracılığıyla hızla yayılmasıyla nitelendirilen ve kaynakların güvenilirliğini etkili bir şekilde değerlendirme becerisinin dijital medyanın karmaşık ve çoğu zaman belirsiz ortamında hareket etmenin temel unsuru olduğu bir çağda özellikle önemlidir.

Eleştirel düşünme ve şüphecilik, medya tüketimi bağlamında bilgi ediniminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Sahte haber farkındalığı ile medya içeriğine güven ve doğrulama davranışı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koyan Hipotez 1 ve 2, bu epistemolojik becerilerin temel niteliğini yansıtmaktadır. Yanlış bilginin yaygınlığının farkında olmak, yalnızca sahte haberlerin tespit edilmesini değil, bilginin kaynakları ve yayılma yöntemlerinin daha derinlemesine anlaşılmasını da gerektirmektedir. Goldman (2011) tarafından ifade edilen 'doğrulamacı' (veritistic) epistemoloji kavramı bu noktada önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, vurgu sadece inanç edinmeye değil, bu inançların doğru olduğundan emin olmaya yapılmaktadır. Güvenilirlik ve doğruluk geçmiş olan kaynakları tercih ederek medya tüketimine yönelik seçici bir yaklaşım teşvik edilmektedir.

Doğrulamacı epistemoloji kavramı, sahte haber farkındalığı ile medya güveni arasındaki dinamikleri anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Bu kavram, inanç

edinimine yönelik geleneksel epistemolojik odağın ötesine geçerek, doğru inançlar edinmenin önemini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, inançların doğruluğu veya gerçekliği çok önemlidir ve bu özellikle dijital çağda medya tüketimi bağlamında önemlidir. Doğrulamacı epistemolojide, hakikat arayışı pasif bir çaba değil, aktif, ayırt edici bir süreçtir. Sadece bilgi edinmeyi değil, aynı zamanda bu bilginin kaynaklarının ve içeriğinin eleştirel bir değerlendirmesini de içerir. Bu yaklaşım, yaygın yanlış bilgi ve sahte haberler karşısında artan farkındalık ve şüphecilik ihtiyacıyla uyumludur. Dijital çağda bilginin yayılma kolaylığı göz önünde bulundurulduğunda, veritistik yaklaşım medya içeriğine karşı daha temkinli ve eleştirel bir duruş sergilenmesini savunur.

Doğrulamacı epistemolojide doğruluğa yapılan vurgu, bireyleri tarihsel olarak güvenilir ve doğru olduğu kanıtlanmış kaynakları tercih etmeye teşvik eder. Bu tercih yalnızca bir kolaylık meselesi değil, doğru inançlar oluşturma arzusunun yönlendirdiği bilinçli bir seçimdir. Bu anlamda, doğrulamacı epistemoloji Hipotez 1 ve 2'nin temel bulgularıyla uyumludur; bu bulgulara göre sahte haberlere ilişkin farkındalığın artması medya içeriğine daha fazla güven duyulmasına ve daha sağlam doğrulama davranışları sergilenmesine yol açmaktadır. Bu bağlantı, yanlış bilginin yaygınlığının farkında olan bireylerin doğrulamacı epistemolojinin ilkeleriyle uyumlu uygulamalarda bulunma ihtimalinin daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Ayrıca, bu epistemolojik tutum, özellikle Hipotez 3'ün reddi bağlamında, bilgi ve eylem arasındaki ilişkiyi anlamak için de bir çerçeve sunmaktadır. Yalan haber farkındalığı ile paylaşım niyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması, yanlış bilgi farkındalığının otomatik olarak temkinli paylaşım davranışına yol açmadığını göstermektedir. Doğrulamacı bir çerçevede bu boşluk, bilgiyi (sahte haber farkındalığı) epistemik olarak sorumlu eyleme (temkinli paylaşım) dönüştürmenin zorluğunu vurgulamaktadır. Bu zorluk, dijital çağda bireylerin bilgiyi nasıl işlediğini ve yaydığını etkileyen faktörlerin daha derinlemesine anlaşılması gerektiğine işaret etmektedir.

Doğrulama davranışı ile medya içeriğine duyulan güven arasında bir ilişki olduğunu öne süren Hipotez 8'in kabul edilmesi, doğrulamacı epistemoloji ile uyumludur. Bu hipotez, doğrulama davranışlarıyla daha fazla meşgul olan bireylerin medya içeriğine daha incelikli bir güven geliştirmelerinin muhtemel olduğunu göstermektedir. Bu kişiler

bilgiyi olduğu gibi kabul etmemekte, aktif bir şekilde doğruluğunu teyit etmeye çalışmakta ve bu da doğru inançların peşinden gitme yönündeki veritistik ideali yansıtmaktadır. Doğrulama sürecine bu aktif katılım, doğrulamacı epistemolojinin merkezinde yer alan epistemik titizliğin bir göstergesidir.

Benzer şekilde, Hipotez 9, 10 ve 11, bireylerin medya içeriğiyle nasıl etkileşime girdiği ve güvenlerini etkileyen faktörlerin çeşitli yönlerini araştırmaktadır. Bu hipotezler doğrulama davranışları, medyaya güven ve bilgi paylaşma niyeti arasındaki ilişkinin çok yönlü olduğunu öne sürmektedir. Örneğin, doğrulama davranışı ile bilgi paylaşma niyeti arasında bir ilişki olduğunu öne süren Hipotez 9'un kabul edilmesi, bireylerin doğruladıkları ve doğru olduğuna inandıkları bilgileri paylaşma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ima etmekte ve doğru inançların yayılmasına yönelik veritistik vurguyla uyum göstermektedir. Ayrıca, belirli medya platformlarına yönelik tercihlerin ve sosyal medya kullanım sıklığının medya içeriğine duyulan güveni ve doğrulama davranışını nasıl etkilediğini araştıran Hipotez 10 ve 11, dijital çağda medya etkileşimlerinin kapsamlı yapısını vurgulamaktadır. Bu hipotezler, bireylerin medya içeriğine olan bağılıklarının, medya tüketim alışkanlıkları ve tercihleri de dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilendiğini öne sürmektedir. Bu girift yapı, kaynakların ve içeriğin güvenilirlik ve inanılrlık açısından büyük farklılıklar gösterdiği bir medya ortamında bireylerin gerçek inançları nasıl ayırt ettiğini ve yaydığını anlamak için doğrulamacı bir mercek uygulamanın önemini vurgulamaktadır. Goldman'ın (2011) doğrulamacı epistemoloji kavramı Hipotez 8, 9, 10 ve 11'in bulgularını yorumlamak için değerli bir çerçeve sunmaktadır. Sadece inanç edinmenin değil, bu inançların hakikate dayandığından emin olmanın önemini vurgulamaktadır. Bu çerçeve, doğruyu yanlıştan ayırt etme becerisinin hem bireysel anlayış hem de sorumlu bilgi paylaşımı için temel olduğu dijital çağda önem kazanmaktadır. Doğru inançların peşinde koşmanın her şeyden önemli olduğu medya tüketimine eleştirel ve veritistik bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır.

Özetle, Goldman'ın veritistik epistemoloji kavramı sahte haber farkındalığı, medya güveni ve bilgi paylaşım davranışları arasındaki etkileşimleri incelemek için değerli bir mercek sağlamaktadır. İnanç oluşumunda hakikatin önemini vurgulamakta ve

yanlış bilginin yaygın olduğu bir dünyada bilgi değerlendirme ve paylaşmanın karmaşıklığını anlamak için bir çerçeve sunmaktadır.

Bilgi paylaşımında farkındalığın rolü, özellikle Hipotez 3'ün reddedilmesiyle ilgili olarak, bir epistemolojik zorluk ortaya koymaktadır. Bu hipotez, sahte haberlere ilişkin farkındalığın mutlak olarak daha temkinli paylaşım davranışına yol açmadığını öne sürmektedir. Bilgi ve eylem arasındaki bu boşluk, bilgi yayma pratiklerini etkileyen faktörler hakkında sorular ortaya çıkarmaktadır. Bir şeyin yanlış olduğunu bilmenin otomatik olarak sorumlu paylaşım davranışına dönüşmediğini göstermektedir. Bunun nedeni bilişsel yanlılıklar, duygusal etkiler veya sosyal bağlamlar gibi bir dizi faktör olabilir. Epistemolojik açıdan bakıldığında bu durum, bilgi edinmenin (bu durumda, bilginin yanlışlığı veya potansiyel yanlışlığı hakkındaki bilgi) doğrudan bu bilginin paylaşımına ilişkin epistemik açıdan sorumlu davranışla sonuçlanmadığını göstermektedir.

Fricker (2007) tarafından tartışılan epistemik sorumluluk (epistemic responsibility) kavramı, yanlış bilgi farkındalığı ile bilgi paylaşma davranışı arasındaki ilişkiyi ele alan Hipotez 3'ü incelemek için bir bakış açısı sağlamaktadır. Epistemik sorumluluk, doğruyu aramak ve yanlışları yaymaktan kaçınmak için ahlaki ve entelektüel bir yükümlülük gerektirir; bu görev, yanlış bilginin hızla yayılabildiği dijital çağda daha da önemli hale gelmektedir. Hipotez 3, dijital bilgi alışverişi alanında bir boşluğa ışık tutmaktadır. Buna göre, bireyler yalan haber ya da yanlış bilginin varlığından haberdar olsalar bile, bu farkındalığın daha dikkatli ya da sorumlu paylaşım davranışına dönüşmesi gerekmemektedir. Bu boşluk epistemik sorumluluğun kritik bir yönünü ortaya koymaktadır: yanlış bilgiyi sadece fark etmek ya da tanımlamak yeterli değildir; aynı zamanda yayılmasına katkıda bulunmamak da bir zorunluluktur.

Buradaki sorumluluk, bireyin kişisel bilgi ve hakikat arayışının ötesine uzanmaktadır. Her bireyin bilgiyi paylaşma ya da paylaşmama eylemlerinin kolektif epistemik ortam üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceği daha geniş bir sosyal sorumluluğu kapsar. Bu bağlamda, epistemik sorumluluğun uygulanması, bireylerin bilgiyi yalnızca kendi anlayışları için değil, aynı zamanda bu bilgiyi başkalarıyla

paylaşmanın sonuçlarını da göz önünde bulundurarak eleştirel bir şekilde değerlendirmeleri gerektiği anlamına gelir.

Fricker'ın epistemik sorumluluk üzerine tartışması, enformasyon ve bilgi ile olan ilişkimizin etik boyutlarını vurgulamaktadır. Güvenilir ve güvenilirmez kaynaklar arasındaki çizgilerin çoğu zaman birbirine girdiği dijital çağda, yanlış bilginin yayılmasına katkıda bulunmama sorumluluğu giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu sorumluluk, bilgiyi paylaşmadan önce doğruluğunu teyit etmek için bilinçli bir çaba göstermeyi ve kişinin haber ve bilgi edindiği kaynaklara dikkat etmesini gerektirir. Bireylerin bilgi ekosisteminin bütünlüğünü korumadaki rollerini anlamaları için sadece farkındalığa değil, aynı zamanda eğitim ve motivasyona da ihtiyaç duyabileceklerini göstermektedir.

Ayrıca, bu kavram, özellikle sosyal medya bağlamlarında bilgi paylaşımının gücü ve etkisinin anlaşılmasını da gerektirir. Her bir paylaşım veya retweet bir bilgi parçasını güçlendirerek daha geniş bir kitleye ulaşmasını ve potansiyel olarak daha büyük bir etki yaratmasını sağlayabilir. Dolayısıyla, bireyler sadece pasif bilgi tüketicileri değil, kolektif bilgi tabanının şekillendirilmesinde aktif katılımcılardır.

Sonuç olarak, Hipotez 3'ün epistemik sorumluluk merceğinden incelenmesi, yalnızca yanlış bilginin farkında olmanın değil, aynı zamanda kişinin bilgi paylaşımındaki eylemlerinin sorumlu ve daha geniş sonuçları göz önünde bulundurmasını aktif olarak sağlamanın önemini vurgulamaktadır. Dijital medya etkileşimlerinde daha yüksek bir sorumluluk duygusuna duyulan ihtiyaçtan bahsedilirken, her bir bireyin hakikat arayışı ve bilgi yayma kolektif çabasında oynadığı rolünün altını çizer.

Hipotez 4, 5, 6, 12 ve 13 ile sosyal ağlardaki kişilere olan güven incelenmiş, güvenin karmaşık doğası ve bilgi edinme ve yayma üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. Bu hipotezler, sosyal ağların bilginin paylaşılması ve işlenmesinde merkezi bir rol oynadığı dijital çağ açısından bakıldığında önemi ortaya çıkmaktadır.

Sosyal ağlara duyulan güven ile bilgi paylaşma niyeti arasında bağlantı kuran Hipotez 4'ün kabul edilmesi, sosyal epistemoloji perspektifiyle bir bağ kurmaktadır. Fuller'ın (1991) çalışmasında ele aldığı bu perspektif, sosyal etkileşimlerin ve ağların

bilgi anlayışımızı ve yayılımımızı şekillendirmedeki önemini vurgulamaktadır. Bu ağlarda güven esastır; bireyler sosyal çevrelerine güvendiklerinde, bu kaynaklardan gelen bilgileri kabul etme ve paylaşma olasılıkları daha yüksektir. Bunun nedeni, güvenin kişinin sosyal ağındaki bilgi verenlerin algılanan güvenilirliğini artırması ve paylaştıkları bilgilerin doğru veya güvenilir olarak daha kolay kabul edilmesini sağlamasıdır. Sosyal etkileşimlerin ve ağların oynadığı rolün vurgulanması, bilgi edinme ve yayma anlayışında bir paradigma değişikliğini işaret eder. Bu bakış açısı, bilgi ediniminin merkezi birimi olarak bireye odaklanan geleneksel epistemolojik yaklaşımlardan bir kopuşu işaret etmekte, bunun yerine kolektif sosyal süreçleri ön plana çıkarmaktadır.

Fuller'in (1991) epistemoloji yaklaşımı, bilginin kolektif doğasına odaklanmaktadır. Bireysel rasyonaliteye ve içebakışa öncelik veren geleneksel görüşlerin aksine, sosyal epistemoloji bilgiyi yalnızca bireysel çabalarla keşfedilen değil, aynı zamanda sosyal etkileşimler yoluyla inşa edilen bir olgu olarak görür. Bu, dünyanın kavranışında diyaloglardan, alışverişlerden ve çeşitli sosyal ortamlarda geliştirilen kolektif yorumlardan önemli ölçüde etkilendiği anlamına gelir. Dolayısıyla bilgi, sadece kişisel sorgulamadan değil, sosyal ilişkiler ve etkileşimlerin karmaşık ağından ortaya çıkar.

Bu bakış açısının kritik bir yönü, akademik toplulukları, sosyal medya platformlarını, gayri resmi sosyal grupları ve daha fazlasını kapsayan ağların rolüdür. Bu ağlar bilgi akışı için sadece pasif kanallar değildir; neyin bilgi olarak kabul edileceğini aktif olarak şekillendirirler. Hem kanal hem de filtre işlevi görerek hangi bilginin geniş çapta paylaşılabileceğini ve hangisinin marjinalleştirileceğini veya göz ardı edileceğini etkilerler. Bu süreç, bir topluluk içindeki kolektif bilgi ve anlayışın şekillendirilmesinde çok önemlidir (Fuller, 1991).

Fuller'in çerçevesi bilginin sosyal bir yapı olduğunu öne sürer. Bu bakış açısı, bilginin yalnızca nesnel bir gerçekliğin yansıması olduğu düşüncesine karşı çıkmakta, bunun yerine bilginin üretildiği ve paylaşıldığı sosyal bağlamdan büyük ölçüde etkilendiğini öne sürmektedir. Bir toplumun kültürel normları, sosyal dinamikleri ve güç yapıları, neyin bilgi olarak kabul edileceğini belirlemede önemli bir rol oynar. Böylece bilgi hem keşfin hem de sosyal insanın bir ürünü haline gelir.

Ayrıca, sosyal epistemoloji alanında, güvenilirlik ve otorite kavramları sadece bilgi veya bilgi iddialarının içsel nitelikleri değildir; sosyal olarak müzakere edilir. Bireylerin statüleri ve algılanan uzmanlıklarının yanı sıra üyeler arasındaki ilişkiler de dahil olmak üzere bir ağ içindeki dinamikler, güvenilirlik atama sürecine katkıda bulunur. Bu müzakere kimin sesinin ön plana çıkacağını ve kimin bilgi iddialarına ağırlık verileceğini belirler.

Sonuç olarak, Fuller'ın sosyal epistemolojisi, bireyin ötesine geçerek daha geniş sosyal bağlamı da içerecek şekilde bilgiye kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Sosyal etkileşimlerin ve ağların sadece ne bilindiğini değil, nasıl bilindiğini de şekillendirmedeki önemini vurgulayarak, teknolojinin bizi her zamankinden daha fazla birbirine bağladığı bir çağa dair bakış açısı sunar.

Bununla birlikte, Hipotez 6'nın reddedilmesiyle vurgulandığı üzere, güven ve bilgi paylaşımı arasındaki ilişki net değildir. Bu hipotez, sosyal ağdaki kişilere duyulan güvenin doğrulama davranışıyla doğrudan ilişkili olmadığını göstermektedir. Böyle bir bulgu, bireylerin güvenilir bir birey olarak kaynağa güvenmek ile paylaşılan belirli bir bilgi parçasına güvenmek arasında ayrım yapabileceği daha incelikli bir güven anlayışına işaret etmektedir. Bu durum Lackey'in (2008) argümanlarını hatırlatır; tanıklığa duyulan güvenin çok yönlü ve bağlama son derece bağımlıdır. Bireylerin epistemik uyanıklık uygulayabileceklerini, güvenilir kaynaklardan bile aldıkları bilgileri seçici bir şekilde eleştirebileceklerini öne sürmektedir. Bu ihtiyat, bilginin niteliğinden, paylaşıldığı bağlamdan ve kaynağın belirli bir konuyla ilgili olarak algılanan uzmanlığından veya güvenilirliğinden etkilenebilir.

Lackey'in (2008) ana fikri, tanıklığa güvenin basit ve tek boyutlu bir kavram olmadığıdır. Bunun yerine, çok yönlüdür ve spesifik bağlama büyük ölçüde bağlıdır. Bu da başkalarından bilgi aldığımızda, bu bilginin doğruluğuna olan güvenimizin sadece bize bilgiyi veren kişiye genel olarak güvenip güvenmediğimize bağlı olmadığı anlamına gelir. Bunun yerine, çeşitli faktörlere bağlıdır. Kilit faktörlerden biri, bilginin kendisinin doğasıdır. Zararsız görünüyorsa veya bireyin mevcut inançlarıyla uyumluysa, belirli bilgi türlerine fazla inceleme yapmadan güvenmeye ve paylaşmaya daha istekli olunabilir. Ancak, daha kritik, şaşırtıcı veya yanlışlıklara ters düşen bilgiler için şüpheli olmaya ve

doğruluğunu iki kez kontrol etmeye daha meyilli olunabilmektedir. Bilginin paylaşıldığı bağlam da önemli bir rol oynar. Örneğin, sıradan bir sohbet, daha resmi veya profesyonel bir ortamda paylaşılan bilgilerle aynı düzeyde inceleme gerektirmeyebilir. Benzer şekilde, bilgi daha yüksek risk algılanan bir durumda paylaşılıyorsa (sağlıkla ilgili veya finansal tavsiye gibi), kabul etmeden veya daha fazla paylaşmadan önce sorgulanma ve doğrulanma olasılığı daha yüksektir.

Bir diğer önemli husus da, özellikle belirli bir konuyla ilgili olarak, kaynağın algılanan uzmanlığı veya güvenilirliğidir. Eğer bir kişi belirli bir alanda uzman olarak tanınıyorsa, o alanla ilgili konularda tanıklığına güvenilme olasılığı daha yüksektir. Buna karşılık, bir kişi uzmanlık alanı dışındaki bir konu hakkında bilgi veriyorsa, genel olarak güvenilir bir kişi olduğunu düşünülse bile, sözleri şüpheyile karşılanabilir.

Bu bakış açısı, sosyal ağlardan gelen bilgiye yaklaşımın, Lackey'in epistemik uyanıklık olarak adlandırdığı durum tarafından şekillendirildiğini öne sürmektedir. Bu, alınan bilgileri seçici bir şekilde eleştirildiği anlamına gelir. Güvenilen kaynaklardan gelen tüm bilgileri pasif bir şekilde kabul edilmez; bunun yerine, bilginin doğasına, bağlamına ve kaynağın konuyla ilgisine göre aktif bir şekilde değerlendirilir. Bu yaklaşım, çeşitli kaynaklardan gelen çok miktarda bilgiyle bombardımana tutulan sosyal medya çağında özellikle önemlidir ve neyi kabul edip paylaşılacağı konusunda ayırt edici bir yaklaşım geliştirmenin altını çizer.

Hardwig (1991), bilgimizin çoğunun kişisel araştırma ya da doğrudan deneyimden değil, başkalarının tanıklığından elde edildiğini ileri sürmektedir. Birçok bilgi alanında, özellikle de uzmanlık gerektiren alanlarda, bireylerin başkalarının uzmanlığına ve dürüstlüğüne güvenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu güven, önemli ölçüde inanç gerektirir. Örneğin, karmaşık bilimsel teorilerin anlaşılmasında, meslekten olmayan kişiler o alanda uzman olan bilim insanlarına ve araştırmacılara güvenmelidir. Hardwig'in argümanı, özellikle giderek uzmanlaşan ve birbirine bağlanan bir dünyada, güvenin bilginin sadece bir tamamlayıcısı değil, aynı zamanda merkezi bir bileşeni olduğunu öne sürmektedir.

Buna ek olarak, Hardwig (1991), bu güvenin körü körüne ya da koşulsuz olmadığını vurgular. Bu durum, kişinin kendi epistemik sınırlamalarının farkına

varmasına ve başkalarının uzmanlığını kabul etmesine verilen rasyonel bir yanıttır. Bu bakış açısı, başkalarının tanıklığına güvenmeyi epistemik bir zayıflık olarak gören geleneksel şüpheli görüşe meydan okumaktadır. Bunun yerine Hardwig, güveni, bilgimizi anlık deneyimlerimizin ve yetkinliklerimizin ötesine genişletmek için pratik bir gereklilik olarak yeniden konumlandırmaktadır.

Origgi (2004) güvenin epistemolojik çıkarımlarını daha da genişletir. Origgi, güvenin bilgi arayışında bilgiyi filtrelemek ve değerlendirmek için kritik bir mekanizma olarak nasıl işlediğini incelemektedir. Origgi'nin analizi, bireylerin sürekli olarak kişisel olarak doğrulayabileceklerinden daha fazla bilgi bombardımanına maruz kaldıklarını kabul etmektedir. Bu nedenle güven, hangi bilgi kaynaklarının güvenilir, hangilerinin güvenilir olmadığını ayırt etmek için bir araç haline gelmektedir. Origgi'ye göre güven, bireylerin karşılaştıkları bilgi ve bilgi iddialarının dünyasında yönlerini bulmak için kullandıkları epistemolojik bir araçtır.

Origgi'nin bakış açısı, bilgi edinmede güvenin aktif rolünün altını çizmektedir. Bu sadece bilginin pasif bir şekilde kabul edilmesi değil, kaynakların güvenilirliği ve inanılabilirliğinin geçmiş deneyimler, itibar ve algılanan uzmanlık gibi çeşitli faktörlere dayalı olarak değerlendirildiği aktif bir değerlendirme sürecini içerir. Bu güvenme süreci, hangi kaynaklara güvenileceğini ve hangilerinin sorgulanacağını eleştirel bir şekilde belirleme becerisinin etkili bilgi edinimi için gerekli olduğu modern bilgi ortamının karmaşıklıklarını yönetmenin ayrılmaz bir parçasıdır.

Sonuç olarak, Hardwig ve Origgi'nin çalışmaları, epistemolojide güvenin rolüne ilişkin detaylı bir anlayış sunmaktadır. Güvenin, bireylerin özellikle uzmanlıkları dışındaki alanlarda nasıl bilgi edindiklerinin temel ve rasyonel bir yönü olduğunu vurgulamaktadırlar. Güven, bireylerin bilgilerini kişisel deneyimlerinin sınırlarının ötesine genişletmelerine olanak tanıyan gerekli bir köprü görevi görür ve birbirine bağlı dünyada giderek karmaşıklaşan ve uzmanlaşan bilgi alanlarında gezinmek için kritik bir araç olarak hizmet eder.

Hipotez 7, 7.1, 7.2, 7.3 ve 7.4'te belirtildiği üzere, tanıklığa yönelik tutumların şekillenmesinde demografik farklılıklar, sosyal epistemoloji alanına bir tartışma sunmaktadır. Bu hipotezler, yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir gibi kişisel ve sosyal faktörlerin

bireylerin tanıklıkla nasıl etkileşime girdiğini ve tanıklığı nasıl algıladığını etkilediği karmaşık yollara değinmektedir. Hipotez 7 altındaki çeşitli alt hipotezlerin kabul edilmesi, Goldman ve Whitcomb'un (2011) kişisel ve sosyal faktörlerin bireylerin epistemik ortamları üzerindeki etkisine ilişkin tartışmalarıyla uyumlu olarak, bu demografik faktörlerin epistemik uygulamalar ve tutumlar üzerinde gerçekten de önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Farklı demografik değişkenler arasında bulunan sonuçlar, bu değişkenler ile tanıklığa yönelik tutumlar arasında çeşitli boyutlarda bir etkileşim olduğuna işaret etmektedir. Bu sadece bireylerin bilgiyi nasıl algıladıklarını ve bilgi ile nasıl etkileşime girdiklerini etkileyen demografik kategorilerden ibaret değildir; aynı zamanda bireysel bilgi pratiklerini şekillendiren altta yatan sosyal ve bağlamsal faktörleri de yansıtmaktadır.

Örneğin, yaşla ilgili alt hipotezlerin kabul edilmesi (7.1), farklı yaş gruplarının tanıklığı işleme ve değer verme konusunda farklı yaklaşımlara sahip olabileceğini göstermektedir. Bu farklılık, özellikle dijital dünyada çeşitli bilgi kaynaklarına maruz kalma ve aşinalık konusundaki kuşak farklılıklarına bağlanabilir. Dijital çağda büyüyen genç bireyler, geleneksel medyaya daha fazla güven duyan eski nesillere kıyasla geleneksel bilgi kaynaklarına daha şüpheci yaklaşıyor olabilir.

Benzer şekilde, eğitim düzeyine ilişkin sonuçlar (7.3), muhtemelen eleştirel düşünme becerilerindeki farklılıklar ve çeşitli bilgi kaynaklarına maruz kalma nedeniyle eğitim geçmişinin tanıklığa yönelik tutumları etkilediğini göstermektedir. Yüksek öğrenim genellikle eleştirel analiz ve şüpheciliği teşvik eder, bu da tanıklığı kabul etme konusunda daha temkinli bir yaklaşıma yol açabilir.

Cinsiyet (7.2) ve gelirin (7.4) tanıklığa yönelik tutumlarla ilişkili olarak incelenmesi, bu tabloya daha fazla katman eklemektedir. Bu kategoriler altındaki çeşitli alt hipotezlerin kabulü ve reddi, toplumsal rollerin, beklentilerin ve ekonomik faktörlerin de farklı grupların tanıklıkla etkileşimini ve tanıklığa verdiği değeri şekillendirmede rol oynayabileceğini göstermektedir.

Goldman ve Whitcomb'un (2011) çalışmalarının merkezinde, bir bireyin epistemik çevresinin - bilgiyi edindiği ve işlediği bağlamın - yalnızca bilişsel kapasitelerinin veya kişisel muhakeme becerilerinin bir ürünü olmadığını kabul edilmesi yer almaktadır. Bunun yerine, kişisel özellikler ve içinde bulundukları sosyal ortamın bileşiminden önemli ölçüde etkilenir. Bilişsel yetenekler, yanlılıklar, eğitim geçmişi ve yaşam deneyimleri gibi kişisel faktörler, bir bireyin bilgi ile nasıl etkileşime girdiğini ve bilgiyi nasıl yorumladığını şekillendirmede önemli bir rol oynar. Bu unsurlar yalnızca bireylerin bilgiyi işleme kolaylığını ve etkinliğini değil, aynı zamanda bilgiyi hangi mercekten görüp değerlendireceklerini de belirler.

Örneğin, hafıza kapasitesi ve muhakeme becerileri de dahil olmak üzere bilişsel yetenekler bilgi işlemenin verimliliğini etkilerken, genellikle kişisel deneyimlerle şekillenen yanlılıklar yeni bilgilerin yorumlanmasını şekillendirebilir. Eğitim geçmişi, bireyleri eleştirel düşünme becerileri ve karmaşık kavramları anlamaya yönelik çerçevelerle donattığı ve böylece çeşitli bilgi türleriyle etkileşim kurma ve bunları değerlendirme becerilerini şekillendirdiği için ayrıca önemlidir.

Aynı zamanda Goldman ve Whitcomb, sosyal faktörlerin epistemik ortamlar üzerindeki etkisini de vurgular. Kültürel normlar, toplumsal değerler ve sosyal ağlar ile akran gruplarının etkisi, belirli bir bağlamda neyin geçerli bilgi olarak kabul edileceğini belirlemede önemli bir rol oynar. Kültürel normlar ve toplumsal değerler, belirli bilgi türlerinin veya bilme biçimlerinin diğerlerinden daha güvenilir veya değerli kabul edildiği çerçeveyi oluşturabilir. Örneğin, bazı kültürlerde geleneksel bilgi veya deneyimsel bilgelik, deneysel veya bilimsel kanıtlara göre daha değerli olabilir.

Sosyal ağların epistemik ortamları şekillendirmedeki rolü, dijital çağda dikkate değerdir. Güvenilir bir sosyal ağ içinde dolaşan bilgi genellikle önemli bir ağırlık taşır, çünkü kaynağın güvenilirliği bilginin nasıl algılandığı ve kabul edildiği konusunda kilit bir rol oynar. Buna karşılık, bu ağların dışından gelen bilgiler daha titiz bir incelemeye veya şüpheciliğe tabi tutulabilmekte ve bu da sosyal ilişkilerin bilginin alımını ve yayılması üzerinde etkisini gösterebilmektedir.

Bu kişisel ve sosyal faktörler arasındaki etkileşim, her birey için benzersiz bir epistemik alan yaratır. Bu alan, bir bireyin kişisel deneyimlerinin, yanlılıklarının ve

bilişsel yeteneklerinin daha geniş sosyal ve kültürel bağlamlarla kesiştiği yerdir. Bu etkileşim sadece bireylerin erişebildiği bilgi türünü belirlemekle kalmaz, aynı zamanda bu bilgiyi nasıl yorumladıklarını, değer verdiklerini ve bu bilgiyle nasıl ilişki kurduklarını da etkiler.

Goldman ve Whitcomb'un kişisel ve sosyal faktörlerin epistemik ortamlar üzerindeki etkisini çalışması, bilgi sistemlerinin girift yapısı ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Onların görüşleri, kişisel deneyimler ve toplumsal dinamiklerin ağı tarafından şekillendirilen bilginin dinamik doğasının altını çizmektedir. Bu bakış açısı, bireylerin dünyayı anlama ve dünyayla etkileşime geçme yollarının çokluğunu kabul etmek için gereklidir ve bilgi ve inanç sistemlerini anlamaya yönelik daha kapsayıcı ve bütüncül bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı vurgular.

Özünde, Goldman ve Whitcomb'un tartışması, epistemik çevreye ilişkin çok yönlü bir bakış açısı sunmakta ve dünyanın kavranışını şekillendiren bireysel özellikler ile sosyal bağlamların iç içe geçmiş doğasını kabul etmektedir. Çalışmaları, giderek daha fazla birbirine bağlanan küresel toplumda bilgi perspektiflerinin çeşitliliğini ve bilginin edinildiği ve doğrulandığı süreçleri anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Demografik farklılıkların tanıklığa yönelik tutumları nasıl şekillendirdiği konusunda tanıklık epistemolojisi, bu dinamikleri aydınlatan bir dizi kavram sunmaktadır. Bu kavramlar, kişisel ve sosyal faktörlerin bireylerin tanıklıkla etkileşim kurma ve tanıklığı algılama biçimlerini nasıl etkilediğine dair çok yönlü bir anlayış sağlamaktadır.

Sosyal epistemoloji alanında tartışılan kaynak güvenilirliği kavramı (Coady, 1992), farklı demografik grupların bilgi kaynaklarının güvenilirliğini ve uzmanlığını nasıl değerlendirdiği konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, dijital çağda büyüyen genç bireyler, geleneksel medyaya daha fazla güvenen eski nesillere kıyasla çevrimiçi kaynaklara farklı düzeylerde güvenilirlik atfedebilir (Coady, 1992).

Kaynak güvenilirliği, bilgi tüketicileri olarak bireylere sunulan bilgilerin nasıl değerlendirildiği ve bunlara nasıl güvenildiği konusunda temel bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır. Temelde bilgi sağlayanların algılanan güvenilirliği ve uzmanlığı ile ilgilidir.

Sadece olgusal içeriğin değil, aynı zamanda kaynağın otoritesinin, güvenilirliğinin ve yetkinliğinin de değerlendirilmesini içerir. Bu değerlendirmeler bireyin geçmişi, deneyimleri ve en önemlisi de içinde yaşadığı toplumsal ve teknolojik bağlam tarafından şekillendirilir.

Farklı demografik grupların kaynak güvenilirliğine nasıl yaklaştığını incelerken, dijital çağın içine dalmış olan genç bireyler ile farklı bir medya ortamını deneyimlemiş olan daha yaşlı nesiller arasındaki tutum farklılığı örnek verilebilir. Dijital platformların ve sosyal medyanın yaygın bilgi kaynakları olduğu bir çağda yetişen genç demografik grup için, bu kaynakların güvenilirliğini değerlendirme kriterleri eski nesillerin kullandıklarından önemli ölçüde farklı olabilir.

Çevrimiçi ortamda hızlı bilgi alışverişine alışkın olan daha genç bireyler, dijital platformların doğasında bulunan anındalık ve toplumsal incelemeye daha fazla güvenebilir. Güvenilirlik konusunda genellikle bilginin geçerliliğinin paylaşımlar, beğeniler ve yorumlarla pekiştirildiği ve toplumsal bir onay duygusu yaratan ağ tabanlı bir yaklaşıma güvenme eğilimi görülebilir. Ayrıca, daha genç insanlar çevrimiçi içerik oluşturucularının ilişkilendirilebilirliğine ve özgünlüğüne değer verebilir, onları uzak veya kurumsal olarak algılayabilecekleri geleneksel medya kuruluşlarına kıyasla daha güvenilir olarak görebilirler.

Bunun aksine, gazete, televizyon ve radyo gibi geleneksel medya ile büyümüş olan daha yaşlı nesiller, çevrimiçi platformlar yerine bu kaynaklara güvenmeye daha meyilli olabilir. Kaynakların güvenilirliğine ilişkin değerlendirmeleri genellikle geleneksel medya kuruluşlarının yerleşik itibarlarına, uzun ömürlülüklerine dayanıyor olabilir. Bu demografik grup, geleneksel medyanın daha sıkı denetim ve dengelerden geçtiğini düşünebilir ve bu süreçleri güvenilirlik ve inanılrlıkla eş tutabilir.

Kaynak güvenilirliğinin değerlendirilmesinde demografik çizgiler arasındaki bu farklılaşmanın önemli sonuçları vardır. Sadece farklı grupların bilgi ile nasıl etkileşime girdiği ve bilgiyi nasıl yorumladığını değil, aynı zamanda toplumsal meselelere nasıl tepki verdiğini ve bu meselelerle nasıl ilgilendiğini de etkilemektedir. Örneğin, halk sağlığı veya siyasetle ilgili haberlerin alınma ve bunlara göre hareket etme şekli, kaynağın

algılanan güvenilirliğine bağlı olarak büyük ölçüde değişebilir ve bu da demografik faktörlerden etkilenir.

Özetle, kaynak güvenilirliği tartışması, demografik faktörlerin, özellikle de yaş ve buna bağlı olarak medyaya maruz kalmanın, bireylerin bilgi kaynaklarının güvenilirliğini ve inanılabilirliğini nasıl değerlendirdiklerini şekillendirmede nasıl önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu farklılıkları anlamak, demografik farklılıklar arasında etkili iletişimi teşvik etmek ve değişen medya ortamının ortaya çıkardığı zorlukları ele alınması bakımından günlük iletişim eylemlerine bir lens sağlar.

Goldman (1999) tarafından irdelenen epistemik otorite kavramı, belirli bireylerin veya kurumların belirli bilgi alanlarında otorite olarak tanınmasını ifade eder. Önemli bir demografik faktör olan eğitim seviyesi, epistemik otorite algılarını önemli ölçüde etkileyebilir. Yüksek öğrenim görenler genellikle geleneksel otoriteleri daha eleştirel bir gözle değerlendirmekte ve bu da kabul gören bilgiye karşı daha sorgulayıcı bir yaklaşımı yansıtmaktadır (Goldman, 1999).

Epistemik güven açısından Faulkner (2007), farklı demografik grupların başkalarının tanıklığına nasıl farklı düzeylerde güven duyabileceğini tartışır. Bu güven genellikle kişisel deneyimler ve toplumsal etkilerle şekillenir ve yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir açısından önemli farklılıklar gösterebilir.

Fricker (2007) tarafından ortaya atılan tanıklık adaletsizliği konusu, cinsiyet veya gelir gibi demografik faktörler göz önünde bulundurulduğunda özellikle önemlidir. Bu kavram, bir kişinin sosyal kimliğine yönelik önyargılar nedeniyle tanıklığının haksız muameleye tabi tutulmasını ele almaktadır. Toplumsal önyargıların belirli seslerin marjinalleşmesine nasıl yol açabileceğini ve farklı demografik grupların tanıklıklarının nasıl alınıp değerlendirildiğini etkileyebileceğini vurgular.

Fricker'ın (2007) bir diğer kavramı olan yorumsayıcı adaletsizlik (hermeneutic injustice), belirli grupları dezavantajlı hale getirebilecek kolektif yorumlama kaynaklarındaki uçurumla ilgilidir. Örneğin eğitimsel eşitsizlikler, bilgiyi etkin bir şekilde yorumlama ve kullanma becerisinde farklılıklara yol açarak farklı demografik grupların tanıklıkla ilişkisini etkileyebilir.

Yorumsayıcı adaletsizlik, kolektif yorumlayıcı kaynaklardaki bir boşluk belirli bir grubu dezavantajlı duruma düşürdüğünde ortaya çıkar. Bu boşluk, belirli deneyimlerin veya olguların grup tarafından yeterince anlaşılamadığı veya iletilemediği anlamına gelir. Özünde, mesele sadece bilgiye erişmek değildir; mesele bu bilgiyi anlamlandırmak için gerekli araçlara ve çerçevelere sahip olmaktır. Örneğin, bir sosyal grup belirli bir sosyal olguya ilişkin deneyimlerini ifade edecek dil veya kavramlardan yoksunsa, bu deneyimleri anlama, iletme ve bunlara meydan okuma becerileri önemli ölçüde engellenir.

Bu kavram, eğitim eşitsizliklerinin etkisi düşünüldüğünde özellikle etkili hale gelmektedir. Eğitim, bireylere dünyayı yorumlamak ve onunla ilişki kurmak için gerekli çerçeve ve araçları sağlamada çok önemli bir rol oynar. Sadece olgusal bilgi değil, aynı zamanda eleştirel düşünme becerileri, kavramsal çerçeveler ve yorumlayıcı stratejiler de sunar. Eğitim kaynakları farklı demografik gruplar arasında eşit olmayan bir şekilde dağıtıldığında, bu yorumlayıcı araçlarda eşitsizliklere yol açabilir. Sonuç olarak, bazı gruplar kendi deneyim ya da anlayışlarının dışında kalan bilgi ya da tanıklıkları anlamlandırmada kendilerini dezavantajlı konumda bulabilirler.

Örneğin, sınırlı eğitim olanaklarına sahip bir demografik gruptan gelen bireyler, eleştirel düşünme araçlarına veya uzmanlık bilgisine diğerleriyle aynı erişime sahip olmayabilir. Bu eşitsizlik, özellikle uzmanlık bilgisi veya eleştirel analiz gerektiren alanlarda karşılaştıkları tanıklıkları değerlendirme, sorgulama ve yorumlama becerilerini etkileyebilir. Sonuç olarak, bu kişiler yanıltıcı veya eksik bilgileri kabul etme konusunda daha savunmasız olabilirler veya kendi deneyimlerini başkaları tarafından tanınacak ve onaylanacak şekilde ifade etmekte zorlanabilirler.

Ayrıca, yorumsayıcı adaletsizlik, belirli bir demografik grupla ilgili belirli deneyimlerin veya konuların daha geniş toplumsal söylemde yeterince temsil edilmediği bir duruma da yol açabilir. Bu deneyimleri ifade edecek araçlar ve çerçeveler olmadan, bu grupların bakış açıları ve anlayışları marjinalize edilmiş veya tanınmamış olarak kalabilir.

Özünde, Fricker'ın yorumsayıcı adaletsizlik kavramı, eğitim alanındaki eşitsizliklerin farklı demografik grupların tanıklıkla ilişki kurma ve yorumlama becerileri

üzerindeki etkisini incelemek için önemli bir mercekle sunmaktadır. Bireylerin bilgi edinme ve paylaşma sürecine tam olarak katılabilmeleri için gerekli yorumsayıcı araçlarla güçlendirilmelerinin bir yolu olarak eğitim kaynaklarına eşit erişimin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Bu anlayış, eğitimdeki eşitsizliklerin bilgi, anlayış ve toplumsal söyleme katılımındaki eşitsizlikleri sürdürebileceği ince ama önemli yolları ele almak için önem taşımaktadır.

Epistemolojide bağlamlılık (contextualism) perspektifi, bilginin edinildiği ve değerlendirildiği bağlamın farklı demografik gruplar arasında büyük farklılıklar gösterebileceğini kabul eder. Bu farklılık, tanıklığın nasıl anlaşıldığını ve değerlendirildiğini etkiler ve bilgi edinme sürecinde farklı grupların özel koşullarının ve geçmişlerinin dikkate alınmasının önemini vurgular (Goldman, 1999).

Epistemik erdem (virtue) ve erdemsizliklerin (vices) tanıklığa yönelik tutumları şekillendirmedeki rolü de demografik gruplar arasında farklılık göstermektedir. Bilgi arayışı için faydalı veya zararlı olan bu karakter özellikleri, eğitim geçmişi, kültürel bağlam ve kişisel deneyimler gibi bir dizi faktörden etkilenmektedir (Baehr, 2011).

Son olarak, kolektif epistemoloji kavramı, bilgi edinme sürecine sadece bireylerin değil grupların da nasıl katıldığını vurgular. Goldman (1999) gibi sosyal epistemologlar tarafından incelenen bu kavram, demografik faktörlerin farklı toplulukların kolektif bilgi uygulamalarını nasıl şekillendirebileceğini, tanıklığı nasıl işlediklerini ve değer verdiklerini nasıl etkileyebileceğini vurgulamaktadır.

Tanıklık epistemolojisindeki bu kavramlar, demografik faktörler ile tanıklığa yönelik tutumlar arasındaki etkileşimi anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Hem bireysel hem de kolektif epistemik pratikleri dikkate almanın önemini vurgulamakta ve kişisel deneyimlerin, toplumsal normların ve yapısal koşulların tanıklığın toplumun farklı kesimlerinde algılanma ve değer görme biçimini nasıl şekillendirdiğini anlama ihtiyacının altını çizmektedir. Bu çok yönlü yaklaşım, bilgi pratiklerinin çeşitli ve sosyal olarak gömülü doğasını göstermektedir.

Özetle, bu hipotezlerin incelenmesi, demografik faktörlerin epistemik pratikleri nasıl etkilediğinin çok yönlü yapısını ortaya koymaktadır. Bu karmaşıklık, daha geniş

sosyal ve bağlamsal faktörleri göz önünde bulundurmak için yalnızca demografik kategorilerin ötesine geçen epistemolojik bir analiz gerektirmektedir. Bireylerin bilgiyi edinme, işleme ve değerlendirme biçimlerini şekillendirmede kişisel deneyimlerin, toplumsal normların ve yapısal koşulların karşılıklı etkileşimini anlamamanın önemini vurgulamaktadır. Böyle bir anlayış, tanıklığın toplumun farklı kesimlerinde değer gördüğü ve kullanıldığı çeşitli yolları anlamak için çok önemlidir ve bilgi uygulamalarının dinamik ve sosyal olarak gömülü doğasını vurgular.

Belirsizliğe yönelik tutumlar ile tanıklık arasındaki ilişkinin araştırılması, Hipotez 14 ve 15, araştırılması, epistemolojinin temel sorunlarından birine değinmektedir. Bu araştırma sadece belirsiz bilginin nasıl ele alındığıyla ilgili değil, aynı zamanda bu ele alışı bilgi edinmenin önemli bir yönü olan tanıklığa olan güvene nasıl yansıdığıyla da ilgilidir.

Hipotez 14, bireylerin bilgi denizinde nasıl manevra yaptıklarına ilişkin bir tartışmayı gündeme getirerek, belirsizliğe ve tanıklığa karşı tutumlar arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Bu hipotez, bireylerin genellikle belirsiz ve karmaşık bilgi kaynaklarıyla nasıl etkileşimde bulunduklarını ve bu süreçte Suriyeli mültecilerle ilgili tanıklıklara nasıl tepki verdiklerini incelemektedir. Bu hipotezin kabul edilmesi, bireyin belirsizliğe karşı toleransının veya rahatlığının, başkalarının tanıklığına ne kadar güvendiklerini belirlemede bir rol oynadığını göstermektedir. Belirsizlik konusunda daha rahat olan kişilerin, muhtemelen çeşitli bakış açılarını değerlendirmeye daha açık oldukları ve bir bilgiyi doğru olarak kabul etmeden önce mutlak kesinliğe daha az ihtiyaç duydukları için başkalarından gelen bilgileri kabul etmeye daha meyilli olabilecekleri anlamına gelir.

Hipotez 15'in kısmen kabul edilmesi bu ilişkiye başka bir katman eklemektedir. Bu hipotez, belirsizliğe yönelik tutumlar ile tanıklığa güven arasındaki korelasyonun, muhtemelen bilginin alındığı ve işlendiği bağlam da dahil olmak üzere diğer faktörlerden etkilendiğini öne sürmektedir. Bu, bir bireyin tanıklığa yaklaşımının yalnızca belirsizlikle olan rahatlığı tarafından değil, aynı zamanda bilgiyle karşılaştıkları koşullar tarafından da belirlendiğini göstermektedir. Örneğin, risklerin yüksek olduğu veya bilginin özellikle

kritik olduğu durumlarda, belirsizlik konusunda rahat olanlar bile daha fazla şüphencilik sergileyebilir ve ifadeyi kabul etmeden önce kapsamlı bir değerlendirme yapabilir.

Belirsizliğe karşı tutumlar ile tanıklığa karşı tutum arasındaki ilişkiye dair bu anlayış, epistemolojinin kritik bir yönünün altını çizmektedir; bilgi edinmenin bağlamsal doğası. Tanıklığı kabul etme ve değer verme yaklaşımının, içsel yatkınlıklar (belirsizlikle ilgili rahatlık gibi) ve dışsal koşulların (bilgi edinme bağlamı gibi) kompleks bir etkileşiminden etkilendiğini öne sürmektedir. Bilgi edinmenin dinamik ve durumsal doğasını vurgulayarak, epistemik uygulamalarımızın statik olmadığını, çeşitli faktörler tarafından sürekli olarak dönüştüğünü ve yeniden şekillendirildiğini hatırlatır.

Coady'nin (1992) tartıştığı güvenilirlik değerlendirmesi kavramı, bireylerin belirsiz bilgileri nasıl işlediklerine, özellikle de dış tanıklığın kabulüne ilişkin bir anlayış sunmaktadır. Bu kavram, bireyin belirsizlik karşısındaki rahatlığı ile tanıklığa karşı tutum arasında bir bağlantı olduğunu öne süren Hipotez 14'ün incelenmesi için önem kazanmaktadır.

Güvenilirlik değerlendirmesi, bireylerin kendilerine bilgi sağlayan kaynakların güvenilirliğini ve inanılrlığını değerlendirdikleri süreci içerir. Bu değerlendirme sadece yüzeysel bir yargı değildir; kaynağın algılanan uzmanlığı, geçmişteki güvenilirliği ve ifadelerinin bilinen diğer gerçeklerle tutarlılığı dahil olmak üzere çeşitli faktörleri kapsar. Belirsiz bir bilgiyle karşı karşıya kaldıklarında, bireyler kaynağa güvenilirip güvenilemeyeceğini ve buna bağlı olarak sağladıkları bilgiye güvenilirip güvenilemeyeceğini belirlemek için bu değerlendirmeyi yaparlar.

Hipotez 14'ün kabulü, kişinin belirsizliğe karşı tutumu ile güvenilirlik değerlendirmesine yaklaşımı arasında bir etkileşim olduğunu göstermektedir. Belirsizlik konusunda daha rahat olan bireyler, kaynakların güvenilirliğini değerlendirirken daha esnek bir yaklaşım sergileyebilirler. Her zaman net cevaplara sahip olmama konusundaki rahatlıkları, kaynaklara şüpheyle yaklaşmalarına ya da mevcut inançları veya bilgileriyle tam olarak örtüşmeyen tanıklıkların güvenilirliğini göz önünde bulundurmalarına olanak tanıyabilir. Bu esneklik, mutlak kesinliğin genellikle ulaşılamaz olduğu bilgi ortamlarında gezinirken önemli bir değer olabilir.

Öte yandan, belirsizlik konusunda daha az rahat olan bireyler güvenilirlik değerlendirmesine daha şüpheci ve temkinli bir yaklaşımla katılabilirler. Kesinlik ve açıklığa duydukları ihtiyaç onları kaynağı daha titiz bir şekilde incelemeye, herhangi bir ifadeyi kabul etmeden önce güvenilirliğine dair güçlü kanıtlar aramaya itebilir. Bu temkinli yaklaşım, yanlış bilgilendirmeye karşı korunmada faydalı olsa da, kesinlik konfor alanlarının dışında kalan değerli bilgilerin göz ardı edilmesine de yol açabilir.

Coady'nin (1992) güvenilirlik değerlendirmesine ilişkin incelemesi, bunun tanıklık yoluyla bilgi edinme sürecindeki kritik rolünün altını çizmektedir. Belirsizliğe yönelik bireysel yatkınlıkların, kaynakların güvenilirliğini değerlendirirken yargıları ne denli etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Bu süreç, bilgi bolluğu ve farklı güvenilirlik dereceleri ile karakterize edilen dijital çağda öne çıkmaktadır. Kaynakların güvenilirliğini etkin bir şekilde değerlendirme becerisi sadece bir beceri değil, aynı zamanda dünyayı tanımlayan karmaşık ve genellikle belirsiz bilgi arazisinde gezinmek için gerekli bir araçtır.

Özünde, güvenilirlik değerlendirmesi kavramı, bireylerin belirsiz bilgilerle nasıl etkileşime girdiğini ve bunları nasıl işlediğini anlamak için temeldir. Dış tanıklıkların güvenilirliğini ayırt etmede eleştirel değerlendirme becerilerinin önemini vurgularken, aynı zamanda bu değerlendirmeleri şekillendirmede belirsizliğe karşı tutumun etkisini de kabul eder. Güvenilirlik değerlendirmesine ilişkin bu anlayış, bilgi, inanç ve anlama arayışında her zaman mevcut olan belirsizlik unsuru arasındaki karmaşık ilişkiyi yönlendirmek için gereklidir.

Tanıklığın değerlendirilmesi ve kabul edilmesine ilişkin süreçte, Fricker (2007) tarafından tartışılan tutarlılık kontrolü kavramı, özellikle bireylerin belirsizliğe karşı tutumları bağlamında önemli bir rol oynamaktadır. Bu kavram, insanların mevcut inançları veya bilgileriyle bir şekilde uyuşmayan bilgileri nasıl işlediklerini düşündüğümüzde özellikle anlaşılır hale gelmektedir.

Tutarlılık kontrolü, yeni bilginin halihazırda bilinenler veya mevcut inançlarla ne kadar uyumlu olduğunu değerlendirme sürecini ifade eder. Bireyler bir tanıklıkla karşılaştıklarında içgüdüsel olarak bu yeni bilginin mevcut dünya anlayışlarına nasıl uyduğunu değerlendirirler. Bu değerlendirme sadece mantıksal bir süreç değildir; bireyin

belirsizliği ve muğlaklığı kabul etme istekliliğinden derinden etkilenir. Belirsizlik konusunda daha rahat olan bireyler yeni ve bazen çelişkili tanıklık parçalarını mevcut bilgi birikimlerine entegre etme konusunda daha açık ve esnek olma eğilimindedirler. Bu açıklık, farklı bakış açılarının ve bilgilerin bir araya getirilmesine olanak tanıyarak konuların daha detaylı ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağladığından, entelektüel gelişimin ve uyum yeteneğinin önemli bir yönüdür.

Aksine, belirsizlikle daha az rahat olan bireyler tutarlılık kontrolü konusunda daha katı bir yaklaşıma sahip olabilirler. Önceden var olan inançlarıyla çelişen ifadeleri reddetmeye ya da ağır bir şekilde incelemeye meyilli olabilirler. Bu katılık, bireyin çelişkili tanıklık parçalarını yerleşik bilgi tabanıyla uzlaştırma becerisini sınırladığından, yeni bilgilerin özömsenmesinin önünde bir engel olabilir. Bu gibi durumlarda, mevcut inançlarla tutarlılık, tüm yeni bilgilerin geçmesi gereken katı bir filtre haline gelir ve genellikle mevcut bakış açılarının güçlenmesine ve yeni fikirlere karşı direnç gösterilmesine yol açar.

Tutarlılık kontrolünün tanıklığı kabul etme sürecindeki rolü, daha geniş bir epistemolojik sürecin yansımasıdır. Yeni bilgilerin sürekli olarak mevcut bilgilerle etkileşime girdiğı ve onları değiştirdiğı bilgi edinmenin dinamik doğasının altını çizer. Bu süreç sadece olguları biriktirmekle ilgili değildir; tutarlı ve gelişen bir anlayış dokusu örmekle ilgilidir ve bu da istikrarlı bir dünya görüşünün sürdürölmesi ile yeni, bazen zorlu bilgileri barındıracak esnekliğin dengelenmesini gerektirir.

Özünde, Fricker'ın (2007) tutarlılık kontrolü kavramı, bireylerin belirsizlikle olan rahatlığı ile yeni bilgileri değerlendirme ve entegre etme yaklaşımları arasındaki ilişkiyi görmek için değerli bir merceğ sağlar. Özellikle de sürekli olarak farklı ve çoğu zaman birbiriyle çelişen tanıklıklarla karşı karşıya kalınan, hızla değerşen ve giderek daha fazla birbirine bağlanan dünyada, bilgi ve anlayış arayışında entelektüel esnekliğin ve açık fikirliliğin önemini vurgulamaktadır.

Lackey (2008) tarafından ortaya atılan bağlam duyarlılığı (context sensitivity) kavramı, bireylerin belirsizliğe karşı tutumları ile tanıklığa güvenmeleri arasındaki ilişkiyi anlamak için bir perspektif sunmaktadır. Bu kavram, özellikle Hipotez 15'in bulguları göz önünde bulundurulduğunda önem kazanmaktadır; bu bulgular, kişinin

belirsizlikle olan rahatlığı ile dış tanıklığa olan bağımlılığı arasındaki bağlantının tek tip olmadığını, aksine bilginin alındığı özel bağlama bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

Bağlam duyarlılığı, bireylerin tanıklığı yorumlama ve ona güvenme biçimlerinin, bilgiyle karşılaştıkları özel koşullardan önemli ölçüde etkilendiği fikrini ifade eder. Bu, bilginin niteliği, sunulduğu ortam, algılanan riskler ve bilgi sağlayıcı ile alıcı arasındaki ilişki de dahil olmak üzere bir dizi faktörü kapsar. Lackey'in (2008) görüşleri, bireylerin ifadelere boşlukta yanıt vermediklerini; daha ziyade, tepkilerinin her bir bilgi alışverişi örneğini çevreleyen bağlamsal unsurlar ağı tarafından şekillendirildiğini göstermektedir.

Hipotez 15'in kısmen kabul edilmesi bu kavramla uyum göstermektedir. Bu hipotez, bireylerin belirsizlik karşısındaki tutumlarının evrensel olarak tanıklığa karşı tutumlarını belirlemediğini göstermektedir. Bunun yerine, bu ilişki bağlam tarafından şekillenmektedir. Örneğin, bilginin kişisel öneminin yüksek olduğu veya yanlış bilginin ciddi sonuçlar doğurabileceği bir durumda, belirsizlikle genel olarak rahat olan kişiler bile daha fazla inceleme ve şüphecilik sergileyebilir. Buna karşılık, daha sıradan veya düşük riskli durumlarda, aynı kişiler, altta yatan belirsizliklerine bakmaksızın, kapsamlı doğrulama olmaksızın tanıklığı kolayca kabul edebilirler.

Bağlama bağlı olarak tanıklığa duyulan bu değişken güven, insan bilişinin önemli bir yönünün altını çizmektedir; epistemik stratejilerin farklı durumlara uyarlanması yeteneği. Bağlam, mesleki veya hayati önem taşıyan durumlarda olduğu gibi, doğruluk ve güvenilirliğe daha fazla ihtiyaç duyulduğunu gösterdiğinde, epistemik dikkat artabilir ve bu da tanıklığı kabul etmeye yönelik daha temkinli bir yaklaşıma yol açabilir. Buna karşılık, gündelik veya düşük riskli bağlamlarda, daha rahat bir yaklaşım benimsenebilir ve belirli bir belirsizlik derecesine tahammül etmek anlamına gelse bile, daha sorunsuz bir iletişim akışına ve fikir alışverişine izin verilebilir.

Ayrıca, bağlam duyarlılığı tanıklığın ilişkisel yönünü de yansıtır. Bir kaynağın güvenilirliği ve sağladığı bilginin inanılabilirliği genellikle söz konusu olan belirli sosyal ve kişiler arası dinamiklerle bağlantılı olarak değerlendirilir. Örneğin, yakın ve güvenilir bir kişiden gelen tanıklık, içerik benzer olsa bile, daha az tanıdık bir kaynaktan gelen tanıklığa kıyasla farklı şekilde algılanabilir.

Özünde, bağlam duyarlılığı kavramı, bireylerin tanıklıkla nasıl etkileşime girdiği ve tanıklığı nasıl işlediğine dair karmaşık dinamikleri görmek için bir mercektir. İnsanların harici bilgilere olan güvenindeki değişkenliği anlamada çevredeki koşulları göz önünde bulundurmanın önemini vurgular. Bu yaklaşım, epistemik pratiklerin statik olmadığını, aksine bireyin kendini içinde bulduğu sürekli değişen bağlamlar tarafından dinamik olarak şekillendirildiğini kabul etmek açısından önemlidir. Bu değişkenliği anlamak, özellikle de sürekli olarak çeşitli bilgi kaynakları ve farklı belirsizlik dereceleri arasında gezinilen bir dünyada, insan bilişinin ve iletişiminin yapısını incelemenin yollarından biridir.

Sperber vd.'nin (2010) tartıştığı epistemik teyakkuz kavramı, bireylerin bilgi ve tanıklığı nasıl işlediklerini, özellikle de belirsizlikle ilgili tutumlarının anlaşılmasında bir rol oynamaktadır. Bu kavram, bireylerin aldatma ve yanlış bilgilendirmeye karşı korunmak için tanıklığı değerlendirirken benimsedikleri temkinli ve eleştirel yaklaşımı kapsamaktadır. Özellikle de bilginin doğruluğunun kolayca ayırt edilemediği bağlamlarda önem kazanır. Epistemik teyakkuz, bireylerin başkalarından aldıkları bilgilerin güvenilirliğini ve doğruluğunu değerlendirmek için kullandıkları bir dizi bilişsel kontrol ve dengeyi içerir. Bu durum sadece pasif veya otomatik bir tepki değildir; güvenilir ifadeleri yanıltıcı veya yanlış olabilecek ifadelerden ayırmaya çalışan aktif, kasıtlı bir değerlendirme sürecidir. Bu tür bir dikkat ihtiyacı, tüm bilgi kaynaklarının eşit derecede güvenilir olmadığı ve aldatma veya hata riskinin insan iletişiminde sabit bir faktör olduğu temel anlayışından kaynaklanmaktadır.

Belirsizlik konusunda daha az rahat olan kişiler için bu teyakkuzun daha yüksek olması muhtemeldir. Bilmemekten ya da bilginin muğlak olma ihtimalinden duydukları rahatsızlık, onları ifadeleri daha derinlemesine incelemeye itebilir. Bilgi kaynağının kimlik bilgilerini kontrol etmek, doğrulayıcı kanıtlar aramak ve sunulan bilginin mantıksal tutarlılığını eleştirel bir şekilde değerlendirmekle daha derinlemesine meşgul olabilirler. Bu artan dikkat, koruyucu bir mekanizma görevi görerek ifadeleri kabul etmelerinin sağlam temellere dayanmasını ve aldatılmaya daha az açık olmasını sağlar.

Öte yandan, belirsizlik konusunda daha rahat olan bireyler farklı bir epistemik teyakkuz düzeyi sergileyebilir. İfadeyi değerlendirme sürecine hala katılıyor olsalar da,

tüm cevaplara sahip olmama veya muğlak bilgiler arasında gezinme konusundaki rahatlıkları, kapsamlı bir inceleme yapmadan ifadeyi kabul etmeye daha açık olmalarına yol açabilir. Bu durum kendi başına bir teyakkuz eksikliği anlamına gelmez, daha ziyade bilgiyi güvenilir olarak kabul etmek için farklı bir eşik anlamına gelir.

Dahası, epistemik teyakkuz, dünya ile etkileşimlerde eleştirel düşünme ve şüpheciliğin öneminin altını çizmektedir. Aşırı bilgi yüklemesi ve yanlış bilginin hızla yayıldığı bir çağda, kaynakların güvenilirliğini ve ifadelerinin inandırıcılığını eleştirel bir şekilde değerlendirme becerisinin her zamankinden daha önemli olduğunu hatırlatır. Bu teyakkuz durumunu anlamak ve geliştirmek, modern bilgi ortamında etkin ve sorumlu bir şekilde gezinmenin, elimizdeki bilgilerin dikkatli ve özenli bir şekilde değerlendirilmesine dayalı bilinçli kararlar almanın anahtarıdır.

Epistemoloji alanında, Goldman'ın (1999) tartıştığı makuliyet yargısı (plausibility judgment) kavramı, bilgiyi, özellikle de tanıklığın nasıl işlendiği ve değerlendirildiğinin temel bir yönüdür. Bu kavram, yeni bilgiyi bilişsel olarak değerlendirilmesinin ayrılmaz bir parçası olan, bilginin doğru olma olasılığını veya inanılabilirliğini değerlendirme etrafında döner.

Makuliyet yargısı, doğru ya da yanlış şeklinde ikili bir değerlendirmeden ibaret değildir; daha ziyade, belirli bir bilgi parçasının anlaşılan şekliyle gerçeklikle örtüşmesinin ne kadar olası olduğuna dair bir değerlendirmeyi içerir. Bu değerlendirme, yeni bilginin mevcut bilgilerimizle tutarlılığı, kaynağın güvenilirliği ve bilginin sunulduğu bağlam da dahil olmak üzere çeşitli faktörlere dayanır. Bu, bireylerin her gün karşılaştıkları bilgi denizinde yollarını bulmalarına yardımcı olan ve neye inanacaklarını, neyi sorgulayacaklarını ya da neyi göz ardı edeceklerini ayırt etmelerine yardımcı olan dinamik bir süreçtir.

Makuliyet yargısının tanıklığı değerlendirmedeki rolü, sadece tek tek bilgi parçalarına ilişkin anlayışı değil, aynı zamanda daha geniş dünya görüşünü de şekillendirdiği için önem taşır. Yeni bilgilerin mevcut bilişsel yapılara nasıl entegre edildiği ve yeni bilgileri halihazırda bilinenlerle nasıl uzlaştırıldığını etkiler. Sürekli olarak farklı ve çoğu zaman birbiriyle çelişen bilgi bombardımanına tutulduğumuz bir dünyada, sağlam makuliyet yargılarında bulunma becerisi önem taşır. Dahası, makuliyet

yargısı ve belirsizliğe karşı tutum arasındaki etkileşim, insan bilişinin uyarlanabilirliğini vurgular. Belirsizlik ve bilinmeyene karşı rahatlığa bağlı olarak değerlendirme kriterlerinin değişme kapasitesini ortaya koymaktadır.

Özünde, Goldman'ın (1999) makuliyet yargısı kavramı, bilgi değerlendirmesinin bilişsel sürecine dair bir kavrayış sunmaktadır. Bilginin doğru olma olasılığını eleştirel bir şekilde değerlendirmenin önemini vurgularken, belirsizlikle ilgili bireysel farklılıkların bu süreç üzerindeki etkisini de kabul eder.

SONUÇ

Hipotez Modeli 1’de, Sahte haber farkındalığı ile medya içeriğine güven arasında negatif yönlü bir ilişki gözlenmiştir. Artan farkındalık tipik olarak ayırt etme kabiliyetlerini güçlendirebilir, aynı zamanda medya içeriğine bir bütün olarak şüpheyile yaklaşılmasına neden olabilir. Bu durum, medyanın bilginin yayılmasında oynadığı temel rolü potansiyel olarak zayıflatabilecek bir tür epistemik teyakkuz (vigilance) hali yaratmaktadır.

Bu sonuç, kullandıkları platformlarda sahte haberlerin yaygınlığı konusunda daha bilinçli olan bireylerin medya içeriğine daha az güvenme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu durum, sahte haberlere ilişkin farkındalığın artmasının medya içeriğine yönelik daha eleştirel bir bakış açısına yol açtığını gösteren önceki araştırmalarla tutarlıdır (Apuke, Omar ve Tunca, 2022). Sahte haberlerin yaygınlaşması, medyadaki bilgilerin güvenilirlik ve inanılrlık sınırlarını bulanıklaştırdığı için medya kaynaklarından gelen bilgilerin güvenilirliği konusunda şüpheler oluşması alanyazında sıklıkla karşılaşılmaktadır (Acquaye ve Ofosu-Boateng, 2021).

Araştırmada erişilen kitlenin yoğunlukla üniversite ve üzeri eğitim seviyesi çıkması daha yüksek medya okuryazarlığı seviyelerine ve bu bakımdan da medya içeriğine güven konusunda daha iyi değerlendirme becerisine işaret ediyor olabilir. Medya okuryazarlığı ve sahte haberleri değerlendirme becerisi alanyazında ilişkilendirilmiştir; bu da medya okuryazarlığının sahte haberlerin etkilerine karşı etkili bir yaklaşım olabileceğini düşündürmektedir (Wang ve Jacobson, 2022).

Sahte haber farkındalığı ile doğrulama davranışı arasındaki pozitif korelasyon, çağdaş epistemik uygulamaların aktif ve katılımcı doğasının altını çizmektedir. Bu, bireylerin karşılaştıkları bilgileri doğrulamak veya geçerli kılmak için aktif adımlar attıkları bir epistemik emek (epistemic labor) örneği olarak anlaşılabilir. Bu durum, güven duydukları tanıklığın belirli güvenilirlik eşiklerini karşılamasını sağlamakta ve bilgi tüketiminde durum tespiti yapmanın vazgeçilmezliğini yeniden teyit etmektedir. Bu bulgular, sahte haberler hakkında artan bilginin daha sık haber doğrulama davranışı ile ilişkili olduğunu aktaran Apuke vd.’nin (2022) bulguları ile uyumludur.

Tez çalışması, doğrulama davranışlarını teşvik etmede farkındalığın önemli bir faktör olarak rolünün altını çizmektedir. Ağlarında sahte haberlerin varlığını fark eden çevrimiçi kullanıcılar daha dikkatli olma eğilimindedir ve bu nedenle olan bilgileri doğrulamaya daha meyillidirler (Pundir, Devi ve Nath, 2021). Buna ek olarak, Majerczak ve Strzelecki (2022) tarafından yapılan çalışma, doğrulama niyet ve davranışlarını teşvik etmek için sahte haberlerin farkında olunmasına ilişkin basit bile olsa bir enformasyona sahip olmanın önemine işaret etmektedir.

Bondielli ve Marcelloni (2019), internetten önce gazetecilerin haberlerin ve kaynakların doğrulanması ve gerçekliğinin kontrol edilmesinden birinci derecede sorumlu olduğunu, böylece halkın sahte haberlere maruz kalmasının sınırlandırıldığını ve böylece doğrulamanın yanlış bilginin yayılmasını azaltmadaki önemli rolünü vurgular. Yüksek bilgi akışı nedeniyle artık sadece gazeteciler değil kamu da bu rolü üstlenmeye başlamıştır.

Sahte haber farkındalığı ile paylaşma niyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması, paylaşma eyleminin tamamen epistemik olmadığını göstermektedir. Sahte haberleri tespit etme becerisine sahip olmalarına rağmen, bireyler sosyal, duygusal ya da siyasi gibi geleneksel epistemik mülahazaların dışında kalan nedenlerle de bilgiyi dolaşıma sokabilirler. Bu durum, bilgi paylaşımının sadece epistemik değil, diğer değer biçimleriyle de iç içe geçmiş bir eylem olarak çok boyutluluğu olarak düşünülebilir.

Bulgular, bireylerin sahte haberlerin farkında olsalar da, bu farkındalığın yanlış bilgileri paylaşma niyetinde bir azalmaya dönüşmediğini göstermektedir. Bu durum, Pennycook vd.'nin (2020), bireylerin sahte haber olduğunu fark ettikleri bilgileri paylaşmaya devam edebildiklerini ortaya koyan ve farkındalık ile paylaşım davranışları arasında bir kopukluk olduğuna işaret eden çalışmasıyla uyumludur.

Sosyal medya platformları sahte haberlerin yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Grinberg, Joseph, Friedland, Swire-Thompson ve Lazer, 2019) ve bu platformlarda sahte haber paylaşımının belirleyicileri dijital medya okuryazarlığı, demografi ve ideoloji gibi geniş alanlar olabilmektedir (Guess, Nagler ve Tucker, 2019). Mevcut çalışma, bu tartışmaya katkıda bulunmakta ve bireylerin sahte haberleri paylaşıp

paylaşmadıklarını belirlemede diğer faktörlerin daha etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Sosyal ağdaki kişilere güven ile hem paylaşma niyeti hem de medya içeriğine güven arasındaki pozitif ilişkilere bakıldığında, sosyal güvenin temel bir rol oynadığı açıkça görülmektedir. Sosyal epistemik çerçeveler genellikle diğer bilgi iddialarının değerlendirildiği ve yayıldığı temel olarak hizmet eder. Bu durum, güvenin bilgi ekosistemlerinde kritik bir epistemik sezgi işlevi gördüğünü gösteriyor olabilir.

Çalışma, sosyal ağlara daha yüksek düzeyde güvenin, kullanıcılar arasında bilgi paylaşma niyetinin artmasıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu durum, Facebook gibi bir platforma duyulan güvenin kullanıcıların fotoğraf paylaşma niyetlerini önemli ölçüde etkilediğini belirten Malik, Hiekkanen ve Dhir'in (2016) bulgularıyla örtüşmektedir. Aynı şekilde, Zhao vd.'nin (2018) belirttiği gibi, sosyal ağlardaki bilginin kalitesinin (ör. güncelliği ve bilişsel uygunluğu) kullanıcıların paylaşma istekliliğini etkilediği fikrini desteklemektedir.

Buna ek olarak, sosyal ağlarda daha derin bir bilgi alışverişi seviyesinin güveni artırdığını ve bunun da Boyd vd. (2014) tarafından tartışıldığı gibi kullanıcıların bilgi paylaşma istekliliğini artırdığını ortaya koymuştur. Bu durum, sağlam bir bilgi alışverişi ortamının teşvik edilmesinde güvenin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca bulgular, güven eğiliminin paylaşım ekonomisinde tüketicilerin sürekli kullanım niyetini olumlu yönde etkilediğini vurgulayan Sun, Sun ve Li (2022) ile tutarlıdır. Bu da güvenin yalnızca anlık paylaşım niyetlerini değil, aynı zamanda paylaşım platformlarına uzun vadeli bağlılığı da etkilediğini göstermektedir.

Bulgular, sosyal ağdaki kişilere yüksek düzeyde güven duyan bireylerin medya içeriğine de daha yüksek düzeyde güven duyduklarını göstermektedir. Bu ilişki, sosyal ağlara duyulan güvenin, medya içeriği de dahil olmak üzere bu ağlar aracılığıyla yayılan bilgilere duyulan daha geniş çaplı güven için bir temel oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum, Golbeck'in (2008) web bağlamında sosyal güvenin rolü üzerine yaptığı ve bilgi üreticilerine ve yarattıkları bilgilere güvenin önemini vurguladığı tartışmayla örtüşmektedir.

Yine Golbeck, özellikle kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin yükselişiyle birlikte webde güvenin değişen doğasının altını çizmekte ve dijital çağda güvenin, bilgi üreticisinin faydalı içerik yaratacağına inanmak ve bu içerikle etkileşime girmeye istekli olmakla ilgili olduğunu belirtmektedir. Mevcut çalışmanın bulguları da bu görüşle örtüşmekte ve sosyal ağlara duyulan güvenin, medya içeriği de dahil olmak üzere bu ağlarda paylaşılan bilgilerin güvenilirliğine kadar uzanabileceğini göstermektedir.

Ayrıca, Golbeck'in bilgi filtrelemede sosyal güven ilişkilerini kullanmanın pratikliği ve gerekliliği üzerine yaptığı vurgu özellikle önemlidir. Kullanıcılar çevrimiçi ortamda çok fazla miktarda bilgi arasında gezinirken, güvenilir kaynakların belirlenmesi çok önemli hale gelmektedir.

Son olarak, doğrulama davranışı ile sosyal ağa güven arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması, bu epistemik uygulamaların sanıldığı kadar iç içe geçmiş olmayabileceğini düşündürmektedir. Bu durum epistemik sorumluluklarda bir bölümlenmeye işaret etmektedir: güven toplumsal bir meseleyken, doğrulama bireysel bir görevdir. Her biri, inanç oluşumu ve sürdürülmesinin karmaşık mimarisinde kendi amacına hizmet etmektedir.

Bulgular, doğrulama davranışının kullanıcıların sosyal medyadaki bilgilerle nasıl etkileşime girdiğinin kritik bir yönü olmasına rağmen, sosyal ağlarına duydukları güven düzeyiyle mutlak olarak ilişkili olmadığını göstermektedir. Bu durum, aktif doğrulama davranışlarının sahte haberlerin tespit edilmesini artırdığı bulgusuyla paralellik gösterir, ancak bunun doğrudan sosyal medyadaki içeriğe duyulan güvenin artması anlamına gelmediğini gösteren Barakat, Dabbous ve Tarhini'nin (2021) tartışmasıyla uyumludur.

Buna ek olarak, araştırma, Turcotte, York ve Irving (2015) tarafından tartışıldığı üzere, güvenin kullanıcıların bilgi arama davranışları üzerindeki etkisinin doğrulama davranışlarından bağımsız olarak işlediğini göstermektedir. Bu da sosyal ağlara duyulan güvenin kullanıcıların bilgiyle nasıl etkileşime geçtiğini etkilediğini ancak doğrulama eylemlerini zorunlu olarak belirlemediğini ima etmektedir.

Hipotez Modeli 1'in bulguları tanıklık ifadelerinin ne şekilde müzakere edildiğini göstermektedir. Bu tür bir müzakere, büyük bir mülteci akını sırasında olduğu gibi sosyal

istikrarsızlık zamanlarında daha da önemlidir. Veriler, yanlış bilginin nasıl yayıldığına dair çok boyutlu bir anlayış için veriler sunmakta ve bilgi edinme ve yaymanın hem bireysel hem de toplumsal yönlerine dikkat eden yaklaşımlara duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Hipotez Modeli 2'yi test etmek için yapılan ANOVA testi, farklı yaş grupları arasında güven ve doğrulamanın doğası hakkındaki epistemolojik düşüncelerle anlamlı bir şekilde kesişen varyanslar sunmaktadır.

Doğrulama davranışı için, yaş grupları arasındaki istatistiksel anlamlılık ilginç bir epistemik dinamiği vurgulamaktadır. Daha yaşlı bireyler (56-65 ve 46-55) 18-25 yaş grubuna kıyasla istatistiksel olarak daha düşük puan almıştır; bu da yaşla birlikte olgu doğrulama açısından açık epistemik emek eğiliminin azaldığı anlamına gelebilir. Bu durumun geleneksel bilgi kaynaklarına daha fazla güvenilmesinden veya dijital medya ile daha az etkileşimli bir ilişkiden kaynaklanabileceği düşünülebilir. Bu durum, bilgi edinme ve epistemik görevleri yerine getirme biçimlerinin yaş gibi sosyal değişkenlere bağlı olabileceğini göstermektedir.

Medya içeriğine güven açısından, genç 18-25 yaş grubu, 26-35 yaş grubuna kıyasla istatistiksel olarak daha yüksek bir puan sergilemiştir. En genç yetişkin demografisinin medya içeriğine karşı daha iyimser veya daha az eleştirel bir duruşa sahip olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle bu yaş grubunun yanlış bilgilerle dolu dijital medya ortamlarına aşina olduğu varsayılırsa, bu durum epistemik bir rahatlık olarak yorumlanabilir. Bu rahatlık ise kendisini çok hızlı bir şekilde mezenformasyon ve dezenformasyon havuzunda bulabilir.

Paylaşma niyeti boyutunda 56-65 yaş grubu, 18-25 yaş grubuna kıyasla daha yüksek puanlar sergilemiştir. Bu durum epistemolojik açıdan kayda değerdir çünkü epistemik sonuçlarla yüklü bir karar olan bilgi paylaşma istekliliğinin, bireyin bilgiyi doğrulama becerisiyle mutlaka ilişkili olmadığını göstermektedir. Daha yaşlı grup arasında paylaşma isteğinin daha yüksek olması, iyi niyetli olmakla birlikte daha az ihtiyatlı olabilen bir epistemik cömertlik biçimi olarak görülebilir. Aynı zamanda da mezenformasyon yayılımının yaşla doğru orantılı şekilde artabileceğini de göstermektedir.

Sosyal ağdaki kişilere güven ile ilgili olarak, yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olmaması, epistemik bir kaynak olarak güvenin ağlarda sabit kaldığını ortaya koymaktadır. Ancak bu bulgu, ağın güvenilir kişilerden mi oluşup oluşmadığına dair bir bilgi sunmamaktadır. Bireylerin inançlarının oluşumu ve gerekçelendirilmesinde topluluk veya ağın etkisinin yaşlarından bağımsız olduğunu göstermektedir.

Epistemik tanıklık perspektifinden, doğrulama davranışının cinsiyetler arasındaki homojenliği, toplumsal yapıların kadın ve erkeklerin bilgi doğrulama pratikleri üzerinde benzer bir şekillendirme gücü uygulayabileceğini düşündürmektedir. Bu aynılık, mülteci krizine bağlı belirsizliklerle karşılaştıklarında, her iki cinsiyetin de karşılaştıkları bilginin güvenilirliğini değerlendirmek için benzer süreçlere başvurduğuna işaret edebilir.

Buna karşın, medya içeriğine güven konusunda cinsiyetler arasındaki önemli farklılıklar, epistemik eğilimler ile sosyokültürel faktörler arasında bir etkileşime işaret ediyor olabilir. Bu tür farklılıklar medya tüketim alışkanlıkları, eğitim geçmişi ya da kadın ve erkeklerin medyaya yönelik daha çeşitli tutumlarındaki farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir. Bu durum, her iki cinsiyetin de benzer belirsizlik koşullarına maruz kalmasına rağmen, yorumlayıcı çerçevelerinin ve müteakip epistemik taahhütlerinin en azından medya içeriğine güven konusunda farklılık gösterdiğini ima etmektedir.

Epistemik eğilimlerdeki farklılıklara rağmen paylaşma niyetinde cinsiyet farklılıklarının olmaması, belirli bir epistemik dengenin göstergesi olabilir. Diğer bir deyişle, erkekler ve kadınlar farklı epistemik öncüller altında çalışıyor olsalar da, net sonuç, yani bilgi yayma niyeti, cinsiyetler arasında tutarlı görünmektedir. Bu durum, toplumsal çalkantı dönemlerinde bilgi paylaşımının yüksek riskli doğasının kolektif olarak kabul edildiğini ve farklı epistemik gerekçelerle motive edilse bile niyetlerin tekdüzeliğine yol açtığını gösterebilir.

Sosyal ağdaki kişilere güven konusunda cinsiyetler arasında önemli bir fark olmaması, sosyal ağlar içindeki güvenin tutarlı kaldığı ortak bir kolektif epistemolojiyi yansıtabilir. Bu durum, sosyal değişim ve belirsizlik koşulları karşısında sosyal ağların

her iki cinsiyet için de sağlam ve tek tip bir epistemik kaynak işlevi gördüğünü gösterebilir.

Eğitim düzeyinin doğrulama davranışı ile önemli ölçüde ilişkili olduğu bulgusu, birkaç tartışma konusu ortaya çıkarmaktadır. Doktora derecesine sahip olanlar ile daha düşük eğitim niteliklerine, özellikle de lise ve üniversite derecelerine sahip olanlar arasındaki belirgin eşitsizlik, genellikle yüksek eğitim ortamlarında beslenen gelişmiş eleştirel düşünme ve bilgi okuryazarlığı becerilerini yansıtır olabilir. Bu durum, yanlış bilgiyle başa çıkmak için gereken bilişsel araçların eğitim seviyeleri arasında eşit olmayan bir şekilde dağılmış olabileceğini düşündürmektedir. Mülteci krizinin yarattığı belirsizlik koşulları bağlamında bu durum, daha yüksek eğitim seviyesine sahip olanların bilginin doğruluğunu eleştirel bir şekilde değerlendirmek için daha donanımlı olabileceği anlamına gelebilir.

Medya içeriğine güven de eğitim seviyesinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Daha düşük eğitim seviyesine sahip gruplarda gözlemlenen daha yüksek güven, sosyal belirsizlik zamanlarında doğrulama ve güvence ihtiyacına işaret ediyor ve muhtemelen bu grupları medya anlatılarına daha fazla güvenmeye yönlendiriyor olabilir.

Eğitim düzeyinin sosyal ağlarda paylaşım niyeti ve sosyal ağdakilere güven üzerinde anlamlı bir etkisinin olmaması da bir başka konuyu gündeme getirmektedir. Bu bulgu mülteci akını gibi sosyal belirsizliğin arttığı zamanlarda, bilgi paylaşma ve kişinin sosyal çevresine güvenme ihtiyacının eğitim sınırlarını aştığı şeklinde yorumlanabilir.

Gelir düzeylerinin medya içeriğine güveni önemli ölçüde etkilediğini gösteren tek yönlü ANOVA sonuçları ayrıntılı bir tartışma gerektirmektedir. Özellikle, 10.000 TL'den az kazananlara kıyasla 70.000 - 84.999 TL gelir diliminde daha düşük güven puanları dikkat çekici bir tezat oluşturmaktadır. Bunun bir yorumu, medya okuryazarlığı ve çeşitli bilgi kaynaklarına erişimine dayanıyor olabilir. Daha yüksek gelir diliminde olanlar çeşitli medya türlerine daha fazla maruz kalarak daha eleştirel bir duruş sergileyebilir yada erişmek için kaynak ayırıyor olabilir. Bu durum, özellikle mülteci akını nedeniyle belirsizliğin hakim olduğu ve birden fazla anlatının meşruiyet için yarıştığı bir ortamda önem kazanmaktadır. Daha yüksek gelire sahip bireyler, bilgi için tek bir kaynağa daha

az bağımlı olduklarından, hakim medya anlatılarını sorgulamak için kendilerini daha donanımlı hissedebilirler.

Post hoc testinde 55.000 - 69.999 TL, 25.000 - 39.999 TL ve 10.000 - 24.999 TL gruplarının tek bir alt kümede toplanması, gelirin güven ile etkileşiminin karmaşıklığını daha da vurgulamaktadır. Bu durum, belirli bir gelir aralığında medya içeriğine duyulan güvenin nispeten sabit kaldığını ve muhtemelen bir eşik etkisine işaret ettiğini göstermektedir. Gelirin güven üzerindeki etkisi doğrusal olmayan bir ilişkiye sahip gibi görünmektedir.

Veriler gelirin paylaşma niyeti, doğrulama davranışı ve sosyal ağdaki kişilere güven üzerinde önemli bir etkisi olmadığını göstermektedir. Bu ilgi çekicidir çünkü ekonomik sermayenin medya içeriğinin bilişsel olarak işlenmesini etkileyebileceğini, ancak bilgi paylaşımı veya doğrulamada farklı davranışsal sonuçlara dönüşmeyebileceğini göstermektedir. Toplumsal değişim ve çalkantıların yaşandığı bir dönemde, finansal statünün bireylere sosyal ağlarında bilgiyi yayma ya da paylaşma konusunda önemli bir avantaj ya da dezavantaj sağlamadığı görülmektedir.

Hipotez Modeli 2 sonuçları, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve gelir gibi demografik faktörlerin çeşitli epistemik uygulamaları şekillendirmede çok katmanlı bir etkileşim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Yaş, doğrulama davranışlarını, medya içeriğine güveni ve paylaşım niyetlerini önemli ölçüde etkilerken, sosyal ağlara güven yaş grupları arasında tutarlı kalmaktadır. Cinsiyet, özellikle medya içeriğine güven konusunda karmaşıklıklar ortaya çıkarmaktadır, ancak epistemik çerçevenin tüm yönlerinde belirleyici bir faktör değildir. Eğitim seviyesi eleştirel değerlendirme ve medyaya güveni etkilemekte ancak bilgi davranışının tüm boyutlarında olarak etkili olmamaktadır. Son olarak, gelir medya içeriğine güven boyutunu etkilerken, paylaşım niyetleri veya sosyal ağdaki kişilere güven boyutlarını etkilememektedir. Demografik değişkenler arasındaki bu ilişkiler, özellikle mülteci akını ve buna bağlı toplumsal değişimlerin yol açtığı belirsizlik koşulları bağlamında, bilgi okuryazarlığı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan eğitim müdahalelerinde hedefe yönelik bir yaklaşıma duyulan ihtiyacın altını çizmektedir.

Hipotez Modeli 3'te ise doğrulama davranışı ile medya içeriğine güven arasında anlamlı bir korelasyonun bulunmaması bir tartışma noktası oluşturmaktadır. Bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu yönündeki ilk hipotez reddedilmiştir. Bu, özellikle mülteci akınıyla şiddetlenen toplumsal değişimler ve belirsizlikler bağlamında önemli bir bulgudur. Mantıken, medya içeriğine duyulan güvenin artmasının daha titiz bir doğrulama davranışıyla ilişkili olması ya da tam tersi beklenirdi. Ancak veriler bu mantıksal bağlantıyı çürütmekte, medya içeriğine güven ve bilgiyi doğrulama eğiliminin birbirinden bağımsız olarak işleyebileceğini ima etmektedir. Bu durum, kaynağın algılanan güvenilirliği, sosyal ve kültürel normlar ve hatta siyasi ortam gibi çeşitli dış faktörlere bağlanabilir.

Günümüz medya dünyasında, insanların haberlere neden güvendiklerini ve doğru olup olmadıklarını nasıl kontrol ettiklerini anlamak için farklı yönler de bakılması gerekmektedir. İnsanların haberlere olan güveni sadece doğru olup olmadığını kontrol edip etmemeleriyle ilgili değildir. Kişisel inançlar (Nyhan ve Reifler, 2010) ve kaynağa ne kadar güvendikleri gibi faktörler çok önemlidir (Tsfati ve Ariely, 2014). Ayrıca, Metzger ve Flanagin'in (2007) de vurguladığı gibi, insanlar haberlere güvendikleri ya da güvenmedikleri için değil, alışkanlıklarından dolayı da haberlerin gerçekliğini kontrol edebilirler. Thorson'ın (2016) belirttiği gibi, çevrimiçi ortamda bu kadar çok bilgi varken, insanlar genellikle güvene bakmaksızın haberleri kontrol etmektedir. Hobbs'a (2010) göre ise, medya hakkında daha fazla fikir sahibi olanlar, haberlere güvenip güvenmediklerinden bağımsız olarak, rutinlerinin bir parçası olarak gerçekleri kontrol edebilirler. Newman vd. (2020), daha fazla çevrimiçi haber gibi medyayı kullanma şeklimizdeki değişikliklerin, doğruluk kontrolü yapmayı normal bir olgu haline getirdiğini öne sürmektedir. Stroud (2011) ise medya üzerinde artan şüphelerin daha fazla doğruluk kontrolüne yol açtığını belirtmektedir.

Kısacası, insanların haberlerdeki gerçekleri kontrol etmesini ve haberlere güvenmesini birçok farklı şey etkilemektedir. Bu sadece güvenle ilgili değil, aynı zamanda alışkanlıklar, aşırı bilgi yüklemesi, medya bilgisi ve haber alma yöntemlerinin değişmesiyle de ilgilidir. Özünde, insanlar medyaya güvenebilir ya da güvenmeyebilir, ancak bu duygu onları tükettikleri bilgileri doğrulamaya itmez.

Buna karşın, doğrulama davranışı ile paylaşma niyeti arasında anlamlı bir pozitif korelasyon gözlemlenmiş ve bu iki boyut arasında anlamlı bir ilişki olduğu hipotezinin kabul edilmesine yol açmıştır. Bu da kişinin bilgiyi doğrulama eğilimi arttıkça, paylaşma eğiliminin de arttığını göstermektedir. Bu durum özellikle yanlış bilginin sosyal medya platformları aracılığıyla kolayca yayılabildiği bir çağda, özellikle de mülteci krizi gibi toplumsal gerilimlerin yaşandığı ortamlarda önem kazanmaktadır. Bu bulgu, bilginin doğrulanmasının yayılmasına olumlu katkıda bulunduğu ve bilgi paylaşılmadan önce bir inceleme davranışı eklediği bir tür erdemli döngü anlamına gelmektedir.

Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, güven ve davranış arasında daha girift bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Medya içeriğine duyulan güven doğrulama davranışını mutlak olarak etkilemese de, doğrulama eyleminin kendisi bilgi paylaşma niyeti üzerinde bir etkiye (%10.3) sahiptir. Bunun hem politika yapıcılar hem de medya kuruluşları için önemli sonuçları vardır. Politika yapıcılar için stratejiler, daha sorumlu paylaşımlara giden bir yol olarak doğrulama davranışlarını artırmaya odaklanabilir. Medya açısından ise, güven ve doğrulamanın özünde birbiriyle bağlantılı olmadığının anlaşılması, doğrulama özelliklerinden bağımsız olarak kamu güvenliğini artırmaya yönelik çabalara rehberlik edebilir. Dolayısıyla bu sonuçlar, sosyal belirsizlik dönemlerinde sorumlu medya tüketimini ve bilgi paylaşımını şekillendirmek için perspektifler sunmaktadır.

Hipotez Modeli 4'te ortaya konan medya içeriğine güvenin çeşitli sosyal medya platformlarında haber tüketimi ile ilişkisindeki farklılıklar, platform özelliklerinin kamu güvenliğini şekillendirmedeki rolü konusunda bir argüman sunmaktadır. Medya içeriğine güven ile Twitter'daki haber tüketimi arasında anlamlı bir negatif korelasyon vardır. Bu durum, Twitter'da haber tüketimi arttıkça medyaya duyulan güvenin azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Twitter'ın genellikle anlık tepkiler ve kutuplaşmış görüşlerle dolu mikroblog doğası, güvendeki bu azalmaya neden olarak gösterilebilir. Ayrıca, Twitter'ın yanlış bilginin kolayca yayılabildiği bir platform olduğu yönündeki genel düşünceyle de uyumlu olabilir.

Öte yandan, medya içeriğine güven ile Facebook, WhatsApp ve Instagram'daki haber tüketimi arasında, korelasyonlar nispeten zayıf olsa (0.110, 0.098, 0.129) da,

anlamalı bir pozitif ilişki gözlenmektedir. WhatsApp'ın kapalı grup yapısı ve Facebook ile ilişkili sosyal aşinalık, sürekli kullanıcıları arasında gözlemlenen medyaya daha yüksek güven seviyelerine potansiyel olarak katkıda bulunabilir. Instagram'ın görsel içeriğe verdiği önem özgünlük hissine katkıda bulunarak güveni artırabilir.

Doğrulama davranışına gelince, sadece WhatsApp ve YouTube zayıf (0.104, 0.090) da olsa anlamalı pozitif korelasyonlar göstermektedir. Bu durum, genellikle daha etkileşimli ve etkileşim odaklı olduğu düşünülen bu platformların, kullanıcıları tükettikleri bilgileri doğrulamaya teşvik edebileceğini düşündürmektedir. Mülteci akınının neden olduğu sosyal değişim bağlamı göz önüne alındığında, platform seçimi, medyaya güven ve doğrulama davranışı arasındaki bu ilişkileri anlamak çok önemlidir. Bu nedenle, yanlış bilgiyle mücadeleyle yönelik stratejilerin etkili olabilmesi için platforma özgü olması gerekebilir. Bu içgörüler, özellikle mülteci akını gibi sosyal belirsizliklerle karakterize edilen zamanlarda, dijital platformların kamuoyu ve davranışını şekillendirmedeki rolü için önemli hususlar sunmaktadır.

Haber tüketim kaynakları olarak sosyal medya platformlarının birbiriyle ilişkisi, özellikle Türkiye'deki mültecilerle ilgili yanlış bilgilendirme bağlamında, kullanıcı davranışının yapısını anlamak için önem arz etmektedir. Bulgular, farklı platformların kullanıcıları arasında, platformların sahipliği, içerik türü ve kullanıcı demografisi gibi çeşitli faktörlerden etkilenebilecek bir örtüşmeye işaret etmektedir.

Facebook, WhatsApp ve Instagram (hepsi aynı ana şirkete ait) arasındaki pozitif korelasyon ($r_{\text{facebook, whatsapp}} = 0.441$, $r_{\text{facebook, instagram}} = 0.366$, $r_{\text{whatsapp, instagram}} = 0.435$), bu platformların haber tüketimi için birbiriyle ilişkili kanallar olarak hizmet etme olasılığının altını çizmektedir. Bu kümelenme, mültecilerle ilgili yanlış bilginin - bu platformlardan birinde mevcutsa - üçünde de yayılma olasılığının daha yüksek olduğunu ve mülteci akınıyla ilgili sosyal değişimin neden olduğu belirsizlik koşullarını güçlendirdiğini göstermektedir.

Benzer şekilde, haber tüketimi açısından Twitter ve YouTube arasındaki kayda değer örtüşme, platformların bilgi kaynağı olarak tamamlayıcı rollerinin bir göstergesi olabilir. Bu durum Twitter ve YouTube gibi platformların mültecilerle ilgili kamuoyu duyarlılığını şekillendiren söylemler için sadece tamamlayıcı değil, potansiyel olarak

birincil kanallar olarak hizmet ettiğini de gösterebilir. Yüksek korelasyon değerleri ($r = 0.202$), bu platformların bilgi veya yanlış bilgi yayma konusunda hem olumlu hem de olumsuz bir şekilde birlikte hareket edebileceğini ve böylece mültecilere yönelik toplumsal bakış açılarını ve tutumları etkileyebileceğini göstermektedir.

YouTube'un diğer birçok platformla olan geniş tabanlı korelasyonları, haber tüketimindeki merkezi rolünü göstermektedir. Bu merkezilik, mültecilerle ilgili anlatıların nasıl şekillendiğini incelerken kritik önem taşıyor; YouTube, diğer platformlarda görülen bilgileri doğrulayabilecek ya da onlarla çelişebilecek bir merkez görevi görmektedir.

Discord, Twitch ve Reddit gibi platformlardaki korelasyonlar ($r_{\text{discord,twitch}} = 0.734$, $r_{\text{discord,reddit}} = 0.568$, $r_{\text{twitch,reddit}} = 0.738$) ortak bir kullanıcı tabanına ya da benzer tüketim davranışlarına işaret etmektedir. Özellikle Discord ve Twitch arasındaki korelasyon oldukça güçlüdür ve oyuncu olması muhtemel belirli bir kullanıcı topluluğuna işaret etmektedir. Mültecilerle ilgili haberler de dahil olmak üzere haberlerin bu daha az geleneksel alanlarda tüketilebileceğini ve tüketildiğini kabul etmek önemlidir.

YouTube ve Discord gibi daha genç demografik grupların sıkça kullandığı platformlarla anlamlı korelasyonlar gösteren TikTok gibi platformlar, mültecilerle ilgili haberlerde genç kitleler arasında artan bir etkiye işaret ediyor olabilir. Bu platformlarda ilgi gören, genellikle daha kısa ve daha görsel olan içerik türü, genç nesillerin farklı dikkat sürelerine ve bilişsel tarzlarına hitap edebilir ve yanlış veya doğru bilginin nasıl tüketildiği ve yayıldığı konusunda farklı bir bakış açısı sağlayabilir.

LinkedIn'in Twitch ve Reddit gibi platformlarla olan ilişkisi, profesyonel yönelimine bir karşıtlık oluşturmaktadır. Bu durum, profesyonel ağ oluşturma ile bilinen bir alanda bile haber tüketiminin ve muhtemelen yanlış bilginin yayılmasının gerçekleştiğini göstermektedir. Buradaki korelasyon örüntüleri, bireylerin haberleri profesyonel ve kişisel ilgi alanlarıyla uyumlu bir şekilde tüketmek için birden fazla platformda nasıl gezindiklerine dair bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu modelin analizi, medya içeriğine duyulan güvenin haber takibi için tercih edilen sosyal medya platformuna göre değiştiğini, ancak doğrulama davranışının benzer

bir bağımlılık göstermediğini ortaya çıkarmaktadır. Bu ayrım, özellikle mülteci akını gibi toplumsal belirsizliklerin yaşandığı dönemlerde, dijital platformların kamuoyunun görüş ve davranışlarını şekillendirmede oynadığı rolü vurgulamaktadır. Ayrıca, tercih edilen bir platform olmasına rağmen, kullanıcıların birden fazla platformda birbiriyle örtüşen davranışlar sergilemesi, dijital çağda haber tüketimi için karmaşık ve birbirine bağlı bir ortama işaret etmektedir. Türkiye'deki mülteci akınının tetiklediği toplumsal değişimler ve belirsizlikler bağlamında, bu çapraz platform davranışı, yanlış bilginin yayılmasına yönelik yolların yalnızca çoklu değil aynı zamanda birbiriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, yanlış bilgiyle mücadeleyi amaçlayan karşı önlemler, haber tüketim davranışlarının bu karmaşık ağını dikkate almalıdır.

Hipotez modeli 5'te de Hipotez Modeli 4'e yakın bulgular ortaya konmuştur. Sosyal medya platformlarının kullanım sıklığı ile hem medya içeriğine duyulan güven düzeyi hem de doğrulama davranışı eğilimi arasındaki ilişkiye dair bulguları incelemek için farklı platformlar arasındaki heterojenliğin farkına varmak gerekmektedir.

İlk olarak, Twitter ve YouTube'da kullanım sıklığı ile medya içeriğine güven arasındaki negatif korelasyonlar tartışmaya değerdir. Bu, kullanıcılar bu platformlarla daha sık etkileşime girdikçe medya içeriğine duydukları güvenin azaldığını göstermektedir. Bu durum, mültecilerle ilgili bilgi ve yanlış bilginin her yerde olduğu bir bağlamda özellikle anlamlıdır. Twitter ve YouTube'daki içerik yayılımının, genellikle gelişen olaylara anında yanıtlar içeren doğası, belirsizliği daha da artırabilir ve güveni azaltabilir.

Öte yandan, Instagram, TikTok ve Twitch gibi platformlar, kullanım sıklığı ile medya içeriğine güven arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu platformların daha az geleneksel ve daha çok kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğe olan eğilimi göz önüne alındığında, pozitif korelasyon, kullanıcıların kendi bakış açılarıyla uyumlu medyaya güvenmeye daha meyilli olduğu ve böylece belirsizliği ortadan kaldırdığı bir tür bilgi kozasını yansıtıyor olabilir.

Ayrıca, YouTube ve Instagram doğrulama davranışı ile negatif bir ilişki göstermektedir; bu da kullanıcıların bu platformlarla daha fazla etkileşime girdikçe bilgi doğrulama işlemine katılma olasılıklarının azaldığını göstermektedir. Bu platformlarda

yanlış bilgilerin yayıldığı düşünüldüğünde bu durum endişe verici olabilir. Buna karşılık LinkedIn pozitif bir ilişki göstermektedir, bu da potansiyel olarak daha profesyonel odaklı kullanıcı tabanının daha titiz doğrulama süreçlerine eğilimli olabileceğini göstermektedir.

Medya içeriğine güven ve doğrulama davranışının birbirlerinden bağımsız çıktığı Hipotez Modeli 4 gibi, Hipotez Modeli 5'te de benzer bir durum söz konusudur. Platformun kullanım sıklığı medya içeriğine güvenle anlamlı bir ilişki kursa da doğrulama davranışlarıyla örtüşmemektedir.

Son olarak Hipotez Modeli 6'ya tanıklık epistemolojisi ve belirsizlik ilişkisi keşfedilmeye çalışılmıştır. Epistemik alanda, başkalarından öğrenilen bilgi -tanıklık-bilgi verenlere ve bu bilginin aktığı medyaya duyulan güvenle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Bu çalışma, güven ve doğrulama diyalektiğinin mülteci akınları gibi olguların yol açtığı sosyal belirsizlik durumlarından ne ölçüde etkilendiğine dair önemli hususları ortaya koymaktadır.

İlk olarak, doğrulama davranışı ile belirsizliğe yönelik tutumlar arasındaki düşük ama ($r = 0.120$) anlamlı pozitif korelasyonu göz önünde bulundurduğumuzda, epistemik açıdan bu durum, özellikle belirsizlik koşulları şiddetlendikçe, bireylerin mütevazı da olsa bir tür epistemik teyakkuz (epistemic vigilance) içine girme eğilimine işaret etmektedir. Bu durum, alınan bilginin güvenilirliğini doğrulamada dinleyicinin aktif katılımının önemli rol oynadığını savunan tanıklık epistemolojisi teorileriyle uyumludur. Belirsiz sosyal iklimlerde, bu aktif katılım, zayıf da olsa, doğrulama davranışında bir artış olarak ortaya çıkıyor gibi görünmektedir.

İkinci olarak, artan belirsizlikle birlikte medya içeriğine duyulan güvenin artması ($r = 0.165$), hem tanıklık veren hem de tanıklık alanın epistemik sorumluluklarında bir dinamiğe işaret etmektedir. Belirsiz zamanlarda, alıcı bilinçsizce 'epistemik savunmasını' düşürerek medya içeriğinin bir miktar daha yüksek bir güvenilirlik statüsüne sahip olmasına izin verebilir. Bu tür davranışlar, duygusal durumlar veya bilişsel önyargılar da dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir, ancak tanıklığın epistemolojisinde güvenin önemini vurgular. Bu güven, marjinal olarak artmış olsa bile, özellikle yanlış bilginin yayılma olasılığı göz önüne alındığında, önemli sosyal etkilere sahip olabilir.

Paylaşım davranışı ile belirsizliğe yönelik tutumlar arasındaki zayıf pozitif korelasyon ($r = 0.104$) epistemik değerlendirmeler için bir yol daha sağlamaktadır. Paylaşım, tekrarlayan bir tanıklık etme eylemi olarak düşünülebilir. Bireyler bilgi paylaştıklarında, özellikle de sosyal değişim ve belirsizliğin arttığı bir ortamda, bir tür tanıklık zincirine dahil olarak bilgiyi (doğru ya da yanlış) sosyal ağlarında sürekli hale getirirler. Bu davranış, hem güvenilir hem de güvenilmez tanıklıkların yayılmasını kolaylaştırabileceğinden, sosyal açıdan belirsiz ortamlarda bilginin epistemik nitelikleri açısından ilgi çekici çıkarımlara sahiptir.

Platforma özgü veriler, epistemik manzaranın teknoloji tarafından nasıl dolayımlandığını ortaya koymaktadır. Belirsizliğin arttığı zamanlarda haberler için Facebook ve Instagram gibi platformları kullanmaya yönelik marjinal eğilim, bireylerin bazı platformları diğerlerinden daha 'epistemik olarak güvenilir' bulduğu sosyal epistemik koşullara işaret etmektedir. Buna karşılık, LinkedIn ve Twitch gibi platformların belirsiz zamanlarda kullanımının azalması, belirli bilgi ve bilgi aktarım türlerinin daha az önemli görüldüğü ve dolayısıyla daha az arandığı bir tür epistemik öncelik sıralamasına işaret etmektedir.

Son olarak, sosyal ağlara duyulan güven ile belirsizliğe yönelik tutumlar arasında anlamlı bir korelasyon bulunmaması, epistemik davranışın bu özel yönünü etkileyen karmaşık bir dizi değişkene işaret etmektedir. İster bireysel ister platform olsun, tanıklığın kaynağına duyulan güven, sosyal belirsizliğe yönelik tutumlardaki değişikliklere o kadar duyarlı görünmemektedir; bu da bu bağlamda epistemik güveni etkileyen başka faktörlerin de söz konusu olduğunu düşündürmektedir.

Sonuç olarak, gözlemlenen korelasyonlar zayıf olmakla birlikte epistemik açıdan önemsiz değildir. Sosyal belirsizlik koşulları altında epistemik davranış ve tutumlardaki ince değişimlere bir pencere açmakta ve özellikle Türkiye'deki mülteci krizi gibi sosyal ve kültürel değişimin damgasını vurduğu senaryolarda daha titiz epistemolojik araştırmalara duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Öneriler

Tezin bulguları ve çalışıldığı ortam olan sosyal ağ medyası göz önüne alındığında bu araştırmadan gidilebilecek bir kaç farklı yol ortaya çıkmaktadır. İlk olarak iki temel epistemolojik yaklaşım olan doğruluğa uygunluk teorisi ve tutarlılıkçı yaklaşım arasında bir ayrım yapmak gerekir. Araştırma, literatürde de sıklıkla karşılaşılan, önceden şekillenmiş içsel şemalarla paralel bilgi tüketimine uygun olan, biz ve onlar ayrımının yapılabileceği bir toplumsal değişim bağlamında gerçekleştiği için tutarlılıkçı bir perspektiften irdeleme gerekli hale gelmiştir. Enformasyonun doğruluk durumu ve bireylerin kendi tutarlılık ağı beraber düşünülerek ve birbirini etkileyen iki faktör olarak sonraki çalışmalarda göz önünde bulundurulmalıdır.

İkinci olarak, sosyal ağ medyasında inançların oluşması ve gerekçelendirmenin iç içe geçmiş doğası bireylerde var olan bilgilerin mi bu ağlara aktarıldığı yoksa bu ağlardan mı oluşturulduğu meselesi üzerine düşünülmesidir. Sosyal ağların radikalleştirme konusu, yankı odalarının mevcudiyeti ve homofilik eğilimler hem inanç oluşturma hem de gerekçelendirme ağlarının aynı kümede gerçekleşebileceğini sinyallemektedir. Bu iki ağın ayrı bir şekilde analiz edilebileceği bir ortam ve araştırma tasarımına 'sağlıklı' bilgi bağlamında ihtiyaç var gözükmemektedir.

Üçüncü olarak tanıklığa karşı tutum araştırma bulgularına ve mevcut literatürüne bakıldığında bireyci indirgemeci perspektif ve daha kolektif bir karşıt-indirgemeci yaklaşım arasındaki farklara dair derinlemesine görüşmeler ile alan zenginleştirilebilir. Tanıklıkların anlamlandırılması ve refleksivite tanığın inşası ve eleştirel bilgi okuryazarlığı için önemli hale gelmektedir.

Tanıklık epistemolojisi, enformasyon, gazetecilik ve kişilerarası iletişim gibi alanlar için faydalı olabilecek araçlara sahip olduğunu ve daha geniş sosyal bağlamlar içerisinde uygulanabilirliğini göstermiştir. Daha özelleşmiş gruplar ve ortamlarda uygulanarak çalışma alanı genişletilebilir ve Türkçe literatür zenginleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Abrahams, D. ve Kemp, G. (2021). Trust and the Appreciation of Art. *Ratio*, 35(2), 133-145. <https://doi.org/10.1111/rati.12326>
- Acerbi, A. (2019). Cognitive Attraction and Online Misinformation. *Palgrave Communications*, 5(1). <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0224-y>
- Acerbi, A. ve Mercier, H. (2022). Research note: fighting misinformation or fighting for information?. HKS Misinfo Review. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-87>
- Acquaye, P. ve Ofosu-Boateng, I. (2021). Exploratory study on audience perception of information credibility on media platforms in ghana. *British Journal of Mass Communication and Media Research*, 1(1), 16-27. <https://doi.org/10.52589/bjmcmr-tvltymzlz>
- Adams, S. ve Myran, S. (2021). Leader-Parent Relationships in the Early Childhood Education Context: An Exploration of Testimonial and Epistemic Justice. *Improving Schools*, 25(1), 65-82. <https://doi.org/10.1177/13654802211019915>
- Ahlström, K. (2011). Dream Skepticism and the Conditionality Problem. *Erkenntnis*, 75(1), 45-60. <https://doi.org/10.1007/s10670-010-9268-5>
- Ahmed, S. ve Rasul, M. (2022). Social Media News Use and Covid-19 Misinformation Engagement: Survey Study. *Journal of Medical Internet Research*, 24(9), e38944. <https://doi.org/10.2196/38944>
- Aiyer, I., Shaik, L., Kashyap, R., & Surani, S. (2022). Covid-19 Misinformation: A Potent Co-Factor in the Covid-19 Pandemic. *Cureus*. <https://doi.org/10.7759/cureus.30026>
- Alajmi, B. (2012). The Intention to Share: Psychological Investigation of Knowledge Sharing Behaviour in Online Communities. *Journal of Information & Knowledge Management*, 11(03), 1250022. <https://doi.org/10.1142/s0219649212500220>
- Albarracin, M., Demekas, D., Ramstead, M., & Heins, C. (2022). Epistemic Communities Under Active Inference. *Entropy*, 24(4), 476. <https://doi.org/10.3390/e24040476>

- Aléncar, A. (2017). Refugee Integration and Social Media: A Local and Experiential Perspective. *Information, Communication & Society*, 21(11), 1588-1603. <https://doi.org/10.1080/1369118x.2017.1340500>
- Allais, L. (2016). Kant's Racism. *Philosophical Papers*, 45(1-2), 1-36. <https://doi.org/10.1080/05568641.2016.1199170>
- Almassi, B. (2022). Relationally Responsive Expert Trustworthiness. *Social Epistemology*, 36(5), 576-585. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2103475>
- Almenar, E., Aran-Ramspott, S., Suau, J., & Masip, P. (2021). Gender Differences in Tackling Fake News: Different Degrees of Concern, but Same Problems. *Media and Communication*, 9(1), 229-238. <https://doi.org/10.17645/mac.v9i1.3523>
- Alonso, M., Vilares, D., Gómez-Rodríguez, C., & Vilares, J. (2021). Sentiment Analysis for Fake News Detection. *Electronics*, 10(11), 1348. <https://doi.org/10.3390/electronics10111348>
- Altanian, M. (2020). Genocide Denial as Testimonial Oppression. *Social Epistemology*, 2(35), 133-146. <https://doi.org/10.1080/02691728.2020.1839810>
- Anderson, E. (2012). Epistemic Justice as a Virtue of Social Institutions. *Social Epistemology*, 2(26), 163-173. <https://doi.org/10.1080/02691728.2011.652211>
- Andow, J. (2023). Epistemic Deontology, Epistemic Trade-Offs, and Kant's Formula of Humanity. *Synthese*, 201(2). <https://doi.org/10.1007/s11229-023-04043-3>
- Apuke, O., Omar, B., & Tunca, E. (2022). Effect of fake news awareness as an intervention strategy for motivating news verification behaviour among social media users in nigeria: a quasi-experimental research. *Journal of Asian and African Studies*, 58(6), 888-903. <https://doi.org/10.1177/00219096221079320>
- Archer, A. and Cawston, A. (2021). Celebrity Politics and Democratic Elitism. *Topoi*, 41(1), 33-43. <https://doi.org/10.1007/s11245-021-09763-0>
- Arendt, H. (1969) *Lying in Politics. Reflections on the Pentagon Papers*, New York : Harcourt Brace Jovanovich
- Arendt, H. (1982) *Lectures on Kant's Political Philosophy*, Brighton : Harvester

- Arendt, H. (1958) *The Human Condition* , second edition, Chicago : University of Chicago Press
- Arendt, H. (1967 / 2005) ‘ Truth and politics ’, in J. Medina ., D. Wood (eds), *Truth: Engagements Across Philosophical Traditions* , London – New York : Wiley-Blackwell
- Arendt, H. (2017). *The origins of totalitarianism*. Penguin Classics.
- Asch, S. E., 1951, “Effects of Group Pressure upon the Modification and Distortion of Judgments”, in *Groups, Leadership and Men; Research in Human Relations*, Harold Steere Guetzkow (ed.), Oxford, England: Carnegie Press, 177–190.
- Ashton, N. and McKenna, R. (2018). Situating Feminist Epistemology. *Episteme*, 17(1), 28-47. <https://doi.org/10.1017/epi.2018.11>
- Au, M., Anandakumar, A., Preston, R., Ray, R., & Davis, M. (2019). A Model Explaining Refugee Experiences of The Australian Healthcare System: A Systematic Review of Refugee Perceptions. *BMC International Health and Human Rights*, 19(1). <https://doi.org/10.1186/s12914-019-0206-6>
- Baalen, S. and Carusi, A. (2017). Implicit Trust in Clinical Decision-Making by Multidisciplinary Teams. *Synthese*, 196(11), 4469-4492. <https://doi.org/10.1007/s11229-017-1475-z>
- Bak-Coleman, J., Kennedy, I., Wack, M., Beers, A., Schafer, J., Spiro, E., ... & West, J. (2022). Combining Interventions to Reduce the Spread of Viral Misinformation. *Nature Human Behaviour*, 6(10), 1372-1380. <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01388-6>
- Baker, J. and Clark, P. (2018). Epistemic Buck-Passing and the Interpersonal View of Testimony. *Canadian Journal of Philosophy*, 48(2), 178-199. <https://doi.org/10.1080/00455091.2017.1341781>
- Bala, Venkatesh & Sanjeev Goyal, 1998, Learning from Neighbours. *Review of Economic Studies*, 65(3): 595–621. doi:10.1111/1467-937X.00059

- Baltag, A., Bezhanishvili, N., Özgün, A., & Smets, S. (2022). Justified Belief, Knowledge, and the Topology of Evidence. *Synthese*, 200(6). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03967-6>
- Barber, A. (2013). Understanding as Knowledge of Meaning. *Philosophy Compass*, 8(10), 964-977. <https://doi.org/10.1111/phc3.12075>
- Bastos, M., Mercea, D., & Baronchelli, A. (2017). The Geographic Embedding of Online Echo Chambers: Evidence from the Brexit Campaign. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3037446>
- Baumann, F., Lorenz-Spreen, P., Sokolov, I., & Starnini, M. (2020). Modeling Echo Chambers and polarization Dynamics in Social Networks. *Physical Review Letters*, 124(4). <https://doi.org/10.1103/physrevlett.124.048301>
- Baumgaertner, B. and Justwan, F. (2022). The Preference for Belief, Issue Polarization, and Echo Chambers. *Synthese*, 200(5). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03880-y>
- Beeghly, E. and Madva, A. (2020). An introduction to implicit bias. <https://doi.org/10.4324/9781315107615>
- Belkoniene, M. (2022). The Rational Dimension of Understanding. *Synthese*, 5(200). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03839-z>
- Belkoniene, M. (2022). The Rational Dimension of Understanding. *Synthese*, 200(5). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03839-z>
- Belli, S. and Broncano, F. (2017). Trust as a Meta-Emotion. *Metaphilosophy*, 48(4), 430-448. <https://doi.org/10.1111/meta.12255>
- Bennett, W. and Livingston, S. (2018). The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions. *European Journal of Communication*, 33(2), 122-139. <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>
- Bentler, P. M. (1990). Comparative Fit Indexes in Structural Models. *Psychological Bulletin*, 107(2), 238–246.

- Berenstain, N. (2016). Epistemic Exploitation. *Ergo an Open Access Journal of Philosophy*, 3(20201214). <https://doi.org/10.3998/ergo.12405314.0003.022>
- Bertelsen, B. (2022). Civil War and the Non-Linearity of Time: Approaching a Mozambican Politics of Irreconciliation. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 28(S1), 50-64. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.13753>
- Bhagavathula, A. and Khubchandani, J. (2022). Monkeypox Outbreaks and Global Health Emergency Declaration: Can Such Declarations Influence Public Interest in the Disease?. *Brain, Behavior, and Immunity*, 106, 113-114. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2022.08.009>
- Bianco, F., Kosic, A., & Pierro, A. (2021). The Mediating Role of National Identification, Binding Foundations and Perceived Threat on the Relationship Between Need for Cognitive Closure and Prejudice Against Migrants in Malta. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 32(2), 172-185. <https://doi.org/10.1002/casp.2559>
- Bicchieri, C., Lev-On, A., & Chavez, A. (2009). The Medium or the Message? Communication Relevance and Richness in Trust Games. *Synthese*, 176(1), 125-147. <https://doi.org/10.1007/s11229-009-9487-y>
- Bieber, F. & Viehoff, J. (2022). A Paradigm-Based Explanation of Trust. *Synthese*, 201(1). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03993-4>
- Bilal, M., Akram, U., Zhang, Y., Cai, S., & Wang, Z. (2022). Love is Blind! Exploring the Impact of Brand Love on Ewom in Chinese Hospitality Industry. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.916206>
- Bishop, M. (2005). The Autonomy of Social Epistemology. *Episteme*, 2(1), 65-78. <https://doi.org/10.3366/epi.2005.2.1.65>
- Bishop, M. and Trout, J. (2005). The pathologies of standard analytic epistemology*. *Noûs*, 39(4), 696-714. <https://doi.org/10.1111/j.0029-4624.2005.00545.x>
- Blancke, S. (2022). Science as a Moral System. *Synthese*, 200(6). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03877-7>

- Blumenau, J. and Lauderdale, B. (2022). The Variable Persuasiveness of Political Rhetoric. *American Journal of Political Science*.
<https://doi.org/10.1111/ajps.12703>
- Bode, L. and Vraga, E. (2015). In Related News, That Was Wrong: The Correction of Misinformation Through Related Stories Functionality in Social Media. *Journal of Communication*, 65(4), 619-638. <https://doi.org/10.1111/jcom.12166>
- Bolos, A. (2015). Is knowledge of God a Cognitive Achievement?. *Ratio*, 29(2), 184-201.
<https://doi.org/10.1111/rati.12090>
- Bolsen, T. and Druckman, J. (2015). Counteracting the Politicization of Science. *Journal of Communication*, 65(5), 745-769. <https://doi.org/10.1111/jcom.12171>
- Bondielli, A. and Marcelloni, F. (2019). A survey on fake news and rumour detection techniques. *Information Sciences*, 497, 38-55.
<https://doi.org/10.1016/j.ins.2019.05.035>
- Bonino, G., Maffezoli, P., Petrovich, E., & Tripodi, P. (2022). When Philosophy (Of Science) Meets Formal Methods: A Citation Analysis of Early Approaches Between Research Fields. *Synthese*, 200(2). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03484-6>
- BonJour, L. (1985). The structure of empirical knowledge. Harvard University Press.
- Boone, W. and Piccinini, G. (2015). The Cognitive Neuroscience Revolution. *Synthese*, 193(5), 1509-1534. <https://doi.org/10.1007/s11229-015-0783-4>
- Boulianne, S., Tenove, C., & Buffie, J. (2022). Complicating the Resilience Model: A Four-Country Study About Misinformation. *Media and Communication*, 10(3), 169-182. <https://doi.org/10.17645/mac.v10i3.5346>
- Boult, C. (2021). Epistemic Blame. *Philosophy Compass*, 8(16).
<https://doi.org/10.1111/phc3.12762>
- Boyd, K. (2018). Epistemically Pernicious Groups and the Groupstrapping Problem. *Social Epistemology*, 33(1), 61-73.
<https://doi.org/10.1080/02691728.2018.1551436>

- Boyd, K. (2020). Group Epistemology and Structural Factors in Online Group Polarization. *Episteme*, 20(1), 57-72. <https://doi.org/10.1017/epi.2020.47>
- Boyd, K. (2022). Trusting Scientific Experts in an online World. *Synthese*, 200(1). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03592-3>
- Bozdag, C. and Koçer, S. (2022). Skeptical Inertia in the Face of Polarization: News Consumption and Misinformation in Turkey. *Media and Communication*, 10(2), 169-179. <https://doi.org/10.17645/mac.v10i2.5057>
- Bräuer, F. (2018). Looking Beyond Reductionism and Anti-Reductionism. *Episteme*, 17(2), 230-248. <https://doi.org/10.1017/epi.2018.39>
- Brinkerhoff, A. (2021). Prejudiced Beliefs Based on the Evidence: Responding to a Challenge for Evidentialism. *Synthese*, 5-6(199), 14317-14331. <https://doi.org/10.1007/s11229-021-03422-y>
- Brown, J. (2004). Knowledge, Uncertainty and Physical Geography: Towards the Development of Methodologies for Questioning Belief. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29(3), 367-381. <https://doi.org/10.1111/j.0020-2754.2004.00342.x>
- Brown, J. (2008). Knowledge and Practical Reason. *Philosophy Compass*, 6(3), 1135-1152. <https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2008.00176.x>
- Brown, T.A., 2006. Confirmatory Factor Analysis for Applied Research. Guilford Press, New York, NY.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. In K. A. Bollen and J. S. Long (Eds.), *Testing structural equation models* (pp. 136-162). Newbury Park, CA: Sage.
- Bruns, A. (2019). Filter Bubble. *Internet Policy Review*, 8(4). <https://doi.org/10.14763/2019.4.1426>

- Buchman, D., Ho, A., & Illes, J. (2016). You Present Like a Drug Addict: Patient and Clinician Perspectives on Trust and Trustworthiness in Chronic Pain Management: table 1. *Pain Medicine*, 17(8), 1394-1406. <https://doi.org/10.1093/pm/pnv083>
- Bueno, O. and Shalkowski, S. (2014). Modalism and Theoretical Virtues: Toward an Epistemology of Modality. *Philosophical Studies*, 172(3), 671-689. <https://doi.org/10.1007/s11098-014-0327-7>
- Bueter, A. (2021). Diagnostic Overshadowing in Psychiatric-somatic Comorbidity: a Case For Structural Testimonial Injustice. *Erkenntnis*, 3(88), 1135-1155. <https://doi.org/10.1007/s10670-021-00396-8>
- Buijsman, S. (2023). Over What Range Should Reliabilists Measure Reliability?. *Erkenntnis*. <https://doi.org/10.1007/s10670-022-00645-4>
- Burel, G., Farrell, T., & Alani, H. (2021). Demographics and Topics Impact on the Co-Spread of Covid-19 Misinformation and Fact-Checks on Twitter. *Information Processing & Management*, 58(6), 102732. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2021.102732>
- Burroughs, M. and Tollefsen, D. (2016). Learning to Listen: Epistemic Injustice and the Child. *Episteme*, 13(3), 359-377. <https://doi.org/10.1017/epi.2015.64>
- Candiotto, L. (2022). Epistemic Emotions and Co-inquiry: A Situated Approach. *Topoi*, 5(41), 839-848. <https://doi.org/10.1007/s11245-021-09789-4>
- Cann, D. and Katz, A. (2005). Habitual acceptance of Misinformation: Examination of Individual Differences and Source Attributions. *Memory & Cognition*, 33(3), 405-417. <https://doi.org/10.3758/bf03193059>
- Carlson, L. (2016). Feminist Approaches to Cognitive Disability. *Philosophy Compass*, 10(11), 541-553. <https://doi.org/10.1111/phc3.12350>
- Carter, A. (2011). A Problem for Pritchard's Anti-Luck Virtue Epistemology. *Erkenntnis*, 78(2), 253-275. <https://doi.org/10.1007/s10670-011-9315-x>

- Carter, A. and Nickel, P. (2014). On Testimony and Transmission. *Episteme*, 11(2), 145-155. <https://doi.org/10.1017/epi.2014.4>
- Carter, J. (2017). Intellectual Autonomy, Epistemic Dependence And Cognitive Enhancement. *Synthese*, 197(7), 2937-2961. <https://doi.org/10.1007/s11229-017-1549-y>
- Carter, J. and Nickel, P. (2014). On Testimony and Transmission. *Episteme*, 2(11), 145-155. <https://doi.org/10.1017/epi.2014.4>
- Carter, J., Jarvis, B., & Rubin, K. (2016). Belief without Credence. *Synthese*, 193(8), 2323-2351. <https://doi.org/10.1007/s11229-015-0846-6>
- Chan, M., Jones, C., Jamieson, K., & Albarracín, D. (2017). Debunking: A Meta-Analysis of the Psychological Efficacy of Messages Countering Misinformation. *Psychological Science*, 28(11), 1531-1546. <https://doi.org/10.1177/0956797617714579>
- Charquero-Ballester, M., Walter, J., Nissen, I., & Bechmann, A. (2021). Different Types of Covid-19 Misinformation Have Different Emotional Valence on Twitter. *Big Data & Society*, 8(2), 205395172110412. <https://doi.org/10.1177/20539517211041279>
- Chen, K. and Jin, Y. (2022). How Issue Entrepreneurs Shape Public Discourse Of Controversial Science: Examining GMO Discussion on a Popular Chinese Q&A Platform. *Journal of Science Communication*, 21(06), A01. <https://doi.org/10.22323/2.21060201>
- Chen, K., Luo, Y., Hu, A., Zhao, J., & Zhang, L. (2021). Characteristics of Misinformation Spreading on Social Media During the Covid-19 Outbreak in China: A Descriptive Analysis. *Risk Management and Healthcare Policy*, 14, 1869-1879. <https://doi.org/10.2147/rmhp.s312327>
- Chen, X. and Sin, S. (2013). ‘misinformation? what of it?’ motivations and individual differences in misinformation sharing on social media. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, 50(1), 1-4. <https://doi.org/10.1002/meet.14505001102>

- Cheng, Y. and Chen, Z. (2020). Encountering Misinformation Online: Antecedents of Trust and Distrust and Their Impact on the Intensity of Facebook Use. *Online Information Review*, 45(2), 372-388. <https://doi.org/10.1108/oir-04-2020-0130>
- Chipidza, W., Krewson, C., Gatto, N., Akbaripourdibazar, E., & Gwanzura, T. (2022). Ideological Variation in Preferred Content and Source Credibility on Reddit During the Covid-19 Pandemic. *Big Data & Society*, 9(1), 205395172210764. <https://doi.org/10.1177/20539517221076486>
- Cho, M., Lankford, D., & Wescott, D. (2011). Exploring the Relationships Among Epistemological Beliefs, Nature of Science, and Conceptual Change in the Learning of Evolutionary Theory. *Evolution Education and Outreach*, 4(2), 313-322. <https://doi.org/10.1007/s12052-011-0324-7>
- Choi, D., Chun, S., Oh, H., Han, J., & Kwon, T. (2020). Rumor Propagation is Amplified by Echo Chambers in Social Media. *Scientific Reports*, 10(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-019-57272-3>
- Choi, D., Yoo, W., Noh, G., & Park, K. (2017). The Impact of Social Media on Risk Perceptions During the Mers Outbreak in South Korea. *Computers in Human Behavior*, 72, 422-431. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.03.004>
- Cinelli, M., Morales, G., Galeazzi, A., Quattrocioni, W., & Starnini, M. (2021). The echo chamber effect on social media. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9). <https://doi.org/10.1073/pnas.2023301118>
- Ciuni, R. and Tuzet, G. (2019). Inevitable Ignorance as a Standard For Excusability: An Epistemological Analysis. *Synthese*. <https://doi.org/10.1007/s11229-019-02388-2>
- Coeckelbergh, M. (2022). Democracy, Epistemic Agency, And AI: Political Epistemology in Times of Artificial Intelligence. *AI and Ethics*. <https://doi.org/10.1007/s43681-022-00239-4>
- Collins, J. (2019). The Diversity of Fiction and Copredication: An Accommodation Problem. *Erkenntnis*, 86(5), 1197-1223. <https://doi.org/10.1007/s10670-019-00150-1>

- Collins, P., Hahn, U., Gerber, Y., & Olsson, E. (2018). The Bi-Directional Relationship Between Source Characteristics and Message Content. *Frontiers in Psychology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00018>
- Coninck, D., Frissen, T., Matthijs, K., d'Haenens, L., Lits, G., Champagne-Poirier, O., ... & Génereux, M. (2021). Beliefs in Conspiracy Theories and Misinformation About Covid-19: Comparative Perspectives on the Role of Anxiety, Depression and Exposure to and Trust in Information Sources. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.646394>
- Cook, J., Lewandowsky, S., & Ecker, U. (2017). Neutralizing Misinformation Through Inoculation: Exposing Misleading Argumentation Techniques Reduces Their Influence. *Plos One*, 12(5), e0175799. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0175799>
- Crasnow, S. (2013). Feminist Philosophy of Science: Values and Objectivity. *Philosophy Compass*, 8(4), 413-423. <https://doi.org/10.1111/phc3.12023>
- Croce, M. (2022). On Testimonial Knowledge and its Functions. *Synthese*, 200(2). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03528-x>
- Cruz, H. (2015). The Relevance of Hume's Natural History of Religion for Cognitive Science of Religion. *Res Philosophica*, 92(3), 653-674. <https://doi.org/10.11612/resphil.2015.92.3.5>
- Cruz, H. (2020). Believing to Belong: Addressing the Novice-Expert Problem in Polarized Scientific Communication. *Social Epistemology*, 34(5), 440-452. <https://doi.org/10.1080/02691728.2020.1739778>
- Dahlgren, P. (2021). A Critical Review of Filter Bubbles and a Comparison with Selective Exposure. *Nordicom Review*, 42(1), 15-33. <https://doi.org/10.2478/nor-2021-0002>
- Dant, T. (2014). In two minds: theory of mind, intersubjectivity, and autism. *Theory & Psychology*, 25(1), 45-62. <https://doi.org/10.1177/0959354314556526>

- Davies, A. (2021). Communicating in Contextual Ignorance. *Synthese*, 199(5-6), 12385-12405. <https://doi.org/10.1007/s11229-021-03337-8>
- Dennehy, D., Griva, A., Pouloudi, N., Dwivedi, Y., Mäntymäki, M., & Pappas, I. (2022). Artificial Intelligence (AI) and Information Systems: Perspectives to Responsible AI. *Information Systems Frontiers*, 25(1), 1-7. <https://doi.org/10.1007/s10796-022-10365-3>
- Descartes, R. (2008). *Meditations on first philosophy: With selections from the objections and replies* (M. Moriarty, Trans.). London, England: Oxford University Press.
- DeWitt, A. (2012). Group Agency and Epistemic Dependency. *Episteme*, 9(3), 235-244. <https://doi.org/10.1017/epi.2012.13>
- Dewitt, J. (2021). Dogramaci's Deflationism About Rationality. *Synthese*, 1-2(199), 4437-4455. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02985-6>
- Diamantopoulos, A. & Siguaw, J. A., (2000). *Introduction to LISREL: A guide for the uninitiated*. London: SAGE Publications, Inc.
- Díaz, R. and Almagro, M. (2019). You Are Just Being Emotional! *Testimonial Injustice and Folk-psychological Attributions*. *Synthese*. <https://doi.org/10.1007/s11229-019-02429-w>
- Dinas, E., Matakos, K., Xefteris, D., & Hangartner, D. (2019). Waking Up the Golden Dawn: Does Exposure to the Refugee Crisis Increase Support for Extreme-Right Parties?. *Political Analysis*, 27(2), 244-254. <https://doi.org/10.1017/pan.2018.48>
- Djerf-Pierre, M. and Shehata, A. (2017). Still an Agenda Setter: Traditional News Media and Public Opinion During the Transition from Low to High Choice Media Environments. *Journal of Communication*, 67(5), 733-757. <https://doi.org/10.1111/jcom.12327>
- Doe, M. (2023). Building Disciplinary Knowledge in Nursing Education. *Nursing Science Quarterly*, 36(2), 201-202. <https://doi.org/10.1177/08943184221150249>

- Domenico, G. (2022). Marketplaces of Misinformation: A Study of How Vaccine Misinformation is Legitimized on Social Media. *Journal of Public Policy & Marketing*, 41(4), 319-335. <https://doi.org/10.1177/07439156221103860>
- Donelson, R. (2017). Ethical Pragmatism. *Metaphilosophy*, 48(4), 383-403. <https://doi.org/10.1111/meta.12253>
- Dorato, M. (2014). Presentism and the Experience of Time. *Topoi*, 34(1), 265-275. <https://doi.org/10.1007/s11245-014-9272-5>
- Dotson, K. (2011). Tracking Epistemic Violence, Tracking Practices of Silencing. *Hypatia*, 26(2), 236-257. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2011.01177.x>
- Dougherty, T. and Tweedt, C. (2015). Religious Epistemology. *Philosophy Compass*, 8(10), 547-559. <https://doi.org/10.1111/phc3.12185>
- Döring, S. (2007). *Seeing what to do: affective perception and rational motivation*. *Dialectica*, 61(3), 363-394. <https://doi.org/10.1111/j.1746-8361.2007.01105.x>
- Dudchenko, P. (2015). Spatial Cognition: A Tabula Rasa for the Sense of Direction. *Current Biology*, 25(4), R143-R144. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2014.12.054>
- Durso, F. and Shore, W. (1991). Partial Knowledge of Word Meanings. *Journal of Experimental Psychology General*, 120(2), 190-202. <https://doi.org/10.1037/0096-3445.120.2.190>
- Eberhardt, F. (2009). Introduction to the Epistemology of Causation. *Philosophy Compass*, 4(6), 913-925. <https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2009.00243.x>
- Ecker, U. and Ang, L. (2018). Political Attitudes and the Processing of Misinformation Corrections. *Political Psychology*, 40(2), 241-260. <https://doi.org/10.1111/pops.12494>
- Ecker, U., Lewandowsky, S., Cook, J., Schmid, P., Fazio, L., Brashier, N., ... & Amazeen, M. (2022). The Psychological Drivers of Misinformation Belief and Its Resistance to Correction. *Nature Reviews Psychology*, 1(1), 13-29. <https://doi.org/10.1038/s44159-021-00006-y>

- Ecker, U., Lewandowsky, S., Fenton, O., & Martin, K. (2013). Do People Keep Believing Because They Want To? Preexisting Attitudes and the Continued Influence of Misinformation. *Memory & Cognition*, 42(2), 292-304. <https://doi.org/10.3758/s13421-013-0358-x>
- Ekman, M. (2018). Anti-Refugee Mobilization in Social Media: The Case of Soldiers of Odin. *Social Media + Society*, 4(1), 205630511876443. <https://doi.org/10.1177/2056305118764431>
- Elswyk, P. (2022). Hedged Testimony. *Noûs*, 57(2), 341-369. <https://doi.org/10.1111/nous.12411>
- Encabo, J. (2008). Epistemic Merit, Autonomy, and Testimony. *Theoria an International Journal for Theory History and Foundations of Science*, 23(1), 45-56. <https://doi.org/10.1387/theoria.5>
- Enjolras, B. and Salway, A. (2022). Homophily and Polarization on Political Twitter During the 2017 Norwegian Election. *Social Network Analysis and Mining*, 13(1). <https://doi.org/10.1007/s13278-022-01018-z>
- Ensley, M. and Pearce, C. (2001). Shared Cognition in Top Management Teams: Implications for New Venture Performance. *Journal of Organizational Behavior*, 22(2), 145-160. <https://doi.org/10.1002/job.83>
- epistemic. (2023, October 18). Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/epistemic>
- Ernberg, E., Magnusson, M., Landström, S., & Tidefors, I. (2018). Court Evaluations of Young Children's Testimony in Child Sexual Abuse Cases. *Legal and Criminological Psychology*, 23(2), 176-191. <https://doi.org/10.1111/lcrp.12124>
- Escalera, C. (2022). Engaging Epistemically with the Other: Toward a More Dialogical and Plural Understanding of the Remedy for Testimonial Injustice. *Episteme*, 1-30. <https://doi.org/10.1017/epi.2022.48>

- Eskola, E., Eskola, E., & Widén, G. (2021). Sociocultural Barriers to Information and Integration of Women Refugees. *Journal of Documentation*, 78(5), 1131-1148. <https://doi.org/10.1108/jd-05-2021-0107>
- Etikan, İ., Musa, S., ve Alkassim, R. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1. <https://doi.org/10.11648/j.ajtas.20160501.11>
- Euro-Mediterranean Human Rights Network (EMHRN), Syrian Refugees in Turkey: A Status in Limbo, October 2011, ISBN: 978-87-91224-75-1, available at: <https://www.refworld.org/docid/515010a42.html> [accessed 1 October 2023]
- Faasse, K. and Newby, J. (2020). Public Perceptions of Covid-19 in Australia: Perceived Risk, Knowledge, Health-Protective Behaviors, and Vaccine Intentions. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.551004>
- Fallis, D. (2002). Introduction: Social Epistemology and Information Science. *Social Epistemology*, 1(16), 1-4. <https://doi.org/10.1080/02691720210132752>
- Fallis, D. (2006). Epistemic Value Theory and Social Epistemology. *Episteme*, 3(2), 177-188. <https://doi.org/10.3366/epi.2005.2.3.177>
- Fallis, D. (2006). Social epistemology and information science. *Annual Review of Information Science and Technology*, 40(1), 475-519. <https://doi.org/10.1002/aris.1440400119>
- Fallis, D. (2009). Introduction: The Epistemology of Mass Collaboration. *Episteme*, 6(1), 1-7. <https://doi.org/10.3366/e1742360008000506>
- Fallou, L., Corradini, M., Bossu, R., & Cheny, J. (2022). Preventing and Debunking Earthquake Misinformation: Insights into EMSC's Practices. *Frontiers in Communication*, 7. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2022.993510>
- Fan X, Thompson B, Wang L (1999) Effects of Sample Size, Estimation Methods, and Model Specification on Structural Equation Modeling Fit Indexes. *Struct Equ Modeling* 6(1):56–83

- Faulkner, P. (2021). The Presumption of Assurance. *Synthese*, 199(3-4), 6391-6406. <https://doi.org/10.1007/s11229-021-03074-y>
- Ferreira, R. (2021). Liquid Disinformation Tactics: Overcoming Social Media Countermeasures Through Misleading Content. *Journalism Practice*, 16(8), 1537-1558. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1914707>
- Filkuková, P., Ayton, P., Rand-Hendriksen, K., & Langguth, J. (2021). What Should I Trust? Individual Differences in Attitudes To Conflicting Information and Misinformation on Covid-19. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.588478>
- Fisher, E. and Mehozay, Y. (2019). How Algorithms See Their Audience: Media Epistemes and the Changing Conception of the Individual. *Media Culture & Society*, 41(8), 1176-1191. <https://doi.org/10.1177/0163443719831598>
- Floridi, L. (2011). A Defence of Constructionism: Philosophy as Conceptual Engineering. *Metaphilosophy*, 42(3), 282-304. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2011.01693.x>
- Freiman, O. (2023). Analysis Of Beliefs Acquired from a Conversational AI: Instruments-based Beliefs, Testimony-based Beliefs, And Technology-based Beliefs. *Episteme*, 1-17. <https://doi.org/10.1017/epi.2023.12>
- Freitas, J., Falls, B., Haque, O., & Bursztajn, H. (2013). Vulnerabilities to Misinformation in Online Pharmaceutical Marketing. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 106(5), 184-189. <https://doi.org/10.1177/0141076813476679>
- Fricker, E. (2015). How to Make Invidious Distinctions Amongst Reliable Testifiers. *Episteme*, 12(2), 173-202. <https://doi.org/10.1017/epi.2015.6>
- Fricker, M. (2003). Epistemic Justice and a Role for Virtue in the Politics of Knowing. *Metaphilosophy*, 34(1-2), 154-173. <https://doi.org/10.1111/1467-9973.00266>
- Fricker, M. (2007). *Epistemic Injustice*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.001.0001>

- Frost-Arnold, K. (2013). Trustworthiness and Truth: The Epistemic Pitfalls of Internet Accountability. *Episteme*, 1(11), 63-81. <https://doi.org/10.1017/epi.2013.43>
- Fu, S., Ma, R., He, G., Chen, Z., & Liu, H. (2023). A Study on the Influence of Product Environmental Information Transparency on Online Consumers' Purchasing Behavior of Green Agricultural Products. *Frontiers in Psychology*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1168214>
- Gabarron, E., Oyeyemi, S., & Wynn, R. (2021). Covid-19-Related Misinformation on Social Media: A Systematic Review. *Bulletin of the World Health Organization*, 99(6), 455-463A. <https://doi.org/10.2471/blt.20.276782>
- Gao, Y., Liu, F., & Gao, L. (2023). Echo Chamber Effects on Short Video Platforms. *Scientific Reports*, 13(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-023-33370-1>
- García, E. (2020). How Racial Injustice Undermines News Sources and News-Based Inferences. *Episteme*, 19(3), 409-430. <https://doi.org/10.1017/epi.2020.35>
- Gardiner, G. (2017). Safety's Swamp: Against the Value of Modal Stability. *American Philosophical Quarterly*, 2(54), 119-129. <https://doi.org/10.2307/44982130>
- Garrett, R. and Young, S. (2021). Online Misinformation and Vaccine Hesitancy. *Translational Behavioral Medicine*, 11(12), 2194-2199. <https://doi.org/10.1093/tbm/ibab128>
- Garrett, R. (2019). Social Media's Contribution to Political Misperceptions in U.S. Presidential Elections. *Plos One*, 14(3), e0213500. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0213500>
- Gattei, S. (2003). Editor's Introduction. *Social Epistemology*, 17(2-3), 89-92. <https://doi.org/10.1080/0269172032000168526>
- Gawronski, B., Ledgerwood, A., & Eastwick, P. (2020). Implicit Bias and Antidiscrimination Policy. *Policy Insights From the Behavioral and Brain Sciences*, 7(2), 99-106. <https://doi.org/10.1177/2372732220939128>
- Gelfert, A. (2010). Hume on testimony revisited. *History of Philosophy & Logical Analysis*, 13(1), 60-75. <https://doi.org/10.30965/26664275-01301004>

- Germic, E., Eckert, S., & Vultee, F. (2021). The Impact Of Instagram Mommy Blogger Content on the Perceived Self-Efficacy of Mothers. *Social Media + Society*, 7(3), 205630512110416. <https://doi.org/10.1177/20563051211041649>
- Geschke, D., Lorenz, J., & Holtz, P. (2018). The Triple-Filter Bubble: Using Agent-Based Modelling to Test a Meta-Theoretical Framework for the Emergence of Filter Bubbles and Echo Chambers. *British Journal of Social Psychology*, 58(1), 129-149. <https://doi.org/10.1111/bjso.12286>
- Gettier, E. L. (1963). Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis* 23: 121-3. Reprinted in Roth and Galis (1970) and Moser (1986).
- Gigerenzer, G. & Gaissmaier, W. (2011). Heuristic Decision Making. *Annual Review of Psychology*, 62(1), 451-482. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120709-145346>
- Gijlers, H. and Jong, T. (2005). The Relation Between Prior Knowledge and Students' Collaborative Discovery Learning Processes. *Journal of Research in Science Teaching*, 42(3), 264-282. <https://doi.org/10.1002/tea.20056>
- Ginev, D. (2015). The Transcendental in Ludwik Fleck's Social Epistemology. *Social Epistemology*, 4(29), 379-394. <https://doi.org/10.1080/02691728.2014.971915>
- Goldberg, S. (2006). Reductionism and the Distinctiveness of Testimonial Knowledge, The Epistemology of Testimony. doi:10.1093/acprof:oso/9780199276011.003.0007
- Goldberg, S. (2011). The Division of Epistemic Labor. *Episteme*, 1(8), 112-125. <https://doi.org/10.3366/epi.2011.0010>
- Goldberg, S. (2013). Anonymous Assertions. *Episteme*, 10(2), 135-151. <https://doi.org/10.1017/epi.2013.14>
- Goldberg, S. (2014). Interpersonal Epistemic Entitlements. *Philosophical Issues*, 24(1), 159-183. <https://doi.org/10.1111/phis.12029>
- Goldman, A. I. (1976). Discrimination and Perceptual Knowledge. *Journal of Philosophy* 73: 771-91. Reprinted in Pappas and Swain (1978).

- Goldman, A. I. (1986). *Epistemology and cognition*. Harvard University Press.
- Goldman, Alvin & Cailin O'Connor, "Social Epistemology", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/epistemology-social/>>.
- González-Howard, M. & McNeill, K. (2020). Acting with Epistemic Agency: Characterizing Student Critique During Argumentation Discussions. *Science Education*, 104(6), 953-982. <https://doi.org/10.1002/sce.21592>
- Goodman, S., Sirriyeh, A., & McMahon, S. (2017). The Evolving (Re)Categorisations of Refugees Throughout the “Refugee/Migrant Crisis”. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 27(2), 105-114. <https://doi.org/10.1002/casp.2302>
- Gradon, K., Hołyst, J., Moy, W., Sienkiewicz, J., & Suchecki, K. (2021). Countering Misinformation: A Multidisciplinary Approach. *Big Data & Society*, 8(1), 205395172110138. <https://doi.org/10.1177/20539517211013848>
- Gran-Ruaz, S., Feliciano, J., Bartlett, A., & Williams, M. (2022). Implicit Racial Bias Across Ethnoracial Groups in Canada and the United States and Black Mental Health. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 63(4), 608-622. <https://doi.org/10.1037/cap0000323>
- Grasswick, H. (2010). Scientific and Lay Communities: Earning Epistemic Trust Through Knowledge Sharing. *Synthese*, 177(3), 387-409. <https://doi.org/10.1007/s11229-010-9789-0>
- Grasswick, H. and Webb, M. (2002). Feminist Epistemology as Social Epistemology. *Social Epistemology*, 16(3), 185-196. <https://doi.org/10.1080/0269172022000025570>
- Green, A. (2021). Forgiveness and the Repairing of Epistemic Trust. *Episteme*, 1-17. <https://doi.org/10.1017/epi.2021.27>
- Greene, C., Laurent, C., Murphy, G., Prike, T., Hegarty, K., & Ecker, U. (2023). Best Practices for Ethical Conduct of Misinformation research. *European Psychologist*, 28(3), 139-150. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000491>

- Greenspan, R. & Loftus, E. (2020). Pandemics and Infodemics: Research on the Effects of Misinformation on Memory. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 3(1), 8-12. <https://doi.org/10.1002/hbe2.228>
- Greussing, E. & Boomgaarden, H. (2017). Shifting the Refugee Narrative? An Automated Frame Analysis of Europe's 2015 Refugee Crisis. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(11), 1749-1774. <https://doi.org/10.1080/1369183x.2017.1282813>
- Grinberg, N., Joseph, K., Friedland, L., Swire-Thompson, B., & Lazer, D. (2019). Fake news on Twitter during the 2016 U.S. presidential election. American Association for the Advancement of Science (AAAS). <https://doi.org/10.1126/science.aau2706>
- Grossetti, Q., Mouza, C., & Travers, N. (2019). Community-based recommendations on twitter: avoiding the filter bubble., 212-227. https://doi.org/10.1007/978-3-030-34223-4_14
- Guess, A., Nagler, J., & Tucker, J. (2019). Less than you think: Prevalence and predictors of fake news dissemination on Facebook. American Association for the Advancement of Science (AAAS). <https://doi.org/10.1126/sciadv.aau4586>
- Guyot, A., Gillet, A., Leclercq, É., & Cullot, N. (2022). Eris: an approach based on community boundaries to assess polarization in online social networks., 88-104. https://doi.org/10.1007/978-3-031-05760-1_6
- Habermas, J. (2010). The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights. *Metaphilosophy*, 41(4), 464-480. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2010.01648.x>
- Haig, B. and Borsboom, D. (2012). Truth, science, and psychology. *Theory & Psychology*, 22(3), 272-289. <https://doi.org/10.1177/0959354311430442>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2017). *Multivariate data analysis* (8th ed.). Cengage Learning.

- Hair, J.F., Money, A.H., Samouel, P. & Page, M. (2007), *Research Methods for Business. Education + Training*, 49(4), pp. 336-337.
<https://doi.org/10.1108/et.2007.49.4.336.2>
- Hakkarainen, V., Soini, K., Dessein, J., & Raymond, C. (2022). Place-Embedded Agency: Exploring Knowledge–Place Connections for Enabling Plurality in Governance of Social–Ecological Systems. *People and Nature*, 4(5), 1141-1158.
<https://doi.org/10.1002/pan3.10365>
- Halák, J. (2022). Mathematics Embodied: Merleau-Ponty on Geometry and Algebra as Fields of Motor Enaction. *Synthese*, 200(1). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03526-z>
- Hameleers, M. (2023). The (Un)Intended Consequences of Emphasizing the Threats of Mis- and Disinformation. *Media and Communication*, 11(2).
<https://doi.org/10.17645/mac.v11i2.6301>
- Hameleers, M. and Meer, T. (2019). Misinformation and Polarization in a High-Choice Media Environment: How Effective are Political Fact-Checkers?. *Communication Research*, 47(2), 227-250. <https://doi.org/10.1177/0093650218819671>
- Hameleers, M., Powell, T., Meer, T., & Bos, L. (2020). A Picture Paints a Thousand Lies? The Effects and Mechanisms of Multimodal Disinformation and Rebuttals Disseminated via Social Media. *Political Communication*, 37(2), 281-301.
<https://doi.org/10.1080/10584609.2019.1674979>
- Han, H., Wang, C., Zhao, Y., Shu, M., Wang, W., & Min, Y. (2022). SSLE: A Framework for Evaluating the “Filter Bubble” Effect on the News Aggregator and Recommenders. *World Wide Web*, 25(3), 1169-1195.
<https://doi.org/10.1007/s11280-022-01031-4>
- Han, J., Cha, M., & Lee, W. (2020). Anger Contributes to the Spread of Covid-19 Misinformation. *HKS Misinfo Review*. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-39>
- Hangartner, D., Dinas, E., Marbach, M., Matakos, K., & Xefteris, D. (2018). Does Exposure to the Refugee Crisis Make Natives More Hostile?. *American Political Science Review*, 113(2), 442-455. <https://doi.org/10.1017/s0003055418000813>

- Hannon, M. (2014). The Universal Core of Knowledge. *Synthese*, 192(3), 769-786.
<https://doi.org/10.1007/s11229-014-0587-y>
- Harding, S. (2004). A Socially Relevant Philosophy of Science? Resources from Standpoint Theory's Controversiality. *Hypatia*, 19(1), 25-47.
<https://doi.org/10.1353/hyp.2004.0008>
- Harding, S. (2016). *Whose Science? Whose Knowledge?: Thinking from Women's Lives*. Ithaca, NY: Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9781501712951>
- Hardy, J. (2010). Seeking the Truth and Taking Care for Common Goods—Plato on Expertise and Recognizing Experts. *Episteme*, 1(7), 7-22.
<https://doi.org/10.3366/e1742360009000781>
- Harris, A. and Hahn, U. (2009). Bayesian Rationality in Evaluating Multiple Testimonies: Incorporating the Role of Coherence. *Journal of Experimental Psychology Learning Memory and Cognition*, 35(5), 1366-1373.
<https://doi.org/10.1037/a0016567>
- Hassoun, N. and Archer, A. (2020). Epistemic Injustice and the Attention Economy. *Ethical Theory and Moral Practice*, 23(5), 777-795.
<https://doi.org/10.1007/s10677-020-10123-x>
- Haşiloğlu, S. B., Baran, T., ve Aydın, O. (2015). A study on the potential problems in marketing research: convenience sampling and scale items with adverbs of frequency. *Pamukkale Journal of Business and Information Management*, 2(1), 19-28. <https://doi.org/10.5505/pibyd.2015.47966>
- Heaps, C. and Nash, M. (2001). Comparing Recollective Experience in True and False Autobiographical Memories. *Journal of Experimental Psychology Learning Memory and Cognition*, 27(4), 920-930. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.27.4.920>
- Heath, E. (2019). The Poor Lady Immured. *Metaphilosophy*, 50(3), 250-267.
<https://doi.org/10.1111/meta.12359>
- Heinzelmann, N. and Tran, V. (2022). Extremists are More Confident. *Erkenntnis*.
<https://doi.org/10.1007/s10670-022-00616-9>

- Herrick, J. (1992). Rhetoric, Ethics, and Virtue. *Communication Studies*, 43(3), 133-149.
<https://doi.org/10.1080/10510979209368367>
- Herrmann, T., Loser, K., & Jahnke, I. (2007). Sociotechnical Walkthrough: A Means for Knowledge Integration. *The Learning Organization*, 14(5), 450-464.
<https://doi.org/10.1108/09696470710762664>
- Hew, K. and Hara, N. (2007). Empirical Study of Motivators and Barriers of Teacher Online Knowledge Sharing. *Educational Technology Research and Development*, 55(6), 573-595. <https://doi.org/10.1007/s11423-007-9049-2>
- Higgins, A. and Dyschkant, A. (2014). Interdisciplinary Collaboration in Philosophy. *Metaphilosophy*, 45(3), 372-398. <https://doi.org/10.1111/meta.12091>
- Hills, A. (2013). Moral Testimony. *Philosophy Compass*, 8(6), 552-559.
<https://doi.org/10.1111/phc3.12040>
- Hobbs, R. (2010). Digital and media literacy: A plan of action. Aspen Institute.
- Holgado, M., Laespada, L., & García, M. (2021). Is Testimonial Injustice Epistemic? Let Me Count the Ways. *Hypatia*, 36(4), 657-675.
<https://doi.org/10.1017/hyp.2021.56>
- Holmes, N., Keep, B., & Wieman, C. (2020). Developing Scientific Decision Making by Structuring and Supporting Student Agency. *Physical Review Physics Education Research*, 16(1). <https://doi.org/10.1103/physrevphyseducres.16.010109>
- Holroyd, J., Scaife, R., & Stafford, T. (2017). Responsibility for Implicit Bias. *Philosophy Compass*, 12(3), e12410. <https://doi.org/10.1111/phc3.12410>
- Holst, C. and Molander, A. (2017). Public Deliberation and the Fact of Expertise: Making Experts Accountable. *Social Epistemology*, 3(31), 235-250.
<https://doi.org/10.1080/02691728.2017.1317865>
- Horn, J.L., 1965. A Rationale and Test for the Number of Factors in Factor Analysis. *Psychometrika* 30, 179–185.

- Horne, Z. and Livengood, J. (2015). Ordering Effects, Updating Effects, and the Specter of Global Skepticism. *Synthese*, 194(4), 1189-1218. <https://doi.org/10.1007/s11229-015-0985-9>
- Horvath, J. and Koch, S. (2020). Experimental Philosophy and the Method of Cases. *Philosophy Compass*, 1(16). <https://doi.org/10.1111/phc3.12716>
- Howes, M. and Hundleby, C. (2021). Adversarial Argument, Belief Change, and Vulnerability. *Topoi*, 5(40), 859-872. <https://doi.org/10.1007/s11245-021-09769-8>
- Höttecke, D. and Allchin, D. (2020). Reconceptualizing Nature-of-Science Education in the age of Social Media. *Science Education*, 104(4), 641-666. <https://doi.org/10.1002/sce.21575>
- Hu, J., Erdogan, B., Jiang, K., Bauer, T., & Liu, S. (2018). Leader Humility and Team Creativity: The Role of Team Information Sharing, Psychological Safety, and Power Distance. *Journal of Applied Psychology*, 103(3), 313-323. <https://doi.org/10.1037/apl0000277>
- Hu, L.-t., & Bentler, P. M. (1998). Fit Indices in Covariance Structure Modeling: Sensitivity to Under Parameterized Model Misspecification. *Psychological Methods*, 3(4), 424–453. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.3.4.424>
- Hwang, H., Kim, Y., & Huh, C. (2014). Seeing is Believing: Effects of Uncivil Online Debate on Political Polarization and Expectations of Deliberation. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 58(4), 621-633. <https://doi.org/10.1080/08838151.2014.966365>
- Islam, R., Liu, S., Wang, X., & Xu, G. (2020). Deep Learning for Misinformation Detection on Online Social Networks: A Survey and New Perspectives. *Social Network Analysis and Mining*, 10(1). <https://doi.org/10.1007/s13278-020-00696-x>
- Jadbabaie, A., Molavi, P., Sandroni, A., ve Tahbaz-Salehi, A. (2012). Non-bayesian social learning. *Games and Economic Behavior*, 76(1), 210-225. <https://doi.org/10.1016/j.geb.2012.06.001>

- James Frederick Ferrier (1808—1864),” Jenny Keefe, The Internet Encyclopedia of Philosophy, ISSN 2161-002, <https://iep.utm.edu/ferrier/>, 2023.
- Jaswal, V. (2010). Believing What You’re Told: Young Children’s Trust in Unexpected Testimony About the Physical World. *Cognitive Psychology*, 61(3), 248-272. <https://doi.org/10.1016/j.cogpsych.2010.06.002>
- Jellema, H. (2022). Eyewitness Evaluation Through Inference to the Best Explanation. *Synthese*, 200(5). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03858-w>
- Jiang, J., Ren, X., & Ferrara, E. (2021). Social Media Polarization and Echo Chambers in the Context of Covid-19: Case Study. *JMIRx Med*, 2(3), e29570. <https://doi.org/10.2196/29570>
- Jiménez-Aleixandre, M. and Reigosa, C. (2006). Contextualizing practices across epistemic levels in the chemistry laboratory. *Science Education*, 90(4), 707-733. <https://doi.org/10.1002/sce.20132>
- Johnson, G. ve Purgason, L. (2021). School counselors’ experiences with ethical decision making. *Professional School Counseling*, 25(1), 2156759X2110186. <https://doi.org/10.1177/2156759x211018640>
- Jørgensen, M. (2010). The Terms of Debate: The Negotiation of the Legitimacy of a Marginalised Perspective. *Social Epistemology*, 24(4), 313-330. <https://doi.org/10.1080/02691728.2010.521898>
- Joseph, A., Fernández, V., Kritzman, S., Eaddy, I., Cook, O., Lambros, S., ... & Jacobs, R. (2022). Covid-19 Misinformation on Social Media: A Scoping Review. *Cureus*. <https://doi.org/10.7759/cureus.24601>
- Jost, J. (2017). Ideological Asymmetries and the Essence of Political Psychology. *Political Psychology*, 38(2), 167-208. <https://doi.org/10.1111/pops.12407>

- Justwan, F., Baumgaertner, B., Carlisle, J., Clark, A., & Clark, M. (2018). Social Media Echo Chambers and Satisfaction with Democracy Among Democrats and Republicans in the Aftermath of the 2016 US Elections. *Journal of Elections Public Opinion and Parties*, 28(4), 424-442. <https://doi.org/10.1080/17457289.2018.1434784>
- Kalichman, S., Cherry, C., White, D., Jones, M., Kalichman, M., Detorio, M., ... & Schinazi, R. (2012). Use of Dietary Supplements Among People Living with HIV/AIDS is Associated with Vulnerability to Medical Misinformation on the Internet. *Aids Research and Therapy*, 9(1), 1. <https://doi.org/10.1186/1742-6405-9-1>
- Kallestrup, J. (2019). The Epistemology of Testimonial Trust. *Philosophy and Phenomenological Research*, 101(1), 150-174. <https://doi.org/10.1111/phpr.12584>
- Kallestrup, J. and Pritchard, D. (2012). Robust Virtue Epistemology and Epistemic Anti-Individualism. *Pacific Philosophical Quarterly*, 93(1), 84-103. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0114.2011.01417.x>
- Karduni, A., Wesslen, R., Santhanam, S., Cho, I., Volkova, S., Arendt, D., ... & Dou, W. (2018). Can you verify this? studying uncertainty and decision-making about misinformation using visual analytics. Proceedings of the International Aaai Conference on Web and Social Media, 12(1). <https://doi.org/10.1609/icwsm.v12i1.15014>
- Kashyap, S., Keegan, D., Liddell, B., Thomson, T., & Nickerson, A. (2020). An Interaction Model of Environmental and Psychological Factors Influencing Refugee Mental Health. *Journal of Traumatic Stress*, 34(1), 257-266. <https://doi.org/10.1002/jts.22636>
- Keas, M. (2017). Systematizing the Theoretical Virtues. *Synthese*, 195(6), 2761-2793. <https://doi.org/10.1007/s11229-017-1355-6>

- Kelemen, L., Szabó, Z., Mészáros, N., László, J., & Forgas, J. (2014). Social Cognition and democracy: The Relationship Between System Justification, Just World Beliefs, Authoritarianism, Need for Closure, and Need for Cognition in Hungary. *Journal of Social and Political Psychology*, 2(1), 197-219. <https://doi.org/10.5964/jspp.v2i1.208>
- Keller, P. (2022). Testimony by Presupposition. *Erkenntnis*. <https://doi.org/10.1007/s10670-022-00623-w>
- Kenyon, T. (2013). Noninferentialism and Testimonial Belief Fixation. *Episteme*, 1(10), 73-85. <https://doi.org/10.1017/epi.2013.3>
- Kenyon, T. (2015). Oral History and the Epistemology of Testimony. *Social Epistemology*, 1(30), 45-66. <https://doi.org/10.1080/02691728.2014.971912>
- Keren, A. (2007). Epistemic Authority, Testimony and the Transmission of Knowledge. *Episteme*, 4(3), 368-381. <https://doi.org/10.3366/e1742360007000147>
- Keren, A. (2014). Trust and Belief: A Preemptive Reasons Account. *Synthese*, 12(191), 2593-2615. <https://doi.org/10.1007/s11229-014-0416-3>
- Kerr, J. and Wilson, M. (2018). Changes in Perceived Scientific Consensus Shift Beliefs About Climate Change and Gm Food Safety. *Plos One*, 13(7), e0200295. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0200295>
- Khadilkar, S. and Khadilkar, S. (2020). Bias in Clinical Practice. *The Journal of Obstetrics and Gynecology of India*, 70(1), 1-5. <https://doi.org/10.1007/s13224-019-01304-5>
- Kibreab, G. (2003). "Citizenship Rights and Repatriation of Refugees", 37 *International Migration Review* (1).
- Kidd, I. and Carel, H. (2016). Epistemic Injustice and Illness. *Journal of Applied Philosophy*, 34(2), 172-190. <https://doi.org/10.1111/japp.12172>
- Kim, B. (2017). Pragmatic Encroachment in Epistemology. *Philosophy Compass*, 12(5), e12415. <https://doi.org/10.1111/phc3.12415>

- Kim, B. (2022). Collective Virtue Epistemology and the Value of Identity Diversity. *Social Epistemology*, 36(4), 486-501. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2062066>
- Kim, D., Ferrin, D., & Rao, H. (2008). A Trust-Based Consumer Decision-Making Model in Electronic Commerce: The Role of Trust, Perceived Risk, and Their Antecedents. *Decision Support Systems*, 44(2), 544-564. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2007.07.001>
- Kim, J., Lee, C., & Elias, T. (2015). Factors Affecting Information Sharing in Social Networking Sites Amongst University Students. *Online Information Review*, 39(3), 290-309. <https://doi.org/10.1108/oir-01-2015-0022>
- Kirkwood, S. (2018). History in the Service of Politics: Constructing Narratives of History During the European Refugee “Crisis”. *Political Psychology*, 40(2), 297-313. <https://doi.org/10.1111/pops.12511>
- Klar, P. and Northoff, G. (2021). *When the world breaks down: a 3-stage existential model of nihilism in schizophrenia*. *Psychopathology*, 54(4), 169-192. <https://doi.org/10.1159/000516814>
- Kline, R. B. (1998). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford Press.
- Klopp, E. and Stark, R. (2022). Scientific Controversies and Epistemological Sensitization - Effects of an Intervention on Psychology Students' Epistemological Beliefs and Argumentation Skills. *Frontiers in Education*, 6. <https://doi.org/10.3389/feduc.2021.785241>
- Koenig, M. and Harris, P. (2007). The Basis of Epistemic Trust: Reliable Testimony or Reliable Sources?. *Episteme*, 4(3), 264-284. <https://doi.org/10.3366/e1742360007000081>
- Koenig, M., Li, P., & McMyler, B. (2021). Interpersonal Trust in Children's Testimonial Learning. *Mind & Language*, 37(5), 955-974. <https://doi.org/10.1111/mila.12361>

- Kompa, N. (2021). Epistemic Evaluation and the Need for 'Impure' Epistemic Standards. *Synthese*, 199(1-2), 4673-4693. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02996-3>
- Koos, S. and Seibel, V. (2019). Solidarity with Refugees Across Europe. A Comparative Analysis of Public Support for Helping Forced Migrants. *European Societies*, 21(5), 704-728. <https://doi.org/10.1080/14616696.2019.1616794>
- Koralus, P. (2013). Attention, Consciousness, and the Semantics of Questions. *Synthese*, 2(191), 187-211. <https://doi.org/10.1007/s11229-013-0382-1>
- Kothari, A., Walker, K., & Burns, K. (2022). #Coronavirus and Public Health: The Role of Social Media in Sharing Health Information. *Online Information Review*, 46(7), 1293-1312. <https://doi.org/10.1108/oir-03-2021-0143>
- Kotsonis, A. (2019). The Platonic Conception of Intellectual Virtues: Its Significance for Virtue Epistemology. *Synthese*, 198(3), 2045-2060. <https://doi.org/10.1007/s11229-019-02189-7>
- Kotsonis, A. (2022). On the Virtue of Epistemic Justice and the Vice of Epistemic Injustice. *Episteme*, 1-13. <https://doi.org/10.1017/epi.2022.32>
- Kotzee, B., Carter, J., & Siegel, H. (2019). Educating for Intellectual Virtue: A Critique From Action Guidance. *Episteme*, 18(2), 177-199. <https://doi.org/10.1017/epi.2019.10>
- Krejcie, R.V., ve Morgan, D.W., (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*.
- Kruglanski, A. and Webster, D. (1996). Motivated Closing of the Mind: "Seizing" and "Freezing.". *Psychological Review*, 103(2), 263-283. <https://doi.org/10.1037/0033-295x.103.2.263>
- Krzanowski, R. and Polak, P. (2022). The Internet as an Epistemic Agent (ea). *Információs Társadalom*, 22(2), 39. <https://doi.org/10.22503/infars.xxii.2022.2.3>
- Kukla, R. (2006). Objectivity and Perspective in Empirical Knowledge. *Episteme*, 3(1), 80-95. <https://doi.org/10.1353/epi.0.0005>

- Kushnir, T. (2018). The Developmental and Cultural Psychology of Free Will. *Philosophy Compass*, 13(11), e12529. <https://doi.org/10.1111/phc3.12529>
- Laat, P. (2011). Open Source Production of Encyclopedias: Editorial Policies at the Intersection of Organizational and Epistemological Trust. *Social Epistemology*, 26(1), 71-103. <https://doi.org/10.1080/02691728.2011.605478>
- Lackey, J. (1999). Testimonial Knowledge and Transmission. *The Philosophical Quarterly*, 49(197), 471-490. <https://doi.org/10.1111/1467-9213.00154>
- Lackey, J. (2006). Knowing from Testimony. *Philosophy Compass*, 5(1), 432-448. <https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2006.00035.x>
- Lackey, J. (2006). Why We Don't Deserve Credit for Everything We Know. *Synthese*, 158(3), 345-361. <https://doi.org/10.1007/s11229-006-9044-x>
- Lackey, J. (2015). Reliability and Knowledge in the Epistemology of Testimony. *Episteme*, 12(2), 203-208. <https://doi.org/10.1017/epi.2015.26>
- Lackey, J. (2021). Eyewitness Testimony and Epistemic Agency. *Noûs*, 56(3), 696-715. <https://doi.org/10.1111/nous.12380>
- Lackey, J. (2021). False Confessions and Subverted Agency. *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 89, 11-35. <https://doi.org/10.1017/s1358246121000072>
- Landemore, H. (2017). *Democratic reason: Politics, collective intelligence, and the rule of the many*. Princeton University Press
- Lascaux, A. (2020). Of Kids and Unicorns: How Rational is Children's Trust in Testimonial Knowledge?. *Cognitive Science*, 44(3). <https://doi.org/10.1111/cogs.12819>
- Latour, Bruno. 1999. "Pandora's Hope: Essays on the Reality of Science Studies." In. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Laverty, S. (2003). Hermeneutic phenomenology and phenomenology: a comparison of historical and methodological considerations. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3), 21-35. <https://doi.org/10.1177/160940690300200303>

- Lazer, D., Baum, M., Benkler, Y., Berinsky, A., Greenhill, K., Menczer, F., ... & Zittrain, J. (2018). The Science of Fake News. *Science*, 359(6380), 1094-1096. <https://doi.org/10.1126/science.aao2998>
- Lederman, S. (2016). The Actor Does Not Judge. *Philosophy & Social Criticism*, 42(7), 727-741. <https://doi.org/10.1177/0191453715587974>
- Lee, J. and Bissell, K. (2023). User Agency–Based Versus Machine Agency–Based Misinformation Interventions: The Effects of Commenting and AI Fact-Checking Labeling on Attitudes Toward the Covid-19 Vaccination. *New Media & Society*, 146144482311632. <https://doi.org/10.1177/14614448231163228>
- Lee, M. and Silva, P. (2020). Toward a Lockean Unification of Formal and Traditional Epistemology. *Episteme*, 1(19), 111-129. <https://doi.org/10.1017/epi.2020.11>
- Leefmann, J. (2021). Social Exclusion, Epistemic Injustice, and Intellectual Self-Trust. *Social Epistemology*, 36(1), 117-127. <https://doi.org/10.1080/02691728.2021.2004620>
- Leefmann, J. and Lesle, S. (2018). Knowledge from Scientific Expert Testimony Without Epistemic Trust. *Synthese*, 197(8), 3611-3641. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-01908-w>
- Leefmann, J. and Lesle, S. (2018). Knowledge from Scientific Expert Testimony Without Epistemic Trust. *Synthese*, 197(8), 3611-3641. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-01908-w>
- Leeuwen, N. (2014). The Meanings of “Imagine” Part II: Attitude and Action. *Philosophy Compass*, 9(11), 791-802. <https://doi.org/10.1111/phc3.12141>
- Leudar, I., Hayes, J., Nekvapil, J., & Baker, J. (2008). Hostility Themes in Media, Community and Refugee Narratives. *Discourse & Society*, 19(2), 187-221. <https://doi.org/10.1177/0957926507085952>
- Levy, N. (2017). Due Deference to Denialism: Explaining Ordinary People’s Rejection of Established Scientific Findings. *Synthese*, 196(1), 313-327. <https://doi.org/10.1007/s11229-017-1477-x>

- Levy, N. (2022). In Trust We Trust: Epistemic Vigilance and Responsibility. *Social Epistemology*, 36(3), 283-298. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2042420>
- Levy, R. (2020). Social Media, News Consumption, and Polarization: Evidence from a Field Experiment. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3653388>
- Lewandowsky, S. (2021). Climate Change Disinformation and How to Combat It. *Annual Review of Public Health*, 42(1), 1-21. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-090419-102409>
- Lewandowsky, S., Ecker, U., & Cook, J. (2017). Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353-369. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>
- Li, G., Tian, L., & Zheng, H. (2021). Information Sharing in an Online Marketplace with Co-Opetitive Sellers. *Production and Operations Management*, 30(10), 3713-3734. <https://doi.org/10.1111/poms.13460>
- Li, J. and Su, M. (2020). Real Talk About Fake News: Identity Language and Disconnected Networks of the Us Public’s “Fake News” Discourse on Twitter. *Social Media + Society*, 6(2), 205630512091684. <https://doi.org/10.1177/2056305120916841>
- Li, Y., Pitafi, A., & Li, H. (2022). Investigating the Factors of Enterprise Social Media Strain: The Role of Enterprise Social Media’s Visibility as a Moderator. *Plos One*, 17(3), e0264726. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0264726>
- Liberatore, P. (2022). Belief Merging in Absence of Reliability Information. *Synthese*, 200(4). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03750-7>
- Linden, S., Leiserowitz, A., Rosenthal, S., & Maibach, E. (2017). Inoculating the Public Against Misinformation About Climate Change. *Global Challenges*, 1(2), 1600008. <https://doi.org/10.1002/gch2.201600008>

- Linden, S., Panagopoulos, C., & Roozenbeek, J. (2020). You are fake News: Political Bias in Perceptions of Fake News. *Media, Culture & Society*, 42(3), 460-470. <https://doi.org/10.1177/0163443720906992>
- Lindsay, R., Lim, R., Marando, L., & Cully, D. (1986). Mock-Juror Evaluations of Eyewitness Testimony: A Test of Metamemory Hypotheses¹. *Journal of Applied Social Psychology*, 16(5), 447-459. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1986.tb01151.x>
- List, C. (2005). Group Knowledge and Group Rationality: A Judgment Aggregation Perspective. *Episteme*, 2(1), 25-38. <https://doi.org/10.3366/epi.2005.2.1.25>
- Liu, J. and Cong, Z. (2023). The Daily Me Versus the Daily Others: How Do Recommendation Algorithms Change User Interests? Evidence From a Knowledge-Sharing Platform. *Journal of Marketing Research*, 60(4), 767-791. <https://doi.org/10.1177/00222437221134237>
- Liu, M. and Rong, L. (2021). An Online Multi-Dimensional Opinion Dynamic Model with Misinformation Diffusion in Emergency Events. *Journal of Information Science*, 48(5), 640-659. <https://doi.org/10.1177/0165551520977430>
- Lloyd, A., Kennan, M., Thompson, K., & Qayyum, M. (2013). Connecting with New Information Landscapes: Information Literacy Practices of Refugees. *Journal of Documentation*, 69(1), 121-144. <https://doi.org/10.1108/00220411311295351>
- Lobato, E., Powell, M., Padilla, L., & Holbrook, C. (2020). Factors Predicting Willingness to Share Covid-19 Misinformation. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.566108>
- Loftus, E. F. (2005). Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory: Figure 1. Cold Spring Harbor Laboratory. <https://doi.org/10.1101/lm.94705>
- Lorenz-Spreen, P., Lewandowsky, S., Sunstein, C., & Hertwig, R. (2020). How Behavioural Sciences Can Promote Truth, Autonomy and Democratic Discourse Online. *Nature Human Behaviour*, 4(11), 1102-1109. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0889-7>

- Lossau, T. (2019). Three Things to Do with Knowledge Ascriptions. *Episteme*, 18(1), 99-110. <https://doi.org/10.1017/epi.2019.5>
- Lovari, A. (2020). Spreading (Dis)Trust: Covid-19 Misinformation and Government Intervention in Italy. *Media and Communication*, 8(2), 458-461. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i2.3219>
- Low, N. and Sturup, S. (2017). Being and planning, world formation and authenticity in heideggerian analysis. *Planning Theory*, 17(3), 313-331. <https://doi.org/10.1177/1473095217704234>
- MacCallum, R. C., Browne, M. W., & Sugawara, H. M. (1996). Power Analysis and Determination of Sample Size for Covariance Structure Modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130-149.
- Madigan, D. (2016). Confirmatory factor analysis of the multidimensional inventory of perfectionism in sport. *Psychology of Sport and Exercise*, 26, 48-51. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2016.06.003>
- Madison, B. (2010). Epistemic Internalism. *Philosophy Compass*, 10(5), 840-853. <https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2010.00333.x>
- Madison, B. (2015). Internalism in the Epistemology of Testimony Redux. *Erkenntnis*, 81(4), 741-755. <https://doi.org/10.1007/s10670-015-9765-7>
- Madison, B. (2020). On the Possibility of Knowledge Through Unsafe Testimony. *Social Epistemology*, 34(5), 513-526. <https://doi.org/10.1080/02691728.2020.1747117>
- Mahimbo, A., Kang, M., & Dawson, A. (2022). Factors Influencing Refugees' Willingness to Accept Covid-19 Vaccines in Greater Sydney: A Qualitative Study. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 46(4), 502-510. <https://doi.org/10.1111/1753-6405.13252>
- Majerczak, P. and Strzelecki, A. (2022). Trust, media credibility, social ties, and the intention to share towards information verification in an age of fake news. *Behavioral Sciences*, 12(2), 51. <https://doi.org/10.3390/bs12020051>

- Mäki, U. (2005). Economic Epistemology: Hopes and Horrors. *Episteme*, 1(3), 211-222. <https://doi.org/10.3366/epi.2004.1.3.211>
- Malik, A. (2021). Tacit Knowing: What It is and Why It Matters. *Episteme*, 20(2), 349-366. <https://doi.org/10.1017/epi.2021.41>
- Malmgren, A. (2020). Goodness, Availability, and Argument Structure. *Synthese*, 198(11), 10395-10427. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02728-7>
- Mander, W. J. (2020, May 19). *The Unknowable*. Oxford University Press, USA.
- Marche, T. and Howe, M. (1995). Preschoolers Report Misinformation Despite Accurate Memory. *Developmental Psychology*, 31(4), 554-567. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.31.4.554>
- Marchlewska, M., Cichocka, A., & Kossowska, M. (2017). Addicted to Answers: Need for Cognitive Closure and the Endorsement of Conspiracy Beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 48(2), 109-117. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2308>
- Margitay, T. (2020). Epistemology of Testimony and Values in Science. *Synthese*, 199(1-2), 1539-1553. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02812-y>
- Marin, L. (2022). Enactive Principles for the Ethics of User Interactions on Social Media: How to Overcome Systematic Misunderstandings through Shared Meaning-Making. *Topoi*, 41(2), 425-437. <https://doi.org/10.1007/s11245-021-09792-9>
- Marin, L. and Copeland, S. (2022). Self-Trust and critical Thinking Online: A Relational Account. *Social Epistemology*, 1-13. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2151330>
- Markus, K. (2013). Correspondence without correspondence theory: comment on haig and borsboom. *Theory & Psychology*, 23(6), 806-811. <https://doi.org/10.1177/0959354313495121>
- Marsh, H. W., & Hocevar, D. (1985). Application of Confirmatory Factor Analysis to the Study of Self-Concept: First- and Higher-Order Factor Models and Their Invariance Across Groups. *Psychological Bulletin*, 97(3), 562-582. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.97.3.562>

- Marshall, D. (2010). The Origin and Character of Hannah Arendt's Theory of Judgment. *Political Theory*, 38(3), 367-393. <https://doi.org/10.1177/0090591709359595>
- Marshall, L., Mathys, C., Ruge, D., Berker, A., Dayan, P., Stephan, K., ... & Bestmann, S. (2016). Pharmacological Fingerprints of Contextual Uncertainty. *Plos Biology*, 14(11), e1002575. <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.1002575>
- Mårtensson, L., Lytsy, P., Westerling, R., & Wångdahl, J. (2020). Experiences and needs concerning health related information for newly arrived refugees in sweden. *BMC Public Health*, 20(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-020-09163-w>
- Masrour, F., Yan, H., Tan, P., & Esfahanian, A. (2020). Bursting the filter bubble: fairness-aware network link prediction. *Proceedings of the Aaai Conference on Artificial Intelligence*, 34(01), 841-848. <https://doi.org/10.1609/aaai.v34i01.5429>
- Matchanova, A., Woods, S., Neighbors, C., Medina, L., Podell, K., Beltran-Najera, I., ... & Thompson, J. (2023). Are Accuracy Discernment and Sharing Of Covid-19 Misinformation Associated with Older Age and Lower Neurocognitive Functioning?. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04464-w>
- Matheson, J. (2022). Why Think for Yourself?. *Episteme*, 1-19. <https://doi.org/10.1017/epi.2021.49>
- Mayo-Wilson, C. 2013, Wisdom of Crowds versus Groupthink: Learning in Groups and in Isolation, *International Journal of Game Theory*, 42(3): 695–723. doi:10.1007/s00182-012-0329-7
- McDowell, Z. and Vetter, M. (2020). It Takes a Village to Combat a Fake News Army: Wikipedia's Community and Policies for Information Literacy. *Social Media + Society*, 6(3), 205630512093730. <https://doi.org/10.1177/2056305120937309>
- McGlynn, A. (2019). Epistemic Objectification as the Primary Harm of Testimonial Injustice. *Episteme*, 18(2), 160-176. <https://doi.org/10.1017/epi.2019.9>
- McGraw, K., Hasecke, E., & Conger, K. (2003). Ambivalence, Uncertainty, and Processes of Candidate Evaluation. *Political Psychology*, 24(3), 421-448. <https://doi.org/10.1111/0162-895x.00335>

- McGregor, S. (2019). Social Media as Public Opinion: How Journalists Use Social Media to Represent Public Opinion. *Journalism*, 20(8), 1070-1086. <https://doi.org/10.1177/1464884919845458>
- McKinnon, R. (2016). Epistemic Injustice. *Philosophy Compass*, 11(8), 437-446. <https://doi.org/10.1111/phc3.12336>
- Meder, B., Lec, F., & Osman, M. (2013). Decision Making in Uncertain Times: What Can Cognitive and Decision Sciences Say About or Learn from Economic Crises?. *Trends in Cognitive Sciences*, 17(6), 257-260. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2013.04.008>
- Medina, J. (2022). Group Agential Epistemic Injustice: Epistemic Disempowerment and Critical Defanging of Group Epistemic Agency1. *Philosophical Issues*, 32(1), 320-334. <https://doi.org/10.1111/phis.12221>
- Meer, T. and Jin, Y. (2019). Seeking Formula For Misinformation Treatment in Public Health Crises: The Effects of Corrective Information Type and Source. *Health Communication*, 35(5), 560-575. <https://doi.org/10.1080/10410236.2019.1573295>
- Meese, J., Frith, J., & Wilken, R. (2020). Covid-19, 5G Conspiracies and Infrastructural Futures. *Media International Australia*, 177(1), 30-46. <https://doi.org/10.1177/1329878x20952165>
- Merchant, R. and Asch, D. (2018). Protecting the Value of Medical Science in the Age of Social Media and “Fake News”. *Jama*, 320(23), 2415. <https://doi.org/10.1001/jama.2018.18416>
- Merdes, C., Sydow, M., & Hahn, U. (2020). Formal Models of Source Reliability. *Synthese*, 198(S23), 5773-5801. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02595-2>
- Metzger, M., Flanagin, A., Mena, P., Jiang, S., & Wilson, C. (2021). From Dark to Light: the Many Shades of Sharing Misinformation Online. *Media and Communication*, 9(1), 134-143. <https://doi.org/10.17645/mac.v9i1.3409>

- Michaelian, K. (2009). In Defence of Gullibility: The Epistemology of Testimony and the Psychology of Deception Detection. *Synthese*, 176(3), 399-427. <https://doi.org/10.1007/s11229-009-9573-1>
- Michaelian, K. (2011). The Information Effect: Constructive Memory, Testimony, and Epistemic Luck. *Synthese*, 190(12), 2429-2456. <https://doi.org/10.1007/s11229-011-9992-7>
- Michaelian, K. (2013). The Evolution of Testimony: Receiver Vigilance, Speaker Honesty and the Reliability of Communication. *Episteme*, 10(1), 37-59. <https://doi.org/10.1017/epi.2013.2>
- Michel, M. and Peters, M. (2020). Confirmation Bias Without Rhyme or Reason. *Synthese*, 1-2(199), 2757-2772. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02910-x>
- Miller, A., Arndt, S., Engel, L., & Boot, N. (2021). Nature Conservation in a Digitalized World: Echo Chambers and Filter Bubbles. *Ecology and Society*, 26(3). <https://doi.org/10.5751/es-12549-260311>
- Miller, B. (2012). When is Consensus Knowledge Based? Distinguishing Shared Knowledge from Mere Agreement. *Synthese*, 190(7), 1293-1316. <https://doi.org/10.1007/s11229-012-0225-5>
- Miller, B. and Record, I. (2013). Justified Belief in a Digital Age: On the Epistemic Implications of Secret Internet Technologies. *Episteme*, 10(2), 117-134. <https://doi.org/10.1017/epi.2013.11>
- Miller, E., Manz, E., Russ, R., Stroupe, D., & Berland, L. (2018). Addressing the Epistemic Elephant in the Room: Epistemic Agency and the Next Generation Science Standards. *Journal of Research in Science Teaching*, 55(7), 1053-1075. <https://doi.org/10.1002/tea.21459>
- Modirrousta-Galian, A., Higham, P., & Seabrooke, T. (2023). Effects of Inductive Learning and Gamification on News Veracity Discernment. *Journal of Experimental Psychology Applied*, 29(3), 599-619. <https://doi.org/10.1037/xap0000458>

- Mohseni, A. and Williams, C. (2019). Truth and Conformity on Networks. *Erkenntnis*, 86(6), 1509-1530. <https://doi.org/10.1007/s10670-019-00167-6>
- Morgan, M. (2016). Humanising Sociological Knowledge. *Social Epistemology*, 30(5-6), 555-571. <https://doi.org/10.1080/02691728.2015.1119911>
- Mormina, M. (2022). Knowledge, Expertise and Science Advice During Covid-19: In Search of Epistemic Justice for the ‘Wicked’ Problems of Post-Normal Times. *Social Epistemology*, 36(6), 671-685. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2103750>
- Mossio, M. and Bich, L. (2014). What makes biological organisation teleological?. *Synthese*, 194(4), 1089-1114. <https://doi.org/10.1007/s11229-014-0594-z>
- Mostagir, M. and Siderius, J. (2021). Learning in a Post-Truth World. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3879174>
- Möller, J. (2021). Filter bubbles and digital echo chambers 1., 92-100. <https://doi.org/10.4324/9781003004431-10>
- Munson, S., Lee, S., & Resnick, P. (2021). Encouraging reading of diverse political viewpoints with a browser widget. Proceedings of the International Aaai Conference on Web and Social Media, 7(1), 419-428. <https://doi.org/10.1609/icwsm.v7i1.14429>
- Mushtaq, F., Bland, A., & Schaefer, A. (2011). Uncertainty and Cognitive Control. *Frontiers in Psychology*, 2. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2011.00249>
- Mushtaq, K., Mohamed, M., Soub, H., & Mohamedali, M. (2020). “Social Media Misinformation”—an Epidemic Within the Covid-19 Pandemic. *American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 103(2), 920-921. <https://doi.org/10.4269/ajtmh.20-0592>
- Musi, E., Carmi, E., Reed, C., Yates, S., & O’Halloran, K. (2023). Developing Misinformation Immunity: How to Reason-Check Fallacious News in a Human–Computer Interaction Environment. *Social Media + Society*, 9(1), 205630512211504. <https://doi.org/10.1177/20563051221150407>

- Naeem, S. and Boulos, M. (2021). Covid-19 Misinformation Online and Health Literacy: A Brief Overview. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(15), 8091. <https://doi.org/10.3390/ijerph18158091>
- Nagel, J. (2015). The Social Value of Reasoning in Epistemic Justification. *Episteme*, 12(2), 297-308. <https://doi.org/10.1017/epi.2015.4>
- Navarro, J. (2015). No Achievement Beyond Intention. *Synthese*, 192(10), 3339-3369. <https://doi.org/10.1007/s11229-015-0708-2>
- Nearing, G., Tian, Y., Gupta, H., Clark, M., Harrison, K., & Weijs, S. (2016). A Philosophical Basis for Hydrological Uncertainty. *Hydrological Sciences Journal*, 61(9), 1666-1678. <https://doi.org/10.1080/02626667.2016.1183009>
- Nelson, J. and Taneja, H. (2018). The Small, Disloyal Fake News Audience: The Role of Audience Availability in Fake News Consumption. *New Media & Society*, 20(10), 3720-3737. <https://doi.org/10.1177/1461444818758715>
- Nerghes, A. and Lee, J. (2019). Narratives of the Refugee Crisis: A Comparative Study of Mainstream-Media and Twitter. *Media and Communication*, 7(2), 275-288. <https://doi.org/10.17645/mac.v7i2.1983>
- Newman, E., Swire-Thompson, B., & Ecker, U. (2022). Misinformation and the Sins of Memory: False-Belief Formation and Limits on Belief Revision. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 11(4), 471-477. <https://doi.org/10.1037/mac0000090>
- Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., & Nielsen, R. K. (2020). Reuters Institute Digital News Report 2020. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Nguyen, C. (2018). Cognitive Islands and Runaway Echo Chambers: Problems for Epistemic Dependence on Experts. *Synthese*, 197(7), 2803-2821. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-1692-0>
- Nguyen, C. (2018). Echo Chambers and Epistemic Bubbles. *Episteme*, 17(2), 141-161. <https://doi.org/10.1017/epi.2018.32>

- Nguyen, T. (2019). Do Extrinsic Motivation and Organisational Culture Additively Strengthen Intrinsic Motivation in Online Knowledge Sharing?. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 50(1), 75-93. <https://doi.org/10.1108/vjikms-02-2019-0019>
- Nguyen, T. and Malik, A. (2020). Cognitive Processes, Rewards and Online Knowledge Sharing Behaviour: The Moderating Effect of Organisational Innovation. *Journal of Knowledge Management*, 24(6), 1241-1261. <https://doi.org/10.1108/jkm-12-2019-0742>
- Nguyen, T., Ngo, L., & Gregory, G. (2021). Motivation in Organisational Online Knowledge Sharing. *Journal of Knowledge Management*, 26(1), 102-125. <https://doi.org/10.1108/jkm-09-2020-0664>
- Nickel, P. (2013). Testimonial Entitlement, Norms of Assertion And Privacy. *Episteme*, 10(2), 207-217. <https://doi.org/10.1017/epi.2013.17>
- Niiniluoto, I. (2018). Social Aspects of Scientific Knowledge. *Synthese*, 197(1), 447-468. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-1868-7>
- Nikolov, D., Oliveira, D., Flammini, A., & Menczer, F. (2015). Measuring Online Social Bubbles. *Peerj Computer Science*, 1, e38. <https://doi.org/10.7717/peerj-cs.38>
- Norbury, G., Price, C., Latham, M., Brown, S., Latham, A., Brownstein, G., ... & Banks, P. (2021). Misinformation Tactics Protect Rare Birds from Problem Predators. *Science Advances*, 7(11). <https://doi.org/10.1126/sciadv.abe4164>
- Nordø, Å. and Ivarsflaten, E. (2021). The Scope of Exclusionary Public Response to the European Refugee Crisis. *European Journal of Political Research*, 61(2), 420-439. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12464>
- Norsalim, P., Nordin, M., Suhaimi, M., & Kamaruddin, M. (2022). The relationship of nutrition knowledge and information on consumers' purchase decision toward fast food meal. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 12(11). <https://doi.org/10.6007/ijarbss/v12-i11/15642>

- Novaes, C. (2018). Carnapian Explication and ameliorative Analysis: A Systematic Comparison. *Synthese*, 197(3), 1011-1034. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-1732-9>
- Nowell, L. (2015). Pragmatism and Integrated Knowledge Translation: Exploring the Compatibilities and Tensions. *Nursing Open*, 2(3), 141-148. <https://doi.org/10.1002/nop2.30>
- Nyhan, B., ve Reifler, J. (2010). When corrections fail: The persistence of political misperceptions. *Political Behavior*, 32(2), 303-330.
- O'Brien, D. (2020). Humeanism and the Epistemology of Testimony. *Synthese*, 199(1-2), 2647-2669. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02905-8>
- O'Connor, Cailin and James Owen Weatherall, 2018, "Scientific Polarization", *European Journal for Philosophy of Science*, 8(3): 855–875. doi:10.1007/s13194-018-0213-9
- Oh, S. (2011). The Characteristics and Motivations of Health Answerers for Sharing Information, Knowledge, and Experiences in Online Environments. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(3), 543-557. <https://doi.org/10.1002/asi.21676>
- Olsson, Erik J., 2013, "A Bayesian Simulation Model of Group Deliberation and Polarization", in *Bayesian Argumentation*, Frank Zenker (ed.), Dordrecht: Springer Netherlands, 113–133. doi:10.1007/978-94-007-5357-0_6
- Ooi, D. (2023). Hume's Social Epistemology and the Dialogue Form. *Episteme*, 1-16. <https://doi.org/10.1017/epi.2023.18>
- Orhan, O., Gündoğar S.S. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri* (Rapor no: 195). [https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor Suriyeli Siginmacilarin Turkiyeye Etkileri.pdf](https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Suriyeli_Siginmacilarin_Turkiyeye_Etkileri.pdf) üzerinden erişilmiştir.

- Origgi, G. (2022). The Social Indicators of the Reputation of an Expert. *Social Epistemology*, 36(5), 541-549. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2116962>
- Palermos, S. (2015). Spreading the Credit: Virtue Reliabilism and Weak Epistemic Anti-Individualism. *Erkenntnis*, 81(2), 305-334. <https://doi.org/10.1007/s10670-015-9741-2>
- Palermos, S. (2021). System Reliabilism and Basic Beliefs: Defeasible, Undefeated and Likely to Be True. *Synthese*, 199(3-4), 6733-6759. <https://doi.org/10.1007/s11229-021-03090-y>
- Parviainen, J. and Lahikainen, L. (2019). Negative Expertise in Conditions of Manufactured Ignorance: Epistemic Strategies, Virtues and Skills. *Synthese*, 198(4), 3873-3891. <https://doi.org/10.1007/s11229-019-02315-5>
- Paul, L. (2021). The Paradox of Empathy. *Episteme*, 18(3), 347-366. <https://doi.org/10.1017/epi.2021.31>
- Paynter, J., Luskin-Saxby, S., Keen, D., Fordyce, K., Frost, G., Imms, C., ... & Ecker, U. (2019). Evaluation of a Template for Countering Misinformation—Real-World Autism Treatment Myth Debunking. *Plos One*, 14(1), e0210746. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210746>
- Peet, A. (2015). Testimony, Pragmatics, and Plausible Deniability. *Episteme*, 12(1), 29-51. <https://doi.org/10.1017/epi.2014.31>
- Peralta, A., Neri, M., Kertész, J., & Iñiguez, G. (2021). Effect of Algorithmic Bias and Network Structure on Coexistence, Consensus, and Polarization of Opinions. *Physical Review E*, 104(4). <https://doi.org/10.1103/physreve.104.044312>
- Peters, U. (2020). What is the Function of Confirmation Bias?. *Erkenntnis*, 87(3), 1351-1376. <https://doi.org/10.1007/s10670-020-00252-1>
- Peters, U. (2022). Extended Implicit Bias: When the Metaphysics and Ethics of Implicit Bias Collide. *Erkenntnis*. <https://doi.org/10.1007/s10670-021-00511-9>

- Pettit, P. (2003). Groups with minds of their own. In Alvin I. Goldman & Dennis Whitcomb (eds.), *Social Epistemology: Essential Readings*. Oxford University Press.
- Pierri, F. (2022). Online Misinformation is Linked to Early Covid-19 Vaccination Hesitancy and Refusal. *Scientific Reports*, 12(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-022-10070-w>
- Pohlhaus, G. (2013). Discerning the Primary Epistemic Harm in Cases of Testimonial Injustice. *Social Epistemology*, 28(2), 99-114. <https://doi.org/10.1080/02691728.2013.782581>
- Pollock, J. (2021). Linguistic Understanding and Testimonial Warrant. *Erkenntnis*, 88(2), 457-477. <https://doi.org/10.1007/s10670-020-00362-w>
- Polonioli, A. (2017). A Plea for Minimally Biased Naturalistic Philosophy. *Synthese*, 196(9), 3841-3867. <https://doi.org/10.1007/s11229-017-1628-0>
- Pradhan, J. and Singh, S. (2023). Unraveling the Impact of Social Media on Interpersonal Communication and Relationship. *International Journal of Research Publication and Reviews*, 4(3), 1622-1625. <https://doi.org/10.55248/gengpi.2023.32497>
- Pritchard, D. (2003). Virtue Epistemology and Epistemic Luck. *Metaphilosophy*, 34(1-2), 106-130. <https://doi.org/10.1111/1467-9973.00263>
- Pritchard, D. (2016). Seeing It for Oneself: Perceptual Knowledge, Understanding, and Intellectual Autonomy. *Episteme*, 13(1), 29-42. <https://doi.org/10.1017/epi.2015.59>
- Prooijen, J. and Jostmann, N. (2012). Belief in Conspiracy Theories: The Influence of Uncertainty and Perceived Morality. *European Journal of Social Psychology*, 43(1), 109-115. <https://doi.org/10.1002/ejsp.1922>
- Puddifoot, K. (2018). Re-Evaluating the Credibility of Eyewitness Testimony: The Misinformation Effect and the Overcritical Juror. *Episteme*, 17(2), 255-279. <https://doi.org/10.1017/epi.2018.42>

- Pundir, V., Devi, E., & Nath, V. (2021). Arresting fake news sharing on social media: a theory of planned behavior approach. *Management Research Review*, 44(8), 1108-1138. <https://doi.org/10.1108/mrr-05-2020-0286>
- Pynn, G. (2015). Pragmatic Contextualism. *Metaphilosophy*, 46(1), 26-51. <https://doi.org/10.1111/meta.12120>
- Qian, J., Zhang, W., Qu, Y., Wang, B., & Chen, M. (2020). The Enactment of Knowledge Sharing: The Roles of Psychological Availability and Team Psychological Safety Climate. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.551366>
- Quach, H., Thai, P., Ngoc-Anh, H., Phung, D., Nguyen, V., Le, S., ... & Khanh, N. (2022). Understanding the covid-19 Infodemic: Analyzing User-Generated Online Information During a Covid-19 Outbreak in Vietnam. *Healthcare Informatics Research*, 28(4), 307-318. <https://doi.org/10.4258/hir.2022.28.4.307>
- Ranalli, C. (2013). Luck, Propositional Perception, and the Entailment Thesis. *Synthese*, 191(6), 1223-1247. <https://doi.org/10.1007/s11229-013-0323-z>
- Ranalli, C. (2018). What is Deep Disagreement?. *Topoi*, 40(5), 983-998. <https://doi.org/10.1007/s11245-018-9600-2>
- Rand, D. (2021). The Psychology of Fake News. *Trends in Cognitive Sciences*, 25(5), 388-402. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.02.007>
- Rao, A., Morstatter, F., & Lerman, K. (2022). Partisan Asymmetries in Exposure to Misinformation. *Scientific Reports*, 12(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-022-19837-7>
- Rattay, P., Michalski, N., Domanska, O., Kaltwasser, A., Bock, F., Wieler, L., ... & Jordan, S. (2021). Differences in Risk Perception, Knowledge and Protective Behaviour Regarding Covid-19 by Education Level Among Women and Men in Germany. Results From the Covid-19 Snapshot Monitoring (Cosmo) Study. *Plos One*, 16(5), e0251694. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251694>

- Ravish, S. (2019). The predicament of moral epistemology. *Journal of Indian Council of Philosophical Research*, 36(2), 265-279. <https://doi.org/10.1007/s40961-018-0170-x>
- Reed, E., Uddenberg, S., Suthaharan, P., Mathys, C., Taylor, J., Groman, S., ... & Corlett, P. (2020). Paranoia as a Deficit in Non-Social Belief Updating. *Elife*, 9. <https://doi.org/10.7554/elife.56345>
- Reijula, S. (2016). Value of Cognitive Diversity in Science. *Synthese*, 194(11), 4519-4540. <https://doi.org/10.1007/s11229-016-1147-4>
- Reis-Dennis, S. and Yao, V. (2021). 'I Love Women': An Explicit Explanation of Implicit Bias Test Results. *Synthese*, 199(5-6), 13861-13882. <https://doi.org/10.1007/s11229-021-03401-3>
- Rescher, N. (1960). [Review of *The Logic of Scientific Discovery; Patterns of Discovery*, by K. R. Popper & N. R. Hanson]. *Philosophy and Phenomenological Research*, 21(2), 266–268. <https://doi.org/10.2307/2104331>
- Reuter, K. and Brössel, P. (2018). No Knowledge Required. *Episteme*, 16(3), 303-321. <https://doi.org/10.1017/epi.2018.10>
- Reynolds, J. (2021). Against Intuitive Horribleness. *Episteme*, 1-16. <https://doi.org/10.1017/epi.2021.42>
- Rezvani, S. (2021). Epistemic Injustice Concerning Racialized Patients. *Bioethics Update*, 7(2). <https://doi.org/10.24875/bup.21000006>
- Rietdijk, N. (2021). Radicalizing Populism and the Making of an Echo Chamber: The Case of The Italian Anti-Vaccination Movement. *Krisis | Journal for Contemporary Philosophy*, 41(1), 114-134. <https://doi.org/10.21827/krisis.41.1.37163>
- Riles, A. (2004). Property as Legal Knowledge: Means and Ends. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 10(4), 775-795. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2004.00211.x>

- Robson, J. (2012). Aesthetic Testimony. *Philosophy Compass*, 7(1), 1-10. <https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2011.00455.x>
- Rodrigues, D. (2021). Civility, Trust, and Responding to Echo Chambers. *Dialogue*, 60(3), 403-413. <https://doi.org/10.1017/s0012217321000299>
- Roelofs, L. (2017). Seeing the Invisible: How to Perceive, Imagine, and Infer the Minds of Others. *Erkenntnis*, 83(2), 205-229. <https://doi.org/10.1007/s10670-017-9886-2>
- Rohlinger, D., Williams, C., & Teek, M. (2019). From “Thank God for Helping this Person” to “Libtards Really Jumped the Shark”: Opinion Leaders and (In)Civility in the Wake of School Shootings. *New Media & Society*, 22(6), 1004-1025. <https://doi.org/10.1177/1461444819875708>
- Rolin, K. (2002). Gender and Trust in Science. *Hypatia*, 17(4), 95-118. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2002.tb01075.x>
- Rolin, K. (2020). Objectivity, Trust and Social Responsibility. *Synthese*, 199(1-2), 513-533. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02669-1>
- Rollins, J. (2015). Beliefs and Testimony as Social Evidence: Epistemic Egoism, Epistemic Universalism, and Common Consent Arguments. *Philosophy Compass*, 10(1), 78-90. <https://doi.org/10.1111/phc3.12184>
- Roozenbeek, J., Linden, S., Goldberg, B., Rathje, S., & Lewandowsky, S. (2022). Psychological Inoculation Improves Resilience Against Misinformation on Social Media. *Science Advances*, 8(34). <https://doi.org/10.1126/sciadv.abo6254>
- Rorty, R. (2017). *Philosophy and the mirror of nature: Thirtieth-anniversary edition*. Princeton University Press.
- Rosenstock, S., O'Connor, C., & Bruner, J. (2017). In Epistemic Networks, is Less Really More?. *Philosophy of Science*, 84(2), 234-252. <https://doi.org/10.1086/690717>
- Rowland, R. (2017). The Epistemology of Moral Disagreement. *Philosophy Compass*, 12(2), e12398. <https://doi.org/10.1111/phc3.12398>

- Sakyi, B. and Johnson, F. (2022). A Cross-Sectional Study of the Psychological Impact of the Covid-19 Pandemic on Camped Refugees in Ghana. *Plos One*, 17(11), e0277515. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277515>
- Saling, L., Mallal, D., Scholer, F., Skelton, R., & Spina, D. (2021). No One is Immune to Misinformation: An Investigation of Misinformation Sharing by Subscribers to a Fact-Checking Newsletter. *Plos One*, 16(8), e0255702. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0255702>
- Sandberg, J. and Tsoukas, H. (2011). Grasping the logic of practice: theorizing through practical rationality. *Academy of Management Review*, 36(2), 338-360. <https://doi.org/10.5465/amr.2009.0183>
- Sarkar, S., Saroar, M., & Chakraborty, T. (2022). Cost of Ecosystem Service Value due to Rohingya Refugee Influx in Bangladesh. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 17. <https://doi.org/10.1017/dmp.2022.125>
- Sasaki, T. and Pratt, S. (2012). Groups Have a Larger Cognitive Capacity than Individuals. *Current Biology*, 22(19), R827-R829. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2012.07.058>
- Schacter, D., Guerin, S., & Jacques, P. (2011). Memory Distortion: An Adaptive Perspective. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(10), 467-474. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2011.08.004>
- Scheman, N. (2012). Toward a Sustainable Epistemology. *Social Epistemology*, 26(3-4), 471-489. <https://doi.org/10.1080/02691728.2012.727194>
- Schlicht, T., Brandl, J., Esken, F., Glock, H., Newen, A., Perner, J., ... & Wolf, J. (2021). *Teleology first: goals before knowledge and belief*. *Behavioral and Brain Sciences*, 44. <https://doi.org/10.1017/s0140525x20001533>
- Schmid, P. (2023). The Psychological Impacts and Message Features of Health Misinformation. *European Psychologist*, 28(3), 162-172. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000494>

- Schmidt, A., Zollo, F., Vicario, M., Bessi, A., Scala, A., Caldarelli, G., ... & Quattrocioni, W. (2017). Anatomy of news consumption on facebook. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(12), 3035-3039. <https://doi.org/10.1073/pnas.1617052114>
- Schmitt, F. and Scholz, O. (2010). Introduction: The History of Social Epistemology. *Episteme*, 7(1), 1-6. <https://doi.org/10.3366/e174236000900077x>
- Scholz, C., Baek, E., & Falk, E. (2023). Invoking Self-Related and Social Thoughts Impacts Online Information Sharing. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 18(1). <https://doi.org/10.1093/scan/nsad013>
- Schommer, M. (1990). Effects of beliefs about the nature of knowledge on comprehension.. *Journal of Educational Psychology*, 82(3), 498-504. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.82.3.498>
- Schoot, R., Kaplan, D., Denissen, J., Asendorpf, J., Neyer, F., ve Aken, M. (2013). A gentle introduction to bayesian analysis: applications to developmental research. *Child Development*, 85(3), 842-860. <https://doi.org/10.1111/cdev.12169>
- Schönfelder, M. and Bogner, F. (2017). Individual Perception of bees: Between Perceived Danger and Willingness to Protect. *Plos One*, 12(6), e0180168. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0180168>
- Schubert, S. (2010). Coherence and Reliability: The Case of Overlapping Testimonies. *Erkenntnis*, 74(2), 263-275. <https://doi.org/10.1007/s10670-010-9246-y>
- Schuster, D. and Horsten, L. (2022). On the Pure Logic of Justified Belief. *Synthese*, 200(5). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03905-6>
- Schwengerer, L. (2020). Online Intellectual Virtues and the Extended Mind. *Social Epistemology*, 35(3), 312-322. <https://doi.org/10.1080/02691728.2020.1815095>
- Seedat, M., Suffla, S., & Ndlovu-Gatsheni, S. (2021). Mbeki's 'I am an African' Speech: Mobilising Psycho-Political Resources for Political Reconstitution of Post-Apartheid South Africa. *African Studies*, 80(3-4), 451-465. <https://doi.org/10.1080/00020184.2021.2012754>

- Sell, T., Watson, C., Meyer, D., Kronk, M., Ravi, S., Pechta, L., ... & Rose, D. (2018). Frequency of Risk-Related News Media Messages in 2016 Coverage Of Zika Virus. *Risk Analysis*, 38(12), 2514-2524. <https://doi.org/10.1111/risa.12961>
- Sertler, E. (2020). Epistemic Dependence and Oppression: A Telling Relationship. *Episteme*, 19(3), 394-408. <https://doi.org/10.1017/epi.2020.34>
- Šešelja, D. (2022). Agent-Based Models of Scientific Interaction. *Philosophy Compass*, 17(7). <https://doi.org/10.1111/phc3.12855>
- Shah, Z. and Wei, L. (2022). Source Credibility and the Information Quality Matter in Public Engagement on Social Networking Sites During the Covid-19 Crisis. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.882705>
- Shao, C., Ciampaglia, G., Varol, O., Yang, K., Flammini, A., & Menczer, F. (2018). The Spread of Low-Credibility Content by Social Bots. *Nature Communications*, 9(1). <https://doi.org/10.1038/s41467-018-06930-7>
- Shao, C., Hui, P., Wang, L., Jiang, X., Flammini, A., Menczer, F., ... & Ciampaglia, G. (2018). Anatomy of an Online Misinformation Network. *Plos One*, 13(4), e0196087. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0196087>
- Sheeks, M. (2022). The Myth of the Good Epistemic Bubble. *Episteme*, 20(3), 685-700. <https://doi.org/10.1017/epi.2022.52>
- Sherman, B. (2015). There's No (Testimonial) Justice: Why Pursuit of a Virtue is not the Solution to Epistemic Injustice. *Social Epistemology*, 30(3), 229-250. <https://doi.org/10.1080/02691728.2015.1031852>
- Shogenji, T. (2006). A Defense of Reductionism About Testimonial Justification of Beliefs. *Noûs*, 40(2), 331-346. <https://doi.org/10.1111/j.0029-4624.2006.00612.x>
- Shvetsova, M. (2021). John locke's philosophy as a teaching about human and their behavior. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (20), 134-141. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i20.249594>

- Siapera, E., Boudourides, M., Lenis, S., & Suiter, J. (2018). Refugees and Network Publics on Twitter: Networked Framing, Affect, and Capture. *Social Media + Society*, 4(1), 205630511876443. <https://doi.org/10.1177/2056305118764437>
- Simion, M. and Kelp, C. (2018). How to be an anti-reductionist. *Synthese*, 197(7), 2849-2866. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-1722-y>
- Simpson, T. (2012). Evaluating Google as an Epistemic Tool. *Metaphilosophy*, 43(4), 426-445. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2012.01759.x>
- Singh, R. and Galletta, A. (2023). Controlling of Fake Information Dissemination in Online Social Networks: An Epidemiological Approach. *Ieee Access*, 11, 32229-32240. <https://doi.org/10.1109/access.2023.3262737>
- Skovgaard-Olsen, N. (2015). The Problem of Logical Omniscience, the Preface Paradox, and Doxastic Commitments. *Synthese*, 194(3), 917-939. <https://doi.org/10.1007/s11229-015-0979-7>
- Smith, C. (2023). The Pedagogy of a Classroom for Intellectual Virtues. *Episteme*, 1-11. <https://doi.org/10.1017/epi.2023.17>
- Smith, J. (2016). Loving the Many in the One: Augustine and the Love of Finite Goods. *Religions*, 7(11), 137. <https://doi.org/10.3390/rel7110137>
- Spaulding, S. (2021). Beliefs and Biases. *Synthese*, 199(3-4), 7575-7594. <https://doi.org/10.1007/s11229-021-03129-0>
- Spear, A. (2019). Breaking the Epistemic Pornography Habit. *Journal of Information Communication and Ethics in Society*, 18(1), 83-104. <https://doi.org/10.1108/jices-10-2019-0117>
- Spencer, L. (2022). Epistemic Injustice in Late-Stage Dementia: A Case for Non-Verbal Testimonial Injustice. *Social Epistemology*, 37(1), 62-79. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2103474>
- Stafford, S. (2001). Epistemology for Sale. *Social Epistemology*, 15(3), 215-230. <https://doi.org/10.1080/02691720110076549>

- Steel, D. and Paier, K. (2022). Pro-Diversity Beliefs and the Diverse Person's Burden. *Synthese*, 200(5). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03785-w>
- Steel, D., Fazelpour, S., Crewe, B., & Gillette, K. (2019). Information Elaboration and Epistemic Effects of Diversity. *Synthese*, 198(2), 1287-1307. <https://doi.org/10.1007/s11229-019-02108-w>
- Steiger, J. H. (2007). Understanding the Limitations of Global Fit Assessment in Structural Equation Modeling. *Personality and Individual Differences*, 42(5), 893–898. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.09.017>
- Sterponi, L. and Fasulo, A. (2010). “how to go on”: intersubjectivity and progressivity in the communication of a child with autism. *Ethos*, 38(1), 116-142. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1352.2009.01084.x>
- Stroebe, W. and Kruglanski, A. (1989). Social psychology at epistemological cross-roads: on gergen's choice. *European Journal of Social Psychology*, 19(5), 485-489. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420190514>
- Stroud, N. J. (2011). *Niche news: The politics of news choice*. Oxford University Press.
- Stroupe, D., Caballero, M., & White, P. (2018). Fostering Students' Epistemic Agency Through the Co-Configuration of Moth Research. *Science Education*, 102(6), 1176-1200. <https://doi.org/10.1002/sce.21469>
- Suhay, E., Bello-Pardo, E., & Maurer, B. (2017). The Polarizing Effects of Online Partisan Criticism: Evidence from Two Experiments. *The International Journal of Press/Politics*, 23(1), 95-115. <https://doi.org/10.1177/1940161217740697>
- Sveinsdóttir, Á. (2012). Knowledge of Essence: The Conferralist Story. *Philosophical Studies*, 166(1), 21-32. <https://doi.org/10.1007/s11098-012-0019-0>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Allyn & Bacon/Pearson Education.
- Tabrizi, S. and Shakery, A. (2019). Perspective-Based Search: A New Paradigm for Bursting the Information Bubble. *Facets*, 4(1), 350-388. <https://doi.org/10.1139/facets-2019-0002>

- Taddeo, M. (2010). An Information-Based Solution for the Puzzle of Testimony and Trust. *Social Epistemology*, 24(4), 285-299. <https://doi.org/10.1080/02691728.2010.521863>
- Talamanca, G. and Arfini, S. (2022). Through the Newsfeed Glass: Rethinking Filter Bubbles and Echo Chambers. *Philosophy & Technology*, 35(1). <https://doi.org/10.1007/s13347-021-00494-z>
- Tan, A., Lee, C., & Chae, J. (2015). Exposure to Health (Mis)Information: Lagged Effects on Young Adults' Health Behaviors and Potential Pathways. *Journal of Communication*, 65(4), 674-698. <https://doi.org/10.1111/jcom.12163>
- Tandoc, E., Thomas, R., & Bishop-Fitzpatrick, L. (2021). What is (Fake) News? Analyzing News Values (and more) in Fake Stories. *Media and Communication*, 9(1), 110-119. <https://doi.org/10.17645/mac.v9i1.3331>
- Tanesini, A. (2020). The Gift of Testimony. *Episteme*, 17(3), 331-348. <https://doi.org/10.1017/epi.2019.52>
- Tanni, S. E., Patino, C. M., & Ferreira, J. C. (2020). Correlation vs. regression in association studies [Correlação vs. regressão em estudos de associação]. *Jornal Brasileiro de Pneumologia*, 46(1), e20200030. <https://doi.org/10.1590/1806-3713/e20200030>
- Taylor, C. (2006). Engaged Agency and Background in Heidegger. *The Cambridge Companion to Heidegger*, 202-221. <https://doi.org/10.1017/ccol0521821363.008>
- Tenchini, M. (2023). Sharing. *Ratio*, 36(2), 147-158. <https://doi.org/10.1111/rati.12375>
- Tenney, E., MacCoun, R., Spellman, B., & Hastie, R. (2007). Calibration Trumps Confidence as a Basis for Witness Credibility. *Psychological Science*, 18(1), 46-50. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01847.x>
- Thagard, P. (2005). Testimony, Credibility, and Explanatory Coherence. *Erkenntnis*, 63(3), 295-316. <https://doi.org/10.1007/s10670-005-4004-2>
- Thaler, N. (2016). Perception and Knowledge in Plato's Theaetetus. *Philosophy Compass*, 11(3), 160-167. <https://doi.org/10.1111/phc3.12310>

- Thorson, E. (2015). Belief Echoes: The Persistent Effects of Corrected Misinformation. *Political Communication*, 33(3), 460-480. <https://doi.org/10.1080/10584609.2015.1102187>
- Thorson, K. (2016). Belief echoes: The persistent effects of corrected misinformation. *Political Communication*, 33(3), 460-480.
- Tindale, C. (2022). Utterer Meaning, Misunderstanding, and Cultural Knowledge. *Languages*, 7(3), 172. <https://doi.org/10.3390/languages7030172>
- Tollefsen, D. (2009). Wikipedia and the epistemology of Testimony. *Episteme*, 6(1), 8-24. <https://doi.org/10.3366/e1742360008000518>
- Tomes, J. and Katz, A. (1997). Habitual Susceptibility to Misinformation and Individual Differences in Eyewitness Memory. *Applied Cognitive Psychology*, 11(3), 233-251. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-0720\(199706\)11:33.0.co;2-v](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0720(199706)11:33.0.co;2-v)
- Toole, B. (2020). Demarginalizing Standpoint Epistemology. *Episteme*, 19(1), 47-65. <https://doi.org/10.1017/epi.2020.8>
- Toole, B. (2022). Objectivity in Feminist Epistemology. *Philosophy Compass*, 17(11). <https://doi.org/10.1111/phc3.12885>
- Tossut, S. (2014). Membership and Knowledge: Scientific Research as a Group Activity. *Episteme*, 11(3), 349-367. <https://doi.org/10.1017/epi.2014.17>
- Törnberg, P. (2018). Echo Chambers and Viral Misinformation: Modeling Fake News as Complex Contagion. *Plos One*, 13(9), e0203958. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0203958>
- Traiger, S. (2010). Experience and Testimony in Hume's Philosophy. *Episteme*, 7(1), 42-57. <https://doi.org/10.3366/e174236000900080x>
- Treen, K., Williams, H., & O'Neill, S. (2020). Online Misinformation About Climate Change. *Wiley Interdisciplinary Reviews Climate Change*, 11(5). <https://doi.org/10.1002/wcc.665>

- Tsang, S. (2020). Motivated Fake News Perception: The Impact of News Sources and Policy Support on Audiences' Assessment of News Fakeness. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 98(4), 1059-1077. <https://doi.org/10.1177/1077699020952129>
- Turri, J. (2010). Is Knowledge Justified True Belief?. *Synthese*, 184(3), 247-259. <https://doi.org/10.1007/s11229-010-9773-8>
- Ullah, A. (2020). What is Knowledge in Industry 4.0?. *Engineering Reports*, 2(8). <https://doi.org/10.1002/eng2.12217>
- Uncertainty & Cognitive Closure REFERANSLAR
- Uzoigwe, E. (2020). An appraisal of alvin goldman's social epistemology. *Predestinasi*, 13(1), 15. <https://doi.org/10.26858/predestinasi.v13i1.19211>
- Vaidya, A. and Wallner, M. (2018). The Epistemology of Modality and the Problem of Modal Epistemic Friction. *Synthese*, 198(S8), 1909-1935. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-1860-2>
- Valenzuela, S., Halpern, D., & Araneda, F. (2021). A Downward Spiral? A Panel Study of Misinformation and Media Trust in Chile. *The International Journal of Press/Politics*, 27(2), 353-373. <https://doi.org/10.1177/19401612211025238>
- Vasanthakumar, A. (2020). Recent Debates on Victims' Duties to Resist Their Oppression. *Philosophy Compass*, 15(2). <https://doi.org/10.1111/phc3.12648>
- Vicario, M., Quattrociocchi, W., Scala, A., & Zollo, F. (2019). Polarization and Fake News. *Acm Transactions on the Web*, 13(2), 1-22. <https://doi.org/10.1145/3316809>
- Vickhoff, B. (2023). Why art? the role of arts in arts and health. *Frontiers in Psychology*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.765019>
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The Spread of True and False News Online. *Science*, 359(6380), 1146-1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>

- Vozab, D., Mihalec, M., & Uremović, L. (2023). Media Dependency in a Multiple Crisis: Information Seeking and Media Trust After an Earthquake During the Covid-19 Pandemic. *Drustvena Istrazivanja*, 32(1), 93-114. <https://doi.org/10.5559/di.32.1.05>
- Vraga, E., Tully, M., & Bode, L. (2020). Empowering Users to Respond to Misinformation About Covid-19. *Media and Communication*, 8(2), 475-479. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i2.3200>
- Walker, S., Mercea, D., & Bastos, M. (2019). The Disinformation Landscape and the Lockdown of Social Platforms. *Information Communication & Society*, 22(11), 1531-1543. <https://doi.org/10.1080/1369118x.2019.1648536>
- Walter, N., Saucier, C., & Suresh, S. (2020). Evaluating the Impact of Attempts to Correct Health Misinformation on Social Media: A Meta-Analysis. *Health Communication*, 36(13), 1776-1784. <https://doi.org/10.1080/10410236.2020.1794553>
- Wang, J., Fan, X., Shen, X., & Gao, Y. (2021). Understanding the Dark Side of Online Reviews on Consumers' Purchase Intentions in E-Commerce: Evidence from a Consumer Experiment in China. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.741065>
- Wang, W. and Jacobson, S. (2022). Effects of health misinformation on misbeliefs: understanding the moderating roles of different types of knowledge. *Journal of Information Communication and Ethics in Society*, 21(1), 76-93. <https://doi.org/10.1108/jices-02-2022-0015>
- Wang, W., Zhuang, X., & Shao, P. (2020). Exploring Health Information Sharing Behavior of Chinese Elderly Adults on Wechat. *Healthcare*, 8(3), 207. <https://doi.org/10.3390/healthcare8030207>
- Wang, X., Zhang, M., Fan, W., & Zhao, K. (2021). Understanding the Spread of Covid-19 Misinformation on Social Media: The Effects of Topics and a Political Leader's Nudge. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 73(5), 726-737. <https://doi.org/10.1002/asi.24576>

- Wang, Y., Dai, Y., Li, H., & Song, L. (2021). Social Media and Attitude Change: Information Booming Promote or Resist Persuasion?. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.596071>
- Wang, Y., McKee, M., Torbica, A., & Stuckler, D. (2019). Systematic Literature Review on the Spread of Health-Related Misinformation on Social Media. *Social Science & Medicine*, 240, 112552. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.112552>
- Warman, J. (2021). Testimonial Smothering and Domestic Violence Disclosure in Clinical Contexts. *Episteme*, 20(1), 107-124. <https://doi.org/10.1017/epi.2021.3>
- Warner, E., Waters, A., Cloyes, K., Ellington, L., & Kirchhoff, A. (2020). Young Adult Cancer Caregivers' Exposure to Cancer Misinformation on Social Media. *Cancer*, 127(8), 1318-1324. <https://doi.org/10.1002/cncr.33380>
- Wasserman, H. (2017). Fake News from Africa: Panics, Politics and Paradigms. *Journalism*, 21(1), 3-16. <https://doi.org/10.1177/1464884917746861>
- Watson, D. and Floridi, L. (2016). Crowdsourced Science: Sociotechnical Epistemology in the E-Research Paradigm. *Synthese*, 195(2), 741-764. <https://doi.org/10.1007/s11229-016-1238-2>
- Watson, L. (2016). The Epistemology of Education. *Philosophy Compass*, 11(3), 146-159. <https://doi.org/10.1111/phc3.12316>
- Weatherall, J. and O'Connor, C. (2018). Endogenous Epistemic Factionalization: A Network Epistemology Approach. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3304109>
- Weatherall, J. and O'Connor, C. (2020). Conformity in Scientific Networks. *Synthese*, 198(8), 7257-7278. <https://doi.org/10.1007/s11229-019-02520-2>
- Weatherall, J. O., O'Connor, C., & Bruner, J. P. (2020). How to Beat Science and Influence People: Policymakers and Propaganda in Epistemic Networks. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.1093/bjps/axy062>

- Weeks, B. (2019). What's Next? Six Observations for the Future of Political Misinformation Research. *American Behavioral Scientist*, 65(2), 277-289. <https://doi.org/10.1177/0002764219878236>
- Weiner, M. (2020). A Credibility-Backed Norm for Testimony. *Episteme*, 20(1), 73-85. <https://doi.org/10.1017/epi.2020.48>
- Weiss, R. (2010). Bayesian methods for data analysis. *American Journal of Ophthalmology*, 149(2), 187-188.e1. <https://doi.org/10.1016/j.ajo.2009.11.011>
- Wesslen, R., Santhanam, S., Karduni, A., Cho, I., Shaikh, S., & Dou, W. (2019). Investigating Effects of Visual Anchors on Decision-Making about Misinformation. *Computer Graphics Forum*, 38(3), 161-171. <https://doi.org/10.1111/cgf.13679>
- West, R. F., Meserve, R. J., & Stanovich, K. E. (2012). Cognitive Sophistication Does Not Attenuate the Bias Blind Spot. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(3), 506–519. <https://doi.org/10.1037/a0028857>
- Westra, E. (2017). Stereotypes, Theory of Mind, and the Action–Prediction Hierarchy. *Synthese*, 196(7), 2821-2846. <https://doi.org/10.1007/s11229-017-1575-9>
- Williams, M., Burnap, P., & Sloan, L. (2017). Towards an Ethical Framework for Publishing Twitter Data in Social Research: Taking into Account Users' Views, Online Context and Algorithmic Estimation. *Sociology*, 51(6), 1149-1168. <https://doi.org/10.1177/0038038517708140>
- Willmott, R. (2002). Reclaiming metaphysical truth for educational research. *British Journal of Educational Studies*, 50(3), 339-362. <https://doi.org/10.1111/1467-8527.t01-1-00207>
- Woensdregt, M., Cummins, C., & Smith, K. (2020). A Computational Model of the Cultural Co-Evolution of Language and Mindreading. *Synthese*, 199(1-2), 1347-1385. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02798-7>
- Woolfolk, R. (2013). Experimental Philosophy: A Methodological Critique. *Metaphilosophy*, 44(1-2), 79-87. <https://doi.org/10.1111/meta.12016>

- Wright, S. (2010). Virtues, Social Roles, and Contextualism. *Metaphilosophy*, 41(1-2), 95-114. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2009.01629.x>
- Wright, S. (2015). In Defence of Transmission. *Episteme*, 12(1), 13-28. <https://doi.org/10.1017/epi.2014.33>
- Wu, J. (2022). Epistemic Advantage on the Margin: A Network Standpoint Epistemology. *Philosophy and Phenomenological Research*, 106(3), 755-777. <https://doi.org/10.1111/phpr.12895>
- Wu, M. (2022). What Drives People to Share Misinformation on Social Media During the Covid-19 Pandemic: A Stimulus-Organism-Response Perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(18), 11752. <https://doi.org/10.3390/ijerph191811752>
- Xiao, X., Borah, P., & Su, Y. (2021). The Dangers of Blind Trust: Examining the Interplay Among Social Media News Use, Misinformation Identification, and News Trust on Conspiracy Beliefs. *Public Understanding of Science*, 30(8), 977-992. <https://doi.org/10.1177/0963662521998025>
- Xiao, X., Su, Y., & Lee, D. (2021). Who Consumes New Media Content More Wisely? Examining Personality Factors, Sns Use, and New Media Literacy in the Era of Misinformation. *Social Media + Society*, 7(1), 205630512199063. <https://doi.org/10.1177/2056305121990635>
- Yang, T., Majó-Vázquez, S., Nielsen, R., & González-Bailón, S. (2020). Exposure to news grows less fragmented with an increase in mobile access. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(46), 28678-28683. <https://doi.org/10.1073/pnas.2006089117>
- Yang, Y., Qianqian, C., Yu, Y., Feng, X., & Aalst, J. (2020). Collective Reflective Assessment For Shared Epistemic Agency By Undergraduates In Knowledge Building. *British Journal of Educational Technology*, 51(4), 1136-1154. <https://doi.org/10.1111/bjet.12909>
- Yap, A. (2020). Argumentation, Adversariality, and Social Norms. *Metaphilosophy*, 51(5), 747-765. <https://doi.org/10.1111/meta.12458>

- Yoo, W., Paek, H., & Hove, T. (2018). Differential Effects of Content-Oriented Versus User-Oriented Social Media on Risk Perceptions and Behavioral Intentions. *Health Communication*, 35(1), 99-109. <https://doi.org/10.1080/10410236.2018.1545169>
- Young, D., Jamieson, K., Poulsen, S., & Goldring, A. (2017). Fact-Checking Effectiveness as a Function of Format and Tone: Evaluating factcheck.org and flackcheck.org. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 95(1), 49-75. <https://doi.org/10.1177/1077699017710453>
- Zahavi, D. (2006). Internalism, Externalism, and Transcendental Idealism. *Synthese*, 160(3), 355-374. <https://doi.org/10.1007/s11229-006-9084-2>
- Zaheer, N. & Trkman, P. (2017). An Information Sharing Theory Perspective on Willingness to Share Information in Supply Chains. *The International Journal of Logistics Management*, 28(2), 417-443. <https://doi.org/10.1108/ijlm-09-2015-0158>
- Zamir, T. (1999). The Face of Truth. *Metaphilosophy*, 30(1&2), 79-94. <https://doi.org/10.1111/1467-9973.00113>
- Zavala, A., Cislak, A., & Wesolowska, E. (2010). Political Conservatism, Need for Cognitive Closure, and Intergroup Hostility. *Political Psychology*, 31(4), 521-541. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00767.x>
- Zenk-Möltgen, W. & Lepthien, G. (2014). Data Sharing in Sociology Journals. *Online Information Review*, 38(6), 709-722. <https://doi.org/10.1108/oir-05-2014-0119>
- Zenk-Möltgen, W., Akdeniz, E., Katsanidou, A., Naßhoven, V., & Balaban, E. (2018). Factors Influencing the Data Sharing Behavior of Researchers in Sociology and Political Science. *Journal of Documentation*, 74(5), 1053-1073. <https://doi.org/10.1108/jd-09-2017-0126>
- Zhang, Y. and Zhang, T. (2022). The Effect of Blind Box Product Uncertainty on Consumers' Purchase Intention: The Mediating Role of Perceived Value and the Moderating Role of Purchase Intention. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.946527>

- Zhao, Y., Zhu, S., Wan, Q., Li, T., Zou, C., Wang, H., ... & Deng, S. (2022). Understanding How and by Whom Covid-19 Misinformation is Spread on Social Media: Coding and Network Analyses. *Journal of Medical Internet Research*, 24(6), e37623. <https://doi.org/10.2196/37623>
- Zhu, P., Shen, J., & Xu, M. (2020). Patients' Willingness to Share Information in Online Patient Communities: Questionnaire Study. *Journal of Medical Internet Research*, 22(4), e16546. <https://doi.org/10.2196/16546>
- Zollman, Kevin J. S. 2013, "Network Epistemology: Communication in Epistemic Communities", *Philosophy Compass*, 8(1): 15–27. doi:10.1111/j.1747-9991.2012.00534.x
- Zollman, Kevin J. S., 2007, "The Communication Structure of Epistemic Communities", *Philosophy of Science*, 74(5): 574–587. Reprinted in Goldman & Whitcomb (eds.) 2011, 338–350. doi:10.1086/525605
- Zollman, Kevin J. S., 2010, The Epistemic Benefit of Transient Diversity, *Erkenntnis*, 72(1): 17–35. doi:10.1007/s10670-009-9194-6
- Zubčić, M. (2020). Social Epistemic Inequalities, Redundancy and Epistemic Reliability in Governance. *Filozofija I Društvo*, 31(1), 43-55. <https://doi.org/10.2298/fid2001043z>
- Żyluk, N., Karpe, K., Michta, M., Potok, W., Paluszkiewicz, K., & Urbański, M. (2016). Assessing Levels of Epistemological Understanding: The Standardized Epistemological Understanding Assessment (seua). *Topoi*, 37(1), 129-141. <https://doi.org/10.1007/s11245-016-9381-4>

EKLER

A. Anket Çalışması

Aşağıdaki soruları sosyal ağlarda Suriyeli mültecilerle ilgili karşılaştığınız haber veya haber niteliği taşıyan paylaşımları göz önünde bulundurarak işaretleyiniz.

Belirsiz olan durumlardan hoşlanmıyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Birçok farklı şekilde cevaplanabilecek soruları sevmiyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Yapılacak her işin zamanının belli olduğu, iyi planlanmış bir hayatı mizacıma uygun buluyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Bir sorunla karşı karşıya kaldığımda, çok çabuk bir çözüme ulaşmak için acele ederim.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum

6. Kesinlikle Katılıyorum

Bir grupta, herkesin aynı fikirde olduğu bir şeye bir kişi karşı çıktığında rahatsız oluyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Ne ile karşılaşacağımı bilmediğim bir durumun içine girmek istemem.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Karar vermem gereken bir durumda, bir an önce karar verdiğimde rahatladığımı hissederim.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Nedenini anlayamadığım bir olay meydana geldiğinde rahatsız oluyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Kuralları açıkça belli olan, düzenli bir yaşam tarzına sahip olmaktan hoşlanırım.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum

4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Beklenmedik eylemlerde bulunabilecek insanlarla birlikte olmak istemem.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Bir kişinin sözü çok farklı anlamlara geliyorsa rahatsız olurum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Düzenli ve istikrarlı bir hayat tarzı sahip olmak hayatı daha keyifli kılar.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Bir soruna derhal çözüm bulamazsam, sabırsızlanırım ve rahatsız olurum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum
5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Öngörülemeyen, tahmin edilemeyen durumlardan hoşlanmam.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Orta Derecede Katılmıyorum
3. Az Katılmıyorum
4. Biraz Katılıyorum

5. Kısmen Katılıyorum
6. Kesinlikle Katılıyorum

Genel olarak, sahte haberlerin ve bunların toplumsal sonuçlarının farkındayım.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sahte haberler ve bunların toplumsal etkileri hakkında yeterli bilgim var.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sahte haberler ve topluma etkileri ile ilgili endişeleri anlıyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sahte haberlerin var olduğunu farkındayım.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Daha önce sahte haberlerden bahsedildiğini duydum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sahte haber konusu beni endişelendiriyor.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum

3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal medyadaki bazı haberlerin sahte olduğunun farkındayım.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal medyada gördüğüm haberleri yazarların amaçlarını/hedeflerini dikkate alırım.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlarda yayınlanan haberlerin çoğunu güvenilir buluyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlarda yayınlandığını gördüğüm haberlerin kim tarafından yazıldığını kontrol ederim.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlarda yayınlanan haberlerin çoğunu eksiksiz buluyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlarda yayınlandığını gördüğüm haberleri doğrulamak için resmi bir “onay damgası” arar ya da tanıdığım birinden tavsiye alırım.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal medyadaki bazı haberlerin doğru olmadığını biliyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlarda haber paylaşma niyetim vardır.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlarda gördüğüm haberlerin yayınlandığı internet sitesinde haber ile ilgili iletişim bilgisinin verilip verilmediğine bakarım.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlarda yayınlanan haberlerin çoğunu inanılır buluyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlarda yayınlandığını gördüğüm haberleri yazarların vasıflarını ya da gazetecilik geçmişlerini doğrularım.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlarda düzenli olarak haber paylaşmayı planlarım.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlardaki diğer kişilerin de ekleme yaptığı haberleri paylaşacağımı düşünüyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağlarda yayınlanan haberlerin çoğunu sahici buluyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Benim için bir kişiye/şeye inanmak kolaydır.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Hakkında bilgim az olsa bile bir kişiye/şeye güvenmeye meyilliyim.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Bir kişiye/şeye inanma eğilimim yüksektir.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağımda iletişimde olduğum insanlar, benim de dahil olduğum çeşitli faaliyetleri yansıtıyor.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Bir kişiye ya da bir şeye inanmak zor değildir.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağımda iletişimde olduğum insanlar, yaşamımın birden çok evresini temsil ediyor.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

Sosyal ağımda iletişimde olduğum insanlarla birbirinden farklı şekillerde tanıştım.

1. Kesinlikle Katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Ne katılıyorum ne katılmıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

- Yaşınız:

- Cinsiyetiniz:
- Toplam hane geliriniz nedir?
- Şu anda ikamet ettiğiniz şehir? Lütfen listeden seçiniz.
- En son tamamladığınız eğitim seviyesi nedir?
- Ortalama bir günde, aşağıdaki sosyal medya uygulamalarının her birine günlük olarak ne kadar süre ayırdığınızı işaretleyiniz.
- Aşağıdaki sosyal medya uygulamalarının hangilerinde haber takip edersiniz?
- Türkiye'deki Suriyeli mültecilerle ilgili haberlere veya haber niteliği taşıyan paylaşımlara en sık hangi sosyal medya uygulamalarında denk geliyorsunuz? Birden fazla işaretleyebilirsiniz.

ÖZGEÇMİŞ

İzmir Ekonomi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden onur derecesi ile mezun oldu. Mezun olduktan sonra Ege Üniversitesi Batı Enstitüsünde, Madde Bağımlılığı üzerine eğitim aldı. Bu eğitim sırasında İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'ndaki hüküm giymiş çocuklarda madde kullanımı üzerine çalışmalara katıldı. Daha sonra UNICEF ile birlikte Suriyeli sığınmacı çocuklarda okullaşma oranının artması için çalıştı. Akademik ve kişisel ilgi alanları; belirsizlik, sosyal ağlar, sosyal epistemoloji ve yeni medya teknolojileridir. 2017 yılından beri Yaşar Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.